تصوير ابو عبد الرحمن الكردي
کارۆل پرۆونهووبێر
خولیا و مەرگی
قاسملوی کورد
وەرگێرانی لە ئینگلیزییەوە:
فەتاح کاویان
پێداچوونەوە:
عبدالله حسن زادە
WWW.IQRA.AHLAMONTADA.COM
منتدى اقرأ الثقافي

خولیا و مەرگی

قاسملووی کورد

کارۆڵ پڕوونهووبێر

وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە:
فەتاح کاویان

ناوی کتێب: خولیاو مەرگی قاسملووی کوردان

نووسەر: کارۆڵ پرووونهووبێر

وەرگێڕ: فەتاح کاویان

پێداچوونەوە: عەبدوڵڵا حەسەنزادە

وێنەکان: کارۆڵ پرووونهووبێر، ڕۆجێر پرووونهووبێر

بەرگ و دیزاینی ناوەوە: ئاگری باڵەکی

تایپیست: عەبدوڵڵا سەیدا

چاپخانە: رۆژهەڵات- هەولێر

چاپی یەکەم – هەولێر ژووئیەی٢٠٠٩

نرخ: ٥٠٠٠ دینار

ژمارەی سپاردن: لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانەکان ژمارە (٦٦٦)ی ساڵی ٢٠٠٩ ی دراوەتێ

پێرست

سەرەتایەک

ئـەم کتێبە کە بەشـێک لـە ژیان و خەباتی دوکتۆر قاسـملوو، گەورە شـەهیدی ڕێگای ڕزگاریی کوردستان و گۆشەیەک لە سەربردەی پڕ دەردومەینەت و هەوڵ و هەڵمەتی نەتەوەی زۆرلێکـراوو ڕزگاریخوازی کورد دەخاتە بەر چاوی خوێنەرانی، بە قەڵەمی ڕۆژنامەنووسی ڤێنزوئیلایی دۆستی کورد ، یای کارۆڵ پڕوونهووبێر به زمانی ئیسـپانیۆلی نووسـراوەو سـاڵی ڕابردوو بۆ یەکەم جار لە چاپ دراوە. خاتو کارۆڵ یەکێـک لەو ڕۆژنامەنووسـانەیە کـە لە نیزیکەوە بە کوردسـتاندا گەڕاون و دەگەڵ ئازارو مەینەتی کورد ژیاون. ئەو دۆستێکی نیزیکی دوکتۆر قاسملوو بوو کە چەند جار لە کوردسـتان و دەرەوەی کوردسـتان چاوی پێی کەوتوەو زۆر جاریش بە نامەگۆڕینەوە لەگەڵی دواوە.

پـاش بڵاوبوونـەوەی چاپی یەکەمی کتێبی «قاسـملووی کـوردان»، لەلایەکەوە ئۆگری بۆ وەرگێڕانی بۆ سەر زمانی کوردی لەلایەن قوتابیانی دوکتۆر قاسملووەوە نیشان دراو لەلایەکی دیکەوە هەم نووسەرو هەم دۆستە کوردە ئیسپانیۆلیزانەکانی بۆیـان دەرکـەوت کە لە هێندێ جێـگادا زانیارییەکان بەڕادەی پێویسـت ورد نین و بـۆ ئەوەی پوختەتر بێ، پێویسـتیی بـە پێداچوونەوەیەک هەیە. بۆیـە لەگەڵ ئەوەی هەربۆخۆی وەری گێڕابووە سـەر زمانی ئینگلیزی و چاپی دووەمی ئیسپانیۆلییشی

ئامادە کردبوو، دەستی لێ ڕاگرت، هەتا بەکۆمەگی قوتابیان و دۆستانی دوکتۆر قاسملوو کەموکوڕییەکانی لادەبرێن و بەو جۆرەی شیاوی ئەم نووسینە بەنرخەو یادی نەمری ئەو ڕێبەرە شەهیدەیە ئامادە دەکرێ. ئێستا کە ئەم دێڕانە دەنووسرێن بڕیار وایە هەتا چەند مانگی دیکە ـ و ڕەنگە بکەوێتە یادی بیست ساڵەی تێرۆری دوکتوری شەهید ـ ئەم کتێبە بە زمانەکانی ئینگلیزی و ئیسپانیۆلی و تورکی و بە هەردوو زاراوەی کرمانجیی سەرووو خوارووی زمانی کوردی بڵاو بێتەوە.

کاتێک لەلایەن هاوڕێی خۆشەویستم مامۆستا عەبدوڵڵای حەسەن زادەوە پێشنیارم پێ کرا ئەم کتێبە بکەمە کوردی، لە باری لەش ساغییەوە لە بارودۆخێکی باشدا نەبووم، بەڵام پێم خەسارێکی گەورە بوو ئەو شانازییە لەدەست خۆم بدەم و قبووڵم کرد، بەومەرجە مامۆستاش هەم بۆ ڕاستکردنەوەی هێندێ کەموکورتیی نێو کتێبەکەو هەم بۆ لابردنی هەڵەو پەڵەی کوردییەکەی خۆم کە یەکەم جار بوو بە زمانی کوردی دەگژ کارێکی وا گەورەڕا دەچووم یارمەتیم بداو دەگەڵم بێ، کە بەخۆشییەوە قبووڵی کرد.

زۆرم نەگوتوە ئەگەر بڵێم دەست پێکردنی ئەو کارە هەم باری لەش ساغیمی بەرەو باشی بردو هەم گوڕوتینێکی تازەی بەبەردا کردم . بۆیە بەخۆشییەوە کارەکەم بەئاسانی بەدەستەوە هات و لە ماوەی کەمتر لە دوومانگ و نیودا تەواو بوو. لێرەدا بەئەرکی سەرشانمی دەزانم پێزانین و سوپاسی خۆم پێشکێشی هەمووی ئەم بەڕێزانە بکەم:

ـ یای کارۆلی نووسەر بۆ ئەو بەرهەمە بەنرخە کە بۆ ناساندنی ژیان و خەباتی گەلی کوردو ڕێبەری شەهید دوکتۆر قاسملوو خستوویەتە بەر دەستی ئۆگرانی گەلی کوردو ئاشقانی ئازادی و بەرابەریی مرۆڤەکان. خوێنەرانی ئەم کتێبە دەبینن کە ئەو خانمە بەڕێزە چ زەحمەتێکی کێشاوە تا بە سەفەر بۆ کوردستان و چوون بۆ بەرەکانی شەڕو وتووێژ دەگەڵ دوکتۆرو بەشێکی زۆر لە ڕێبەرانی کوردو دۆستانی بزووتنەوەی کورد لە کوردستان و دەرەوەی کوردستان توانیویەتی ئەو گەنجینەیە لە زانیاری کۆ بکاتەوەو لە شێوەی کتێبێکی بەبایەخدا بیخاتە بەردەستی خوێنەری کوردو بیانی.

ـ مامۆستا عەبدوڵڵا حەسەن زادە کە بێجگە لە پێداچوونەوەی وەرگێڕاوەکە لەباری زمانی و ڕێزمانییەوە، لە پێوەندی دەگەڵ کات و شوێنی ڕووداوەکان و ناوی کەسایەتییە کوردستانی و ئێرانی و بیانییەکان و... دا زیاتر لە سەد تێ بینیی زۆر بەجێی لەسەر کتێبەکە دەربڕیوە کە بەشی هەرە زۆریان لەسەر داوای نووسەر کراونە ئینگلیزی و بۆی بەڕێ کراون تا لە چاپی ئینگلیزی و چاپی دووەمی

ئیسپانیۆلییشدا بگونجێندرێن. بەڕاستی ئەم وردبینییەی مامۆستا بۆ من لەڕادەبەدەر جێگای سەرسوڕمان بوو.

- بـرای خۆشەویسـتم کاک عەبدوڵـڵا سـەیدە کە بـە ئۆگرییەکی تـەواوەوە لەماوەیەکـی کورتدا بە پوخت و پاراوی کتێبەکەی لە کامپیووتەر داو ئامادەی چاپی کرد.

- بـرای بەڕێـز کاک محەممـەد بێگلـەری کـە تایپکردنی هەموو تـێ بینییەکانی مامۆسـتای(کە لەلایەن وەرگێڕەوە کرابوون بە ئینگلیزی) وەئەسـتۆ گرت و کارێکی کرد کە تێبینییەکان بەوەخت بگەنە دەستی خاتوونی نووسەر.

- برای خاوەن بەهرەو کارجوانم کاک مەسعوود ڕەواندووست کە کاری مۆنتاژی ئەم کتێبەی وەئەستۆ گرت و بەم شێوە جوانە ئامادەی چاپی کرد.

بەئاواتم چاپی کوردیی کتێبی «قاسملووی کوردان» جێگای شیاوی خۆی لە نێو کتێبخانەی کوردی و لە دڵی خوێنەری کورددا بکاتەوە.

***

ئەم وەرگێڕانە پێشکێشە:

بـە گیانـی پاکـی شـەهیـدان
بە تێکۆشەرانی ڕێگای ڕزگاریی کوردستان
بە کوردی بەشخـوراو و کـوردستانی دابـەشکـراو

فەتاح کاویان
٢٠٠٩/٣/١

پێشەکی

نووسینی جاناتان ڕانداڵ

کاتێک بیر لە عەبدوڕڕەحمان قاسملوو دەکەمەوە، ویسکیم دێتەوە بەرچاو.
هیچ کاممان - ئەو وەک ڕێبەری کوردەکانی ئێران‌و بۆ خۆشم وەک نوێنەری گۆڤاری واشینگتۆن پۆست - لەڕاستیدا زۆر ئۆگری ویسکی نەبووین. بەڵام، بە دەگمەن کە دەچووین بۆ خواردنەوەی ئەو شلەمەنییە زەردە، زۆر زیاتر لەوە کە بۆ کەیف‌و سەرخۆشبوون ئەو کارە بکەین، مەبەستی دیکەمان لە دڵدا هەبوو.
بۆ یەکەم جار دەگەڵ تاقمێک لە ڕۆژنامەوانە بیانییەکان ویسکیمان لە مهاباد خواردەوە، مهابادێک کە سیمبولی ناسیۆنالیزمی کوردی لە سەدەی بیستەمدایە، ئەو کارە بەرهەڵستکارییەک بوو لە بەرامبەر هەڵوێستێکی یەکجار توندوتیژ لە دژی مەشرووب خواردنەوە کە هەر دوابەدوای بەدەسەڵات‌گەیشتنی ئایەتوڵڵا خومەینی لە ساڵی ١٩٧٩دا دەستی پێ‌کردبوو.
دە ساڵ دواتر، لە مانگی ژووئیەی ١٩٨٩دا، بەبۆنەی ئەوە کە دوای دەیان ساڵ ناوی لە لیستی ڕەش پاک کرابۆوەو بۆ چوونی بۆ وڵاتە یەککگرتووەکان ویزایان دابوویەو وەک موسافیرێکی دۆست‌و غەیرە کومونیست بە ژمار هاتبوو، لە ماڵی ئێمە لە پاریس ویسکیمان خواردەوە.
ئەوکات، نەم دەزانی داخوا ئەو ویزایە یەکێک لە ئاکامەکانی کۆتایی هاتنی شەڕی سارده یا پاداشتێکە لە بەرامبەر پارمەتیدانی باڵوێزی وڵاتە یەککگرتووەکانی ئەمریکا لە بەغدا بۆوەی بتوانێ بەڕوونی لە بەکارهێنانی چەکی شیمیایی لەلایەن سەددام حوسێنەوە لەدژی کوردەکان ئاگادار بێ کە ساڵێک پێشتر ئەنجامی دابوو. ئەمنیش پێشنیارم پێ کردبوو لەو دۆستایەتییەی کەلکی باش وەربگری.

شەوەکەی مانگی ژووئیە سوپاسی لێ کردم بۆوەی کە یارمەتیم دابوو ویزای چوون بۆ وڵاتە یەکگرتووەکان وەربگرێ، چونکە لە ماوەی چەندینساڵی رابردوودا کە قاسملوو دەهاتە پاریس، تەلەفونم لە کاربەدەستی سیاسیی باڵویزخانەی ئەمریکا دەکردو پێم دەگوت ناوبراو بە تەواوی بایەخی ئەوەی هەیە گوێی بدەنێ.
هەلومەرجەکە جۆرێک بوو رۆژنامەنووسان زۆرکەم دەیان¬توانی یارمەتی بە رێبەرانی نەناسراوی بزووتنەوە رزگاریخوازەکانی وڵاتانی جیهانی سێهەم بکەن، چونکە وڵاتە یەکگرتووەکانی لەخۆ بایی، بەهۆی رێزگرتن لەو دەوڵەتانەی ئەو بزووتنەوانەیان سەرکوت دەکرد، ئامادە نەبوون تەنانەت قسەش دەگەڵ ئەو رێبەرانە بکەن، هەتا دەگا بەوەی بە فەرمییان بناسن.
ئەوەشم لەبیرە کە قاسملوو لێی پرسیم داخوا لە واشینگتۆن هەبوونی نیگابانێک چەندە خەرج هەڵ¬دەگرێ، [رێبەری] نەتەوەیەک کە لەو سەردەمەدا کە مەترسییەکان تاڕادەیەک کەمتر ببوونەوە، پێم وابوو لەبارەی نیشتمانەکەمدا تاڕادەیەک بەدبینە. هەروەها پێشی وابوو ئەمن لەم بارەیەوە زانیارییەکی تەواوم هەیە.
بەداخەوە، دوای ئەوە کە سواری فرۆکە بووو ڕۆیشت، بەچەند هۆیەک کە لەلای من باسی نەکردن، چووبوو بۆ ڤییەن. بەهەر هۆیەک بوو بێت، قاسملوو ئەو شەوەی مانگی ژووئیە، کە تازە لە کۆبوونەوەیەک دەگەڵ ئینترناسیۆنال سۆسیالیست گەڕابۆوە، خەریکی گەڕانو هاتوچوو بوو.
هۆکاری سەرەکیی گیروگرفتەکانی قاسملوو کە خومەینی بوو، مانگێک پێشتر مردبووو ئێران دەساڵ پاش شۆڕشولەدوای شەڕ دەگەڵ عێراق، لە وەزعێکی تەواو نالەباردا بووو قاسملوو بۆ یەکەمجار دەچوو بۆ وڵاتە یەکگرتووەکانو بێهیچ شکو گومانێک لە فکری ئەوەدا بوو دەگەڵ کاربەدەستان لە واشینگتۆن ئاخاوتن بکا.
لە رۆژەکانی کۆتایی ئەو حەوتووەدا، هەروەک زۆربەی رۆژنامەنووسە بیانییەکان، زۆربەخێرایی گوێم دایە بەرنامەکانی رادیۆی بی.بی. سی. لە یەکێک لە کورتەی هەواڵەکاندا راپۆرتێکی ناتەواوی لە بارەی کوژرانی چەند کەس لە رێبەرانی کورد لە پێتەختی ئوتریش بڵاوکردەوە. بێ ئەوەی ناویشیان بەرێ. بەڵام، ئەمن بە تەواوی هەستم بەوە دەکرد دەبێ کێ بن.
مارک کراوێتزی سەر بە لیبراسیۆن، کە فەرانسەییو دۆستێکی نزیکم بوو، زۆر بەوردی شێوەی کوژرانیی روون کردەوەو پیاوکوژەکانیشی ناساند. کراوێتز یەکێک لە کۆمەڵێک رۆژنامەنووسی رۆژئاوا بوو کە چەند کەسێکیان فەرانسەیی بوونو قاسملوویان زۆرباش دەناسیو زۆرشت لەو پیاوە بە فەرهەنگو دڵڕاکیش و قسەزانەی سەدەی مەینەتاویی بیستەم فێر ببوون.

(هەروەک لەم نووسـراوەدا وەزعی نالەباری رۆژنامەنووسیتان کەوتۆتە بەرچاو، ئێمە بەڕاسـتی گەلە رۆژنامەنووسێکی خۆش شـانس بووین کە لە سەردەمی یەکجار پەرە ئەسـتاندووی رۆژنامەنووسیدا هێندێک بەرپرسـی یەکجار باشمان هەبوون‌و رێگەیان پێدابن لەو ناوچە تازە ناسراوە بۆکاری رۆژنامەنووسی کەلک وەرگرین).
ئێسـتا ئـەوە کارۆل پروونهوبێـر ئـەم ژیاننامـە دژوارو هەسـت بزوێنـەی یەکێک لە بەفەرهەنگترین رێبەرانی ئەم سـەردەمەی نووسـیوە کە دەرسـی ئابووری دەگوتەوە، بە حەوت زمانان قسـەی دەکردن‌و ئاشـقی شـێعرو شـەڕابی فەڕانسـەیی بوو. مەلا مستەفا بارزانی بێ‌هێچ ئەم لاو ئەولایەک ناسیۆنالیستێکی بێ‌هاوتای کورد لە ساڵەکانی نێوەڕاستی سەدەی بیستەمدا بوو. بەڵام، قاسملوو بەهرەو توانایەکی هەبوو کە تەنانەت کەسـایەتیی درەوشـاوەی پێـش خۆی نەی بـووو یەکەمین رێبەری کـورد بوو کە لە دەرەوەی سیستمی عەشیرەیی هەڵسوکەوتی دەکرد.
ساڵی ١٩٣٠ لەدایک ببووو پیاوێکی وەها بوو کە لە رەفتار کردن دەگەڵ باڵوێزی ئەمریکاو دەگەڵ کاربەدەستانی فەرانسەیی‌و سیاسەتوانە ئورووپاییەکانی سەر بە ئینترناسیۆنالی سۆسیالیستیدا بەتەواوی متمانەی بە خۆی بوو. خاتوو پروونهوبێر سەردەمی لاوەتیی ئەو وەک کەسـایەتییەکی کارامـە دەخاتە بەرچاو کە لە سـەردەمی لاوەتیدا تێکەڵاوی مارکسـیزم ببوو بەڵام چونکە هۆی راپەڕینەکەی ساڵی ١٩٥٦ی مەجارستانی بە باشی بۆ دەرکەوتبوو بە تایبەتی «بەهاری پراگیش» هەم لەکاتی گەشـە ئەسـتاندنی‌و هەم لەکاتی لەبەریەک هەڵتەکانی بە دەستی ئەرتەشەکانی «دۆستی سۆسیالیزم» لە پایتەختی چیکوسـلۆاکی لە سـاڵی ١٩٦٨دا ببوو، زانایی‌وتێگەیشـتووییەکەی زۆرباش گەشـەی کردبوو. لە سەدەیەکی پڕ لە مەترسیدا کە پڕ لە دیکتاتۆرهی خوێنخۆرو خوێنڕێژ بوو، قاسملوو دەستی‌کردبوو بە بایەخدانان بۆ دێموکراسی بە هەموو لایەنە لاوازەکانیەوە.
ئـەو، بمانـەوێ‌و نەمانەوێ، کوردێکی ئێرانی بوو کە هەم یەکجار ئاشـقی نەتەوەکەی بووو هەم زانایی‌و تێگەیشتووییەکی زۆری وەک میراتێکی پیرۆز لە فەرهەنگی سیاسی‌و لە شکان نەهاتووی ئێرانی لەمێژینەی وەدەست هێنابوو.
ژیاننامەنووسـەکەی لەسـەر مەسـەلەی کـوردەکان جەخـت دادەنـێ کـە قاسـملوو رێبەرایەتییەکەی بەدەستەوە بوو. هەروەها ئەو گیروگرفتە یەکجار دژوارانە باس دەکا کە لەسەر رێگەی خەباتە دوورو درێژەکەی بوون؛ هەروەها باسی ئەوپێوەندییەی دەگەڵ کومونیزمی شووڕەوی هەیبووو لەو سەردەمەدا شتێکی باو بوو. بێجگە لەوانەش،کاری بۆ سەددام حوسێن دەکرد کە بۆ کوردەکانی عێراق یەکجار ناخۆش بوو.
ژیانـی قاسـملوولیپاولیپ لـە فکرو بیـری خەیـاڵاوی‌و ئەفسـانەیی‌بووو ژیاننامەکەی ژمارەیەکـی یەکجـار زۆری لەو بابەتانە تێدایە کە لە وتوویـژ دەگەڵ رۆژنامەوانەکاندا

باسی کردوون‌و لە ئاکامدا بیرو زەینی ئەم ڕۆماننووسەی بۆلای خۆی ڕاکێشاوە کە لە زووەوە ئاشنای بوو.
تەنیا بیر لەو کورتەباسانە بکەنەوە کە ژیانی ئەویان پێک هێناوە: کوڕی کابرایەک کە لە سەردەمێکدا خاوەن موڵک بووو بۆخۆشی تەمەنی ئەوەندە دەبوو کە ڕووداوەکانی کۆماری کورتخایەنی مهابادو یەکەمین ڕووداوی توندوتیژی شەڕی ساردی لە ساڵی ١٩٤٦دا لەبیر مابوو؛ خوێندکارێکی مارکسیست کە کەوتبووە ژێر کاریگەریی کومونیستە بەتواناکانی حیزبی توودە؛ لاوێک کە بۆخۆی وەک پەنابەرێک لە تورکییە دەژیاو لە ئەستەمبوول قالیچەی کوردیی دەفرۆشت بۆ ئەوەی خەرجی چوونی بۆ فەرانسە دابین بکا؛ وەک خوێندکارێک لە پاریس دەرکراو بەناچار ڕۆیشتە چیکوسلۆواکی کە تازە ڕێژیمی کۆمونیستی لێ دامەزرابووو بە ڕوونی ڕێژیمێکی ئیستالینی بوو؛ هەر لەوێ ژیانی هاوبەشی پێک هێناو دووکچیان بوو؛ بەرنامەیەکی نهێنی‌و شۆڕشگێڕانەی بۆ حیزبی دێموکراتی کوردستان هەم لە ئێران‌و هەم لە عێراق، دوژمنی سەرەکیی ئێران بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ لە چیکوسلۆواکی بەڕێوە برد؛ وردەوردە تێگەیشتن لە زێدەخوازییەکانی کومونیستان‌و ناسینی سۆسیال دیموکراسی‌و ماوەیەکی دوورودرێژ لە پاریس بەسەربردن‌و دەرسی زمانی کوردی گوتن.
لە ڕاستیدا بابەتێکی یەکجار زۆرتر لەوە لە گۆڕێدایە کە بکرێ لە ڕومانێکدا بنووسرێ‌و زۆر زیاتر لە پێشهاتەکانی ژیانی هەر کەسێکە.
کەوابوو، خاتو پروونهۆبێر لەبەرچی‌و بە چ هۆیەک پرسیار دەکاو دەپرسێ بۆ قاسملووی لە سەرەتادا شۆڕشگێڕو سەرەنجامیش دێموکراتێکی ڕاستەقینە کەوتە نێو داوێک کە تەنانەت پیلانگێڕێکی ساکاریش لە مەودای یەک مایلیش ڕا بەجوانی دەی¬توانی بی‌بینێ؟
لە وتووێژەکانی شەش مانگ پێشتری دەگەڵ ئەو ئێرانییانە لە ڤییەن، دۆست‌و ئاشنای لە مێژینەی، جەلال تاڵەبانی، کە ئێستا سەرۆک کۆماری عێراقە، بەرپرسایەتیی پاراستنی وەئەستۆ گرتبووو پارێزگارییەکی زۆرباشی بەڕێوە بردبوو، بەڵام ئەم جارە دەگەڵ تاڵەبانی ڕاوێژکاری نەکرابوو.
کەوابوو بۆچی لە مانگی ژووئیەدا نەبوو؟
لەبەرچاو گرتنی ڕابردووو ژیانی دوورو درێژی خۆم، پێم وایە دەزانم بۆچی قاسملوو لەو ڕۆژانەدا کە بەرەو کووژران دەڕۆیشت، هەستی بە پیربوونی خۆی دەکرد. پەنجاوهەشت ساڵە بووو بە شێوەیەک خۆی بە تەمەنتردەزانی‌و لە هەوڵی ئەوەدا بوو ژێتۆنەکانی خۆی لە ئەرزی بداو بە دەسەڵاتێک بگا کە لە مێژ بوو مێشکیی داگیر کردبوو.

هیچ کەس، بە تایبەتی کوردەکان، بە درێژایی سەدەکان، نەیان¬دەتوانی وەک قاسملوولە فێڵبازیو خەیانەتو نامەردیی کەسانی دەوروبەری خۆی بگا ـ دەوڵەتی ئێران هەر بۆ باسکردن نابێ ـ چ رێژیمی شاو چ رێژیمی ئیمام خومەینی کە زۆر لە مێژ بوو بۆ تێک شکاندنی بزووتنەوەی کوردە سەربزێوەکان بڕیاریان دابوو.

ئەوە کە بەڕوونی دەرکەوتبوو قاسملوو لەلایەن دەسەڵاتدارە ئایینییەکانەوە وەک دژی مەزهەب ناسرابوو، بێهیچ ئەملاوئەولایەک لەلایەن رێژیمی رۆژ دەگەڵ رۆژ توندوتیژی ئاخوندی کە مانگێک پاش مردنی خومەینیو دوای شەڕێکی هەشت ساڵە کە خومەینی لە دژی عێراق وەڕێی خستبوو تەنیا ساڵێک بوو ئەو شەڕە تەواو ببوو لەسەر ئەو بڕوایە بوون کە قاسملوو باشترین کەس بوو بۆ دەسەڵاتدارانی رێژیم کە دەبوو بیکوژن. داخوا لەبەر ئەوە کوشتیان کە هەستیان بە لاوازبوونی رێژیمەکەیان دەکرد؟

بەڵام، دژایەتی لەبەرامبەر رێبەرایەتیی قاسملوو لەنێوخۆی حدکادا بەرەو زیادبوون دەڕۆیشتو کەوابوو دەتوانین بڵێین چوونی بۆ ڤییەن قومارێکی پڕ لەمەترسی بوو. کوردەکان لەو شێوە قومارە پڕ لە مەترسییانەدا زۆر بەناوبانگن.

ئەوەشتان لە بیر بێ دەرفەتێکی گەورە کە بۆ قاسملوو هاتبووە پێش، واتە رووخانی رێژیمی شا، درەنگ هاتە پێش، ئەویش کاتێک بوو کە ٤٩ ساڵان بوو. هەروەها دەبێ ئەوەش بزانن کە بێ هەر چەشنە چەکوچۆڵێکو بێیارمەتیی دەرەکیو بێ ئەوەی ژمارەیەکی پێویست کادری کارامەی هەبێ و نەکەوێتە ژێر تەئسیری بیروبڕوای ئیستالینی حیزبی توودەوە شەڕی بەسەردا سەپا. گەورەترین رقەبەر ـ و بەجۆرێک هاوپەیمانی ـ مەلایەکی سوننی، واتە شێخ «عزالدین» بوو کە رێبەرێکی نابەجێی لاوانو چەپئاژۆکانی گوندەکان بوو کە پێیان دەگوتن کۆمەڵە.

سەرکوتی بە بەرنامەو دڕندانەی کوردەکان لەلایەن کۆماری ئیسلامییەوە لە کۆتاییەکانی ساڵی ١٩٧٩داو، بە رێبەرایەتیی مەلایەکی شێتۆکە بە ناوی «صادق خلخالی« دەستی پێ کرد بەهۆی وێنەیەکی کە لە دە ـ دوازدە کوردان هەڵ¬گیرابوو کە پانتۆڵیان دەبەردا بووو کەوتبوونە بەر رێژنەی گوللەی تاقمێک پیاوکوژ، خەڵخاڵی بۆ هەمیشە ناوبانگێکی بەرزی دەرکرد. ئیمپراتۆریی ئێران، بۆ دامەزراندنەوەی دەسەڵاتی مێژوویی فارسەکان بەسەر کوردەکان، ئازەرییەکان، تورکمانەکان، بەلووچەکانو عەرەبەکاندا کە دەکرێ بڵێین نیوەی حەشیمەتی ئێران پێک دێنن، بەرەو مێژووی رابردوو گەڕابۆوە.

حدکا، کە لە بەرامبەر رێژیمدا چەکوچۆڵێکی کەمترو ژمارەیەکی کەمتری خەباتکار هەبوو، پەنای بۆ چیاکان بردو بە شێوەی گریلاکان، شەوانە ناوچەکەی دەخستە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوە. بەڵام وردەوردە ناچار بوو بەرەو سنوورو دوای ماوەیەکیش بۆ نێو خاکی عێراق پاشەکشە بکا. دوای کوژرانی قاسملوو، حدکا هەروا بەرەو نێوخۆی

عێراق دەڕۆیشـتو لە سـنووری ئێران دوورتر دەکەوتەوە. لە ساڵی ١٩٩٦دا، بۆ وێنە، ئێرانییـەکان بۆ یارمەتیدانی جەلال تاڵەبانی لە دژی ڕقەبەرەکەی، مەسـعوود بارزانی، هێرشیان کردە کوردستانی عێراق.
تاڵەبانی دەبوو تاوانی ئەو پشتیوانییە بدا: سووکایەتییەکی زیاتر کردن بە هاوپەیمانە لە مێژینەکانی خۆی لەنێو حدکادا کە لە بنکەکانیان بەرەو شاری هەولێر دەرکران.
یەکێک لەو نیشـانە روونانەی کە بۆ سووکایەتیکردن بە تاڵەبانی ئێرانییەکان لەخۆیان نیشـان دا ئـەوە بوو کە رێگەیان پێ نـەدا دەگەڵ کەسـایەتییەکی بەرزتر لە محەممەد جەعفەری سەحرارووودی پێوەندیی هەبێ. ناوبراو بەرپرسی پاسدارەکانی شۆڕش بوو کـە لە ئاپارتمانێکی لە شـاری ڤییەن دەژیـاو لەلایەن ئەو جینایەتکارانەی قاسـملووی دۆستی تاڵەبانییان کوشت بە هەڵە بریندار کرا.
ئەگـەر لە مێژووی کورداندا شـتێک بۆ هەتا هەتایە بمێنێ، دڵەڕاوکێی دراوسـێکانیان، بـە تایبەتـی دەوڵەتەکانی تورکیەو ئێرانو سـووریەیە کە تێدەکۆشـن کوردان هەروا ژێردەسـت راگرن. رێگا چارەیەکی کە لە سـەردەمی عوسمانیو سەفەوییەکانەوە هەتا ئێستاو بێهیچ چەشنە ئاڵوگۆڕێک لە گۆڕێدا بووە کوشتنی رێبەرانی کوردەکان بووە.
بـۆ بەروونی نیشـاندانی ئەو شـێوەکارە، ئێران سـاڵی ١٩٩٢، سـادق شـەرەفکەندی، جێنشینی قاسملووی، لە رێستوورانێک لە شاری بێرلین کوشت. بە پێچەوانەی ئەوانەی قاسـملوویان کوشتو بە هۆی ترسـەنۆکیی دەوڵەتی ئوتریش، بە سلامەتی رزگاریان ببـوو، پیاو کوژەکانـی بێرلین دادگاییو مەحکووم کران، بـە تایبەتی ئەوانەی فەرمانی کوشتنەکانیشیان دابوو لەلایەن دەزگای دادوەریی ئەڵمانەوە ناسێندران.
بێجگـە لـەو چوار پیاوکوژە کە بە زیندان مەحکووم کران، دوای چوار سـاڵ دادوەری، سـەرۆکی دەزگای جاسووسیی ئێران، عەلی فەللاحیانیش بە هۆی دەرکردنی فەرمانی جینایەتەکەو هەروەها سەرۆک کۆمار عەلی ئەکبەر هاشمی رەفسەنجانیو عەلی خامنەیی کە جێنشینی خومەینی¬یەو سەرۆکی باڵای رێژیمە بە تاوانبار ناسران.
یەکیەتیـی ئورووپـا باڵوێزەکانی لە تاران بانگ کردەوە ـ بۆ ماوەیەکی زۆر زۆر کورت. بەڵێ زۆر کورت.

سوپاس و پێزانین

بۆ ئەو یارمەتییە بە نرخانە کە هێلین کرۆلیچ قاسملوو بۆ بە ئاکام گەیشتنی ئەم کتێبە پێی کردووم‌و بۆ ئەو دڵگەرمییەی پێی‌داوم‌و بۆ هەموو ئەو وتووێژانەی لە پاریس‌و لە ڤییەن دەگەڵیم کردوون، پێم خۆشە بە دڵەوە سوپاسی بکەم. سوپاسی کۆمەڵی کوردەکانی شاری ڤییەن‌و زۆر لەو کەسانەش دەکەم کە لە وتووێژەکاندا روانگەو پێشنیارەکانی خۆیان هێناوەتە گۆڕێ‌و ژمارەیەکی زۆریان بەڵگە داومێ کە ئیمکانی لە چاپدرانی ئەم کتێبەیان رەخساندوە.
لەناخی دەروونەوە سوپاسی رۆژنامەوانی ئەمریکایی، جاناتان راندال، دەکەم کە بە سەخاوەتەوە نووسراوەکانی چەندین کاتژمێر وتووێژ دەگەڵ قاسملووی پێ‌داوم، چونکە بەکەلک وەرگرتن لەو یادداشتانە توانیومە هەلومەرجەکان‌و وتووێژەکان سەرلەنوێ بخەمەوە بەرچاوی خوێنەران‌و ئەگەر ئەوانە نەبان ئەم کارە ئیمکانی نەدەبوو.
بۆ نووسینی ئەم کتێبە دەگەڵ ئەم کەسایەتییانە وتووێژم کردوە: عەبدوڕڕەحمان قاسملوو (کوردستان، ١٩٨٥؛ پاریس ١٩٨٥؛ مادرید، ٨٨ ـ ١٩٨٧)؛ سووزان رۆکین شاوب ـ رەسووڵ (ڤییەن)؛ سەرۆک کۆماری پێشووی ئێران ئەبولحەسەنی بەنی سەدر (پاریس)؛ سەرۆک کۆماری پێشووی ئەلجەزایر ئەحمەد بن بیللا (ئەلجەزایر)؛ وەزیرو پزیشکی فەرانسەیی بێرنارد کووشنێر (پاریس)؛ سیاسەتوانی سۆسیالیستی فەرانسەیی ئالێن شنال (پاریس)؛ سیاسەتوانی ئێرانی ناسر پاکدامەن (ڤییەن)؛ ئیبراهیم ئایدار (پاریس)؛ سەرۆکی ئەنستیتووی کورد لە پاریس، کەنداڵ نەزان؛ ئەندامی

پارلمانی ئوتریش‌و سەرۆکی حیزبی سەوزەکان پیتێر پیلتز (ڤییەن)؛ بەرپرسی پۆلیسی ئوتریش ئوسوالد کیسلێر (ڤییەن)؛ پزیشکە فەرانسەییەکان فریدریک تیسۆ، میشێل بۆنۆ، فلۆرانس وێبێر (پاریس)؛ رۆژنامەوانە فەرانسەییەکان کریس کۆچێرا و خانمەکەی؛ سیاسەتوانی کوردی ئێرانی جەلیل گادانی، مەلا سونییەکان، ئەحمەد دەروێشی‌و خالیدی عەزیزی؛ دادوەری ئوتریشی مەنفرێد وییدینگێر؛ ئەندامانی حدکا، رەحیم قادری، مراد، ئازاد، عەبدوڵلاو کەسانی دیکە؛ فاتووش گونەی، بێوەژنی فیلمسازی کوردی خەڵکی تورکیە یۆڵماز گونەی، و بیرمەندانی فەرانسەیی ژیراڕ شالیان، ژۆلیەت مەنس‌و ژۆیس بلاو.

سەعیدی شەرەفکەندی، جێ نشینی قاسملووو سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لەلایەن دوکتۆر بێرنارد گرانژۆنەوەو لە هاوینی۱۹۹۱و لە کوردستان بۆ ئەم کتێبە وتوویژی دەگەڵ کرا.

ڕۆژنامەنووسی فەرانسەیی،مارک کراوێتز، کە کاری بۆ ڕۆژنامەی لیبراسیۆن دەکرد چەند ڕۆژ دوای تاوانەکە لێکۆڵینەوەیەکی تەواوی لەبارەیدا ئەنجام دا. ناوبراو دەگەڵ جیهانی کوردان بەتەواوی ئاشنایە و ڕوانگەو هەڵسەنگاندنێکی یەکجار بەنرخی دامێ.

ڕێبەری کوردی عێراقی ،جەلال تالەبانی، دووجار وتوویژم دەگەڵ کردوە. جارێک لە کوردستان و جارێک لە پاریس.

چەند کەسێک لە ئێرانییەکان و کوردەکان کە وتوویژیان دەگەڵ کراوەو دۆستی نزیکی قاسملوو بوون، داوایان کردبوو لەبەر مەسەلەی ئەمنیەتی ناویان نەنووسرێ. هێندێک لەو کەسانەم بە ناوی خوازراوەوە نووسیون: فەتاح، مستەفا، ئازاد، هیلدگارد، کارلۆت، ماریاتێرسیا، ک.م، و ئاغای م. ئەوانی دیش هەر ناویان نەنووسراوە.

سوپاسی تایبەتیم هەیە بۆ مامۆستا عەبدوڵلا حەسەن زادە، دۆست و هاوکاری نیزیکی قاسملوو بۆ پێداچوونەوە یەکجار وردبینانەو تاقەتپرووکێنەکەی بە دەستنووسەکەدا.

سوپاس بۆ ڕۆژنامەنووسی ئیسپانیایی ڕافائیل فراگووس بۆ شارەزاییەکەی لەبارەی ڕۆژهەلاتی نێوەڕاستەوەو بۆ ڕۆژنامەنووسی فەرانسەیی ژان مارک ئیلۆ بۆ پشتیوانییە بەردەوامەکەی کە زانیاری و ڕوانگە وردبینانەکەی لەبارەی ئێران و ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا یە سەخاوەتەوە خستوەتە بەردەستم.

ئەمجار سوپاسی براکەم ڕۆگیر پروونهووبێر دەکەم کە کاری لەچاپدانی کتێبەکەی وەئەستۆ گرت، کارێک کە بەرادەی نووسینی کتێبەکە دژوار بوو. سوپاسی دایکم لویسا پرۆنهۆبێر دەکەم کە لە سەرەتای کتێبەکەوە هەتادوایین بەشی، بەوردی

و بەئۆگرییەوە خوێندۆتەوە. سوپاس بۆ ساڵح لە ئەنستیتووی کورد لە پاریس بۆ لێکۆڵینەوەکەی لەبارەی وێنەکانەوە،و هەروەها بۆ یارمەتییەکانی لەبواری ڕێکەوتی ڕووداوەکانداو بۆ پێداچوونەوەی وردبینانەی بەسەر زانیارییە کۆکراوەکاندا.

سوپاس بۆ ئاسۆ حەسەن زادە بۆ پێداچوونەوەو تەئییدکردنی زانیارییەکان لەبارەی قاسملووو حدکاوەو هەروەها سوپاس بۆ مەولوود سوارەش.

لە ناخی دەروونەوە سوپاسی خاتوو سیندهو پۆرتر دەکەم بۆ ماندوویی نەناسیو ئۆگرییەکەی بۆ وەرگێڕانی ئەم کتێبە بۆ کارامەیی بەرزو دڵبەستەیی بۆ هەڵبژاردنی وشەی جوانو رازاوە لە کاری پێداچوونەوەکەیدا؛ سوپاسیش بۆ سینتیا بریگز، کە تەنانەت هەموو رۆژێ هەتا شەو درەنگانێکو زۆر بە وردیو کارامەییەوە بە نووسراوەکەدا چۆتەوە. هەروەها سوپاس بۆ هەموو ئەو کەسانەی دەستنووسەکەیان خوێندەوەو روانگەی زۆر بەنرخو بەجێیان پێشنیار کردن.

سوپاس بۆ رەحیم قادری بۆ پێشنیارە خێرخوازانەو فیداکارانەکەی بۆ وەرگێڕانی ئەم کتێبە لە زمانی ئیسپانیاییەوە بۆ [کوردیی] سۆرانی. سەرەنجام، بڕیارمان دا لەسەر ئینگلیزییەکەی کار بکەین چونکە پێداچوونەوەی بە تەواوی لەسەر ئەنجام درابووو تایبەتمەندییەکانی ئەمڕۆی وەخۆ گرتبوو. سوپاس بۆ فەتاح کاویان بۆ وەرگیرانی لە ئینگلیزییەوە بۆ [کوردیی] سۆرانی.

سوپاسی تایبەتییشم هەیە بۆ رۆژنامەنووسی ئیسپانیایی، گابرییەل فێرناندز، بۆ هاوکارییە لەرادەبەدەرو بە نرخەکەی لە ماوەی نووسینی ئەم کتێبەدا، بەتایبەتی بۆ سەرلەنوێ داڕشتنەوەی ئاکامی لێکۆڵینەوە لە بارەی تیرۆری قاسملوو لە ڤییەن.

گابرییەل، پێش ئەوەی بتوانێ لێکۆڵینەوە راستو دروستەکەی بە چاپکراوی ببینێ، بەهۆی نەخۆشیی شێرپەنجەوە کۆچی دوایی کرد. بەڵام، لەهەر شوێنێک بێ - بۆشی هەیە لە نزیک قاسملوو بێ - ئەوە کە دەبینێ ئەو کتێبە لە چاپ دراوە، هاوکات دەگەڵ ئێمە جێژنی بۆ دەگرێ. لە چاپدرانی ئەم بەرهەمە رۆژنامەوانییە باشترین رێگەیە بۆ پێشاندانی شانازی بە هەر دووکیان.

سوپاس بۆ هەموو ئەوانەی یادی قاسملوویان لە دڵو دەروونداپەو لەناخی دەروونیشەوە رێز بۆ مەسەلەی کورد دادەنێم.

نووسەر

دەروازە

بەهۆی ئەو چیا بەرزانەوە کە ناوی نیشتمانی خۆیان لەسەر داناون، کوردەکان توانیویانە لە ماوەی چەندین سەدەدا هەبوونی خۆیان بپارێزن. ئەم وڵاتە، دەگەڵ خەڵکەکەی کە ژمارەیان بیست تا سی میلیۆنە، هەرێمێکە بە پانتایی ٥٠٠ هەزار کیلۆمیتری چوارگۆشە.

«نیشتمان»ەکەیان لەنێو پێنج وڵاتدا دابەش کراوە: تورکیە، ئێران، عێراق، سووریە،و ئەرمەنستان.

کوردەکان پارێزەرانی ئاگری پیرۆز کە لەسەر مەزاری زەردەشت بڵێسەو گڕی هەڵدەستا، تۆرەمەی خۆیان دەبەنەوە سەر میزۆپۆتامیا («بین النهرین»). کوردەکان لە نەژادی عەرەبان نین‌و پێوەندییان بە هیندو ئورووپاییەکانەوە هەیە. بە پێچەوانەی جوولەکەکان، کوردەکان لە نەژادی سامی نین‌و هیچ پەیوەندییەکیشیان بە تورکەکانەوە نیە کە لە ئاسیای نێوەراستەوە هاتوون. زمانەکەیان لقێکە لە زمانە ئێرانییەکان کە دەچێتەوە سەر زمانە هیندو ئورووپاییەکان‌و بە بڕوای هێندێک لە شارەزایان‌و زمانناسان، کوردی دەچێتەوە سەر زمانی ئەویستایی کە زمانێکی کۆن بووەو زەردەشت بەو زمانە بیروبڕواکانی خۆی بە خەڵک ڕاگەیاندوە.

ئەم ئەفسانەیە لە داستانی حەماسەیی شەڕەفنامە دا هاتوە کە لە کۆتاییەکانی سەدەی شازدەدا بە زمانی فارسی نووسراوە. لەو چیرۆکە حەماسەییەدا بنەچەکەی ئەو خەڵکە ئازاو ئازادیخوازەی نیشتەجێی کێوو شاخان بە روونی هاتوە.

زەحاکی دڵرەق‌و بێبەزەیی کە پێنجەمین شای خانەدانی ئەفسانەیی ئێرانی بووە، خەڵکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی زراوبردوو کردبوو. لە ئاکامدا دوچاری دەردێکی

لەچارەنەهاتــوو بوو: دوو مار لە ســەر شــانەکانی رووان کە هەمــوو رۆژێ دەبوو مێشکی سەری دوو مندالانیان بدەنێ بیان خۆن. خەڵکانی ژێردەستە بۆ خۆپاراستن لەو مەترســییە گەورەیە، رۆژانە مێشکی مرۆڤێکی گەنجیان دەگەڵ مێشکی بەرخێک تێکــەڵ دەکردو دەیــان دا بە مارەکان. بەم جۆرە هەر رۆژەی مرۆڤێکی لاو لە مردن رزگار دەبووو بەرەو چیاکان هەڵدەهاتو ئەوە لە چیاکان بوو کە دەرەتان بۆ مانەوەی کوردەکان رەخســا. ئەم ئەفســانەیە بە شــێوەیەک رێگەی بۆ مانەوەی کوردەکان لە ماوەی سەدان ساڵدا مسۆگەر کرد.

کــوردەکان کــە زۆر ئــازا بوون، بۆ ماوەی ٣٠٠ســاڵ لەناوەندی کوردســتان لە بەرامبەر عەرەبەکاندا خۆیان راگرتو پاشــان لە ژێر رێبەرایەتیی «صلاح الدین»ی قارەمان دا لە میسرو سووریەو لە سەردەمی هێرشەکانی سوپای خاچ پەرستان لە ژێر رێبەرایەتیی ریچاردی شێردڵدا زۆر ئازایانە خۆیان راگرت.

لە ســەدەی شــازدەهەم بەم لاوە، کوردەکان دەگەڵ چەند هێرشی خەڵکانی وەک مەغوولــەکان و تورکــەکان بــەرەورووو بوونەوە، ئەو هێرشــکەرانە کە مەبەســتیان داگیرکردنــی رێگا بازرگانیە یەکجارگرنگەکان بوو، بە تایبەتی رێگاکانی ئاوریشــمو هەزوێڵە.

لە ســەدەی شازدەهەمدا، شــای «صفوی» لە ئێران بڕیاری دا کوردستان بخاتە ســەر ئیمپراتۆریی ئێران، بەڵام ئیمپراتۆریی عوسمانی کە دەگەڵ سەرکردە فێئۆداڵە کوردەکان هاوپەیمان بوو، شای ئێرانی شکست دا. ئەو هاوپەیمانییە تەنیا لە بواری سەربازییەوە نەبوو، بەڵکوو لایەنی مەزهەبییشی هەبوو. کوردەکانو عوسمانییەکان کە موســوڵمانی ســوننی بوون، لە دژی «صفوی»یەکان کە شــیعە مەزهەب بوون، یەکیان گرتبوو.

کاتێــک ئیمپراتۆریــی عوســمانیو ئێرانییــەکان وەک دوو دەوڵــەت دەســەڵاتی خۆیــان بــە تەواوەتی دامەزراندو پتەو کرد، ئەم کارە سیاســییە گرنگە بوو بە هۆی پێکهاتنــی زنجیــرە دژکردەوەیەکی یەک لەدوای یەکی کــوردەکان؛ چونکە دەیان دی کە دەســەڵاتی خۆیان کەوتۆتە مەترســییەوە. ســاڵی ١٦٣٨، شــای ئێرانو سوڵتانی عوســمانی رێککەوتننامەیەکیان واژۆ کرد کە بۆ یەکەم جار دابەشبوونی کوردستان لە نێوان ئەو دوو ئیمپراتۆرییەدا رەســمیەتی پێدرا. لەو رۆژەوە، کوردستان بوو بە مەڵبەنــدی تالانو بڕۆ. ئێســتا کوردەکان بوونەتە گەورەتریــن نەتەوە لە جیهاندا کە دەوڵەتی خۆیان نیە.

مەسەلەیکوردەکانوەککێشەیجیهانییئەمڕۆیفەلەستینییەکانوهەرمەنییەکان دەچێ؛ لە ســەدەی بیســتەمداو هاوکات دەگــەڵ لەبەریەک هەڵتەکانــی ئیمپراتۆریی

عوسـمانی لە پاش شـەڕی یەکەمی جیهانیو کاتێک کە دەوڵەتە سـەرکەوتووەکان ڕۆژهەلاتی نێوەڕاستیان لەنێوان خۆیاندا دابەش کرد ئەو سێ کێشەیە سەریان هەڵ دا. پەیمانی سیڤر (١٠ی ئاگۆستی ١٩٢٠) وادەی دانی خودموختاریی بە کوردەکان دا، بەلام پەیمانی لۆزان لە ساڵی ١٩٢٣دا ئەوانی لەو مافە بێبەش کرد.

لەوکاتـەوە هەتا ئێسـتا کـوردەکان کەوتوونە بـەر قازانـجو بەرژەوەندییەکانی ڕێژیمە دەسـەلاتدارەکانی ناوچەکەو هێزە جیهانییەکانەوە. هۆی ئەم کارە ڕوونە: لە پێدەشتەکانی بناری چیاکان ئۆقیانووسێک نەوت هەیە. بە هۆی ئەو کانگا بەنرخانەو لە سەدەی بیستو یەکەمیشدا، دەسەلاتە گەورەکان نە ئامادە بوون، نە پێیان خۆش بوو ددان بە نەتەوەبوونی کوردەکاندا بنێنو نە مافی ئەوەشیان داونێ کە بۆ خۆیان لەو کانگایانە کەلک وەرگرن. هەروەها لە کوردسـتان سەرچاوەی زۆر گەورەی ئاو هـەن کە بێگومان، لە داهاتوویەکـی نزیکدا بایەخێکی تەنانەت لە نەوتیش زیاتری بۆ ناوچەکەو بۆ سەرانسەری جیهان دەبێ.

بە درێژایی سەدەکان، کۆمەڵە بەرژەوەندییەکی جیاواز کوردەکانی بەرەو شەڕو کێشەی نێوخۆیی ڕاکێشاوە، تەنانەت ئێستاش هەروا ناکۆکییان لە نێو خۆیاندا هەیە. لەنێو خۆیاندا بە شێوەیەکی لە کۆتایی نەهاتووو پڕ لە کوشتو کوشتاری دوولایەنە شەڕو پێکدادان سەر هەڵ دەدا.

ئـەم لێـک هەڵبڕانە کە وەک کارێکی هەمیشـەییو بەردەوام دەچـێ و تێکەلاوی ڕووحێکـی بێ بەزەییانەی عەشـیرەتگەرێو ناوچەگەری بـووە، بۆتە هۆی ئەوە کە ئێـرانو تورکیە لەو دەرفەتانە کەلک وەرگرنو هەمووجارێ بە شـێوەیەکی دڕندانە کوشتاری بە کۆمەڵیان لێ بکەن.

لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا، ڕێبەرانی تورکە ناسیونالیستەکان حەوسەد هەزار کەس لە کوردەکانیان بۆ شـوێنی دیکە ڕاگواسـتن. لە نێوان ساڵەکانی ١٩٢٥و١٩٣٥ دا، کـوردەکان بـۆ جارێکی دیکـەش دەگەڵ دەرکران لە شـوێنی ژیانیان ڕووبەڕوو بوونەوە. ئەو کارە بەهۆی شەڕی دووەمی پێشی پێ گیرا. دەوڵەتی ئەنکەرە حاشای لە ناسنامەی فەرهەنگیی کوردان دەکردو ئەوانی بە «تورکی کێوی» ناو دەبرد. هەتا ساڵی ٢٠٠٣، تورکەکان کوردستانیان خستبووە ژێر حکوومەتی سەربازی «حکومت نظامی». بە هـەزاران گوندی کوردەکان وێران کرانو سەدان هەزار کورد ناچار کران ماڵو زێدی خۆیان بەجێ بێڵن.

سـەرەڕای سـازانێکی زیاتر دەگەڵ فەرهەنگی کوردەکان لە ساڵی ١٩٩١ەوە، بۆ وێنـە ڕێـگادان بەو گەلە کە بە زمانی خۆیان قسـە بکەنو ئازادکردنی کەسـایەتیی سیاسـییە چالاکـەکانو چەند ڕیفۆڕمێکی بچووکی فەرهەنگیـی دیکە، توندوتیژی لە

دژیان هێشتا بە تەواوی کۆتایی نەهاتوە.

ڕێژیمی سەددام حوسێن لە عێراق زیاتر لە چوارهەزار گوندی وێران کردو دانیشتوانی ئەو گوندانەی بۆ پێدەشتەکان ڕاگواست. ساڵی ١٩٨٨، سەددام حوسێن لە ڕێگەی هێرشی گازی مەرگهێنەوە بۆ سەر شارۆچکەی هەڵەبجەو کوشتنی پێنج هەزار کەس، کوردەکانی سزا دا. پاش شەڕی کەنداو لە ساڵی ١٩٩١دا، ئەرتەشی عێراق بەرەو کوردستان وەڕێ کەوت کە ئەو کارە بوو بەهۆی گەورەترین کۆچی زۆرەملیی مرۆڤەکان لەمێژووی ئەم سەردەمەدا.

بە یارمەتیی هێزی هەوایی هاوپەیمانان (ئەمریکایی‌و ئینگلیزی) ساڵی ١٩٩٢، کوردەکانی عێراق لە ڕێگەی دەنگدانێکی گشتییەوە پارلمانی کوردستان وحکوومەتی هەرێمیان دامەزراند. لەوکاتەوە هەتا ئێستا، کوردەکانی عێراق چەند زانستگە، بەڕێوەبەرییەکی کارلێهاتووی سیاسی‌و ڕیزە دامودەزگایەکیان پێک هێناوە کە پێشکەوتنی ئابووری، فەرهەنگی‌و دیموگرافی (حەشیمەت ناسی) یان بە شێوەیەک گەرەنتی کردوە کە هەتا ئێستا لە هەرێمەکە بێ وێنە بووە.

پارتەسەرەکییەکانی کوردستان بە تەواوی پشتیوانییان لەو هاوپەیمانەتییە کرد کە ساڵی ٢٠٠٣ بە ڕێبەرایەتیی ئەمریکا لە دژی ڕێژیمی سەددام پێک هات.

لەژێر ئارامی‌و ئاسایشێکدا کە بە بەراورد دەگەڵ ناوچەکانی دیکەی عێراق لە کوردستان جێگیر بووە، ئەم هەرێمە ڕۆژ دەگەڵ ڕۆژ بەرەوگەشەکردن‌و پێشکەوتن دەڕوا.

لەم پەنجاساڵەی دواییدا، کوردەکان دوو ڕێبەری گەورەی سیاسییان هەبوون: مستەفا بارزانی لە عێراق لە ساڵەکانی دەیەی ٦٠و دەیەی ٧٠،و لە ئێران «عبدالرحمن قاسملو» لە دەیەی ٨٠ دا. بارزانی لەکاتێکدا دوور لە نیشتمان‌و لە ئەمریکا دەژیا، ئەمری خودای بەجێ هێنا.

دوای ئەوە کە قاسملوو بۆماوەی دەساڵان لە دژی ڕێژیمی ئاخوندساڵاریی «آیةاللە خمینی» خەباتی چەکدارانەی بەڕێوە برد، لە مانگی ژووئیەی ١٩٨٩داو لە شاری ڤیەن بە شێوەیەکی دڕندانە لەلایەن نوێنەرانی کۆماری ئیسلامی‌یەوە کوژرا، بۆیە چووبوو بۆ ئەو شوێنە کە لە «وتووێژی ئاشتی» دا بەشدار بێ. مەرگی قاسملوو بۆ دامەزراندنی خودموختاری لە کوردستانی ئێران زەبرێکی ماڵوێرانکەر بوو. ڕێبەرایەتیی ژیرانەو مرۆڤانەی قاسملوو داهاتوویەکی ڕوونی بۆ وڵات پێش بینی کردبوو.

ساڵی ١٩٨٣ بۆ یەکەم جار لە پاریس چاوم بە «عبدالرحمن قاسملو» کەوت. دەگەڵ یۆلمازگونەی فیلمسازو ژنەکەی، فاتووش لە پێشانگەیەکی هونەرەجوانەکان

لە ئەنستیتووی کورد بەشدار بووم. کاتێک لە ساڵی ۱۹۸۲دا لە فستیڤاڵی فیلم لەکان بووم، بۆ یەکەم جار چاوم بە یۆلمازگونەی کەوتو لە ڕێگای ئەوەوە دەگەڵ مەسەلەی کورد ئاشنا بووم.

قاسملوو ڕێبەرێکی کاریزماتیکی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بوو کە زۆر بەڕەوانی بە چەند زمان قسەی دەکرد. لە زانیاریی ئەو لە بواری هونەرو فەرهەنگی ڕۆژئاواو کوردستاندا سەرم سوڕ مابوو. ئەو شەوە، قاسملوو بە هۆی کەسایەتیی بە توانایو پێکەنینە بەرزەکانیو ڕەفتارو وتە شادیهێنەکانی سەرنجی هەموو لایەکی بۆ لای خۆی ڕاکێشابوو.

لەکارو پیشەی خۆمدا وەک ڕۆژنامەنووسێکی وێنزوئیلایی، کوردستان بۆ من وڵاتێکی دوورو نەناسراو بوو. دەردو ڕەنجی گەلی کورد زۆر بە توندی هەستی بزاوتمو لە ئاکامدا بۆ چەند ڕۆژنامان دەستم کرد بە نووسینی وتار لە بارەی کوردانەوە.

دوای چاوپێکەوتنەکەمان، قاسملوو بانگهێشتنی کردم بۆ کوردستان. دووساڵ دواتر، دەگەڵ گرووپێکی سەر بە ئاژانسی تەلەڤیزیۆنی فەرانسە، گاما تیڤی، چووم بۆ کوردستان بۆ ئەوەی لە خەباتی گەلی کورد فیلم هەڵگرین. ئەم کتێبە[ی لەبەر دەستتاندایە] لەو سەفەرە لە دایک بوو.

کاتێک لە نزیکەوە چاوم بە گەلی کورد کەوت، ئەو بەڵێنەی کە قاسملوو بە وڵاتە شەڕ لێدراوەکەی دابوو هێندێک شتی دیکە لەنێو دڵودەروونمدا جێگیر بوون. کاتێک ئەو نووسراوە پڕ لە ستایشەم پیشانی قاسملوو دا کە لەبارەی گونەییەوە نووسیبووم، قاسملوو پێی گوتم: « پێم خۆشە کاتێک مردم، کتێبێک بنووسیو لەودا لەبارەی بەسەرهاتی ژیانی منو مەسەلەی کوردەوە بدوێی».

شیکردنەوەی دەردو ڕەنجو مەرگی ڕەحمانی کوردو هیواو هومێدی بۆ کوردستان ئەم کتێبەی نەخشاندوە. شایەتیدانی ڕۆژنامەنووسێک کە ڕووداوەکانی بەو جۆرە کە ڕوویان داوە هێناوەتە سەر کاغەزو بە کەلک وەرگرتن لە بەڵگە سیاسییەکانو ئاخاوتنەکانو لە ڕاپۆرتی پۆلیسو بابەتەکانی سەر کاسێتی دەنگ تۆمارکردن و لەو وتارانەی کە بۆ شایەتی دان نووسراونو هەروەها لە ڕیزە وتووێژێک کە کردوونی، هەمووی ئەو بابەتانە ڕوانگەی دوور لە لایەنگریی کەسێک پیشان دەدەن کە خۆی ئاگای لە گشت ئەو بابەتانە بووە کە ژیانو مەرگی «عبدالرحمان قاسملو»یان پێک هێناوە. وتووێژەکان گشت ئەو پەیڤو قسانە دەگرنەوە کە ددگەڵ پەتجا کەسێک ئەنجام دراون کە نەخشێکی گرنگیان لە ئێرانو عێراق دەگێڕاو ئێستاش هەر نەخش دەگێڕن.

مەبەستی نووسەر روونکردنەوەی ئەو مەترسییە گەورەیە بووە کە قاسملوو وەئەستۆی گرتوەو هەروەک کەسانی دیکە بۆ ناساندنی کەسایەتیی گەلی کوردو بۆ مافەکانی ئەو گەلە خەباتی کردوە کە یەکجار لە مێژە خەباتی بۆ دەکرێ. لەماوەی ژیانیداو پاش مردنیشی، ئێمە زۆر باش لە سیاسەتی هەردەم لەهەوایەکی دەوڵەتەکانی ناوچەی رۆژهەلاتی نێوەڕاست دەگەیـن و هەروەها لە رووداوە مێژووییەکانی باش حاڵی دەبین کە هێشتا لەسەر سیاسەتەکانی ئەمڕۆیان تەئسیریان هەیە.

شتێکی یەکجار روون لەگۆڕێدایە: «عبدالرحمان قاسملو» لە سەرانسەری ژیانیدا هەرگیز لە چوارچێوەی رێبەری حیزبێکی ئێرانیدا قەتیس نەمابوو. ئەو وەک رێبەرێکی دووربین ژیانی بەسەر دەبردو گرنگتر لەوەش کوردێک بوو کە ئاواتی ئازادی بۆ کوردستانی لە دڵدا بووو خۆشەویستیی بۆ گەلەکەی دڵوگیانی داگرتبوو. سەرەنجامیش بۆ گەیشتن بەو ئاواتە، گیانی خۆی لەدەست دا.

ئیمانی درزتێنەچووو ڕووحی پاکی لە نێو دڵی چیا شاخاوییەکانی نەتەوەیەکدا دەژی کە پێی دەڵێن کوردستان.

بەشی یەکەم
تاوانە گەورەکە

بڕگەی یەکەم
چاوپێکەوتن لە ڤییەن

« ئەگەر پیاوێک لەماوەی ژیانیدا شۆڕشگێڕ بێ، مەرگیشی دەبێتە کارێکی شۆڕشگێڕانە». لەوتەکانی «عبدالرحمان قاسملو».

ڤییەن، پێنج شەممە، ١٣ی ژووئیەی ١٩٨٩. ئەو ڕۆژەی تیرۆر کرا، «عبدالرحمان قاسملو» کە لەخەو هەستا یەکجار بە کەیف بوو. هەروەک هەمیشە، لەحاڵێکدا گوێی دابووە رادیۆکەی، ریشی تاشی. دووشێکی گرتو بە شێنەیی جلوبەرگی دەبەرکرد.

هاوین بووو شاری ڤییەن نوقمی رووناکایی ببوو. چووە نێو هۆدەی ژیانی هەڤاڵەکانی ـ ئازادو کارلۆت ـ کە پێشتر لەخەو هەستابوون. لە وەزعی عەبدوڵڵای پرسی کە رۆژی پێشتر ژانەزگی‌گرتبووو تووشی زگچوونێکی توند ببوو.

قاسملوو بە شێوەی باوکە گەورەیەک دەگەڵ هاوکارەکەی هەڵسوکەوتی نەدەکرد، بەڵام ئەو بەیانییە لە پێوەندی دەگەڵ هەڤاڵە گەنجەکەیدا زۆر نیگەران بوو. رەنگە زیاتر بە هۆی جیاوازیی تەمەنەوە بووبێ. ئەوکات قاسملوو پەنجاوهەشت ساڵە بووو بۆیە بە شێوەیەکی تایبەتی هەڤاڵە سی‌وحەوت ساڵانەکەی خۆش دەویست. چونکە بە هۆی پێوەندیی دۆستانەو هاوبەشی لە خەباتدا تەواو یەکگرتوو بوون. «عبداللە قادری آذر» نوێنەری حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران (حدکا) لە ئورووپا بوو، قاسملووش سکرتێری گشتیی ئەو حیزبە بوو.

پێش ئەوەی میوانەکان لە خەو هەستن، کارلۆت نان‌وچای بەیانیی ئامادە کردبوو.

رۆژێک قاسملوو لە کوردستان دەبووو سێ‌رۆژ دواتر لە پاریسەوە یان لە ستۆکهۆڵمەوە تەلەفونی لێ دەکردن. کاتێک لە ڤییەن دەبوو، هەرگیز نەیان دەزانی خەریکی چ کارێکی سیاسییە.

لە مانگەکانی دیسامبرو ژانویەدا چەند حەوتوویەکی دەگەڵ رابواردبوون. بەڵام، نە کارلۆت‌و نە ئەندامەکانی دیکەی گرووپە چکۆلەکەی کوردان نەیان دەزانی دەگەڵ نوێنەرانی رێژیمی کۆماری ئیسلامی خەریکی وتووێژە.

تەنیا سێ‌کەس لە ئەندامانی حیزبی[دیموکراتی] کوردستانی ئێران لەو وتووێژانە ئاگادار کرابوون.

لەماوەی ئەو چەند حەوتووەی زستانە یەکجار ساردەکەی ڤییەندا، ئازادو کارلۆت قاسملوویان کردبووە هاوبەشی ماڵەکەی خۆیان، بەڵام بوونی ئەو لەو ماڵە هەرگیز سەخڵەتی نەدەکردن. بێجگە لەوە کە یەگجار خۆشیان دەویست، قاسملوو مرۆڤێکی لەبەردڵان‌و یەکجار قسەزانیش بوو، بەتایبەتی بە بڕوای ژنان لەڕادەبەدەر سەرنج راکێش بوو. لەلایەکی دیکەوە لەنێوخۆی حیزب کاتێک خەریکی رێبەری‌کردنی خەباتی چەکدارانە دەبوو یەگجار بەدەسەڵات بوو.

دوای ماوەیەک دانیشتن دەگەڵ ئازادو ژنەکەی دەیانگوت لای نیوەشەوان دەچێتە ژوورەکەی خۆی‌و خەریکی خوێندنەوەو گوێدان بە رادیۆ دەبێ هەتا خەوی لێ دەکەوێ. هەموو بەیانانیش، سەری کاتژمێر هەشت هەڵدەستێ.

قاسملوو پیاوێکی یەگجار بەهۆش‌و کارلێهاتوو بوو. لە پیاسەکردندا هەرگیز ماندوو نەدەبوو، بۆ رێبەرێکی پارتیزانان کە بەشێکی باش لە ژیانی خۆی لە نێو کێوو شاخە سەختەکانی کوردستاندا بەسەر بردبوو، ماندوو نەبوون لە پیاسەکردندا شتێکی ئاسایی بوو.

ژیان لەوێ هاسان نەبوو. کوردەکان لەنێو چادراندا دەژیان‌و کاتێک سەرما دەستی پێ‌دەکردو بەفر دەباری، نەچادرەکان پێشی دڵۆپانیان دەگرت‌و نە ئەوبەڕانەی لەسەر ئەرزەکە ڕایان دەخستن شەداریی عەرزەکەیان ون دەکرد. قاسملوو هەروەک کوردەکان بە درێژایی چەند کاتژمێر لەسەر عەرزێ دادەنیشت‌و لە ئاکامدا چۆکەکانی دێشان‌و دوچاری سیاتیک ببووو جاروبار بەلادا دەهات. بەڵام بەپێی تاقیکارییەکی پزیشکی کە لە پاریس بۆیان کرد، دەرکەوت کە پیاوێکی سلامەتە. هاوسەرەکەی، هێلین دەی‌گێڕایەوە، دەیگوت جارێکیان پزیشکێک پێی گوتبوو کە سەلامەتییەکەی دەبێ هی پیاوێکی کێووشاخنشین بێ.

ئەو بەیانییەی مانگی ژووئیە پێکەوە نان‌وچای بەیانییان خوارد. قاسملوو وەک هەمیشە چای خواردەوەو پاشانیش فنجانێکی قاوە لێ دا.

کارلۆت خەریک بوو ئاشپەزخانەی خاوێن دەکردەوە کە قاسملوو هەستا بۆ ئەوەی وتارێکی گۆڤاری «ئینترناشناڵ هێراڵد تریبیوون»ی پیشان بدا. لەو وتارەدا هەلومەرجی نێو ئێرانی پاش مردنی خومەینی شی کرابۆوەو بەڕوونی گوترابوو ئەو کەسەی جێگەی دەگرێتەوە «حجت الاسلام هاشمی رفسنجانی»یە.

دوای ماوەیەک، کارلۆت دەیگوت، « لە وتارەکەدا نووسرابوو کە رەفسەنجانی دەیەوێ پێوەندیی دەگەڵ ئورووپاو وڵاتانی رۆژئاوا باشتر بکا. هەروەها دەوڵەتی ئێران زۆر جێگیرتر دەبێ و بناژۆیی کەم دەبێتەوە. ئەم بەشە روانگەی خسووسیی دوکتۆر قاسملوو لەبارەی رێبازی ئایندەی ئێران مسۆگەر دەکا».

[دوکتۆر قاسملوو] زۆر بەکەیف بووو پێشنیاری کرد بچنە دەرێ‌و نانێکی باشی نیوەڕۆیە پێکەوە بخۆن‌و چونکە کارلۆت لە رۆژەکانی پشوودا‌ندا بووو ئازادیش بۆ هەرشتێکی قاسملوو ویستبای ئامادە بوو، پێشنیارەکەیان قبووڵ کرد. عەبدوڵڵا هێشتا هەر ناساخ بووو هەستێکی پڕ لە مەترسی ئازاری دەدا. بە هەرجۆرێک بوو ئامادە بوو دەگەڵیان بچێ، بەڵام ئەو تەنیا داوای ماستی کرد.

هەموویان سواری ماشێنەکەی ئەو ژن‌ومێردە بوون کە رێتۆیەکی ١٢بووو بەرەو تەپۆلکەکانی وینێرلەند لێیان خوڕی؛ ئەو ناوچەیە پڕ لە جەنگەڵ‌و باخی رەزان بوو. نیوکاتژمێر دواتر گەیشتنە رێستوورانێک کە تەواوەتی شاری ڤییەنی لێوە دیار بوو. کاتژمێر دوازدەی نیوەڕۆیەو کەمێک زوو بوو. چونکە خەڵکی شاری ڤییەن لە کاتژمێری ١٢/٥ نانی نیوەڕۆ دەخۆن.

قاسملوو بۆ هەمووان داوای شەڕابی کرد، بەڵام کارلۆت نەیویست. قاسملووش گوتی: «نابێ! ئەمڕۆ ئەتۆش دەبێ دەگەڵمان بخۆیەوە».

کەمێک شەڕابی کامپاریسیان خواردەوەو پاشان داوای نانی نیوەڕۆیان کرد. قاسملوو داوای تافل سپلیتزی کرد کە خۆراکێکی تایبەتی شاری ڤییەنە دەگەڵ گۆشتی کوڵاوی گوێلک‌و سۆسیس‌و تەماتەو سالاد - زۆریشی پێ‌خۆش نەبوون.

لێرەدا قاسملوو گوتی: چونکە گۆشتی دەخۆین، شەڕابی سووریش دەخۆینەوە.» داواشی لە کارلۆت کرد سەرپشک بێ. بوتڵێکیان شەڕابی سترایگل کڕی. قاسملوو گوتی: « شەڕابێکی باشە. شتێکی باشت هەڵ بژارد».

قاسملوو بە تەواوی کەیفی ساز ببوو. هەمووشتێک لەوپەڕی باشیدا بوو، بە تایبەتی رووناکایی سێحراویی شاری ڤییەن. ئەوجار درکاندی کە رۆژی چوارشەممۆ چاوی بە برادەرێکی خۆی کەوتوە - «احمد بن بلا» سەرۆک کۆماری پێشووی

ئەلجەزایر - و ئەو چاوپێکەوتنەشی زۆر پێخۆش بووە.
لەماوەی قاوەخواردنەوەدا، ئازاد بۆ یەکەم جار مەسەلەی وتووێژی هێنایە گۆڕێ. ئازاد دژی ئەو وتووێژانە نەبوو، بەڵام گەشبین نەبووو پێی وابوو سەر ناکەون. ئەو لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە ئێرانییەکان هەرگیز کوردستانێکی خودموختار قبووڵ ناکەن. ئەگەر کۆنەپەرست ترین بەشی ئاخوندە شیعەکان ئامادە نەبوون دەگەڵ « آیة الله منتظری» ڕێک کەون کە خومەینی وەک جێنشینی خۆی دیاریی کردبوو، چۆن دەگەڵ قاسملووی هەڵدەکەن؟
کاتێک ئازاد ئەو قسانەی دەکرد، قاسملوو بە خەمناکییەوە دانیشتبوو سیگاری دەکێشا.
قاسملوو بەتوندی وەڵامی دایەوەو گوتی: «دەبێ بەپارێزەوە کار بکەین. پێم وایە پیلانێکیان بەدەستەوەیە».
کاتژمێر ١/٣٠ی دوای نیوەڕۆ لە ڕێستوورانەکە وەدەرکەوتن. قاسملوو لەوپەڕی دڵخۆشیدا بووو لە گەڕانەوەدا لەلای دوکانێک دابەزی. هەرکات دەچوو بۆسەفەر، کۆمەڵێک دیاریی دەگەڵخۆی دەبردەوە. ئەو ڕۆژە رووسەرییەکی کڕی. داخوا ئەوە بۆ هاوسەری تێدکێنێدی بوو یا بۆ خێزانی سەناتور پێڵ - قەراربوو حەوتووی ئایندە لە واشینگتۆن چاوی بە هەردووکیان بکەوێ؟ - یان ئەوە بۆ هێلین، کۆنەژنەکەی، بوو کە چەند ساڵ پێشتر تەڵاقی دابوو؟ پێش سەفەرەکەی بۆ ڤییەن، داوای لە هێلین کردبوو دەگەڵی بچێ بۆ ئەمریکا.
قاسملوو لە بارەی سەفەرەکەی بۆ ئەمریکاوە یەکجار وورووژابوو. لە سەرانسەری ژیانیدا ڕێگایان نەدابوو بچێ بۆ ئەمریکا. وەزارەتی نێوخۆ ناوی قاسملووی خستبووە نێو لیستێکەوە کە کومونیستەکانو شۆڕشگێڕەکانی جیهانی سێهەمی دەگرتەوە. ئەوە کە هێشتا ناوی لەو لیستەیەدا بوو شتێکی سەیر وسەمەرەو زیاتر وەک تانەو تەشەر دەچوو، چونکە قاسملوو بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ یەکێک لەوچەند کەسە بوو کە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستی پڕ لە مەترسیدا نوێنەرایەتیی میانەڕەوەکانیان دەکرد.
ڕاستییەکەی ئەوە بوو کە قاسملوو لە سۆسیال دیموکراتەکان نزیکتر بوو هەتا لە کومونیستەکان. کاربەدەستانی ئەمریکا لە پێوەندی دەگەڵ ئەو سەفەرەدا گیروگرفتێکی زۆریان بۆ پێک هێنابوو. سەرەنجام، چەند کەسێک لە دیموکراتەکانی ئەندامی ئەنجومەنی سەنا توانیبوویان ویزایەکی بۆ وەرگرن.
ئەو سەفەرەی بۆ ئەمریکا ئەوەندەی دیکە هیواو هومێدی بەرز کردبۆوە. هەرچەند بەهۆی ئاگربەسێک کە لەو هاوینەدا لە نێوان ئێرانو عێراقدا پێک هاتبوو، کوردستان

کەوتبووە هەلومەرجێکی ناسـکەوە، بەوحاڵەش هەروا لەسـەر ئـەو بڕوایە بوو کە ئیمکانێکی نوێ بۆ وڵاتەکەی دێتە گۆڕێ.

ئەوە یەکەم جار بوو کە ئەمریکا دەرگای لە قاسملوو دەکردەوە. «حجت الاسلام» هاشـمیی رەفسـەنجانییش کە لە ئێران لە چڵەپۆپەی دەسەڵاتدا بوو، قاسملووی بۆ وتوویـژ لەبارەی خودموختاریی کوردسـتانو بە رەسـمی ناسـینی حیزبەکەیەوە بانگهێشتن کردبوو. لە ئاکامی ئەو مەسەلەیەدا بوو کە قاسملوو بەشێوەیەکی نهێنی هاتبووە ڤییەن.

هاوسـەری پێشـووی قاسـملوو بالابەرزو باریکەڵەو مووڕەشو چاوشین بوو. هێلێن کرۆلیچ موافیقی سـەفەرەکەی بۆ ڤییەن نەبوو. ناوبراو کە لە چیکۆسـلۆواکی لەدایک ببوو، هەتا ئەو رۆژە کە قاسـملوو بەرەو چیاکانی کوردستان وەڕێ کەوت بۆ ئەوەی فەرماندەریی ئەرتەشـە چکۆڵەکەی بەدەسـتەوە بگـرێ، ژیانیان پێکەوە بەسەر بردبوو. ئێوارەی پێش وەرێکەوتنی بۆ ڤییەن، لە ئاپارتمانە چکۆڵەکەی هێلین لە پاریس بەیەکەوە باسو مشتومڕیان کردبوو. هێلین پێی وا نەبوو کە ئێرانییەکان نیازپاک بن ، هەروەها پێشی وا نەبوو ئاخوندەکان بەهیچ چەشنێک هۆگرو لایەنگری خودموختاری بۆ کوردەکان بن.

ئەو لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە مردنی خومەینی رێژیمەکەیانی بێهێزو خۆڕانەگر کردوە. ئەمە روانگەیەک بوو کە لە وتارێکدا دۆزیبوویەوەو دوو رۆژ پێشتر پێشانی کارلۆتی دابوو. قاسملوو پێی وابوو کاتی ئەوە هاتوە دەگەڵ ئێرانییەکان وتوویژ بکا. لە گەرمەی باسەکەیاندا بە هێلینێی گوت: «خومەینی مردوەو رەفسەنجانی پێویستیی بـە منە». ئەویش وەڵامی دایەوەو گوتی: « تەنیا شـتێکی رەفسـەنجانی دەیەوێ سەری تۆیە!»

ئەوە یەکەمین جار نەبوو کە بەم شـێوەیە باسو وتوویژیان دەکرد. قاسـملوو سیاسەتوانو رێبەر بوو. ئەویش [هێلین] گوێی دەدایەو هەرزوو وەڵامی دەدایەوەو پاشانیش بە پرتەوبۆڵەو قسەی ناخۆش هەراسانی دەکرد.

بۆ زیاتر لە ۳۰ساڵ، پێوەندییەکەیان هەر بەم جۆرە بوو. ژیانێکی پڕ لە رووداویان بەیەکەوە بەسەر بردبووو ناخۆشترین بەشی دوورکەوتنەوەی قاسملوو بوو کە لە تاران، کوردستان، عێراق، پراگو پاریس نیشتەجێ دەبوو.

ئەو شەوە، هەروەک زۆرجاری دیکەش بۆیان هاتبووە پێشێ، لە نزیکەوە چاویان بە یەکتر نەکەوت. بە تێپەڕبوونی ساڵ لە دوای ساڵ قاسملوو کەمترو کەمتر گوێی دەدایە قسەکانی . رۆژ دەگەڵ رۆژیش، بێئەوەی گوێ بداتە بیروبڕوای ئەو کەسانەی لێی نزیک بوون، زیاتر بڕوای بە تێگەیشتنو ئەزموونەکانی خۆی هەبوو.

ڕۆژی دواتر، بەرەو ڤییەن وەڕێ کەوت. کاتێک خواحافیزیی لە هێلین دەکرد، هیچ کامیان پێیان وا نەبوو کە ئەوە ئاخرین چاوپێکەوتنیان دەبێ.

دوانیوەڕۆی پێنجشـــەممە، لەکاتێکدا کە دەگەڵ نوێنەرانی ئێران خەریکی وتووێژ بوو، لە ئاپارتمانێکی شاری ڤییەن کەوتە بەر گوللەو کوژرا.

عەبدوڵڵا قادری ئازەر، کە ڕۆژێک پێشـــتر هەســتی بەوە کردبوو مەترســـییەک دەگۆڕێدایەو کەســـی سێهەم، « فاضل رســـول» یش کە کوردێکی عێراقی بووو لە تاراوگە دەژیا، کوژران.

ڕەسووڵی لاوو دڵپاک لە نێوان کوردەکان‌و ئێرانییەکاندا نێوبژیوانیی دەکرد.

فازیل ڕەســـووڵ، بێ‌ئەوەی بزانێ، گرنگترین ڕێبەری کوردو گەورەترین مرۆڤی سیاســـیی لەنێو ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی لەو سەردەمەدا بەرەو هەڵدێرگەی نەمان برد. پێش ئەو ڕووداوە، بەوجۆرەی براکەی باســـی دەکرد، ڕەســـووڵ نامەیەکی لەلایەن ڕەفسەنجانییەوە پێ گەیشتبوو کە لەودا داوای لێ‌کرابوو پێوەندی دەگەڵ قاسملوو بگرێ‌و بۆ وتووێژ دەگەڵ ڕێژیمی ئێران بانگهێشتنی بکا.

جینایەتەکە لە ئاپارتمانی ڕێناتا فایســـتاورو لە لینکە باهانگاســـی ٥ بەڕێوە چوو. هەروەک هەمووکەس لەنێو کۆمەڵی کوردەکاندا دەیان زانی، ڕێناتا یاری ڕەســـووڵ بوو.

بڕگەی دووەم
سێهەمین پیاو

سێشەممە، ١١ی ژووئیە. قاسملووو عەبدوڵلا ڕۆژی سێشەممە، ١١ی ژووئیە گەیشتنە ڤییەن. ئازادو فەتاحو موستەفا[1] لە فرۆکەخانە چاوەڕوانیان بوون. ئەو سێکوردە هەڤاڵی دێرینی یەکتر بوون. فەتاح لە ڕابردوودا پێشمەرگەو نوێنەری حیزب لە ئۆتریش بوو. مستەفا کارناسی پسپۆڕی کانگاناسیو یەکێک لە زاناترین ئەندامانی حیزب بوو. هەردووکیان لە سەردەمی منداڵیەوە ئازادیان دەناسیو هەرسێکیان ژنی ئۆتریشییان هەبوو.

قاسملوو پێی گوتن کەتەنیا چەند ڕۆژێک لە ڤییەن دەمێنێتەوەو سێشەممەی دواتر لە پاریس ڕا دەچێ بۆ ئەمریکا.

کارلۆت بۆی دەگێڕایەوە: لێمان پرسی دەیەوێ لە ئەمریکا چ بکا. لە وەڵامدا گوتی دەیەوێ سیاسەتوانان ببینێ، دەگەڵ ڕۆژنامەنووسان وتووێژ بکاو ڕەنگە هێندێک لە کەسانی سەر بە دەوڵەتیش ببینێ. ئەو سەفەرەی یەگجار پێ خۆش بوو. تەنانەت بە وردی چاوی لە ڕۆژنامەیەکی ئینگلیزی دەکرد بۆ ئەوەی بزانێ ئاووهەوای ئەمریکا چۆنەو ئەوە کە لەوێ هەوا گەرم بوو زۆری پێ ناخۆش بوو - گەرمای هەوا نزیکەی ٤٠ دەرەجەی سانتیگراد بوو-.

١- بۆ پاراستنی ناوی ڕاستەقینەی چەند کەسێك لە ئەندامانی کۆمەڵی کوردەکان لە ڤییەن، ناسناویان نووسراوە.

لــە ئاپارتمانی ئازادو کارلۆت نیشــتەجێ بوون. قاســملوو پێــی گوتن بێجگە لە نزیکترین هەڤاڵەکانیان نابێ هیچ کەسی دیکە بزانێ ئەو لە ڤییەنە. پاشان تەلەفونی لە رەسووڵ کردو وایان دانا رۆژی دواتر بەیانی لە کافەیەک یەکتر ببینن.

چوارشەممە، ١٢ی ژووئیە

ئازاد ماشێنەکەی پارک کردو چووە نێو کافەتریاکەو لەوێ چاوی بە قاسملووو عەبدوڵلاو رەسووڵ کەوت. وا دیار بوو لە بارەی شتی کەمبایەخ‌و ناگرنگەوە قسان دەکەن. رەسووڵ هەر زۆر زوو خوا حافیزیی لێ کردن‌و رۆیشت.

نیورۆژێکی ئاســاییو بێ‌هەر چەشــنە پێشــهاتێکیان خوارد. دوای گەڕانەوە بۆ ماڵی ئازاد، قاسملوو سەرخەوێکی شکاندو کاتژمێر٣ ی دوانیوەرۆ، ئازاد بردنی بۆ ئاپارتمانی رەســووڵ لە شەقامی واساگاز. رەســووڵ چاوەڕوانی ئەوان‌و میوانێکی تایبەتییش بوو کە ئەحمەد بن بیللا بوو.

ئەمە چاوپێکەوتنێکی پڕ لە هەســتی خۆشەویســتی لە نێوان دوو سیاســەتوانی گرنگــدا بــوو . ئەحمــەد بن بیللا رێبــەری مێژوویی شۆڕشــی ئەلجەزایــر لە دژی فەرانســەییەکان‌و عەبدوڕڕحمان قاســملوو فەرماندەیەکی بە ئەزموونی راپەڕین لە دژی ســانترالیزمی ئێرانی بوو. هەردوو رێبەر هەڵوێستی شۆڕشگێڕانەیان هەبوو، بەڵام لە حاڵێکدا رێبەرە کوردەکە مرۆڤێکی دیموکرات بووو لە دژی رێژیمی ئیسلامی خەباتــی دەکرد، بن بیللا چەند ســاڵێک بوو لە تاراوگە دەژیاو هەروەک رەســووڵ پێوەندیی دەگەڵ تاران هەبوو.

ئێستا هەردووکیان لە پێتەختی ئۆتریش بوون؛ هەرکامیان مەبەستێکی جیاوازیان هەبوو. بن بیللا هاتبوو دەگەڵ دەســتەی نووسەرانی گۆڤارێکی فەرهەنگیی جیهانی ئیسلام کۆ بێتەوە. قاسملووش هاتبوو دەگەڵ ئێرانییەکان وتوویژ بکا.

وا دیــار بوو لەو چوارشــەممەیەدا وتوویژەکان بە باشــی چووبوونە پێش. ئەو وتوویژانە شتێک بوون کە قاسملوو، هەم لە بواری ئێحساسیەوەو هەم لە زەمینەی سیاسیدا، پێویستی بوون، چونکە لە نێو حیزبدا هێندێک گیرو گرفتی هەبوون. بەشێک ئەویان خستبووە ژێر پرسیارەوەو هەر لەو کاتەدا هەستی بە چوونەسەری تەمەنی دەکرد.

بۆیــە نووســیبووی «پیری رووی تــێ کردووم‌و رۆژ لە رۆژ زیاتر هەســت بە خەســارهەڵگری دەکــەم.»[1] لە نامەکــەی‌را دەردەکەوت کە لــە چیاکاندا رۆژ بەرۆژ زیاتر هەســت بە تەنیایی دەکا. هەروەها زۆر بە توندی هەســتی بە ڕابردنی کات‌و

١- نامەیەك بۆ نووسەر، ١٩٨٨

زەمـان دەکرد. باشـی دەزانی دەرفەتێکـی کەمی هەیە بتوانێ بەرنامـەی ژیانی بە ئەنجام بگەیەنێ. بێجگە لەوەش، وتەکانی پێشاندەری چەشنێک خەمو پەژارە بوون کە بە هۆی ئاڵوگۆڕ لە ژیانیدا بەسەری هاتبوو. هەرجۆرێک بووبێ، ئەو دەی زانی خەونەکانـی وەدی نایـەن، و ڕەنگە هەر لەبەر ئـەوەش بووبێ کە پێی وا بوو دەبێ هەتا دەکرێ زووتر دەگەڵ دەوڵەتی ئێران دابنیشێو وتووێژ بکا. دوای ئەو هەمووە خەباتو کوێرەوەرییە چەندین سـاڵەیە، یەگجار زۆر پێویسـتیی بە سـەرکەوتنێک هەبوو.

بێرنارد کووشـنێر، هەڤاڵی قاسـملووو وەزیری دەوڵەتی فەرانسە بۆ کاروباری مرۆڤایەتی، یەک شـەممەی پێشتر لە پاریس دەگەڵ ئەوو عەبدوڵڵا ببوو. کووشنێر بۆنانی شـەوێ بانگهێشـتنی کردبوون بۆ ماڵەکەی خۆی، کە لەوێ چاویان بە (ک) کەوتبوو کە ئەندامی DGSE، واتە دایرەی زانیارییەکانی فەڕانسە بووو شارەزاییەکی تەواوی لەبارەی فەلەسـتینییەکاندا هەبوو. چەند کەس لە ڕۆژنامە نووسانیشی لێ بوون.

کووشـنێر گوتی وا دیارە قاسـملوو یەگجار ماندووە». نیشـانەیەکی ئاشکرا لە مانـدووو شـەکەت بوونەکەی دێتە بەرچاو؛ یـان ڕەنگە لەبەر ئـەوە بێ کە بەرەو پیری هەنگاو دەنێ». لەبارەی دووڕوویی ئێرانییەکانەوە قسەیان دەکردو دەیانگوت بڕواکردن بەوان یەگجار دژوارە. بەلام، قاسملوو بیروبڕوای خۆی نەدەگۆڕی.

«پێش نانخواردن زۆر بە درێژی دەگەڵ قاسملوو قسەمان کرد. پێی گوتم دەچێ بۆ ڤییەنو ئەو شەوە ئەوەی تەنانەت جارێکی دیکەش دووپاتە کردەوە».

گوتـم: ، بۆچی دەچی؟ مەچـۆ. بڕوایان پێ مەکە. چ چاوەڕوانییەکت لێیان هەیە؟ «ڕەحمـان هەمـوو ئەو قسـانەی بە گاڵتـە وەرگرت. کەیفی سـاز بـووو نوکتەی دەگێڕانەوە.» پێم گوت: لەلای ئێمە بمێنەوە، بەڵام، دەیەویسـت بچێ بۆ ڤییەن. پاش ئەو هەموو ڕێنوێنییانە، پێی وا بوو هەرچی دەبێ با ببێ. ئەو دەیەویست خەڵکەکەی خـۆی لـە چیاکان بێنێتە خوارێ. وا دیار بوو پێی وایە کات لەدەسـت دەداو چونکە حیزبەکەی لەت ببوو، دەی توانی بۆ چەندین ساڵ لە کوردستان نیشتەجێ بێ.

لەماوەی ئاخرین دەسـاڵی تەمەنیدا، قاسـملوو بەتاکو تەنیا ژیانی دەبردە سەر. کووشـنێر لەسـەر ئەو بڕوایە بوو کە جیابوونەوەی لە هاوژینەکەی زۆری تەئسیر لەسـەر دانـاوە، هەرچەند بۆخۆی هیـچ کاتێک لەو بارەیەوە شـتێکی نەدرکاندبوو. لـە ڕاستیدا قاسـملوو هەرگیز لـە بـارەی هەسـتی دەروونیی خۆیەوە شـتێکی نەدەدرکاند.

چوارشەممە ٧/١٢ دوای نیوەڕۆ

قاسملوو بە ئازادی گوت رەسووڵ لە قاوەخانەکەوە دەیان هێنێتەوە ماڵێ، بەڵام ئـازاد لـە وەڵامدا گوتی وا باشـترە نەزانێ ئەو لە کـوێ دەژی. دوای کاتژمێر٧ ی بەیانیی ئەو رۆژە، عەبدوڵڵا تەلەفونی کردو گوتی: « ئەمن لە شاری ڤییەن نابەڵەدم‌و بۆیە رەسـووڵ دەیەوێ قسـەت دەگەڵ بکا». رەسووڵ داوای ئادرێسی ماڵێ ئازادی کرد بۆ ئەوەی بیان باتەوە ماڵێ، ئازاد نەی‌دەویست ئەو ئادرێسـەی بداتێ.

ئـازاد بە درۆ گوتی: «دەبێ بچین چاومان بە هەڤاڵێکمان بکەوی، بۆیە باشـترە بچینە ناوەندی شار». دوایەش داوای کرد رەسووڵ لە کافەی موزەخانەکە بەجێیان بێڵێ‌و دەگەڵ کارلۆتێ رۆیشت‌و سواری ماشێنەکەیان بوون.

کاتێـک گەیشـتنە وێندەرێ، رەسـووڵ رۆیشـتبوو قاسـملوو خەریکـی بیرە خواردنەوە بوو. کارلۆت بەم جۆرە بیرەوەرییەکەی دەگێڕێتەوە: «داوایان لێ‌کردین مەشـرووبێک بخۆینەوە، بەڵام ئازاد حەجمینی لێ بڕابوو؛ پێی وا بوو ئەو شـوێنە جێگایەکی پڕ لە مەترسییە. ئەوەم زۆرباش لەبیرە. ئازاد بە دوکتور قاسملووی گوت دەبێ زۆرزوو برۆین».

دوکتور قاسملوو لە وەڵامدا گوتی: «نابێ. شتێک بخۆنەوە».

«ئەمن ئاوێکی کانگاییم خواردەوەو ئازاد داوای بیرەی کردو کاتێک تەواو بووین بەرەو ئاپارتمانی مستەفاو هیلدێگارد لێمان خوڕی».

قاسملوو کەیفی ساز بوو. ئەوو مستەفا وا ساخ ببوونەوە رۆژی هەینی ماشێنێک وەرگرن‌و برۆن بۆ پڕاگ، کە لەوێ لەسەردەمی لاوەتییەوە دۆست‌و هەڤاڵی زۆرباشی هەبوون.

ئێستا ئازاد هەر لە بیری نەچۆتەوە کە «عەبدوڵڵا نەخۆش بوو بەڵام خۆشحاڵ بوو ، چونکە هیچ کام لەوشتانەی لێیان دەترسا روویان نەدابوو. قاسملوو نەدەترسا چونکە پێی وا نەبوو شتێک روودەدا».

سـەرەڕای ئـەوە ژیانێکـی پـڕ لـە مەترسـیی تێپـەڕ دەکرد، ئـەوە یەکێـک لە تایبەتمەندییەکانی قاسـملوو بوو کە هیچ کات لە فکری پاراسـتنی خۆیدا نەبێ. یان رەنگـە لەبـەر ئەوە بووبێ کە زۆر بـە پارێزەوە هەڵسـوکەوتی نەدەکردو زۆریش مرۆڤێکی کارقایم نەبوو. هەڤاڵەکانی لەوبارەیەوە بێ‌پسانەوە سەرکۆنەیان دەکرد. لە راستییشدا ئەوە کە هەروا زیندوو مابوو پەرجۆیەکی[1] تەواو بوو.

هێلیـن دەی گێڕایـەوە دەیگـوت: « هیچکات هەسـتی بە مەترسـی نەدەکرد. لە کوردسـتان، زۆرجاران خەڵک دەهاتنە لام‌و داوایان لێ دەکردم پێی بسـەلمێنم کە دەبێ ئاگای لە خۆی بێ».

١- پەرجۆ = «معجزه»

چەند رۆژ پێش مردنی، لە پاریس، قاسملوو بە شێوەیەکی نهێنیکارانە بە هەڤاڵە دێرینەکانی خۆی، بێرنارد کووشنێرو میشێل بۆنۆی گوت دەیەوێ بچێ بۆ ڤییەن بۆ ئەوەی وتووێژە نهێنییەکانی دەگەڵ ئێرانییەکان دەست پێبکاتەوە. بۆنۆ بۆماوەی چەندین ساڵ لە چیاکانی کوردستان زانستە پزیشکییەکەی خۆی خستبووە خزمەت حدکاوە.

بۆنۆ دەیگێڕایەوە دەیگوت: « بۆ یەکەم جار لە پاریس تووشی بووم. چەندساڵێک لەمەوپێش بوو، بۆ نانخواردن چووینە سەنت ژێرمەن. ئێمە هەرگیز نەمان دەزانی لەکوێ دەژی. ئەوکات بەپارێزەوە هەڵسوکەوتی دەکرد. بەڵام ئەوە دەساڵ لەمەوپێش بووو رۆژ دەگەڵرۆژ کەمتر پارێزگاریی لەخۆی دەکرد.

ساڵی ١٩٨٨، کاتێک قاسملوو لە وەزارەتی یارمەتییە مرۆڤایەتییەکانی پاریس سەری لە هەردوو هەڤاڵەکەی دا، ئەوان لێیان پرسی داخوا پۆلیس پارێزگاریی لێ دەکا یان نا.

«چەندجار هاتە لامان. جاری پێنجەم سەبارەت بە قایمکاری شتێکمان لێ نەپرسیو جارێکیان پێمان گوت: دەبێ پارێزگارت هەبێ. دەبێ پاسەوانی چەکدارت دەگەڵ بێ. دەنا ئێمە لە دەوڵەت ئیجازە دەخوازین یەکێک لە پێشمەرگەکانت بە چەکەوە دەگەڵت بێ». بەڵام، هێشتا دژی ئەوە بوو کە پاسەوانی چەکداری دەگەڵ بێ. دەیەویست ئازادانە لە شەقامەکانی پاریسدا پیاسە بکا».

بۆجارێکی دیکەش هەڤاڵەکانی پێیان گوت: «لە ڤییەن ئاگات لە خۆ بێ».

لە وەڵامدا گوتی: «دەچمە وێ بۆ ئەوەی لە بارەی ئاشتیدا قسان بکەم». دوایەش بابەتی قسەکانی گۆڕی.

هەمووکەس بێجگە لەخۆی هەستیان بە مەترسی دەکرد. جەلال تاڵەبانی، یەکێک لە رێبەرانی کوردی عێراق وشداری پێ داو گوتی: « ئاگات لە خۆ بێ. ئەوانە دێوو درنجن».

شەش مانگ پێشترو لەکاتی هەوەڵین وتووێژ لەنێوان قاسملووو رێژیمی ئیسلامیدا، تاڵەبانی وەک نێوبژیوان نەخشی گێڕابوو. ئەمجارە، رێبەرە کوردەکە[قاسملوو] بە دەمانچەیەکەوەو لە ژێر چاوەدێریی گاردەکانی تاڵەبانیدا چووبوو بۆ دانیشتنەکە. بەڵام، ئێستا دەچوو بۆ ئەو وتووێژە بێ ئەوەی هیچ نیگابانێکی دەگەڵ بێ، بەتەواوی ئەرخەیان بوو ، هەروەک لە کۆبوونەوەیەکی بازرگانیدا بەشدار بێ.

قاسملوو کۆت و شەڵوارێکیتەنکی هاوینیو کراسێکی سپیی دەبەردا بووو کراوەتیشی لێ دابوو. تەنیا پاسپۆرتەکەیو سیگارو هێندێک پارەو جانتایەکی پێ بوو دەگەڵ دەزگایەکی دەنگهەڵگرو چەند کاسێتێک.

ئەو بەڕاستی لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە ڕەفسەنجانی پێویستیی بەو هەیە.

شەوی چوارشەممە، پاش هەوەڵین چاوپێکەوتن دەگەڵ دوژمنەکانی، قاسملوو زۆر دڵخۆش بوو. هەروەها لەوەی کە چاوی بە بن بیللا کەوتبوو زۆر خۆشحاڵ بوو. عەبدوڵڵا بە پێکەنینەوە دەیگوت: « کاک دوکتۆر ئەوەندەی بە زمانی عەرەبی قسە دەگەڵ کرد کە خەریک بوو مێشکم بتەقێ».

«کاک دوکتور» زاراوەیەکی خۆشەویستانەو پڕلەڕێزگرتن بوو کە کوردەکان لە ئاماژەکردن بە قاسملوودا بەکاریان دەبرد. «کاک» بەواتای برا [گەورە] یەو لەنێو کوردەکاندا باوە.

بەڵام، ئەوانی دیکە وەک ئەو نەورووژابوون. دوای نانی نیوەڕۆ، ئازاد هەوڵی دەدا ئەوەی پێ بسەلمێنێ کە لە پێوەندی دەگەڵ ڕەسووڵدا ئاگای لەخۆی بێ. بێفایدە بوو. قاسملوو ئامادە نەبوو ڕێنوێنییەکانی وی لەبەرچاو بگرێ. دوای وتووێژێکی دوورو درێژ، قاسملوو کۆتایی بە قسەکانی هێناو چووە هۆدەکەی خۆی.

ئازاد تەواو پەشۆکابووو داوای لە عەبدوڵڵا کرد لەبارەی ژیانو سەربردەی ڕەسووڵەوە هەرچی دەزانێ پێی بڵێ. ئەگەرچی وا دیار بوو عەبدوڵڵاش پەشۆکاوە، ئامادە نەبوو پێشنیارەکەی ئازاد قبووڵ بکا.

عەبدوڵڵا گوتی: «ڕەسووڵ ناناسم. بەڵام دوکتور قاسملوو دەیناسێ».

ئەوشەوە ئازاد لەبیری نەمابوو کە عەبدوڵڵاش زۆر بەتوندی دژی ئەو چاوپێکەوتنە بووە، بەڵام بیروبڕوایەکی پایەدارو بێخەوشی بە دیسپلینو وەفاداری هەبوو!

بۆنۆ لەسەر ئەو بڕوایە کە عەبدوڵڵا مرۆڤێکی ڕۆمانتیکی بوو. کاتێک عەبدوڵڵا لە کوردستان بەرپرسی نەخۆشخانە بوو بۆنۆ چاوی پێی کەوتبوو. نەخۆشخانەکە بەیارمەتیی ئێدمیدیکال ئەنترناسیۆنال لە نێو چیاکاندا دروست کرابوو. ئەوو عەبدوڵڵا

۱- عەبدوڵڵا قادریئازەر ساڵی ۱۹۵۱ لەشاری نەغەدە، لە کوردستانی ئێران لەدایك بوو. سەر بە بنەماڵەیەکی مام ناوەندی بوو کە ژمارەیەکی زۆریان منداڵهەبوو. لە نەغەدە چووە خوێندنگای سەرەتاییو لە شاری ورمێ دیپلۆمی فەننیی وەرگرت. لە ناوچەی ئەلەمووتی سەر بە شاری قەزوێن، دووساڵ خزمەتی کرد. پاشان لە «مؤسسەی هنرهای زیبا» لە تاران خوێندیو کاتێك دوای چوارساڵان خوێندنی لەوێ تەواو کرد، وەك مامۆستایەکی ناوەندی لە شارەکەی خۆیدەستی بە کارکرد.

دوای ڕووداوەکانی شۆڕش لە ساڵی ۱۹۷۸دا، بوو بە ئەندامی حدکاو هەتا ئەو ڕۆژەی مرد لە بواری سیاسیدا یەکجار بە هەڵسووڕ بوو؛ هەتا ڕووخانی ڕژێمی شا بە نهێنی کاری دەکردو پاشان بەرپرسایەتیی جۆراوجۆری وەرگرتو بەکارلێهاتووییەکی تەواوەوە ئەرکی خۆی بەجێدەگەیاند

لە کۆنگرەی حەوتەمی حدکادا وەك ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی هەڵبژێردرا. پاشان دەفتەری سیاسی لە ساڵی ۱۹۸۵دا وەک نوێنەری حیزب لە ئورووپا ناردیە فەڕانسەو هەتا کاتی مردنی هەر لەوپۆستەدا مایەوە.

لە بیۆگرافییەکەیدا نووسراوە هەموو ئەو کەسانەی دەیان ناسی هەمیشە خاکەڕایی، لەسەرەخۆییو توانایی عەبدوڵڵایان وەك تایبەتمەندییەکانی پیاوێکی بەڕاستی بە فەرهەنگ دەرخاند. (وەرگیراوە لە: بوولتەنی دولیازیۆن، ئیدوێ ئینفۆرماسیۆن، ئەنستیتووی کورد لە پاریس، ژووئیەو ئووتی ۱۹۸۹).

بەهۆی هاوبەش بوون لەکارو ژیانی رۆژانەداو هەروەها لەبەر ئەوە کە بێ پسانەوە لەژێر بۆمبارانی هێزی هەوایی ئێراندا بوون، ببوونە هەڤاڵی یەکجار نزیکی یەکتر. بۆنۆ لەبیرەوەرییەکانیدا نووسیویەتی: «ئەو باوکی رووحانیی کورەکەم بوو. قاسملوو سیاسەتوان بووو ئەمن بەڕاستی تەحسینم دەکرد. عەبدوڵلا هەڤاڵو هاوتەمەنم بوو. زۆرجار یەکترمان دەدی. عەبدوڵلا هەروا رۆمانتیک مابۆوە. نەیدەویست دۆستێکی کچی هەبێ، چونکە خەباتگێڕ بووو بۆی هەبوو بکوژرێ.[1]

١- میشێل بۆنو. وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١

بڕگەی سێیەم
نێوبژیوان

کوردەکانی دانیشتووی ڤییەن متمانەیان بە ڕەسوول نەدەکردو سەرەڕای ئەوە کە ناوبراو زۆری هەوڵ دەدا دۆستایەتییان دەگەڵ دابمەزرێنێ، بەلام هەر لە زووەوە خۆیان لێ دەپاراست.

رابردووی سیاسیی ڕەسوول زۆر ئاڵۆز بوو: وەک خەباتکارێکی مائۆییست، بۆماوەی چەند ساڵ وەک دوورخراوەیەک لە لوبنان دەژیا. لەوێ دەگەڵ ڕێکخراوی ڕزگاریخوازی فەلەستین (PLO) کاری دەکردو دوای ماوەیەک سەری لە ئوتریش دەرهێنا کە لەوێ ژمارەیەکی زۆر لە ئەندامانی بنەماڵەی دەژیان‌و ئەویش ناسنامەی ئوتریشیی وەرگرتبوو.

لە زانستگە دەگەڵ سوزان رۆکینشاوب، کە سەر بە بنەماڵەیەکی مەزن (ئەشراف) بوو ئاشنایەتیی پەیدا کرد. ناوبراو کچی مامۆستایەکی بەناوبانگی زانستگە بوو کە ئەندامی حیزبی دێموکراتی ئوتریش بوو. کاتێک ڕەسوول دەگەڵی ئاشنا بوو، ئەو لە بزووتنەوەی لایەنگرانی ترۆتێسکیدا بەشدار بوو. ژیانی هاوبەشیان پێک هێنا بەلام هیچ منداڵیان نەبوو. دەسەلاتی ڕەسوول بەسەر سۆزاندا یەکجار بەهێز بوو. کاتێک ڕەسوول دەستی لەمارکسیزم هەڵگرت‌و بەرەو ئایینی ئیسلام خزی، سوزان، کە ئەوکات پزیشک بوو، هەر بەم ڕێگەیەدا وەدوای کەوت. سوزان کە ژنێکی کورتەباڵاو بە فەرهەنگ بووو بە چەند زمانیش بەڕەوانی قسەی دەکرد، کاتێک حەزی لە ڕەسوول دەکرد، بوو بە موسوڵمان. دوابەدوای ئەو ئاڵوگۆڕە لە بیروبڕوادا، بەهەستێکی سروشتی‌و پتەوەوە بەدوای شۆڕشی ئیسلامییەوە بوو.

ئازاد کاتێک ساڵی ١٩٨١ لەو پێوەندییە ئاگادار بوو بە تەواوی ترسی ڕێ نیشت، ئەوەش کاتێک بوو کە هەردووکیان لە کوردستانی ئێران میوانی بوون. بە سەرسوڕمانەوە گوێی لێبوو کە ڕەسووڵ لەسەر تەلەفونو لە ماڵی خۆیڕا خەریکە دەگەڵ ئاشناکانیو چەند کەس لە کاربەدەستانی دەوڵەت قسان دەکا.

لەبارەی شەڕی نێوان دەوڵەتو کوردەکانەوە زۆر بەدرێژی قسەی دەگەڵ کردنو هاتبووە سەر ئەو بڕوایە کە شەڕ خەریکە تەواو دەبێ و گوتیشی « بنی صدر» دەناسێو دەیەوێ کتێبەکەی تەرجەمە بکا.

لەو سەردەمەدا « ابوالحسن بنی صدر» سەرۆک کۆماری ئێران بووو ئیمام خومەینی پشتیوانیی لێ دەکرد. دەگەڵ چەند کەس لە دۆستەکانیان بەسواری ماشێن بە باکووری ئێراندا گەڕان، بەڵام، سەرەڕای ئەوە کە ئازاد تێدەکۆشا بیهێنێتەوە سەرەخۆ، ڕەسووڵ زۆر نیگەران بوو.

ئازاد پێی دەگوت: «نیگەران مەبە، تەواوی ئەم ناوچەیە لەژێر دەستی کورداندایە».

ڕەسووڵ لە وەڵامدا گوتی: «بۆیە دەترسم چونکە پێم وایە سیخوڕەکانی دەوڵەتی عێراق لێرە هەن». ئازاد لە ڕەسووڵ بەدگومان بووو کاتێک گەڕانەوە بۆ ڤییەن دوورییان لە یەکتر دەکردو کاتێک ئازاد بۆی دەرکەوت کە ناوبراو پێوەندیی دەگەڵ باڵوێزخانەی ئێران هەیە، بە یەکجاری دەستی لێ هەڵگرتو ئامادە نەبوو چاوی پێی بکەوێتەوە.

کاتێک مستەفا وەک نوێنەری تازەی حدکا لە ڤییەن نیشتەجێ بوو، ڕەسووڵ هەوڵی دەدا پێوەندیی دەگەڵ دامەزرێنێ، بەڵام سەرنەکەوت، چونکە کوردەکان نەیان دەویست بیبینن. هەربۆیەش کاتێک لە ساڵی ١٩٨٩دا قاسملوو هاتە پێتەختی ئۆتریشو ڕەسووڵ پێوەندییەکی تەواو نزیکی دەگەڵ هەبوو، هەموو کوردەکان کەوتبوونە دڵەڕاوکێوە.

لەسەرەتای ژووئیەی ١٩٨٩دا، ڕەسووڵ چووبووە پاریس بۆ ئەوەی بە قاسملوو ڕابگەیەنێ کە ڕەفسەنجانی زۆری پێ خۆشە سەرلەنوێ وتووێژەکان دەست پێبکەنەوە. ڕەفسەنجانی کەسایەتییەکی بەرزی سیاسی لە ئێران بوو. خومەینی تازە مردبووو ڕەفسەنجانی بێهیچ چەشنە گیروگرفتێک بەرەو بەدەستەوەگرتنی سەرکۆماری دەچووە پێش. وێ دەچێ ڕەسووڵ بە قاسملووی گوتبێ ڕەفسەنجانی نامەیەکی بۆ ناردوەو لەودا باسی وتووێژی هێناوەتە گۆڕێ. بەڵام، لەبەر ئەوە کە ڕەسووڵ هیچ شتێکی لەبارەی ئەو نامەیەوە نەدرکاند، هیچ کەس لە نێوەرۆکی ئەو نامەیەو لە وتووێژی نێوان ئەوو قاسملوو ئاگادار نەبووو هەتا ئەمڕۆ، هیچ کەس ناتوانێ هەبوونی نامەیەکی ئەوتۆ بەڕاست بزانێ. بەڵام، چەند ڕۆژ دوای جینایەتەکە، بنەماڵەی ڕەسووڵ لە ڤییەن دەیانگوت نامەیەکی ئەوتۆی سەرۆک کۆمار[ی ئێران] لە ئارادا بووە.

بڕگەی چوارەم
تاوانبارەکان

دوانیوەڕۆی پێنج شەممە ١٣ی ژووئیە

عەبدوڕڕەحمان قاسملوو بە گوللەی بێدەنگی دوو دەمانچانو لە نزیکەوە کوژرا.

عەبدوڵـلا یـازدە گوللــەی وێکەوتبوون و رەسـووڵیش پێنــج گولله. دوایـەش یەکی گوللەیەکیان لەسەری دابوون‌و بەم جۆرە کۆتاییان بە ژیانیان هێنا بوو.

قاسملوو هەرزوو تەواو ببوو. تەنانەت دەرفەتی ئەوەشی نەببوو دژکردەوەیەک لەخۆی نیشان بدا. دەبێ ئەو یەکەمین قوربانی بووبێ.

وا دەردەکەوێ عەبدوڵلاو رەسوول لە بەرامبەر جینایەتکارەکاندا دژکردەوەیان لەخۆیان پێشـان دابێ. وەزعییەتێک کە تەرمەکانیانی تێدا دۆزرایەوە وای نیشان دەداکە لە بەرامبەر جینایەتکارەکاندا دەسـتیان کردبێتەوە. پزیشـکەکانی قانوون هێندێک وردە پێستیان لەژێر نینۆکەکانی ئەو دوانەدا دۆزیبۆوەو لە جل‌وبەرگی عەبدوڵلاشـدا هێندێک ئاسەواری خوێنی «محمد جعفر صحراروردی»یان دۆزیبۆوە. ناوبراو یەکێک لەنوێنەرانی دەوڵەتی ئێران بوو.

بەوجۆرە کە رۆژەکانی سـەرەتای لێکۆڵینەوەکە لە وێنەکان (رەسمەکان) دەرکەوتبوو، پۆلیسی ڤییەن دیبووی ژوورەکە بە تەواوی شپرزە بووە.

پزیشکەکانی قانوون بەتەواوی لەسەر ئەوە ساخ ببوونەوە کە ئەوسێ قوربانییە لەسەر یـەک نـۆزدە گوللەیان وێکەوتوە، هەرچەند پۆلیسـەکان تەنیا چاردە دانـە پووکە (قاپۆڕە فیشەک) یان لە هۆدەکەدا دۆزیبۆوە.

دوانیـوەڕۆی هەر ئـەورۆژە، دوای سەرخەوشـکاندنێک، قاسـملوو دەگـەڵ عەبدوڵلا چووبوونە سـەردانی وەزیری نێوخۆ. قاسملوو دەگەڵ دوکتور مانژا قەراری چاوپێکەوتنی هەبوو. ناوبراو کارمەندی دەوڵەت بووو وەک دۆستی کوردان حیسێبی بۆ دەکرا. قاسملوو

دەیەویست بۆ ئەوەی ویزاکەی بۆ نوێ کردۆتەوە سوپاسی بکا.

قاسملوو بە پاسپۆرتی ئێرانی، کە زۆرتر کەلکی لێوەردەگرت، هاتبووە ئوتریش. بەڵگەیەکی بڕواپێکراو هەرچەند دەستهەڵبەست (تەزویر) بوو، بەڕواڵەت پاسپۆرتێکی تەواو بوو، بەڵام ناوو وێنەکەی دەستکاری کرابوون. لەورۆژەوە کە کاربەدەستە ئێرانییەکان بۆ ئاخرین جار پاسپۆرتێکیان دابوویە هەتا ئەو دەمە دەساڵ گوزەرابوو.

کاتژمێر چواری دوای نیوەڕۆ، دەگەڵ پازدەکەس لە ئەندامانی حدکا لە ماڵی فەتاحی قەراری چاوپێکەوتنی هەبووو چونکە دەرفەتەکە کەم بوو، قاسملوو داوای لە ئازاد کرد بەتەلەفون بەو تاقمە بڵێ دوای کاتژمێر۷ی ئێوارە دەیان بینێ.

دوکتۆر ماتژا لەوێ نەبوو. بۆیە قاسملوو هەوڵیدا سەردەبیری باڵوێزخانەکە فرانز وانیتژی ببینێ. بە قاسملوویان گوت دەبێماوەیەک ڕاوەستێ. بەڵام، ئەو نەیدەتوانی زیاتر لەوە چاوەڕوان بێ، بۆیە کارتەکەیو هێندێک بەڵگەنامەی حیزبەکەی لەوێ دانان و ڕۆیشت.

بە ئازادی گوت: «با بڕۆین بۆ هوتێل هیلتون».

ئازاد ماشێنە ڕێنۆ دوازدەکەی هەڵکرد. گەیشتنە رینگ[ناوی شوێنێکە] و بەرەو ئێزگەی هەوایی شارەکە وەڕێکەوتن. ئەوە شوێنێکە کە ئەوپاسانەی دەچنە فرۆکەخانە، لەوێ ڕادەوەستن. نەیدەزانی قاسملوو دەیەوێ بچێتەکوێ. پێی وا بوو دەچێ بن بیللای ببینێ. کاتێک گەیشتنە جێ، قاسملووو عەبدوڵڵا دابەزین.

قاسملوو بە ئازادی گوت: «کاتژمێر حەوتو پازدەخولەک - یا باشترە حەوتو نیو - وەرەو هەڵمان گرە». قاسملوو هەمیشە کاتناس بوو.

ئازاد دایبەزاندنو بەرەو ماڵی فەتاح وەڕێ کەوت کە لەوێ پازدەکەس چاوەڕوانی هاتنی قاسملوو بوون، هێندێک هەواڵیان لە کوردستان پێ بوو. پێش ئەوەی بچنە ژوورلەسەر ڕاسپاردەی قاسملوو، بە دەوروبەری شوێنەکەدا دەستی بە گەڕان کرد بۆ ئەوەی هێندێک شۆکۆلاتو گوڵ بۆ ماریا، ژنی فەتاحی بکڕێ، ناوبراو ژنێکی کورتەباڵاو دلۆڤانی ئوتریشی بوو. لەپڕو لەنەکاو ماریا هاتە بەردەرگای ماڵەکەیان. ئازاد چاکوچۆنیی دەگەڵ کردو لێی پرسی دەتوانێ لەکوێ گوڵان بکڕێ. کاتێک ئازاد بە دەسکە گوڵەوە لە ماڵەکە وەژوور کەوت، دیتی پڕە لە خەڵک.

کاتژمێر ۷/۱۵ ئازاد گەڕایەوە بۆ تێرمیناڵەکەی بەر هیلتونو چوونکە هیچ کەسی لێ نەبوو، دەستی کرد بە پیاسە کردن. کاتژمێر ۷/۳۰ گەڕایەوە، بەڵام هێشتا قاسملووو عەبدوڵڵا نەهاتبوونەوە.

کاتژمێر بوو بە ۸ نیگەرانی ڕووی تێ کرد. لەماشێنەکەی دابەزیو دەرگاکەی داخستو کیوسکێکی تەلەفونی دیتەوە. تەلەفونی لە فەتاح کرد کە هەم بەرپرسی حیزب [لەئوتریش] و

هەم هەڤاڵێکی باشی خۆی بوو. لە کیوسکەکەڕا شەقامی لینکباهنگازی دیار بوو. ئەو شەقامە پتر لە سەد یارد لە هوتێل ئەنترناسیۆنال دوور بوو. پەشێوییەکی یەکجارزۆر لەئارادا بوو ، هاتوچۆیەکی زۆر، شـۆقی چراگازان، کۆمەڵێک پۆلیس. بەزەینیدا هات کە شـتێک رووی داوە».

فەتاح وەڵامی تەلەفونەکەی دایەوە. ئازاد پێی گوت: «ژمارەیەکی یەکجار زۆر خەڵک لەم شەقامە کۆ بوونەتەوە. هەڤاڵەکانمان، کە دەبوو هەتا ئێستا گەڕابانەوە نەگەڕاونەوە».

فەتاح وەڵامی دایەوە گوتی: « لەوێ چاوەڕوان بە. ئەوە لەگەڵ مستەفا دێم».

فەتاحو مسـتەفا چەند خولەکێک دواتر هاتنو دیتیان رێگەی شـەقامەکە بەسـتراوە. لە تەنیشـت ئەو کەسـانەی پێش سـاختومانی ژمارە ٥ ی (لینکباهنگاز) راوەستان. لێرەدا بوو کە سـاختومانەکەیان ناسیەوە. ئازاد گوتی: «ئەمە ئاپارتمانی رێناتایە. هەموو شتێک تەواو بووە. ئەمە شـوێنی بەڕێوەچوونی وتووێژەکانە... ئێستاش ئەوە پۆلیسی لێن. هەڤاڵەکانمان کوژراون».

پۆلیسێکی ئێشکگر پێی گوتن سێ پیاو کوژراونو یەکیش بریندار بووە».

فـــــــەتاح ناوەکانی دا بــە پـۆلیسەکەو لێی پرسی: « قوربانییەکان ئەمانەن؟»

ئەفسەرێک هاتە لایانو پارچە کاغەزێکی پێشان دان. کارتی عەبدوڵلا بوو. لێی پرسین: « ئەمە دەناسن؟ «

وەڵامیـان دایـەوەو گوتیان: بەڵـێ. کابرای پۆلیس هەسـتی بەوە کرد کە ئـەوان تەنیا تەماشاچی نین. بۆیە داوای لێکردن وەدوای کەون. لە پێنج قاتەکە وەسەرکەوتن.

ئازاد دروسـتی بۆ چووبوو. ئەوە رێناتا فالیستاور، ئاپارتمانی یارەکەی فازڵ رەسووڵ بوو. لەسەر دەرگا قاوەییە ئاماڵ رەشەکە بەڵگەیەکیکاتی هەڵ واسرابوو، لێی نووسرابوو: ئەویندارى کوردستانم.

قەڵسوقۆڵو بە نیگەرانییەوە چوونە ژوورێ. پۆلیسـەکە پێی گوتن نابێ دەست لە هیچ شـتێک بدەنو دەبێ دەسـتیان بە کەلەکەیـان بگرن. لێک جیاکرانەوەو یـەک بەدوای یەکدا چوونــە نێو هۆدەی خەوتن. هەرچەند رووناکاییەکی زۆری لێ نەبوو، دەیاندی کە هۆدەکە بەتەواوی پەرشو بڵاوە. تەرمی سێکوژراوەکە لەسەرعەرز کەوتبوونو خوێن سەرتاپای بەدەنی داپۆشیبوون.

ئازاد دەیگوت تەرمەکانی قاسملووو عەبدوڵلام ناسیەوە، بەلام هی رەسووڵم نەناسیەوە. قاسـملوو لە حاڵێکدا پشتی لەکاناپەیەک کردبووو چاکەتەکەشی دەبەردا نەبوو وەک بوودا لەسـەر عەرزی کەوتبووو کراوەتو کراسە سپییەکەی شەلاڵی خوێن ببوون. عەبدوڵلا لە نێوەڕاستی هۆدەکە لەسەر پشت کەوتبوو؛ سێهەمین کەسیان لە نزیک دەرگاکە لەسەر زگ ڕاکشابوو.

بەپێـی توێژینەوەی لێکۆڵەرانی جینایەتەکە مەرگی هەرسـێکیان کاتژمێر ٧/٢٠ی دوای نیـوەڕۆ رووی دابـوو. بەپێـی زانیاریـی پۆلیـس، جینایەتـکارەکان پێش هەڵاتـن، بەڵگەو سـەنەدەکانی قوربانییەکانیـان دەگەڵ خۆیـان بردبوو. جانتای عەبدوڵڵا قـادری ئازەریان بردبوو، بەڵام کارتی پێناسەکەیان لەبیر چووبوو. پۆلیس ئەوەی تەئیید کردبوو کە هیچ کام لە قوربانییەکان چەکدار نەبوون.

کاتێک مسـتەفاو فەتاح وەدەرکەوتن‌و هاتنە شەقامەکە هەوا تاریک ببوو. کاتژمێر ٨/٣٠ بوو. پۆلیسەکە ئەوانی بردە پاسگەو پرسینەوەیان لێ کردن. پۆلیس‌و تاقمی دژە تێرۆر کە ناسناوی «کۆبرا»ی دووهەمیان لەسەر بوو پرسیاریان لێ کردن.

کوردەکان کەتبوونە ژێر شک‌و گومانەوەو دەبوو تاقیکاریی پارافینیان لەسەر بکەن بۆ ئەوەی بزانن داخوا گوللەیان بە تفەنگەکان هاویشتوە یان نا.

ئەوسـێ پیاوە بەتەواوی سەریان سوڕ مابوو، چونکە چەندین ساڵ لە نێو هەلومەرجی پڕ لە داخ‌وکەسەری کوردستاندا ژیابوون‌و سەرکوتی خەڵکی کوردستان، دیکتاتۆریی شاو دەردوڕەنجی سـەردەمی رێژیمی ئیسـلامی‌و ژیانـی تاقەتپڕووکێن لـە تاراوگەیان دیبوو. دوویان پێشمەرگە ببوون‌و لە چیاکان خەباتیان کردبووو مەرگی هەڤاڵەکانی خۆیان دیبوو. بەڵام، لە ژیانی خۆیاندا هەرگیز دەردوڕەنجی وەک ئەو شەوەیان بەسەر نەهاتبوو. ترسێکی یەکجار زۆریان رێ نیشتبووو بە تەواوی داماوو دەستەونەژنۆ مابوونەوە.

تەنیا لەنیوەشەودا سەرەنجام رێگەیان پێ دان تەلەفون لە بنەماڵەکانیان بکەن.

فەتاح زۆر بە کورتی گوتی: « ئەوە لە پۆلیسخانەین، بەڵام وەزعمان باشە.

ماڵەکەیـان پـڕ لەخەڵک بوو بـەڵام هیچکام لەو خەڵکە نەیان دەزانی چ باسـە. تەلەفون بێ‌راوەسـتان زەنگـی لێ دەدا. لە شـارەکەو لـە پێتەختەکانی‌دیکەی ئورووپا، هەرکەسـە بەجۆرێک باسـی جینایەتەکەی دەکرد. لە ڤییەن‌و پاریس‌و ئەڵمانەوە هەروا تەلەفون دەکرا. ماری تێریـسـیان وەک زۆرکەسان، بەتەواوی زراوی چووبووو لەوەزعێکی نالەباردا بووو هەرکەسـێک تەلەفونی کردبا، داوای لێ دەکردو دەیگوت: « تکایە چی دیکە تەلەفون مەکە. دەمانەوێ خەتی تەلەفونەکە کراوە بێ».

هەتا ئەو کاتەی پیاوەکان گەیشتنەوە ماڵێ شک‌و گومان بەتەواوی بەسەر ماڵەکەدا زاڵ بووو کەش وهەوا پڕ لە گریان‌و ترس بوو. کاتژمێر ٦ی بەیانی‌کوردە ماندووو شەکەتەکان‌و هەڤـاڵ‌و دۆسـتەکانیان خواحافیزییان لە یەکتر کردو هەرکەسـە بـەردو ماڵی خۆی وەڕێ کەوت.

هەتا ئەمڕۆش، وردەکارییەکانی ئەم جینایەتە بەتەواوی روون نەبوونەوە. بەوردەکاری‌و لێکۆڵینەوەیەکی یەکجار زۆر دەکرێ شێوەی بەڕێوەچوونی جینایەتەکە بخرێتە بەرچاوان.

دواجار کە خەڵک چاویان بە قاسملووو عەبدوڵڵا قادری ئازەر کەوتبوو ئەو کاتە بوو

کە کاتژمێر ٥ ی ئێوارەو لە نزیک تێرمینالّی فرۆکەخانە لە ماشێنی ئازاد دابەزیبوون. چونکە درەنــگ وەخت بوو، وێ دەچێ لە هیلتۆن نەمابنەوەو بۆ پێک گەیشــتن دەگەڵ ئێرانییەکان بەپێیان وەڕێ کەوتبن.

هوتێـل هیلتۆنــی ڤییەن خانووبەرەیەکی یەگجار گەورەیە. تێرمینالّی پاســان‌و شــوێنی حەســانەوەی گشــتی لە دالانەکەی هەڵکەوتوون. کاتێک لە پلیکانەکان دێیە خوار فەزایەکی گەورە دەبینی کە بووتیک‌و دوکانی دیاری‌و ســەوقات فرۆشیی لێن. لانی‌کەم، پێنج شوێنی لێن کەکوردەکان توانیویانە کەســێک یان کەســانێک ببینن ـ کافە، پارک، کلین کوندتیۆری، باڕی کومت، تێرمینالّی گشتی‌و...

زۆر وێ دەچێ قاســملووو عەبدوڵڵا بەسەرسەرا (لابی) کەدا تێپەڕ بووبن‌و لە دەرگای پشــتەوەڕا چووبن بۆ « لەندستراســر هوپستراســە»، کە شــەقامێکی پان وبەرینەو ڕێزە دوکانێکیشی لێن.

ســەدمیترێک پتر لەلینکــە باهنگاس دوور نیــەو دەکرێ بە پێنج خولــەکان بگەیە لینکە باهنگاسی ٥.

لای دەرەوەی خانووبەرەکە بۆروشینێکی کەمڕەنگەو سی‌وحەوت پەنجەرەی هەیەو پێنج قاتیشــە. خانووبەرەیەکی توێژی مام ناوەندییە. لەلای پشــتەوەی شەقامەکە، خەتی ڕێگەی ئاسنە کە لە نزیک ساختومانەکە دەچنە ژێر زەوییەوە. کەمێک دوورتر پارکێک‌و مەیدانێکی پڕ لە دوکانی لێیە بەناوی بیتهۆڤن پلاز.

دەبــێ قاســملووو عەبدوڵڵا کاتژمێــر ٥ ی دوای نیوەڕۆ چووبنە نێو ســاختومانەکەوە. یەکەمیــن گوللــە لەدەوروبەری کاتژمێــر ٧/٢٠ی دوای نیوەڕۆ هاویژراوە. تەنیا نیشــانەی ئەم کارە ئەو دەنگهەڵگرانەن کە وتوویژەکانیان لەســەر تۆمار کراوەو کاتێک دەمانچەکانی بێریتای ئیتالیایی‌و لامای ئیسپانیایی بەرەو سێ کوردەکە ئاور دراون، ئەو دەنگهەڵگرانەیان داخستوە.

تەنیا دووکەس دەتوانن پێمان بڵێن چ ڕووی داوە. «محمد جعفر صحراروودی»و حاجی «مصطفوی». ئەوەی یەکەمیان بەرپرســی کــۆڕی نوێنەرایەتیی ئێران بوو کە کارمەندێکی پایەبــەرزی وەزارەتــی نێوخۆو لەبــارەی گیروگرفتی کوردەکاندا شــاردزاو لە لەشــکری گاردەکانی شۆڕشــدا کە بە پاســداران دەناســران نەفەری دووهەم بوو. هەروەها زۆریش جێگــەی متمانەی ڕەفســەنجانی بوو. دووهەمین کەس لەژێر فەرمانی «محمد ریشــهری» دا کاری دەکرد. «ریشــهری» وەزیری «اطلاعات» (جاسووســی‌و ئەمنییەت) و یەکێک لە شــەڕخوازەکانی ڕێژیم بوو. بەرپرســی کاروباری نهێنی‌و جاسووســی بــۆ ئازەربایجانی ڕۆژئاوا ی(کوردســتان) یش بوو. هەردووکی ئەوانە کە وتوویژکەرانی ئێران بوون، کاتێک جینایەتەکە ڕووی دا لەنێو هۆدەکەدا بوون.

بۆی هەیە ئێرانییەکی دیکەش لەوێندەرێ بووبێ، ئەویش ڕەنگە «امیر منصور بزرگیان» بووبێ کە پاسەوان‌و گیانپارێزی سەحراروودی بوو. بەڵام «بزرگیان» بە پۆلیسی ڕاگەیاند کە ناوبراو لەوکاتیدا لە خواردنی هەمبێرگێر لەمەکدۆناڵدەوە دەگەڕایەوەو هیچی نەدیوە. دەزگای پۆلیس‌و کوردەکان لەسەر ئەو بڕوایەن ئەوە شتێکە بۆ بڕواپێکردن نابێ کە نیگابان پۆستەکەی خۆی بەجێ بهێڵێ بۆ ئەوەی لە مەکدۆناڵد، کە زۆر دوور بوو، هەمبێرگێر بخوا.

ڕاستییەکەی ئەوەیە کە لەو دوانیوەڕۆیەدا، کەسێک بە دەمانچەی بێرێتا لە «عبدالرحمان قاسملوو» ی داوە. هەرلەوکاتەدا، کەسێکی دیکە بە دەمانچەی لاما لە عەبدوڵڵا قادری‌و لە ڕەسووڵی داوە. بەهەرکام لەودوو چەکانە هەشت گوللە هاوێژرابوون. هەرکام لە قوربانییەکان نۆ گوللەو سەحراڕوودییش گوللەیەکی وێ کەوتبوو. نەژمارەی گوللەکان‌و نە ژمارەی ئەوکاتانە کە گوللەکان هاوێژرابوون وەک یەک نەدەهاتنەوە.

ڕەنگە بەهۆی هەڵەی پیاوکوژەکان، یان وێ دەچێ کاتێک جینایەتەکە دەستی پێ کردوە، سەحراروودی لەپێش چەکدارەکان ڕاوەستابێ. دەبێ یەکێک لە گوللەکان وەدەستی پاسدارەکە کەوتبێ‌و لە باسکی ڕا کەوانەی کردبێ‌و لەوێرا وە دەموچاوی کەوتبێ. لەبەختی وی، هەمووی ئەو برینانە، هەرچەند سەیروسەمەرە بوون، بەڵام مەترسیی مەرگیان بۆی نەبوو.

ئەگەر بەهۆی ئەو گوللە نابەجێیە نەبا، پیاوکوژەکان، بێ‌ئەوەی هیچ ئاسەوارێک لە خۆیان بەجێ بێڵن، دەیان توانی بۆی دەرباز بن، هیچ کەس نەی‌دەزانی وتووێژەکان لە چ شوێنێک بەڕێوە دەچن. ئەوە تەنیا سوزانی هاوسەری ڕەسووڵ بوو کە نوێنەرەکانی ئێرانی دیتبوون [و ئەگەر ئەو نەی دیتبان و نەی ناسیبان] بۆی هەبوو دوای چەندین کاتژمێرو تەنانەت چەند ڕۆژان پۆلیس توانیبای تەرمەکانیان بدۆزێتەوەو لە ئاکامدا جینایەتەکە لەوەش گەورەتر دەبوو.

باسک‌و دەموچاوی سەحراڕوودی زۆر بەتوندی خوێنیان لێ دەچۆڕا. ئەوکاردە ڕاهاتووە کە کوژران‌و ئازارو ئەشکەنجەو مەرگی زۆر کەسی دیکەی دیبوو، بە زراوچوویی[وبەڕواڵەت] بە هاوارهاوار لە قاتەکانی ساختومانەکە هاتە خوارو بە دەنگی بەرز هاواری دەکرد «پۆلیس، کۆمەک، کۆمەک!».

هاوار هاوارەکەی دراوسێکانی ڕاچڵەکاند. ژنێک گوێی لێبووو هەرزوو بانگی پۆلیسی کرد. ٧/٣٠ی دوای نیوەڕۆ بوو. لە دەرەوەی ساختومانەکە، کابرا بریندارەکە هەروا داوای کۆمەگی دەکرد.

بەوجۆرەی «بزرگیان» گێڕاویەتەوە، ڕاست لەوکاتەدا گەیشتبۆوەو لە هەوڵدا بوو کۆمەگی بکا. سەحراڕوودی هەوڵی دەدا لەسەرەخۆ بێ‌و بەستەیەکی دا بە «بزرگیان»

ئەویش بەستەکەی دەکراسەکەی بەری ئاخنی. پاشان پاسدارەکە[سەحراڕوودی] بەغاردان بەرەو کیوسکی تەلەفون ڕۆیشتو تەلەفونێکی کردو گەڕایەوە.
ماشینێکی پۆلیس لە نزیک وان رایگرتو پۆلیسەکان کابرای بریندارایان کە بە ئینگلیزی قسەی دەکرد یارمەتی دا. یەکێک لە پۆلیسەکان بۆ هاتنی یارمەتیدەران تەلەفونی کرد.
سەحراڕوودییان بردە نەخۆشخانەی فرانز جۆزێف. لە بەشی لووتو گەروو وەریان گرتو ناردیان بۆ بەشی نەشتەرگەری. «بزرگیان» یان برد بۆ شنوتێرنیگ، کە دایرەی پۆلیسە.
لەوێ ئەو بەستەیەیان لێ وەرگرت کە سەحراڕوودی وێی دابوو. چەند بەڵگەیەکو نۆهەزار دۆلاری ئەمریکایی تێدابوو.
لەسەرانسەری ئەو شەوەدا پۆلیسان لێکۆڵینەوەو پرسیاریان لێ دەکرد. ئەو چەندجار دووپاتی کردەوە کە پاسەوانێکی ئاساییەو ئەوکات خەریک بوو لەمەکدۆناڵدەوە دەگەڕایەوە. هەروەها دەیگوت سەحراڕوودیو مستەفەوی بەشێک لە گرووپی نوێنەران بوون کە دەوڵەت بۆ وتوویژ دەگەڵ کوردەکان ناردبوونیو بۆخۆشی کەمو زۆر هەتا کۆتایی وتوویژەکە لەوێ بووە. پاشان هەستاوە بچێ شتێک بخوا. دەشی گوت بێجگە لەوانە ئاگای لە هیچ شتێکی دیکە نەبووە.
دەوڵەت ترسی ڕێ‌نیشتبوو. ئوسوالد کیسلێر، سەرۆکی هێزەکانی پۆلیس هەرزۆر زوو گەیشتە وێ. لێکۆڵینەوەکانی دیکەی پۆلیسی شاری ڤییەنی کۆ کردنەوە بێ‌ئەوەی لەم قۆناخەدا شتێک لە بارەی پانتایی‌و گەورەیی ئەو ڕووداوە گرنگەوە بزانێ. دوای ماوەیەکی کورت، بۆی دەرکەوت ئەوە جینایەتێکی سیاسییە. پاشان فەرمانی بە ژمارەیەک لە پۆلیسەکان دا بە وردی بەشارەکەدا بگەڕێنو لە هەرکەس بەگومان بوون بیخەنە ژێر پرسیارو لێکۆڵینەوە.
کاتژمێر ٩ی ئێوارێ پۆلیسەکان تەنیا ئەو زانیارییەیان وەدەست کەوتبوو:
لە ئاپارتمانێکدا کە هی ڕێناتا فایستاور بووو لە قاهیرە دەژیا، سێ تەرم دۆزراونەوە.
* دوو نەفەر کوردی هەڤاڵی قوربانییەکان کە تاقیکاریی واکس (مێو) یان لەسەر کرابووو چەند کاتژمێرێک ڕایان گرتبوون،
* کابرایەکی هاونیشتمان کە پاکەتێکی بەڵگە پێ بوون (هەرگیز نەزانرا ئەو بەڵگانە چ بوون) دەگەڵ نۆ هەزار دۆلاری ئەمریکایی. دەیگوت پاسەوانی ئێرانییە بریندارەکەیە،
* سێهەمین ئێرانی کە خۆی شاردبۆوە «حاجی مستەفەوی» بوو کە هیچ کەس نەی دەناسی.
چەند کاتژمێر دواتر پۆلیس لە نزیک ئێزگەی پیلگراگاس، لە شەقامی وییەنزیلی، لەنێو زبڵدانێکدا تەلیسێکیان دیتەوە کە چاکەتێکی قاوەییو خوێناویو بەڵگەی فرۆشتنی

موتورسیکلیتیکی سوزووکیی سوورو سێ دانه چەک (اسلحه) ی تێدا بوون. بێجگه لەوانەش، تیربارێکی دەستیی یووزی‌و دوودانه تفەنگ کە ئامرازی دەنگ بڕیان لەسەر بووو ناوی خاوەنەکانیشیان پاک کرابوونەوە لەنێو تەلیسەکەدا بوون. پسپۆڕەکانی بالیستیکی دواتر بەو ئاکامە گەیشتن کە تفەنگەکان راست ئەوانە بوون کە گوللەکانیان پێ هاوێژرابوون و قاپووغەکانیان لە شوێنی جینایەتەکە دۆزرابوونەوە.

دایرەی پۆلیس بە ئەرخەیانییەوە ڕای‌گەیاند دەرگای ئاپارتمانەکە بە زۆر نەکرابۆوە. لەلایەکی دیکەوە، لەبەر دەرگای هاتنەژووری ساختومانەکە نەوار چەسپێکیان دیتەوە کە لە کونی قفڵی دەرگاکەیان دابووو پێشی داخستنی قفڵی دەرگاکەیان گرتبوو،و لە ئاکامدا دەرگاکە بە دانەخراوی مابۆوە.

چەند کاتژمێر دوای جینایەتەکە، هەواڵەکەی لە رۆژنامەکانی جیهاندا، لە مادریدەوە هەتا دێلهی، بڵاو بۆوە: «ڕێبەرێکی کوردی ئێرانی بە ناوی عەبدوڕڕەحمان قاسملوو لە یەکێک لە پێتەختەکانی ئورووپا کوژراوە.» شوناسی پیاوکوژەکان نەزانرابوو. بۆماوەی دوو رۆژان، سەرلێشێواوی‌و ئاڵۆزی لە ئارادا بوو، ئەویش زیاتر لە ئاکامی ئەوەدا بوو کە ئێرانییەکان عێراقیان بە تاوانباری ئەم جینایەتە دەناساند.

باڵوێزخانەی ئێران لە ڤییەن ڕای گەیاند ئەم کردەوەیە کاری دوژمنانی ئێرانەو کوردەکان بۆ ئەوە وتووێژیان کردوە کە بتوانن «بۆ گەڕانەوەی قاسملوو بۆ ئێران گەرەنتی وەرگرن هەتاکوو لە بارەی مەسەلەی کورد دەگەڵ کاربەدەستانی ئێران وتووێژ بکا».

ڕادیۆی تاران ڕای گەیاند ڕێبەری حدکا «خەریک بوو بیروبڕوای خۆی بگۆڕێ‌و لە هاوپەیمانی دەگەڵ عێراق دەست هەڵگرێ‌و دەگەڵ ئێران بگاتە ڕێککەوتنێک».

ئاژانسی هەواڵەکانی فەڕانسە، بەلاساکردنەوەی شێوەی بڵاوکردنەوەی ئەو هەواڵانە، رۆژی ١٥ی ژووئیە ڕای گەیاند: «وێ دەچێ عێراق لە پشتی ئەو جینایەتە بێ.» سووزان، هاوسەری رەسووڵیش بەغدای وەک سەرچاوەی ئەو جینایەتە تاوانبار کرد. ئاژانسی هەواڵەکانی ئێران بەیاننامەیەکی لەلایەن باڵوێزخانەکەیانەوە بڵاو کردەوە کە تێیدا هاتبوو: « لە مانگەکانی ئەم دواییەدا، بەهۆی ئەو ئاڵوگۆڕانەی لە کوردستانی عێراق روویان داوە، هێندێک لەو گرووپە کوردانەی هاوکاریی عێراقیان کردوە، ئامادەیی خۆیان بۆ گۆڕینی هەڵوێستیان دەربڕیوەو ئامادەن لە ڕێگەی کوردەکانی عێراقەوە کە پێوەندییەکی باشیان دەگەڵ دەوڵەتی تاران هەیە دەگەڵ کۆماری ئیسلامی وتووێژ بکەن».

هەم ئێران‌و هەم عێراق یەکتریان بە تاوانبار رادەگەیاند. پێوەندیی نێوان ئەو دوو وڵاتە هەروا بەرەو ئاڵۆزییەکی زیاتر دەڕۆیشت. لە تارانەوە، رەفسەنجانی سەرۆکی [ئەوکاتی] ئەنجومەن، سەرۆکی ستادی ئەرتەشی نارده لای جەلال تاڵەبانی کە ڕێبەری کوردی عێراقی‌و دۆستی ئیسلامییەکان‌و هەڤاڵی قاسملوو بوو، بۆ ئەوەی سەرەخۆشیی لێ

بکا. شەش مانگ پێشترو لە کاتی یەکەمین وتوویژ لە نێوان قاسملووو تاراندا، تاڵەبانی وەک نێوبژیوان نەخشی گێرابوو.

سـەرۆکی سـتادی ئەرتەش موجاهیدینی تاوانبار دەکردو بـە تاڵەبانیی گوت ئەو شـیمانەیەش رەدناکاتـەوە کە گرووپێکی ئێرانیـی دژبەر «بەرێوەبـەری ئەو قەتڵانە بووبێ»[1] تاڵەبانییش ئەوڕوانگەیەی قبووڵ کرد.

سەرەڕای ئەوەش، رۆژی دووشەممە، ۱۷ی ژووئیە، حدکا لە پاریس رای گەیاند: «بەرپرسایەتیی ئەم جینایەتە لە ئەستۆی کۆماری ئیسلامییە».

دوورۆژ دواتـر، هێلین کرۆلیچ، پاش ئەوەی چاوی بە کاربەدەسـتانی پۆلیسـی ئۆتریش کەوتبوو، لە فرۆکەخانەی ڤییەن جەختی لەسەر ئەوە دانایەوە « نوێنەرانی رێژیمی ئێران» ی لە ئەنجامدانی ئەو جینایەتەدا بە تاوانبار ڕاگەیاند.

چەنـد کاتژمێرێـک دوای روودانـی ئـەو تراژیدییـە، باڵوێـزی ئێران لـە ڤییەن داوای سـەردانی سـەحراڕوودیی لەنەخۆشـخانە کردو بە هەرەشەوە بە یەکێک لە کاربەدەستانی وەزارەتی دەرەوەی ئۆتریشی گوت خەڵکی ئێران «یەگجار نیگەرانن»

۱- رۆژنامەوانی فەرانسەیی، مارك کراوێتز، لەسەر ئەو بڕوایەیە جەعفەر سەحراروودی کە یەکێك لە پیاوەکانی رەفسەنجانییە، بۆی هەیە وتووێژەکانی دارشتبێ. لەو وتووێژانەدا، حاجی مستەفەوی بەیارمەتیی بوزورگیانو چوارەمین کەس محەممەد موغابی کە بە موزەففەر ناویان دەبرد، دەبوو ئەخشی تێکدەر بگێڕێ (رۆژنامەی لیبراسیۆن ۷ی نوڤتی ۱۹۸۹) بەڵام، ئەو دەڵێ: « لەوەدا کە پیاوکوژەکان لەکوێ‌ڕا هاتوون هیچ گومانێك نیە. یەکێك لە سەرنجڕاکێشترین بەسەرهاتەکان هی رەفسەنجانییە. ئەو کابرایە بەشێوەیەك سەرکەوتنی وەدەست هێناوە هەنگاو بە هەنگاو بەسەر تەرمی هەموو ئەو کەسانەدا تێ پەڕیوە کە بۆیان هەبوو تەنگی پێ‌هەڵچنن. بۆوێنە ئەم راستییە لەبەر چاو بگرن کە ۵خولەك پێش تەقینەوەی بۆمبێك کە بوو بەهۆی کوژرانی گرنگترین رێبەرانی ئیسلامیو دەیان کەس لە ئەندامانی پارڵمان، رەفسەنجانی کۆبوونەوەکەی بەجێ هێشتبوو. ئەو لە زنجیرەی پلەبەندیی دەسەڵاتدا یەکجار زۆر لەخوارێ بوو، بەڵام لە ئەکاو گەیشتە ترۆپکی دەسەڵاتو ئێستاکە تەنیا جێ‌نشینی [ئایەتوڵڵا] بەهێشتی‌یە. ئەو چەشنێك ریشیلیو مازارنییە (سیاسەتوانی فەرانسەییو وەزیری لویی سێزدەهەم بووە ـ وەرگێڕ). ئەمن پاش بەخاك ئەسپاردنی خومەینیو رێوڕەسمی سەرەخۆشییەکەی لە زانستگەی تاران، سیمای رەفسەنجانیم لەو رۆژەدا زۆر باش لەبیرە. هەموو دەگریانو تەنیا ئەو بە لەسەرەخۆیی دانیشتبوو. چونکە زۆر بێ بەزەییە؛ بێ ئەوەی هیچ مەبەستێکی هەبێ ئەمو ئەو دەکوژێو هەمیشە لەفکری ئەوەدایە کە زەبری دواتر لە کێ بوەشێنێ. کوشتنی قاسملوو سەرکەوتنێکی گەورەی بوو چونکە دەی زانی هیچ کەس ناتوانێ جێگەی بگرێتەوە (وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ۱۹۹۱).

بەوتەی کراوێتز، ئەم جینایەتە بە قازانجی رەفسەنجانی بوو چونکە دەیەویست رێگە چارەیەك بۆ پرسی کوردستانی ئێران بدۆزێتەوە، بەڵام، هیچ کات چووکترین رێزی لە عەبدورڕەحمان قاسملوو کوردستان نەدەگرت. ئاکامەکەشی بێ‌سەرمانەوەی حدکا بوو کە لە رێبەرێك بێبەش کرا کە هیچ کەس نەبوو بتوانێ جێگەی بگرێتەوە. لە راستیدا، دوو تێئورییەکە ئەمانە بوون: کێشەو ململانە لەنێو رژێمدا، یان بڕیاری روونی دەوڵەتی ئێران. هەردووی ئەم روانگانە یەك ئاکامیان لێ کەوتەوە، ئەویش خزمەت بە دەسەڵاتی رەفسەنجانی‌یە. رەنگە محەممەد رەیشەهری تەنیا تاوانباری ئەم جینایەتە بێ (...) بەڵام رەیشەهری رێبەرێکی ئەناسراوی تاقمێك نەبووە. ئەو وەزیری دەوڵەتێکە. لەسەر بەرپرسایەتیی ئێران ساتوسەودا کراوە، مەگەر ئەوە کە رەفسەنجانی بە ئاشکرا رابگەیەنێ وەزیرەکەی بە هۆی جینایەتێکی ئەنجامی داوە دەخرێتە بەندیخانەوە. (لیبراسیۆن، ۷ی نوڤتی ۱۹۸۹).

۲- دووساڵ دواتر، تاڵەبانی قبووڵی‌کرد فریویان داوە. « زانیارییەکیان دامێو منی بەرەو ئەو ئاکامە برد. پێیان گوتم جینایەتەکە بەدەستی موجاهیدەکانو عێراقییەکانو وێش دەچێ بە دەستی ئێرانییە توندڕەوەکان ئەنجام درابێ کە ئەیان دەویست وتووێژەکان بە سەرکەوتن بگەن» (وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ۱۹۹۱).

و ئەگەر بێتو سەحراڕوودی شتێکی بەسەر بێ، کاربەدەستانی دەوڵەتی ئێران ناتوانن پارێزراویی باڵوێزخانەی ئوتریش گەرەنتی بکەن».

هەر لەو پێنج شەممەیەدا، نەشتەرگەری بۆ سەحراڕوودی کرا، بۆیە پۆلیس نەیدەتوانی هەتا ڕۆژی شەممە پرسیارو لێکۆڵینەوەی لێ بکا. دایرەی پۆلیس شایەتیدانەکەی سەحراڕوودیی بە نهێنی هێشتبۆوە، بەڵام حەوتەنامەی پرافیت شتەکەی ئاشکرا کرد.

بەپێی وتەی سەرۆکی پاسدارەکان کە دەیگوت کاتێک دانیشتن دەگەڵ کوردەکان بەرەو تەواوبوون دەچوو، یەک دوو کەس ـ نەیدەزانی بەڕاستی چەند کەس بوون ـ لەپڕ هاتنە ژوورەکە. یەکێکیان سەرکڵاوێکی بۆری لەسەر نابوو. یەکێک لەوان سەحراڕوودیو ئەوانی دیکەی دایە بەر ڕێژنەی گوللان. سەحراڕوودی بریندار بووو لە ئاکامدا کەسی نەدیو پاشان پێش هێرشەکە مستەفەوی لە هۆدەکە وەدەر کەوتبوو.

سەحراڕوودی دەیگوت هەرکە بریندار بوو، هەڵات بۆ داڵانەکەو لەوێ چاوی بە بوزورگیانو مستەفەوی کەوت. ڕاگەیاندنەکانی ئەو دەگەڵ قسەکانی پاسەوانەکانی ناخوێننەوە کە دەڵێن ئەو لەوێندەرێ نەبووە، چونکە چووبوو بۆ مەکدۆناڵد. ڕاستییەکەشی ئەوەیە هیچ کەس لەبیری نیە ئەوی لەمەکدۆناڵد دیبێ یان نا.

سەحراڕوودی ئەوبابەتەی روون نەکردەوە کە بەبڕوای ئەو هێرشکەرەکان بەچ شێوەیەک لە ئاپارتمانەکە وەژوور کەوتبوون. بەوحاڵەش، بەپێی ڕاپۆرتی بەشی قەزایی، گوللەکان بەدەستی هێرشکەرانێک هاویژرابوون کە لەوبەری هۆدەکە دانیشتبوون.

دەوڵەتی ڤییەن لە بەرامبەر گوشارەکانی ئێراندا تەسلیم بوو. بڕیاری قانوونی لە دژی بوزورگیان ڕاگیراو ئەویش هەر بێ سێودوولێکردن پەنای بۆ باڵوێزخانەی ئێران برد. ساختومانێکی قایمو پتەوە کە لە شەقامی ژاورێسگاز هەڵ کەوتوەو دەگەڵ شوێنی جینایەتەکە شەقامێکو حەوسەد میتر لێک دوورن. گەرەکێکی ئاوەدانو پڕماڵە. ڕووبەڕووی باڵوێزخانەی ئێران باڵوێزخانەی سۆڤیەتو کلیسا (کەنیسە)ی ئورتودۆکسی ڕووسانی لێیە.

بوزورگیان بۆ ڕۆژی یەکشەممەی دواتر پازدەی مانگ لە فڕۆکەیەکی ئێرانیدا کە دەچووە تاران جێگەیەکی بۆ ڕاگیرابوو. پۆلیس لەوە نیگەران بوو. فڕۆکەکە کاتژمێر ٧ی دوای نیوەڕۆ وەڕێ دەکەوتو ئەو پاسدارە هیچ تاوانێکی لەسەر نەمابوو.

لەلایەن دادوەرەوە دەستوور بە پۆلیس درابوو کە دەبێ گەرەنتینامەیەک بۆ گرتنی بوزورگیانو مستەفەوی لەگۆڕێدا بێ لەبەر ئەوەی نەیان توانیبوو یارمەتیی

کەسێکی بریندار بدەن! ئەم کارە چەشنێک خۆڕانان بوو کە بە پێی قانوونی ئوتریش ئەنجام درابوو. گەڕەنتی‌نامەکە کاتژمێر ٥/٥٠ ی دوای نیوەڕۆ ڕاگەیەندرابووو بە پێی ئەم گەڕەنتی‌نامەیە، سەفەرەکەی بوزورگیان پووچەڵ کرایەوە.
بۆ ئەوەی سەر لە نوێ پرسینەوە لە بوزورگیان بکرێتەوە، وەزیری خانەی دادوەریی ئوتریش، ئاغای فۆریگر گەرەنتیی گرتنی بوزورگیانی وەلا نا. ئەوە لە کاتێکدا بوو کە ناوبراو لەلای دادوەر بوو. دادوەرەکە ناچار بوو بەڵێن بە کاربەدەستە ئێرانییەکان بدا کە ڕێگا بە بوزورگیان دەدرێ دوای لێپرسینەوەکە بگەڕێتەوە بۆ باڵوێزخانەی ئێران. بوزورگیان سەرلەنوێ دووپاتی کردەوە کە یەکێک لە ئەندامانی دەستەی نوێنەران بووە کە هاتبوون دەگەڵ کوردە ئێرانییەکان وتوێژ بکەن. هەروەها، گوتیشی ئەوکات کە تەقە کراوە، ئەو لەوێ نەبووە. برسی بووەو چووە شتێک بخوا.
ڕێگەیان بە بوزورگیان دا بچێتەوە باڵوێزخانەی ئێرانو هەر لەوێش وەمێنێ. بەڵام، دوای ئەوە، هیچ کەس چاوی پێی نەکەوتەوە.
ئێران ڕادەی بەتاوانبار ناسینی ڤییەنی ڕۆژ دەگەڵ ڕۆژ دەبردە سەر. ڕۆژی چوارشەممە نۆزدەی مانگ، دەوڵەتی تاران کە لە پێوەندی دەگەڵ گەڕەنتی‌وەرگرتن لە دژی بوزورگیانو مستەفەویدا زۆر تووڕە ببوو، لە بارەی «کردەوەی دژی یاسا»ی دەوڵەتی ڤییەن، وشداری بەم دەوڵەتە دا. وەزیری کاروباری دەرەوەی ئێران « دووڕوویی» ی سیاسەتی ئوتریشی لەبارەی توێژینەوەی جینایەتەکەوە مەحکووم کرد. وەزیرە ئێرانییەکە جەختی لەسەر ئەو بابەتە کردەوەو گوتی: «ئاماژەی دەوڵەتی ئوتریش دەتوانێ تەنیا ئاکامی دووشتان بێ : یەکەم گوشارێک کە لە لایەن هێندێک لەو گرووپە سیاسییانەوە خراوەتە سەری، ئەو گرووپانەی کە پێوەندیی زۆر نزیکیان دەگەڵ دوژمنانی ئێران هەیە، دووەمیش، دەستەوستانیی پۆلیسو هێزەکانی ئاسایش کە نەیان توانیوە داڕێژەرانی ئەو جینایەتە بدۆزنەوە».
شەڕێکی سیاسی لەنێوان ڤییەنو تاران دەستی پێ کرد. ئولوێس مۆک، وەزیری کاروباری دەرەوەی ئوتریش٢١ ی ژووئیە بە ڕۆژنامەی دای پریس ـ ی ڕاگەیاند «وێ دەچێ ئێران لە پشت ئەم جینایەتەوە بووبێ». لە پێوەندی دەگەڵ داخوازەکەی باڵوێزخانەی ئێران بۆ پووچەڵ کردنەوەی گەڕەنتیو گرتنی تاوانبارەکەدا، وەزیری ناوبراو گوتی: « دژکردەوەی ئێرانییەکان بێزهەستێنە». هەروەها گوتیشی ئێران بۆ ڕێبەرە کوردەکان «داوی داناوەتەوە» بۆ ئەوەی بیان هێنێتە ڤییەن هەتا لەبارەی گەڕاندنەوەیان بۆ ئێران ـ ناچاری وتووێژیان بکا.
سەحراڕوودی زۆر لە بوزورگیان خۆش شانستر بوو. چونکە لە ڕۆژی

سـێزدەهەمدا برینـدار ببـوو، ڕۆژی پازدەهــەم بازجوویی یان لـێ کردبووو وەک کڕیاری سووزووکییەکە ناسرابوو، ڕۆژی نۆزدەهەم لە نەخۆشخانە هاتبووە دەرو ڕۆژی هەینی، بیستو یەکی ژووئیە، واتە هەشت ڕۆژ دوای ڕوودانی جینایەتەکە لە هەر چەشنە تاوانێک بێ گوناح لە قەڵەم درابوو.

داوەر کە میکاییل دانیک بوو لە ڕۆژی بیستـەمدا سـەری سەحراڕوودیی دا، کە هەرچەند هەموو بەڵگەکان پێشاندەری ئەوە بوون کە موتۆرسیکلێتەکە ئەو کڕیبووی، حاشای دەکرد. ئەو پێی لەسەر ئەوە دادەگرت کە ڕۆژی فرۆشرانی، ١٠ی ژووئیە، لە ڤییەن نەبووە. دەیگوت ڕۆژی چواری ژووئیە ئەو وڵاتەی بەجێ هێشتوەو ڕۆژی دوازدەهەم گەڕاوەتەوە. ئەو مۆرانەی بە پاسـپۆرتەکەیەوە بوون دەریان دەخسـت کە ڕاست دەکا.

دەزگای پۆلیس هەروا لەســەر ئەو بڕوایە بوو کە شایەدیدانی کابرای فرۆشیار لەبـارەی سـووزووکییەکەوە تـەواو پێویسـت بوو. کابـرای فرۆشـیاریان برد بۆ نەخۆشـخانەو کاتێـک چاوی بـە سـەحراروودی کەوت کـە بـەرەو چاکبوونەوە دەڕۆیشت، ناسیەوەو گوتی خۆیەتی. پۆلیس داوای کرد ئەو ئێرانییە[سەحراڕوودی] گەرەنتیی گیرانی بدرێ. بەڵام، دادوەرەکە پێی وا نەبوو شتێکی ئەوتۆ پێویست بێو پاسپۆرتەکەو نۆهەزار دۆلارەکەی دایەوە بە سەحراروودی. بەم جۆرە ناوبراو ئازاد کراو چۆوە باڵوێزخانە.

بۆ چاوەدێری بەســەر ســەحراروودیدا گرووپێکی پزیشکی لە تارانەوە هاتن بۆ ڤییــەن. کاتژمێر٧ ی دوانیوەڕۆی ڕۆژی یەکشــەممە ٢٢ی ژووئیە، ســەحراڕوودی لەژێر چاوەدێریی ئەو گرووپەو لەژێر پارێزگاریی پۆلیســی ئوتریشــدا بە فڕۆکەی «ئێران ئێیر» گەڕایەوە بۆ وڵاتەکەی خۆی.

میکاییل دانیک ـ ی دادوەرو ژێنەڕاڵ ســیپ دییەتر فاشینگ پێیان وابوو ڕێگەدان بە گەڕانەوەی ســەحراڕوودی بـۆ ئێران کارێکی بەجێ بــووە. هیچیان لەدژی ئەو بەدەســتەوە نەبوو. ڕۆژی ٢٧ی ژووئیە، وەزیری نێوخۆ فرانز لویشناک، لایەنگریی خـۆی لـە ناردنەوەی تاوانبارەکە بۆ وڵاتی خـۆی ڕاگەیاندو گوتی: « دەبێ قانوون بەسەر کاروباری دەوڵەتدا زاڵ بێ».

لــە ئێران، ڕێژیم لە ڕێگای ئاژانســی هەواڵەکانەوە، ئیرنــا، وەڵامی دایەوەو ئەو قسانەی خستە سەرشــانی کارمەندێکی بێناوونیشانو گوتی: « دەوڵەتی ڤییەن لە جیاتــی ئەوە لە هەوڵی دۆزینەوەی جینایەتکارەکاندا بێ خۆی خســتۆتە ژێر گەپو گاڵتەیەکی گوماناویی سیاسیو دەستی کردوە بە بڵاو کردنەوەی پڕۆپاگەندان».

دووحەوتــوو پاش جینایەتەکــە، ڕۆژی پێنج شــەممە، ٢٧ی ژووئیە، تەرمەکانی

عەبدورڕەحمان قاسملووو عەبدوڵڵا قادریئازەر لە پاریس بەخاک ئەسپێردران. فازڵ رەسووڵ لە عێراق نێژرا. بەهۆی بڕیارێک کە دادوەرەکان دابوویانو کەس سەرەدەری لێ نەدەکرد، ئەوچەند کەسەی لە رووداوەکە ئاگادار بوون لەبەر چاوان نەمابوونو لە ئاکامدا پۆلیسی ڤییەن دەسبەتاڵ مابۆوە. سەحراروودی بەرەو ئێران رۆیشتو بوزورگیانیش بەهۆی پارێزراویی سیاسیی باڵوێزخانەوە پارێزرابووو مستەفەوییش بە یەکجاری لەبەر چاوان ون ببوو.

لە شاری ڤییەن، سەدان کەس لە دڵسۆزانی کوردو ئوتریشی لە پێش وەزارەتی کاروباری دەرەوە خۆپیشاندانیان وەڕێ خست کە تاقمێک لەنوێنەرانی خۆپیشاندەرەکان لەلایەن وەزارەتەکەوە بە جوانی وەرگیرانو پێیان گوترا هێزی دادوەری لە پێوەندی دەگەڵ وەزارەتی کاروباری دەرەوەدا سەربەخۆیە. کەچی گوشاری ئێران لەسەر ئوتریش هەروا درێژەی هەبووو هەڕەشە لە راوێژکاری بازرگانیی ئوتریش لە تاران کرابوو[1] بەڵام، کاربەدەستانی دەوڵەتی ئوتریش نوێنەرە کوردەکانیان لەوە ئەرخەیان کردبوو کە ئوتریش لە بەرامبەر ئێراندا سەر دانانوێنێ.

جینایەتەکەو ئەو لێکۆڵینەوانەی لەبارەیدا دەکران وەزعی ئوتریشیان ئاڵۆز کردبوو. وەزیری کاروباری دەرەوە، ئۆلۆیس مۆک، وەزیری نێوخۆ، «فرانس لویشناک»ی بەوە تاوانبار دەکرد کە خەبات لە دژی تێرۆریزمی کردۆتە قوربانیی بەرژەوەندییەکانی دەوڵەت.

ئێرانییەکان بە مەبەستی خۆڕانان داوایان لە ئوتریش دەکرد مستەفەوییان بۆ بدۆزنەوەو وایان نیشان دەدا کە گۆیا ناوبراو یەکێک لە قوربانییەکان بووە. بەڵام، لە ئوتریش کەس مستەفەویی نەدەناسیو دەوڵەتی تارانیش هەرگیز وێنە یان شتێکی بۆ ناسینەوەی ئەم کابرایە بۆ نەدەناردن. هەر لەوکاتەدا، تاڵەبانی رای گەیاند مستەفەوی لە خیابانەکانی تاران خەریکی پیاسەکردنە.

لێکۆڵینەوە لە جینایەتەکە بە هیچ ئاکامێک نەگەیشتبووو جینایەتکارەکانیش لە دەستی دادوەران دەرچووبوون.

رۆژی ٢٨ی مانگ کوردەکان بۆ جارێکی دیکە خۆپیشاندانیان وەڕێ خست. خۆپیشاندانەکە لە فڕۆکەخانەی ڤییەن بەڕێوەچوو. کۆمپانیی ئێران ئێیر کە حەوتووی جارێک فڕۆکەیەکی بەرەو ئێران دەڕۆیشت ئەمجارە پیاوێکیان سوارکردبوو کە

١- بەپێی زانیاریی رۆژنامەنووسی فەرانسەیی، مارك كراوێتز، محەممەد مەغابی، کە بە «مظفر»یش دەناسرا، چوارەمین کەس بوو دەستی لە جینایەتەکەدا هەبوو، رەنگە شۆفێری مۆتۆر سکلێتەکە بووبێ (لیبراسیۆن، پاریس، ١٨ی تووتی ١٩٨٩).

پۆلیسی ڤییەن پارێزگاریی لێدەکرد. بەپێی پاسپۆرتە ئێرانییەکەی، ئەو پیاوە سەرسوورە کە دەموچاوێکی باریکی هەبوو، محەممەد مەغابی[1] بووو خۆ پیشاندەرە کوردەکان دەیان ناسیو چەند رۆژ پێش رووداني جینایەتەکە دەگەڵ سەحرارووديو مستەفەویو بوزورگیان دیبوویان؛ لێپرسینەوەی لێ کرابووو دوایە ئازاد کرابووو رێگایان دابوو بگەڕێتەوە بۆ ئێران.

١-" لە رێگەی سەرچاوەیەکی تەواوئاگادارەوە زانیومانە کە لە تارانەوە سڵاوی تێلگرافان بەسەر وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئوتریشدا رژاوەو هەڕەشەیان کردوە کە هاونیشتمانە ئوتریشییەکان دەڕفێننو کۆمەڵە تیرۆریستێکی دیکە دادەمەزرێنن." وەرگیراو لە بۆڵتەنی زانیارییەکان، ئەنستیتووی کورد لە پاریس، هی مانگەکانی ژوونیەو ئووتی ١٩٨٩.

بەشی دووەم
شۆرشی خودایی

برگەی یەکەم
"مفسد فی الارض"

دەساڵ پێشتر، لە دوانیوەڕۆی نۆزدەی ئووتی ١٩٧٩دا خومەینی عەبدوڕڕەحمان قاسملووی بە مەرگ مەحکووم کرد. شەش مانگ دوای ڕاپەڕین لە دژی ڕیژیمی ڕابردوو، بێئەوەی ئۆپۆزیسیۆنێک لە گۆڕێدا بێ، دەسەڵات لەژێردەستی ئاخوندە گەورەکاندا بوو. بەڵام، لە شارەکانی باکوورو گوندەکانی کوردستان، بێ ئەوەی هیچ دلۆڤانیو بەزەیی پێداهاتنێک لە گۆڕێدا بێ، خوێن وەک سێڵاو ناوچەکەی داگرتبوو. رقو قینی دڕندانە باڵی بەسەر تۆرەمەی شۆڕشدا کێشابوو.

دوانیوەڕۆی ئەو ڕۆژەی ساڵی ١٩٧٩، قاسملوو لە ماڵە ئاشنایەکی لەمهاباد[1] چاوەڕوانی بڕیاری حیزبەکەی بوو کە داخوا دەبێ لە کۆبوونەوەی ئەنجومەنی پسپۆرانی یاسای بنەڕەتییدا لەتاران بەشدار بێ یان نا. ئەو چەند ڕۆژ پێشتر بە زۆرایەتییەکی تەواو لەلایەن کۆمەڵانی خەڵکەوە وەک ئەندامی ئەو ئەنجومەنە هەڵ بژێردرابوو.

لە کاتێکدا قاسملوو بۆ دۆزینەوەی ڕوونکردنەوەیەک لە بارەی دڵڕەقیی خومەینییەوە، پەڕبە پەڕو بە وردی قورئانێکی دەخوێندەوە، کومیتەی ناوەندی بڕیاری دا نابێ بەشدار بێ[2]. ئەو نەک هەر هەشتا لەسەدی دەنگەکانی بەدەست هێنابوو، بەڵکوو یەکێک لەو چەند کەسە غەیرە رووحانییە بوو کە بۆ ئەو ئەنجومەنە هەڵ بژێردرابوون، ئەنجومەنێک کە بۆ داڕشتنی یاسای بنەڕەتی بۆ کۆماری تازە دامەزراوی ئیسلامی پێک هاتبوو.

---

١ - لە حاڵێکدا مهاباد ناوەندی ئیداریی کوردستان نیە. ناوەندی سەمبولیکی ژیانی سیاسیە.

٢ - بەپێی زانیاریی عەبدوڵلا حەسەنزادە قاسملوو دەیەویست لە کۆبوونەوەکانی ئەو ئەنجومەنەدا بەشدار بێ. پێی وابوو چونکە لەلایەن خەڵکەوە هەڵبژێردراوە کاربەدەستانی ئێرانی ناوێرن هیچ کارێك لە دژی ئەو بکەن. دەفتەری سیاسی لەسەر ئەو بڕوایە بوو ئەوە شتێکی یەگجار مەترسیدارەو قاسملوویان لە بەشداریکردن پەژیوان کردەوە. (فەڕانسە ٢٠٠٨).

ئاخوندەکان‌و کەسانی کۆنەپەرست‌و بناژۆ زۆرایەتیی کورسییەکانیان داگیر کردبوو.

کاتژمێر ٨ ی دوانیوەڕۆ، بۆئەوەی گوێ بداتە هەواڵەکان، کتێبەکەی وەلا نا: خومەینی هاتە سەر تەلەڤیزیۆن‌و کۆبوونەوەی ئەنجومەنی پسپۆرانی یاسای بنەڕەتیی کردەوە.

ئەنجومەنەکە لەلایەن «علمای عظام» زانا گەورەکانەوە پێک هاتبوو کە پسپۆڕی‌و لێزانییەکەیان لە بواری لێکدانەوەی قورئاندا بوو. دەموچاوی بەسام‌و سەری بە «عمامە»وەیان لە سەر تەلەڤیزیۆن پێشان دەدرا. کۆمەڵە پیاوێکی تێگەیشتوو بوون‌و بە هۆی بێدەنگی‌و گوێڕاگریی خەڵکی نوێژکەر زۆرباش بەکاری خۆیان ڕاهاتبوون‌و لە ئاکامی زیندانی‌بوون‌و لە تاراوگەژیاندا تەواو تۆکمە ببوون‌و ئێستا کاتی ئەوە هاتبوو دەسەڵات بەدەستەوە بگرن. ئەوانە خوویان بە هەبوونی دەسەڵات بەسەر خەڵکی بەبیرو بڕوادا گرتبوو.

ئێستا بەرەو زێدەخوازیی سیاسی دەڕۆیشتن‌و دەیانەویست حکوومەتی خودا لەسەر زەوی دابمەزرێنن.

خومەینی لە کاتی تووڕەبوونیدا بەشێوازێکی نەگۆڕ قسەی بۆ خەڵک دەکرد. سێ‌ڕۆژ پێشتر، هەزار کوردی چەکدار دوای شەڕو پێکدادانێکی توندو تیژ دەگەڵ ئەرتەشی ئێران، دەستیان بەسەر شاری پاوەدا گرتبوو. هێزەکانی دەوڵەتی ناوەندییان تێک شکاندبووو خومەینی پێی وا بوو لە دژی دەسەڵاتی خۆی ئەو شەڕە ڕووی‌داوە.

«ئیمام» لە حاڵێکدا زۆربەتوندی تووڕە ببووو کۆنترۆڵی خۆی لەدەست دابوو، هەڕەشەی لە ئەفسەرانی ئەرتەش کرد کە تەمبێیان دەکاو خۆشی وەک فەرماندەری گشتیی هێزە چەکدارەکان ڕاگەیاند. ئامادەش بوو بۆخۆی چالاکییە سەربازییەکان لە دژی ڕاپەڕیوەکان وەئەستۆ بگرێ. کێ دەی وێرا لە بەرامبەر دەسەڵاتی ئیسلامدا ڕابوەستێ کە ڕێژیمێکی بەهێزی تێک شکاندبووو هەوڵی ئەوەی دەدا بیروبڕوای ڕاستەقینە بگێڕێتەوە بۆسەر جیهانی ئیسلام؟!

لەحاڵێکدا چاوی بەسەر «علما» کتومت دانیشتوەکاندا دەگێڕا، گوتی: گوناحباری سەرەکی قاسملووەو حدکا هێلانەی خراپکاری و ئاژاوە نانەوەیە؛ ئێمە ناتوانین ڕێگایان بدەین ئازادانە درێژە بەکاری خۆیان بدەن، چونکە تەنیا مەبەستیان شەڕ لەدژی شۆڕشە. چالاکیی ئەو حیزبە یاساخ کراوە؛ «شیخ عزالدین»[1] و قاسملوو دەبێ تەمبێ بکرێن.

هیچکەس وەڵامی نەدایەوە. بەڵام خومەینی کە زۆر بەتوندی تووڕە ببووو

---

١ - شێخ «عزالدین» کە ڕێبەرێکی چەپناژۆی بەناوبانگ لەنێو کۆمەڵانی خەلکدا بوو. مەلایەکی سوننیی خەڵکی کوردستانی ئێران‌و لە خەباتی ناسیۆنالیستیدا پیاوێکی بەرابردوو بووو خوازیاری دامەزراندنی دەوڵەتێکی سێکۆلارو دێموکراتیک لە ئێران‌و خودموختاری بۆ کوردستان بوو. ئەو لەسەر ئەو بڕوایە بوو چونکە ئێران وڵاتێکی فرەنەتەوەیە، لە یاسای بنەڕەتیی نوێدا دەبێ مافو ئایینی کەمایەتییەکانی ئێران گەرەنتی بکرێ. لەوتاری سەعید شەمس لە پارلمانی بریتانیا. لەندەن ٢٠٠٨ کە لە دووگۆڤاری ئێرانی: «کیهان‌و آیندگان»، وەك سەرچاوە کەلکی وەرگرتوە .

تووڕەییەکەشــی لە نێو چاوە بۆرەکانیدا چەکەرەی بەســتبوو، چاوی دە خەڵکەکەوە بڕیبوو:

«کوا؟ دیار نیە، بریا هاتبایە، ئەگەر هاتبایە، ئەمن نیازم بوو هەر لێرە ڕای گرم».

«مفســد في الارض» خەراپەکارو گەندەڵکاری ســەر زەوی! ئەمە وتەی «ئیمام» ێک بوو کە گەورەترین ڕێبەری ئایینی بووە. لە ئاکامدا قاسملوو لەبەر چاوی تەواوەتی جیهــان تەکو تەنیا مابۆوەو لــە جیهانی دادپەروەریدا بــەرەو تاراوگە هەڵ دێرابوو. لەوکاتە بەدواوە کەســایەتییەکی ســەرگەردانو ئاوارە بــووو کــەوتبووە بەر ڕق و قینی هەموو دینداریکی ڕاستەقینە[ی شیعە].

حیزبەکــەی قەدەغــە کرابــووو خومەینی قاســملووی لــە ئەنجومەنی پســپۆڕان دەرکردبوو.[1]

قاســملوو لە کاتێکدا لە بنکەی پێشــمەرگایەتیدا دانیشــتبوو، گوێی لەو قســانەی خومەینی بوو کە لە ڕاســتیدا فەرمانی مەرگی وی بوون. پۆلیســی ســەردەمی شــا زۆر خراپ هەڵسوکەوتیان دەگەڵ کردبووو پاسپۆرتەکەیان لێ ئەستاندبۆوە، ڕێژیمی عێراق وەدەری نابووو کۆمونیستەکانی چەکوسلۆواکییش ناچاریان کردبوو لە پراگ بڕوا، بەڵام هەتا ئەوکاتە هیچ لایەنێک فەرمانی کوشتنی نەدابوو. ئەو شەوە، خومەینی بوو بە دوژمنی قەستەسەری.

تەلەفون دەســتی کرد بە زەنگ لێدانێکی وشــیاردەرانە. خەڵکەکە لە شــارەکانەوە تەلەفونیــان لێ دەکرد. «صادق شــەرەفکەندی« لە تارانــەوە زەنگی لێ دا. ناوبراو لە تاران بە لەســەرەخۆییەوە کاری بۆ حیزبەکەی دەکرد. هەموولایەک بە قاســملوویان دەگوت نەچێ بۆ تاران.

جــەلال تاڵەبانــی وەک بیرەوەرییەک دەیگێڕایەوەو دەیگوت: «پێم گوت نەچێ بۆ تاران. لەماڵی مونتەزیری‌ڕا دەگەڕامەوە. خەڵک خەریکی قســان بوونو لەبارەی ئەو شــتانەوە کە ئەو دوایانە چاومان پێ‌کەوتبوون بیروبــڕوای خۆیان دەردەبڕی. نەیان دەزانی من کێم. کاتێک گەڕامەوە بۆ سەردەشتێ، تووشی حەسەن ڕەستگار بوومو پێم گوت بە دوکتۆر قاسملوو بڵێ نەچێ بۆ تاران. نامەیەکیشم بۆ ناردو کاتێک نامەکەی بەدەست گەیشت، بڕیاری‌دا نەچێ. زۆرجاران بە شۆخی پێم دەگوت «نەجاتم دای».[2]

ئــەوە کە « آية الله» دەیەویســت قاســملوو بکوژرێ هێندێک هــۆکاری هەبوون.

---

١ - ئەو ڕووداوە سەیروسەمەرەیە شتێك بوو کە قاسملوو بەهەموو توانا پڕ لە دراماتیکەکەیەوە لەبیری‌مابوو ـ دیارە کاتێك لەبارەی رابردووی خۆیدا قسەی دەکرد، ئەو شتەی بە گاڵتە پێکردنەوە دەگێڕایەوە. لە دوا ساڵەکانی تەمەنیدا قاسملوو زۆرشتی لە پێوەندی دەگەڵ رابردووی خۆی بۆ ئاشناکانی دەگێڕایەوە، بە تایبەتی بۆ جاناتان راندال ـ ی نووسەرو بۆ ئەندامانی حیزبەکەی.

٢ - وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ١٩٩١.

قاسملوو که ساڵێک پێشتر له نۆفل لۆشاتۆ سەری له خومەینی دابوو،و هەردووکیان وەک دوورخراوه لەماڵو زێدیان له پاریس دەژیان، ئیدی وەک کەسایەتییەکی نەناسراو نەبوو. ئێستا، قاسملوو سەرۆکی حیزبێک بوو که دەسەڵاتەکەی لەحاڵی گەشەسەندندا بووو له سەدا هەشتای دەنگەکانی له کوردستان بەدەست هێنابوو. هەروەها بەهەزاران پێشـمەرگەی هەبـووو له چیاکاندا دامەزرابووو ئامـادەی بەربەرەکانی له دژی هێزە چەکدارەکانـی رێژیم بوو. لەوانه بگەڕێتەوە قاسـملوو دەیەویسـت خودموختاری له دەوڵەتی ناوەندی وەربگرێ ، خودموختارییەک که خومەینی ئامادە نەبوو بیدا.

دووکەسـایەتیی ناتەبـاو نەسـازاو بـوون: رووحانییەکو پسـپۆرێکی ئابووری، مارکسیستێکو موسوڵمانێک. کوردەکه پیاوێک بوو حەزی له ژیان دەکردو پێوەندی دەگەڵ ژنانی پێ خۆش بوو. خومەینی، به پێچەوانه ئاخوندێک بوو نزیکەی ٦٠ سـاڵ لەتەمەنی خۆی فیدای خواناسی کردبووو رێزێکی یەکجار زۆری له شەهیدبوون دەگرت، هەروەک بڵێی شەهیدبوون بۆ رزگاربوونی «ڕووح» شتێکی تەواو پێویستە!

قاسـملوو که لەبواری بەدەنیدا به تواناو هۆگری قسەیخۆش بوو دوای شەڕ [ی دووەمی جیهانی] هەم لەپاریسو هەم له زانسـتگەی پراگ، له سـەردەمی ئیستالیندا، خوێندنی تەواو کردبووو بێ هیچ ئەملاولایەک لایەنگری شۆڕشی کرێکاران بوو، بەڵام دواتر به هۆی دڕندەیی سۆڤییەت لەو هەڵوێستەی پەژیوان ببۆوە.

خومەینی که له سەرەتای سەدەی بیستەمدا لەدایک ببووو لەش بەبار بوو، چەندین کتێبی ئاڵۆزو دژواری له بارەی تیۆلۆژی (خواناسـی) یەوە نووسـیبوون. کابرایەکی کۆنەپەرسـتو بناژۆ بوو. به پێی رەوشـتی موسـوڵمانان، کاتژمێـر ٥ ی بەیانی له خەو هەڵ دەستاو نوێژی دەکردو پاشان هەتا کاتی نانی بەیانی بۆی دەنوستەوە. که وەخەبـەر دەهات نـانو هەنگوینی دەخوارد؛ کاتژمێر١١ ی پێش نیوەڕۆ ئاوی میوەی دەخواردەوەو نیوەڕۆیانیش پڵاوو گۆشتی سوورکراوەی دەخوارد؛ هێندێ شتی دیکه که دەی خواردن بریتی بوون له تەماتەو سەوزیی کوڵاو دەگەڵ ماست. به کەوچکێک چێشـتی دەخـواردو هەرگیز چەنـگاڵو چەقۆی بەکار نەدەبرد. هەرگیز مەشـرووبی نەدەخواردەوەو سیغاریشی نەدەکێشا. دەگێڕنەوە که بەدەگمەن لەسەر تەلەفون قسەی دەکرد. سەرخەوێکی دەشکاندو هەڵ دەستاو هەتا دوای نیوەشەوێ نەدەخەوت.

له کۆتایی سـاڵی ١٩٧٨دا، قاسـملوو پیاوێکی به فەرهەنگی چلوهەشـت ساڵانو سـکرتێری گشـتیی حیزبی دێموکراتی کوردسـتانی ئێران بوو که ئەوکات حیزبێکی چکۆلە بوو. لەنێو دۆستو ئاشناکانی له پاریس - نەک له ئێران - مرۆڤێکی ناسراو بوو. ژیانی له تاراوگه بیست ساڵ پێشتر دەست پێکردبوو. حدکا، که دەکرێ بڵێین لەلایەن ئەرتەشو ساواک (پۆلیسی نهێنی) ی شاوه لەبەریەک هەڵتەکا بوو، هێشتا پریستیژێکی

باشی هەبوو کە لە سەردەمی کورتخایەنی کۆماری سەربەخۆی مهابادەوە بۆی بەجێ مابوو. ئەو کۆمارە ساڵی ١٩٤٦ کوردەکانی ئێران دایان مەزراند بوو.

قاسملوو لە تێکڕووخانی ڕێژیمی شا ئاگادار بووو بۆیە بڕیاری دا پێش گەڕانەوەی بۆ ئێران سەرێک لە خومەینی هەڵێنێ. ماڵە چکۆلەکەی ئەو رووحانییە لە نۆفل لۆشاتۆ، کە چەند کیلۆمیترێک دوورترو لە رۆژئاوای پاریس هەڵکەوتوە، ببوو بە ناوەندی دوورخراوەکان لە نیشتمانو پیلان داڕشتن لە دژی شا.

قاسملوو یەکێک لەو خەڵکە زۆرە بوو کە چووبوو رێز لە خومەینی بگرێ. چادرێکی گەورە لەبەر دەرگای ماڵەکەی هەڵدرابوو. کاتێک یەکێک لە یارمەتیدەرەکانی خومەینی پێی ڕاگەیاند قاسملوو دەیەوێ بێتە لای، ئیمام[1] گوتی ئەو هیچ شتێکی نیە دەگەڵی باس بکا. چەند رۆژ دواتر، قاسملوو سەر لە نوێ گەڕایەوەو ئاکامەکەی هەروەکوو پێشوو بوو.[2]

هەمووشتێک لە نێوانیاندا جیاوازیی هەبوو بێجگە لەوە کە هەردووکیان پیاوی سیاسی بوونو لە تاراوگە دەژیانو هەردووکیشیان دژی ڕێژیمی حەمەرەزاشای پەهلەوی بوون.

دواتر قاسملوو دەیگوت: «ئەوم وەک ڕێبەرێکی ئایینی شیعە دەناسیو کتێبەکانییشم خوێندبوونەوە. نەیدەویست بە تەنیایی بم بینێ. گوێم دابووە قسەکانیو دەم زانی دەیەوێ چ بکا. دەم زانی پیاوێکی بناژۆیەو پێشنیارە سیاسییەکانی بۆ ئێران هی سەدەکانی نێوەڕاست بوون. بەڵام، هەرگیز پێم وا نەبوو هەتا ئەو ڕادەیە خوێنخۆر بێ».[3]

بەڵام، بەو حاڵەش، هەروەکوو هەموو کەسی دیکە، پشتیوانیی لە خومەینی دەکرد. ئیبراهیم ئایوار، کە کومونیستێکی عێراقی بوو، دەی گێڕایەوە: لە ساڵی ١٩٧٨دا قاسملوو هێندێک بەڵگەی واژۆ کردبوون کە تێیاندا خومەینی ستایش کرابوو. کاتێک ئایوار پرسیاری لە قاسملوو کردبوو بۆچی وا دەکا قاسملوو وەڵامی دابۆوەو گوتبووی «خومەینی سوێندی خواردوە هەتا شا لەسەر دەسەڵات وەلا نەنێ، دەست لە خەبات

---

١ - کاتێك خومەینی گەڕایەوە بۆ ئێران، ناسناوی «امام»یان لەسەر دانا. لە زمانی عارەبیدا ئەو وشەیە بەواتای رێبەر یا رێبەری نزاکەرانە. لە ئایینی شیعەی ئێراندا ئەو ناسناوە لەسەر ئەو دوازدە رێبەرەی لەهەموو تاوانێك بێبەرین. دانراوە کە لە سەرەتای پێکهاتنی ئەو ئایینەدا نەخشیان گێڕاوە. بەکارهێنانی ئەم زاراوەیە لە لایەن لایەنگرانی خومەینییەوە بەو مەبەستە بووە کە هەستی ئایینی خەڵکەکەیان ببزوێننو ناڕاستەوخۆ پێیان بڵێن ئەوە هەر ئەو ئیمامە غایبەیە کە زۆر لە مێژە خەڵك چاوەڕوانیی هاتنی دەکەن. وەرگیراوە لە کتێبی «خومەینی: ژیانی ئاتوڵڵا» نووسینی تۆماس دوکموك، نیویۆرك، ساڵی ٢٠٠٠، لاپەڕەی ٢٠١.

٢ - بەپێی وتەی هێلین کرۆلیچ، پاریس٢٠٠٨.

٣ -وتووێژ دەگەڵ جاناتان ڕانداڵ، پاریس، ١٩٨٦. قسەکانی قاسملوو لەو وتووێژە وەرگیراون، مەگەر بەجۆرێکی دیکەش گوترابن.

هــەڵ نەگریّ». ئایوار لە درێژەی قســەکانیدا گوتی: « هەمووکــەس وێنەی ئیمامیان پێبووو هەموومان دەمان زانی ئەو چلۆن کەســێکە، بەڵام قاسملوو لەسەر ئەوە پێی دادەگرت کە سوێند خواردنی خومەینی جێی بڕوایە. هەروەها لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە ســتایش کردنی خومەینی نابەجێ نیە. ئۆپۆزیســیۆن پێویستیی بە کەسایەتییەکی هێمایی[1] هەیە».

لەکاتێکدا رۆژنامەنووســەکانو ئەو خەڵکانەی لەبەرماڵی خومەینی کۆ ببوونەوە، هیچ ئاگایەکیان لە قاسملوو نەبوو، رۆژنامەی رۆژئاوا (ویسترن پریس) و(کارمەندەکانی رێکخــراوی جاسووســی) زۆر بــە وردی دەیان ڕوانیــە ئاماژەو ســەرلەقاندنەکانی خومەینی.

چەپئاژۆیەکانو بزووتنەوە پێشــکەوتنخوازە ئوروپاییەکان، ئایەتوڵڵایان کردبوو بە ئەفســانەیەکی شۆڕشــگێڕی لە جیهانی ســێهەمدا. لە کۆتاییەکانی دەیەی حەفتادا، بەشــێک لە چەپئاژۆ ئوروپاییەکان خومەینی‌یان دەپەرســت. هەتا ئەوکاتی، بەهۆی ئەوە کە پێیان وابوو ئورووپا ناوەندی هەموو شتێکە، خومەینی لەبیر کرابوو بەشی زۆری ئوروپاییەکان لە جیهانی ئیســلام بێخەبەر مابوونەوە. هەروەها، خومەینی بۆ ماوەی ساڵانێکی دوورو درێژ کپو مات ژیانی بەسەر بردبوو، لە پێشدا لە تاراوگەو لە عێراقو ئێستاش لە دەوروبەری پاریس.

بەهــەر جۆرێک بووبێ، ئــەو ئاخوندە چاوپۆشــیی لەو دابونەریتــە ئوروپاییانە کردبوو کە پێی وابوو شتێکی گەندەڵو دەستکردن. چاپەمەنییەکانی رۆژئاوا هەمیشە «شــا» یان وەک دۆســتی خۆیانو کەســایەتییەکی نوێخواز ناساندبوو. خومەینی بە شێنەیی توانیبووی داوێک بۆ شا سازکا کە وەک زیندان تێی بکەوێ.

لەســەرەتادا، بەهۆی ئەوە کەخومەینی کابرایەکی رووحانی بوو، خەڵک خۆشیان نەدەویســت، بەڵام چارەنووســەکە جۆرێک بوو کە بتوانێ ئاڵوگۆڕ بەســەر مێژوودا بێنــێ. ئەو پیاوی خودا بــووو هەوڵی دەدا هێزە ســەرەکییەکانی جیهان بۆلای خۆی راکێشێ. لە فەرانسە، لە ساڵی ١٩٧٠ بەم لاوە زۆربەی خەڵک پێیان وابوو ئێران بۆتە ملۆزمو باشــترین رێگە ئەوەیە پێوەندییە دیپلۆماســییەکانی ئەو وڵاتە دەگەڵ عێراق ســەر لە نوێ دابڕێژرێنەوە. هەر لەو ســەروبەندەدا، خومەینی بــەرەو ئەوە دەچووە پێش کە ببێتە کەسایەتییەکی بەڕێزو ناودار . شۆڕشی ساڵی ١٩٧٩، جیهانی رۆژئاوای سەرسوڕماو کرد بەڵام ئایەتوڵڵا بۆی مەسەلە نەبوو.

---

١ - وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ١٩٩١.

بڕگەی دووەم
"شاه رفت! شاه رفت!"

سەرەڕای هەلومەرجێکی نالەباری سیاسی، ساڵی ١٩٧٨، ئەندامانی ڕێبەریی حدکا لە کوردستانی عێراق کۆ بوونەوە بۆ ئەوەی لەبارەی گەڕانەوە [بۆ کوردستانی ئێران] یان مانەوە لە تاراوگە قسان بکەن.

ئەوکارە شتێکی پڕ لە مەترسی بوو، چونکە ڕێژیمو ساواک هەروەک دڕندەی نێو قەفەز هەڵسوکەوتیان دەکرد.

قاسملوو «صادق شرفکندی» ی بانگ کردە پاریس بۆ ئەوەی هەلومەرجەکە هەڵ سەنگێنن. پێی وابوو ئێران خەریکە دەگاتە قۆناخێکی شۆڕشگێڕانەو لەسەر ئەو بڕوایەش بوو کە دەبێ ڕێبەرانی حیزبەکەی بگەڕێنەوە بۆ ئێران. قاسملوو لە شەڕەفکەندیی پرسی: « ئەگەر بە شێوەیەکی نهێنی بگەڕێتەوە، ئایا ئەو - شەرەفکەندی - ئامادە دەبێ بەیەکەوە بۆ حیزبەکەیان کار بکەنو بەهێزی بکەن؟»

شەرەفکەندی[1] دەیگێڕایەوە دەیگوت: « ئەمن بۆ سەلامەتیی ئەو نیگەران بوومو پێم گوت هەموو کەسێک دەتوانێ بگەڕێتەوە، بەڵام ئەتۆ نا». سەرەڕای ئەوەش قاسملوو بە شەڕەفکەندیی گوت ئەگەر بگەڕێتەوە، لە ژێر ناوی خوازراوی «شەریف» دا ئەو کارە دەکاو ئەگەر بڕیاری دا ئەو کارە بکا شەڕەفکەندی ئاگادار دەکا.

زۆربەی ئەندامانی کومیتەی ناوەندی دژی گەڕانەوە بوون، بەڵام، بێ ئەوەی بیڵێن کەسێک ئاگادار بێ، قاسملووو بەشێک لە هەڤاڵەکانی گەڕانەوە. شەڕەفکەندی کە

١- وتووێژ دەگەڵ بێرنارد گرانژۆن، لە سکرتاریای حدکا لەسەر سنووری عێراق - ئێران، ساڵی ١٩٩١. ئەو قسانەی شەرەفکەندی لەو وتووێژە وەرگیراون.

له زانستگه‌ی تاران مامۆستا بووو ساواک لێی به گومان نه‌بوو، له ڕێگه‌ی ئاشناو دۆسته‌کانیه‌وه زانی قاسملوو گه‌ڕاوه‌ته‌وه بۆ کوردستان.

شه‌ڕه‌فکه‌ندی ده‌یگوت: « ساواک زۆر چالاکو کارا بوو. به سه‌فه‌ر چوومه مهابادو قاسملووم هێنا بۆ تاران‌و له ماڵی خۆمان شاردمه‌وه. هیچ که‌س نه‌ی ده‌زانی له کوێیه. ساواک له مهاباد به‌دوایه‌وه بووو لێی ده‌گه‌ڕا. ئه‌ویش بێ مه‌ترسی له‌لای ئێمه بوو.» له ساڵه‌کانی ده‌یه‌ی په‌نجاوه که قاسملوو سه‌ر له نوێ حیزبی داڕشته‌وه‌و یه‌که‌مین کۆنگره‌ی به‌ڕێوه‌بردو به‌رنامه‌ی نوێی حیزبی نووسی، دوای ساڵێک ده‌گه‌ڵ شه‌ڕه‌فکه‌ندی له پاریس یه‌کتریان دی.

قاسملوو چووه لای شه‌ڕه‌فکه‌ندی‌و ئه‌و به‌ڵگانه‌ی دایه که تێیاندا پره‌نسیپه‌کانی حدکا به‌وردی تاوتوێ کرابوون. شه‌ره‌فکه‌ندی داوای لێ کرد ماوه‌یه‌ک ده‌رفه‌تی بداتێ بۆ ئه‌وه‌ی بیان خوێنێته‌وه، به‌ڵام، قاسملوو له وه‌ڵامدا پێی گوت ئه‌گه‌ر موافیقی بابه‌ته سه‌ره‌کی‌و ریشه‌ییه‌کانه، خوێندنه‌وه‌یان پێویست نیه‌و کاتی چوونه پاڵ حیزب ده‌توانن له سه‌ر ورده‌کارییه‌کان باس بکه‌ن. له ئاکامی ئه‌م باسانه‌دا، شه‌ره‌فکه‌ندی هاته نێو حیزبه‌که‌وه.

بوون به دۆست‌و هه‌ڤاڵی یه‌کترو کاتێکی زۆریان له پاریس به‌یه‌که‌وه به‌سه‌ر برد. ساڵی ١٩٧٦ شه‌ڕه‌فکه‌ندی گه‌ڕایه‌وه بۆ تاران. ئه‌ودوو پیاوه له ڕێگه‌ی کۆدو نهێنیکارییه‌وه له نێوان خۆیاندا له‌و دووشاره‌وه پێوه‌ندییه‌کی ڕێکوپێک‌و ڕاسته‌وخۆیان دامه‌زراندبوو.

دوای ماوه‌یه‌ک شه‌ره‌فکه‌ندی ده‌یگوت: « کارکردن ده‌گه‌ڵ دوکتۆر قاسملوو زۆر خۆشه، چونکه هه‌میشه شتی لێ فێر ده‌بی. به‌ڵام، دژواریشه چونکه زۆرت کار لێ ده‌کێشێ. بۆخۆی کارو زه‌حمه‌تێکی زۆری وه‌ئه‌ستۆ گرتبووو هه‌ر به‌و شێوه‌یه‌ش چاوه‌ڕوانیی له هه‌ڤاڵه‌کانی هه‌بوو. که‌سایه‌تییه‌کی دێموکرات بووو هه‌تا ئه‌و ڕۆژه‌ی کوژرا هه‌ر دێموکرات مابۆوه. هه‌رچه‌ند هه‌ڤاڵ‌و دۆستی باشی یه‌کتر بووین، به‌و حاڵه‌ش له‌هه‌موو کۆبوونه‌وه‌کاندا ده‌که‌وتینه ده‌مه‌قاڵه‌ی توندوتیژه‌وه. به‌ڵام دوای کۆبوونه‌وه‌کان، بابه‌ته سیاسییه‌کانمان وه‌لا ده‌نان».

له ئێران، قاسملوو بۆی ده‌رکه‌وت حیزبه‌که‌ی زۆر بێ‌هێزه. که‌سانێکی زۆر له ئه‌ندامانی یان له به‌ندیخانه‌دا بوون یان له تاراوگه ده‌ژیان‌و ژماره‌یه‌کی زۆریش کوژرابوون. بۆیه، ژماره‌ی خه‌باتکاران به زه‌حمه‌ت ده‌گه‌یشته سه‌دو په‌نجا که‌س.

قاسملوو له پێشدا له تاران‌و پاشان له مهاباد کاری ڕێکخستن و سازماندانی حیزبه‌که‌ی به‌مه‌به‌ستی پێکهێنانی کومیته نهێنییه‌کان‌و شانه سیاسییه‌کان ده‌ست پێ‌کرد. دامه‌زراندنی بناخه ئیدئۆلۆژی‌و بنیاته سیاسییه‌کانی ڕێکخراوی حیزبی‌و هه‌روه‌ها وه‌گه‌ڕ

خستن‌و چالاک کردنی کادره‌کان‌و بردنه‌سه‌ری ژماره‌ی خه‌باتکاره‌کان‌و وه‌رگرتنی لاوه‌کان چه‌ندکارێکی گرنگ‌و ته‌واو پێویست بوون. له به‌رامبه‌ر ئالوگۆڕێکدا که‌خه‌ریک بوو له ڕێژیمدا پێک ده‌هات ده‌بوو کورده‌کان خۆیان ئاماده بکه‌ن.

قاسملوو که‌سایه‌تییه‌کی نه‌ناسراو بوو چونکه بیست‌و یه‌ک ساڵ بوو له‌نێو خه‌ڵکه‌که‌یدا نه‌بوو. له ئێرانێکی شڵه‌ژاوو شێواو دا که قاسملوو خه‌ریکی چوونه‌وه بۆ وێنده‌رێ بوو، ئه‌گه‌رچی سکرتێری گشتیی حیزبه ناسیۆنالیسته‌که‌ی بوو، به‌ڵام بۆ که‌م که‌س ناسرابوو.

ئازاد یه‌کێک له‌و پیاوه گه‌نجانه بوو که هاته نێو بزووتنه‌وه‌که‌وه. ناوبراو له‌بیریه‌تی‌که خه‌ڵک براکه‌ی قاسملوویان ده‌ناسی که پزیشک بووو یه‌کجار وه‌ک ئه‌و ده‌چوو، به‌ڵام عه‌بدوڕڕه‌حمانیان له‌بیر نه‌مابوو. ئازاد ناوی بیستبووو ده‌یه‌ویست ڕۆژێک بچێ بی‌بینێ. ناوبراو ده‌یگوت: « له به‌رامبه‌ر حدکادا هه‌ڵوێستێکی ڕه‌خنه‌گرانه‌م هه‌بووو بڕوام پێی نه‌بوو چونکه له نێوخۆی وڵات نه‌بووو حیزبێکی بێ‌بره‌و بوو»[1].

هه‌تا ئه‌وه‌ی ئازاد له بواری سیاسییه‌وه زۆر چالاکانه ده‌گه‌ڵ کۆمۆنیسته‌کانی حیزبی توده بوو، به‌ڵام نه‌ببوو به ئه‌ندامی ئه‌و حیزبه. ئه‌و کورده لاوه له‌وه سه‌ری سوڕ مابوو که له‌نێو حیزبێکی ئێرانیدا جێگه‌و شوێنی گه‌لی کورد چۆن ده‌بێ. حیزبی توده ڕێکخراوێکی کومونیستیی توندوتیژو له‌وێنه‌ی حیزبه‌کانی سه‌رده‌می ئیستالین بوو: که‌وتبووه ژێر بیروبڕوایه‌کی له گۆڕاننه‌هاتووی وه‌فادارانه به مۆسکۆو، له به‌رامبه‌ر ڕاستییه‌کانی نێوخۆی وڵاتدا بێخه‌به‌ر مابۆوه. ئازاد پیاوێکی ئازا بوو، به‌ڵام له پێوه‌ندی ده‌گه‌ڵ داخوازه نه‌ته‌وه‌ییه‌کان‌و ده‌گه‌ڵ ئاواتی‌گه‌لی کورددا ته‌واو نائاشناو بێگانه بوو[2].

هه‌روه‌ک زۆربه‌ی که‌سانی لاو که‌وتبووه ژێر مه‌ترسیی سه‌رکوتکرانه‌وه. زۆری قین له‌و جۆره که‌سانه بوو که له ئورووپا یان له ئه‌مریکاڕا گه‌ڕابوونه‌وه، چونکه پێی وابوو له پێوه‌ندیی ده‌گه‌ڵ ڕاستییه‌کانی ئێراندا هیچ نازانن.

له یه‌که‌مین چاوپێکه‌وتنی ده‌گه‌ڵ دوکتۆر قاسملوودا، ئازاد ڕوانگه‌و بیرو بڕوا مارکسیست ـ لێنینیستییه‌کانی، که تێکه‌ڵاوی توندوتیژیی سه‌رده‌می لاوه‌تییه‌که‌ی ببوون ، زۆر به په‌له هێنایه گۆڕێ. قاسملوو بێ ئه‌وه‌ی بێته نێو قسه‌کانی، به شێنه‌یی گوێی بۆ ڕاگرتبوو. ئه‌وجار قاسملوو قسه‌ی ده‌کردو هه‌روه‌ک هه‌میشه به زمانێکی ساکار ده‌دوا، به‌ڵام قسه‌کانی پێشانده‌ری تێگه‌یشتووییه‌کی ته‌واو به‌رزتر بوون. پاشان ئازاد ده‌ی‌گێڕایه‌وه، ده‌یگوت: « ورده‌ورده پێی سه‌لماندم‌و ڕازیی کردم. سه‌ره‌ڕای

١- وتوویژ ده‌گه‌ڵ نووسه‌ر، ١٩٩١. ئه‌و وتانه‌ی دوایی ئازاد هی ئه‌و وتوویژه‌ن.

٢- حیزبی توده حیزبێکی کۆمۆنیستی سوننه‌تیی ئێرانو وه‌فادار به مۆسکۆو به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی ئه‌و وڵاته له ئێران بوو.

ئــەوە کــە [ماوەیەکی زۆر] لەوڵات دوور کەوتبۆوە، زۆر باش لە راســتییەکان ئاگادار بوو. بەڕاســتی کەوتبوومە ژێر تەئســیریەوە. دوای ئەوەی حەوتوویەک کارم دەگەڵ کــرد، بۆم دەرکەوت کە دەبێتە جێگەی هومێدی کــوردەکان؛ هومێدم بەو بوو نەک بە حیزبەکەی».

قاســملوو دەگــەڵ ئــەوەی ســاڵانێکی دوورو درێــژ لەکوردســتان دوور بووو بە فەرهەنگــی ئورووپایــی ڕاهاتبووو تەنانــەت نەی دەزانی چلۆن پێــچو کڵاوی کوردی لەسەر بنێ، بەڵام لەناخی دەروونەوە کوردبووو دەی زانی چلۆن دەگەڵ خەڵکی قسان بسکاو چۆنیــان روانگەکانی خۆی پێ بســەلمێنێ. بە رەفتارە نەرمو ســاکارەکەی و بە زانیارییەکانی خۆی، بە تەواوی تەئسیری لەسەر دادەنان. لاوەکان کە کەوتبوونە ژێر باری دەمارگرژیو توودەییەکان ڕایان هێنابوون، لەلای دوکتور قاســملوو بە تەواوی سەرســوڕماو دەبوون. پەیامی دوکتور قاســملوو زۆر ڕوون بوو: لایەنگری حیزبێکی کوردیی سەربەخۆی ئەوتۆ بوو کە دابینکردنی مافی کوردەکانی بە ئامانجی سەرەکیی خۆی دەزانی.

رۆژی کریسمەسی ساڵی ١٩٧٨، لەکاتێکدا خومەینی لە فەرانسە ببوو بە سەرکردەی پیلانگێڕانو قاســملووش لە کوردســتان سەرانســەری رۆژ خەریکــی نوێکردنەوەی رێکخراوەکانی حیزبی بوو، شــا بە تەواوی دەســتەو ئەژنۆ مابۆوە. شۆڕشــی خەڵک لەشــەقامەکان دەستی پێ کردبووو خەڵکەکە بڕستیان لە رێژیمێک بڕیبوو کە تەنیا لە لایەن ئەرتەشو ساواکو ئەمریکاوە پشتیوانیی لێ دەکرا. چینو توێژەکانی جووتیاران وکرێکارەکانی شارەکان، بازارییە بەهێزەکان، مەلاکان، ئەندامانی چینی مام ناوەندیو کەمایەتییە نەتەوەییەکان، یەک لەوان کوردەکان، لە دژی رێژیمی شا ڕاست ببوونەوە.[1]

لەحاڵێکدا چەپە توندڕەوەکان پشــتیوانییان لە شــەڕی چەکدارانــە بەدژی رێژیمی شــا دەکرد، خومەینی لە فەرانســەوە دژی ئەوکارە بووو داوای لە ســەربازەکانی شا دەکرد ریزەکانیان بەجێ بێڵنو پێی دەگوتن: « بەشــێوەی تاکەکەســی یان دووکەسی یان سێ‌کەســی خۆتان لە کارکردن بکێشــنەوە. ئێوە سەربازی خودان[2] . چەکەکانتان دەگــەڵ خۆتــان بێنن، چونکە ئەوانە چەکی خودان». لەمانگــی ژانویەدا، گوردانی دژی هێرشی هەوایی لەمەڵبەندی مەشهەد بە هەموو چەکەکانیەوە ئەرتەشی بەجێ هێشت. خومەینی کۆمەڵانی خەڵکی بۆ وەڕێخستنی هەڵڵاو بگر، مانگرتنو دەربڕینی هەرچەشنە

١- بازاڕ لە ئێران هێزێکی سیاسی، ئابووریو کۆمەڵایەتییەو هەمیشە لە بواری ئابووریدا نەخشی سەرەکیی گێڕاوە. شا کە لە هەوڵی مۆدێرنیزەکردنی وڵاتدا بوو دەیەویست بازاڕ بێ‌هێز بکا، بەڵام، سەرەڕای دوژمنایەتیی شا، بازاڕ هەروا بەرەو گەشە کردنو بەهێزتربوون دەڕۆیشتو خودموختار بوونی خۆی هەتا ئەو ڕادەیە بردبووە سەرێ کە لە شۆڕشی ئیسلامیدا نەخشێکی گرنگی گێڕا.

٢- محەممەد .ح. هەیکەل. ئێران، چیرۆکێکی نەگوتراو، کتێبەکانی پانتی ئووس، نیویۆرک ١٩٨٢، ل.١٤٤.

نارەزایەتییەک، بێجگە لە رووبەڕوو بوونەوەی سەربازی، هان دەدا.

خومەینی دەیگوت: « لەباری فیزیکییەوە هێرش مەکەنە سەر ئەرتەش؛ دڵیان وەدەست بێنن. ئەگەر سەربازەکان تەقەیان لێکردن، پەنا بۆ دڵ و دەروونیان بەرن؛ لێیان گەڕێن با پێنج هەزار، دەهەزار، بیست هەزار کەس بکوژن؛ ئەوان برای ئێمەن و ئێمە بەخێرهاتنیان دەکەین. پێیان نیشان دەدەین خوێن زۆر لە شمشێر بەتواناترە»[1].

خومەینی لە رێوڕەسمی رەسەنی « تشـییع» کەلکی وەردەگرت. «هێندێک جار گوتراوە قارەمان بنەمای مێژووە. بەڵام ئەو کەسانەی لەسەر ئەم بڕوایەن، بەهەڵە چوون. ئەوە شەهیدە کە بنەماو رووحی وروژاندنی مێژوویە. کەوابوو سینگتان بۆ ئەرتەش ڕاگرن چونکە شا دەیەوێ کەلک لە ئەرتەش وەرگرێ و ئەرتەشیش دەیەوێ گوێڕایەڵی بێ. خوێنتان و ئەو خۆشەویستییەی لەکاتی مردنتاندا پێشانیان دەدەن، بەتەواوی دەیان هێنێتە رێیە رەدایە.[2،3]

رۆژی ٦ی ژانویەی ١٩٧٩، شا لە هەوڵیئەوەدا بوو بە دانانی شاپووری بەختیار لەسەر پۆستی سەرۆک وەزیری شەپۆلی شۆڕشی نیشتمانی دامرکێنێتەوەو خۆشی ئامادە کردبوو وڵات بەجێ بێڵێ. قاسملوو حیزبەکەی ئەو هەواڵەیان بە دڵخۆشی

١- ئی بید، ل. ٦ ـ ١٤٥.

٢- ئی بید، ل. ١٤٦.

٣- ئیسلامی سیاسی تەنیا فیرقەیەکی گرنگە کە لەئایینی ئیسلامدا ماوەتەوەو لەناکامی شەڕ لە نێوان [حەزرەتی] عەلی (خەلیفەی چوارەم و زاوای پێغەمبەر) و بنەماڵەی ئەمەویدا (٦٥٠. ٦٦١) پێك هاتوە. دوای وەفاتی [حەزرەتی] عەلی، لایەنگرەکانی، واتە شیعەکان، داوای گەڕانەوەی دەسەڵات بۆ بنەماڵەکەی ئەویان کردو لەوەڕا مەشرووعیەتی شیعە، واتە «ملکوتی»ی ئەو بنەماڵە پیرۆزە، مسۆگەر بوو. بە تێپەڕبوونی رۆژگار، شیعەکان کەسایەتیی رێبەر، یا باشتر بڵێین ئیمامەکەیان (کە رێبەرێکی نموونە بوو) کردە کەسایەتییەکی « لاهوتی» کەهێمایەکە لە خودا. ئەو راستییانەی لە قورئاندا هاتوون تەنیا لە رێگەی ئیمامەوە بەڕوونی دەردەکەون و تەنیا ئیمام لە هەڵەو گوناح پارێزراوە.

شیعەکان بیروبڕواو لێکدانەوەیەکی زۆر دژواریان بۆ تێگەیشتن پێك هێنا کە پەیڕەوانی «صوفیە» ش قبووڵیان کرد. شیعەکانی ئۆرتۆدۆکس دوازدەئیمامیان قبووڵ بووە کە ئاخرین کەسیان لە سەدەی نۆیەمدا لەبەر چاوان ون بوو. لەو کاتەوە، موجاهیدەکان ـ پیاوانی خودایی لە ئیسلامی شیعەدا ـ ئەو دەسەڵاتەیان هەیە کە قانوون و روانگەکانی ئیسلام لە ژێر رێنوێنییەکانی ئیمامدا تێبگەن. بەپێی بابەتە سەرەکییەکانی فێرکاری «ئیمام خوازی»ی شیعەکان لە جیاتی پراگماتیزمی ئایینی سوننییەکان لەسەر ئیدەئالیزم سوورن. بۆیە، لە حاڵێکدا سوننییەکان بڕوایان بە «اجماع» هەیە وەك سەرچاوەی زانین و بڕیاردان، شیعەکان لەسەر ئەو بڕوایەن کە ئەو زانیارییانەی لە سەرچاوەی «جایز الخطا» وەردەگیرێن شتێکی بێ کەلکن و تەنیا زانیاریی دوور لەهەڵە لە ئیمامەوە دێ.

هاوکات دەگەڵ ئەم روانگەیە، ئیسلامی شیعە بەهۆی یەکەمین شکست کە تووشی هاتن و زۆریان لێ کوژران، مەسەلەی « تقیە»یان هێنایە گۆڕێ کە بە واتای شاردنەوەی بیروبڕوا لەو شوێنانەیە کە کەسانی دوژمنی لێن. لەبواری بیروبڕوادا، گەورەترین جیاوازی لەنێوان شیعەو سوننیدا هێنایە گۆڕی دەردورەنج واتە دەردو رەنجی شەهیدەکانە لە ئیسلامی شیعەدا.

کوژرانی [حەزرەتی] حوسێن، کوڕی [حەزرەتی] عەلی (٦٨٠م.) بەدەستی لەشکری ئەمەوییەکان بەشێوەی دوعا کردن، جموجۆڵی نومایشی و بەسەف رۆیشتنە کە ئەوانەی لەو بەرنامانەدا بەشدار دەبن، بە زنجیرەو بە شتی نووك تیژ لەخۆیان دەدەن و شانو پیلیان بریندار دەکەن. ئیسلامی شیعە رێز لە مردن و شەهید بوون دەگرێ.

وەرگرت، چونکە پێیان وابوو ئازادی بۆ وڵات دەگەڕێتەوە.

قاسملوو دەیگوت: « ئێمە دەگەڵ بەختیار نەبووین‌و دەگەڵ ئۆپۆزیسیۆن بووین. ئەگەر بمان توانیبا ئەو هەلومەرجە بۆ ماوەی چەند مانگێک ڕابگرین، ئێمەو ڕێکخراوەکانی دیکە دەمان توانی پێگەی خۆمان پتەو کەین‌و لە ئاکامدا خومەینی نەی‌دەتوانی دەسەڵات بەدەستەوە بگرێ»[1].

قاسملوو هاتبووە سەر ئەو بڕوایە کە ئەگەر لایەنگری لە خومەینی بکا، لە دیکتاتۆرییەوە بەرەو ڕێژیمێکی سەدەکانی نێوەڕاست دەگەڕێتەوە؛ ئایەتوڵڵای زۆر بە گرنگ وەرگرتبوو. کتێبەکانی خومەینیی خوێندبوونەوە، تی‌دەکۆشا سەریان لێ دەربکاو پێی وابوو خومەینی هەنگاوێک بەرەو دوا دەگەڕێتەوە. لەلایەکی دیکەوە، لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە زۆربەی ڕووناکبیرانی چەپئاژۆ تەنانەت کتێبەکانی خومەینی‌یان نەخوێندۆتەوەو نازانن چۆن کەسێکە.

قاسملوو زۆرجاران دەیگوت خومەینی پیاوێکی زرینگ‌و وشیارە، بەڵام ناکرێ چاوەڕوانیی دەسکەوتێکی دێموکراتیکت لێی هەبێ. شەڕەفکەندی دەیگوت: « دوکتۆر قاسملوو زۆر بە وردی گوێی بۆ هەموو وتەکانی خومەینی ڕادەگرت. قسەکانی جێی پێکەنین بوون‌و گاڵتەمان پی‌دەکردن، چونکە ئایەتوڵڵایەک قسەی سەیرو بێ مانای دەکردن. بەڵام دوکتۆر دەیگوت: «دەبێ گوێ بدەنە قسەکانی بۆ ئەوەی بزانین چیی دەباراندا هەیە. ئەو پێی وابوو خومەینی پیاوێکی سیاسییە«.

قاسملوو دەی زانی هێزی خومەینی لە مزگەوتەکاندایەو لە سەر ئەو بڕوایە بوو کە هەرچەند ٨٠ هەزار مزگەوت هەن، هێشتا دەکرێ پێش بە ئاخوندەکان بگیرێ. لە سەرانسەری وڵاتدا زیاتر لە سەد هەزار ئاخوندی شیعە هەبوون‌و تۆڕێکی گەورەیان پێک هێنابووو دەگەڵ خاوەن ملکەکانی ناوچە کشتوکاڵییەکان یەکیان گرتبوو. هەروەها پێوەندییان دەگەڵ بازاڕییە بەهێزەکانیش هەبوو کە لە بواری ئابوورییەوە یارمەتیی مزگەوتەکانیان دەدا. بێجگە لەوە لە بەشێکی گەورەی ئابووریی وڵاتیشدا دەستیان دەڕۆیشت[2].

ڕەنگە بە هۆی ڕابردووی مارکسیستییەکەیەوە بووبێ کە قاسملوو دژی ئەونەخشە بوو کە مەلاکان لە باری سیاسییەوە لە ئێراندا دەیان گێڕا. بەڵام، لەقۆناخە گرنگەکانی مێژووی هاوچەرخی ئێراندا، ئاخوندە شیعەکان هەمیشە لە خەتی پێشەوەی بزووتنەوە کۆمەڵایەتی‌و سیاسییەکاندا بوون.

١- وتووێژ دەگەڵ جاناتان ڕانداڵ، پاریس، ١٩٨٦.

٢- ڕووحانییەکی موسوڵمان.

لەلایەکــی دیکەوە، بەختیار دۆســتی کوردەکان نەبووو هــەرزۆر زوو ئەوەی کرد کە قاســملوو چاوەڕوانیــی دەکرد، ئەویش ڕاگەیاندنە « شۆوینیســتییەکەی» لە دژی کوردەکان بوو. قاسملوو دەیگوت: « ئەوکات ئێمە ئەو حیزبە نەبووین کە دواتر بووین. پێوەندیمان دەگەڵ گرتو داوامان لێ کرد لە ڕاگەیاندنەکانیدا دەســت لە قســەکردن لە دژی کــوردان هەڵبگــرێ، ئێمە ئامــادە بووین بۆ دامەزراندنی دیموکراســی یارمەتیی بدەیــن. چەند کەســێک لە ئەندامانی دەفتەری سیاســی، کە دواتــر چوونە پاڵ حیزبی توودە، بە هەواداری لە بەختیار تاوانباریان دەکردم»[1].

بەختیار خوێندنی لە پاریس تەواو کردبووو چەپئاژۆ بوو. لە کاتی شەڕی نێوخۆیی لە ئیســپانیادا پشــتیوانیی لــە کۆماریخوازەکان دەکرد. پاشــان چووە نێو ئەرتەشــی فەڕانســەوەو دەگەڵ بەرخۆدان لە دژی نازییەکان هاوکاریی دەکردو کاتێک گەڕایەوە ئێران، پشــتیوانیی لــە «مصدق» ی ناسیۆنالیســت دەکرد. بەهۆی خەبات دژی شــا، مــاوەی پێنج ســاڵان لە زیندانــدا بوو. بەڵام بە تێپەڕبوونــی ڕۆژگار، بوو بە لیبرالێکی خۆپارێزو یەکێک لە دەستڕۆیشــتووترین ئەندامانی هــۆزی بەختیاری بوو. ئەو هۆزە لەکاری پشتیوانی لە شادا زۆر بە ناوبانگ بوو.

هەربۆیەش شــا ســەرۆکایەتیی دەوڵەتی بە بەختیار پێشــنیار کرد. ئەوەش کاتێک بــوو کە حیزبی بەختیار، (جبهەی ملی) پێشــنیاری شــای ڕەت کــردەوە کە داوای لێ کردبوو بەشێک لە دەوڵەت بێ. ئەوە تەنیا ڕێگەیەک بوو کە هێشتا شا لە پێشی مابوو. واشــینگتۆن بە خێرایی ڕایگەیاند کە دەیەوێ پشــتیوانی لە بەختیار بکا. بەوحاڵەش، بەرەی نیشتمانی (جبهەی ملی) بەختیاری بەوە تاوانبار کرد کە «خەیانەتی بە ئارمانی ئێمە کردوە« و خومەینییش لە پاریسەوە ڕای گەیاند کە پەیڕەویکردن لەو هەروەک «پەیڕەوی کردن لە شەیتانە»[2].

ئەو هەموو بابە ناتەبایانە دەوڵەتی شــاپووری بەختیاریان تەواو بێ هێز کردبوو. باڵوێزی ئەمریکا، ویلیام سۆلیڤان، دەیگوت دەوڵەتی بەختیار هەروەک گەلامێوێک وایە کە لەسەر دارەمێوێک دەلەرێتەوەو لەوانەیە دارەمێوە کەش وەختێک بکەوێتە عەرزی. بەختیــار لە کاتی ناســاندرانی بە ئەنجومەن [ی نیشــتمانی] لــە ڕۆژی ١١ی ژانویەدا، بەرنامەیەکی ١٧ماددەیی پێشکەش کرد کە ئەم بابەتانەی دەگرتەوە: هەڵوشاندنی ساواک بە گشــتی، وەلابردنی هەنگاوبەهەنگاوی «حکومت نظامی»، ســزادانی پێشــێلکەرانی مافــی مرۆڤ، ئازاد کردنی بەندییە سیاســییەکانو قەرەبوو کردنــەوەی زیانەکانیانو

١- وتووێژ دەگەڵ جاناتان ڕانداڵ، پاریس، ١٩٨٦.

٢ - محەممەد .ح. هەیکەل. ئێران چیرۆکی نەگوتراو، ل. ١٧٣.

دانی نەخشـێکی زیاتر بە ڕێبەرانی ئایینی لە کاتی نووسـرانو پەسند کرانی قانووندا. هەروەها وادەی ئەوەشی دا کە پێوەندییەکی باشتر دەگەڵ جیهانی عەرەب دابمەزرێنێو پشتیوانی لە فەلەستینییەکانیش بکا. بەختیار پێی لەسەر ئەوە دادەگرت کە ئێران نەوت بە ئیسرائیلو ئەفریقای باشوور نافرۆشێ.

هیـوادار بوو ڕێژیمێکی دڕندە بەرەو مرۆڤایەتی بەرێ، ڕێژیمێک کە هەتا ئەوکاتە، هێزە چەپەکان، مەلاکان، بازاڕ، خوێندکارانی زانستگەکانو کرێکارانی وڵاتی لە پێوەندی دەگەڵ هەرچەشنە بڕیارێکی سیاسیدا خستبووە پەراوێزەوە.

کاتژمێـر ٢/٣٠ی دوانیـوەڕۆی ڕۆژی ١٦ی ژانویـەی ١٩٧٩. فڕۆکەیەکـی شـینی کەمڕەنگی بووینگ لە فڕۆکەخانەی تاران هەڵفڕی کە دوو موسـافیری بەشـکۆی هەڵ گرتبوون: شای پەنجاونۆ ساڵە، محەممەد ڕەزا پەهلەویو فەرەحی خێزانی.

لە تاراوگە دەژیانو ئەویش سەربردەیەک بوو کە بیستو پێنج ساڵ پێشتر دیتبووی. لە هەردووک جاراندا، شا کە لەلایەن خەڵکەکەیەوە وەلا نرابوو لەوڵات هەڵاتبوو. «شا ڕۆیشت!» لەسەر ڕادیۆی تاران ڕاگەیەندرا بوو.» شا ڕۆیشت! شا ڕۆیشت!».

خەڵکەکەش بە دەنگی بەرز دەیانگوت: «الله اکبر! الله اکبر!»

شـا ڕۆیشـتو خوداگەورەیە! سـەرەڕای نەریتێکی دووهەزارو پێنجسەدسـاڵە لە سەرەڕۆییو دیکتاتۆری، ڕێژیمی شا نەیدەتوانی لە بەرامبەر هێزی بەربڵاوی هەستی شۆڕشگێڕانەدا خۆ ڕابگرێ. ئەو ڕاپەڕینە لەهەستێکی توندو بە هێزی ناسیۆنالیستییەوە هاتبوو. ئێرانییە شۆڕشگێڕەکان کە بە شەقامەکانی شاردا دەگەڕان چەکو چۆڵیان لە سەربازانو پۆلیسان دەستاند. ئەوە هەستو بیرێکی توندوتیژی ئایینی بوو کەکۆمەڵانی خەڵکی هان دەدا بێنە نێو ڕاپەڕینەکەوە.

ئازاد دەی گێڕایەوە کە قاسـملوو کەوتبووە دڵەڕاوکێو نیگەرانییەوە؛ نەیدەویست بەختیار شکست بخوا، پێشی خۆش نەبوو بگەڕێتەوە ژێر ژیانی نهێنییەوە؛ پێی وابوو دەوڵەتی بەختیار مل بۆ هێندێک لە داخوازەکانی حدکا ڕادەکێشێو ئەگەر وا نەبێ، ئەو کەسـانەی دەگەڵ خۆی بوون دەبێ لە شـارەکان دەرکەونو پەنا بۆ کێوو شـاخەکان بەرن.

قاسـملوو، سەرەڕای هێزی ڕاکێشەرو تێگەیشـتوویەکی بەرزی سیاسی، بەهۆی ناکۆکـی لەنێو حیزبەکەیدا بەشـی زۆری توانایی خۆی لەدەسـت دابـوو. زۆرجاران دەیگوت: «هیچ شـتێک لە ڕێکخسـتنو سـازماندانی کوردان دژوارتـر نیە». ئەمەش ئەرکێکی یەکجار تاقەت پڕووکێن بوو کە بۆ دەساڵی دواتر دەکەوتە سەرشانی.

قاسـملوو زۆر باشـتر لە کەسـانی دیکە دەی زانی لە ئایندەدا چ دێتە پێش، بەڵام بەتەنیـا مابۆوە. لەڕۆژەکانیکۆتایی ژانویەدا، یەکێک لە ئاشـناکانی، قاسـملووی بردە

کۆبوونەوەیەک. هەموو ئەوانەی لەوێ بوون چەپئاژۆ بوون کە خوێندنیان لە ئورووپاو ئەمریکا تەواو کردبووو خۆیان وەک مارکسیست دەناساند.

« نەیان دەزانی ئەمن کێم. تەنیا لەبارەی ئەوەدا قسەیان دەکرد کە بە چ شێوەیەک پێشوازی لەخومەینی بکەن». چونکە قاسملوو هیچ قسەیەکی نەکردبوو، یەکێک لەوان لێی پرسی: « لە پێشوازیکردن لە ئایەتوڵڵادا بەشداردەبی؟» . قاسملووش وەڵامی دایەوەو گوتی: « نا. زۆریش بەداخم کە ئێوە دەچن. ئەگەر ئێوەی خوێندەوار بچن بۆ پێشوازیلەو کابرایە، ئەدی دەبێ خەڵکی ساکار چ بکەن؟».

لێکرا چاویان تێبڕیم. فارس گوتەنی وەک چاولێکردنی پیاوێکی زانا لە شێتۆکەیەک. بەڵام لەراستیدا ئەوان شێتۆکە بوون»[1].

رۆژی یەکەمی مانگی فێوریەی ١٩٧٩ خومەینی بە فڕۆکەیەکی ئێیرفرانس گەیشتە فڕۆکەخانەی تاران. سێ میلیۆن دەمارگرژ چاوەڕوانی هاتنی بوونو بە دەنگی بەرز دەیانگوت «رووحی حوسێن خەریکە دێتەوە. دەرگاکانی بەهەشت سەرلەنوێ کراونەوە. ئێستا کاتی شەهیدبوونە!»[2].

لەرادەبەدەربوونی حەشیمەتەکە پێشی بە چوونی «ئیمام» بۆ گۆڕستانی بەهیشتی زەهرا گرتبوو کە دەیەویست رێز لە قوربانییەکانی سەردەمی دیکتاتۆریی شا لەو شوێنە بگرێ. بۆیە هێلیکۆپتێرێک بردی بۆ ئەو شوێنە کە دەدوازدە کیلۆمیترێک لەتاران دوورە. حەشیمەتەکە بەخومەینی، بە کەسایەتیی پیرۆزی شاری قوم، یان دەگوت رووحی خودا.

قاسملوو یەکێک لە تەماشاچییەکانی ئەو رێوڕەسمە بوو کە پاشان بۆلای کوردستان وەڕێ کەوت.

رۆژی ٥ی مانگی فێوریە، خومەینی «مهدی بازرگان»ی کردە سەرۆک وەزیر. بازرگان یەکێک لەو چەند کەسایەتییە غەیرە رووحانییە بوو کە ئاخوندەکان متمانەیان پێ دەکردن. بەختیار کابرایەکی بێهێزو کەسایەتییەکی بەستەزمان بوو کە لەلایەن شاوە کرابوو بە سەرۆک وەزیر. بەڵام، بازرگان لەلایەن بەرزترین بەڕێوەبەرانی شۆڕشەوە جێگەی متمانە بووو لە ماڵی خۆی چاوەڕوانی هەڵتەکانی دەوڵەتی بەختیار بوو.

بازرگان لە ئێکۆل سەنترالْ، کە گرینگترین دامەزراوی خوێندن لە فەڕانسەیە، دەرسی خوێندبوو. ئەو ناوەندە تەنیا ئەو خوێندکارانەی وەردەگرت کە لە کاری

١- وتووێژ دەگەڵ جاناتان رانداڵ.

٢ - محەممەد .ح. هەیکەل. ئێران، چیرۆکی نەگوتراو، ل. ١٧٣. لە باس و وتووێژێکدا کەبەدوای ئەم بەشەدا دێ، هەموو وتەکانی بازرگان لەم سەرچاوەیە وەرگیراون.

ئاکادیمیکدا زۆر باش چووبانە پێش. لەساڵەکانی دەیەی پەنجای زاییندا، هاوکاری «مصدق»[١] و ئەندامی بەرەی نیشتمانیی ئێران (جبهەی ملی ایران) بووو دواتر حیزبێکی دامەزراند. ئەندازیارو پیاوێکی زۆر ئازا بوو. ساڵی ١٩٦١، بازرگان لەپشت تریبوونێکی سیاسییەوە، بە هێرش کردنەسەر شاو باوکی، زۆرباش داکۆکیی لەبیرو روانگەی خۆی کرد. ئەم کارە بوو بە هۆی ئەوەی هاونیشتمانەکانی رێزێکی تەواوی لێ بگرن. کەسایەتییەکی ناسیۆنالیستو بەڕێوەبەری دابونەریتە پیرۆزەکانی ئایینی شیعە بوو. بۆ وێنە هەرگیز ریشی نەدەتاشی. لەسەر ئەوەش پێی دادەگرت کە زانستو ئایین دژی یەکتر نین.

خومەینی دەی زانی بازرگان پێی وەفادارە. چەند مانگ پێشتر لەسەر ئەم وەفادارییەی تاقی کرابۆوە، سەرلەشکر «مقدم» سەرۆکی پۆلیسی نهێنی، کە ترسی ڕێ نیشتبوو لەزیندانی «قصر»، کە یەکێک لە بەندیخانەکانی ساواک بوو، سەری لە بازرگان دابووو پێی گوتبوو: «پەیامێکی شام بۆ هێناوی. خاوەن شکۆ ئامادەیە شایەتی بکا، نەک فەرمانڕەوایی... هەروەک شاژنی ئینگلستان! ئامادەیە نەخشی شایەکی قانوونی بگێڕێ، چونکە ئەو نەخشانەی بۆ دوارۆژی ئێران لەبیرو زەینیدا بوون نەهاتوونە دی. بۆیە پێی خۆشە ڕێگا بە خەڵکی ئێران بدا بۆخۆیان چارەنووسی خۆیان دیاری بکەن. ئەگەر بیانەوێ بە پێی یاسای بنەڕەتی شایەکیان هەبێ، دەتوانن هەیانبێ. ئێوە بۆچی هاریکاریی شا ناکەن؟»[٢].

ساواک ئازادی کرد. بازرگان پێوەندیی لەنێوان «حجت الاسلام» هاشمی رەفسەنجانیو ئەمریکای بەڕێوە دەبرد، ئەمریکایەک کە بە ناهومێدییەوە تێدەکۆشا پێش بە کارەساتی رووخانی رێژیم بگرێ. رەفسەنجانی بەسەر بەرنامەی فێرکاریی گاردەکانی شۆڕش[٣] ڕادەگەیشت کە لەنێو مزگەوتەکاندا ریکیان دەخستنو هاوکاری تەواو نزیکی خومەینی بوون.

بازرگان کە بەهۆی گۆڕانی رەوتی رووداوەکانەوە ترسی ڕێ نیشتبوو، بەسەفەر چوو بۆ پاریس. ئەرتەش، کە حەوسەد هەزار چەکداری هەبوو، بێ هیچ ئەملاو ئەولایەک پشتیوانیی لە شا دەکرد. بازرگان لە پێتەختی فەرانسە لەلای خومەینی نیگەرانیو ترسوخۆفی خۆیدەربڕیو گوتی: « ئێمە دەگەڵ شەڕێکی نێوخۆیی و

---

١ - «محمد مصدق»ی سەرۆك وەزیر کەسێك بوو کە لە دەیەی ٥٠دا نەوتی میللی کرد. ساڵی١٩٥٣لە رێگەی کودیتایەکەوە کە لەلایەن سیا (C I A)و رێکخراوی جاسوسیی بریتانیاوە دارێژرابوو لەسەر کار لابرا.

٢ - محەممەد .ح. هەیکەل. ئێران، چیرۆکی نەگوتراو، ل. ١٦٢.

٣ - گاردەکانی شۆڕشی ئیسلامی هێزێکی شێوەسەربازی بوون کە خومەینی دوای گەڕانەوەی بۆ ئێران پێکی هێنابوو. ئەو هێزە بەتەواوەتی لایەنگرو لەژێر فەرمانی راستەوخۆی ئەودا بوو.

کوشت وکوشتارێکی بێوێنه بەرەوڕوو بووینەتەوە«. بەڵام، خومەینی هەر باشی پێدا نەدەهاتو ئارام دانیشتبوو.

پاشان، «ئیمام» گوتی: نابێ تەسلیم بن. ڕاپەڕینەکە لە چڵەپۆپەی خۆیدایەو ئەوە سەرکەوتنمان مسۆگەر دەکا».

بازرگان دوودڵ بوو. داخوا خومەینی دەتوانێ سەرکەوتن بەسەر ئەرتەش‌و ئەمریکاو ئورووپادا گەرەنتی بکا؟ ئیمام وەڵامی دایەوەو گوتی: « ئەمن ئیمانم بە خودا هەیە».

بازرگان لە وەڵامدا گوتی: « ئێمە هەمیشە لە ژێر فەرمانی تۆدا کارمان کردوەو ئێستاش هەروا دەکەین. بەڵام دەبێ ددان بەم ڕاستیەدا بنێم کە نیگەرانم».

لەماوەی چەند ڕۆژێک لەمانگی فێوریەدا لە ئێران، دووسەرۆک وەزیر هاتبوونە سەرکار: یەکیان شا لەسەر کاری دانابوو ئەوی دیکەیان خومەینی. لە ڕۆژی پێنجەمی ئەو مانگەدا، خومەینی لە یەکەمین کۆنفرانسی ڕۆژنامەیی لە ژیانی خۆیدا لە ئێران، بازرگانی وەک سەرۆک وەزیر ڕاگەیاندو گوتی: « ئەوە لێرە بازرگان وەک فەرمانڕەوا بە ئێوە دەناسێنم. خەڵک دەبێ پەیڕەویی لێ بکەن... سەرپێچی لە دژی دەوڵەتی خودا، ڕاپەڕین لە دژی خودایەو ڕاپەڕین لە دژی خوداش بێدینی‌و کفرە»[1]. لە ڕۆژی یازدەهەمدا، شۆڕش دەستی پێ کردو دەوڵەتی بەختیاریش هەروەک وشکە گەڵایەک گەسک درا.

لەوکاتەوە، ڕێژیمی شا بێجگە لە شتێکی ڕواڵەتی‌و بێ هێز چی دیکە نەبوو هەر بۆیەش تێک ڕووخا. شۆڕشگێڕە چەپئاژۆیەکان هێرشیان کردە سەر پێگە سەربازییەکان، دەستیان بەسەر چەکوچۆڵەکاندا گرت، ساختومانە دەوڵەتییەکانیان داگیر کردو زیندانییە سیاسییەکانیشیان ئازاد کرد. لە واشینگتۆن، وەڕێخستنی کۆدیتایەک بەجیمی کارتێری سەرۆک کۆمار پێشنیار کرا.

بەڵام لەبەر ئەوە کە سەربازەکان‌و ئەفسەرەکان شوێنی کاری خۆیان بەجێ هێشتبوو، ژێنەڕاڵە ئێرانییەکان دەستەوستان مابوونەوە. چەند کەسێک لەو ژێنەڕاڵانە کوژران؛ ئەوانی دیکە بە تفەنگەکانیان خۆیان کوشت یان بۆی دەرچوون. سەرلەشکر قەرەباغی داوای لە بازرگان کرد کەسێک وەک سەرۆکی ئەرتەش دیاری بکا، بەڵام، ڕاستییەکەی ئەوە بوو ئەرتەش لەبەر یەک هەڵتەکابوو.

ڕۆژی٢٢ی فێوریە، مەهدیی بازرگان دەوڵەتێکی کاتیی ئیسلامیی دامەزراند. بازرگان مرۆڤێکی خاوەن ئاوەز بوو کە ڕێزی لە قانوون‌و مافی مرۆڤ دەگرت‌و لەسەر ئەو

١ - باقر مرعین. خومەینی: ژیانی ئایەتوڵلا. کتێبەکانی تۆماس دوون، نیویۆرک، ١٩٩٩ل. ٢٠٤.

بڕوایــە بوو کە دەبــێ دەوڵەتەکەی هەنگاو بەهەنگاو بەرێتە پێش. بــەڵام بە پارێزەوە کارکردنــی بە قازانجی بناژۆخوازەکان بوو، چونکە کاتو دەرفەتی پێویســتی بۆ پێک دێنان کە بتوانن ئۆپۆزیســیۆن تێک بشــکێننو بەرنامەی سیاســیی خۆیان بە خێرایی بەرنە پێشو لەو قۆناخەدا بە شۆڕشێک ڕازی بوون کە تەنیا لە بواری سیاسیدا بێ.

بازرگانــی حەفتــاو پێنج ســاڵە لە ویســتی دەروونیــی کەمایەتییــە نەتەوەییەکان نەدەگەیشت. بە بڕوای ئەو کوردەکان جیاییخوازێکی مەترسیدار بوون کە لە ڕابردوودا کۆماری سەربەخۆی کوردستانیان ڕاگەیاندبوو[1].

لــە ئێرانی شۆڕشــگێڕ دا، لەنێوان ئەو ڕێبەرانەی چەندین ســاڵ لــە بەندیخانەو لە تاراوگەدا ژیابوونو ئەو کەســانەی ئازادو بە هەڵســووڕمابوونەوە جیاوازییەکی تەواو لەگۆڕێــدا بوو. ئەوانی پێشــتر کــە تەنیا مابوونەوە نەیان زانیبــوو کۆمەڵگای ئێران لە سەردەمی شادا ئاڵوگۆڕێکی گرنگی بەسەر هاتوە.

هیــچ ئاڵوگۆڕێکــی گرنگ لە بواری سیاســیو کۆمەلایەتیــدا ڕووی نەدابوو، بەڵام ئاڵوگۆڕێکی گەورە لە بیروبڕوادا پێک هاتبوو. ژیانی شارنشینی، چینی مام ناوەندیو خوێندکاران، هیچ کامیان وەک ڕابردوو نەمابوون.

کوردەکانیش هەروا. حدکا خوازیاری سەربەخۆیی نەبووو داواکاری خودموختاری بوو. حدکا دەگەڵ شۆڕشــەکە نەبوو چونکە ڕێبەرانو ئەندامەکانی لایەنگری سۆسیال دێموکراســی بــوون. پلاتفۆرمەکەیان خوازیاری توندوتیژی نەبــووو تیرۆریزمیان پێ شتێکی خراپ بوو ، بەڵام خوازیاری دێموکراسییش بوون.

هەر جۆرێک بووبێ، بناژۆکانو کەسایەتییە پیرەکان لە ئێران دەسەلاتیان بەدەستەوە گرتبوو[2].

---

١ - لە ٢٠ی فێوریەی ١٩٧٩دا، جێگری سەرۆک وەزیر دەیگوت: « ئێمە بە هیچ چەشنێک سەربەخۆیی کوردستان قبوڵ ناکەین. ئەمە سیاسەتی دەوڵەتە کە نابێ ڕێگا بدرێ هیچ بەشێك لە خاکی ئێران جیا بێتەوەو ڕووداوێکی ئەوتۆ بە هێزێکی ئازادو بەتوانا پێشی پێ دەگیرێ». سەعید شەمس کە ئەو بابەتەی لە گۆڤاری «آیندگان»دا خوێندبۆوە، لە ژوونیەی ٢٠٠٨ دا لە پارڵمانی بریتانیا باسی کرد.

٢ - ئەوانەی وەدوای خومەینی کەوتبوون بریتی بوون لە چالاکانی شۆڕشگێری ڕێکخراوەکانی خوێندکاران. بازرگانەکانی بازاڕ کە لە باری ماڵییەوە خەرجی بزووتنەوەکەیان دابین دەکرد، و ئەنجومەنە یەکگرتووە ئیسلامی یەکان. ئەمانە خومەینی دای مەزراندبوونو هەموویشیانی بۆخۆی ڕێبەری دەکردن. باقر «معین»، «خمینی» لاپەڕەی ٢١٠.

بڕگەی سێیەم
کوردستان یا گۆڕستان!

کوردەکان، بە حەشیمەتێکی جۆراوجۆرەوە، هەمیشە لە ئێراندا نەخشێکی گرینگیان گێڕاوەو هەرکات دەوڵەتی ناوەندی بێ هێز بووە، بوونەتە هۆی وەڕێکەوتنی بزووتنەوەی سەربەخۆییخوازی. وڵاتی ئێران لەژێر دەستی فارسەکاندایە، بەڵام بێ ڕەزامەندیی ئازەرییەکان، کە دەکرێ بڵێین لە سێ بەشان بەشێکی حەشیمەتی وڵاتەکە پێک دێنن، دەوڵەتی ناوەندی توانای بەڕێوەبردنی وڵاتەکەی نابێ. هەرچەشنە ڕاپەڕینێک لەلایەن ئازەربایجان لە دژی دەسەڵاتی ناوەندی، زەبرێکی توندوتیژ لەئێران دەدا[1].

بەڵام ئازەرییەکانی چینی مامناوەندیو خوارتر لە مامناوەندی پشتیوانییان لە شا دەکردو نەیان دەویست ببنە هۆی ڕاپەڕینێکی گرنگی نەتەوایەتی. مەترسی بۆ دەسەڵاتی ناوەندی لەلایەن کەمایەتییەکانی دیکەوە: کوردەکان، عەرەبەکانی خوزستان، تورکمەنەکانو بەلووچەکان ـ بە تایبەتی کوردەکان ـ سەری هەڵدا.

کوردەکان لەسەدا حەڤدەی حەشیمەتی ئێرانیان پێک دێناو ناوچەی نیشتەجێبوونیان لە سەدا حەوتی وڵاتی ئێران بوو. لەو کاتەدا کە خومەینی لە شاری قوم نیشتەجێ بووو بازرگانی لەش بەبار لەهەوڵی گێڕانەوەی ئارامیو ڕێکوپێکی بۆ ئەو دەوڵەتەدا بوو کە لەپاش بەختیار بۆی بەجێ مابوو، کوردەکان گیروگرفتیان بۆ ساز کرد.

شۆڕش ڕێگەی بۆ سەرهەڵدانی توندوتیژی لەلایەن کۆمەڵانی خەڵکەوە خۆش

---

١ - ژێرار شالیان: کوردو کوردستان، پرسی ناسیۆنالیزمی کوردو گیروگرفتی ڕۆژهەڵات، چاپی فرانسوا ماسپێرۆ، پاریس ١٩٨١.

کردبوو. لە شـاری مهاباد، کۆمەڵە[1]و چریکە فیداییەکان[2]، کە دوو حیزبی چەپئاژۆو توندڕۆ بوون، هێرشـیان کردە سـەر سـەربازخانەکە. ئەو هێرشـە بـۆ چەپئاژۆکان کارەسـاتێکی گەورە بوو. «پزشـکپور» کۆڵی نەداو لە ئاکامدا دەیان کەس کوژران‌و بریندار بوون.

حدکا لە هێرش بۆ سـەر سـەربازخانەکەدا بەشدار نەبوو، بەڵام، بە هەر چەشنێک بـوو هاتە نێو ئـەو رووداوە توندوتیژانەوە. لە ئێران، هەموو رێکخراوە سیاسـییەکان چەکـدار ببوون یان لە هەوڵی پەیدا کردنی چەکدا بوون‌و حدکاش نەی‌دەتوانی لەوانی دیکە بەجێ بمێنێ. دواتر قاسملوو دەیگوت: « ئەم هەلومەرجە یەکێک لە گرینگترین ئەو بارودۆخانەیە کە هەتا ئەمرۆ دیتوومن»[3].

رۆژی چـاردەی فێوریـەو سـێ‌رۆژ دوای هێرشـە بـێ ئاکامەکـەی رێکخـراوە چەپئـاژۆکان‌و لە جەنگەی هەڵلاو بگرێکی لە رادەبـەدەردا، لێژنەی نوێنەرانی دەوڵەت لەژێر رێبەرایەتیی داریووشــی فرووهەردا، کە یەکێک لە وەزیرانی دەوڵەتی تازە بوو، گەیشـتنە مهاباد. فرووهەر ئاواڵ زاوای سـەرتیپ پزیشـکپوور بووو، هاتبوو دەگەڵ شێخ «عزالدین» کە مەلایەکی سوننی‌و رێبەری مەزهەبی و سیاسیی کوردستان بوو، وتوویژ بکا.

شـێخ «عزالدین» یەکێک لە دەسـتەنگترین ئایەتوڵلاکانی ئێران‌و پێشکەوتووترین رووحانـی بوو. بە پێچەوانەی رووحانییە شـیعەکان، کە بـۆ خەرجی ژیانی خۆیان لە بازاڕ پووڵ‌و پارەیان وەردەگرت، شـێخ «عزالدین» بە «عمامە» سـپیەکەی‌و چاویلکە رەشەکان‌و ردێنە نەتاشراوو ئاڵۆزەکەی‌و جل‌وبەرگە کونەکانیەوە، بەو داهاتە یەگجار کەمە دەژیا کە لە خوێندنگەی زانستە ئایینییەکان وەک مامۆستایەک دەیان دایە[4]. شێخ «عزالدین» کە مرۆڤێکی بەفەرهەنگو یەگجار تێگەیشتوو بوو، داوای لە قاسملوو کرد بۆ دانیشـتن دەگەڵ نوێنەرانی دەوڵەت دەگەڵی بکەوێ. هەرچەند ئەو رووحانییە سەر بەو چەپئاژۆیانە بوو کە لەسەر ئەو بڕوایە بوون قاسملوو بورژوایەکی نەتەوەخوازەو ئەو کارەی شێخ «عزالدین» چەشنێک رێزگرتن لە قاسملوو بوو.

بەڵام قاسـملووو شێخ «عزالدین» زۆر باش بەیەکەوە هەڵیان دەکرد. هیچ چەشنە ململانەیەک لەنێوانیاندا نەبوو؛ بە پێچەوانە هاودڵییەکی تەواویان دەگەڵ یەکتر هەبوو. قاسـملوو زۆرجار شـۆخیی دەگەڵ دەکردو پێی دەگوت دەبێ رۆڵ‌و دەوری خۆی لە بواری ئایینیدا کەم بکاتەوە.

١ - تاقمێکی مارکسیست ـ لنینیستی کورد.
٢ - چەپئاژۆترین حیزبی کورد.
٣ - وتوویژ دەگەڵ جاناتان رانداڵ، پاریس ١٩٨٦.
٤ - رۆژنامەی لۆمۆند، پاریس ٣٠ی مارسی ١٩٧٩.

قاسملوو به شێخ «عزالدین» ی دەگوت: «بۆماوەی بیستو پێنج ساڵ مارکسیزمم خوێندو دوایەش خوێندکارەکانم فێر دەکردن. بەڵام، ئێستا باسی مارکسیزم ناکەم! ئەتۆ دەبێ بە نەخشی خۆت لە بواری ئایینیدا رازی بی کە زۆریش گرنگە، بەڵام ئەمن ناتوانم دەگەڵی سەروکارم هەبێ».

شێخ «عزالدین»یش بە گاڵتە وەلامی دەدایەوەو دەیگوت: «دیارە، ئەوەی ئەتۆ دەتەوێ بیکەی وەدواکەوتنی کاروباری رۆژانەتە. بەڵام ئەمن دەبێ ئاگام لە مەسەلەکانی جیهانەکەی دیکە بێ».

هەردووکیان بەیەکەوە چوون بۆ کۆبوونەوەیەک کە دەبوو لەوێ بۆ دانیشتن دەگەڵ نوێنەرانی تاران پێنج کەسی دیکە هەڵ بژێرن. لەو کۆبوونەوەیەدا نزیکەی پەنجا کەس بەشدار بوون. قاسملوو دەی گێڕایەوە: « ئەگەرچی ماوەی بیستو یەک ساڵ دوورە وڵات بوومو زۆربەی ئەو کەسانەی لەوێ بوون نەم دەناسین، بەڵام، بەدەنگێکی بەرز دەستم بە قسان کرد. پیاوێکی لاو هاتە نێو قسەکانمو پێی گوتم ئەتۆ مافی ئەوەت نیە لەجیاتی گەلی کورد قسان بکەی، چونکە حیزبەکەت وجوودی نیە. بەو حاڵەش، بە هۆی پشتیوانیی شێخ «عزالدین»، ئەمن یەکێک لەوپێنج کەسە بووم کە هەڵ بژێردران».[1]

ک.م کە لەو کۆبوونەوەیەدا بووو لە فەڕانسە دەژی، لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە« دەستەی نوێنەرانی ئێران نوێنەرانی دەوڵەتێکی بێهێزن. لە پێوەندی دەگەڵ نوێنەرە کوردەکاندا بە روونی دیار بوو قاسملوو رێبەریانە».[2] کوردەکان نوێنەرو بەرێوەبەری بەرنامەی خۆیان بوونو مافی دەسەڵات بەسەر کاروباری پارێزگاکانی خۆیان لە رێگەی دەوڵەتێکی خودموختارەوەیان داوا دەکرد هەتا بتوانن پارێزگاری لە دابونەریتو فەرهەنگو ئایینی خۆیان بکەن. داکۆکیی نیشتمانی(دفاع ملی)، پێوەندییەکانی دەرەوەو پرۆژە درێژخایەنەکانی ئابووریو دراویی ئێران دەبوو لەدەست دەوڵەتی ناوەندیدا بن. کۆڕی نوێنەرایەتیی ئێرانو کوردەکان رێککەوتننامەیەکی هەشت ماددەییان واژۆ کرد.

یەکێک لە نوێنەرە ئێرانییەکان لە قاسملوو نزیک بۆوەو گوتی: «چەندین مانگە بەدوای تۆدا دەگەڕێم». ئەو پزیشکپوور بوو. قاسملوو کە سەری سوڕمابوو، لێی پرسی: « داخوا بۆیە لێم دەگەڕێی کە بمگری؟». ژێنەڕاڵەکە وەلامی دایەوەو گوتی: « نا. بێگومان نا. ناوی تۆم بیستوەو دەمەویست بت بینم».[3]

١- وتووێژ دەگەڵ جاناتان راندال، پاریس ١٩٨٦.

٢ - وتووێژ دەگەڵ نووسەر ١٩٩١. ك. م ناسناوی رێبەرێکی سیاسیی کوردی ئێرانە کە لە ئورووپا دەژیو ئەو ناسناوە بەهۆی پارێزگاری بەکار هێنراوە.

٣- وتووێژ دەگەڵ جاناتان راندال، پاریس ١٩٨٦.

ڕۆژی دوای وتوویـژەکان قاسـملوو لـە کۆبوونەوەیەکـی سەدهەزارکەسـیدا دەسـتپێکردنی خەباتی ئاشکرای حیزبی دیموکراتی کوردستان(ئێران)ی ڕاگەیاندو بەم جۆرە، سیودوو ساڵ چالاکیی نهێنیی ئەو حیزبە کۆتایی پێ هات.

ڕۆژی دوای کۆبوونەوەکە یەکێک لە ئاشـناکانی قاسـملوو هاتـە لای وپێی گوت: «دەبێ هەر ئێسـتا فریا کەوی. دەنا سـەربازخانەکەمان لەکیس دەچێ. سـەربازەکان ڕاپەڕیونو کەسێک سەرتیپ پزیشکپووری بریندار کردوە».

قاسـملوو بێئەوەی هیچ بڵێ، وەدوای ئاشناکەی کەوت. بەوپەڕی سەرسوڕمانەوە دیتی کە سەربازەکان بەدەنگی بەرز ئەو وەک قارەمانێک ناودەبەن.

پرسیاریان لە قاسملوو کرد: « دەتوانین بڕۆین؟».

ئەویش وەڵامی دانەوەو گوتی: « دیارە کە دەتوانن بڕۆن».

قاسـملوو، بێسـیودوو لیکردن، ئەفسـەرەکانی کۆ کردەوەو پێـی گوتن: « ئەمە شۆڕشـە. ئێمـە هیچ شـتێکمان لـە دژی ئێوە لەدڵدا نیـە. دەبێ ئاگامان لـە پادگانەکە (سەربازخانەکە) بێو پێویستییشمان بە یارمەتیی ئێوە هەیە.

گیروگرفتێکی گەورە دەگۆڕێدا بوو کە دەبوو چارەسـەر بکرێ. قاسملوو پێویستی بـە تاقمێـک هەبوو کە سـەربازخانەکە بپارێـزن چونکە لەوە نیگەران بـوو کە ئەگەر کوردەکان بزانن کەسـێک نەماوە پارێزگاری لە سـەربازخانەکە بکا بۆ گەڕان بەدوای چەکەکاندا، بە غاردان خۆ بگەیەننە سـەربازخانەکە. ئەو دەی زانی هێشتا ئامادەیی بۆ شۆڕش نیە، چونکە تەنیا پێنج کەس لە ئەندامانی حیزبەکەی چەکدار بوون.

قاسملوو بە خێرایی ڕۆیشتو دوازدەکەسی دیتنەوە کە بە تەواوی جێگەی متمانەی بوونو ئەو تفەنگانەی دانێ کە سـەربازەکان بەجێیان هێشتبوونو چاودێری بەسەر سەربازخانەکەیدا پێ ئەسپاردنو دەستووری پێ دان کە نابێ ڕێگا بەهیچ کەس بدەن بێتە نێو سـەربازخانەکە. ئەو کەسـانە نەخشـەی بنیاتنەرانێکیان وەئەسـتۆ گرت کە لەماوەی چەندمانگی ئایندەدا هێزی پێشمەرگەیان پێک هێنا. لەپێشدا تاقمێکی چەکداریان لەسەردەشت دامەزراندو دواتر لە پێشەوا [مەبەست هێزی پێشەوا لە مەهابادە.وەرگێر] و لە شنۆ، لەماوەی چەند مانگێک دا، بەهەزاران پێشمەرگەیان هەبوو.[1]

ئەو ڕۆژە، لە سەربازخانەکە سێهەزار قەبزە تفەنگو دە تانکو چەندین خۆمپارەو مووشـەکیان دیتەوە. سەرهەنگ ئیرەج قادری، کە ئەفسـەرێکی کوردی ٣٧ساڵە بوو، سەربازخانەکەی بەدەستەوە دا.[2]

١- وتوویژی ك. م دەگەڵ نووسەر، ١٩٩١ .

٢ - ئیرەج قادری، وتوویژ دەگەڵ نووسەر، ناوەندی گشتیی حدکا لە کوردستانو لە سنووری ئێرانو عێراق، ١٩٨٥. ئەو قسانەی کە دواتر دێن هی قادرین و لەو وتوویژە وەرگیراون.

قادری لە گوندێکی نزیک پیرانشــار لەدایک ببوو. بنەماڵەکەی موسوڵمانی سوننیو خاوەن ملک بوون کە ســاڵی ١٩٤٦ چوونە پاڵ کۆماری ســەربەخۆی مهاباد. باوکیو مامی بەهۆی بەشداری لەو کۆمارەدا، دەست بەسەر کران.

دواتر، شا لێخۆشبوونی گشتیی راگەیاندو ئیرەج قادریو زۆر کەسی دیکە لەلایەن بنەماڵەکانیانەوە نێردرانە خوێندنگەی ســەربازی. ئەمە رێگەیەک بوو بۆ ئاشتبوونەوە دەگەڵ ئێرانو پتەوکردنی پێگەی دەسەڵاتیان لە بەرامبەر عەشیرەتە کوردەکانی دیکەدا، چونکە ژیانی ســپاییو ســەربازی دەســەڵاتو رێزی ئەو جۆرە کەسانە دەباتە سەر. قادری کە وڵاتەکەی خۆی باش دەناسی، لە مهاباد فەرماندەری گوردانێک بوو.

کاتێــک رێژیمی شــا بەرەو رووخان دەڕۆیشــت، قــادری پێوەندیــی دەگەڵ چەند کەســێک لە ئەندامانی حدک گرتو بە نهێنی بوو بە ئەندامی ئەو حیزبە. ئەوە کارێکی مەترسیدار بوو، چونکە هەستی بەوە دەکرد لەژێر چاوەدێریی ساواکو کەسانی سەر بە ئەرتەشــدایە. ئەفســەرە کوردەکان، کــە ژمارەیان کەم بوو کەوتبوونە ژێر شــکو گومانەوەو بە گشــتی دەوڵەت کاری لە کوردســتان پێ نەســپاردن، چونکە ئەگەر لە کوردستان دەستووریان پێ درابا خەڵکی سەرکوت بکەن، لەوانە بوو نەچنە ژێر بار.

قادری جەخت لەســەر ئەوە دەکا کە ئەوانەی لە کوردســتان بەرپرســایەتییان پێ دەســپێردرا، ئەفســەرو پۆلیســە غەیرە کوردەکانو جاش بوون. جاش کە بە واتای « بەچکەکەرە» بە ســووکایەتییەوە ئاماژەکردن بــەو کوردانەیە کە هاوکاریی رێژیمیان دەکرد.

کوردەکان کەوتبوونە ژێرباری هەڵاواردنەوە. بەرپرسایەتییە سەرەکییەکان - وەک ناوەندی زانیارییەکان یا ئەو چالاکییانەی پێوەندییان بەو ناوەندەوە هەیە، بە کوردەکان نەدەســپێردران. تەنیا کوردەکانی کرماشان بەرپرســایەتیی لەو چەشنەیان پێ دەدرا، چونکە ئەوان شــیعە بوون و رابردوویەکی سیاســییان لە ریزی ئۆپۆزیسیۆندا نەبوو. بەشــی هــەرەزۆری کوردەکانی ئێران موســوڵمانی ســوننین کە لە بــواری نەریتەوە جیاوازییەکی تەواویان دەگەڵ شیعەکان هەیە کە زۆربەی خەڵکی ئێران پێک دێنن.

جیــاوازی دانــان لــە دژی کــوردەکان یەکجار زۆر بــوو. بەوجۆرەی کــە قادری دەگێڕێتــەوە، لە ســەربازخانەکانو کەمپەکان « لەنێوان ئەفســەرە کوردەکانو غەیرە کــوردەکان، بەتایبەتی دەگەڵ تورکەکانو فارســەکاندا، دەمەقاڵییەکــی زۆر لە گۆڕێدا بوو. ئەو بارودۆخە لەنێو سەربازەکانیشدا دەهاتە گۆڕێ. لەبواری نەتەوەییو ئایینیدا جیاوازی هەبوو. لە ئەرتەشدا شیعەو سوننییەکان بە هۆی ناوەکانیان بە روونی دیار بوون چونکە سوننییەکان ناوی وەک عومەرو عوسمانیان هەبووو شیعەکانیش لەبەر ئەوە ســووکایەتییان پێدەکردن. هێندێک لە ئەفسەرەکانو سەربازەکان ناچاردەبوون

ناوەکانیان بگۆڕن. شیعەکان نەیان دەتوانی دەگەڵ سونییەکان هەڵکەن».

بیرۆکەی وەڕێخستنی بزووتنەوەیەکی ناسیۆنالیستیی کوردی لە نێو ئەرتەشدا سەری هەڵدا. بە پێی زانیارییەکانی قادری پاش ئەوە کە چووبووە لای بارزانییەکان لەسەر سنووری عێراق، ئەو بیرۆکەیە لە زەینیدا گوورابوو. قادریو ئەفسەرە کوردەکانی دیکە لەنێو خۆیاندا ئەو پرسەیان هێنابووە گۆڕێ کە بۆچی ئەوانیش ناتوانن راپەڕینێک لەکوردستانی ئێران وەڕێ بخەن. بەڵام، ئەوە شتێکی هاسان نەبوو. دەیگوت: « ئێمە لەلایەن دایرەی زانیارییەکانی ئەرتەشەوە لە ژێر کۆنترۆڵدا بووین. بەدوامانەوە بوونو خستبوویانینە ژێر چاوەدێرییەوە».

کاتێک دەوڵەتی شا رووخاو کوردەکان پەروەندەکانی دایرەی «اطلاعات» زانیارییان لەسەر خۆیان لە مهاباد وەدەست کەوت، بە جوانی بۆیان دەرکەوت هەتا چ رادەیەک لە ژێر چاوەدێریدا بوون.

قادری دەیگوت: « زۆرایەتیی ئەندامانی گوردانەکەی فارسو تورک بوون، هەرچەند لە دژی شاش بوون. ئێمە نەمان دەویست ئەو تەقەمەنییانەی هەمانبوون هەروا لەدەستیان بدەین.

ئەفسەرە کوردەکانیان گرتو ئێمەش داوامان لە سەربازەکان کرد بڕۆنو چەکەکانیان بەجێ بێڵن. پێیان وابوو مەڵبەندەکە شوێنێکی پڕ لە مەترسییەو خوازیاری ئەوەش بوون بەپەلە بچنە پاڵ هێزەکانی خومەینی لە تاران.

تەماسمان دەگەڵ دوکتۆر قاسملوو گرتو ئامادە بووین بێ هیچ چەشنە مەترسییەک سەربازخانەکە تەسلیم بکەین. گرووبانێک پێوەندییەکەی دامەزراندو ئێمەش بێ هیچ چەشنە خوێنرێژییەک کارەکەمان جێبەجێ کرد. حدک وای بەرنامەرێژی کردبوو کە هێرش بکەنە سەر سەربازخانەکە، بەڵام، ئێمە پێمان باش بوو هەموو کارەکە لە نێو خۆدا جێبەجێ بکرێ. کاتێک ئەفسەرەکانمان گرتن، بە سەربازەکانمان گوت ئەوانە لایەنگری «شا» نو خەریک بوون کۆدیتایەک وەڕێ بخەن. سەربازەکان دەیانەویست بڕۆن».

دەست بەسەرداگرتنی سەربازخانەکە بوو بە هۆی ئەوەکە بەدگومانی لە بارەی کوردەکانەوە لە نێو دەوڵەتدا زیاتر بچێتە سەر. هەرچەند کاری لەوچەشنە لە سەرانسەری ئێران رووی دەدا، بەڵام دەوڵەت دەیەویست کۆنترۆڵی سەربازخانەی

١- ناوی نەریتیی «پێرشیا» کە خەڵکانی رۆژئاوای جیهان بۆ وڵاتی ئێران بەکاری دەبەن لەوشەی فارس وەرگیراوە کە ناوی خەڵکی خۆجێیی ئەووڵاتەیە. وشەی «ئێران»یش بەواتای «وڵاتی ئاریاکان»ە کە ناوی دووهەمی ئەو وڵاتەیە. لە هەردووی ئەو ناوانە کەلك وەردەگیرێ. بە دانیشتووانی ئەو وڵاتە دەڵێن «پێرژیانز» یا ئێرانی. فارسیشیان پێ دەڵێن. لەسەدا ٢٥ی حەشیمەتی دووهەزار ساڵ لەمەوپێشەوە هەتا ئێستا هیچ ئاڵوگۆڕێکی بەسەردا نەسەپاوە.

مهاباد که ناوەندێکی گرنگی کوردستانە هەروا لەژێر دەستی خۆیدا بێ.
کاتێـک فرووهەر راپۆرتی کارەکەی لە تاران دا بە دەوڵەت، تەنانەت لە حاڵێکدارای گەیاندبـوو کە کوردەکان خوازیاری خودموختارینو بیرۆکـەی جیابوونەوە لە ئێران لـە گۆڕێـدا نیە، دەوڵەت لە وەڵامدا ڕایگەیاند کە پێـش دامەزرانی ئەنجومەنی قانوونی بنەڕەتی ، ناتوانێ هیچ بڕیارێک بدا.[1]
ئەوەی راست بێ، راپۆرتی فرووهەر هەرگیز بڵاو نەکرایەوەو ئەو وادەو بەڵێنانەی بە کوردەکانی دابوون لەلایەن دەوڵەتەوە پشت گوێ خران. لەلایەکی دیکەوە، دەوڵەت هەوڵی دەدا چەندی بکرێ ناکۆکی لە نێوان تاقمە کوردەکاندا پتر توندو تیژ بکاو لە ئاکامدا شەڕو پێکدادانی لە نێوان زۆرایەتیی کوردە سوننییەکانو شیعەکانی کوردستاندا پێک هێنا. خومەینی لایەنگریی لە شیعەکان دەکرد، چونکە ڕێبەرە ئایینییەکانیان پشتیوانیی خۆیان لە دامەزراندنی کۆمارێکی شیعە راگەیاندبوو.
ئاکامەکەی ڕیزە تێکهەڵچوونێکی توندوتیژ بوو بە جۆرێک کە لە سـنە کە ناوەندی پارێزگای کوردسـتانەو حەوسـەد کیلۆمیتر لەتاران دوورە شەڕو خوێنڕێژی سەری هەڵـدا. لـە رۆژی ١٨ی مـارسو لـە کاتی بەرێوەچوونی رێورەسـمی نـەورۆزدا، کە سەرەتای ساڵی نوێی ئێرانییەکانە، سوننیو شیعەکان لە شەڕێکی خوێناویی مەزهەبیدا بەربوونە گیانی یەکتر. میلیشیا (چەکدارە غەیرە ئەرتەشیەکان)کان هێرشیان کردە سەر پادگانو فەرماندەرەکەیان گرت. دەستیان بەسەر رادیۆو تەلەڤیزیۆنیشدا گرت.
سـنە کـە لەنێو کێووشـاخێکی زۆر بەرزدا هـەڵ کەوتوە، بوو بە مەیدانی شـەڕو پێکدادان. هەستی ورووژاوی خەڵکەکە بەڕادەیەک بوو تەنانەت هەوڵو کۆششی شێخ «عزالدین»یش بۆ نێوبژیوانی بێئاکام مایەوە.
لە تارانەوە، خومەینی داوای کرد توندوتیژییەکان دامرکێننەوەو ڕای گەیاند: «خەڵکی کوردستان باش دەزانن ئێمەی شیعە لەنێوان خۆمانو برا سوننییەکانماندا جیاوازییەک دانانێین».
بارودۆخەکـە لەژێر کۆنترۆڵی هەموو کـەس دەرچووبوو، بە تایبەتی پاش ئەوەی هێلیکۆپتێرەکانی ئەرتەش تەقەیان لە خەڵکەکە کرد.
ڕۆژی ٢٢ی مارس دەستەی نوێنەرانی دەوڵەت بە سەرکردایەتیی ئایەتوڵڵا مەحموود تاڵەقانی، کە ڕێبەرێکی رووحانی بوو، گەیشـتنە سـنە. تاڵەقانی کەسایەتییەک بوو کە لەنێو کۆمەلانی خەڵکی ئێراندا ڕێزی تایبەتیی لێ دەگیراو مرۆڤێکی بە پریستیژ بووو دوو کەسەکەی دیکەش جێگەی متمانەی خومەینی بوون: ئایەتوڵڵا محەممەد حوسێنی

١- لۆمۆند، پاریس، ٢٣ی مارسی ١٩٧٩.

بەهیشتی، رێبەری حیزبی کۆماری ئیسلامی[1]و ئەبولحەسەنی بەنی سەدر، راوێژکاری بازرگانو سەرۆک کۆماری ئایندەی ئێران بوو.

هەرسێکیان ڕووبەڕووی کوردەکان دانیشتبوونو گوێیان دابووە سکاڵاو داخوازەکانیان. بارودۆخی شوێنی وتووێژەکان توندوتیژ بوو. بەیانیی ئەو ڕۆژە، لە شەڕو تێکهەڵچوونەکاندا کەسانێکی زۆرتر گیانیان لەدەست دابووو فرۆکە شەڕکەرەکانی فانتۆم کە زۆر نەوی بەسەر شاری سنەدا هاتوچۆیان کرد ببوونە هۆی توندوتیژتربوونی هەستی خەڵکەکە.

لەکاتێکدا خەڵکەکە خەریکی کۆکردنەوەی کوژراوەکانیان بوون، دووهەزار پێشمەرگە، کە لە شەقامەکان راوەستابوون، بە بەرزکردنەوەی تفەنگەکانیان، هەڕەشەیان لە فڕۆکە شەڕکەرەکان دەکردو بە دەنگی بەرز دەیان گوڕاندو دەیانگوت: «خودموختاری بۆ کوردستانو ئێرانێکی دیموکراتیکمان دەوێ! لە مردن ناترسێین! کوردستان یا گۆڕستان!».

هەردوولا گەیشتنە رێککەوتنێکی سەرەتایی[2]. تاڵەقانی وادەی چەشنێک خودموختاریی بە کوردەکان دا بەو مەرجە ئەوانیش دەست لە هێرش بۆ سەر پادگانەکە هەڵگرنو پێشمەرگەکانیش شوێنە داگیرکراوەکان بەجێ بێڵن.

بەم جۆرە، تاڵەقانی کوردەکانی ڕازی کرد کە لە پەسندکردنی قانوونی بنەڕەتی نیشتمانی لە ئێراندا بەشدار بن و لە پێوەندی دەگەڵ ئازادبوونی فەرهەنگی کوردیو مافی خوێندن بە زمانی خۆیان لە خوێندنگەکانو بەڕێوەبردنی کاروباری مەڵبەندی خۆیانو هەروەها کەلک وەرگرتن لە سەرچاوە ژێر زەوییەکانی پارێزگاکانیانو دانی دەرفەت بۆ گەشەپێدانی ئابووریو هتددا بەڵێنی پێدان. ئەمە نیشانەی بەخشندەیی کەسایەتییەک بوو کە لە تارانەوە هاتبوو.

١- ئەو حیزبە هەموو ئەو کەسانەی لە دەوری یەك کۆ کردبوونەوە کە بێ هیچ ئەملاوئەولایەك رێبەرایەتیی خومەینییان قبووڵ کردبوو: « لەسەرەتای شۆڕشەوە هەتا تەواوبوونی ساڵی ١٩٨٧، وەك هێزی بەردەستی خومەینی، رۆڵێکی یەگجار گرنگیان گێڕابووو لە بەرامبەر ئەواندا موخالیفەکانو تەنانەت هاوکارو هاوخەباتە نارازییەکانیش کەمایەتییەکی چکۆلەیان پێك دێناو لە ئاکامدا باڵادەستیو دەسەڵاتی ئاخوندەکان لە دەوڵەتدا مسۆگەر ببوو» باقر موعین، ژیانی ئایەتوڵڵا، ل ١١٠- ٢١٠.

٢ - لوموند، پاریس، ٢٤ی مارسی ١٩٩١.

بڕگەی چوارەم
مهاباد، شارێکی نیشتمانپەروەر

لەمهاباد هەلومەرجەکە جیاواز بوو. چەشنێک شاری «ئازادکراو» بوو کە دڵپەرێشانییەکی لەسەرەخۆی تێدابووو نە لە شەقامەکانیدا هیچ پارێزەرێکی چەکدار هەبووو نە بۆ هاتنە نێوشارو چوونەدەر لە شار لێپرسینو پشکنینێک لەگۆڕێدا بوو. پێشمەرگەکان لە ژێر کۆنترۆڵی حدکدا رێکوپێکیی شارەکەیان دەپاراست.

هەراوهوریا لە بازارو فرۆشگەکاندا درێژەی هەبوو. لەو شوێنانە تەنانەت مەشروباتی ئەلکۆلییش دەفرۆشرا کە لەلایەن دەوڵەتی‌ناوەندییەوە لە سەرانسەری ئێران یاساخ کرابوون. کوردە چیانشینەکان بەدەموچاوێکی سوورهەڵگەڕاوەوە بۆ کڕینی شتوومەک نەدەهاتنە بازار، بەڵام بازرگانیی رووله گەشەی چەکوچۆڵ - هەرچەند زۆریش گران - بۆلای خۆی رادەکێشان.

لەمهاباد، حیزب حکوومەتێکی دامەزراندبوو کە کاروباری شارەکەی بەڕێوە دەبردو چونکە حیزبێکی سێکۆلار بوو، رێبەرەکانی لەسەر جیایی مەزهەب لە دەوڵەت پێداگر بوون.

چونکە لایەنگرانی قاسملوو بە شێوەیەکی هێمنانە دەستیان بەسەر پادگانە سەربازییەکەدا گرتبوو، ئەو سەربازخانەیە فەرماندەرێکی کوردی لەلایەن تارانەوە بۆ دیاری کرابوو، بەناوی سەرهەنگ پەرویزی رەزمیپووش کە هیچ وەخت بە کردەوە نەهاتە سەر کارەکەی‌و سەربازخانەکە لەلایەن دە - دوازدە پێشمەرگەی چەکدارەوە کۆنترۆڵ دەکرا کە لە ژێر فەرمانی حەسەن ئیبراهیمیدا بوون‌و ناوبراو سەرکردەیەکی

هێزە چەکدارەکانی حدک بوو.

مهاباد وەک شارێکی نەتەوەیی هەروا بەرەو پێشکەوتن دەچوو، لەحاڵێکدا ئێران لەبەر یەک هەڵ تەکا بوو. مهاباد خەریکی رێزگرتن لە دیموکراسی بووو پیلانگێڕییەکانی تاران هیچ کاریگەرییەکیان نەبوو.

ئەو شارە کە لە رابردوودا ناوی «ساوجبلاق» (سابڵاخ) ی لەسەر بوو بەشێک لە پارێزگای ئازەربایجانی رۆژئاوایەو لە باشووری گۆلی ورمێ هەڵ کەوتوەو لەنێو دۆڵێکی بەپیت و بەرەکەتدایە کە ۱۳۰۲میتر لە ئاستی دەریا بەرزترە. بەهۆی ئەوە کە لە ناوچەیەکی پڕ دارستانو باخی رەزو زەویوزاری تووتندا هەڵکەوتوەو ناوەندێکی گرینگی خورییە، بە شێوەی سوننەتی بازاڕی شتومەکی کشتوکاڵی بووە. ساڵی ۱۹۷۹حەشیمەتی ئەو شارە لە چل هەزارکەس زیاتر نەبوو.

کوردەکان خەریک بوون دەسەلاتیان وەدەست دێنا کە لەدوای کۆماری مهابادەوە هەرگیز نەیانبوو. حدک رۆژ لەدوای رۆژ خۆی سازماندراوترو بەهێزتر دەکردو لەژێر رێبەرایەتیی قاسملوو سکرتێری گشتیدا یەکەمین کۆبوونەوەی گشتیی پێک هێنا.

کەنداڵ نەزان کە کوردێکی بە ئاوەزو سیاسی بوو، لەورۆژانەدا سەری لە مهاباد داو لەوە کە دیتی قاسملوو دەگەڵ کچە خوشکەزاکەی لە فرۆکەخانە چاوەڕوانیەتی، سەری سوڕ ما. «بە لەبەرچاو گرتنی هەلومەرجەکە، ئەمن پێم وابوو دەبێ زێرەڤانی دەگەڵ بن. بەڵام وا نەبوو. ساکارو خاکەڕا بووو هەرگیز نەی دەویست خۆی وەک کەسایەتییەکی گرنگ رابنێ»[1]. بارودۆخی شارەکە ئارامو دۆستانە بوو. قاسملووو فرووهەر هەموورۆژێ یەکتریان دەدی. هەردووشیان دەگەڵ شێخ «عزالدین» نانی نیوەڕۆیان دەخوارد. رۆژ نەبوو رۆژنامەنووسە بیانییەکان نەیەن، زۆریان پێ سەیر بوو کە دەیاندی خەڵک بە ئاشکرایی مەشرووباتی ئەلکۆلی دەخۆنەوە.

راستە ژمارەیەکی زۆری ژنان لە کۆبوونەوەکاندا بەشدار نەدەبوون. کەسێک ناشارەزا بایە پێی وا دەبوو ئەوە بە هۆی کار تێکردنو نفووزی فارسەکان لە مهابادەوەیە کەزۆریش کۆنەپارێزانە بوو. لە لایەکی دیکەوە، « لەو ماڵانەی تەنیا کوردیان لێ بوون هەموو ژنو پیاوەکان بەیەکەوە نانیان دەخوارد».

قاسملوو لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە[کوردی] ئێران لە بواری ئابوورییەوە ئەو توانایەی نیە کە خەباتێکی چەکدارانە وەڕێ بخا. چاوەڕوانی شەڕ نەبوو، بەڵام لە ئاڵۆزیی تاران سەری دەرنەدەچوو. بۆ روونکردنەوە دەیگوت نێوبژیوانێکی جێگەی متمانە بۆوتووێژ شک نابا. تاران دەتوانێ ئاخوندێک بنێری دەگەڵیان رێک بکەوێ و

---

[1]- وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ۱۹۹۱. ئەو قسانەی کە دوایە دێن هی نەزانن و لە وتووێژدا گوتراون. نەزان لە ساڵی ۱۹۸٦ەوە بەڕێوەبەری ئەنستیتۆی کورد لە پاریسە.

پاشان یەکێکی دیکە دەنێرێ کەمل بۆ شتێکی ئەوتۆ ڕاناکێشێ.
ئەودەم قاسملوو بەتەنیا ڕێبەری کوردەکان نەبوو، بەڵام یەکێک لە چەندین کەس نوێنەرانی ئەو خەڵکە بوو. لە مهاباد، حدک یەکێک لە چەند ڕێکخراوی سیاسی بوو. هەرکام بە پێشمەرگەکانی خۆی و ئاڵای تایبەتی خۆیەوە ساختومانێکیان داگیر کردبوو. ئەوە کارێکی دژوار بوو پیاو بزانێ گرنگیی ڕێژەیی هەرکام لەو ڕێکخراوانە چەندە.
بەناوبانگترینیان شێخ «عزالدین» بوو. قاسملوو تەنیا لەلایەن کادرەکانی حیزبەکەیەوە ناسرابوو. کەندال نەزان بەجەختی دانانەوە دەیگوت: « بەهۆی تێگەیشتوویییەکی بەرزو سیاسەتێکی روون کە هەیبوو، دەی توانی بەشێوەیەک دەگەڵ کۆمەلانی خەڵک بدوێ کە دەگەڵ هیواو هومێدی ئەو خەڵکە دەهاتەوە. هەر لەبەر ئەوەش بوو کە توانی پێگەی کۆمەڵایەتیی حیزبەکەی بەرین بکاتەوەو خۆشەویستیی خۆشی لەنێو ئەو خەڵکەدا بەرێتە سەر. هەروەها لە پێوەندی دەگەڵ رۆژنامەنووسە بیانییەکانو کاربەدەستانی دەوڵەتیشدا زۆر بەخێرایی وەک ڕێبەرێکی ڕاستەقینەی کوردو وەک وتەبێژی سەرەکیی ئەو گەلە دەچووە پێش».
بە بڕوای کەندال نەزان بە هۆی کەسایەتیی بەهێزو توانایەک کە لە وتووێژ لەو سەردەمەدا هەیبوو قاسملوو هەتا ئەو ڕادەیە ناوبانگی دەرکردبوو.
« ئەو وەک ڕێبەرێکی ئیدئۆلۆژیکیی بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد جێی خۆی گرتبوو. لە حاڵێکدا حیزبەکەی هێشتا لە قۆناغێکی پڕ لە مەترسیدا بووو چارەنووسێکی نادیاری هەبوو. لە کۆبوونەوەیەکی گشتیی سیاسیدا کە حدک وەک حیزبێکی ئاشکرا ڕاگەیەندرا، قاسملوو بۆ یەکەم جار قسەی بۆ خەڵکەکە کردو وەک ڕێبەرێک ناسرا.
ڕاستە لەورۆژانەدا کۆکردنەوەی کۆمەڵانی خەڵک کارێکی هاسان بوو. کوردەکان تینووی ئەو جۆرە کارانە بوونو بە بۆنەی هەموو ڕووداوێکی گرنگ لەدەوری یەک کۆ دەبوونەوە.
بەیانیی یەکێک لە ڕۆژەکانی مانگی مارسو لەژێر تروسکەی خۆرەتاوو لە ستادیۆمێکی فووتباڵدا کۆ بوونەوەکە دەستی پێکرد. هەر لە زووەوە، کۆمەڵانی خەڵک لە سەرانسەری کوردستانەوە دەگەیشتنە جێ. خەڵکی شاری مهاباد هەرگیز شارەکەیان هەتا ئەو ڕادەیە پڕ لە شادیو خۆشی نەدیبوو. هەروەک میوانداریییەکی یەکجار گەورە دەچوو. کوردەکانی ئۆگری کۆمەڵو بەکەیف خەریکی قسان بوون، بیروڕای خۆیان بەیەکتر دەگوتو خوازیاری ئازادی بوون.
قاسملوو لە سکرتاریای حیزب چاوەڕوان بوو. فەتاح عەبدولی، دەگەڵی بوو، دەیگوت جلو بەرگەکانی ئورووپای گۆڕیبووو لیباسی کوردیی دەبەر کردبووو

لەورۆژە بەدواوە هەرکات دەهاتە کوردستان ئەوجۆرە جلوبەرگەی دەبەر دەکرد.[1]
کاتژمێر ١٠ی پێشنیوەڕۆیە، هەموویان بەرەو ستادیۆمەکە وەڕێ کەوتن. نزیکەی بیست پێشمەرگەیان دەگەڵ بوون. قاسملوو دەگەڵ چەند پێشمەرگان سواری ماشینێکی لەندرۆوێر بووو پێشمەرگەکانی دیکە چاویان لە حەشیمەتە بە هەراو هوریاکەوە بڕیبوو کە بەرەو ستادیۆمەکە دەڕۆیشتن. نزیکەی سەدهەزارکەس لە ستادیۆمەکە کۆ ببوونەوە، ئەوەش لە شارێکی وەک مهاباد ژمارەیەکی چاوەڕواننەکراو بوو. ئەوە یەکەمین کۆبوونەوەی گەورەو خۆپێشاندانی حیزبی دێموکراتی کوردستان بوو. قاسملوو هاتە نێو ستادیۆمەکەو کاتێک بەرەو تریبوونەکە دەچوو، وەڵامی هەموو ئەوکەسانەی دەدایەوە کە دەیان دواند. فەتاح عەبدولی دەیگوت: « هەمیشە وا بوو».
تەنیا کاتێک قاسملوو داوای بێدەنگبوونی کرد، خەڵکەکە دەستیان لە هەراوهوریا هەڵگرت. ئەوە یەکەم جار بوو کە قسەی بۆ خەڵک دەکرد. قاسملوو بۆ ماوەی کاتژمێرێک نووسراوەکەی بە دەنگێکی جوانو لەسەرەخۆو بە هێندێک ئاماژەی بەجێ خوێندەوە. شێوەیخوێندنەوەکەی دەگەڵ هی وتەبێژانی فارس تەواو جیاواز بووو ڕەوانبێژیو زمانپاراوییەکەی پڕ لە هەستێکی یەگجار بەرز بوو. وتەکانی بەهیچ چەشنێک لایەنی پڕۆپاگەندە بۆ حیزبەکەی خۆی پێوە دیار نەبوو.
ئازاد وەک بیرەوەرییەک دەی گێڕایەوەو دەیگوت: « ئەوە یەکەم جار بوو کەسێک بە ئاشکراییو بە ڕەوانی لەبارەی پرسی کوردەوە قسەی دەکردنو لەوکاتەدا بۆم دەرکەوت لەبەرچی هەتا ئەو ڕادەیە بووە بە خۆشەویستی گەلی کورد. لەو ڕۆژەدا بوو کە کوردەکان بۆیان دەرکەوت ژیانیان بەرەو ئاڵوگۆڕ دەچێ. ئەو نوێنەری شانازییەکانی گەلی کورد بوو.»[2] قاسملوو خەباتی ئاشکرای «حدک»ی ڕاگەیاندو داوای لە دەوڵەتی تاران کرد داخوازەکانی کوردان قبووڵ بکا. لەو ڕۆژەوە « خودموختاری بۆ کوردستانو دێموکراسی بۆ ئێران»، دروشمی سەرەکیی حیزبەکەیبوو بە دروشمی هەموو گەلی کورد.
لەو یەکەمین خۆپێشاندانەدا قاسملوو کەوتە بەرچاوی کۆمەڵانی خەڵک. ئێستا نەک هەر بۆگەلی کورد کەسایەتییەکی تەواو ناسراو بوو، بگرە ڕۆژنامەکانی بیانیو ئێرانییش بە کەسایەتییەکی گرنگیان دەزانی. قۆناخێکی نوێی لە ژیانی سیاسیی خۆیدا دەست پێ کردبووو، هەم لە ناوەندی دەسەڵاتی نەتەوەییو هەم لە جیهاندا ببوو بە وتەبێژی گەلی کورد.

١-فەتاح عەبدولی، وتوویژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١. لە ساڵی ١٩٩٠، عەبدولی نوێنەری حدکا لە ئورووپا بوو.
٢- وتوویژ دەگەڵ نووسەر١٩٩١.

دوای خۆپێشـاندانەکە، قاسـملوو داوای لە شـێخ «عزالدین» کرد بەیەکەوە بچنە لای خومەینی. «عزالدین» وەک ڕێبەری ئایینی زۆرایەتییە سـوننییەکەی کوردسـتان، کەسایەتییەکی سوننیو هاوشانی « امام» لە ئێراندا بوو. بەم هۆیەوە قاسملوو دەیگوت: «عزالدین» زۆر باشتر لە خۆی دەتوانێ دەگەڵ خومەینی هەڵسوکەوت بکا.

شـێخ «عزالدین» ئامادە نەبـوو دەگەڵی بچێ، چونکـە چەپئاژۆکانی کۆمەڵە دژی ئەوکارە بوون. بۆیە قاسـملوو پێشـنیاری دا بە کومیتەی ناوەندی کە بۆخۆی بچێ بۆ شارە پیرۆزەکە [مەبەست شاری قومە. وەرگێڕ]. ئەو پێی وابوو ئەمە شتێکی پێویستەو دەبێ بکرێ؛ هەمووکەس سەریان لە ڕێبەری شۆڕش دەداو ئەگەر کوردەکان نەچووبان، لێیان بە گومان دەبوون. هەروەها، ڕێفراندۆم لە بارەی کۆماری ئیسلامییشـەوە دوای ماوەیەکی کورت بەڕێوە دەچوو.

دووڕۆژ پێش ڕێفراندۆم، قاسـملوو چوو بۆ شـاری قوم. داوای دانیشـتنی دەگەڵ خومەینـی کـرد، تاقمێک لە ئەندامانی حیزبیشـی دەگەڵ بوون. یەکێـک لەوان جەلیلی گادانی، خەباتگێڕی دێرین بوو کە لەلایەن ڕێژیمی شاوە دووجار حوکمی گوللەبارانی درابوو.[1]

گادانـی لە بەندیخانە جۆراوجۆرەکانـدا زیندانی ببوو. یەکەمجار کە گیرا خوێندکار بوو ئەویش بەهۆی دەست بەسەرداگرتنی نامەیەک لەلای پۆلیسەوە بوو کە بە پۆستەدا بەڕێی کردبوو. پاشان، دەگەڵ ناسیۆنالیستەکانی «مصدق»، تێکۆشانی سیاسیی دەست پێکرد. ئەوجار لە کاتێکدا خەریکی پرۆپاگەندە کردن بوو گیراو بۆ ماوەی حەوت مانگ خرایە بەندیخانەوە. ساڵی ١٩٥٤ بەتاوانی ئەندامبوونی لە «حدک»دا، بۆجارێکی دیکەش گیرا. سـاڵی ١٩٦٧ لە کاتێکدا دەگەڵ جووتیارانو وەرزێڕان خەریک[ی کاری حیزبی] بـوو بۆجارێکی دیکەش خرایە زیندان. مـاوەی زیندانەکەی لە مهابادو تارانو تەورێز بەسەر برد. بە مەرگ مەحکووم کرا، بەڵام بڕیارەکە بەڕێوە نەبراو بۆ ماوەیەکی دوورو درێـژ لە زیندانی باشـووری وڵات لە نزیک کەنداوی فـارس ژیانێکی یەگجار دژوارو ناخۆشی بردە سەر. دەی گێڕایەوە کە: « لەوێ دەگەڵ ئەشکەنجەی فیزیکیو ڕووحی بەرەوڕوو بووم. هەوایەکی یەگجار گەرمی هەبوو. خەڵکی جۆراوجۆر لەو بەندیخانەیەدا بوون: کەسـانی خاوەن زانسـتو فەرهەنگ، جووتیارو کرێـکارو جاروبارێش دەگەڵ جینایەتکاران تێکەڵیان دەکردین.» گادانی، ئاخرین جار ساڵی ١٩٦٩ بە تاوانی یەشداری لە یەکێک لە خۆپێشـاندانەکانی سـەرەتایی لە دژی شـادا گیـراو جارێکی دیکەش بە مەرگ مەحکووم کرا. بۆخۆی دەیگوت: « بەڵام، بە هۆی دەربڕینی ناڕەزایەتی لەلایەن

١- جەلیل گادانی، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١.

خەڵکەوە، دەستیان لە سزادانەکەمان هەڵگرت».
کاتێک شۆڕش سەری هەڵدا، گادانی لە تاران بوو. «ساڵی ١٩٧٩ لە ڕۆژێکی هەینیدا لە زیندان هاتمە دەرو یەکەمین پرسێکی هەستم پێ کرد ترس‌و دڵەڕاوکێی‌خەڵک بوو. هەتا ئەوکاتی لەدەوری دوکتۆر قاسملوو کۆ نەببووینەوە. لە مزگەوتان‌و لە شەقامان دەگەڵ کۆمەڵانی خەڵک قسەمان دەکردن. هەرتاقمەی بەشێوەی خۆی هەڵسوکەوتی دەکرد. دوای گەڕانەوەی خومەینی بۆ تاران چوومە لای. پێشتر وادەی دابینکردنی مافەکانی گشت گەلانی ئێرانی دابوو. ئەو ڕۆژەی گەڕایەوە ئێران، من لە تاران بووم. کاتێک لە فڕۆکەکە دادەبەزی چاوم پێی کەوت. خەڵکێکی وروژاو پێشوازییان لێ کرد. ئەوە گرنگترین پێشوازی لە مێژووی ئێراندا بوو».
چەند ساڵ دواتر، گادانی لە شاخەکانی کوردستان، لەبارەی چوونی بۆلای خومەینییەوە دەیگوت: « پێنج یان شەش کەس بووین. ئەمن وەک بەرپرسی ڕێکخراوی حیزب لە تاران لەو چاوپێکەوتنەدا بەشدار بوومو ئەوانی دیکە لەلایەن کومیتەی ناوەندییەوە وەک بەرپرسی ناوچەکانی خۆیان دیاری کرابوون. ئێمە یەکەمین ڕێکخراوی سیاسی بووین کە خومەینی وەری گرتین، هەرچەند داخوازەکانمانی قبووڵ نەکرد.»
لە ماڵەکەی ڕێبەری شۆڕشی ئێران وەژوور کەوتن‌و بە ژێر هەیوانێکدا تێ‌پەڕین کە تەنیا بە گڵۆپێک کە بەمیچەکەیەوە هەڵواسرابوو ڕووناک کرابۆوە. ژمارەیەکی زۆر لە وەزیران، باڵوێزان، سیاسەتوانان‌و مەلایان چاوەڕوانی ئەوە بوون لە نێو هۆدەکەی ئیمام چاویان پێی بکەوێ. قاسملوو دەی گێڕایەوە: «کاتێک وەژوور کەوتین، بەسەدان ژن‌و منداڵمان لە هۆدەکەی خومەینیدا چاو پێ‌کەوت. ئایەتوڵڵا لەکاتێکدا لەسەر زەوی دانیشتبووو قاچەکانی تێک بەزاندبوون، کڵۆ قەندێکی هەڵ دەگرت‌و دەزاری دەناو دوایەش دەری دێنایەوەو دەیدا بە یەکێک لەو کوڕە چکۆلانەی لەتەنیشتی دانیشتبوون».
خومەینی پیاوێکی بەسام بوو: نێوچاوانێکی پان‌و گرژ، جووتەچاوێکی ڕەش‌و جووتە برۆیەکی گەورەو ڕیشێکی درێژی هەبووو «عمامە»یەکی ڕەشی لەسەر بوو، جلوبەرگێک کەتەنیا کەسانی سەر بە بنەماڵەی پێغەمبەر مافی دەبەرکردنیان هەیە. دەسەڵاتەکەی لەلای خوداوە پێ درابووو دەنگی خوداو خزمەتکاری « الله» بوو. هەمیشە لە دژی شەیتانان توندوتیژ بوو. لە دژی ئیمپریالیزمی ڕۆژئاواو مارکسیزم ئامۆژگاریی دەکردو دەیگوت نابێ لە بەرامبەریاندا لەسەرەخۆ بن. دڵی وەک ئاسن ڕەقی لە ژێر سیمای خوداناسیدا شاردرابۆوە. تەنیا لایەنی لاوازی پێهەڵگوتنی بە درۆ بە کۆمەڵانی خەڵک بوو.
قاسملوو دەی گێڕایەوە، دەیگوت: «چوومە لای ئەحمەدی کوڕی‌و پێم گوت هەزار

کیلۆمیترمان ڕێگە بڕیوەو هاتووین بە تەنیایی بچینە لای».

ئەحمەد گوتی: «پێنج خولەک ڕاوەستن».

لەنەکاو هەموو هاتنە دەر. مەلایەکی کورتە باڵاو چەند کەس لە ئەندامانی کومیتەی ناوەندیمان لە تەنیشت دەرگاکە ڕاگرت بۆ ئەوەی نەهێڵن کەس بێتە ژوور. هیچ کەس نەی پشکنیین. بۆیە کوشتنی [خومەینی] زۆر هاسان بوو. ماوەی کاتژمێرێک بە تەنیایی دەگەڵی بووم. هەلومەرجەکەم بۆ شی کردەوەو پێخۆشبوونی خۆمان بۆ بەشداری لە ڕێفراندۆمو دەنگدان بە کۆماری ئیسلامیدا پێ ڕاگەیاند بەو مەرجە داخوازەکانمان دابین بکرێن». لە حاڵێکدا سەری شۆڕ کردبۆوە گوتی: «ئەوە کاری من نیە». بێئەوەی چاوم لێ بکا گوتی: «بڕۆ بازرگانی ببینە». بەپرتەپرت ئاماژەی بەو پێشنیارە کرد کە پاش ڕووداوەکانی سنە درابوونو گوتی:

« ئایەتوڵڵا تاڵەقانی پێشتر ڕاگەیەندراوێکی بڵاو کردۆتەوە. لەوە زیاتر چتان دەوێ».

«ڕۆژنامەنووسانی بیانیو ئێرانی لەدەرەوە چاوەڕوانمان بوونو لێمان بە گومان بوونو پێیان وابوو ئێمە بە تەواوی دەگەڵ ئۆپۆزیسیۆن کەوتووین. سەرلەنوێ پێم لەسەر قسەکانی خۆم داگرتو گوتم کەوابوو کاتێک لێرە چوومە دەر ئێوە ڕێگام پێ دەدەن بە ڕاشکاوی ڕابگەیەنم کە ئێوە دەگەڵ ئەو پرسانە هەن کە تاڵەقانی بەڵێنی پێداوین؟».

بێ سێودوولێکردن گوتی: «بەڵام، نازانم ئەو چی گوتوە. ئێمە هەموومان موسوڵمانو برای یەکترین».

کاتێک پێمان لەسەر داخوازەکانمان داگرت، گوتی حاڵی باش نیەو بێ ئەوەی چاوێکمان لێ بکا، لە هۆدەکە وەدەر کەوت[1]. ئێمەش هەستاینو لەماڵەکە چووینە دەر. دیتمان لەسەر بانەکەوە دەست بۆ خەڵکی ڕادەتڵەکێنێ. سواری ماشێنەکانمان بووینو پێش ئەوەی لە شاری قوم وەدەر کەوین، بڕیارمان دا لە ڕێفراندۆمدا بەشدار نەبین».

دەستەی نوێنەرایەتیی کورد چوون بۆ تارانو سەرۆک وەزیر دڵنیای کردن کە گیروگرفتەکە چارەسەر دەکرێ. بەڵام، کوردەکان باش دەیان زانی دەوڵەت چاوەڕوانی دەرفەتێکەو هەروا کات بە فیڕۆ دەدا. لەو کۆنفڕانسانەدا کە قاسملوو لە تاران بەڕێوەی دەبردن، هەموو جاری

١- بەنیسەدریش دژکردەوەیەکی ئەوتۆی لەبیر ماوە: ئەگەر ئەو [خومەینی] دەگەڵ ڕوانگەیەکی موخالیف بەرەوڕوو بایە دەموچاوی گرژ دەبووو سەری دادەخست. ئەمە بەواتای ئەوە بوو کە نایەوێ چیدیکە گوێ بۆ قسان ڕابگرێ یان بۆخۆی قسان بکاو بەم جۆرە دەبوو وتووێژەکان تەواو بن. بەڵام ئەگەر کەسێك لەم بارەیەوە پێی داگرتبا، ئەوجار خومەینی یان دەیگوت ماندوو بووەو لە هۆدەکە وەدەر دەکەوت یان بەتوندی دەیگوت: «نامەوێ گوێم لە قسەی کەس بێ.» باقر موعین، خومەینی: ژیانی ئایەتوڵڵا. وەرگێراو لەکتێبەکانی تۆماس بوون، نیۆیۆرك ١٩٩٩، ل. ٢٢٨.

رایدەگەیاند ئەگەر بازرگان دیموکراسی بۆ ئێران و خودموختاری بۆ کوردستان مسۆگەر بکا، گەلی کورد پشتیوانی لە خۆی و دەوڵەتەکەی دەکا.[1]

لــە ئاکامدا، رۆژی ٢٩ی مارس، کوردەکان رایان گەیاند لەو ریفراندۆمەدا بەشــدار نابــن کــە بریــار وا بوو رۆژی دواتــر بەڕێوە بچــێ، چونکە تەنیــا ریگایەکی لە پێش کۆمەڵانی خەڵک دانرابوو دەنگدان بە کۆماری ئیسلامی بوو.

پرســیار لەبــارەی ریفراندۆمەکە ئەوە بوو: « ئایا لایەنگــری ئەوە هەن کۆمارێکی ئیســلامی جێگەی پاشــایەتی بگرێتەوە، کۆمارێک کە دواتر یاسا بنەڕەتییەکەی پەسند دەکرێ؟ ئا یان نا».

لــە رۆژی یەکەمی مانگــی ئاوریلدا، ئایەتوڵڵا خومەینی کۆماری ئیســلامیی ئێرانی راگەیاند.[2] ئەوە «یەکەمین دەوڵەتی خودا»یە کە «دادپەروەری دادەمەزرێنێ، پاشایەتی تێک دەشکێنێ و دەیخاتە نێو زبڵدانی مێژوو».

لە کوردستان خەڵکێکی زۆر کەم دەنگیان دا.

لە بیرەوەرییەکی قاســملوودا بەڵگەیەکی باشی ئەو ســەردەمە خراوەتە بەرچاوی خوێنەران. لە چاوپێکەوتنێک لەمانگی مارسداو چەند رۆژێک پێش ریفراندۆم، قاسملوو چــووە لای خومەینــی و ســەرۆک وەزیر، بــازرگان، بــۆ داخوازییەک: لەلایەن یاســر عەرەفات، رێبەری فەلەستینییەکانەوە بۆ چوونە لوبنان بانگهێشتن کرابوو پێویستیی بە پاســپۆرتێک هەبوو. پێشــتر، دەوڵەت پاســپۆرتێکی دابوو بــە بلووریان کە خەڵکی مهاباد و نوێنەرێکی دیکەی گەلی کورد بوو، بەڵام دەوڵەت نەی دەویست پاسپۆرتێکیش بدا بە قاسملوو. تەنیا هۆ لە پێوەندی دەگەڵ ئەم هەڵوێستەدا نامەیەک بوو کە لە دایرەی پاسپۆرتەوە هاتبوو تێیدا نووسرابوو ساڵی ١٩٥٦ ساواک رێگەی بە قاسملوو نەداوە لە ئێران وەدەرکەوێ.

لە ٥ی فێورییەی ١٩٧٩دا شەش رۆژ پێش رووخانی دەوڵەتی بەختیار و بەدەستەوە گرتنی دەســەڵات لەلایەن خومەینییەوە ســاواک لەبەریــەک هەڵتەکابوو. بۆماوەیەکی دووروودرێــژ، ئەندامــە پایەبەرزەکانی ســاواک خزمەتی خۆیان بە کۆماری ئیســلامی درێژە پێ دا. گۆڕانی هەررژێمێک بەدەگمەن ددگاتە نێو ئارشیڤی پۆلیسەوە.

١- سەعید شەمس، ناخێوەر لە پارلمانی بریتانیا، لەندەن، ژوونیەی ٢٠٠٨.

٢- خەڵکی ئێران دەنگیان دا بە کۆمارێکی ئیسلامی کە سروشتی راستەقینەی بەتەواوی روون نەکرابۆوە. کاتێک ئاخرین نووسراوەی لە رۆژی ١٤ی ژوئەنی ١٩٧٩دا بڵاو کرایەوە، خومەینی بە ئاشکرا پشتیوانیی لێ کرد. «ئاخرین بەڵگەنامە هیچ باسێکی لە پێوەندیی دەگەڵ «ولایت فقیە»دا تێدا نەبوو. هەروەها دەسەڵاتی داوەرانی ئایینیی وەک «پارێزەرانی ئەنجومەن» ناویردبوو کە دەیان توانی روانگەی خۆیان لە بارەی قانونداناننەکەدا دەرببڕن بڵێن دژایەتیی دەگەڵ «شەریعەت» هەیە. ئەوەش لە کاتێکدایە کە چەند کەسێک لە کاربەدەستەکان بۆ ئەم داخوازە دیاری کرابوون». باقر موعین، خومەینی، ل.٢١٧.

کەوابوو، لە حاڵێکدا کارمەندە زراوچووەکانی پۆلیسی سەردەمی شایەتی لە سەرانسەری ئێران لەوانە بوو بکەونە ژێر راوەدوونانەوە، کۆماری ئیسلامی، بە لەبەرچاوگرتنی دەستوورێک کە لەلایەن ساواکەوە درابوو نەی دەهێشت پاسپۆرتێک بە یەکێک لە رێبەرانی کورد بدرێ!

مانگی ئاوریلی ١٩٧٩، قاسملوو دەستی بە گەڕانێک بە کوردستاندا کردو لەو سەفەرەدا خەباتی ئاشکرای «حدک» ی رادەگەیاند، حیزبێک کە نفووزی بەباشی چووبووە سەر. بەرنامەڕێژی بۆ خۆپیشاندانێکی گەورە لە شاری نەغەدە کرابوو. ئەوشارە هەرچەند کوردستانە، بەڵام دانیشتووانی کوردو ئازەری تێکەڵاون. کوردەکان کەمایەتیو ئازەرییەکان زۆرایەتیی دانیشتووانی ئەو شارە پێک دێنن‌و لە کاتی وەرێکەوتنی شۆڕشەوە، گێرەو کێشەی نێوان ئەو دوو بەشە زیاتر ببوو.

ئازەرییەکانیش داوای خودموختارییان دەکرد، بەڵام، بازرگان رای گەیاند تەنیا بە لەبەرچاوگرتنی هەلومەرجی نەتەوەیەک، خودموختاری دەدرێ نەک لەسەر ویستی خەڵکی تەنیا ناوچەیەکو لە پێوەندی دەگەڵ جوداییخوازییشدا وشداریی بەکوردەکان‌و ئازەرییەکان دا[1].

دەکرێ بڵێین کوردەکان لە تەواوی شارو شارۆچکەکانی کوردستان ژیانی رۆژانەی خەڵکیان لە کۆنترۆڵدا بوو. لە حاڵێکدا ئازەربایجانییەکان کە شیعەو لایەنگری خومەینی بوون، لە شۆڕشەکەدا چەکوچۆڵیان وەرگرتبوو، بەڵام کوردەکان نا. بایکۆت کردنی رێفراندۆم لەلایەن کوردەکانەوە، ئازەرییەکانی توورە کردبوو.

رۆژی ٢٠ی مانگی ئاوریل، بیستو پێنج هەزارکەس لە ستادیۆمی نەغەدە کۆبوونەوە. قاسملوو تازە دەستی بە قسان کردبوو کە دەنگی تەقەی تفەنگان لەدەرەوەی ستادیۆمەکە بەرز بۆوە. قاسملوو بێ سێ‌ودوولێکردن بە خەڵکەکەی گوت بڵاوەی لێ بکەن.

لە نێوان کوردەکان‌و ئازەرییەکاندا پێکهەڵپڕژان رووی دابوو. کاتێک خەڵکی کوردی گوندەکانی دەوروبەر هاتنە نێو شەڕەکەوە، توندوتیژییەکە بەرەو زیاتربوون رۆیشت. لەو ململانەیەدا لە خۆمپارەو تۆپیش کەلک وەرگیرا. پاش دوو رۆژان ئەرتەش بۆ لایەنگری لە ئازەرییەکان هاتە نێو شەڕەکەوەو بەبێ هیچ چەشنە دەست پاراستنێک کوردەکانی خستە ژێر گوللەبارانەوە. لە شەقامەکانی نەغەدەدا، دەیان‌و بگرە سەدان، کەلاک کەوتبوون. بە پێی زانیاریی گادانی، لە هەردوولا زیاتر لە ٣٠٠ کەس کوژرابوون، ناوبراو گوتی: «لایەنگرانی رێژیمی شاو ئاخوندە شیعەکان بوونە هۆی ئەو شەڕو پێکدادانە،چونکە دژی پێکهاتنی ئاشتی لە نێوان کوردەکان‌و دەوڵەتدا بوون»[2].

١- لە وەڵامی داخوازەکانی کورداندا، بازرگان گوتی: « ئەوانە [کوردەکان] تەنیا خودموختارییان نەدەویست؛ بەڵکوو دەیانەویست لە ئێران جیا ببنەوە«. لۆمۆند، پاریس،٦ی مارسی ١٩٧٩. هەروەها سەعید شەمس لەوتەکانی لە پارلمانی بریتانیا لە مانگی ژووئیەی ٢٠٠٨ دا وتەکانی بازرگانی سەرلەنوێ گێڕایەوە.

٢- - وتووێژ دەگەڵ نووسەر. پاریس ١٩٩١.

لە گوندی رادانە، کە گوندێکی نزیک نەغەدەیە، قاسملوو رای گەیاند حیزبەکەی بەڵگەی بەدەستەوە هەن کە ئەو شەڕە بە دەستی « کەسانی کۆنەپەرست» ی شاری ورمێ، پێتەختی پارێزگای ئازەربایجانی رۆژئاوا، هەڵایساوە. هەروەها، گوتیشی یەکێک لە ئاژاوەگێڕەکان کە حدک گرتوویەتی، ددانی بەم راستییەدا ناوەو بۆ هەڵایساندنی شەڕ پیلانێک لە گۆڕێدا بووە بۆ ئەوەی راپەڕینیشیعە تورکەکانی قەرەپاغ لە دژی کوردە سوننیەکان وەڕێ بخەن».

قاسملوو هەروەها دەیگوت: «ئەرتەش خۆی لە ئاگربەس گێل کردبوو و بە تانکو هێلیکۆپتێر هێرشی دەکردە سەر کوردەکان، لەنێوان ئێمەو تورکەکاندا شەڕو پێکدادان سەری هەڵ دابوو و ئەرتەش لایەنی ئەوانی گرتبوو.[1]

شێخ عزالدین سەربازەکانی بە توندوتیژی لە دژی کوردەکان تۆمەتبار دەکردو ئەم راستیەشی بە توندی مەحکووم دەکرد کە «هەشت تانک ماڵە کوردەکانیان لەنێو شار داوەتە بەر تۆپباران و دوکانەکانیانیشیان تالان کردوون. نەخۆشخانەکانیش بریندارە کوردەکانیان وەرنەدەگرت».[2]

خەڵکەکە بەرادەیەک ناهومێد ببوون کە بە هەزاران کەس لە ئاوارەکانیان دەیانەویست هاونیشتمانبوونی خۆیان وەک ئێرانی بەتوندی رەت بکەنەوەو رایان گەیاند ئەگەر دەوڵەت ئەو زەرەرو زیانانەی وێیان کەوتوە قەرەبوو نەکاتەوە، هەروەکوو ئاوارە پەنا بۆ وڵاتە ئیسلامییەکان دەبەن.

قاسملوو بۆجارێکی دیکەش داوای کرد بچێتە لای خومەینی: «دەمەویست پێی بڵێم ئێمە شەڕو پێکدادانەکەمان وەڕێ نەخستوە».

لە کۆتاییەکانی مانگی ئاوریلدا، قاسملووو دووکەسی دیکە چوون بۆ شاری قوم. ئەمجارە پێش ئەوە رێگەیان بدەن بچنە ژوور، هەرسێکیان پشکنین. قاسملوو رووداوەکانی بۆ ئایەتوڵڵا روون کردەوەو خومەینییش بەڵێنیدا لێژنەیەک بۆ لێکۆڵینەوە لە بارەی راستییەکانەوە بنێرێتە وێ.

دوای ئەو چاوپێکەوتنە، قاسملوو چووە لای ئایەتوڵڵا شەریعەتمەداری،[3] کە دەگەڵ ئایەتوڵڵا تاڵەقانی لە بارودۆخێکی نالەبارو ناخۆشدا لە نێو شیعەکاندا هاوبەش بوو. ئەو لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە رووحانییەکان نابێ دەست لە کاروباری دەوڵەت وەردەن.

١- لومۆند، پاریس، ٢٤ی ئاوریلی ١٩٧٩؛ ئیکۆنۆمیست، لەندەن، ٢٨ی ئاوریلی ١٩٧٩.

٢- لوموند، پاریس، ٢٥ی ئاوریلی ١٩٧٩.

٣- کاتێك خومەینی بە فڕۆکەیەکی ئێیر فرانس گەیشتەوە تاران، ئایەتوڵڵا شەریعەتمەداری لە دڵی خۆیدا ئەو خەیاڵەی وەك گاڵتە بە مێشکیدا دەهات کە هیچ کەس لەسەر ئەو بڕوایە نەبوو «امام غایب» کە چەندین سەدە بوو شیعەکان چاوەڕوانی وەدەرکەوتنی بوون، لەئەکاو بە فڕۆکەیەك بگەڕێتەوە. خومەینی لە فکری بابەتێکی ئەوتۆدا نەبوو - محەممەد هەیکەل، ئێران چیرۆکی نەگوتراو، کتێبەکانی پانتیۆن، ١٩٨٣، ل.١٧٧.

ئەوەش هەڵوێستێک بوو کە لەلایەن زۆربەی هەرەزۆری کەسانی مەزهەبیی رادیکاڵەوە زۆر بە توندی کەوتبووە ژێر رەخنەو لۆمەولەقەمەوە.[1]

قاسملوو دەی گێڕایەوە: «ماوەیەکی دووروودرێژ مەحتەلو چاوەڕوان رای گرتین. کاتێک شەریعەتمەداری هات، بردینیە هۆدە تایبەتییەکەی خۆیو دەستووری دا کە نابێ هیچ کەس بێتە ژوور. کەسانێکی زۆر لە دەرەوە چاوەڕوان مابوونەوە.

یەکەمین شت کە شەریعەتمەداری لێی پرسیم ئەوە بوو: «دوکتور قاسملوو چۆنە؟» نەی دەزانی ئەمن هەوم. لە وەلامدا گوتم: « ئەمن قاسملووم».

لێی پرسیم: « داخوا دەبێ لەسەر ئەو بڕوایە بم ئەتۆ شەڕی نەغەدەت ساز کرد؟».

لە وەڵامدا گوتم: «نا، ئەوە وروووژاندنێک بوو».

لەپڕ ئەو پیاوە کورتە بالایە دەستی گرتمو رای کێشامە لای خۆی. بەلام، ئەمن دەستم ماچ نەکرد. تەنیا دەستی ئەو ژنانە ماچ دەکەم کە خۆشم دەوێن. بۆ ئەوەی هیچ کام لەو کەسانەی لەوێ بوون تێمان نەگەن، بە تورکی قسەی دەگەڵ کردمو گوتی: « ئەمنو ئەتۆ دەبێ یەککگرتوو بین».

لە وەلامدا گوتم: « هاوبیرتم، بەلام هەموو شتێک لەژێر دەستی خۆت دایە».

لەماوەی چەند کاتژمێراندا، قاسملووو هاوڕێکانی دەگەڵ مرۆڤێکی ئایینی چاوپێکەوتنیان هەبوو کە دوو پرۆسەو رەوتی جیاوازی بیروبڕوای لە نێو شۆڕشگێڕەکاندا نوێنەرایەتی دەکرد: نەسازان دەگەڵ کەسانی دیکەو دیالۆگ.

١- بەپێی زانیاریی باقر موعین، بۆ ئەوەی خومەینی دەسەلاتی تەواو بەدەستەوە بگرێ، پێویستیی بە لەنێوبردنی شەریعەتمەداری هەبوو. ناوبراو نەک هەر یەکێك لە رێبەرانی شیعەی نیشتەجێی ئێران بوو، بگرە بەرادەی خومەینی لایەنگری هەبوون. لە کۆبوونەوەیەکدا کە ئایەتوڵلا گەورەکان پێکیان هێنابوو هەتا توندوتیژی لەنێوان ئەو دوو کەسایەتییەدا تەواو کەن. خومەینی بە چەند بەلگەو پەروەندەیەکەوە هات کە لە ئاڕشیوی دەرباری شای وەدەستی کەوتبوون - بەپێی وتەکانی خومەینی ئەوبەلگانە دەریان دەخست کە شەریعەتمەداری هاوکاریی ڕێژیمی شای کردووە دەگەڵ باڵوێزخانەی ئەمریکاش پێوەندیی هەبووە.
ساڵی ١٩٨٢ پیلانی کوشتنی خومەینی ئاشکرا بوو. یەکێك لە پیلانگێڕەکان راستییەکەی درکاندو گوتی: «ئایەتوڵلا شەریعەتمەداری لە پلانی کۆدیتاکە ئاگادار بووەو فتوای خۆشی لەسەر داوە. دژکردەوەی خومەینی یەکجار توندو بێبەزەییانە بوو. هەروەك تۆ بڵێی دادگایی کردنەکانی سەردەمی ئیستالین لە گۆڕێدا بن، شەریعەتمەداری کە کوڕەکەی لە مەترسیی کوژراندا بوو، بەناچار لەبەرچاوی خەڵك لەسەر تەلەویزیۆن پەژیوانیی دەربڕیو داوای لێخۆشبوونی لەخومەینی کرد. لە ئاکامدا جلوبەرگی مەلایەتییان لێ ئەستاند. ئەوەش کارێك بوو کە لە ئیسلامی شیعەدا وێنەی نەدیترابوو خەڵکی بە تەواوی راچڵەکاند. ئەگەر بە جیددی چاو لەم رووداوە بکەین ئەوە کارێکی دوور لە هەموو نەریتێکی ئایینییە کە جلوبەرگ لە کەسێك بستێنن کە «مرجع تقلید»ە و هەموو پەیڕەوەکانی بەتەواوی قەبووڵیانە.» خومەینی، ل ٢٥٣ شەریعەتمەداری لەماڵی خۆی دەستبەسەر کراو پێوەندییان دەگەڵ پەیڕەوەکانی بەتەواوی پساندبوو. چوار ساڵ دواتر مردو بێهیچ رێوڕەسمێك ناشتیان.

برگەی پێنجەم
وەرزێران و ئاغاکان

لە حاڵێکدا، لە تاران‌و شارە گەورەکان پیلانگێڕان توانای کەسایەتییە سیاسییەکانی بەفیڕۆ دەدا، توندوتیژی لە کوردستان هەروا درێژەی هەبوو. ئەگەر خودموختاری داخوازێکی سیاسی بوو، بۆ داکۆکی لەو زەوی و زارانەی لەلایەن وەرزێرەکانەوە لە ئاغاکان ئەستێندرابوون، شەڕێکی دیکەش سەری هەڵدابوو.

کاتێک شۆڕش دەستی پێ کرد، وەرزێرەکان دەستیان بەسەر ئەو زەوی‌وزارانەدا گرت کە دەیان کێلا.[1] وەرزێرەکان دەیان زانی خودموختاری پێوەندییەکی تەواو نزیکی بە ڕیفۆرمێکی قووڵی زەوی وزارەوە هەیە. خاوەن ملکەکان، یان بەوتەیەکی دیکە، ئاغاکان، کە پێشتر لایەنگری شا بوون، دوای شۆڕش چەکوچۆڵیان وەرگرتبوو. وەرزێرەکان لە جەنگەی هەستی بەتینی شۆڕشگێڕیدا، لە هەوڵی ئەوەدا بوون زەوییەکانی پێشوویان بستێننەوە. لە مانگی ژوئەنی ١٩٧٩دا، ناوچەکانی دەرەوەی شارەکان، بە تایبەتی ناوچەی مهاباد، نوقمی هەستێکی توندوتیژ ببوون. ئەرتەش بە قازانجی ئاغاکان هاوکاریی دەکرد کە دەگەڵ سەربازەکان بەسەف دەڕۆیشتن‌و گوندەکانیان وێران دەکرد، ماڵی وەرزێرەکانیان دەڕووخاندو خەڵکی بێ‌تاوانیان دەکوشت. لە نێوەڕاستی مانگی ژووئیەدا، لە شاری مەریوانی سەر بە پارێزگای کوردستان کە لە سەر سنووری عێراق هەڵ کەوتوە، مێژوو دووپات بۆوە چونکە پاسدارەکان وەرزێرەکانیان خستبووە

---

١ - روانگەی نووسەر لەبارەی ریفۆرمی زەوی وزارەوە بەتەواوی هەڵەیە چونکە ئەوکارە لە سەردەمی دەسەڵاتی شادا ئەنجام درابووو ریفراندۆمیشی بۆ کرا. کەوابوو لە کاتی شۆڕشی ئیسلامیدا، زەوی وزارەکان بە دەست وەرزێرەکانەوە بوون‌و ئاغاکان دەیانەویست سەرلەنوێ دەست بەسەر زەوی و زارەکاندا بگرنەوە نەك وەرزێرەکان ـ وەرگێڕ

ژێر بارانی گوللەی چەکەکانیانەوە.

حدک بە شـێوەی ئاشکرا داوای روونکردنەوەی لە خومەینی کرد کە بۆچی رێژیمە شۆڕشگێڕەکەی «خاوەن ملکەکان چەکدار دەکا»، ئەو خاوەن ملکانەی هەتا دوایین رۆژ پشـتیوانییان لە شـا دەکردو هەروەها بۆچی کومیتەکانی شۆرش « لە دژی کوردەکان هەلسـوکەوت دەکـەن»، بەلام حدک هەرگیـز وەلامێکی وەرنەگرتەوە. لە شـاری قوم، رۆژنامەنووسـی میسری، محەمەدحەسەنەین هەیکەل، خۆش شانس نەبوو. لە وتووێژێک دەگـەل خومەینی، ئیمام پێی گوت: « شـۆڕش بۆئەوە بەرێـوە نەچوو خواردەمەنی بۆ خەلک دابین بکا».[١]

ئێسـتا خومەینی پیاوێکی پیـرو پەککەوتە بوو. بە پێی وتەکانـی هەیکەل خومەینی بەهیچ چەشـنێک کاری بە بنەما زانسـتییەکانی ئابووری نەبوو. یەک دووجار دوچاری سـەکتەی دل ببووو ئیدی تەنانەت خەبەری گیروگرفتەکانی ولاتیشی[لە رۆژنامەکاندا] نەدەخوێندەوە.

هەیکەل نووسیویەتی: « ئەگەرچی هەموو بابەتە گرنگەکانی هەروا دەنێرنە لای، بۆ ئەوەی بڕیاریان لەسەر بدا، دژکردەوەکانی لە جیاتی ئەوەی لە فکرو مێشکیەوە سەرچاوە بگرن، شتێکی رەمەکین. لە هەوەلین رۆژەکانی دوای گەرانەوەی بۆ قومدا، سکالای لەوە دەکرد کە هەموو رۆژێ سێ راپۆرتی دەدەنێ: یەکێکیان لە وەزارەتی کاروباری دەرەوە لە بارەی پارێزگاری لە بیانییەکان، یەکێک لە بارەی بابەتەکانی نێوخۆییو یەکێکیش لە بارەی پرسەکانی ئابووری. بۆیە تکای لە کاربەدەستانی تاران کرد دەست لە ناردنی ئەو بابەتانە هەلگرن. لەو پێوەندییەدا، خومەینی گوتی: « هەرگیز نایان خوێنمەوە.»

خومەینی کاری بە پرسی ئابووری نەبوو؛ بەلام شەش مانگ دوای شۆڕش، ئابووری پێویسـتی بە دەسـتبەکاربوونێکی جیددی هەبوو. رەوتی شۆڕش بەرێکردنی نەوت بۆ دەرەوەی ولاتی لەکار خسـتبوو. «حسـن نزیە» بەرپرسـی NIOC ، واتە کۆمپانیای نیشـتمانیی نەوتی ئێران، دانی بەو راسـتیەدا نا کە ناتوانێ دەگەل کۆنسێرسـیۆمی بە هێزی چاردە ولاتی رۆژئاوایی وتووێژ بکا. هەتا ئەودەم، ئەو کۆنسێرسیۆمە لە پێوەندی دەگەل بەشـی هـەرەزۆری بەرێکەرانی نەوتی خاو بـۆ دەرەوەی ئێراندا بەرپرس بوو. میللیکردنـی کۆمپانییە بیانییـەکان، بانکەکان،و کۆمپانییەکانی بیمـە، ببووە هۆی هاتنە خواری رادەی بەرهەمەکانو هەلاتنی سەرمایە لە ولات، بەرهەمەکانی پیشەسازی هەتا نیـوەی توانابییەکەیان هاتبوونە خوار. دامەزراوەکانی وەک بێل هێلیکۆپتێر داخرابوونو کەس نەی دەزانی دەگەل ئەو کارمەندو کرێکارانەی مابوونەوە بلێ چی.

---

١ - محەممەد هەیکەل، ئێران: چیرۆکی نەگوتراو، ل. ١٨٥.

بە پێی رۆژنامەی تێهران تایمز، هەتا کۆتاییەکانی ساڵی ١٩٧٩، سەدهەزار پسپۆڕی ئێرانی لە ئێران دەرباز ببوون. لە مانگی ژوئەنىدا، نزیکەی دوومیلیارد دۆلاریان بە شێوەی غەیرەقانوونی لە ئێران بردبووە دەرێ.

لە دووسەدو پەنجا هەزار کرێکارو تێکنیسیەنی بیانی کە لە سەردەمی رێژیمی شادا لە ئێران کاریان دەکرد تەنیا دەهەزارکەس مابوونەوە. لە مانگی ژوئەندا، سەرۆکی پیشەسازیی ناوکی (ئەتۆمی) داوای « روونکردنەوەی هۆیە سیاسی، ئابووری، کۆمەلایەتی، مرۆڤایەتیو تیکنیکییەکانی» کردبوو پێی لەسەر ئەوە داگرتبوو کە دەبێ دەوڵەت زۆر بە خێرایی وەخۆ کەوێ، چونکە پیشەسازیی وڵات ئەو پسپۆڕانەی نەبوو کە بتوانن رێئاکتۆرە ناوکی(ئەتۆمی) یەکان وەڕێ بخەن.

تەنانەت ئەو شووڕەوییەی کە شۆڕشی ئیسلامیی « دژی ئیمپریالیستی»ی پێ خۆش بوو لە رۆژنامەی ئیزویستیادا نووسیبووی: « پیاو دەتوانێ زۆر بە ڕوونی لەوە بەگومان بێ کە دەوڵەتێکی تیئۆکرات (ئایینی) بتوانێ یارمەتیی ئێران بدا بۆ ئەوەی ببێتە وڵاتێکی مودێڕنو لە حاڵی گەشەکردندا... دەوڵەتی کاتی، کە هیچ دەسەلاتێکو ئیرادەیەکی نیە، بە تەواوی شەپلە لێدراوەو دەستەو ئەژنۆ ماوەتەوە. پەشێویی ئابووری هەروا درێژەی هەیە...» لە هاوینی ١٩٧٩دا، هیچ کام لە لایەنە سیاسییەکان لە ئێراندا دەسەلاتی تەواویان نەبوو.

دەسەلات لەژێر دەستی دوو ناوەندی سەرەکیدا بوو: ئەنجومەنی شۆڕشگێڕی ئیسلامی بە سەرۆکایەتیی خومەینی کە لە قوم دادەنیشت. ئەوشارە لە سەدکیلۆمیتریی باشووری تاران هەڵ کەوتوە؛و دەوڵەتی کاتیی بازرگان کە لە سەرانسەری ساڵدا لە دەست بەرتەسکبوونەوەی دەسەلاتیخۆی سکالای دەکرد. بازرگان دەیگوت سەر بە ئەنجومەنی شۆڕشی ئیسلامییەو لە چنگ دەستێوەردانەکانی دادگای شۆڕشو کۆمیتەکانی شۆڕشو سوپای پاسداران وەزاڵە هاتوە.

فەرماندارەکانی مەڵبەندەکان کە لەلایەن رێژیمەوە دیاری دەکران لە کاتی پێکهاتنی شەڕوکێشە لەنێوان کاربەدەستە پایەبەرزەکانی بەڕێوەبەریی گشتیو ئاخوندە خۆجێییەکانو کومیتەکانی لە خۆوە سەرهەڵداوی شۆڕشدا دەستەوستان مابوونەوە.

شۆڕش هێزەکانی ئەرتەشی لەبەر یەک هەڵتەکاندبوو. لە لایەکی دیکەوە، شۆڕش ببوو بە هۆی پێکهاتنی سوپای پاسداران کە لە ژێر دەسەلاتی راستەوخۆی ئیمامدا بوو. ئەرکی سوپای پاسداران بەدەستەوەگرتنی دەسەلاتی ئەرتەش، هێزی پۆلیسو مزگەوتەکان بوو. هەروەها دەسەلاتی ئەوەشیان هەبوو کە پشتیوانی لە بزووتنەوە ئازادیخوازەکانو «بڵاوکردنەوەو پەرەپێدانی شۆڕشی ئیسلامیی ئێران لە سەرانسەری جیهاندا بکەن. هەتا وەرزی هاوین، سوپای پاسداران دەهەزار ئەندامی هەمیشەییو

سەدهەزار ئەندامی ڕێزێرقی هەبوون.
لە تاران و قوم، شەڕوکێشەکە لەسەر ڕاکێشانی پشتیوانیی ئیمام بۆلای خۆیان سەری هەڵ دابوو. لە باکووری ڕۆژئاوای ئێران، خەریک بوو شەڕێکی نێوخۆیی دەست پێ بکا؛ کێشە لەسەر زەوی‌وزارەکان، خۆپیشاندان لە دژی دەوڵەتی ناوەندی‌و شەڕ لە نێوان پێشمەرگەکان‌و هێزەکانی ئاسایشدا سەری هەڵ دابوو. کوردەکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا دەستیان بەسەر ژمارەیەک لە سەربازخانەو پاسگاکانی پۆلیسدا گرتبوو. هاتنی ژمارەیەکی زۆر لە سەربازان‌و پاسدارەکان‌و هێزەکانی پۆلیس دەگەڵ دژایەتیی توندوتیژی کۆمەڵانی خەڵک بەرەوڕوو ببوو.
لە مەریوان کوردەکان داوایان دەکرد هێزە خۆوڵاتییەکان ئەرکی ئاسایشی ناوچەکە بەدەستەوە بگرن‌و بە مەبەستی دەربڕینی ناڕەزایەتی بەرامبەر بە نزیکبوونەوەی هێزە سەربازییەکان، بە هەزاران هاونیشتمان لە شارەکە دەچوونە دەرو بەرەو ئەو چادرانەی لەسەر کێوێکی نزیک شارەکە هەڵدرابوون وەڕێ دەکەوتن‌و دەیانگوت هەتا هێزەکانی دەوڵەت شارەکە بەجێ نەهێڵن، ناگەڕێینەوە.
وتووێژەکان بێ ئاکام مانەوە. سەربازەکان‌و پاسدارەکان ئەو تەپۆلکانەیان دایە بەر ئاگری تۆپخانە کە خەڵکەکە پەنایان بۆ بردبوون. دوایەش هێزەکانی دەوڵەت تێ‌دەکۆشان بچنە نێو شارەکە، بەڵام دەگەڵ خۆڕاگرییەکی توندوتیژی خەڵک بەرەوڕوو بوون‌و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوژرا. لە ئاکامی زنجیرە شەڕو پێکدادانێکی دواتردا ڕێگەی قەتاری نێوان ئێران‌و تورکیە داخرا.
ڕۆژی ٥ ی‌ئووت، دەوڵەت‌و دانیشتووانی مەریوان گەیشتنە ڕێککەوتنێک: پارێزگاری لە شارەکە بەدەست هێزی غەیرە چەکدارەوە دەبێ‌و پاسدارەکان ناوچەکە بەجێ دێڵن. لە بەرامبەردا، کوردەکانیش قبووڵیان کرد بە چەکەوە بە شەقامەکاندا نەگەڕێن.
دوایین ڕۆژەکانی هاوین بوو. شۆڕش لە مانگی فێوریەدا ڕووی دابوو کە لەو مانگەدا بەفر چیاکانی کوردستان دادەپۆشێ‌و شەقامە لە ئەژمارنەهاتووەکانی تارانیش سپی دەکا. لەوەرزێکەوە بۆ وەرزێکی دیکە، ئێران ئاڵوگۆڕێکی بنەڕەتیی بەسەردا هاتبوو. شاو هاوپەیمانە ئەمریکاییەکانی لەبەر چاوان نەمابوون.
زیاتر لە هەزار ئاخوندی شیعە هەروەک لە ژێر زەوییەوە هەڵ قوڵیبن، گشت هەوسارەکانی دەسەڵاتیان بەدەستەوە گرتبوو هەروەک دەسەڵاتی رووحانییە مەسیحییەکانی سەدەکانی نێوەڕاست، ڕۆژدەگەڵ ڕۆژ دەسەڵاتی خۆیان زۆرتر بەسەر ژیانی نەتەوایەتیی گەلاندا دەسەپاند. سیاسەت‌و مەزهەب، دەوڵەت‌و خوداو بابەتە مەعنەوییەکانی تاکی‌و گشتی ببوونە یەکو یەکجوور. دێموکراسییەکی لیبڕاڵ جێی دەسەڵاتی شای نەگرتبۆوە، بەڵام کلیسایەکی نوێ بە ئەنگیزاسیۆنێکی (بیروبڕوا

پشــکنین) تازەوە هاتبووە ســەرکار. ژاکۆپێنیەکان (کەســانی بناژۆو توندڕەو) بەسەر خەڵکدا زاڵ ببوون.

لــە ئابوورییــەوە بگــرە هەتا ئەرتــەش‌و لــە دادپەروەرییــەوە هەتــا بەڕێوەبردنی گشــتیی وڵات، ئاخوندەکان دەســتیان بەســەردا گرتبوون‌و کردبوویانن بە هی خۆیان. لە شــارە گەورەکانەوە هەتا دوورترین گوندەکان، قانــوون لە مزگەوتەکانەوە فەرمانی لەســەر دەدراو دادگاکانی شــۆڕش چاوەدێریان بەســەر هەموو ئەو بابەتانەدا دەکرد کــە دەبوو بەڕێــوە چووبان. تاقمەکانی بەڕێوەبردنیش، بێ‌هیــچ بایەخدانێک بەو خەڵکە بریارەکانیان بەســەردا دەســەپاندن: فەرمانی مەرگیان بەســەر لایەنگرانی پاشایەتی‌و بەســەر ژێنەڕاڵەکان‌و ئەشکەنجەچییەکاندا بەڕێوە دەبردو بێ پسانەوە دەیانگوت بمرێ ئیمپریالیزم، مەرگ‌و نەمان بۆ هاوجنســبازان‌و «معتــادان» و بۆ کافران‌و زیناحکاران. ئێستا مەرگ بۆ کوردەکانیش هاتبووە گۆڕێ.

کومیتەکانی شۆڕش وڵاتیان خستبووە ژێر چاوەدێرییەوە، شەقام بەشەقام، گەڕەک بــە گــەڕەک‌و ماڵ بەمــاڵ. کۆمەڵانی بە رق‌وقین‌و بــە جلوبەرگی شڕوشــڕۆڵەوە، واتە «مســتضعفان» لایەنگرییــان لە ئاخونــدەکان دەکرد؛ خوێندکارانــی گڕگرتوو وتەکانی ئایەتوڵلاکانیان دەکێشایە نێو دڵ ودەروونی خۆیان، ئەو ئایەتوڵلایانەی هەموو رۆژانی هەینی لە زانستگەی تاران یان لە خانەقا پیرۆزەکانی قوم، تەورێز، دیزفوول‌و ئیسفەهان دەســتیان بــە وەعزدادان دەکــرد. شۆڕشــەکە پێگەیەکی پان و بەرینــی هەبووو ئێران پاش ســەردەمێکی دووروودرێژ لە حورمەتشــکێنی، خەریک بوو بەرەو پاکی‌و رێزگرتن دەڕۆیشت. بەڵام رەشەکوژییش سەری هەڵ دابوو.

لــەو بارودۆخە توندوتیژەدا کە لە ئاکامی رووداوەکانی کوردســتاندا ســەری هەڵ دابوو[1]،ڕۆژی ۳ ی ئاگۆســت هەڵبژاردنی ئەندامانی ئەنجومەنی لە سەرانســەری وڵات دەســتی پێ کرد. مەبەســتیان ئەوە بوو ڕەشنووســی قانوونێکی بنەڕەتیی پســپۆڕانی قانوونــی بنەڕەتی نوێ پەســند بکەن. لە کوردســتان ئاکامــەکان کەوتبوونە ژێر باری نارەزایەتییەوە.

عەبدوڕڕەحمــان قاســملوو، کاندیدای شــاری ورمێ، بــە زۆرایەتییەکــی گەورەوە ســەرکەوتبوو. ناوبــراو زیاتــر لەســەدا هەشــتای دەنگەکانی وەدەســت هێنابــوو. لە

---

۱ - دەوڵەتی بازرگان هەڵبژاردنی ئەندامانی ئەنجومەنی شۆڕشی سازمان دابوو کە دەبوو سێ‌سەد ئەندامی هەبێ. بەڵام خومەینی‌و ئاخوندەکانی ئەندامی ئەنجومەنی شۆرش بێ ئەوەی دەگەڵ بازرگان و هاوکارەکانی ڕاوێژو تەگبیرێکیان کردبێ لەسەر ئەنجومەنێکی تەواو چکۆلەتر بڕیاریان دا، ئەویش « ئەنجومەنی پسپۆران» بە حەفتا ئەندامەوە بوو کەدەبوو یاسای بنەڕەتی جێبەجێ بکەن. «جیاوازییەکی یەگجار زۆر بوو، بە ژمارەیەکی زۆر کەمتری کاندیداکان بۆ ئەندامەتیی ئەو ئەنجومەنە بە دەنگدەرانێکی یەگجار زیاترەوە، زۆر بە هاسانی دەکرا، هەڵبژاردنەکە بەڕێوەبەرن ـ بە تەواوییش ئیمکانی ئەوە هەبوو دەنگە موخالیفەکان هەتا ڕادەی سیفر بێنەخوارێ« باقر موعین، خومەینی، ل. ۲۱۷.

مزگەوتەکانیش کە زۆربەی خەڵکەکەیان ئازەری بوون، زۆربەی دەنگەکانی وەرگرتبوون. قاسملوو دەی گێڕایەوە، دەیگوت: «ئەوەندە زۆرم دەنگ وەرگرتبوو کە نەیان دەتوانی وەلام نێن. پلەی سێهەمم هێنابۆوەو نوێنەر بوونەکەم مسۆگەر ببوو».

لەو حەفتاوسێ نوێنەرەی بۆ ئەنجومەنی پسپۆڕانی قانوونی بنەڕەتی هەڵبژێردرابوون، پەنجاو حەوت کەسیان ئاخوندو چواریان نوێنەری کەمایەتییە ئایینییەکانو دەکەسیش کەسایەتییە بناژۆو غەیرە رووحانییەکان بوون. لەو غەیرە رووحانییانەی کە سەر بە ڕەوتی ئیسلامی نەبوون یەکیان قاسملوو بووو ئەوی دیکەشیان «مقدم مراغەیی» ڕێبەری حیزبێکی چکۆلەی توندئاژۆ (رادیکاڵ) بوو.

سەرکەوتنی قاسملوو، ئەو کەسایەتییەی بە مەکتەبی ئیستالینی ڕاهاتبووو دواتر ببوو بە لایەنگری سۆسیال دیموکراسی، ئاخوندەکانی بە تەواوی تووڕە کردبوو. بە بڕوای لایەنگرانی ئیسلامییە بناژۆکان، مارکسیزمو لیبڕالیزم هەروەک یەکنو بیروبڕوایەکی بێزراون.

پاش سەرکەوتنی شۆڕش، جێگری سەرۆک وەزیر ئیبراهیم یەزدی، مارکسیزمی بەتوندی مەحکووم کردو گوتی: «ئێمە موسوڵمانینو خودای تاکو تەنیاناسین. لەم کاتەدا هیچ ئایینو بیروبڕوایەک کە ئیسلامی نەبێ یا دژی ئیسلام بێ، جێگای نیە. مارکسیزم لەسەر بناخەی ماتریالیزمیدیالەکتیک دامەزراوە کە لە بناخەوە دەگەڵ ڕوانگەی ئیسلام دژایەتیی هەیە بەتایبەتی لە بوارەکانی ئابووری، سیاسیو کۆمەڵایەتیدا».

ڕۆژی ٢٣ی مانگی مای خومەینی کۆمەڵانی لایەنگری خۆی هان دا «یەکگرتووانەو بێ هیچ چەشنە بەزەیی پێداهاتنێک» و ڕاست بەو چەشنەی لە دژی شا خەباتیان کردبوو، لە دژی خودانەناسان بکەونە شەڕو ئەوەشی گوت کە: « ئازادی بە بێ ئیسلامو سەربەخۆیی بە بێ ئیسلام هیچ واتایەکیان نیە». تەنانەت، هەرچەند گەلێک ئێرانیی بە شەرەفو دروستکار هەبوون کە داوای کۆمارێکی دیموکراتیکیان دەکرد، خومەینی دەیگوت نابێ گوێیان بدەنێ چونکە ئەوانە « خوازیاری کۆمارێکی بێ ئیسلامو پێغەمبەرو ئیمامەکانن».

کەوابوو قاسملوو دەبوو دەگەڵ رووحانییە قسەزانە شیعەکان لە باسەکاندا بەشدار بێ و دەگەڵ کەسایەتییە بێ هاوتاکانی وەک ئایەتوڵڵا تاڵەقانیو ئەبولحەسەنی بەنیسەدر کە ڕاوێژکاری خومەینی بوو، هەروەها دەگەڵ ئایەتوڵڵا حوسێن عەلی مونتەزیری کە مامۆستای «حوزە علمیە قم» بووو خەڵکی ئاساییو سەر بە ئیمام خۆشیان دەویست، یا دەگەڵ کەسایەتییەکی بە تواناو بە سامی وەک محەممەد حوسێن بەهیشتی، ڕێبەری حیزبی کۆماریخوازی ئیسلامیو هتد ڕووبەڕوو بێتەوە.

بەهیشتی بە ڕیشی ماشو برینجیو جلوبەرگی ڕەشی مەلایەتیو بە

«عمامە»ڕەشەکەیەوەو بە قەدو بالایەکی یەگجار زلەوە کەسایەتییەکی ئەوەندە بەسام بوو کە لەنێو حەشـیمەتەکەدا بەجوانی دیار بوو. ڕۆژنامەنووسەکانیش کەوتبوونە ژێر تەئسیریەوە. دەنگێکی نزمو بە شکۆی هەبووو لە کۆنفرانسە رۆژنامەییەکاندا، دوای ئیمام، لەهەموو کەسێکی دیکە زیاتری خەڵک لێ کۆ دەبوونەوە. وەڵامی هەواڵنێرە ئێرانییەکانی بە فارسیو هی هەواڵنێرە بیانییەکانیشی بە ئەڵمانیو ئینگلیزی یا بە فەڕانسەیی دەدایەوە. کەوابوو ئەو کەسانەی لە کۆنفرانسە چاپەمەنییەکانی وی لە رۆژە پڕ لە هەڵلاو بگرەکانی نێوان ساڵەکانی ١٩٧٩و ١٩٨٠دا بەشدار دەبوون، هیچ شتێک لەو بابەتانەی باسی دەکردن تێ نەدەگەیشتنو هەروا بۆی دادەنیشتن. ئەمەش بەشێکی دیکە لەو کەشوهەوا گشتییە و پێشاندەری ئەو هەلومەرجە سیاسییە بوو کە لەو سەردەمەدا لە گۆڕێدا بوو.

لەماوەی ئەو سالانەدا کە بەهیشتی وەک پەنابەر لە ئەڵمان دەژیا، بە بێدەنگی خەریکی کاری خـۆی بوو. دوژمنەکانی بـە بەدفەڕیو نا دڵپاکییەوە دەیانگـوت زۆر دەوڵەمەند بووەو مەشرووبیش دەخواتەوە.

لە سـەرەتای شۆڕش لە ئێراندا کە شەقامەکانی شارەکان پڕ لە خەڵک بوون و تاقمە ئاژاوەگێڕەکان شـەڕی دەسـەلاتیان وەڕێ خستبوو، بەهیشتی لەباشترین هەلومەرجدا بوو، چونکە خومەینی لێی ئەرخەیان بووو هێزو توانایەکی ئەوتۆی هەبوو کە خومەینی نەیبوو.

ئیمام کە لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا لە دایک ببوو، حەفتاونۆ ساڵی تەمەن بوو، بەلام بەهیشتی شێست ساڵە بووو بۆ جێنشینیی ئەو لە هەمووان لەپێشتر بوو.

لەوکاتیدا، بەهیشـتی تەواوی لایەنەکانی دەسـەلاتی بەدەستەوە گرتبووو نەک هەر سـکرتێری گشتیی حیزبی شۆڕشگێڕان بوو کە بەسەر پارلماندا زاڵ بوو، بگرە بەهۆی ئەوە کە سـەرۆکی دادگای بەرزی ولاتیش بوو، خەریک بوو کۆنترۆڵی دادگاکانیش بە دەستەوە بگرێ.

لە ولاتێکی شێواودا کە دادگاکانی شۆڕش خەریکی دانانی قانوون بوونو کۆمەڵگای ولاتیـان لە کەسـانی خراپ پاک دەکـردەوە ـ وەک لایەنگرانی پاشـایەتی، ژێنەڕاڵەکان، جاسووسـەکان، پیلانگێڕەکان، هاوجنس بازان، مۆسیقا ژەنان، «معتادان»، قاچاخچیان، زیناکاران و شەترنجبازان ، دەزگای دادوەری یەکێک لە بەهێزترین دەزگاکان بوو. ئەمە وایـە، بەتایبەتی ئەگـەر لەماوەی چەند خولەکێکـدا کاری دادوەری کۆتایی پێ بهێنرێ، هـەروەک لە دادگاکانی شۆڕشـدا بـە سـەرۆکایەتیی ئایەتوڵلا» صـادق خلخالی« ی خوێنمژ ئەنجام درا: کابرای مەحکوومیان راستەوخۆ دەناردە لای تاقمی پیاوکوژەکانو دەیانکوشت.

هەرچەنـد ژمـارەی دەنگـدەران لەمانگی ئاگۆسـتدا لـە ژمارەی ئەو کەسـانەی لە

ریفراندۆمی مانگی مارسـدا دەنگیان دابوو زۆر کەمتر بوو، بەو حاڵەش لە سـەردەمی پێکهاتنی ئاڵوگۆڕە بنەڕەتییەکاندا ئەنجومەنی پسـپۆڕان ڕێکخراوێکی بناخەیی بوو. ئەو ئەنجومەنـە دەبوو تەنیا لەمـاوەی دوو حەوتوودا کۆمارێکی مەزهەبـی دامەزرێنێ کە دەسەڵاتی سیاسیی دەدا بە ئاخوندەکان و بەهۆی زۆرایەتیی ئاخوندەکان لە ئەنجومەنەکاندا، مەزهەبی شـیعە وەک ئایینی ڕەسـمیی وڵات دادەنراو ئەوەی لەیاسای بنەڕەتیی کاتیدا هاتبـووو لە ڕیفراندۆمی مانگیمارسـدا دەنگی بۆ درابوو ئەوەنـدەی دیکەش توندوتیژ دەبوو. ئەوەش ڕاست ئەو شتە بوو کە قاسملووو کوردەکان لێی دەترسان.

بەپێـی ماددەی ١١٠ی‌پسـپۆڕانی قانوونی بنەڕەتی نوێ، دەسـەڵاتدارترین کەس لە وڵاتدا «ولی فقیە»[1] دەبێ. بەپێی بیروبڕوای خومەینی کە لە کتێبەکەی بە ناوی «حکومت ئیسـلامی» دا هاتوە، «ولی فقیە» دیاری دەکرێ و دەسـەڵاتی ئـەوەی دەبێ فەرماندە پایەبەرزەکانی هێزە چەکدارەکان لەسەر کار دابنێ یان لایان بەرێ، واتە بۆخۆی نەخشی فەرماندەری گشتی دەگێڕێ. هەروەها دەتوانێ ئەندامانی هێزی دادوەرییش لەسەر کار لابەرێ.

ئەو دەسەڵاتەی مافی ئەوەشی دەداتێ کە شەڕ ڕابگەیەنێ یان پەیمانی ئاشتی واژۆ بکا، کاندیداکانی سـەرۆکایەتیی کۆمار تەئیید بکاو بە ڕاسـپاردەی «دیوان عالی» یان ئەنجومەنی نیشتمانی، سەرۆک کۆمار لەسەر کار لابەرێ؛ ماوەی زیندانیبوونی کەسانی مەحکووم کراو کەم بکاتەوە یان بە تەواوی هەڵی وەشێنێتەوە، هەروەها مافی ئەوەشی هەیە لە دوازدە ئەندامی «شورای نگهبان» شەش کەسیان دیاری بکا. بە کورتی، «ولی فقیە» نوێنەرایەتیی قانوونیی ڕێژیم دەکاو دەسەڵاتی ئەوەشی هەیە لە پێوەندی دەگەڵ هەموو کاروباری دەوڵەتدا بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ چاوەدێری بەسەر هەڵسوکەوتی «شورای نگهبان» دا بکا.

شۆڕشـەکە، هەروەک قاسـملوو لێی نیگەران بوو، بێ هیچ ئەملاو ئەولایەک بەرەو دیکتاتۆریـی ئاخوندەکان دەڕۆیشـتە پێش. بۆیە قاسـملوو دەیگوت بە ناچـار دەبێ لە کۆبوونەوەکانی ئەنجومەنی پسپۆڕاندا بەشدار بێ.

بە بەشداری لەو ئەنجومەنەدا دەی توانی پێش بە پاوانکردنی دەسـەڵات بگرێ کە بۆ جارێکی دیکەش ئازادییەکانی خەڵکی ئێرانی بە تەواوی پێشێل دەکرد.

---

[1] - هەموو مەلا زاناکانی شیعە نەکەوتبوونە ژێرکاریگەریی باسەکانی خومەینییەوە. هێندێکیان شێوەی بەڵگە هێنانەوەو سەرچاوەکانی جێگای ئاماژەی ئەویان پێ لاواز بوون. چەند کەسێکیشیان وەك لادان لەسوننەتی مێژوویی مەزهەبی شیعەو تەنانەت وەك لادان لەخواناسینیان هەڵ دەسەنگاندن. «ولی فقیە»، «زیندوو بوونەوەی شیعە» دابلیو. دابلیو. نۆرتۆن و کۆمپانی، نیزیۆرك، ٢٠٠٧، ل. ١٢٥

بڕگەی شەشەم
شەڕی سێمانگە

لەکۆتاییەکانی هاوینی ۱۹۷۹دا، کۆنترۆڵکردنی کوردستان لەبەر دەستی پێشمەرگەکاندا بوو. لە تاران، لە هەواڵەکاندا باس لە یاخیگەری لەکوردستان دەکراو ڕێگەیان بە ڕۆژنامەوانەکان نەدەدا بچن بۆ کوردستان.

سەرەڕای ئەوەش، ڕۆژنامەوانی فەڕانسەیی، مارک کراویتز توانی خۆی بگەیەنێتە وێندەرێ. ناوبراو دەیگوت: «چونکە ڕۆژنامەکەم دەوڵەمەند نەبوو، شەوێکیان بە پاسێک وەڕێ کەوتمو چونکە خەوم لێ کەوتبوو لە پرسگەی پشکنین تێپەڕین بێ ئەوەی بزانن کابرایەکی بیانیم. گەیشتمە مهاباد کە لەژێر کۆنترۆلی کوردەکاندا بووو بە قاسملوویان ناساندم».[1]

ناوبراو کەوتبووە ژێر باندۆڕی (تەئسیری) قاسملووو کەشوهەوایەک کە باڵی بەسەر ئەو شارە کوردەدا کێشابوو، سەرسوڕماوی کردبوو، چونکە دەگەڵ ئەو بارودۆخە سەرکوتکەرانەو دەمارگرژییانەی بەسەر شارەکانی باشووری ئێراندا زاڵ بوو جیاوازییەکی تەواوی هەبوو. « لێرە چاوم بە ڕێبەرێکی سیاسی کەوت کە وەک کەسایەتییەکی ساکار قسەی دەکردن‌و هەلومەرجەکەی شی دەکردەوەو بەهۆی ڕووبەڕووبوونەوە دەگەڵ هێزەکانی دەوڵەت، هیوادار بوو بە جۆرێک نەرمکێشیی هاوکێشیی نەتەوایەتی لە ئێراندا پێک بێ‌و ببێتە هۆی بەهێز بوونی ئەم وڵاتە. قاسملوو هاتبووە سەر ئەو بڕوایە کە دەکرێ

١ - مارک کراویتز، ڕۆژنامەوانی فەڕانسەیی، ڕۆژنامەی لیبراسیۆن. وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ۱۹۹۱.

لەسەر خودموختاری وتووێژ بکرێ. ئەمە فاکتەرێک بوو کە پێشتر وەدی هاتبوو، چونکە کوردەکان هەر پێشتر مەڵبەندێکی خودموختاریان پێک هێنابوو. قاسملوو لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە ئێستا کاتی وتووێژە«.

کراوێتز پێی وایە قاسملوو مەترسییەکەی بەکەم نەدەگرتو هاتبووە سەر ئەو بڕوایە کە ڕێژیمی ئاخوندەکان ئاخرەکەی دەگەڵ کەندوکۆسپی یەگجار زۆر بەرەوڕوو دەبێ و پێشی وابوو کاتێک هەستی توندوتیژیی شۆڕشگێڕانەو سەردەمی سەرکوتی سەربازی بەسەر بچێ، ناچار دەبن مل بۆ وتووێژ ڕابکێشن.

زۆرجار ئەوەی دووپات دەکردەوەو دەیگوت لەسەر ئەو باوەڕەیە کە لەژێر دەسەڵاتی توندوتیژو سەرکوتکەرانەی ئاخوندەکاندا، پێشکەوتنێکی دیموکراتانە ناتوانێ نە لە ئێرانو نە لە کوردستان پێک بێ. پێشی لەسەر ئەو ڕاستییە دادەگرتو دەیگوت: « بەڵام ئێمە ناتوانین دەستپێکردنی شەڕ ڕابگەیەنین، چونکە ئەوە ڕێژیمێکی یاخیو سەربزێوەو لەلایەن کۆمەڵانی خەڵکەوە پشتیوانیی لێ دەکرێ؛ ئێمە دەبێ لەسەر داواکانمان سوور بینو خۆشمان بۆ بەربەرەکانی ئامادە بکەین. دەبێ وشیار بینو باش بزانین کە ڕۆژێک لە ڕۆژان دەکەوینە ژێر ئاگری بۆمبارانو هێرشی سەربازییەوە»[1].

بۆیە، لەلایەکەوە خەریکی سازماندانو ڕێکخستنی قەوارەی حیزبو، لە لایەکی دیکەشەوە خەریکی ئامادە کردنی هێزی پێشمەرگە بۆ بەربەرەکانی بوو. بەڵام هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدا بوو دەگەڵ دەوڵەت بە ڕێککەوتنێک بگا.

شەرەفکەندی دەی گێڕایەوە[2]: « چەند دەستە لە نوێنەرانی حدک دەگەڵ بەنی سەدرو کاربەدەستانی دیکەی دەوڵەت قسەیان کردبوو. قاسملوو بە تەواوی دژی شەڕ بوو، چونکە دەی زانی شەڕ چ مانایەکی هەیە».

قاسملوو لەماڵێکی نزیک بە ساختومانێک دەژیا کە دواتر بوو بە ئەنجومەنی شاری مهاباد. کراوێتز زۆری پێ سەیر بوو کە هیچ دەرگایەکیتایبەتیی نەبوو و دڵنیاییەکی تەواو لەنێو خەڵکەکەدا دیار بوو. خەڵک بە ئازادییەکی تەواوەوە هاتوچۆی سکرتاریای گشتیی قاسملوویان دەکرد. قاسملوو هەرگیز پارێزگاری نەبوو. کراوێتز دەیگوت: «لەهەموو ئەو شتانەی دەهاتنە گۆڕێ بە تەواوی ئاگادار بوو. ئەمە بوو بە هۆی ئەوە وەبیر یاسر عەرەفاتو بەڕێوەبردنی کارەکانی ڕۆژانەی بکەومەوە. بەڵام قاسملوو کە لە باری بۆچوونی سیاسییەوە جیاوازییەکی زۆری دەگەڵ ڕێبەری فەلەستینییەکان هەبوو، هەموو کارێکی دەکردو بەسەر هەموو شتێک رادەگەیشت».

---

١ - قاسملوو، وتووێژ دەگەڵ مارک کراوێتز، مهاباد، ١٩٩١.

٢- شەرەفکەندی، وتووێژ دەگەڵ بێرنارد گرانژۆن. لەناوەندی گشتیی حدکا لەکوردستان، سنووری ئێرانو عێراق ١٩٩١.

ژێراڕ شـــالیان[1] کە لەو ســەردەمەدا ماوەیەک لە کوردســـتان بوو دەگێڕێتەوە کە: لە کۆبوونەوەکانی دەگەڵ کادرەکانی حیزبدا وەک مامۆستایەک وابوو. هەمیشە بە شێوەیەکی کەمێک جیددی بەڵام تێکەڵاو دەگەڵ بابەتی لەدڵانخۆش قسەی دەکردن. بەیانییان دەگەڵ کادرەکانــی حیزب کۆ دەبۆوە. ماڵێکی گەورە بوو بە میوانخانەیەکی گەورەوە کە جێگەی ســی(٣٠) کەس دەبووو نیمکەتی یەگجار گەورەی لێ بوون، بەڵام سارد بوو چونکە هیچ سۆبەیەکی لێ نەبوو.[2]

شالیان دەڵێ: « قاسملوو دەچوو بۆ گۆڕەپانی شەڕو بە ناوچەکەدا دەگەڕا. سەری لە بنەماڵەی پێشمەرگە کوژراوەکان دەدا. چووینە ڕێ‌ورەسمی بەخاک سپاردنی قوربانیانی چەنــد بنەماڵەیەک کە پاســدارەکان لە گوندێکــی نزیک دەریاچەی ورمێ کوشــتبوویانن. لانی‌کەم دە ـ دوازدە هەزار کەس لەوێ بوون. قاســملوو پێی گوتن ئەم کاتە پڕ لە ئێش‌و ئۆفــە بۆ هەموومان گرینگە چونکە ئەوانــە هەموو بەیەکەوە بوون‌و ئەوەش ڕێگەیەکە بۆ کوردبوون. هەروەها گوتی کوردبوون تەنیا بەو مانایە نیە خەباتێکی هاوبەشیان هەبوو، بەڵگە لەدانی قوربانییەکانیشــدا هاوبەش بوون. گوتیشــی بە ڕێورەســمێکی لەم چەشنە، خەڵــک بەهێزتر دەبن، چونکە ئەوە هاوپێوەندی‌و ئیرادەیان بەهێزتر دەکا. بۆ ڕێزگرتن لە گیانی پاکی کوژراوەکان، هەموو دارە بێ‌گەڵاکانی گۆڕســتانەکەیان بە چیتی ڕەنگاوڕەنگ ڕازاندبۆوە. هەرگیز گۆڕســتانێکی تا ئەو ڕادەیە بە شــکۆو هەســت بزوێنم نەدیبوو. ئەو جۆرە کارانە جوان‌و شاعیرانەن».

کوردســـتان نەک هەر دەردوڕەنجی ڕۆژەکانی ســـەرەتای شۆڕشــی بەسەر هاتبوو، بگــرە لەلایەن دەوڵەتی ئێرانەوە کەوتبووە ژێر گرفتێکی یەگجار گەورەوە. ئەویش دانانی ئابلۆوقە لەسەر ناوچە کوردنشینەکان بوو. کەوابوو، ڕێکخستن‌و بەڕێوەبردنی دیسیپلین‌و کارێکی ئەوتۆ پێویست بوو. پێشمەرگەکان، کە بەرەنگاری هێزەکانی دەوڵەت ببوونەوە، لە سەربازخانەکانی دوژمن دەستیان بەسەر چەکوچۆڵێکی زۆردا گرت. پێشمەرگەکان خۆیان لە شەڕی ڕاستەوخۆ دەگەڵ ئەرتەش دەپاراست، چونکە ئەگەرچی لەناوچە شاخاوییەکان لە ســەربازەکان بەتواناتر بوون بەڵام هێشــتا هەر پارتیزان بوون، نەک کەســانی تەواو ئەرتەشی.

لــە مانگی ئاوگۆســتدا، تاران شــەڕێکی تەواوعەیاری لە دژی کوردەکان دەســت پێ کرد. ڕۆژی دووی ئاوگۆســت لە گوندی قارنێ، هێزەکانی دەوڵەت، ڕاســت بەو جۆرەی کوردەکان چاوەڕوانی بوون، ڕەفتارێکی یەگجار دڕندانەیان لە خۆیان نیشان دا.

---

١ - پسپۆر لە ستراتیژیدا.

٢ - ژێراڕ شالیان، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ١٩٩١

چەند ڕۆژ پێشتر، پێشمەرگەکانی حدک لە نزیک ئەو گوندە ژمارەیەکی یەگجار زۆریان لە هێزەکانی ئەرتەش کوشتبوو. هێزەکانی[کۆماری] ئیسلامی بە تۆڵەی ئەو شکستەی خواردبوویان قارنێیان گەمارۆ دا. خەڵکی گوندەکە نیگەران نەبوون چونکە هیچ پێشمەرگەیەکی لێ نەبوو. بەوحاڵەش، لە پێشدا سەربازەکان دەستیان بە تەقە کردو پاشان زرێپۆشەکانو سەربازەکان هاتنە گوندەکە. « مەلا مەحموود مەلای گوندەکە بووو دەی زانی سەربازەکان دەیانەوێ چ بکەن، دەستی دایە قورئانەکەیو بۆلایان چوو. پاسداران بە ڕێژنە گوللەی تیربارەکانیان وەلامیان دایەوە. دوایەش چوونە نێوماڵەکانو ئەندامانی بنەماڵەکانیان دایە بەر دەسرێژ. پیاوە پیرەکانو منداڵەکانیان بۆ دەرێ ڕاکێش دەکردو بە قۆنداخە تفەنگان لێیان دەدان. دوایەش لە بەر دیوارێک ڕایان دەگرتنو دەیان دانە بەر گوللان. چەند کاتژمێرێک دواتر، دەرکەوت کە ٦٨کەس - پیاووژنو منداڵ - کوژرابوون[1].

ڕۆژی چواردەی مانگی ئاوگۆست، کوردەکانی پاوە، کە شارێکی چکۆلەی پارێزگای کرماشانەو لەنزیک سنووری عێراق هەڵ کەوتوە، لە دژی دەوڵەت ڕاپەڕینو هێرشیان کردە سەر پادگانەکانی ئەرتەشو لە ماوەی دوو ڕۆژاندا کۆنترۆڵی شارەکەیان بە دەستەوە گرت.

شەوی ١٧ی ئاوگۆست، خومەینی بەتووڕەبوونەوە لە خوێندنگەی ئایینی لە شاری قوم هاتەدەر. ڕۆژی هەینی بوو کە ڕۆژی پشووی موسوڵمانانە. خومەینی لەسەر ڕادیۆو تەلەڤیزیۆن بە خەڵکی ئێرانی گوت شۆڕش لە شەڕێکی گرنگ لە باشووری وڵات شکستی خواردوە. خومەینی جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە نە دەوڵەتو نە ئەرتەش، نە پۆلیسو نە سوپای پاسداران، هیچ کامیان بەوجۆرەی کە دەبوو کاریان نەکردوە.

خومەینی لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە نەبوونی « هەستی شۆڕشگێڕی» لەنێو دەوڵەتدا شتێکی جێی گومانەو زۆر سەیروسەمەرەیە. ئەو رووحانییە پیرە کە یەگجار تووڕە بوو بە داواکردنی شەڕ لە دژی هەموو حیزبەکانی ئۆپۆزیسیۆن کە خەریکی تێکۆشان « لە دژی شۆڕشن» هەستی پڕ لە بوغزی خۆی دەردەبڕێ.

خومەینی خۆی وەک فەرماندەری گشتیی هێزەچەکدارەکان ناساندو شەڕێکی

---

١ - شارەکانو شارۆچکەکانی کوردستان کەوتبوونە ژێر بۆمبارانەوە. تۆپخانەو گەلە ماشێنێکی دژی گوللان، بزووتنەوەی گەلی کوردیان سەرکوت دەکردو تەیارە بۆمب هاوێژەکان بەسەر شارەکانی کوردستاندا دەگەڕان. پاسدارەکان کە نوێنەری کۆمیتەکانی شۆڕش بوون و حیزبوڵلا چەکدارەکان کۆمەڵانی خەڵکیان جاڕز کردبوو. کوشتن و تاڵانو بڕۆ لە گۆڕێدا بووو دوای ڕووداوەکانی سنە، سیماو نێوەرۆکی کۆماری ئیسلامی بە تەواوی بۆ کۆمەڵانی خەڵك دەرکەوتبووو خەڵکی نەغەدە نەیان دەویست ئەو چەکانەی لە خەبات دژی شا وەچەنگیان کەوتبوو لە دەستیان بدەن. ڕقوقین لە دژی کوردەکان بەڕادەیەك بوو کە لە کاتی سەرکوتکردنی کوردەکاندا تۆسقاڵێك بەزەیی پێدا هاتن لە گۆڕێدا نەبوو.» ڕۆژنامەی ئەکچوالیتە دوێ کوردستان. سێپتامر - ئوکتۆبری ١٩٨٨.

«پیرۆزی»لە دژی «کوردە پیلانگێڕەکان» ڕاگەیاندو داواشی لە هێزە چەکدارەکان کرد لە بیستوچوار کاتژمێری ئایندەدا بەوپەڕی توندوتیژییەوە لە دژی کوردەکان وەخۆ کەون. لە حاڵێکدا چاوی لە دووربینەکەوە بڕیبوو، وشیاری کردنەوەو گوتی ئەگەر وا نەکەن، ئەو هێزە دەوڵەتییانە دەکەونە بەر سزادرانێکی هەرگیز نەدیتراوو گوتیشی دەچێ بۆ تاران‌و لەوێ نیشتەجێ دەبێ بۆ ئەوەی «بە شێوەیەکی نەدیتراوو نەبیستراو هێزە گەندەڵ‌و بێکارەکانی دەوڵەت سزا بدا»[1].

ڕۆژی هەژدەی مانگ خومەینی بەڕێوەبردنی کاروباری وڵاتی بەدەستەوە گرت. ئەمەش بە روونی پێشاندەری پانوبەرینیی قەیرانێک بوو کە وڵاتی داگرتبوو. دەستووری بە «ستاد ارتش» دا ئەرتەش‌و پۆلیس بە هەموو ئامرازە پێویستەکانەوە بۆ تێکشکاندنی کوردە ڕاپەڕیوەکان بەرەو کوردستان وەڕێ بخا. ئەرتەش بەرەو ڕۆژئاوا وەڕێ کەوت. سەرلەشکر « ولي‌الله فلاحی» سەرۆکی ستادی ئەرتەش‌و مستەفا چەمران، جێگری سەرۆک وەزیرو فەرماندەری سوپای پاسداران‌و ساواما (پۆلیسی نهێنیی تازە دامەزراو) دەگەڵ هێزە چەکدارەکان وەڕێ کەوتن[2].

شێخ «عزالدین» و قاسملوو بە پەرۆشی‌و توورەییەوە داوایان لە ئیمام کرد پێش ئەوەی دەست بۆ کارێکی هەڵنەسەنگێندراو بەرێ، چاوێک بە سیاسەتەکانیدا بخشێنێتەوە. وشیاریشیان کردەوەو پێیان گوت ئەگەر وا نەکا، کوردستان دەبێتە گۆڕستانی هێزەکانی. هەروەها پێیان گوت خەباتی گەلی کورد کە ئێوە دەتانەوێ بەربەرەکانیی لە دژ بکەن، ئەگەر پێویست بێ، بۆماوەی پەنجا ساڵ درێژەی دەبێ.

لەشاری پاوە پێشمەرگەکان چاوەڕوانی هێرشەکە بوون. هەتا ئەو ڕۆژە، هەوڵ‌و کۆششەکانی ئەرتەشی ئێران بە هۆی بارودۆخی نالەباری ناوچەکە بێ ئاکام مابۆوە. هێزی پیادە لە پێشڕەویدا دوچاری گیروگرفتێکی زۆر دەبوو بەڵام کوردە ڕاپەڕیوەکان گیروگرفتێکیان نەبوو. هەموو ئەو شاخ‌ودۆڵە سەختانەی لە دەوروبەری شارەکە هەڵ کەوتوون بەدەست پێشمەرگەکانەوە بوون‌و ڕێگەی پێشڕەویی ئەرتەشیان بەربەست کردبوو لە شوێنە ئەستەمەکانی شاخەکانەوە هێلیکۆپتێرەکانیان وەبەر ڕێژنەی گوللە

---

١ - لۆمۆند، پاریس ١ی ژووئیەی ١٩٧٩، ڕێنوێنییەکانی هاوچەرخ، نووسینی کاسنگ، لەندن ١٩٧٩.

٢ - دوکتۆر بێرنارد کووشنێر، وەزیری فەرانسەیی، دەیگوت: چوومە لای مستەفا چەمران، کە لە ئەمریکا وانەی فیزیکی دەخوێندو دوایە گەڕایەوە بۆ ئێران بوو بە بەرپرسی خوێندنگەی «مووسا سەدر، پیاوێکی بەراستی بە فەرهەنگ بوو، چاویلکەی لەچاودا بوون. مرۆڤێکی توندوتیژ نەبوو لایەنگری کەمایەتییە نەتەوەییەکان بوو. یەکەمین هێزی پارتیزانی بەناوی«ئەمەل» ی لە لوبنان پێك هێنا. دوای ئەوە کەخومەینی گەڕایەوە بۆ ئێران، پۆستی وەزارەتی دایەو تانکەکانی بەرەو کوردستان بەڕێ کردو یەکەم کەسێکی وەك ڕێنوێن دەگەڵیان کەوت چەمران بوو. لە شەڕدا کوژرا یا بۆخۆیان کوشتیان؟ مرۆڤ بەم جۆرەن» وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١.

دەدا.

ئەمجارە ئەرتەش زۆر بە توندی هێرشی کرد. هێزی هەوایی یارمەتیی ئەو سەربازانەی دەدا کە خۆیان دەخزاندە نێو شارەکەوە. پاسدارەکانیش شارەکەیان گەمارۆ دابوو دواتر بە فڕۆکەی شەڕکەرو هێلیکۆپتێرو بە تۆپخانە، کە لە پێگەیەکی نزیک کرماشانەوە هێنا بوویان، هێرشیان دەست پێ کرد.

لە ژێر بۆمبارانەکەدا، قاسملوو دەستووری بە پێشمەرگەکان دا بەرەو شاخەکان پاشەکشە بکەن. لە حاڵێکدا کوردە شەڕکەرەکان لە بەرامبەر هێرشەکەدا خۆیان ڕاگرتبوو، کۆمەڵانی خەڵک هەڵ دەهاتن. فڕۆکەکان بە بۆمبی ناپاڵم هێرشیان دەکردە سەر ئەو پێشمەرگانەی لەسەر شاخەکان سەنگەریان گرتبوو[1].

قاسملوو لە هەوڵی ئەوەدا بوو ڕێگەیەک بۆ وتووێژ دەگەڵ دەوڵەتی تاران بدۆزێتەوە، بەڵام ئایەتوڵڵا بۆ هەر چەشنە دیالۆگێک دەرگای لەسەر خۆی داخستبوو. خومەینی نەک دەستووری هێرشی بۆسەر پاوە دابوو بەڵکوو فەرمانی بە ئەرتەش دا بەرەو سنەش، کە تەواو ئارام بوو، پێشڕەوی بکا.

محەممەد ڕەشید شەکیبا، پارێزگاری کوردستان، دوای ماوەیەک دەیگوت زانیاریی تاران لە پێوەندی دەگەڵ هەلومەرجەکەی شاری سنە بەتەواوی هەڵە بووو ئاگادارییەکی دروستیان نەدابوویەو سەربازخانەکە تەواو ئارام بووو هیچ کەس داوای یارمەتیی نەکردبوو. هەوڵیشی دەدا ئەم بابەتە ڕوون بکاتەوە کە خومەینی پێش ئەوەی فەرمان بە ئەرتەش بدا بەرەو سنە پێشڕەوی بکا، هیچ چەشنە ڕاوێژێکی دەگەڵ ئەو نەکردبوو.

بازرگانی سەرۆک وەزیر دەیگوت ئەوە کە ئیمام فەرمانی بە ئەرتەش دابوو بەرەو سنە پێشڕەوی بکا نەتەنیا بە هۆی ئەوە بوو زانیاریی دروستیان نەدابوویە، بەڵکوو لەبەر ئەوەش بوو کە دەیەویست خەڵکەکە تەمبێ بکاو دەیەویست کەمایەتییە نەتەوەییەکان بە باشی لە «بێئاکام بوونی ڕاپەڕین» ئاگادار بکا. بازرگان لە درێژەی باسەکەدا دەیگوت: ئیمام هەروەها دەیەویست ئیرادەی لاوازبووی هێزە چەکدارەکانی بەرێتە سەرو ئەو حەشارگەو پەناگایانە لە هێزە چەپە توندڕەوەکان بستێنێ کە لەنێو کوردەکاندا وەدەستیان هێنابوو.

ڕۆژی یەکشەممە، ١٩ی ئاوگوستی ١٩٧٩، ڕاپەڕینی پاوەییەکان تێک شکاو نزیکەی چوارسەد کەس کوژران. لەماوەی چلوهەشت کاتژمێری دواتردا، هێزەکانی تاران دەسەڵاتێکی توندوتیژیان دامەزراند.

بەشێوەیەکی تەکووز بە ماڵاندا دەگەڕان و خەڵکیان دەگرت. تاقمی پیاوکوژەکانی دەوڵەت

---

١ -ڕۆژنامەی ئیکسپرێس، ١٠ی ئۆکتۆبری ١٩٧٩.

بیستونۆ کەسیان گوللەباران کرد. وێنەی یازدەکوردان کە چاویان بەسترابوو لەژێر بارانی گوللەی تاقمی پاسدارە پیاوکوژەکاندا بەلادا دەهاتن، خەڵکی جیهانی ڕاچڵەکاندبوو.
دەوڵەتی تاران بە تێکشکاندنی شۆڕشو لەنێوبردنی ڕێبەرە ناسیۆنالیستەکانو خەباتگێڕە بەناوبانگەکانی حیزبەکانی دیکەش تەواو ڕازی نەبوونو سەرکوت بەبێ هیچ چەشنە جیاوازییەک هەموو کۆمەڵانی گەلی کوردی دەگرتەوە. بۆ جارێکی دیکەش چیرۆکی سەرکوتکردنی کوردە ڕاپەڕیوەکان لەلایەن دەوڵەتی ناوەندییەوە دووپات ببۆوە.
هەڵسوکەوتی سەربازەکان ڕەنگدانەوەیەک لە شێوەکاری دڕندانەی ئایەتوڵڵا سادق خەڵخاڵی بوو کە بەسەر دادگاکانیشیدا سەپاندبوو. بە پێی لێکدانەوەی مارک کراوێتز، «ئەم قۆناخە لە سەرکوت دووبەشی سەرەکیی دەگرتەوە. یەکیان لە ڕێگای کەلکوەرگرتن لە تێرۆرو پیاوکوژی بەدەستی خەڵخاڵیو هاوکارە دڕندەکانیەوە بوو. ئەوی دیکەشیان وەگەڕخستنی هێزی هەواییو هیلیکۆپتێر لە ڕادەیەکی یەکجار زۆردا». خەڵخاڵی دەسەڵاتی تەواوی لە کوردستان هەبوو. شەرەفکەندی دەیگوت: « خومەینی ناردبووی خەڵکی بکوژێو ترسوخۆف لە نێو کۆمەڵانی خەڵکدا وەڕێ بخا.» خەڵخاڵی تەنیا بەرهەمی دەستی خومەینی نەبوو. تەنانەت بەنی سەدرو ڕاوێژکارەکانیشی داکۆکییان لێ دەکرد. ئەوانە نە ڕووحانی بوونو نەوەک ئاخوندەکان دڵڕەقو بێبەزەیی، بەڵام پێیان وابوو قاسملوو سیخوڕی بیانییەکانەو بە بڕوای ئەوان هەر ئەمە بۆسەرکوتی خەڵکی کوردستان بەس بوو.
کاتێک مارک کراوێتز، ڕۆژنامەنووسی فەرانسەیی لە ئەحمەدی سەلامەتییان، ڕاوێژکاری بەنیسەدری پرسی، داخوا پێی وایە خەڵخاڵی لە کارەکانیدا مافی مرۆڤ لەبەرچاو دەگرێ، ناوبراو وەڵامی دایەوەو گوتی: « بەبڕوای خەڵکی ئێمە، خەڵخاڵی ڕقوقینی خودایە».
قاسملوو بە نیگەرانییەکی تەواوەوە داوای لە ڕێبەرانی وڵاتانی جیهان کرد پێش بەوکارە بگرن کە وەک قەڵاچۆ (جینۆسساید) ناوی هێناو ئایەتوڵڵاشی بە توندی مەحکووم کردو بەوەش تاوانباری کرد کە ئێران بەرەو « دیکتاتۆریی سەدەکانی نێوەڕاست» ڕادەکێشێ.
کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان لە نۆ شاری کوردستان بە ڕژانە نێو شەقامەکانو بە داواکردن بۆ ئازاد کرانی هەموو زیندانییەکان وەڵامیان دایەوەو هەڕەشەیان کرد لە بەرامبەر هەر کوردێکدا کە گوللەباران بکرێ یەکێک لە چەکدارەکانی ڕێژیمی ئیسلامی دەکوژن. کوردەکان پشتیوانییان لە ڕێبەرە کوردە ناسیۆنالیستەکان دەکرد کە دوای ماوەیەک زۆریان دەگیران. لە کۆتاییدا، هێزەکانی دەوڵەت سنەشیان داگیر کردەوە.
شەوی یەکشەممە، نۆزدەی مانگی ئاوگۆست، خومەینی عەبدوڕڕەحمان قاسملووی وەک بێدینو کافر ناوبردو حیزبەکەشی قەدەغە کرد. ئیمام دەوڵەتی بەهۆی چالاک نەبوونی سەرکۆنە کردو پێی لەسەر ئەوە داگرت کە دەبێ ڕێکوپێکیو دیسیپلین لە کوردستانو

لەنێو هێزە چەکدارەکاندا دابمەزرێتەوە تەنانەت لەوەش زیاتر پێی راکێشا: رێوشوێنێکی لە بواری بیروبڕواوە هێنایە گۆڕێ کە شۆڕش دەبێ لەو کاتەوە پێیدا بڕواو گوتیشی دەبێ بێهیچ ئەملاوئەولایەک ئۆپۆزیسیۆنی لیبڕاڵ لەنێو بچێ.

ئەندامانی ئەنجومەنی پسپۆڕان[1] بۆ یاسای بنەڕەتی، کە لەوێ کۆبببوونەوەو کپ‌ومات گوێیان دابوویە، دەبوو زۆر بەوردی «قانوونێکی بنەڕەتی دابڕێژن کە لەسەدا‌سەد ئیسلامی بێ و هەرچەشنە شتێکی دیکە دەگەڵ ئاوای کۆمارو خەڵکی ئێران دژایەتی دەبێ».

ئیمام ددانی بەم «هەڵە»یەدا نا: «چونکە پێنووسی ژەهراویی نووسەرانی رۆژنامە گەندەڵەکانی نەشکاندوە یان ئەو ناوەندە چاپەمەنییانەی دانەخستوە کە خەریکی پیلانگێڕان بوون‌و هەروەها چونکە بەرپرسانی ئەوانەی نەخستۆتە ژێر لێپرسینەوەو موحاکەمە کردن لە دادگاکانی ئیسلامیدا، بەتەواوی بە هەڵە چووە... «ئەگەر ئێمە هەر لە سەرەتاوە هەموو رێکخراوە سیاسییەکانمان یاساخ کردبا کە لە دژی شۆڕش خەریکی پیلانگێڕان بوون‌و ئەگەر هەموو رێبەرەکانمان لەبەر چاوی خەڵک لە سێدارە دابان ئێستا تووشی ئەو گیروگرفتانە نەدەبووین کە ئێخەیان گرتووین.» بەم جۆرە سەردەمی توندوتیژتر بوونی شۆڕش دەستی پێ کرد. رۆژی دووشەممە، ٢٠ی ئاوگۆست، بەهەزاران کەس بۆ پشتیوانی لە خومەینی رژانە نێو شەقامەکان. بازارییەکانیش بۆ دەربڕینی ناڕەزایەتی لە دژی رێبەرانی کورد دوکانەکانیان داخستو هەر لەو کاتەدا ژمارەیەکی یەکجار زۆر لە لاوەکان بۆ رێزگرتن لە رێورەسمی بەخاکسپاردنی ئەو پاسدارانەی لە شەڕی پاوە کوژرابوون کۆ ببوونەوەو تێکڕا دەیان گوڕاندو دەیانگوت: «بمرێ قاسملوو، بمرێ شێخ عێزەددین».

لە کوردستان، بە پێکهێنانی بەرەیەکی یەکگرتوو لەلایەن قاسملووو لقی کوردستانی فیداییەکانی خەڵک، هەروەها چەند رێکخراوێکی پیشەیی‌و وەرزێرەکان‌و چەند عەشیرەتێک، یەک لەوان شکاکەکان، وەڵامی خومەینیان دایەوە. هەموو لایەک باش دەیان زانی «شەڕێکی تەواو» خەریکە دەست پێ‌دەکا.

رۆژی ٢٢ی ئاوگۆست لەکەشوهەوایەکی پڕ لە خەم‌وخەفەت لە سەرانسەری کوردستاندا، خومەینی گەورەیی‌و لێبووردنی! خۆی نیشان داو گوتی « ئەگەر کوردەکان بگەڕێنەوە سەر رێگەی ئیسلام‌و چەکەکانیان وەلا نێن» ئەوە دەیان بەخشێ. هەروەها وادەی پێ‌دان کە بۆ پێشکەوتنی کوردستان حەفتا میلیۆن دۆلار دەدا بە کوردستان بەومەرجە شۆڕشەکە تەواو بێ. ئەوەندە پارەیەی وادەی دا تەنیا بۆ گاڵتەپێکردن دەبوو، چونکە داهاتی یەک رۆژی دەوڵەت لە رێگەی فرۆشتنی نەوتەوە بوو. بەڵام گەورەیی‌و

---

١ - ئەندامانی ئەنجومەنی پسپۆڕانی یاسای بنەڕەتی هاوینی ١٩٧٩ هەڵ بژێران هەتا یاسایەکی بنەڕەتیی نوێ بۆ کۆماری ئیسلامی ئێران بنووسن.

لێبووردوویی! خومەینی قاسملووو شێخ «عزالدین»ی نەدەگرتەوە. لەبارەی ئەوانەوە گوتی هەرکەس ئەوانە بداتە دەست دادوەری‌و بیان خاتە ژێر رق‌و تووڕەیی خوداو پێغەمبەرەوە، پاداشێکی زۆرباشی دەداتێ.

لەشاری سەقز، کە لە باکووری سنە هەڵکەوتوە، لەبیست‌و دوو هەتا بیست‌و شەشی ئاوگۆست سەر لەنوێ شەڕ دەستی پێ کردەوە. نزیکەی دووسەد پێشمەرگە بە یارمەتیی خەڵکەکە داکۆکییان لە شارەکە دەکرد. فڕۆکە بۆمباهاوێژەکان راست بەرەو شارەکە لوور بوونەوەو هەر لەوکاتەشدا شارەکە کەوتە بەر هێرشی تانکەکان‌و تۆپخانەی قورسەوە. شارەکە وێران بوو.

کوردەکان بە کەلکوەرگرتن لە خۆمپارە، تۆپی ١٠٦و ئارپی جی٧ بۆ ماوەی دوو رۆژان بەربەرەکانییان کرد. کاتێک شەڕەکە تەواو بوو، نزیکەی دووسەد کەس کوژرابوون‌و سێ‌سەد کەس بریندار ببوون. پاسدارەکان دەستیان بە پشکنینی یەک بەیەکی ماڵەکان کردو داکۆکیکەرە نیزامییەکانیان دەهێنانە دەرو بە میلە ئاسنەکانی دەرگاو پەنجەرەکانەوە دەیان بەستنەوە.

بۆماوەی چەند کاتژمێرێک ترسوخۆف شاری سەقزی داگرتبووو پیاوە دەزگیرکراوەکان هەروەک مەڕ لە قەسابخانە چاوەڕوانی چارەنووسیان بوون. نۆ کەس لە ئەرتەشییەکان بە تاوانی هاوکاری دەگەڵ دوژمن گوللەباران کران. کابرایەکی لاویان کە لە بەرگریدا هاوکاریی پێشمەرگەکانی کردبوو لە نەخۆشخانە هێنایە دەرو کوشتیان.

لە کۆتاییەکانی مانگی ئاوگۆستدا، نزیک بە تەواوی ئەو شارانەی بەدەست پێشمەرگەکانەوە بوون کەوتبوونە ژێر کۆنترۆڵی هێزەکانی کۆماری ئیسلامییەوە: سنە، پیرانشار، سەقزو میاندواو. تەنیا مهاباد مابوو کە لەوێ قاسملووو حدک بۆ رۆژی بیست‌و پێنجی ئاگوست کۆبوونەوەیەکیان لە ئێرانییانی غەیرە فارس پێک هێنابوو کە بریتی بوون لە کوردو ئازەری‌و بەلووچ‌و لوڕو تورکەمەن. تێکڕای ئەو کەسانە نوێنەرایەتیی نیوەی حەشیمەتی سی‌وشەش میلیۆنیی ئێرانیان دەکرد. مەبەست لەو کۆبوونەوەیە دیتنەوەی ستراتیژییەکی هاوبەش « لە بەرامبەر دژ کردەوەی نامرۆڤانەی قوم» دا بوو.

ئەنجومەنی شاری مهاباد بە مەبەستی راگرتنی شەڕ چەند کەسێکی بە پلانێکی ئاشتییەوە نارد بۆ تاران. یەکێک لە نوێنەرەکان ڕوو بەو خەڵکەی حیزب کۆی کردبوونەوە گوتی: «دەوڵەت راستەوخۆ داوای وتووێژی نەکردوە، بەڵام لە رێگەی وەزیری کارەوە کردوویەتی، ئێمە بۆ یەکەم جار بڕیارمان داوە لێژنەیەکی نوێنەرایەتی بنێرینە تاران».

لێژنە نوێنەرایەتییەکە ئەم شتانەی پێشنیار کردن: ئاگربەسێکی خێرا؛ کشانەوەی خەڵخالی؛ کۆنفرانسێک بۆ چارەسەرکردنی گیروگرفتەکان لە کوردستان لە رێگەیەکی ئاشتیخوازانەوە؛ بەڵێنییەک بدرێ کە هێزە سەربازییەکان درێژە بە پێشڕەویی خۆیان

نادەن‌و هەروەها پاسدارەکان لەناوچە کوردنشینەکان دەکشێنەوەو کوشتنی زیندانییە کوردەکان کۆتایی پێ دێ. بەپێی زانیاریی « ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ئێران»، ١٥٠٠ کەس چاوەڕوانی دادگاییکران بوون‌و ١٣٠کەسیش پێشتر گوللەباران کرابوون کە چەند کەسێکیان کورد بوون.

پێشنیارەکان لەلایەن کاربەدەستانی تارانەوە بە باشی وەرگیران، بەڵام ڕۆژی ٢٨ی ئاوگۆست قبووڵی نەکردن‌و خومەینی ئاخوندێکی بەناوی «حجت الاسلام حسینی کرمانی« وەک نوێنەری خۆی ناردە کوردستان‌و دەستووریشی پێ دابوو دەگەڵ کوردەکان وتووێژ نەکا و تێکیان بشکێنێ. دووڕۆژ دواتر خومەینی گوتی: «ڕاپەڕیوە جینایەتکارەکانی کوردستان دەبێ تەفروتونا بکرێن‌و ئەگەر بێ و دوژمن بەزوویی سەرکوت نەکرێ، بۆخۆم دەچم بۆ کوردستان‌و ڕاپەڕینەکە کۆتایی پێدێنم. لە قسەکردن لەبارەی ڕێبەرانی کورددا گوتی: « ئەگەر دەست هەڵ نەگرن، دەقەبرانتان دەخەین».

دەهەزار پێشمەرگە بە دامەزراندنی چەند پێگەیەک لە دەوروبەری مهاباد، چاوەڕوانی هێرشەکە بوون‌و حیزب دەفتەری سیاسیی بۆ ناوچەی سەردەشت، لە نزیک سنووری عێراق، گواستەوە. پاش گەمارۆیەکی پازدەڕۆژی، هێرشەکە لەکاتژمێر شەشی بەیانیی ڕۆژی دووشەممە، ٣ی سپتامبر دەستی پێ کرد. هێرشکەران تانک‌و تۆپخانەی تۆپی ١٥٥میلی‌میتری‌و تیرباریان پێبووو، فڕۆکە بۆمباهاوێژەکان‌و هێلیکۆپتێرەکانیش پشتیوانییان لێ دەکردن. شەڕەکە حەوت کاتژمێر درێژەی هەبوو لەو ماوەیەدا هێرشی هەوایی‌و بۆمباران بێ پسانەوە لە ئارادا بوو.

کراوێتز دەی‌گێڕایەوە: « قاسملوو پێی‌گوتم دەیەوێ لە مهاباد دەرکەوێ بەرەی شەڕ پێنج یا شەش کیلۆمیتر بەرین بووو وێ دەچوو هەربینا هێرش دەست پێ بکا. لێرەدا بوو کە قاسملوو بڕیاری دا لەشار وەدەرکەون بۆئەوەی خەڵکی شارەکە نەکەونە بەر مەترسیی کۆمەڵکوژییەوە. شارەکە گیرا؛ فڕۆکە شەڕکەرەکان کە زۆر نەوی بەسەر شارەکەدا دەخولانەوە خەڵکیان زراوبردوو کردبوو. ڕۆژێک پێش هاتنی ئەرتەش بۆ نێو شارەکە، خەڵک لەترسان شاریان بەجێ هێشت. لە هەشتا هەزارکەس حەشیمەتی شارەکە تەنیا هەزارکەسێک مابوونەوە».

قاسملوو، پێش ئەوەی لە شارەکە وەدەر کەوێ لەمەیدانی ناوەندیی شارەکە کۆبوونەوەیەکی لەکۆمەڵانی خەڵک پێک هێناو بەم جۆرە قسەی بۆ کردن: « ئێمە کۆڵ نادەین. ئەو توانایەمان هەیە لە بەرامبەر ئەم هێرشەدا خۆ ڕاگرین‌و دەبێ هەتا دابینکردنی داخوازەکانمان درێژە بە خەباتی خۆمان بدەین». نیوەڕۆیە، خەڵکی شارەکەو بەشی زۆری پێشمەرگەکان پاشەکشەیان کرد. تاقمێکی گەورە لە پێشمەرگەکان لە دوولای شارەکە دامەزرابوون.

بۆ جارێکی دیکەش مهاباد کەوتەوە ژێر دەسەڵاتیحکوومەتی ناوەندی. کراوێتز لە هاتنی سەربازەکان بۆ نێو شارەکە زۆر نیگەران بوو، بەڵام شانسی هێنا. فەرماندەی پاسدارەکان ئەبوو شەریف بوو کە کراوێتز ساڵی ١٩٧٦ لە لوبنان دەگەڵی ئاشنا ببوو. کاتێک پاسدارەکان دیتیان کراوێتز دەگەڵ ئەبوو شەریف راوەستاوە کاریان پێی نەبوو. دوای سێ‌رۆژان، ئەو رۆژنامەوانە فەرانسەییە بە مینیبووسێکی پڕ لە وەرزێران لە مهاباد وەدەرکەوت. لە شوێنێک کە لە ژێر کۆنترۆڵی پێشمەرگەکاندا بوو تێپەڕیو پێی گوتن دەچێ وتووێژدەگەڵ قاسملوو بکا. کوردەکان دەگەڵ خۆیان بردیان بۆ گوندێک لە نێو کێوو شاخەکاندا بۆلای دوکتور قاسملوو. گوندەکە کارەبای نەبوو. قاسملوو هەرچەند بۆ بەربەرەکانی ئامرازو ئیمکاناتێکی کەمی لە بەردەستدا بوو، بەو حاڵەش نیگەرانیی پێوە دیار نەبوو، بگرە خۆشحاڵیش بوو. ئەرتەش زۆر بە هێز بوو. جادەکان بەرۆژ لە ژێر کۆنترۆڵی ئەرتەشدا بوونو بەشەو بەدەست پێشمەرگەکانەوە بوون.

قاسملوو هەرگیز لەهیچ شەڕێکدا بەشداریی نەکردبوو بەڵام شەڕی پارتیزانیو شەڕی کلاسیکیی خوێندبۆوە. بێجگە لەوەش لەماوەی چەند ساڵێکدا لە بزووتنەوەی کوردەکانی عێراق هێندێک ئەزموونی وەدەست هێنابوو. شەرەفکەندی دەیگوت: « لەبارەی بزووتنەوە چەکدارییەکانی ئەمریکای لاتینەوە زۆر شتی دەزانی و دەی توانی لەبارەی بابەتە سەرەکییەکانی بزووتنەوەکەدا بەباشی بڕیار بدا، هەرگیز نەدەچووە نێو وردەکارییەکانی شەڕی چەکدارانەوە. بەڵام، پێشمەرگەکان لەسەر ئەو بڕوایە بوون کە زۆر باش دەزانێ. تەنانەت ئێستاش ئەمە رێسایەکی حدکایە کە فەرماندە سەربازییەکان دەسەڵاتی بڕیاردانیان نیە. ئەوە کادرە سیاسییەکانن کە دەسەڵاتێکی ئەوتۆیان هەیەو هیچ کات لەو رێبازە سیاسییەی پەسند دەکرێ لانادەن»[1]

شەرەفکەندی دەیگوت: « قاسملوو لە هەلومەرجێکی یەکجار دژوارداو لە کێوەکانەوە، رێبەرایەتیی بەربەرەکانییەکەی دەکرد. هێزی هەوایی بەوپەڕی دڵڕەقییەوە شارەکانی بۆمباران دەکرد، بەڵام، دوای سێ‌مانگان، سەرکەوتنێکی گەورە بوو».

لە کێوەکانەوە، لە وتووێژێکدا قاسملوو رای گەیاند شۆڕش تەواو نابێ و بە شێوەی پارتیزانی هەروا درێژەی دەبێ. رۆژی ٢٠ی ئۆکتۆبر، پێشمەرگەکان مهابادیان گرتەوە.

پاش قەیرانی بەبارمتە گیرانی باڵوێزخانەی ئەمریکا لە تاران، خومەینی دەستووری راگرتنی هێرشە سەربازییەکانی لە کوردستان داو دەوڵەتیش وای نیشان دەدا کە دەیەوێ دەگەڵ کوردەکان وتووێژ بکا. « هەردووک لا لەسەر ئاگربەسێک رێک کەوتنو خومەینییش پەیامێکی بۆ کوردەکان ناردو داوای لێکردن دەگەڵ ئێرانییە موسوڵمانەکانی دیکە یەک

---

١ - وتووێژ دەگەڵ بێرنارد گرانژۆن. دەفتەری سیاسیی حدکا لە کوردستان. سنووری ئێران عێراق، ١٩٩١.

بگرن‌و رق‌وقین‌و تفەنگەکانیان لە دژی ئەمریکا وەگەڕ خەن. هەروەها دڵنیای کردن لەنێو کۆماری ئیسلامیدا خودموختارییان دەبێ. پاشان تاقمێکی نوێنەرایەتییان پێک هێنا کە پارێزگارەکانی رابردوو ئەندامی بوون بۆ ئەوەی دەگەڵ کوردەکان بە رێککەوتنێک بگەن. کوردەکانیش گرووپێکیان بە ناوی دەستەی نوێنەرایەتیی گەلی کورد پێک هێنا. لە هەمووی سەیرتر ئەوە بوو کە خومەینی لەوتووێژەکاندا هەرگیز نوێنەرانی کوردستانی بە رەسمی نەناسی»[1].

کوردەکان گەڵاڵەیەکی بیست‌وشەش ماددەییان پێشنیار کرد کە شێخ عیزەددین‌و حدکاو حیزبی مارکسیستی کۆمەڵە واژۆیان کردبوو، دەوڵەتیش بەهێنانەگۆڕی گەڵاڵەیەک «بۆ هەموو مەڵبەندە خودمختارەکان» لە ئێراندا وەڵامی نەدانەوە.

گەڵاڵەومەلاڵە نەما، لەمانگی دیسامردا دەوڵەتی تاران دەسەڵاتی خۆی لە کوردستان بەهێزتر کرد. لەئاکامدا، شەڕو پێکدادان زیاتر پەرەی ئەستاند. حدکا رای‌گەیاند لە هەڵبژاردنی سەرۆک کۆماریداکە دەبوو ٢٥ی ژانویەی ١٩٨٠ بەرێوە بچێ بەشدار نابێ.

کراوێتزو رۆژنامەنووسی ئەمریکایی، جاناتان ڕانداڵ، کە لە تەورێز بوون، بریاریان دا بچن بۆ مهاباد. « کاتێک گەیشتنە وێندەرێ، قاسملوو لە دەفتەری کارەکەی خۆی کۆبوونەوەی هەبوو. ئێمە لەپشت هۆدەکە دانیشتین. بە کەسێکدا پێی ڕاگەیاندین ئێمەی دیوەو گوتبووشی بە یەکەوە نانی شەوێ دەخۆین. دوای ماوەیەک، قاسملوو بە پەرداخێک ویسکییەوە هاتەلامان. کەوابوو ئێمەش دەمان توانی مەشرووب بخۆینەوە. ئەمە شێوەکارێکە بۆ نیشاندانی ئەوە کە ئازادی بۆ هەمووان هەبوو، ئازادی لە خواردنەوە یان نەخواردنەوەدا. لەبارەی وتووێژەکاندا قسەمان کرد کە قاسملوو بەتەواوی پێیان هیوادار بوو. دەیزانی ڕێژیم خەریکە خۆی چەکدارتر دەکا. سەرەڕای ئەوەش هەرکات کەسێک [ی سەربە ڕێژیم] ویستبای وتووێژ بکا، ئەو هەمیشە ئامادە بوو. زۆرجاران دەیگوت بێجگە لە وتووێژ ڕێگە چارەیەکی دیکە نیە[2].

کوردەکان ئەم ماوەیە بە «شەڕی سێ‌مانگە« ناو دەبەن. بەڵام ڕاستییەکەی ئەوەیە شەڕ بۆماوەی چەند ساڵان درێژەی کێشا. ئەرتەش کوردستانی بە تەواوی داگیر کردو پێشمەرگەکانی کوردستان بۆ نێو کێوو شاخەکان پاشەکشەیان دەکرد.

---

١ - سەعید شەمس، تاختیوەری پارلمانی بریتانیا، لەندن، ژوونیەی ٢٠٠٨.

٢- جاناتان ڕانداڵ، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١.

بەشی سێهەم
بێکەسەکانی جیهان

برگەی یەكەم
كوردستانی شەڕلێدراو

لە دوایین مانگەكانی ١٩٧٩دا، دەهەزاركەس لەكوردستان كوژرابوون، شەڕ ئەو وڵاتەی تازیەباركردبوو بەڵام ئەرتەش هێشتا درێژەی بە هێرشەكانی دەدا. قاسملووو هاوكارەكانی لە شـارەكان وەدەركەوتن‌و بەرەو چیاكان ڕۆیشتن. حدك ڕێگایەكی دووورودرێژی بڕی‌و هەتا ساڵی ١٩٨١، ڕێبەرەكانی حیزب لە شوێنێك نیشتەجێ بوون كە پێیان دەگوت «دۆڵی دێموكراتی».

هێلین كرۆلیچ، كە ماوەی حەوت مانگان لەوێندەرێ بووە، دەیگوت: « كارێكی یەكجار دژوار بـوو. حیـزب لە هەمـوو گوندێك خوێندنگەی دروسـت كردبـوون‌و خەڵكی فێری خوێندنەوەو نووسین دەكرد. ساڵی١٩٨١نەخۆشخانەی دروست كردو لەنێو كێووشاخەكاندا تەنانەت بەندیخانەشیان ساز كردبوو»[1].

سـاڵی ١٩٨٢، كاتێك حدكا سـەر لەنوێ پاشەكشـەی كـرد، هێلین كرۆلیـچ گەڕایەوە [ئورووپـا] و دەیگـوت: « بەچاوی خـۆم دیتم چۆن ئەو دۆڵەیان بەجێ هێشـت‌و چوونە دۆڵێكی دیكە«. وردەوردە لەودیوی سـنوور لەمەڵبەندە كوردنشینەكەی عێراق نیشتەجێ بوون‌و لە ساڵی ١٩٨٤ـەوە لەو شوێنانە ماونەتەوە.

كاتێك پاشەكشەكە دەستی پێ‌كرد، قاسملوو بە دۆستە فەرانسەییەكانی گوت پێویستیی بە پزیشك و كەرەسەی دەرمانی هەیە. لە پاریس كەندال نەزان دەستی كرد بە كۆكردنەوەی یارمەتییە مرۆییەكان‌و سـێ تاقم لە پزیشكەكانیش ئامادەبوون بچنە كوردستان كە بریتی

---

١ - هێلین كرۆلیچ، وتووێژ دەگەڵ گابرییەل فێرناندێزو نووسەر، پاریس ١٩٩١.

بوون لە ئێدمێدیکاڵ ئینترناسیۆنال (AMI). میدیسەن دوموند (MDM) پزیشکانی جیهان‌و مێدیسەن سان فرانتییە (MSF)، پزیشکانی بێ‌سنوور بە درێژایی چەند ساڵ بێ ئەزموونیی کوردەکانیان لە شەڕدا بەجوانی بۆ دەرکەوتبوو.

یەکەمین تاقمی پزیشکە خۆبەخشەکان ژانویەی ۱۹۸۱ بە ڕێگەی تورکیەدا هاتن‌و بە کێوەکانی باکووری کوردستانداو بە پێیان، بە پازدە ڕۆژان گەیشتنە «دۆڵی دیموکراتی» لە باشووری پیرانشار. دوکتۆر فریدریک تیسۆ بەرپرس بووو ماوەی چەند مانگ بۆ دروستکردنی نەخۆشخانەیەک لە شنۆیە یارمەتیی حدکای دا. هێندەی پێ نەچوو، دوکتور فلۆرانس ویێبێریش هات.

بەڵام، پزیشک‌و پەرستکارەکان تووشی گیروگرفتێکی زۆر ببوون. یەکەمین تاقمێکی بە تورکیەدا گەڕانەوە گیران‌و بۆماوەی هەشت مانگ لە بەندیخانە ڕاگیران. لە ئاکامدا مێدیسەن سان فرانتییە کەسی دیکەی نەنارد، چونکە تەنیا ڕێگەیەکی هەیان بوو بە تورکیەدا بوو. کارمەندانی نەخۆشخانە نەیان دەتوانی بە بەغداش دا بڕۆن چونکە شەڕ دەگەڵ ئێران تازە دەستی پێ‌کردبوو.

میشێل بۆنۆ، پزیشکی ئێدمیدیکاڵ ئەنتێرناسیۆنال دەی گێڕایەوە: بەدزی سەفەری کردوەو دەواو دەرمانی دەگەڵ خۆی بردوە. بە فێڵ‌و تەڵەکەی ڕێنوێنێک توانیبووی لە دەستی پاسدارەکانی سەرسنوور رزگار بێ. بە پازدە ڕۆژان بە پێیان گەیبووە سکرتاریای حیزب، ئەوە کارێکی هاسان نەبوو. پۆلیسی تورکیە تاقمێکی سەر بە مێدیسەن سان فرانتییەیان گرتبوون. یەکێک لە ژنە دوکتۆرەکانیان بە هێندێک نووسراوەی پرۆپاگەندە لە دژی تورکیەوە گرتبووو دابوویان بە دادگایەکی غەیرە سەربازی. ئەمە وەک شتێکی زۆر جیددی لەقەڵەم درا، چونکە لە ساڵی ۱۹۸۱ بەم لاوە، تورکیە لە ژێر دەسەڵاتی ڕێژیمێکی سەربازیدا بوو. لە ئاکامدا ناوبراویان ناردە دادگایەکی سەربازی.

پزیشکێکی دیکەی‌ئێدمێدیکاڵ ئەنترناسیۆنال کە دەگەڕایەوە پاریس، گیرا. بەڵام ئەو ڕێکخراوە دووسێ کەسی ناردن بۆ تورکیە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکە. ئەودووکەسە چوونە لای دادوەرێکی سیویل (غەیرە نیزامی) و پێیان سەلماند کە دەبێ ڕابگەیەنێ سەلاحییەتی ڕاگەیشتن بەو بابەتەی هەیەو نابێ ئەو پزیشکە بە دادگایەکی سەربازی بسپێرن. بەم جۆرە، دوای پازدە ڕۆژ، پزیشکەکە ئازاد کرا. بەڵام ئەو ڕێکخراوە دەرمانییە هیچ ڕێگایەکی نەبوو فلۆرانس ویێبێرو فریدریک تیسۆ لەو گیروگرفتانە ئاگادار بکا، چونکە هەر لەو ڕۆژانەدا دەیانەویست بە ڕێگەی تورکیەدا لە کوردستانەوە بگەڕێنەوە بۆ ئورووپا.[1]

کاتێک قاسملوو لە بارودۆخەکە ئاگادار کرا، داوای [لە دەوڵەتی عێراق] کرد ڕێگا بەو

---

۱ - میشێل بۆنۆ، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ۱۹۹۱. ئەو قسانەی دوایەی بۆنۆ لەو وتووێژە وەرگیراون.

دوو پزیشکە فەرانسەییە بدا بە ڕێگەی بەغدادا بگەڕێنەوە. قاسملوو ئەو ڕێگە شاراوەیەی بۆ هاتوچۆی خۆی تەرخان کردبووو ئەو داخوازەی بوو بە هۆی ئەوە پێوەندییەکەی دەگەڵ ڕێژیمی عێراق ئاشکرا بێ.

بۆنـۆ دەی گێڕایـەوە دەیگوت: « تورکەکان دەیان زانی پزیشـکە فەرانسـەییەکان بە تورکیەدا هاتوچوو دەکەن. بۆیە بڕیارمان دا پزیشکە ئەڵمانییەکان دامەزرێنین. ئەڵمانییەکان هەروەک تۆ بڵێی توریستن (گەڕیدەن) و دەچنە ڕاوە ماسی، لەنێو ئامرازەکانی ماسیگرتندا هێندێک بەڵگەو شتی لەو بابەتەیان بۆ پێشمەرگەکان دەشاردەوەو بە شێوەیەک دەڕۆیشتن کە هەموو کەس پێی وابوو ڕاوچیی ماسیی قزل ئالان.

قاسملوو بەپێکەنینەوەگوتی:»زۆرخۆشە! بەم کارلێهاتووییەوە دڵنیام هەمیشە دوکتۆری فەرانسەییمان دەبن».

فلۆرانس وێبێر دەیگوت: « پێوەندییەکەمان دەگەڵ کوردەکان ڕاست بەم شێوەیە بوو. ئەو هەمیشە بە شۆخیو بە کەمێک لاتاوی خۆشو هەست بزوێنەوە قسەی دەکردن».[1]

قاسـملوو بە گەرمی پێشوازیی لە تیسـۆ کرد. ئەو پزیشکە بۆی دەرکەوت قاسملوو« لەخۆی، لە خەباتەکەی، لە تێکۆشـانە سیاسییەکەیو لە پشتیوانیی گەلی کورد بە تەواوی ئەرخەیانە».[2]

ئەگەر ئەمە ڕاسـت بێ گژەبای شـەڕ خەریک بوو دەست پێ بکا، بەڵام، ئەو قۆناخە لە ڕۆژەکانی دواتر زۆر باشـتر بوو. لە نێوان ساڵەکانی ١٩٨١و ١٩٨٢دا، کوردەکان بەشێکی گەورەیان لەو مەڵبەندە لەژێر کۆنترۆڵدا بووو بارودۆخە سیاسـیو سـەربازییەکە بۆ وان زۆر لەبـار بـوو. بەڕێوەبەرییەکی باشـی فەرمانگەکانیان دامەزراندبووو پزیشـکەکانیش گوڕوتینێکی زۆریان لەنێو ئەندامانی حدکادا هەست پێدەکردو خەڵکەکەش بە تەواوی پێی شادو دڵخۆش بوون.

کەشـوهەوایەکیخۆشو سەرسـوڕهێن باڵی بەسـەر سـکرتاریای حیزبدا کێشابوو. هەمووشـتێک پاک وخاوێـن بووو هەموو کـەس بەکەیف بوو. ڕەحمان[قاسـملوو] بەو زانیارییـەی لـە بـارەی ئەدەبیاتی فەڕانسـەدا هەیبووو بە شـێوەی بیروبـڕوای لەبارەی سیاسەتی کوردان، فارسانو تورکانو هەروەها لە بارەی سیاسەتی فەرانسـەوە، هەمووماني سەرسوڕماو کردبوو.[3]

لە سەفەرێک بۆ شاری بانەدا، تیسۆ بۆی دەرکەوت قاسملوو «وا دەهاتە بەرچاوان وەک

---

١ - لۆرانس وێبێر. وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١. ئەو قسانەی دوایە وێبێر لە وتوێژەکەدا گێڕاونیەوە.

٢ - فرێدریک تیسۆ. وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس. ئەو قسانەی تیسۆ دوایە دەیانکا، هەر لەو وتووێژە وەرگیراون.

٣ - کریستیان دووبۆی، «کوردەکان لە بەرامبەر خومەینیدا» لوی نیکسپرێس، ٢٩ی ژوونیەی ١٩٨٣. ل ٦٨.

بڵێی چارەنووسی گەلی کورد دەنێو دڵو دەروونیدایە. هەرکات لە بنکەیەکی پێشمەرگەکان دادەبەزیین، پێشمەرگەکان هەروەک نوێنەری ویستو ئاواتەکانی گەلی کورد پێشوازییان لــێ دەکــرد. پیاوێکی یەکجار زانا بووو لە بواری گوێدان بە ڕوانگەو بیروبڕوای کەســانی دیکەوە زۆر بە حەوســەلە بوو. جێگەی هیوای هەموو کەس بووو هەمووش لەســەر ئەو بڕوایــە بوون تەنیا ئەو دەتوانێ کێشــەکان چارەســەر بکا. ئەو بەتەواوی لەو ڕاســتییانە گەیشــتبوو بەڵام نەیدەتوانی ئۆرگانیزاســیۆنێک پێک بێنێ کە بتوانــێ جێگای بگرێتەوە. هەرچەند قاســملوو بۆخۆشــی ئەو ڕاســتییەی قبووڵ بوو کە دەبێ کارێکی ئەوتۆ بکرێ، بەڵام دەیگوت بەڕادەی پێویست کادریان نیە«.

ئــەم هەلومەرجە بەقازانجــی یەککگرتوویی حیزبەکە نەبــوو، هەلومەرجێک کە هێندێک جاردەبوو بە هۆی پێکهاتنی ریزە ناکۆکییەکی زۆر جیددی. ئەو ناکۆکییانە زیاتر لە بارەی وتووێــژ دەگەڵ دەوڵەتی ناوەنــدیو پێوەندی دەگەڵ ڕێکخــراوی کۆمەڵەو چەپئاژۆکانو هەروەها لە پێوەندی دەگەڵ ستراتیژیی چەکدارانەی حیزبدا سەری هەڵ دەدا.

قاســملوو ســاڵی ١٩٨٣ وتووێژی دەگەڵ کریســتیان دوبۆی ســەر بەرۆژنامەی‌لوێ ئێکســپریس کردبووو گوتبووی: « ئەوان ســەرکۆنەیان دەکردمو دەیانگوت پێیان وایە بە بڕوای من دیموکراســی پێش هەموو شــتێکە. هەڤاڵەکانم پێیان وابوو ئەوە بیانوویەکە بۆ ئەوەی ـ بە تایبەتی لەسەردەمی شەڕدا ـ بە جیددی دەست بەکار نەبم، بەڵام بۆخۆم لەسەر ئەو بڕوایەم ئەوە بە تەواوی بە پێچەوانەیە»[1].

ئەو کەســەی وەک ڕێنوێن دەگەڵ ڕۆژنامەوانەکە بوو بۆی ڕوون کردەوەو پێی‌گوت: « دێموکراسیی حیزبەکەمان شێوەیەک شەڕ لە دژی چەشنێک ئاژاوەو لێکدابڕانە کە لەنێو گەلــی کورددا هەیە. هەرکەس پێی وایە بۆخۆی قارەمانێکە، بەڵام هەموویان پێویســتییان بە خوێندنگە ســەربازییەکانی ئێمە هەیە بۆ ئــەوەی چالاکییەکانیان هاوئاهەنگ کەنو ئەم ستراتیژییە فێر بنو هێزی خۆیان لەدژی سەدوسی‌هەزار، بگرە سەدوپەنجا هەزار سەربازی ئێرانی وەگەڕ خەن کە لە دژی ئێمە وەخۆیان خستوون».

لەنێوان قاسملووو سادق شەرەفکەندیدا هێندێک جیاوازی هەبوو. ناوبراو دوای تێرۆری قاســملوو دەبــوو جێگەی بگرێتەوە. وێبێر لەســەر ئــەو بڕوایەیە کە « دۆســتایەتییەکو ڕێزگرتنێکــی دوولایەنەیــان لە نێواندا هەبوو، بــەڵام جیاوازییەکی زۆریشــیان هەبوو کە جاروبار سەری هەڵدەدا» .

سیاســەتەکانی قاســملوو لە بواری شــەڕی چەکدارانەدا دەکەوتنە بەر ڕەخنەلێگرتنو هێندێک کەس دەیانگوت لە بەرامبەر کوژرانی‌هێندێک لەفەرماندەرەکانی‌هێزە چەکدارەکاندا

---

١ - نی بید.

خەتابـارە. ئەمــە دەتوانــێ یەکێک لە هۆیەکانــی لێکدابڕانێک بێ کە ژانویــەی ١٩٨٨ لەنێو حیزبەکەدا رووی‌دا.

تیسۆ دەیگوت: « تەنانەت ئەو کەسانەش کە لە حیزب دابڕان پێیان وابوو تەنیا هەرئەو رێبەرە. ئەو باش دەی زانی هەڵوێستەکەی چارەنووسـێکی مێژووییــەو ئەگەرچی هیچ پێی خۆش نەبوو ببێتە دیکتاتۆر، بەڵام، ئەوەی راســت بێ، هێندێک هەڵوێستی توندوتیژی دەگرتن. لە وتووێژ دەگەڵ ئەندامانی دەفتەری سیاســیو دەگەڵ فەرماندەرەکاندا، زۆرجار دەمدی راست وەک دیکتاتۆران هەڵسوکەوتی دەکرد. سەرەڕای ئەوەش هەرگیز توورەیی توندوتیژم پێوە نەدی... بەڵام، بەڵێ جاروباریش کە دەیدی ئاودەستەکە یا پەرداخێک پیسـە، تووڕە دەبوو. لەوجۆرە کاتانەدا دەیگوت، خۆ ئێرە ماڵی ئاژەڵە کێوییان نیە«.

قاسملوو پێش هەمووشتێک بۆ کەسانی دەوروبەری مامۆستای فێرکاری بوو. بۆ وێنە، بۆنــۆ دەی گێڕایەوە هەرگیز نەی دەویســت بۆ ئاورکردنەوەیــەک داران ببڕن و دەیگوت لێڕەوارەکانی کوردستان شتێکی یەکجار گرنگن.

رۆژێک لەرۆژان چاومان بە جێ‌پێی ورچێکو بێچووە ورچێک کەوتو قاســملوو پێی گوتن « هەرکەس ئەو ورچەی بکوژێ... لەبیرم نەماوە چ هەڕەشــەیەکی لێ کردن. بۆیە هیچ کەس نەی‌وێرا ورچەکە بکوژێ».

تیسۆ لەسەر ئەو بڕوایەیەکە قاسملوو بە شێوەیەکی پۆزیتیڤو بنیاتنەرانە دەگەڵ کەسانی دیکە هەڵســوکەوتی دەکردو لــەم بارەیەوە هەتا ئەوڕادەیە دەچــووە پێش کە کوردەکانی دەوروبەری « رەوشتی پڕ لە هەستی خۆشەویستییەکەی لە قسەکردن‌و وتووێژەکانی لێ فێر بن، ئەوەش تایبەتمەندییەک بوو کە زۆرکەس لە کوردە عێراقییەکان نەیانبوو».

قاســملوو زۆرجار جەختی لەســەر هەڵســوکەوتی نەرم دەگەڵ خەڵک دادەنا. بۆوێنە، رێگــەی بــە تاقمە مائۆئیســتەکانی کۆمەڵە دەدا بە ئــازادی بە ناوچەکانی ژێر دەســەڵاتی حدکادا هاتوچوو بکەن. کۆمەڵە تاقمێکی دەمارگرژ بوون کە پەیرەوییان لە بیروبڕوایەکی لەباوکەوتــوو دەکــرد. حــدکا رێگەی پێ دابوون کە بەســەر کەمپەکانی خۆیــان رابگەن‌و بەوجۆرەی قاســملوو دەیگوت «لــە هەوڵی ئەوەدا بوون بە هەڵــەو نابەجێ‌و لەدەرەوەڕا رێفۆرمی زەوی‌وزار بەڕێوە بەرن. ئەوانە خەبات ناکەن. کەســانی زاناو بەئاوەزی خەڵکی تارانن»[1].

کۆمەڵە رێکخراوێک بوو لە گرووپێک کادری چینی مامناوەندی‌و شارنشین پێک هاتبووو ژمارەی لایەنگرانی لەنێو کۆمەڵی کوردەواریدا شــتێکی وا نەبووو کەمئەزموونیش بوون. رێبەرەکەیان عەبدوڵڵا موهتەدی بوو. بەبڕوای ئەوان گرنگترین بناخە بیروبڕوا مارکسیست

---

١ - کریستیان دوبۆی «کوردەکان: لە بەرامبەرخومەینیدا« ل. ٦٩.

ـ لنینیستییەکەیان بووو بۆوان، کوردبوون لە پلەی دووهەمدا بوو.

قاسملوو لە بەرامبەر هەڤاڵە توودەییەکانی رابردووشیدا هەر بەم شێوەیە هەڵسوکەوتی دەکرد، ئەو تودەییانەکە سەردەمی «مانگی هەنگوین»یان دەگەڵ ئیسلامییە بناژۆکان بە شێوەیەکی ناخۆش تەواو ببوو.

لەحاڵێکدا تودەییەکان خومەینییان وەک برای خۆیان چاو لێ دەکرد، رادیۆ موسکۆ کوردەکانی وەک « ئامرازی دەستی ئیمپریالیزم» دەناساند. بەڵام کاتێک تاران بە شێوەیەکی توندوتیژ هێرشی کردە سەر حیزبی کومونیستو بە سەدان توودەیی گرتنو تیرەبارانی کردن، رادیۆ موسکۆ بە شێوەیەکی رێکوپێک دەستی کرد بە رێزگرتن لە «داخوازە رەواکانی کوردەکان».[1]

بەبڕوای قاسملوو، کە لە سەردەمی لاوەتییەوە کەوتبووە ژێر کاریگەریی مارکسیزم ـ لینینیزمەوە، ئەم جۆرە بیروبڕوایانە ئیدی بایەخێکیان نەمابوو. لە پێشەکیی کتێبەکەیدا، کە ساڵی ١٩٦٥ نووسیویەتی، بەڕوونی بە خوێنەرانی راگەیاندوە کە ئەمە لێکۆڵینەوەیەکی ئابووریو سیاسییە کە « لەژێر رووناکایی تیئۆرییەکانی مارکسیستی ـ لینینیستیدا» نووسراوە.[2] بیست ساڵ دواتر رێگەی خۆی گۆڕیو بوو بە سۆسیال دیموکراتێکی کەم وێنە.

لەو رۆژانەدا، کوردەکان زۆر بەوردی سەرنجیان دەدایە رووداوەکانی ئەفغانستان ـ ولاتێک کە بە سنوورێکی دوورودرێژەوە دەگەڵ ئێران، کەوتبووە ژێر هێرشی ئەرتەشی سۆڤییەتەوە. لە وتوێژێک دەگەڵ بۆنۆدا، قاسملوو گوتی پارتیزانە ئەفغانییەکان گەلێک کۆنەپەرستی توندوتیژن. بۆنۆ هەڵ بەزییەوەو زۆر بەتوندی رەخنەی لە قسەکانی گرت.

قاسملوو لە درێژەی قسەکانیدا گوتی: « هێرشی شووڕەوی بۆسەر ئەفغانستان مەحکووم دەکەم... بەڵام نامەوێ زۆر بە ئاشکرا ئەوە بڵێم».

بۆنۆ دەیگێڕایەوە: « قاسملوو بە مەبەستی روونکردنەوەیەک دەیگوت بەشی زۆری کادرەکانی، لانیکەم لە هەرسیکەسان دووکەس، بەبیروبڕوای حیزبی توودە پەروەردە کراون. بۆیە پێکهێنانی ئاڵوگۆڕ لە شێوەی فکروبیریاندا کارێکی هاسان نیە. هەروەها باش دەی زانی کومونیزم بۆ وەرزێرو جووتیارە کوردەکان نابێ... بەڵام، پێی وابوو دەبێ ئاڵوگۆڕی کۆمەڵایەتیو سیاسی وردەوردە پێک بێ».

دوکتۆر بێرنارد گرانژۆن[3] کە پاش مردنی قاسملوو گەڕابۆوە کوردستان، دەیگوت پەرستارێک بەناوی ژۆرژیا خوشکێکی هەبوو کە لایەنگری ترۆتسکی بوو، جارێکیان بە

---

١ - تی بید.

٢- عەبدورڕەحمان قاسملوو، کتێبی کوردستانو کورد، چاپی ناوەندی ئاکادیمیی چێکوسلۆواکی، پراگ ١٩٦٥.

٣- بێرنارد گرانژۆن، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس،١٩٩١.

قاسملووی گوتبوو حدکا حیزبێکی «بۆرژوایی»یە. قاسملووش لە جیاتی ئەوەی وەک هەمیشە بە گاڵتە وەڵامی بداتەوە، لە حاڵێکدا سەردەمی رابردووی وەبیر هاتبۆوە، زۆر بە جیددی گوتبووی: «سەردەمی لاوەتیم وەبیر دێنیەوە. بڕوام بەهەموو ئەو شتانە هەبوو کە دەیانڵێی. بەڵام ئێستا ئیدی بڕوام پێی نیە».

بەتالاییەکی دیکەی ئیدئۆلۆژیکی لە وجوودیدا هەبوو. دەیگوت رۆژێک لەرۆژان رۆژنامەنووسێک پێی گوتم، « ئەتۆ هەمیشە لەبارەی دێموکراسییەوە قسە دەکەی. ئەرێ ئەوە یانی چی؟ ئەرێ ئەتۆ لەبارەی دێموکراسی بۆ کۆمەلانی خەڵکەوە قسە دەکەی یان دێمۆکراسیی سەرمایەداری؟».

قاسملوو لە وەڵامدا گوتبووی: «دێموکراسیو هیچیدی».

ژورنالیستەکە بەتوندی گوتی: « ئەمە هیچ واتایەکی نیە. ئەتۆ دەگەڵ خەباتی چینایەتی هەی؟».

لە وەڵامدا قاسملوو پرسی: « کێباسی خەباتی چینایەتیی کردوە؟ ئەوە مارکس بوو. بەڵام لەکوێ؟» ئەویش وەڵامی دایەوە: «لە داس کاپیتاڵدا».

قاسملوو بەمجۆرە کۆتایی بە قسەکانی هێناو گوتی: «بەراستیتە؟ ئەگەر پێت خۆش بێ، دەتوانین ئەو قسانەمان شەوێ درێژە پێبدەین. ئێستا کارم هەیەو بەپەلەم. بەڵام، تکایە بۆم روون بکەوە لەکام بەشی داسکاپیتاڵدا باسی خەباتی چینایەتیی کردوە».

شەوێ، کابرای رۆژنامەنووس پێی گوت ماوەیەکی دووورودرێژ بەدوای ئەوبابەتەدا گەڕاوەو هیچی وەدەست نەکەوتوە. هەروەها گوتیشی لە هیچ جێگەیەک باسێک لە خەباتی کۆمەلایەتی ـ ئابووری لە داس کاپیتاڵدا نەکراوە.

بەشکو گومان لێیان پرسی: « کەوابوو ئەو لە کام بەشی داس کاپیتاڵدا باسی خەباتی چینایەتیی کردوە؟»

قاسملوو لەکۆتاییداگوتی: « مارکس هەرگیزلە داس کاپیتاڵدا باسی خەباتی چینایەتیی نەکردوە. لەکۆتاییەکانی ژیانیو لە وتارێکدا لەو بارەیەوە نووسیویەتیو ئەگەر ئێوە بەڕاستی مارکسیست بن، ناتوانن لەبارەی خەباتی چینایەتییەوە قسان بکەن.

ساڵی ١٩٨٢، لە کۆبوونەوەیەکی حدکادا بەشدار بوو کە بۆ پاراستنی لە هەرچەشنە مەترسییەک لە شوێنێکی نەناسراو بەرێوە چوو. «شوێنێکی نیوە ژێرزەمینو خانووبەرەیەکی گەورە بوو. لەوە دەترسان بکەونە ژێر تۆپبارانی هێلیکۆپتێرانەوە. هێندێک بەڵگەیان لە بارەی خۆراگریی ڤیەتنامییەکانی باکوور لە بەرامبەر هێزەکانی ئەمریکادا پیشانی بەشدارەکان دەدان کە کۆنو کەم بایەخ بوون. قاسملوو بڕوای بەو شتانە نەبوو بەڵام ناچار بوو قبوڵیان بکا. کاتێک دەستی بە قسان دەکرد جیددی بوو، بەڵام توندوتیژ نەبوو. ئەمە راستییەکی حاشا هەڵنەگرە، ئەو پریستیژی حدکای بەرز کردەوە. بۆچینا؟ حدکا لەسەرەتادا حیزبێکی

مارکسیست ـ لینینیستی بووو، قاسملوو باش دەیزانی ئەم فەلسەفە سیاسییە بۆ کوردستان نابێ. ئاخرین بیروبڕوایەکی بناخەیی کە لە کوردستان هێنایەگۆڕێ سۆسیال دیموکراسی بوو. لە کوردستان هیچ چینێکی کرێکار لەگۆڕێدا نیە».

سالّی ۱۹۸۱، پزیشکەکانی یارمەتیدەری دەرمانی دەگەڵ قاسملوو چوونە شاری بانە کە لە نزیک بەرەی شەڕی کوردەکانو دەوڵەتی ئێران بوو.

«رێبەرێکی بەرێزو لەسەرەخۆ بووو دەگەڵ فەرماندەرەکان دەچوو بۆ بەرەی شەڕ. هێندێک کەس زۆرجاران پێیان دەگوت دەبێ ئاگای لەخۆی بێو بە پارێزەوە هەڵسوکەوت بکا».[1]

زۆرکەس بۆی نیگەران بوون. قاسملوو بۆ تیسۆی دەگێڕایەوە کە رۆژێک شەڕوهەڵلایەکی زۆر لە نزیک ماڵەکەی سەری هەڵ دابوو. قاسملووش بە تفەنگەوەو بە پەلە لە ماڵەکەی وەدەرکەوت. لە دەرێ چەند ژنێک راوەستابوون. یەکێک لە ژنەکان لێی هاتە پێشو بەشێوەیەکی توندوتیژ ئێخەی کراسەکەی دادڕیو پێی گوت: « ئەتۆ نابێ بچی؛ ئەتۆ گەورەترین پەناگای هیواوهومێدمانی».

بۆنۆ یەکێک لە سێهەمین تاقمی پزیشکە فەرانسەییەکانو یەکەمین کەس بوو کە لە رێگەی بەغداوە هاتبوو.» پۆلیسی سیاسی هەڵی گرتینو بردینی بۆ هوتێلێک. دوای سێ‌رۆژان سواری ماشێنێکیان کردین کە شووشەی پەنجەرەکانی ڕەش بوونو نەمان دەتوانی هیچ شتێک لە دەرەوە ببینین. بردیانین بۆلای سنوور، یان باشترە بڵێم ناوچەکانی بێ‌لایەنو لەوێ قاسملووو خەباتگێڕەکانی وەریان گرتین. لەوێ هەرزۆر زوو هەوا گۆڕاو پاش دوازدە رۆژان گەیشتینە نەخۆشخانەکە».

« دوایە گەیشتینە دەبیرخانەی. دۆڵێک بوو نەت دەتوانی هیچ شتێک ببینی. دەرگاکان هۆدە چکۆلەکانیان داپۆشیبوو کە لە نێو کێوەکاندا شاردرابوونەوە. هەموو هۆدەکانی شوێنی کار لەژێر تەپۆڵکەکانداو یەکجار سارد بوون. ئێسترەکانمان دەگەڵ دەرمانو ئامرازە پزیشکییەکان بەجێ هێشتن، چونکە بەڕادەیەک بەفر باریبوو کە نەدەکرا بیانبەین».

« وردەوردە کەسایەتیی قاسملووم بۆ دەرکەوت. میوانخانەیەکی پڕ لە کتێبی لاپلییاد [کۆلێکسیۆنێکی گەورەی ئەدەبیاتی جیهان بەفەرانسەیی] ی هەبوو؛ بەراستی سەرسوڕهێن بوو. کتێبخانەکەی پڕ لە ئەدەبیاتی بیانی بوو. بەحەوت زمانان قسەی دەکرد. لەبارەی فەرهەنگو نەریتی وڵاتانەوە ئاگادارییەکی یەکجار زۆری هەبوو. تاقە حەمامێکی چکۆلەی هەبووو رێگەی بەکەس نەدەدا خۆی لێ بشوا. لەسەر میچەکەی ئاوریان دەکردەوەو بۆ ئەوەی ئاوی دووشەکە گەرم بێ.

سادق شەرەفکەندی ـ دوکتۆری شیمیو نەفەری دووهەم لە حیزبدا ـ و قاسملوو

---

۱ - فرێدریك تیسۆ، وتوویژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ۱۹۹۱.

بەیەکـــەوە بوون. شـــەڕەفکەندی بەرپرســـی پێشـــمەرگەکان بـــوو. بۆنۆ دەیگـــوت: « ئەو پیاوێکی ســـەختگیر بوو. قاسملوو پیاوێکی سیاســـەتوان‌و بەتەگبیر بوو. بەڵام ڕێکوپێکیی ڕێکخراوەکانی حیزب لەژێردەستی سەعیددا بوو[1]. کاتێک هێزەکانی حیزب لە بەرەی شەڕ لەژێر تەوژمی بێ‌پسانەوەی سەربازەکانی ڕێژیمدا شکستیان دەخوارد، وام پێ‌باشتر بوو ســـەعید لەوەزعەکە ئاگادارم کا، چونکە قاسملوو هەمیشـــە لەهەوڵی ئەوەدا بوو دڵخۆشم کا. سەعید ڕاست‌و ڕەوان قسەی خۆی دەکرد بەڵام، قاسملوو پیاوێکی سیاسیی بە نفووز بوو».

شـــەڕەفکەندی دەی‌گێڕایەوە: « هەرکات دوکتۆر قاسـملوو پێی گوتبـام ماندووە یان نەخۆشـــە، لەبەر ئەوە بوو دەیەویســـت موتاڵا بکا. موتۆڕێکی‌کارەبای هەبووو دەی‌توانی شەوانە هەتا درەنگانێک خەریکی کاری خۆی بێ. زۆرکەم دەنوست. موتاڵا بۆ وی کارێکی خـۆش بـووو زۆر خێـراش بابەتی دەخوێندنەوە. مۆسـیقای کلاسـیکی پـێ خۆش بوو، بیتهۆڤین‌و موورارت ـ هەروەها مۆسـیقای کوردی‌و فارسـی. لە سەرەتادا بەرنامەیەکمان بۆ کارەکانمان نەبوو، بەڵام وردەوردە بەرنامەیەکی بەســـەردا ســـەپاندین‌و بەم شـێوەیە بەتایبەتـی دوای نیوەڕۆیـان‌و شـــەوانەش دوای نانخواردن، کات‌و دەرفەتی پێویسـتی بۆ موتاڵا پێک هێنا. داواشی کرد مەگەر کارێکی ئۆرژانس بێتە پێش، دەنا نابێ موزاحیمی بن. هەروەها ڕۆژەکانی هەینی‌و پشوودانەکان خەریکی حەسانەوە دەبوو»[2].

قاســـملوو دەگەڵ ژێردەســـتەکانی لە ســـاڵۆنی دەفتەری سیاســـی نانی دەخوارد. بۆنۆ دەیگـوت: « هــەر وەکوو ئەوانی دیکە شـــتی فەقیرانەی دەخـــوارد.» پیاوێکی خاکەڕاو بە تایبەتمەندییەکانی مرۆڤێکی‌ڕاســـتەقینەوە بوو. دەگەڵ ژێردەســـتەکانی خۆی بەڕاشـکاوی قســـەی دەکردو هیچ پێویستیی بە دەســـتووردانی توندوتیژ نەبوو، نزیکەی دوازدە هەزار پێشـمەرگەی هەبوون کە بەتەواوی گیرۆدەی ڕێبەرەکەیان بوون.زۆربەی پێشمەرگەکان لــە بنەماڵەی وەرزێران‌و خەڵکی دێهاتی بوون. هەرکات بۆنۆ دەگەڕایەوە بۆ کوردســـتان، باشترین شەڕابی دەگەڵ خۆی دەهێنا.کاتێک قاسملوو بەخێرهاتنەوەی دەکرد، یەکەم شتێکی کە بە بزەوە لێی دەپرسی ئەوە بوو: «چت هێناوە؟»

ئەمە دابونەریتێکی یەگجارجوان بوو.ئەو ڕۆژە لە شوێنێکی ساکار لە نێو کێوەکاندا کە زیاتر لە دووهەزار میتر بەرز بوو، باشترین شەڕابی فەڕانسەییان خواردەوە.

---

١ - -»دوکتور سەعید» ناسناوی نهێنیی سادق شەڕەفکەندی بوو.

٢- سادق شەڕەفکەندی، وتووێژ دەگەڵ بێرنارد گرانژۆن، دەفتەری سیاسیی حدکا لەسەر سنووری عێراق دەگەڵ کوردستانی ئێران، ١٩٩١.

بڕگەی دووەم
پێوەندیی فەڕانسەیی

ڕۆژێک لە ڕۆژان قاسملوو بە شێوەی نهێنی بە بۆنۆی گوت زۆر نیگەرانە چونکە حیزبیکۆمونیستی عێراق چەند کەسێکی بە بارمتە گرتوە. قاسملوو دژی تێرۆریزمو بەبارمتە گرتنی ئەمو ئەو بوو. کەمێک دواتر، بۆنۆ دیتی چەند کوردێک لە ماڵەکەی قاسملوو وەدەرکەوتن. « زۆر لەبار نەبوون. تەنانەت سڵاویشیان نەکرد. ئەم شێوەکارە لە نێو حدکادا باو نیە. ئەو کوردانە سەر بە حیزبی کومونیستی عێراق بوون. قاسملوو بانگی کردبوون پێیان بڵێ دژی ئەوجۆرە کارانەیە»[1].

دوکتور بۆنۆ زۆرجار بەتەنیشت ناوەندی(حیزبی کومونیستی عێراق) دا دەڕۆیشت، چونکە دەیزانی بارمتەکان لەوێن. ڕۆژێک، بێئەوەی چاوەڕوانی ڕێنوێنەکەی بێ، بۆلای ناوەندەکە چووە پێش. «کومونیستەکان هەروەک کابرایەکی شێت چاویان لێ کردمو گوتیان ئەتۆ کێی؟» گوتم: «فەرانسەییم». سەرم وەرسووڕاندو دەستم بۆلای پێشمەرگەکانی حیزب ڕاداشتو بەوانیشم گوت، دێموکرات، قاسملوو. ئەوانیش ڕێگەیان داین بڕۆین. دوای ئەوڕۆژە نامەو بەستەکانی پۆستیمان بۆ بارمتەکان دەبرد».

توورەبوونی فەرانسە تەنیا لەبەر ئەوە نەبوو کە هاونیشتمانە فەرانسەییەکانیان لە عێراق بە بارمتە گرتبوو. لە حاڵێکدا ئەمریکا دەگەڵ ئێران پێوەندیی دۆستانەی هەبوو، فەرانسەش دەگەڵ عێراق نێوانی خۆش بوو. کاتێک لە ساڵی ١٩٨١دا، هێزی هەوایی

---

١ - وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١ئەو قسانەی دواتریش هەر هی ئەو وتووێژەن کە دەگەڵ بۆنۆ کراوە.

ئیسرائیل پرۆژە ئەتۆمییەکەی ئوسیراکی، کە کەوتبووە باشووری بەغدا، بۆمباران کرد، ئەو پرۆژەیان لەنێو برد کە بە سەرمایەو بەدەستی کارناسە فەننییەکانی فەرانسە دروست کرابوو. بەهۆی پێوەندییەکی دۆستانەی نێوان فەرانسەو عێراق نزیکەی حەوت هەزار کارناسی فەننی لە عێراق کاریان دەکرد. کومونیستەکان دووکەس لە ئەندازیارەکانیان بە بارمتە گرتبوو.

بۆ پێوەندییە نێو نەتەوەییەکان هەلومەرجەکە زۆر ناسک بوو. لە فەرانسە، ئەنیس نەققاش، کە پیاوێکی بە فەرهەنگی لوبنانی بوو، کەوتبووە ژێر کاریگەریی شۆڕشی ئێرانو خەریک بوو سەرۆک وەزیری پێشووی ئێران، شاپووری بەختیار بکوژێ. ناوبراو لە کارەکەیدا سەرنەکەوت، بەڵام لە ئاکامی ئەم کارەدا، دووکەس کوژران.[1]

قاسملوو بە بۆنۆی گوت لەوە ئاگادارە کە ڕێژیمی ئیسلامیی ئێران دەیەویست ئەو دوو فەرانسەییە بە بارمتە گیراوە لە حیزبی کومونیستی عێراق «بکڕێ». تەنانەت وادەی چەکوچۆڵیشی پێ دابوون.

بۆنۆ لێی پرسی: « بۆچی ئەوەم پێ دەڵێی؟» قاسملوو هەر بزەیەکی هاتێ.

بۆنۆ وەک بیرەوەرییەک دەیگێڕایەوەو دەیگوت: « کاتێک چوومەوە پاریس، نەم دەزانی چ بکەم. کارم بۆ ڕێکخراوی NGO دەکرد کەڕێکخراوێکی بێلایەن بوو.» بەڵام، بڕیاری داو تەلەفونی لە وەزارەتی کاروباری دەرەوە کردو گوتی: « پێم وایە داوام لێ کراوە پەیامێکتان بدەمێ».

پاریس لە ڕێگەی پەرویزەوە هەر زۆر زوو وتووێژی دەست پێ کرد. ناوبراو نوێنەرێکی نهێنیی حدکا لە پاریس بووو قەرار بوو دوای دوو ڕۆژان بەسەفەر بچێتە کوردستان. حیزبەکەی قاسملوو پێوەندیی نێوان دەوڵەتیفەرانسە بەبارمتە گیراوەکانی وەئەستۆ گرتبوو . ئاخرییەکەشی توانی بارمتەکان ئازاد بکا.

بەوحاڵەش، بەڕێکردنیان بۆ دەرەوە کارێکی هاسان نەبوو. ئەندازیارەکان ناچار بوون بۆ ماوەیەک لەکوردستان بمێننەوەو بەهۆی جاڕزبوونیان، حدکایان بەوە تاوانبار دەکرد وەک بڵێی ئەوانی خستبێتە نێو زیندانەوە.

تیسۆ دەی هێنانەوە سەرەخۆو پێی دەگوتن: « ئێوە ئازادن».

بەڵام بڕوایان پێنەدەکرد. یەکێک لە دوکتورەکان دەیگێڕایەوە کاتێک ئەندازیارەکان ئازاد کران، یەکێکیان دەگەڵ دەفتەری سیاسی پێوەندیی گرت، بەڵام ئەوی دیکەیان تەنانەت سوپاسیشی لە حدکا نەکرد.

بۆنۆ دەیگوت: « قاسملوو بارمتەگیراوەکانی ڕزگار کردو کاربەدەستانی دەوڵەتی

---

١ - شاپووری بەختیار هاوینی ساڵی ١٩٩١، لە پاریسو بە دەستی کۆماندۆیەکی ئێرانی کوژرا.

فەرانســەش لەم راستییە ئاگادار بوونو پێشــم وایە دوای ئەوکارە رێگایان بە حدکا دا دەفتەرێک لە پاریس بکاتەوەو بیستو پێنج کەس لە بریندارەکانیهێنانە نەخۆشخانەکانی فەرانسە بۆ ئەوەی پێیان رابگەن. میدیسەن دومۆند نەخشی نێوبژیوانی دەگێڕا.

سۆسیالیســتی فەرانســەیی ئالێن شنال، ئەوە تەواو بە ڕاســت دەزانێ کە قاسملوو لەبەرامبــەر ئازادکردنــی بارمتەکانــدا چەکوچۆڵــی داوە بــە لایەنەکــەی دیکــە، و لــە هەلومەرجێکی دیکەی وەک ئەوەدا بەدانی پارەیەکی باش، کارەکەی جێبەجێ کردبوو. لە ئاکامدا، دەوڵەتی فەرانسە لە نێوان ساڵەکانی ۱۹۸۱و ۱۹۸۲دا «بەجوانی بۆی دەرکەوت دەتوانن لە رێگەی قاسملووەوە وتووێژ بکەن».

پێوەندییــەک کــە لەنێــوان قاسملووفەرانســەدا دامــەزرا ئەوەندە پتەو بــوو کە لە داهاتوودا بوو بە هۆی بەرەســمییەت ناسرانی «شورای ملی مقاومت» لەلایەن حیزبی سوسیالیســتی فەرانسەوە. ئەو « شــوورایە لەلایەن حدکاو سەرۆک کۆماری پێشووی ئێــران، بەنــی ســەدر[1]، مەســعوود رەجــەوی، رێبەری «ســازمانی مجاهدیــن خلق»و ژمارەیەک لەو کەسایەتییە سیاسییانەوە کە لە تاراوگە دەژیان، دامەزرا. شنال دەیگوت: « کاتێک قاسملوو لە «شورا»کە هاتەدەر، ئێمەش هێندێک لێی دوور کەوتینەوە چونکە «شــوورا» ببوو بە ئامرازێک بۆ پێهەڵگوتنی رەجەویو بە تەواوی لەژێر دەستی ئەودا بووو هەروەکوو ناوەندێکی ئایینیی لێ هاتبوو». شــنال ئێســتا لەسەر ئەو بڕوایەیە کە دەوڵەتی فەرانسە لەکاتی سەرکەوتنی شۆڕش لە ئێرانو پشتیوانیکردنی لە بەنی سەدردا هەڵەیەکی گەورەی کردبوو.

شــنال بەڕوونی دەیگوت: «بەنی ســەدرو لایەنگرەکانی بە کردەوە راســت وەکوو ژاکۆبینەکان تاقمێکی تەواو دڵڕەق بوون».

لیۆنێل ژووســپەن ســکرتێری گشــتیی حیزبی سۆسیالیســتی فەرانســەو سەرۆک وەزیری دواتری ئەو وڵاتە دەگەڵ ئالێن شــنال تەنیا سیاسەتوانانیفەرانسەو بگرە تەنیا سیاســەتوانانی ئورووپاییش بوون کە ســاڵی ۱۹۸۰و بە شێوەی رەسمی چوونە تاران. لەوێ جەختیان لەســەر ئەوە دانابوو کە بەنی ســەدرو کەســانی دەوروبەری کایەیان بــە ئایندەی بەبارمتە گیــراوە ئەمریکاییەکان دەکردو تەنیاوتەنیا لە فکری دەســتکەوتە سیاســییەکانی خۆیاندا بوون. لەحاڵێکدا لەبەرامبەر فەرانســەییەکاندا هەڵســوکەوتێکی بەڕواڵەت مرۆڤدۆســتانەیان لەخۆیان پێشان دەدا، بە شــێوەیەکی تەواو دڕندانەو بەبێ هیچ چەشنە بەزەییپێداهاتنێک هێرشیان دەبردە سەر کوردەکان.

---

۱ - ابوالحسن بنیصدر یەکەم سەرۆک کۆماری ئیسلامیی ئێران لە فێوریەی ۱۹۸۰ەوە هەتا ژوئەنی ۱۹۸۰ بووو لە ماوەی قەیرانی بەبارمتە گیرانی ئەمریکاییەکان دا سەرۆک کۆمار بوو.

ئەو دوو سیاسەتوانە فەرانسەییە بە ئێرانییەکانیان گوتبوو لایەنگری شۆرشن، بەڵام لـە پێوەندی دەگەڵ مەسـەلەی کورددا تەواو نیگەران بـوون. گیروگرفتی کوردەکان بە جۆرێک بوو ئەوانی هێنابووە سەر ئەو بڕوایە کە شۆڕشی ئێران بە شێوەیەکی یەکجار خراپو نالەبار دەچێتە پێش.

شـنال[1] دەڵێ: « لە سـەرەتادا، ئێمە زانیارییەکی یەکجار کەممان لە بارەی کورداندا هەبـوو. قاسـملوو مرۆڤێکـی بەتواناو دلۆڤـانو درەوشـاوە بوو. ئێمە هـەر زۆرزوو پێوەندییەکی باشمان دەگەڵ دامەزراند. ژووسپەن بەتەواوی کەوتبووە ژێر تەئسیریەوەو تەنانەت کاتێک بوو بە سـکرتێری گشـتیی حیزبی سۆسیالیست، هەروا سەری دوکتور قاسـملووی دەدا ـ ئەوە لە حاڵێکدا بوو کە زۆر بە کەمی پێشـوازیی لەو کەسانە دەکرد کە پێشـتر لە حیزبەکەیدا بەرپرسـی بەشـی جیهانی سـێهەم بوونو زۆرجـار دەگەڵ ئەوجۆرەکەسـانە چاوپێکەوتنی دەبوو. بەڵام، دوکتور قاسـملوو بۆ ئەو کەسایەتییەکی ناوازە بوو. بە تەواوی گیرۆدەی ببوو، لە بەرامبەریدا بەهەستێکی پڕلە خۆشەویستیو دۆسـتانەوە هەڵسـوکەوتی دەکرد. هەمیشـە لە بارەی ئەوەوە پرسـیاری لێ دەکردم. بەتەواوی کەوتبووە ژێر تەئسیریەوە».

شـنال زۆرباش لەوە ئاگادار بوو کە قاسملوو دەیەویست رێگایەک بۆ دامەزراندنی پێوەندییەک لەنێوان حدکاو حیزبی سۆسیالیسـتی فەرانسەدا بدۆزێتەوە. «دەتوانم بڵێم ئەمن ئەو پێوەندییەم بە حیزبەکەم قبوڵاند. لە سـاڵەکانی دەیەی هەشـتاوە، بە شێوەی رەسمی پێوەندیمان دەگەڵ حدکا هەبووو دوایەش دەگەڵ یەکیەتیی نیشتمانیی کوردستان. قاسـملوومان بۆ هەموو کونگرەکانمان بانگ دەکردو ئێمـە لەم بارەیەوە یەکەم حیزبی سۆسیالیستی ئورووپایی بووینو دوای ئێمەش سوئێدییەکان بوون. شتێکی لەو چەشنە بـۆ کوردەکانی تورکیە نەهاتۆتـە پێش، چونکە بارودۆخەکە لـەوێ زۆر تێکەڵ پێکەڵە. بەڵام قاسملوو توانی پێویستیی ئەو پێوەندییە بە ئێمە بقبووڵێنێو هەمیشە پێوەندییەکەی دەگەڵ حیزبی سۆسیالیست بە راشکاوی رادەگەیاند».

قاسـملوو داوای لە سۆسیالیسـتەکانی فەرانسـە کـرد بۆ دامەزراندنـی پێوەندیی حیزبەکەی دەگەڵ حیزبە سۆسیالیستەکانی دیکە یارمەتیی بدەنو لە ئاکامدا، پشتیوانیی فەرانسـەییەکان، ئوتریشییەکانو سـوئێدییەکانی وەدەسـت هێنابوو. لە ئەستەمبووڵ، تاڵەبانی داوای لێکردم پێوەندیی ئەو دەگەڵ حیزبی سۆسیالیستی ئیسپانیا دامەزرێنمو ئەمنیش بە ئێلێنا فلۆرێس ـ م ناساند. لە ئاکامدا لە کۆنگرەی ئەنتێر ناسیۆنال سۆسیالیست

---

١ - ئالێن شنال، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١، شنال سەر بە حیزبی سۆسیالیستی فەرانسەو لە رووداوەکانو هەلومەرجی جیهانی سێهەمدا پسپۆڕ بوو. ئەو بابەتانەی دوایە دەنووسرێن لە وتووێژ دەگەڵ شنال وەرگیراون

لە سوئێد، هەر سێکیان: تاڵەبانی، بارزانیو قاسملوو لەوێ بوونو خۆیان وەک بەرەیەک ناساند.» تەنانەت رێبەری لوبنانی وەلید جومبولات، کە لە باری رەگەزییەوە کوردە، دەگەڵیان بووو تەنیا کەسێک بوو کە لە بارەی پرسی کوردەوە قسەی کرد.

بەپێی زانیاریی شنال، حیزبی سۆسیالیستی فەڕانسە، لە رێگەی رێکخراوەکانی ٢١ی ژووئیەوە،[1] یارمەتیی ماددیی بە حدکا دەکردو بورسی خوێندنی دەدا بە هێندێک لەخوێندکارە کوردەکان. «بەڵام قاسملوو هەرگیز داوای چەکوچۆڵو ئامرازەکانی پێویست بۆ رادیۆی لێ نەدەکردم. دەبێ سەرچاوەی دیکەی هەبووبێ».

فلۆرانس وێبێر دەڵێ: «سەرەڕای ئەوانەش، قاسملوو هەرگیز نەی دەتوانی نوێنەرێکی هەمیشەیی لە فەڕانسە هەبێ».[2]

ساڵی ١٩٨٥و لە شەڕی پێنج ساڵەی کەنداوداو لە ماوەی چەند مانگدا، حیزبەکەی تاڵەبانی، واتە یەکیەتیی نیشتمانیی کوردستان دەیگوت: «بە بارمتە گرتنی ئەوجۆرەکەسانە رێگەیەکە بۆپێشاندانیئەو راستییە بەو وڵاتانەیکۆمپانییەکانیان لەکوردستان کاردەکەن کە بوونی دەوڵەتی عێراق لەوێ شتێکی بەهەق نیە. لەلایەکی دیکەشەوە، ئەوانەی لەسەرچاوەکانی نەوتی کوردستان بە قازانجی خۆیان کەلک وەردەگرن عەرەبو بیانیو رێژیمەکانی عێراقن. خەڵکەکەش هیچیان وەگیر ناکەوێ. ئێمە کە داکۆکی لەو خەڵکە دەکەین دەبێ چەکوچۆڵو تەقەمەنیمان هەبێ، چونکە لەدەرەوەڕا هیچ کەس یارمەتیمان نادا. بۆیە ئەو کۆمپانییانە دەبێ ناچار بکرێن شتێکمان بدەنێو ئەگەر وا نەکەن، ئێمەش خزمەتکارە مەدەنییەکانیان بە بارمتە دەگرین».

کاری بەبارمتەگرتن لەلایەن یەکیەتیی نیشتمانییەوە بە شێوەیەکی نەپساوە درێژەی هەبوو. تاڵەبانی هەروەها گوتی: «هەتا ئێستا بیستو پێنج کەس لە بە بارمتە گیراوەکانمان ئازاد کردوونو هێشتا یەکێکی خەڵکی کورەی باشوورمان هەروا راگرتوە. بەڵام، هیواداریین هێندێک کەسی دیکەش بگرین».

---

١ - رێکخراوێکی غەیرە دەوڵەتییە.

٢- وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١.

برگەی سێهەم
هێرشی ئێران

پزیشکەکان خەریکی کاری خۆیان بوون. شەڕ تاڕادەیەک بەترس‌وخۆفەوە درێژەی پێ‌دەدرا. پێشمەرگە بریندارەکانی حیزب‌و بریندارەکانی پاسدارەکان‌و سەربازەکانی ئەرتەشی ئێرانیان هەروا دەهێنانە نەخۆشخانەکە.

بۆنۆ دەی گێڕایەوە دەیگوت[1]: زۆرباش لەبیرمە پاییزی ١٩٨٢، حدکا کۆنترۆڵی خۆی بەسەر بەرەی شەڕدا لەدەست دا، لەنزیک جادەی سەردەشت ـ پیرانشار، دووەمین نەخۆشخانەمان ساز کرد. هەموو کارەکانمان تەواو کردن‌و ئەو رۆژەی تەواو بووین، بەرەی شەڕ لەبەر یەک هەڵ تەکابوو. هێرشکەرەکان خەڵکی گوندەکانی نزیک بەرەی شەڕیشیان وەبەر رێژنەی چەکەکانیان دابوو. ئەو نەخۆشخانەیەشمان لەدەست چوو. پێشمەرگەکان لە هەوڵی‌ئەوەدا بوون لەبەرزاییەکانی ئەمبەرئەوبەری دۆڵەکە دامەزرێن. هێرشی پاسدارەکانم دەدی؛ چوارسەد کەسێک دەبوون. پێشمەرگەکان سێ قەبزە تۆپیان هەبووو هەروا جێگەی خۆیان دەگۆڕی بۆ ئەوەی پاسدارەکان پێیان وابێ ژمارەی پێشمەرگەکان لە رادەیەکی زۆردایە».

لەپڕ چەند کامیۆنی پڕ لە پێشمەرگە گەیشتنە جێ. یەکجار زور رێکوپێک بوون. بۆنۆ نەی‌دەزانی کێن. بۆیە پرسیاری کردو گوتی: « ئەوانە کێن؟ دێموکرات [حدکا] نین؟»

---

[1] ١- وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ١٩٩١، ئەو قسانەی دواتری بۆنۆ هەر لەو وتووێژە وەرگیراون.

عەبدوڵڵا قادری شتەکەی بۆ روون کردەوە: جەلال تاڵەبانی دووهەزار کەسی بۆ پشتیوانی کردن لە حدکا ناردبوو.

لەبەرئەوەی بەبڕوای بۆنۆ پێشمەرگە ئێرانییەکان «دیموکرات» بوون عێراقییەکان، پاسدارەکان،و تاڵەبانییەکانی ـ چەکدارەکانی یەکیەتیی نیشتمانیی کوردستان ـ وەک پاسدار ناو دەبردن.

بۆنۆ زۆرباش لەبیری ماوە پێشمەرگەکانی تاڵەبانی بە شێوەیەکی دیکە شەڕیان دەکرد. ئەوان لێک کۆ دەبوونەوە، بەڵام خەباتگێڕانی حدکا بڵاو دەبوونەوە. بۆیە کاتێک بۆمبێک وەئەرزی دەکەوت، یەکیەتیی نیشتمانی برینداریکی زۆرتری دەبوو.

بەپێی زانیاریی رۆژنامەوانی فەرانسەیی، کریستیان دوبۆی، کە ساڵی ١٩٨٣ چووبووە سکرتاریای حیزب، لە بەرامبەر هەر دە پاسداراندا، پێشمەرگەیەک دەکوژرا. « ئازادییەکی پیرۆزو جێگەی رێزی پێشمەرگەکان، نەک توندوتیژی... گیانی زۆر کەسانی دەپاراست؛ زیاتر لەوەی پێویست بێ، خۆیان ناخەنە ژێر مەترسییەوەو خوازیاری ئەوە نین چەکوچۆڵی زۆر لە دوژمن بستێنن. هەروا ناشیانەوێ خەڵکی بەدیل بگرن‌و خوازیاری ئەوەن پاشەکشەیان بۆ خەڵکی دیکە مەترسی خوڵقێن نەبێ. پێشمەرگەکانی کوردستان لەهەموو پارتیزانەکانی‌جیهان لەسەرەخۆترن‌و لەهەمووان کەمتریش توندوتیژی لەخۆیان نیشان دەدەن»[1].

قاسملوو بە پێشمەرگەکانی خۆی دەگوت: «لەمەودوا، نە ژاندارمەکانی شاو نە چەکدارەکانی خومەینی نامێنن خەڵکی بکوژن یان ئەشکەنجە بدەن. ئێوە فێری قسەکردن‌و نووسین بە زمانی کوردی دەبن. نەخۆشخانە، قوتابخانەو خانووبەران لە کوردستان ساز دەکەین. بۆ وەدیهێنانی گرنگترین ئامانجی حدکا، سەرەکی‌ترین دروشمی ئێمە دامەزراندنی دیموکراسی لە ئێرانە. رۆژێک لە رۆژان خومەینی دەمرێ‌و هەموو شتێک تەواو دەبێ‌و ئێمە سەردەکەوین. ئێستا ئەوە خەریکی خەباتین‌و لە بەرامبەر هەر پازدە ـ بیست پاسداردا، پێشمەرگەیەک شەهید دەبێ».

دوبۆی نووسیویەتی: « پێشمەرگەکان لەکاتی شەڕدا، دوورتر لە یەکتر جێگیر دەبن. هێرش کردن‌و پاشەکشەیان یەک یەکە. بۆیە هەرگیز دوو پێشمەرگە لەیەک کات‌و شوێن ناکوژرێن. وتەیەکی پێشینیانی کوردی دەڵێ: «لە زۆران زۆر دەکوژرێ و لە کەمان کەم»[2].

بۆنۆ دەیگوت: «هەرکات قاسملوو دەهاتە نەخۆشخانە دەستی دەگەڵ بریندارەکان

١- کریستیان دوبۆی «کوردەکان لەبەرامبەر خومەینیدا» ل. ٦٧.

٢- ئی بید، ل.٦٨.

لێ‌ده‌دایه‌وه‌؛ ناوی ده‌زانین‌و له‌ شێوه‌ی ژیانیان ئاگادار بوو. له‌باره‌ی گونده‌كانیان‌و بنه‌ماڵه‌كانیانه‌وه‌ پرسیاری لێ ده‌كردن. قاسملوو تایبه‌تمه‌ندییه‌كی مرۆڤانه‌ی وه‌های هه‌بوو كه‌ جێی سه‌رسوڕمان بوو: به‌ ڕوویه‌كی خۆشه‌وه‌ گوێی بۆ قسه‌كانی یه‌ك به‌یه‌كو هه‌موو پێشمه‌رگه‌كانی ڕاده‌گرت»[1].

ڕۆژانێكی زۆرناخۆش‌و پڕله‌ دڵه‌خورپه‌ باڵیان به‌سه‌ر نه‌خۆشخانه‌كه‌دا كێشابوو. كه‌سانێكی به‌ته‌واوی ماندووو شه‌كه‌ت له‌به‌ره‌ی شه‌ڕ ده‌گه‌ڕانه‌وه‌. دوكتور بۆتۆ ده‌یگوت ڕۆژێك سوارێك گه‌یشته‌ نه‌خۆشخانه‌: « كابرایه‌كی پیر بووو به‌ سواری ئه‌سپێكی سپی گه‌یشت‌و پاشان چوو خۆی شوشت‌و جلوبه‌رگێكی یه‌كجار باشی ده‌به‌ر كرد. تفه‌نگێكی ڕاوێی پێ‌بوو. هه‌رئه‌و شه‌وه‌ سواری ئه‌سپه‌كه‌ی بوو به‌چوارناڵی بۆلای به‌ره‌ی شه‌ڕ كه‌وته‌ ڕێ. ڕۆژی دواتر ته‌رمه‌كه‌یم له‌نێو كوژراوه‌كاندا دۆزییه‌وه‌. ئه‌وه‌یه‌ كوردستان».

به‌ڵام له‌كوردستان، قاسملوو ناچار بوو له‌ پێوه‌ندی ده‌گه‌ڵ كه‌سانی خه‌مبارو دڵته‌نگیشدا له‌سه‌ر هه‌ست بێ. بۆوێنه‌، نێرسێكی ئه‌ڵمانی ئاشقی پێشمه‌رگه‌یه‌ك ببوو نه‌ی ده‌ویست به‌بێ ئه‌و بگه‌ڕێته‌وه‌ بۆ وڵاته‌كه‌ی خۆی. كاتێك له‌ یه‌كێك له‌ شه‌وه‌كاندا قاسملوو چاوی به‌ ژنه‌ په‌شێوه‌كه‌ كه‌وت، پێشمه‌رگه‌كه‌ی بانگ كردو لێی‌پرسی: « داخوا ڕاسته‌ وێرابێتت چاوێك له‌چاوی ئه‌و ژنه‌ بكه‌ی؟»

پێشمه‌رگه‌كه‌ وه‌ڵامی دایه‌وه‌و گوتی: «به‌ڵێ».

ئه‌وجار قاسملوو گوتی: « باشه‌. ئه‌تۆ یان ده‌بێ ژن بێنی یان بچیه‌ به‌ره‌ی شه‌».

پێشمه‌رگه‌كه‌ چوونه‌به‌ره‌ی شه‌ڕی هه‌ڵ بژاردو نێرسه‌كه‌ش به‌ ته‌نیایی‌و به‌خه‌م‌و په‌ژاره‌وه‌ ـ گه‌ڕایه‌وه‌ بۆ ئه‌ڵمان.

گرفتی «ئۆدیل»یش هه‌ربه‌و جۆره‌ بوو. ئه‌و په‌رستاره‌ ئاشقی پێشمه‌رگه‌یه‌ك ببوو به‌ ناوی سوله‌یمان. به‌ده‌وری كێوو شاخه‌كاندا ده‌گه‌ڕان‌و له‌به‌رچاوی خه‌ڵكی ده‌ستیان به‌سه‌ری یه‌كتردا دێنا. ئۆدیل به‌سه‌فه‌ر چوو بۆ فه‌رانسه‌ به‌ڵام، گه‌ڕایه‌وه‌ بۆ كوردستان چونكه‌ سوله‌یمان داوای لێ كردبوو. قاسملوو مانگێكی ده‌رفه‌ت دانێ فكرێكی لێ بكه‌نه‌وه‌. سوله‌یمان چوو بۆ به‌ره‌ی شه‌ڕو دوای ماوه‌یه‌ك گه‌ڕایه‌وه‌و ده‌گه‌ڵ ئۆدیل ژیانی هاوبه‌شیان پێك هێنا.

دوكتۆر فلۆرانس وێبێر ده‌گه‌ڵ دووهه‌مین تاقمی یارمه‌تیده‌رانی پزیشكی گه‌ڕایه‌وه‌ بۆ كوردستان. ڕۆژی ١ی نوامری ١٩٨١ وه‌ڕێ كه‌وت‌و له‌ ڕێگه‌ی به‌غداوه‌، « كه‌ ماشێنه‌ ڕه‌شه‌كانی پۆلیسی عێراق چاوه‌ڕوانی بوون». گه‌یشته‌ سكرتاریای حیزب. ناوبراو ده‌ی‌گێڕایه‌وه‌: « بۆماوه‌ی سێ‌ڕۆژ له‌ ماڵێك دایان نان‌و ده‌رگایان له‌ سه‌ر قفڵ داین. شه‌ڕابمان ده‌خوارده‌وه‌و پسته‌مان ده‌خوارد. پاشان بردیانینه‌ كه‌ركووك‌و له‌وێ‌ڕا

١- وتووێژ ده‌گه‌ڵ نووسه‌ر، پاریس، ١٩٩١.

کوردەکان هەڵیان گرتین‌و دەگەڵ قاچاخچیان لە کێوەکان ئەودیو بووین».[۱]
لەبارەی ئەوانی دیکەدا دەبێ بڵێین: فرانسواز بە تەواوی گیرۆدەی قاسملوو ببوو. « زۆر بوویــن‌و زۆریش پێ‌دەکەنییــن... بەڵام هەبوونی لە نێومان واق ورماوی دەکردین. بەفەرهەنگ‌و بەدەسەڵات بوونەکەی تەواو بەڕوونی لێی دیار بوون».
فرانســواز دەی‌گێڕایەوە هەتا ســاڵی ۱۹۸۳، گوڕوتینێکی تەواو تەواو دڵ‌ودەروونی کوردەکانی داگرتبووو هەستێکی بەرزیان لێ دیار بوو. حدکا زۆر بەهێز ببوو. قاسملووش لــە بــواری ســەربازییەوە دەسەڵاتی‌خۆی‌دەرخســتبووو ڕێکخراوێکــی بەڕێوەبەریــی لەمەڵبەندەکە پێک هێنابوو. « لەبارەی قانوون‌و دادگا غەیرە سەربازییەکان‌و لەشساغی‌و خوێندنگەکانەوە قســەیان دەکردن. تێکەڵاوێک لە بیروبڕوای هیوادەرانە لە گۆڕێدابووو لەسەر ئەو بڕوایە بووین هەموو کارێک ئیمکانی جێبەجێ بوونی هەیە. بەڵام، ئەو کەش‌و هەوا خۆشە لە کۆتاییەکانی ۱۹۸۲دا وردەوردە لە کەمیی دا».
تاقمە پزیشکییەکە کاتێک گەیشتە شوێنی دیاریکراو نەیان دەزانی چ بکەن. کوردستان بۆیان ئەزموونێکی نوێ بوو. نەشتەرگەرەکان کەماوەیەک بوو لەوێ بوون، چەند ڕۆژ پێشــتر ڕۆیشــتبوونە نەخۆشــخانەیەکی نەشــتەرگەری لە قالوێی نزیک مهاباد. دەگەڵ شەڕەفکەندی دەستیان کرد بە بڵاوکردنەوەی بەرنامەی رادیۆیی لەبارەی لەشساغییەوەو پاشان چوون بۆ هەنگەوێ، لە دەشتەکانی پیرانشار، بۆ ئەوەی دەرمانگەیەک ساز کەن. « یەک - دوو پێشمەرگەمان دەگەڵ بوون. دەرگای هەموو ماڵەکانی‌گوندەکە ئاواڵە بووو هەموومان زانیمان حیزب‌و خەڵکەکە بەتەواوی یەکگرتوون».
قاســملوو بە وردی ئاگای لە هەڵســوکەوتی پێشمەرگەکان بووو لە ڕێگەی رادیۆوە دڵگەرمــی دەکردن. لەبەر هێندێک هۆی ئەمنیەتی کەم وابوو ســکرتاریای حیزب بەجێ بێڵێ بۆ فرانسوازی دەگێڕایەوە ڕۆژێک لە ڕۆژان دەگەڕایەوە بۆ سکرتاریاو برادەرێکی دەگەڵ بوو کە لە یەکەم پرســگەی حیزب لە ماشــێنەکە دابەزی‌و پێشمەرگە نیگابانەکە پێشی پێ گرت و لێی پرسی « هاتووی لێرە چ بکەی؟».
کابراش لە وەڵامدا گوتی: «هاتووم قاسملووی بکوژم».
قاســملوو دەی گێڕایەوە کە نیگابانەکە یەکجار تووڕە بووو کلاشینکۆفەکەی ڕاست کردەوە. بەڵام قاســملوو بەخێرایی لە مــاشــێنەکە دابەزی‌و نەی‌هێشــت پێشــمەرگەکە دژکردەوەیەکـــــــــــی توندوتیژتر لە خۆی پێشان بدا.
شۆخی‌کردنەکانی قاسملوو بێ‌وێنە بوون. زستانی ساڵی ۱۹۸۲، دەگەڵ پزیشکەکان چوو بۆ شاری بانە. دەیانەویست دەرمانگایەک ساز کەن . سواری سێ ماشێنان ببوون‌و

۱- وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ۱۹۹۱. ئەو قسانەی دواتری وێبێر هەر لەو وتووێژە وەرگیراون.

هەتا چوارسەدمیتریی سەربازخانەی ئێرانییەکان چوونە پێش‌و ئێرانییەکان تەقەیان لێ کردن‌و راست لەوکاتەدا قاسملوو نوکتەیەکی گێڕایەوە.

فرانسواز دەی‌گێڕایەوە: هەموویان بێجگە لەمن‌و فریدریک [تیسۆ] گوێیان لە تەقەکە ببوو. دوای‌ئەوەی‌گەیشتینە تەپۆلکەیەک، هەموومان لە ماشێنەکان دابەزیین‌و پرسیمان چ بووەو بۆمان دەرکەوت ئێرانییەکان تەقەیان لێ کردووین. هەموو پیاوەکان دابەزیبوون‌و چونکە ترسابوون، لێگرا چوون میزی بکەن».

گەیشتینە گوندێکی نزیک بەرەی شەڕ. خەڵکەکە بەوپەڕی خۆشەویستییەوە پێشوازییان لە قاسملوو کرد، بەڵام نەیان وێرا قسەی دەگەڵ بکەن. لەماڵێک نیشتەجێ بووو خەڵکەکەش یەک لەدوای یەک دەهاتنە لای «چەشنێک خۆ پاراستن لە گۆڕێدا بوو، بەڵام هێشتا لەو چاوپێکەوتنانەدا هەست بە خۆشەویستی دەکرا».

پاشان، قاسملوو بەمەبەستی قسەکردن بۆ خەڵک رۆیشتە مزگەوتێ. «داوایان لێ‌کردم سەرم داپۆشم.

هەموومان پێکەنینمان هاتێ. لەتەنیشتی قاسملووی دانیشتبووین. ئەو شوێنەی زۆر پێ خۆش بوو. دەگەڵ ژمارەیەک فەرانسەیی بوو کە ئاشنایەتییەکی تایبەتیی دەگەڵیان هەبوو - دەی زانی ئەو هەلومەرجە بۆئێمە سەیروسەمەرەیە. بەڵام دەگەڵ ئەوانەی قسەی بۆ دەکردن بەتەواوی یەکگرتوو بوو. پێشمەرگەکان شێت‌و شەیدای ببوون. دەیان زانی ئەوە رێبەرەکەیانە، بەڵام کەم کەس پێشتر دیبوویان. تەلەڤیزیۆنێک لەگۆڕێدا نەبووو هەر بۆیەش بە دیمەن ناسراو نەبوو».

پزیشکەکان دەرمانگایەک‌و نەخۆشخانەیەکی نەشتەرگەرییان ساز کردو دەستیان بەکارکرد. فلۆرانس وێبێر چۆوە پاریس، بەڵام فریدریک تیسۆ مایەوەو کاتێک لە ساڵی ۱۹۸۳دا، فرانسواز گەڕایەوە، دیتی هەلومەرجە نەتەوایەتییەکە تەواو گۆڕاوە.

«لەنێو وڵاتدا هیچ پێوەندییەک لەگۆڕێدا نەمابوو. کۆبوونەوەکانی شەوانە دەگەڵ کۆمەڵانی خەڵک تەواو ببوون. هەموو شتێک ئاڵوگۆڕی بەسەردا هاتبوو! کۆمەڵانی خەڵک لێک دابڕابوون‌و هەلومەرجێکی ناخۆش باڵی بەسەر خەڵکەکەدا کێشابوو!... گیروگرفتێکی زۆرمان هەبوو. نەخۆشخانە بۆمباران کرابووو ناچار بووین نەخۆشخانەیەکی دیکە لە نزیک سنووری عێراق ساز کەین. ئەویش کەوتە ژێر بۆمبارانەوە. عەبدوڵڵا بۆ کۆکردنەوەو بردنی ئامرازە پزیشکی‌و دەرمانییەکان، شەوانە بە ماشێنێک دەهات، ناوبراو بەرپرسی نەخۆشخانەکە بوو. شەوێکیان ماشێنەکەی لە جادەکە هەڵ خلیسکابوو، بەڵام بە خۆشییەوە هیچ کەس بریندار نەببوو».

رۆژنامەنووسێک لەقاسملووی پرسی بۆچی کتێبێک نانووسێ. قاسملوو بە پێکەنینەوە گوتی: « دەبێ بڵێم نەخۆشم‌و تەنیا چەند کاتژمێرێک دەتوانم موتاڵابکەم! هەر ئێستا ئەوە

خەریکی کتێبێکم لە بارەی کازانتزاکیس. لە چیکوسلۆواکی بەڵێنم بەخێزانم داوە ئەوکارە بکەم! لەبەر نووسینی سەروتار بۆ رادیۆو کاروباری سیاسیو سەردان لە بەرەکانی شەڕ، دەرفەتی هیچ کارێکی دیکەم نیە»[1].

ساڵی ۱۹۸۳ بەڕاستی ساڵێکی ناخۆش بوو. لە کۆتاییەکانی ژووئیەدا، ئەرتەشی ئێران لەرۆژئاوای مهابادەوە هێرشێکی گەورەی دەست پێ کرد. هێزەکانی ئێران، کە لەلایەن سوپای پاسدارانەوە پشتیوانییان لێدەکرا،» قەلاتێ شای «یان گرت کە بەرزاییەکەی ۲۵۹۷ میترە. بەشێک لە تۆپخانەکانی عێراق لە سەر ترۆپکی ئەو کێوە دامەزرابوونو گوندەکانی ئێرانیان کە لە نزیک سنوور هەڵ کەوتوون خستبووە ژێر مەترسییەوە. [تێبینی: ئەم «قەلاتێ شای» ە لووتکە کێوێکە لەناوچەی حاجی ئۆمەران و لەنێو سنووری باشووری کوردستاندا،نەک «قەلاتێ شای»لە نێوان ناوچەکانی پیرانشارو مهاباد- وەرگێڕ].

ئەو کێوەبەرزە سەربازخانەکەیحاجیئۆمەران لە نێو خاکی عێراقیێ بەجوانی لێ دیار بوو. سەربازخانەکە شەش کیلۆمیتر لە بەرەی شەڕ دوور بووو هێزەکانی ئێران نەیان دەویست دەستی بەسەردا بگرن. بەرینایی ناوچە شاخاوییەکە دووسەد کیلۆمیتری چوارگۆشە دەبووو لەسەر رێگای پیرانشار - رەواندز هەڵ کەوتبووو هێزەکانی[عێراق] بەو رێگەیەدا پێشڕەوییان دەکرد.

سەرۆکی پارلمانی ئێران، هاشمیی رەفسەنجانی، بە ڕاشکاوی ڕای گەیاند هێرشی هێزەکانی ئێران مەترسییەکی راستەوخۆشە بۆسەر کانگا نەوتییەکانی باکووری عێراق. لە بارەی پشتیوانیی دەوڵەتی فەڕانسە لە عێراق کە خەرجەکەی هەتا ڕادەیەک لە رێگەی نەوتەوە دابین دەکرا، ئەو ڕێبەرە ئێرانییە ڕایگەیاند «ئابووریی فەڕانسەش کەوتۆتە ژێر مەترسییەوە»[2].

ناوبراو هەروەهاگوتیمەبەستێکی دیکەی ئەو هێرشە ئەوەیە «دەبێ بە خەڵکی جیهان، کە پێیان وایە ناتوانین کوردستان بخەینە ژێر دەسەڵاتمانەوە، رابگەیەنین ئەو توانایەمان هەیە کە لەو ناوچە شاخاویو ئەستەمەشدا بکەوینە شەڕو بەتەواوی بیخەینە ژێر کۆنترۆڵی خۆمانەوە»[3].

۱- کریستیان دوبۆی «کوردەکان لەبەرامبەر خومەینیدا» ل. ٦٨.

۲ - لوێ ئارۆن، پاریس، ۲٥ی ژووئیەی۱۹۸۳.

۳- ئی بید.

بڕگەی چوارەم
سەفەر بۆ چیاکان

ســاڵی ١٩٨٥، دیتنی عەبدوڕڕەحمان قاســملوو لە دەفتەری سیاســییەکەی توانایەکی لە رادەبەدەری بەدەنیی پێویســت بووو مەترســیی زۆر گەورەشی لەســەر ڕێیە بوو. چوون بۆ ئەو شوێنە ڕۆژ دەگەڵ ڕۆژ دژوارتر دەبوو. پزیشکەکان درێژەیان بەکاری‌خۆیان دەداو جاروباریش ڕۆژنامەنووسێک سەرێکی لە سکرتاریای حدکا دەدا.

سکرتاریا لەســەر باریکاییەکی پازدەکیلۆمیتریی بێ‌خاوەنی نێوان ئێران‌و عێراق جێگیر بووو. لە ساڵەکانی دەیەی حەفتادا سێ سەد بنەماڵە لەو شوێنە دەژیان کە لە ژێر کۆنترۆڵی ژێنەڕاڵ بارزانیدا بووو کاتێک لە ســاڵی ١٩٧٥دا پەیمانی ئەلجەزایر لەنێوان ئێران‌و عێراقدا واژۆ کرا، دەوڵەتی عێراق هەموو خانووەکانی رووخاندو کانیاوەکانی بە چیمەنتۆ پڕکردەوەو خەڵکەکەشــی ناچــار کرد ئەوێ چۆڵ کەن‌و بۆ ئەوەی بزووتنــەوەی کورد پێگەی خۆی لێ دانەمەزرێنێ و شــوێنەکە بوو بە مەڵبەندی قەدەخەکراو. هەرکەســێکیان لەو مەڵبەندە گرتبا تووشی گیروگرفتێکی یەکجار خراپ دەبوو. ئەگەر دەستگیرکراوێک خوێندنەوەو نووسینی زانیبا، بەمەرگ مەحکووم دەکرا. بەڵام ئەگەر نەخوێندەوار با، زیندانیان دەکرد.

ساڵی ١٩٨٤ حدکا لەو مەڵبەندە نیشتەجێ بوو کە لە ژێر دەسەڵاتی کوردە پارتیزانەکانی عێراقــدا بــووو ڕێبەرەکەیان جەلال تاڵەبانــی بوو. گرووپــە جۆراوجۆرەکانی دژی ڕێژیمی ئیسلامییش هەر لەو شوێنە نیشتەجێ ببوون.

تاڵەبانــی دەیگوت: « تەواوی ڕێبەرەکانی ئۆپۆزیســیۆنی ئێرانی، یەک لەوان قاســملوو، هاتنە سکرتاریای ئێمەو میوانداریمان لێ کردن. توودەییەکان، موجاهدین، کۆمەڵە، فیداییان‌و هتد، هەموویان هاتن. لەماوەی چەند ڕۆژاندا، هەرتاقمەی جێ‌وشوێنی خۆی ساز کرد. ئەوە

عێراق نەبوو یارمەتیی دەدان. ئێمە بووین. بە هەرکامیان تاقمێکمان پێشمەرگە دەدانیو ئەرکی بارهێنانیشیانمان وەئەستۆ گرتبوو.[1]

گرووپێکی ئاژانسـی تەلەڤیزیۆنی فەڕانسـە ژووئیەی ۱۹۸۵ لە ڕێگەی بەغداوە گەیشتنە کوردستان. سێیان ژن بوون ـ یەکیان بۆخۆمو ڕۆژنامەوانێکی وێنزوئێلاییو وێنە هەڵگرێک. لەگۆڤارەکەمدا نووسیومە« بەشەو گەیشتینە بەغدا. عەبدوڵڵا قادریئازەر، نوێنەری حدکا، دەگەڵ کارمەندێکی پایەبەرزی پۆلیسـی نهێنیی عێـراق چاوەڕوانی ئێمە بوون ـ جانتاکانو ئامرازەکانیان بەوردی پشـکنین بەلام پاسـپۆرتەکانیان لیوەرگرتین. ماشێنێکی جیپمان بە کۆندیشێنەوە بۆ ڕاگیرابوو.[2]

هەوایەکی یەکجار گەرمو شێدار بوو. تەنیا نیشانەیەکی بەرچاوی شەڕ هێندێک سەنگەر بوون کە بۆ بەرگری لە هێرشـی هەوایی سـاز کرابوون. وێنەی سـەدام حوسێن لەهەموو شوێنێک هەبوو.

ئەو شوێنەی لەبەغدا بۆماوەیەک لێی ڕاوەستاین ڕاست شارەکانی وێنزۆئێلای ساڵەکانی دەیەی پەنجای وەبیر هێنامەوە. باغێکی پڕ لە سنۆبەرو خانووبەرەیەکی بەرزی لێ بوو کە دیوارەکانی لە بەردی سپی دروست کرابوونو ڕێگای چوونەژوور لە هەیوانێکی چوارگۆشەدا بوو. میچەکەی تەخت بووو هەموو پەنجەرەکانیشی میلەی «حفاظتی« یان پێوە بوو. لەنێو ژوورەکە مێزێکی گەورە لەبەر تەلەڤیزیۆنەکە دانرابوو. مۆبلەکان زۆر چکۆلە بوون. زانیم ئەو ماڵە بۆ ئەو موسافیرانە تەرخان کراوە کە بۆ ماوەیەکی کەم لەوێ دەمێننەوە.

بۆنانـی بەیانی ماسـتو نانوچایـان داینیو دوایە بە ماشـێنە جیپەکـە وەڕێکەوتین. کاتێک گەیشـتینە ڕێگە پان و بەرینەکان، ژمارەیەکی زۆر لەماشێنە سەربازییەکان بەلاماندا تێدەپەڕین. بینای یادبوودی شەهیدانیشـمان دی. بە قەراخ ڕووباری فوراتدا ڕۆیشتینو لە شاری وەدەر کەوتین.

عاسـمان ڕەنگێکی لە چەشنی ڕەنگی مسی هەبوو، هەروەک بەخێزی سپی داپۆشرابێ. گەرماکە هێندە ناخۆش بوو پیاو پێی وابوو عاسمان زۆر دابەزیوە. بە دەشتێکی پانوبەرینو زۆر وشکدا ڕۆیشتین. پیاوەکان بە عەبای درێژو چەفیەو عەگالەوەو ژنەکانیش بەجلوبەرگی ڕەشەوە ـ هەروەک قەلەڕەشان ـ لەسەر ئەو زەوییە وشکارۆو بێبەرەکەتە ڕاوەستابوونو چاوەڕوانـی ئـەوە بوون لە دەرفەتێکـدا لە جادەکە بپەڕنەوە. لقەکانی سـنۆبەرەکان نوقمی پەردەیەکی ئەسـتووری تۆزوخۆڵبوون. دیمەنی سـەرانسـەری دەشتو بیابانەکە تەواو نەگۆڕ بووو بەڕوونی پیشاندەری دەستەنگیو فەقیریی خەڵکەکە بوو.

۱- وتووێژ دەگەڵ نووسەر، سکرتاریای حدکا لە سەر سنووری نێوان عێراقو کوردستانی ئێران، ۱۹۸۵.
۲- ئەم بڕگەیە لە بیرەوەرییەکانی نووسەر لەکوردستان وەرگیراوە.

کاتێک گەیشــتینە چیاکان دیمەنەکە بەتەواوی گۆڕا. لــە زەوی‌وزارێکی پڕ لە گیاوگوڵو چەشنە دڕوویەکی شینی کەمڕەنگ، کۆمەڵە ژنێک بە جل‌وبەرگی ڕەنگاوڕەنگەوە هاتنەدەر، لەنەکاو

چەند پیاوێکی رەشەسمەر بەپێچی‌سپی‌و زەردو کــەواوپانتۆڵو پشتێندەوە وەدەر کەوتن. ژنەکان دەسماڵو کراسی رەنگاوڕەنگیان لەسەرو دەبەردا بوو. پرسگەو پێگەی سەربازی‌و تانکو پیاوانی چەکدارو بوونی بێ‌پسانەوەی سەربازان ناوچەکەی داگرتبوو.

پێش نیوەڕۆ گەیشــتینە کەرکــووک و بردیانین بۆ ناوەندێکی ســەربازی بۆ وەرگرتنی بەڵگەی «عدم تعرض». نزیکەی نیو ســەعاتێک راوەســتاین‌و پاشان بەرەو چیاسەختەکان وەڕێ کەوتین‌و ماوەی چەند ســەعات بە هەورازو نشــێواندا رۆیشتین‌و گەیشتینە چۆمێکی شــینی یەکجار جوان. بەســەر پردێکی نەویدا پەڕینەوەو گەیشــتینە گوندی «کارێزە» کە ئاخرین گوندە پێش ئەوەی بگەیە مەڵبەندی بێ‌لایەن. مێگەلە مەڕ بەسەر تەپۆڵکاندا دەڕۆیشتن؛ لەنێو چۆمەکەدا، ژنان خەریکی شــیوکردن بوون‌و منداڵەکانیش لە قەراخ چۆمەکە خەریکی شلپەشلپی بوون.

ماشینێکی جیپ بە حەوت پێشمەرگەوە چاوەڕوانمان بوو. بە جادەیەکی خاکیی دۆڵێکدا وەڕێ‌کەوتیــن‌و ئەوانیــش بۆ پارێــزگاری دەگەڵمان هاتن. چیاکان زۆر رژدترو ســەختترو یەکجار سەرســەوزیش بوون. دوای کاتژمێرێک حەوت کەســەکە بەجێ‌یان هێشتین چونکە گەیشتبووینە ناوچەی ژێر کۆنترۆڵی حدکا.

لەمپەرێکی داریان هەڵێناو راســتەڕێ چووینە ســکرتاریای حیزب. بە باریکە رێگەیەکدا وەسەر کەوتین. لە ئاخری رێگەکە سێ‌خانووی چکۆلەی‌لێ‌بوون: دوویان بەرەوڕووی‌یەکتر بوون‌و ئەوی دیکەیان بە تەنیایی لە ئاخری جادەکە بوو. ئەوەیان ماڵی ســکرتێری گشــتی بوو.

میوانخانەکــە لە پێش تەپۆلکەیەک بووو دووهــۆدەی پڕ فەڕش بەڵام بەتاڵو هەیوانێکی رووبەبای هەبوو. حەمامەکەیان لە ئاخری رێگەیەکی‌زۆرباریکدا ســازکردبوو. ئاودەستەکە بــۆلای راســتو لە خوارتر بــوو: قوولکەیەک بوو لە ئەرزی هــەڵ کەندرابووو پڕ لە مێش‌و تەواو بۆگەنیو بوو.

قاســملوو میــوانێکی هەبوو. بۆیە دەبوو راوەســتین. کاتژمێر ٥ی ئێــوارێ و لەکاتێکدا خەریکِ بووین چامان دەخواردەوە، کوڕێکی لاو هاتو بە شــێوەیەکی رەســمی‌و بە زمانی ئینگلیزی پێی گوتین: «دوکتۆر قاسملوو چاوەڕوانتانە. تکایە دەگەڵم وەرن».

قاسملوو بە جل‌وبەرگی نەریتیی کوردییەوە بەخێرهاتنی کردین. لەژێر مێچێکی دارەڕاکراوو لە پشت مێزێکو لەسەر دوو چوارپایان دانیشتین. بۆماوەیەک قسەمان کردن‌و دوایەش نانی شەومان خوارد.

یاریدەدەرەکەی قاسملوو نان‌و چێشتەکانی بۆ هێناین کە بریتی بوون لە پلاوو بنکڕ، مریشکی سوورکراوە لەنێو تەماتەو سۆسدا،گۆشتبەرخی سوورکراوە، تەرەپیواز، نان‌و کاڵەک‌و ئاووشەڕاب. دوای نانخواردنەکە چەند ئیستیکانێکمان چای ڕەش خواردەوە.

تاریکە شەو بووەوەتا نزیکەی نیوە شەوێ دانیشتین. لەو کاتەدا، مۆتۆڕی کارەباکەیان کوژاندەوەو سکرتاریا نوقمی تاریکی بوو. پێش ئەوەی بچینەوە شوێنی خۆمان‌و لێی بنووین، قاسملوو ماڵەکەی نیشان داین. دوو هۆدە بوون‌و داڵانێکیان لەبەیندا بوو.

کاتێک حەمامەکەی نیشان داین بە پێکەنینەوەو تاڕادەیەکیش بەپۆزەوە گوتی: « ئەوە مافێکی تایبەتی منە. ئاوی گەرمم هەیە!»

ئاودەستێکی چکۆلە [نووسەر وەک قوولکەیەکی چکۆلە باسی‌دەکا]وئاودەستێکی چکۆلەی دیکەو تاقەیەکی لێ بوو کە میسواک‌و ریشتراشەکەی لەسەر دانابوون.

یەکێک لە دوو هۆدەکان کتێبخانەو شوێنی کاری بوو. دوو دانە مێزی گەورەی لێ بوون کە دارتاشەکەی سکرتاریا دروستی کردبوون. دوو نەخشەش بەدیوارەوە بوون: یەکیان هی کوردستان‌و ئەوی دیکەیان هی ئێران. چەند وێنەی کچەکانی‌و نەوەکانی لەسەر قەفەزەی کتێبەکانی دانرابوون.

هۆدەکەی دیکەی چکۆلە بوو. قاسملوو شەوانە لەسەر تاقە دۆشەگێکی نەرم‌و لە قوژبنێکی نزیک دیواری دەنوست. چەند باڵنجێکیشی لێ بوون بۆ ئەوەی وەبن سەریان بدا.

لەلایەک تەلەڤیزیۆنێک‌و دەزگایەکی ڤیدیۆی لێ بوو. لەسەر دیوارەکەی خوارێ بە پەردەیەک کۆمێدیک‌و لیباسەکانی قاسملوو داپۆشرابوون.

زنجیرە چیایەکی سەخت‌و ئەستەم چواردەوری سکرتاریای گرتبوو تۆپخانەی دژی فڕۆکە لەسەر تەپۆڵکەکانی دەوروبەر بۆ پارێزگاری لە سکرتاریا دامەزرابوون. پێشمەرگەکان پێچ‌و کڵاویان لەسەر بوو بەتفەنگی کلاشینکۆفەوە زۆر بەوردی چاویان لەشاخ‌و تەپۆڵکەکانی دەوروبەر دەکرد.

شەوانە گوێمان لەتەپەی پێی پێشمەرگەکان دەگەڵ وزەوزی تەپۆ مێشوولەو لوورە لووری چەقەڵان دەبوو. ڕۆژانەش لەو دیوی کێوەکانەوە گوێمان لە گرمەگرمی تۆپان دەبوو. ئەو شوێنە وڵاتی شاخ‌و بەردو دارە بادامان‌و گیاوگوڵێک بوو کە لەژێر خۆرەتاو وردەوردە وشک دەبوون.

چەند کیلۆمیترێک دوورتر لە سکرتاریا گوندێکی چکۆلە بوو کە پێشمەرگەکان لێی دەژیان. پێم وایە ناوی گەورەدێ لە وشەی گاور وەرگیرابێ کە بەواتای «ناپاک» یان ئاور پەرستە.

سادق شەرەفکەندی، کە بەکاک سەعید دەناسرا، بەرپرسی رادیۆ بووو دەگەڵمان هات بۆلای تەپۆڵکەیەکی کە ئێزگەی رادیۆکەی لێ‌بوو. وەسەرکەوتن لەتەپۆڵکەکە لەژێرگەرمای ئەوڕۆژەدا پێشاندەری توانایەکی زۆر باشی بەدەنی بوو.

بەرنامەی رادیۆکە سێبەش بوو. بەشێکیان بۆ بڵاوکردنەوەی بیرو روانگەی خەڵکو ئەوی دیکەیان بۆ هەواڵەکانی شەڕو سێهەمیان تایبەت بوو بە قاسملوو. ئەو رادیۆیە دەنگی حدکای نەک هەر بە خەڵکی مەڵبەندەکە بگرە بەهەموو جیهان رادەگەیاند.

بە مەبەستی پاراستنی نهێنییەکان، هەر ناوچەیەک بۆ بەڕێکردنی هەربابەتێک کۆدی تایبەتیی خۆی هەبوو. کۆی ناوچەکانی سەر بە حدکا بیست ناوچە بوو. زۆربەی پەیامەکان بە دوو مەبەست دەناردران: بۆ ئاگاداریی ناوەندی حیزبو بۆ راگەیاندن بە کۆمەڵانی خەڵک.

ئێزگەی رادیۆ بۆ خەباتی گەلی کورد شتێکی تەواو پێویست بوو. کاتژمێر پێنجی ئێوارێی هەموو رۆژێ هەموو دوکاندارەکانی کوردستان دوکانەکانیان دادەخست بۆ ئەوەی گوێ بدەنە رادیۆی دەنگی کوردستان. رادیۆ بۆ کوردەکان ئامرازێکی تەواو بەهێز بوو. دەوڵەتی تاران پارازێتی دەخستە سەر رادیۆکە، بەڵام کوردەکان هەر زۆرزوو مەوجی رادیۆکەیان دەگۆڕیو بەم جۆرە هەوڵەکانی دەوڵەتیان پووچەڵ دەکردەوە.

بەرگریی دژی فرۆکە کە لە دۆشکای چاردە ملمو دوازدە ملمو مووشەکی سام٣ و تیرباری بی کەی سی پێک هاتبوو، پارێزگاریی لە دامەزراوەکانو ماڵەکان دەکرد. پێشمەرگەکان بە نۆرە لە کێوەکان جێگیر دەبوونو لەو شوێنانەوە تەواوەتی ناوچەکەیان دەخستە ژێر چاوەدێریی خۆیانەوە. هەروەها بۆ ئامرازەکانو بۆ خەڵکەکەیان حەشارگەی باشیان هەبوو. بردنی ئەو ئامرازانەی شەڕ بۆسەر کێوەکان کارێکی هاسان نەبوو. هەموو ئەو شتانە دەبوو بە کۆڵ یان بە ئێستران جێگۆڕکەیان پێ کرابا.

لەهۆدەیەکیشاراوەدا، رادیۆی دەنگیکوردستان بڵاو دەکرایەوە. دیواری هۆدەکە بە ئاڵای کوردستان رازابۆوە. بڵاوکردنەوەی هەواڵەکان بە سروودێکی کوردیو بەشێک لە سەمفۆنیی‌ماهلێر دەستی پێ‌دەکرد. لەبارەی خەباتو سەرکەوتنەکانو بریندارەکان هێندێک زانیارییان دەدا. لە نێو چیاکاندا، ئەم رادیۆیە تەنیا ئامرازێک بوو کە خەباتگێڕەکان بۆ پێوەندی دەگەڵ جیهانی دەرەوە هەیان بووو هەم پشتیوانێکی تاکتیکی بووو هەم وزە پێدەرەیکی دەروونی بوو.

دەفتەری سیاسیی حیزب حەوت ئەندامو کومیتەی ناوەندی بیستو پێنج ئەندامی هەبوون.

قاسملوو دەیگوت: «حدکا دژی نەریتی بەرزکردنەوەی کەسایەتییەکانە، چونکە ئەم نەتەوەیە بەهۆی مردنی هەر رێبەرێک زەرەرو زیانێکی گەورەی وێ کەوتوە. ئەوەی گرنگە حیزبە نەک کەسایەتییەک».

بۆیە هیچ کوێ وێنەی قاسملووی لێ نەبوو، بەڵام وێنەی قازی محەممەد، دامەزرێنەری حدکای لێ بوو.

دەفتەری سیاسی لە راستیدا وەک گوندێکی چکۆلە وابوو. قوتابخانە، نانەواخانەو ماڵی

ئەندامانــی خێزانداری لێ بــوونو نەخۆشــخانەیەک کەخەریکی دروســتکردنیبوون ـ ئەو نەخۆشخانەیە بە یارمەتیی ئێد میدیکاڵ ئینترناسیۆناڵو میدیسەن دوموند بەڕێوە دەچوو.

بەندیخانــەی حیزب بەماشــینێکی جیپ ڕێگــەی کاتژمێرێک بوو. بۆئــەوەی بگەینە ئەو بەندیخانەیە دەبوو نیو سەعاتیش بە ڕێگەیەکی زۆر باریکدا رۆیشتباین، کە لە داوێنی کێوێک هەڵکەوتبــوو. شــوێنەکە هیچ وەک زیندان یــان گرتووخانە نەدەچوو. زیاتر وەک شــوێنی نیشتەجێبوونی کۆچەران دەچوو.

ساڵی ١٩٨٣، کوردەکان دووهەزار ئەفسەرو سەربازی ئێرانیان گرتبوو. بێجگە لەوانەی وەک ئەشــکەنجەدەر ناســرابوونو تاوانی کوشــتنی زۆر کەسیان لەســەر بوو کە دران بە دادگایەکــی حیزب کە ســێ داوەری کارامــە ئەندامی بوونو مەحکووم کــران، ئەوانی دیکە هەموویان ئازاد کران.

«زۆربەی ئەوکەسانەی ئێمە [حدکا] ئازادمان کردن، دەزگای پۆلیسیی خومەینی ئێعدامی کردن بەو مەبەســتەی پێشــان بدا کە کــوردەکان چەندە دڕندەن. کاربەدەســتانی ئێران لە پێشدا بە بنەماڵەی ئەو زیندانیانەیان ڕاگەیاندبوو کە ئەوانە بەدەستی کوردەکان کوژراونو بنەماڵەکانیشیان پێیان وابوو هەموویان چوونە نێو بەهەشتی خوداوە»[1].

ڕۆژی ٢٢ی مانگــی ژوئەنــی ١٩٨٥، چلوپێنج کــەس لە زینــدان[ی حیزب]دا بوون: دەپاســدار، شــەش جــاشو پازدەکەس لــە ڕێکخراوی چەپئــاژۆی کۆمەڵەو باقیەکەشــیان پێشمەرگەی حیزب بوون کە بەهۆی کاری نابەجێ گیرابوون.

زیندانەکە چەند خانووی لەپەنا یەکترو وەک چوارگۆشەیەکو بە شێوەی کوردانە دروست کرابوون. میچەکانیان زۆر نەوی بوون، دیوارەکانیان لەگڵو بەرد ساز کرابوونو هەریەکەی دەرگایەکیان هەبوو.

سەربازەکان تەمەنیان زۆرکەم بوو. هەروەها پاسدارەکانیش. بەسەرسوڕمانەوە چاویان لەوکەســانە دەکرد کە ســەریان لە زیندانەکە دەدا. بەسەرە تاشراوەکانیانەوە وەک کەسانی بێچارەو بێکەسوکار دەچوون.

زۆر باشیان پێ ڕادەگەیشتن. بەبڕوای ڕێژیمی ئێران زیندانی بوون شتێکی شوورەییبوو. بۆیە، کاتێک چەند کەس لە زیندانییەکان ئازاد دەکران، زۆرتر پێیان خۆش بوو دەگەڵ حدکا بکەون. لەوە دەترسان ئەگەر بگەڕێنەوە بێحورمەتییان پێبکەن.

حدکا بەڕاســتی نەیدەتوانی بەهەموو کارەکانی زیندانییــەکان ڕابگا. بۆیە زیندانییەکان بۆخۆیان نانو چێشتی خۆیان ساز دەکردو بە هۆدەکانی خۆیان ڕادەگەیشتن.

دەرەوەی بەندیخانەکە چەشــنێکی دیکــەی زیندانی لێ بوون: بەســیجییەکان ـ کوڕانی

١- کریستیان دوبۆی، «کوردەکان لە بەرامبەر خومەینیدا» ل. ٦٨.

هەشت هەتا پازدەساڵان کە دەوڵەتی تاران دەی ناردنە بەرەی شەڕ.
یەکێک لەوانە دەیگوت: « نامەوێ بگەڕێمەوە، چونکە سـەرلەنوێ دەمنێرنەوە بۆ بەرەی شـەڕ.»تەنیا کەسانێکی دەیانەویست بڕۆن‌و زۆرجاریش هەڵدەهاتن جاشەکان بوون، واتە ئەو کوردانەی هاوکاریی رێژیمیان دەکرد.
لە خوێندنگەی نیزامیی حدکا،حیزب[خوازیارانی پێشـمـەرگایەتی]ی فێری خوێندنەوەو نووسین‌و شێوەی کەلک وەرگرتن لە چەکوچۆڵ دەکردو دەورەی سیاسییشیان بۆ دادەنان.
سەرلە بەیانیی رۆژی یەکشەممە، ٢٣ی ژوئەن، قاسملوو چاوەڕوانمان بوو. لەتەنیشتی، عەبدوڵڵای فەرماندە راوەستابوو کە دەبوو دەگەڵمان بێتە نێو [کوردستانی] ئێران. عەبدوڵڵا پیاوێکـی بێدەنـگ بووو سەروسـیماکەی وەک مێرمنداڵێک دەچوو. ئەوەش دەگەڵ ریشـی تازەتاشراوی‌نەدەهاتەوە. قاسملوو یادداشتێکی داینێ بۆ ئەوەی بیدەین بە بەرپرسی حیزب لە ناوچەی بانە.
دەگەڵ وی‌و فەرماندەکە بەرەو پرسگەکە وەڕێ کەوتین کە لەوێ نزیک بە ٦٠ پێشمەرگە چاوەڕوانی قاسـملوو بوون. قاسملوو لەحاڵێکدا دەستەکانی لە پشتەوە تێک نابوون، قسەی بۆ ئەوانە کردکە لەو شوێنە کۆ ببوونەوە. زۆر بە نەرمی قسەی دەکردو ئەوانیش تێکڕاو بە بێدەنگی گوێیان دابووە قسەکانی‌و هەستی رێزو خۆشەویستییان بۆ قاسملوو بە جوانی لێ دیار بوو.
بەدوو ماشـێنی جیپ وەڕێ کەوتین‌و جیپێکی دیکەی پڕ لە پێشـمەرگەی چەکدار وەک پارێزەر بەدوامانەوە بوون، بە کێوەکانی ناوچەی بێ‌خاوەن(ناوچەی بێ‌لایەن) دا رۆیشتین‌و لە سەرانسەری رێیەکەدا تۆزمان دەخواردو لە گەرمان وەخت بوو بخنکێین. لای نیوەڕۆیە گەیشتینە گوندێکی چکۆلەی دەماڵی‌و نانی نیوەڕۆیەمان لە ژێر سێبەری دارێکدا خوارد.
کوردەکان پارچەیەکی پلاسـتیکیی زۆر پانوبەرینیان لە جیاتی سـفرەی لەسەر ئەرزی راخست. دەورییەکانیان دابەش کردو هەرکەسەی کەوچکێکیان دایە. لیوانێکی ئاوخواردنەوەش بۆ دۆی سەر سفرەکە دانرا. ئەو پاک وخاوێنییەی قاسملوو بەسەر سکرتاریایدا سەپاندبوو، لێرە هەر نەبوو.
دەبوو چەند سـەعاتێک ڕاوەستین. دیلمانجە فارسی زمانەکەمان، پرشنگ، دەیگوت هەتا ئەوکاتەی ئێسترەکان دەگەنێ‌و هەتا تاوپەڕێ دەبێ راوەستین. جا ئەودەمی دەچینە نێو خاکی ئێران. هەواکەی هێشتا زۆر گەرم بوو.
نزیک کاتژمێر پێنجی دوای نیوەڕۆیە، ئێسترەکان وەدەر کەوتن. زرینگەزرینگی‌زەنگوڵەکان هاتنی‌راگەیاندن. پێشـمەرگەکان لە ژێر چاوەدێریی کاک عەبدوڵڵادا تەقەمەنییەکانیان باری ئێسترەکان کرد. هەرچەند ئێسترەکان کزو لاواز بوون، بەڵام هەریەکەی لانی‌کەم دەی‌توانی ١٢٠ کیلۆ بار هەڵگرێ. سواری ئێسترەکان بووین کە هەریەکەی کورتانێکی نەرمو خۆشیان

لەسەر پشتی بوو. پشتەوەی کورتانەکان بەرزتر بووو پیاو ناچار بوو پاڵ بداتەوەو لاقەکانیشی بەرەو پێشەوەو بۆلای سەری حەیوانەکە رابکێشێ. وەزعییەتێکی ناخۆش بوو. شەش ئێستر بوون. چواریان ئێمەو ئامرازەکانمانیان هەڵگرتبووو دووەکانی دیکەش تەقەمەنیەکەیان لێ بار کردبوون.

ڕێگەکەمان بەنێو دارستانێکی کەنار چۆمێکدا بوو. سێبەرەکانو ئاوەکە یەکجار خۆش بوون! پێشمەرگەکان لەنێو خۆیاندا خەریکی قسەکردنو پێکەنین بوون. کاتێک بەو ڕێگەیەدا تێدەپەڕین، چەند ژن لەسەر تانکییەکی گەورەی ئاوێڕا چاویان لێ دەکردین. بە سەفێکی دوورو درێژ وەسەر هەوەڵێن چیا کەوتین. ئێسترەکان ڕێشمەو هەوساریان پێوە بوو بەڵام لغاو نەکرابوونو بە توانایەکی بەرچاوەوە بە پێچاوپێچی جادەکەداو بەرەو ژوور هەڵدەکشان. جادەکە بەردەڵانێکی تەنگەبەرو زۆر سەخت بوو.

گەیشتینە دوندی کێوەکەو وردەوردە ڕۆژمان لەبەرچاو نەما. ئەو پێشمەرگەیەی ئێسترەکەی ڕادەکێشا لەبەر خۆیەوە گۆرانییەکی دەگوت کە زۆرتر وەبەیتی تازیەداران دەچووو هەروا بەدوای هەربەندێکی ئەودا، پێشمەرگەکانی دیکە بە دەنگی بڵیندو بە هەمان ئاهەنگ وەڵامیان دەدایەوە. کێوەکە پڕلە گاشەبەرد بووو وەک وشکارۆ دەهاتە بەرچاو. لێرەدایە پیاو بەڕوونی بۆی دەردەکەوێ بۆچی ناوی ئەو مەڵبەندەیان ناوە گەرمێن، واتە مەڵبەندی گەرم.

بەرەو «کوێستان»، ناوچەی فێنکی کوردستان، دەچووینە پێش. ئاخرین شوێنێکی بۆی دەچووین تەنیا ترۆپکی چیایەک نەبوو. لە کێوێک دەهاتینە خوارو لە یەکیدیکە وەسەردەکەوتینو سەر لە نوێ ڕۆژمان لێ ون دەبۆوە.

وردەوردە دیمەنی مەڵبەندەکە دەگۆڕا. لێرەوارو دارستانێکی زۆر وەدەرکەوتن. کەناری چۆمەکە پڕلەدارودرەخت بوو.کاروانەکەمان چەند جار بۆ ئاو خواردنەوەو پڕکردنەوەی بوتڵەکانی ئاو ڕاوەستا.

ئەو سەفەرەکە بە ئاهەنگێکی هەست بزوێنەوە دەچووە پێش دووکاتژمێری گرتبووو هێشتا شەو دانەهاتبوو. لەپڕو لەنەکاو شتێکی تەواو سەیرو سەمەرەمان لێ وەدەرکەوت: سەدان ئێستر بەبارەوەو سەدان کەس بەرەو چادرێک دەچوونە پێش کە لە تەنیشت چۆمەکە هەڵدرابوو. بازاڕی میراوا بوو کە شوێنی یەکگرتنەوەی قاچاخچییەکانی ئێرانو عێراق بوو. دەتگوت یەکێک لە چیرۆکەکانی «داستانی هەزارویەک شە»وە.

قاچاخچییەکان شتومەکی خۆیان دێنایە ئەو بازارە کە لەژێر کۆنترۆڵی پێشمەرگەکانی یەکیەتیی نیشتمانیی کوردستاندا بوو. کۆبوونەوەی ئەوانە لەو شوێنانە ساتوسەودای شتومەکی پێویستی لە نێوان هەردوو وڵات لەسەردەمی شەڕدا، دابین دەکرد.

کاتێک لەنزیک ئێواران سێبەری کێوەکان بەسەر ناوچەکەدا دەکشا، بەسەدان چادر کە

لەو شوێنە بوون بە هەڵکردنی چرا گازییەکان، کاڵاو کەلوپەلەکانیان دەخستە بەرچاوی مشتەرییان. پیاوەکان لەسەر بەڕەیەک دادەنیشتن‌و خەریکی یاری بە وەرەقان دەبوون، چایان دەخواردەوەو سیغاریان دەکێشاو هەر لەوکاتەدا دەگەڵ مشتەرییەکانیش قسەیان دەکرد.

برینج‌و چایی‌و رۆن لە عێراق‌را دەهات‌و لە ئێرانیشەوە پستە، سابوون، فەرش‌و سەماوەر. هەموو ئەوانەی لەو بازاڕە کاتییەدا کاریان دەکرد چەکدار بوون.

بۆ نانخواردن لەدەوری مێزێکی خڕ دانیشتین. کەبابیان بۆ هێناین کە مێشێکی زۆری لەسەر نیشتبوو. پێپسی کۆلامان خواردەوە بەڵام لە ئێران کۆکاکۆلامان دەخواردەوە.

هەراوهوریایەکی سەیر وەڕێ‌کەوتبوو. پیاوەکان پێ‌دەکەنین‌و بەدەنگێکی بەرز قسەیان دەکرد. لەپڕو لەنەکاوو زۆر بە توندی تووڕە بووم. پێشمەرگەیەک رووبەڕووم دانیشتبوو لە حاڵێکدا قسەی دەکردن‌و پێ‌دەکەنی خۆمپارەکەی دەمن گرتبوو. بەهێندێک ئاماژەو سەرڕاتڵەکاندن، داوام لێ‌کرد ئەگەر دەکرێ سەری خۆمپارەکە بۆ لایەکی دیکە وەرسووڕێنێ... پێکەنی.

سێ‌سەعاتان لە بازاڕەکەماینەوە. لەپڕ کاک عەبدوڵڵا پێی گوتین دەبێ زوو وەڕێ کەوین. ڕاگەیاندنەکەی بۆمان سەیر بووو زۆری پێ سەخڵەت بووین. دەمانەویست بزانین کەنگێ دەڕۆین.

کاک عە[illegible]ڵڵا بە ئینگلیزی وەڵامی دایەوەو گوتی: «زوو»

سەرانسەری سە[illegible]ردکەمان هەر بەو شێوەیە بوو. قەت نەمان دەزانی کەنگێ دەڕۆین‌و کەنگێ دەگەینێ.

پرسیارو وەڵامەکان هەمووجارێ بەو جۆرە بوون: «کەنگێ؟»، «زوو» بۆکوێ؟ «بۆ پشت کێوەکە».

دەبوو فێر بین ڕێگا بە کوردەکان بدەین ڕێنوێنیمان بکەن‌و دەبوو ئەوەش قبووڵ‌کەین کاتناسیی ئەوان دەگەڵ هی ئێمە بە تەواوی جیاوازە.

پیاوەکان سەرسوڕماو بوون. تاریکەشەو بوو. کاک عەبدوڵڵا هاتە لامان‌و بەدەست ئاماژەی بۆلای ئێسترەکان کرد. کاتێک وەڕێ کەوتین، ئیدی ٦٠ پێشمەرگەمان دەگەڵ نەبوون. ئێستا نزیکەی دووسەد پیاوو پەنجا ئێستر بوون.

بەسەفو لەژێر شۆقی مانگەشەودا وەڕێ کەوتین. چرا قووەکانیان بۆ چەند خولەکێک هەڵ‌دەکردو دەیان کوژاندنەوە. تەواوی کاروانەکە وەک حەوتووبازاڕێک دەچوو کە لە حاڵی سەفەرکردندایەو تەواو بە لەسەرەخۆیی لە شوێنی حەسانەوەمان دوور دەکەوتینەوە. ئێمە ئاخرین تاقم بووین کە لە کاروانەکە جودا بووینەوە. لەدوای هەموویان بوومو کەمێکیش ناڕەحەت بووم. هیچ پێشمەرگەیەکم نەدەدی کە لەپشتەوەڕا ئاگای لەمن بێ. باریکە ڕێیەکە

هەروا تەنگەبەرتر دەبوو. لەخوارێو لەلای راستەوە گوێم لە خورەخوڕی ئاوی چۆمەکە دەبوو. ئەو پێشمەرگەیەی هەوساری ئێسترەکەی منی گرتبوو، بۆوەی جادەکە ببینێ، جارجارە چراقووەکەی هەڵ دەکرد.

لە نەکاو، لەلای چەپەوە گوێم لە دەنگەدەنگێک بوو، ئاوڕم دایەوەو دیتم چەند پێشمەرگەیەک بۆ پارێزگاری لە ڕێگەکە دامەزراون. جا ئەوجار لێم حاڵی بوو بۆچی قاسملوو هەمیشە دەیگوت چیاکان تەنیا دۆستو پشتیوانی کوردانن. کوردەکانو چیاکان هەمیشە یەکنو یەکیش دەبن.

دوای چەند کاتژمێرێک، با هەڵی کردێ. هەواکەی سارد بووو ئێمەش هەروا وەسەر دەکەوتین. وردەوردە دیمەنەکە گۆڕا: دوای ئەوەی لەچۆمەکە دوور کەوتینەوە جەنگەڵەکە لە تەنکییەی داو ئەوەی نەدەگۆڕا زنجیرە کێوەکان بوون. ئێسترەکان بەپێچەکەوخوارەکە لە جادە تەنگەبەرو پێچ پێچەکە وەسەر دەکەوتن کە بە شۆقی چرا قووەکان هێندێک رووناک دەبوو. ئێسترەکان زۆر بە زەحمەت وەسەر دەکەوتنو پێشمەرگەکان پەیتا پەیتا دەنگیان دەدانو دەیانگوت: هەچچە وەرە!».

لەسەر ترۆپکی کێوەکان گەیشتینە گۆڕاییەکی پانو بەرین. کە دیتم شوێنەکە پڕ لە خەڵکە زۆرم پێ سەیر بوو. سەدان پێشمەرگەو قاچاخچیی لێ بوونو ئێسترەکانیان بە پارچە پەڕۆی سپی داپۆشیبوون. بۆ ئەوەی لەنێو تاریکایی شەودا لێیان دیار بن. بێجگە لە رووناکاییەکی زۆر کەمی مانگ، هیچ چرایەک لەگۆڕێدا نەبووو لەدوورەوە تروسکەی چراکانی شاری بانەمان دەدین.

هەراوهوریایەکە پیاوی جاڕز دەکردو تەواو تاقەتپڕووکێن بوو. لەسەر ئەو گۆڕاییە کە لەژێر کۆنترۆڵی پێشمەرگاندا بوو، قاچاخچییەکان، لە گەرمەی شەڕی نێوان ئێرانو عێراقدا، پارەیەکیان وەک ماڵیات دەدا بە پێشمەرگەکان.

لە کاتێکدا هەمووکەسو هەموو شتێک نوقمی تاریکایی ببوو، ڕێگەمان دەبڕی. لەنێو تۆزوخۆڵو هەراو هوریادا لە بەرزاییەکان هاتینە خوار. بۆ یەکەم جار، هەستم بە نزیک بوونی مەترسیی شەڕ کرد. ئەو کەسانەی بەم شوێنەدا دەڕۆیشتن دەبوو بەپەلەو هەرچی زووتر لێی دەرباز بن چونکە ئەوبەشە لە بەرزاییەکان لە پێگە سەربازییەکانی هەردوو لای شەڕەکەوە بەڕوونی دیار بوو. تروسکانەوەی چرا قووەیەک، یان تەنانەت بریقەیەکی زۆر کەمی سیغارێک بۆی هەبوو ببێتە هۆی ئاگربارانێکی دوولایەنە.

سەفەرەکەمان وەک خەونێکی پڕ لە ترسوخۆفی لێ هاتبوو. زیاتر لە پێنج کاتژمێر ڕێگەمان بڕیبوو. تەواو ماندوو شەکەت بووینو هەواش زۆر سارد بوو. گەیشتینە دەشتاییەکی قەراخ چۆمێکی پێچاوپێچو پڕ لە دارودەوەن. ٢/٣٠ی شەوێ بوو. لێرەدا پێشمەرگەکان بوون بە چەند بەش.

ئێمەیـان بـردە لای تاقمی کاک عەبدوڵـلای. گەرمای ئاوری کەمپەکەو سـرتوخورتی پێشـمەرگەکان زۆر خۆش بوون. کاتێک خەوم بەسـەردا هات، هەستم کرد کە فەرماندەکە پەتوویەکی پێدا دام.

کەمتر لەسـێ سەعات نوستین. سەعات٥ی بەیانی بۆنی خۆشی چای گەرم وەخەبەری هێناین،خەریک بوو تاو هەڵدەهات. ڕەنگی خۆڵەمێشیو بۆری ئاسمان لە بەرامبەر یەکەمین تیشکی خۆردا پاشەکەشەی کرد.

ئەمنو ژنەکانی دیکە پێش هەمووان چووینە لای چۆمەکە. ئەوێ تەنیا ئاودەسـتی ئێمە بوو! پاشان، تینی ئاورەکەو چاییە گەرمەکان هێنایانینەوە سەرەخۆ. کاتژمێر ٦/٣٠ سەرلەنوێ وەڕێ کەوتینەوە. ئەوجار دووسـەد کەسـمان دەگەڵ نەبوونو تەنیا لکێکی شێست کەسی بوون. هێشتا هەر لەخاکی عێراقدا بووینو لە سنوور تێنەپەڕیبووین.

بۆچەند کاتژمێری دیکەو لەژێر خۆرەتاودا بەپێیان دەڕۆیشتینو نوقمی تۆزوخۆڵ بووین. لەپڕ کاک عەبدوڵلا بەدەست ئاماژەی بۆ چۆمێک کرد کە ناوی چۆمان بووو سنووری نێوان عێراقو ئێران بوو.

پەڕینەوە لە چۆمە تەنکەکە ئەزموونێکی یەکجار خۆش بوو. شڵپەشڵپی لاقی بارگینەکانو ئێسـترەکان کە لە چۆمەکە دەپەڕینەوە هەروەک کایەو هەڵسوکەوتی پۆلە منداڵێکی قۆشمە دەچوو. پێشـمەرگەکان، لـە حاڵێکدا دەلینگی پانتۆڵەکانیان هەڵکێشـابووو کەوشـەکانیان بەدەستەوە بوو، لە چۆمەکە دەپەڕینەوەو ئاویان بەیەکتر هەڵدەپرژاند. ئەوانی دیکە سواری ئێستران ببوونو تفەنگەکانی هەڤاڵەکانیان هەڵگرتبوو. هەموو لایەک پێدەکەنینو ئاخرییەکەی گەیشتینە نێو خاکی کوردستانی ئێران.

بەرپرسانی هێزی پێشمەرگەی ناوچەی بانە لە گوندێکی سەرسنوور چاوەڕوانمان بوون. ئێمەی رۆژنامەنووس دەمانەویست دەرۆژ لەلایان بمێنینەوە.

کۆمەڵێک منداڵی قۆشـمە بە هەراوهوریا پێشـوازییان لێ کردینو هەڵاتنو بە تەنیشـت ئێسـترو بارگینەکاندا ڕەگەڵمان کەوتن. ژمارەیەکییەکجارزۆر مریشـکو جووچکە بەم لاو بەولادا دەردەپەڕین، هەر لەوکاتەدا ژنان لەبەر دەرگای ماڵەکانیان ڕاوەسـتابوونو چاویان لێ دەکردین.

گوندەکـە چکۆلەو پیس بـوو. پاکوخاوێنی تەنیا لەوشاروشـارۆچکانە لە گۆڕێدابوو کە لەژێـر کۆنترۆڵی حدکادا بوون. لە گوندەکانی نێو چیاکان هەرچی زبڵو پاشـماوەیەک بوو فڕێیان دەدایە دەرێ. چێشـت لێنانو نانخواردنی خەڵکەکە لەنێـو زبڵوزاڵدا بوو. بوونەوەرە ڕامکراوەکانیش بۆ دیتنەوەی خواردەمەنی بە هەموو شوێنێکدا دەخولانەوە.

بۆماوەیەک لەژوورێکی پڕ لە مێشدا نوستین. سەرو دەموچاومان بە پەڕۆیان داپۆشیبوو بۆ ئەوەی مێشوولەو جڕوجانەوەری دیکە پێمانەوە نەدەن. پیاوەکان کابرا وێنەهەڵگرەکەیان

بردە چۆمی خۆی بشوا. بەڵام، ئەوجار ڕێگایان نەدا ئەمن و ژنەکانی دیکە بچینە سەر چۆمی. ئێمەش لەسەر چوون بۆ سەر چۆمی سوور بووین. ئاخرییەکەی ژنێکی جحێڵی کوردمان ڕەگەڵ کەوتو بردینیە جێگایەکی کە ئاو بە شێوەی تاڤگەیەک لە کێوەکە دەهاتە خوارو دەچووە دە تانکییەکی گەورەو هەڵدەڕژا. دیلمانجە ئێرانییەکەمان، پرشنگ، بە مەمکبەندەکەو ژێرپۆشەکانیەوە چووە نێو ئاوەکە. بەڵام، ئێمە بەڕووتی خۆمان شوشت.

ژنە کوردەکە بەسەر سوڕماوییەوە چاوی لێ دەکردین و تەواو حەپەسابوو. ئەو وەزعە هەتا تەواو بوونی سەفەرەکەمان هەروا دووپات دەبۆوە. هەڵسوکەوتی ئێمە دەگەڵ بەدەنی خۆمان بەتەواوی دەگەڵ ئیوان جیاوازیی هەیە. هەرکات ئێمە ویستی دەروونیی خۆمان دابین دەکرد خەجاڵەت دەبووینەوە چونکە لەپڕ ژنومنداڵ دەهاتن و کە ئێمەیان بەڕووتی دەدی پێمان پێ دەکەنین. لەلایەکی دیکەوە ژنە کوردەکان پێیان عەیب بوو خۆیان رووت کەنەوە. هەرگیز بۆ مەلەکردن لیباسیان دانەدەکەندو تەنیا سەرودەستو دەموچاویان دەشوشت.

ڕۆژێکیان، لە کاتێکدا بەڕووتی خەریکی مەلەکردن بووین، ژنێکی جحێڵ چاوی لێ دەکردین. ژنە هەستی بزووتو بەشێک لە لیباسەکانی داکەندو هاتە نێو ئاوەکە. بەڵام کراسی هەر دەبەردا بوو. ژنانی کورد لە ژێر کراسێکی ڕەنگاوڕەنگدا دەرپێیەکی زۆر فشوزەلام دەپێ دەکەنو زۆرتر کراسەکەیان هەڵدەکێشنو دەلای سەرووی پشتێندەکەیانی ڕادەکەن بۆوەی پیس نەبێ. کەوایەکی وەک جلیتقە لەسەر کراسە جوانەکەیان دەبەر دەکەن. هەمووی ئەو جلوبەرگە سمتیانو سینگو مەمکیان دادەپۆشێ. بەگشتی، ژنان لە کوردستان سەریان داناپۆشن. تەنیا لە شارێکی ژنمان دیتن سەریان داپۆشیبوو، ئەویش چونکە زۆربەی دانیشتوانی شارەکە شیعە بوون.

لەکوردستان ژنان کارو زەحمەتێکی زۆریان لەسەر شانە. نزیک تاوهەڵاتێ، نانی دەکەن، لە چۆمی ئاوێ دێنن - کە لەزۆر جێگا چۆمەکان دوورن - سەوزیکاری دەکەنو منداڵەکانیشیان بەخێو دەکەن. شیاکەو ریخێکی یەکجار زۆر کۆ دەکەنەوەو تەپاڵەیان لێ دروست دەکەنو لەبەر تاوێ وشکیان دەکەن بۆ ئەوەی زستانێ کە زۆربەیماڵەکان نوقمی سێ - چوارمیتر بەفر دەبن، بۆ سووتاندن کەڵکیان لێوەرگرن. کاتی شێوەنگێڕانیش مووی سەریان دەڕننەوە.

بەڵام، لەکوردستان خەریک بوو ئاڵوگۆڕێکی تەواو پێک بێ. ژمارەیەکی زۆر لە ژنان کڵاشینکۆف لەسەر شان لەنێو پێشمەرگەکانی حدکادا بوون.

پیاوان دەچنە شەڕێ یان ڕۆژانە دادەنیشنو خەریکی چاخواردنەوەو قسەکردن دەبن. هەمیشە بۆ چا خواردنەوە پەرداخێک دەگەڵ خۆیان دەگێڕن. چایەکەشیان بە قەندی سپی دەخۆنەوە کە بەچەکوچێکی ئاسن بە شێوەی کڵۆ دەی شکێنن.

ژنان دەست لە کاروباری پیاوان وەرنادەن. کاتێک تاقمە پێشمەرگەیەک ڕادەبرن بە

زەردەخەنەیەکەوە یان بە دەنگێکی نزمەوە داوایان لێ دەکەن میوانیان بن.

میوانداری دابونەریتێکی زۆر کۆنە. خەڵکی کوردستان قەت لەمیوانەکەیان ناپرسن: ئەتۆ کێیو بۆکوێ دەچی یان لە کوێڕا هاتوویو هەتا کەنگێ لێرە دەبی. بگرە ئەوەندەی دەتوانایاندا بێ، خزمەتی دەکەن.

دەگەڵ برایمی فەرماندە، کە ردێنی هەبووو چاوەکانی شین بوون و هەروەک پارتیزانەکانی ئەمریکای‌لاتین لیباسی دەبەردابووو، دەگەڵ‌کاک غەفوور،بەرپرسی‌سیاسیی ناوچەکە، نانی نیوەڕۆیەمان خوارد. مەلایەکیش لەوێ میوان بووو بۆئەوەی مەلا نەزانێ، غەفوور بە لیوانێکی زۆر باریک ویسکیی داینێ. ئەو شەوە لەبانیو لەژێر زریوە زریوی ئەستێراندا لێی نووستین.

هەموومان کاتژمێر شەشی بەیانی لەخەو هەستاینو نانو ماستمان خواردو چاشمان خواردەوە. پاشان کاروانەکەمان بەسواری ئێستران بەرەو بازاڕێکی دیکە وەڕێ کەوت. بازاڕەکە لە نزیک پایەگایەکی ئەرتەشی ئێرانو لە ژێر کۆنترۆڵی پێشمەرگاندا بوو. کاک غەفوور پێی گوتین ئەگەر لەوبەری بازاڕەکەو دوور لەمەودای چەکی پایەگاکە راوەستین، هیچ مەترسییەکی نابێ. پاسدارەکانمان لەسەر ترۆپکی کێوەکە بەجوانی لێ دیار بوون کە بەدەوروبەری کێوەکەدا دەخولانەوە.

لەپڕو لەنەکاو، دەنگی‌تەقینەوەیەک هات. دەرکەوت خۆمپارەیەک بوو لەنێوەڕاستی گوندەکەیان دابوو کە ئێمە لێی وەدەر کەوتبووین. لەوەڵامدا، چەند گوللەتۆپ وەوکێوەی کەوتن کە پایەگاکەی لێ بوو. وادیار بوو هەردووک لا هەڕەشە لە یەکتر دەکەن.

لەنێوان هێزە ئیسلامییەکانو پێشمەرگەکاندا چەشنێک رێسا یا بەرنامە هاتبووە گۆڕێ.

رۆژانە، هێزەکانی رێژیمی ئیسلامی شارەکانو جادەکانیان دەخستە ژێر کۆنترۆڵی خۆیانەوەو کاتێک شەو دادەهات دەچوونەوە دە پێگەکانیانەوە. ئەوجار ئەوە پێشمەرگەکان بوون کە دەستیان بەسەر جادەکاندا دەگرتو جاروباریش دەچوونە نێو شارەکان.

لە بەرەبەری بەیانیدا، گوێمان لە دەنگی شەڕو پێکدادانی کاربەدەستانی شارو پێشمەرگەکان بوو کە خەریک بوون لە شارەکە وەدەر دەکەوتن.

پێش ئەوەی بە ماشێنێکی جیپ وەڕێ کەوین، بەستەیەکی پڕ لە کاغەزیان دا بە کاک غەفوور. وادیار بوو پەیامی نووسراون. لە سەردەمی کۆماری کوردستانەوە لەمهاباد، ئەم شێوەکارە بۆتە نەریتێک لەنێو کوردەکاندا. نامەکانیان بە خەتێکی زۆر ورد دەنووسنو دوایە دەیان پێچنەوەو کاغەزێکی دیکەشیان لێ دەهاڵێنو دوایەش نەوار چەسپی لێ دەدەن. بەم شێوەیە ئەگەر پێویست بێ دەتوانن قووتی‌دەن. هەموو پەیامێک لە پەیامی دەفتەری سیاسییەوە بگرە هەتا نامەی ئاشقانە بەم شێوەیە بەڕێ دەکرێ.

کاک غەفوور بەستەکەی هەڵگرتو لە پشت ماشێنەکەی دانا. لە رێگایە، لە نێو دووگوندان

دابـەزی بۆوەی نامەکان بگەیەنێ. پاش کاتژمێرێک گەیشـتینە ئاخـری جادەکەو بەپێیان بە ڕێگەیەکی باریکی بناری کێوێکدا وەڕێ کەوتین‌و دوای ماوەیەک چاومان بە چوار ئەسـپ سـواران کەوت. کاک غەفوور قسـەی دەگەڵ کردن. هەرچواریان لە ئەسـپەکان دابەزین‌و دایانن بە ئێمە. پرشـنگ سواری ئێستریک ببوو. کاک غەفوور چەند شووتییەکی بۆ هێنایِن. شـووتییەکانی قاش کردن‌و بۆی دابەش کردین‌و ئێمەش بە سـواری دەستمان بە خواردن کرد.

دوای ماوەیەک تووشی پێشمەرگەیەک بووین کە چەند ڕۆژ پێشتر هەوساری ئێسترەکەی بۆ گرتبووم‌و بەدوای خۆیدا ڕای‌دەکێشا لەبەر خۆمەوە دەمگوت ناسینەوەی کەسێکی پێشتر دیبووم ئەویش لەو کێوو شاخانەدا چەشنێک هەستی ئاشنایەتی لە ئینساندا پێک دێنێ.

گەیشـتینە گوندێکـی دیکـەو لەوێش پێشـمەرگەکان کۆمەڵـە پەیامێکیان دا بـە یەکتر. کاروانەکەمان زانیان ژمارەیەک پێشمەرگە لە نزیک ئەو گوندەش هەن.

قەت دووجاران لە گوندێک نەنووسـتین چونکە بێ‌پسـانەوە ڕێگەمـان دەبڕی. بەپێیان گەیشتینە مەزرایەکی توتنێ کە ژنان‌و پیرە پیاوان خەریکی کارکردن بوون. بەتەنیشت گوندێکی نەدیـودا تێ‌پەڕیین کە لەنزیـک چەمی چرووش هەڵکەوتبوو. هەتا گەیشـتینە تەپۆڵکەیەک بەماشێنە جیپەکە ڕۆیشتین. لەوێ‌ڕا شاری‌بانەو پایەگا سەربازییەکانی ئێران وەدەرکەوتن. پێشمەرگەکان لەگوندێکی نزیک بەو شوێنەی لێی دابەزیبووین چاوەڕوانمان بوون.

لە ماڵی خانەوادەی پێشمەرگەیەک نووستین کە حەمامێکیان لەنێو ماڵەکەیاندا هەبوو. نزیک گوندەکە چۆمێکی لێ بووو ژنەکان لەوێ شـیویان دەکرد. شەوێ، پێشمەرگەکان لەدەوری ئاورێـک کۆبوونەوەو بە گۆرانی‌و چەپڵەی کابرایەکی هەڵ‌دەپەڕین. منداڵەکانیش هەریەکەی کڵاشینکۆفێکیان دەشانی کردبووو هەڵ‌دەپەڕین. ژنەکانیش بەدەنگێکی نزم‌و خەم هێنەرەوە گۆرانییان دەگوتن‌و چەپڵەشیان لێ‌دەدا.

کاک غەفوور بانگی کردین. ئێمەش وەدوای کەوتین‌و چووینە ماڵێکی دیکە. لەوێ گوێمان لــە ڕادیۆی حیزب بــوو. یەکێک لە کادرەکانــی ڕادیۆ وتووێژی دەگەڵ قاسـملووی دەکرد. قاسملوو نیگەرانی سەلامەتیمان بوو.

کاتژمێر پێنجی بەیانی لەخەو هەستاین. هەر ئەوەندەمان دەرفەت هەبوو ددانمان میسواک لێ‌دەین‌و سواری ئەسپە لاوازەکانمان بین‌و بەپەلە لە گوندەکە وەدەر کەوین. هەواکەی سارد بوو. هێشـتا تاو هەڵنەهاتبوو پێشـمەرگەکان کەمێک گرژ بوون. دەچووین لە شـوێنێکی مینرێژکراو فیلم هەڵگرین. شەوێک پێشتر، کاک عەبدوڕڕەحمان لە تاریکایی شەوێدا مینێکی لەسەر ڕێگەی پایەگاکانی نێوان بانەو سەردەشت دانابۆوە. ئەو شوێنەی دەبوو بۆ ماوەیەک لێـی وەمێنین ماڵــی پیرێژنێک بوو. بەبوونی ئێمە لەوێ زۆر نیگـەران بوو. پێی وابوو ئەوە کارێکی خەتەرناکە. باخچەیەکی سەوزیکاری کە شەونم بەتەواوی دای‌پۆشیبوو دەورانەوری

ماڵەکەی داگرتبوو. سـەرلە بەیانی، تیشـکی خـۆر بە پەنجەرەکەدا هاتـە ژوور. کە دیوەکە روونـاک بـۆوە، دیتمان ماڵەکە پڕە لە تۆزوخۆڵ. بەرچاییەکـی فەقیرانەمان خوارد کە نان‌و ماست دەگەڵ چای بوو.

لە نەکاو گوێمان لە شریخەی تفەنگان بوو. پاسدارەکان‌و پێشمەرگەکان کە شەوێک پێشتر دەسـتیان بەسـەر گوندێکی چکۆلە دا گرتبوو لێیان ببوو بە شەڕ. گوندەکە پێنج کیلۆمیتر لە ئێمە دوور بوو. پاسدارەکان نزیک تاوهەڵاتێ هێرشیان دەست پێکردبوو شەڕەکە ماوەی چەند کاتژمێری خایاند. هێزی پشتیوانیی ئێرانییەکان کە سێ‌هەزار سەرباز بوون گەیشتنە جێ. ئەو پێشمەرگەیەی هەواڵەکەی هێنا دەیگوت پەنجا پاسدارو هاونیشتمانێک‌و دوونەفەر لە پێشمەرگەکان کوژراون. ئێرانییەکان گوندەکەیان دابووە بەر خومپارە.

چەند کاتژمێر رابردو هەمووومان کەوتبووینە دڵەڕاوکێوە. کاک غەفوور لێمان نزیک بۆوەو پێی گوتین ناتوانین لە تەقینەوەی مینان فیلم هەڵگرین، چونکە ئەو شـوێنەی دەبوو هێرشی بۆ بکەن رێگەیەکی نیزامی بووو کەسـی پێدا نەهاتبووو نەش دەکرا رێگەیەکی دیکە دیاری بکەن. عەبدوڕڕەحمان پسپۆڕی مین، شـارەزایەکی تەواو بووو بەسەرکەوتنەوە دووهەزار مینی چاندبوو.

بەرەو سـوێروێ وەڕێ کەوتین. ژمارەیەکی یەکجار زۆر لە بنەماڵە کوردەکان لەترسی بۆمبارانی هێزی هەوایی عێراق پەنایان بۆ ئەو شوێنە هێنابوو. لە هێرش بۆسەر شاری بانەدا دووسـەد هاونیشتمان کوژران‌و بەسەدان کەسـیش بریندار بوون. هەم عێراق‌و هەم ئێران بۆ تەرت وتونا کردنی حەشـیمەتی کوردەکان لەهەردوولای سـنوورەکە لەوشەڕە کەلکیان وەردەگرت.

بەنێو گوندەکەدا رۆیشتین. گەلێک منداڵی قۆشمە دەوریان دابووین‌و تێکڕا داوایان دەکرد وێنەیان لێ هەڵگرین: «وێنە، وێنە». لە یەکێک لەماڵەکان‌و لەژێر چراگازییەکاندا نانی شەوێمان خوارد. وا دیار بوو پیلانێک دەگۆڕێدایە. برایمی فەرماندە چاوی لەم لاولای دەکردو دەگەڵ پێشـمەرگەیەک کە پێیان دەگوت کاک ڕەسوول، بەسرتە قسەی دەکرد. کاتێک لێمان پرسی چ بووە، پێی گوتین جاشـێکی زۆر هاتوون‌و ئەگەر بێ و شـتێک بدرکێندرێ، ئەو هێرشەی بۆ سبەینێ بەرنامەرێژیمان بۆ کردوە سەر ناکەوێ. غافلگیر کردنی دوژمن کارێکی گرنگ‌و تەواو پێویسـتە. تەنیا فەرماندەکەو فەرماندەی گشـتی دەیان زانی کەنگێ‌و لەکوێ‌هێرشەکە ئەنجام دەدرێ. ئەوشەوە نەم توانی بە باشی بنووم.

سـبەینەکەی سـەعات١٠ی پێش نیوەڕۆیە، دەنەفەر، دەنەفەر وەڕێ کەوتین‌و گەیشتینە گوندێکی دیکەو دەگەڵ فەرماندەکەو رێنوێنە خۆجێیەکان چووینە نێو عەمبارێکی دانەوێڵە.

پاکەتێکی پڕ لە نووسـراویان بۆ کاک برایمی هێنا، کردیەوەو نووسـراوەکانی دەرهێنا. هەواڵی شەڕەکەو چەند نامەو هێندێک وێنەشی تێدابوون. برایم هەموو نامەکانی زۆر بەوردی

خوێندنــەوە. پێی‌گوتین لەبــارەی جاشــەکانەوە هێندێک ڕاپۆرتی تێدان. حدکا سیســتمێکی جاسووســیی ســەرەتایی هەبووو ئەندامەکانی لەنێو گوندەکانو شارەکانو چیاکاندا بوون. هەروەها دزەشی کرد بووە نێو دەزگاکانی دەوڵەتەوەو بەڕێوەبەرانی ئەو ئەرکە، ماوە بەماوە لەبارەی هاوکارانی شاراوەی ڕێژیم لەنێو خەڵکەکەدا زانیارییەکانیان بۆ دەناردن.

لە دەوروبەری سەعاتی ٤/٣٠ی ئێواریَ بەپێیان وەڕیَکەوتین. هەوا گەرم بوو، وەچیایەک هەڵگەڕاین وەک بڵێی تەواوبوونی نەبیَ. سەرلووتکەی چیاکە تاقمێک پێشمەرگەی لیَبوون، خۆیان ئامادە دەکرد بۆ هێرش کردنەسەر ئەو بنکانەی پارێزگارییان لەو پێگە سەربازییانە دەکرد کە لەســەر ڕێگای بانە دامەزرابوون. کاتێک بە لقەداری پڕ لە گەڵا خۆیان دادەپۆشی تێکڕا پیَدەکەنین. تەنانەت وێنەشیان لە یەکتر هەڵدەگرت. لەو وەزعە خۆشەی پێش هێرشەکە سەرم سوڕ مابوو.

لەسەر تەپۆڵکەیەک دانیشتینو چاوەڕوان بووین. شەڕە تفەنگ دەستی پیَکرد بەڵام هیچ شتێکم نەدەدی. تەنیا گوێم لەدەنگی تەقە دەبوو. لەنەکاو سەدمیترێک ئەولاترو لەلای چەپمەوە دەنگی تەقینەوەیەکی گەورە هاتو بەدواشــیدا دووکەڵێکی خەستو سپی بەرز بۆوە. گوللە خۆمپارەیەک بوو. کاک مەنســوور پێی گوتم وا باشترە بڕۆین. بەرەوخوار شۆڕبووینەوەو لەنێو داراندا هەڵتروشکاین.

چوار پێشمەرگەمان دیتن کە لەسەر تەپۆلکەیەکو لە پەناگەیەک دانیشتبوون. دۆڵەکەمان لیَ دیار نەبوو. ترسوخۆفیشم ڕەوییبۆوە. تەقەی تفەنگو تەقینەوەی خۆمپاران هەر تەواو نەدەبوو. جیاوازیی نێوان دەنگی گوللەی کلاشینکۆفو تەقینەوەی خۆمپارانم بۆ دەرکەوتبوو.

لەنەکاو گوێمان لە دەنگێکی یەکجار توندوتیژ بوو.

یەکێک لە پێشمەرگەکان گوتی: «ئەوە دۆشکان داوێن. سەربازەکانی نێو پێگەکان دەترسێن. بۆیە بە هەرچی هەیانە تەقە دەکەن. دەترسێی؟» منیش بەدرۆ وەڵامم دایەوەو گوتم: «نا».

کاک مەنسوور پێی گوتین: «ئەگەر بۆمبێک لە نزیکتان وەئەرزی کەوت، لەسەر ئەرزی درێژ بنو بە دەستەکانتان سەرتان داپۆشن. پەلەش مەکەن».

هەستم کرد مەترسییەکە زۆر نزیک بیَ. لە پێگەکانەوە کێوەکانیان دابووە ژێر خۆمپارەباران. پێــم وابوو خۆمپارە بارانەکە بەخۆڕایی بیَو ئەو گوللــە خۆمپارانە دەتوانن هەموو جێیەک بگرنەوە. لە کێوەکە هاتینە خوارو گەیشــتینە زەوییەکی کێڵراو. نەدەکرا توند بڕۆین. بەڵام، پێشمەرگەکان بیَترسوخۆفو لەسەرەخۆ دەڕۆیشتنو سەوزییان لیَ دەکردنەوە.

کاتێــک لە تەپۆڵکەکان ســەرەوخوارمان دەکــرد. هەرخۆمپارە بوو وەئــەرزی دەکەوت. دەمەویســت هەرچی زووتر لەو شــوێنە ڕزگار بم، بەڵام گەیشــتینە جێگایەک کە ئیدی نەم دەتوانــی لە تەپۆڵکەیەکی دیکە وەســەر کەوم. گاشــەبەردێکم دیتەوەو پاڵــم ویَ دا. چونکە دەمەویست خۆم لە مەترسی بپارێزم.

پێشمەرگەیەکم دی بەسواری ئەسپی لە تەپۆڵکەکە دەهاتە خوارێ. تەواو دڵخۆش بووم‌و لەبەر خۆمەوە دەمگوت: ئەگەر دەستم بە ئەسپێک ڕابگا، دەتوانم بڕۆم. دەستم بۆ ڕاتڵەکاندو بانگم کرد بۆلای خۆم‌و داوام لێ‌کرد ئەسپەکەم داتێ. بە ئیشـارە تێی گەیاندم سواری ئەو ئەسـپەبوون کارێکی هاسان نیە. بەڵام دەسـتم هەڵ نەگرت. لە ئەسپەکەی دابەزی. سواری بووم‌و بەچوارناڵی لە تەپۆڵکەکە وەسەرکەوتم، چونکە دەمویست لەمەترسیی تۆپ‌و خۆمپارە بارانەکە رزگار بم.

گەیشـتمە شوێنێکی ئارام. بەسـەر ئەسـپەکەوە چاوەڕوان مامەوە. ئەو پێشمەرگەیەی ئەسـپەکەی دابوومی، بە سـواری ئەسـپێکی دیکە هـاتو پێی گوتم خەباتـکارە کوردەکان کۆبوونەتـەوە. هێرشـەکەیان کەمتـر لە کاتژمێرێک درێژەی کێشـابووو بە تەواوی سـەر کەوتبوون. هەشت ئێرانی کوژرابوون‌و کوردەکانیش بە ساخ‌و سەلامەتی دەرچووبوون.

سواری ئەسپەکانمان بووینەوەو بە وێرغە بەرەو شوێنی کۆبوونەوەکە وەڕێ کەوتین. لە دەشتە پان‌و بەرینەکەدا پێشمەرگەکان تفەنگەکانیان لەسەر ئەرزی دانابوون‌و لەنێوان چیا سەربەرزەکانی کوردستان‌و لەژێر ئاسمانی نارنجی‌رەنگی تاوپەڕیدا، هەڵدەپەڕین‌و گۆرانییان دەگوتن‌و بەدەنگێکی یەکجار بەرز دروشـمیان دەدان. گەیشـتینە گوندێکی دیکەو لەوێش ڕا چووینە تاژەبان کە پازدەرۆژ پێشـتر پێشمەرگەکان دەسـتیان بەسەر پایەگاکەیدا گرتبوو. لەوێ شوێنەواری خەباتێکی یەکجار توندوتیژمان چاو پێ‌کەوت. قاپووغە فیشەکێکی یەگجار زۆرو لەتکوپەتکی نارنجۆکەکانی شوورەوی‌و ئەمریکاو ژمارەیەکی لەژمار نەهاتووی گوللەی چێکی‌و رووسـیمان دەدیتن. هەر پۆتین‌و کەمەربەند بوون کە بەدەشتەکەدا بڵاو ببوونەوە. کڵاوێکی خوێناوی بەچەند کونی جێی گوللەوەو جیپێکی تۆیۆتای سووتاو بە تیربارێکەوەشمان دیتن. هەمووی ئەوانە پێشاندەری لەنێوچوون [ی هێزەکانی دوژمن] بوون.

بەڵام فیلمی شەڕەکەمان هەڵ‌نەگرتبوو. لەوانەی بۆ رێنوێنی دەگەڵمان بوون داوامان کرد رێگەمان بدەن بچینە نزیک بەرەی شەڕەکە، بەڵام ئەوکارە پێویستیی بە ئیجازەی قاسملوو هەبوو. بەبێ‌سیم قسەمان دەگەڵ کرد.

وێنەگرەکەمان دەیگوت هیچ وێنەیەکمان لە شـەڕەکە نیە. منیش بە قاسـملووم راگەیاند: «وێنەگرەکە دەبێ بچێتە نزیک شەڕەکە».

قاسملووش گوتی: «زۆر خەتەرناکە. ناتوانم رێگەتان بدەم خۆتان بخەنە مەترسییەوە». بەڵام هەروا لەسەر داواکارییەکەمان سوور بووین‌و قاسملووش پێی گوتین: «باشە، بەڵام، دەبێ ئەوپەڕەکەی هەتا پێنج سەدمیتریی بەرەی شەڕەکە بچنە پێش».

کاتێـک پێوەندییەکەمـان تـەواو بـوو، کاک عەبدوڵڵا پێـی گوتیـن هەلومەرجەکە زۆر ناسکە. نزیکەی بیست هەزار سەربازی ئێرانی گەیشتوونەتە ناوچەکە. بۆیە، پێشمەرگەکان دەبوو بەرنامەکەیان بگۆڕن. سیاسـەتی دەوڵەت سـەخڵەتکردن‌و بەتەواوی شەکەت کردنی

پێشمەرگەکان بوو.

لــە گوندەکەماینەوە. ئێمــەی ژن چووینە چۆمەکەی نزیـک گوندەکە مەلە بکەین. لەنێو ئاوی چۆمەکەدا بەتەواوی ڕاکشــابووین. ئاوەکە بەســەرماندا دەکشــاو تاویش لێیدەداین. کاتێک گەڕاینەوە، ڕاســت وەکوومنداڵان سەرکۆنەیان کردین، چونکە زۆرمان پێ چووبوو. هاتوچوویەکی زۆرلەگۆڕێدابوو. سێســەد پێشــمەرگە گوندەکانــی دەوروبەریان گرتبووو چاوەڕوانی هێرشــی هێزەکانی ئەرتەش بوون. دەبوو بەپەلەو بەســواری ئێستران‌و دەگەڵ چەند پێشمەرگەیەک لەوێ بڕۆین.

دوای دووڕۆژان‌و بەشەو گەیشتینە گوندێک‌و بە بێ‌سیم قسەمان دەگەڵ قاسملوو کردو پێــی گوتین: «هەر ئێســتا دەبێ لەوێ بــڕۆن. هەلومەرجەکە زۆر خەتەرناکــە. بەرنامەکان گۆڕاون. هەربینا هێرشی هێزەکانی دەوڵەت دەست پێ بکا. ئەوپەڕەکەی دەبێ سبەینێ وەڕێ کەون».

کاک برایــم پێــی گوتین دەبێ دەگەڵ لکێک لەو پێشــمەرگانە بکەون کە بەرەو باشــوور دەڕۆن. شــەوی ڕابردوو، ئەو لکە پێشمەرگەیە لەنەخافڵ کەوتبوونە بەر هێرشی هێزەکانی ڕێژیم‌و چوارکەسیان لێ کوژرابوون‌و چواریشیان لێ بریندار ببوون.

لەچاوەکانی کاک برایم ڕا دیار بوو زۆر خەمبارە. لەکاتی چا خواردنەوەکەماندا بێدەنگییەکی تەواومــــــان بــــــەسەر کشــابوو. ڕادیۆکەش هەڵکرابووو پیاوەکان چاوەڕوانی بیستنی هەواڵەکان لە ڕادیۆی کوردستان بوون.

سرووودەکەی حدکاو بەشێک لە سەمفۆنی «ماهلێر»م ناسییەوە. دەنگی وێژەری بەرنامەکە یەکجار بەهێز بوو. لەنەکاو، پڕشــنگ زیڕاندی‌و دەســتی کرد بە گریان. ئێمە نەمان زانی چ ڕوویداوە. کاک مەنسوور بە ئینگلیزییە تەقولەقەکەی پێی گوتین کاک عەبدوڵڵا، فەرماندەرە لەســەرەخۆو بەڕواڵەت مێر منداڵەکە، لەهێرشێکی شــەوانەی حیزبە چەپئاژۆکەی کۆمەڵەدا کوژراوە. بۆ یەکەم جار توندوتیژی‌و دڕندەییم لە شەڕدا بۆ دەرکەوت.

لەگەڕانەوەماندا لە زنجیرە چیایەکی یەکجار بەرز وەســەر کەوتین کە ژمارەیەکی زۆر گوندیان لە نێودا شاردرابوونەوە. لەوێ [حەسەن] شێوەسەڵێ، فەرماندەری ئەو لکەی شەوی ڕابردوو زەربەتی وێ کەوتبوو، چاوەڕوان بوو. ئەوە قســەکانی وین لەبارەی ڕووداوەکەی ئەوێ شەوێ:

«دوای ســێ‌ڕۆژان، لە باشــوورەوە بە پێیان دەگەڕاینەوە کە ژمارەیەک لە جاشــەکان هێرشیان کردینە سەر، بەڵام چەکمان کردن. کاتژمێر سێی بەیانی بوو. زۆر ماندوو بووین. لەنێو تەپۆڵکەکاندا سێ نیگابانمان هەبوون. کاتێک دوژمن دەستی بە تەقە کرد، نووستبووین. بۆ بەرگری لەخۆمان، دەستمان دایە چەکەکانمان‌و کەوش‌و کەمەربەندەکانمان بەجێ هێشت. کاتژمێرێک شــەڕمان کردو پاشان کەوتمە هەوڵی دیتنەوەی کەوشەکانم. بەڵام، هێرشی

دوژمــن هەروا توندوتیژتر دەبوو. بە پێشــمەرگە پێشــەنگەکانم گــوت بەربەرەکانییەکەیان درێژە پێبدەن بۆ ئەوەی لکەکە بتوانێ پاشەکشە بکا. لە یەکەمین هێرشدا، فەرماندە عەلییار لەگەرمەی شــەڕەکەدا، ڕانی بریندار ببوو. کاتێک خەریک بووم لغاوی ئەســپەکەم بکەمەوە، دایانمە بەر ئاوری گوللان. ئەســپەکەم زۆر خراپ بریندار ببووو کەوتو لە حاڵێکدا جینگڵی دەدان، بەسەبرایەکی باسکی گەستم.

ئەوە ئاخرین نیشــانەی نەرمیو لەســەرەخۆیی ئەو بوونەوەرە بوو کە لە سەرانسەری ئەو شــەڕە دوورو درێژەدا دەگەڵم بوو».

شازدە پێشمەرگەمان بەجێ هێشتن بۆئەوەی پارێزگاری لە پاشەکشەکەمان بکەن. سەرلە بەیانی، تۆپخانەی ئێرانییەکان زۆر بە توندی دەستی بە تۆپباران کرد.

ئەوانەی مانەوە دەبوو لە بەرامبەر چوار هێرشی دیکەدا خۆ ڕاگرن. ژمارەی شەڕکەرەکانی دوولایەن زۆر نابەرامبەر بوو: حەفتاوسێ پێشمەرگە لە بەرامبەر دووهەزار کەس لە هێزی دەوڵەتیــدا. هەموومــان گەڕاینەوە بۆ نێــو خاکی عێراقو بۆلای دەفتەری قاســملوو. کاتێک گەیشتینە سەر سنوور، سەربازە عێراقییەکان پێشیان پێگرتینو ڕێگەیان نەداین. بۆماوەی چەندیــن کاتژمێر لەوێ ماینەوە. ئەوەش شــێوەیەک بوو بــۆ وازهێنانی حدکا. لەبەر ئەوەی پێوەندییەکی تەواو نزیکی دەگەڵ ینک (یەکیەتی نیشتمانیی کوردستان)ی تاڵەبانی هەبوو.

پێشمەرگەکانی یەکیەتی چەند ڕۆژ پێشتر لەدژی ئەرتەشی عێراق کەوتبوونە شەڕ. ئەوە شــەڕێکی هاوتەریب بوو. چونکە هەم ئێرانییەکانو هەم دەوڵەتی عێراق، کە زۆر لەمێژ بوو خەریکی دروســتکردنی چەندبەرەکیو دژایەتی لەنێو تاقمە جۆراوجۆرەکانی کورددا بوون، پێوەندیی دۆســتانەی نێوان قاســملووو تاڵەبانییان زۆر پێناخۆش بوو. هەرکامیان دەگەڵ دوژمنی ســەرەکیی لایەنەکەی دیکە پێوەندیی دۆستانەیان هەبووو[1] هەر لەوکاتەدا دۆستو خۆشەویستی یەکتریش بوونو لە پێوەندی دەگەڵ شەڕ لە دژی دەوڵەتە ناوەندییەکاندا تەواو سەربەخۆ بوون.

چوار پێشمەرگەی بریندارمان هەڵگرتبوون کە پێویستیان بە یارمەتیی پزیشکی هەبوو. بەڵام ناچار بووین سەرانســەری ئەو ڕۆژە لە ژێر تیشــکی بەتینی خۆردا ڕاوەستین. چەند دارێکی دەوروبەرمان لەنێوە ڕاســتی زەوییەکی وشــکەڵاندا بوون. پێچو کڵاوەکانمان وەبن سەرمان دابوون بۆوەی خەومان لێ بکەوێ. ئاومان بۆچێشتلێنان نەبوو. تۆزوخۆڵ سەرتاپای لەشی داپۆشیبووینو نەمان دەزانی کەنگێ دەتوانین لەوێ (سنوور) تێپەڕین.

پێش تاوپەڕێ دووماشــێنی جیپ وەدەرکەوتن کە حــدکا ناردبوونی. ڕێگایان بە ئێمەی ڕۆژنامەنووسو بریندارەکان دا ئاوا بین. فەرمانده‌رەکەو شێوەسەڵی ناچار بوون سەرانسەری

١- حدکا پێوەندیی دەگەڵ سەدام حوسێن هەبووو یەکیەتییش دەگەڵ خومەینی.

ئەو شەوە لەوێ بنوون.

لەنەخۆشخانەی سەحرایی حدکا راوەستاین‌و بریندارەکانمان بۆ بەجی هێشتن. رۆژی دوایە گەیشتینە دەفتەر[ی سیاسی].

قاسملوو بەخێرهاتنەوەی کردین‌و گوتی یەکیەتیی نیشتمانی بەبارمتە گیراوێکی ئیتالیایی ناردۆتە لای حیزب‌و قەرار وایە ئازادی کەن.

ئیتالیاییە بەبارمتەگیراوەکە کرێکار بووو پێوەندییەکی باشی دەگەڵ حیزبی کومونیستی وڵاتەکەی خۆی هەبوو. کابرا تازە بۆی دەرکەوتبوو کە خەریکن ئازادی دەکەن‌و بێ پسانەوە قسەی دەکرد.

چەند رۆژ دواتر تاقمێکی ئەڵمانی هاتن: یەکیان سەربە حیزبی سەوزەکان‌و ئەندامی کۆنگرە بوو. هەروەها رۆژنامەنووسێک‌و کابرایەکی ئێرانی کە لە ئەڵمان دەژیا. رۆژنامەنووسانی فەرانسەییش بۆ ئاگادار بوون لە بارودۆخەکە هاتبوون. وەک هەموو میوانێکی دیکە، میواندارییان لێ کرا.

هەموویان هەتا شەوێ خەریکی قسان بوون. ئەو شەوە، لەنێو بەرزترین چیاکانی کوردستان‌و لەحاڵێکدا شریخەی گوللەتۆپان لە دوورەوە دەهات، دەفتەری سیاسی راست وەکوو ناوەندێکی دوور لە هەرچەشنە دەمارگرژییەکی نەتەوەیی‌و بە بیرو روانگەیەکی نێونەتەوەییانەوە هەڵسوکەوتی دەکرد. هیچ کام لەوانەی لە دەفتەری سیاسی بوون هەر گوێیان نەدەدا تەقینەوەی تۆپ‌و خۆمپاران. تەنیا دەنگێکی بەڕاستی ترساندینی دەنگی چەند تەیاران بوو کە بەسەرماندا تێپەڕین. هێزی هەوایی ئێرانی چەند مانگ پێشتر دەفتەری سیاسیی بۆمباران کردبوو. رۆژێک، سەرلە بەیانی، قاسملوو دەستی لە نووسین هەڵگرت؛ پێشمەرگەکان حەپەسان‌و چاویان دەئاسمانەوە بڕی. وشداردانێکی بەدرۆ بوو. ئەو شریخەگەورەیە لە ئاکامی شکاندنی دیواری دەنگدا بوو: تەنیا گەڕانەوەی فڕۆکە شەڕکەرەکانی عێراقی بۆ پێگەکانیان بوو. هەرکات ئەو فڕۆکانە بە سورعەت رۆیشتبان گرمەیەکی لەو شێوەیە بەرز دەبۆوە. گرمەکە بۆماوەیەکی دووردرێژ لەنێو بێدەنگیی سروشتیی چیاکاندا دەنگی دەدایەوە.[1]

١- قاسملوو لەنامەیەکدا بۆ نووسەری ئەم کتێبە نووسیبووی لە ١٦ی ئاوگۆستی ١٩٨٧دا، دەفتەری سیاسی بە شێوەیەکی توندوتیژو یەگجار دڕندانە کەوتە ژێر تۆپبارانەوەکە لە کاتژمێری یەکەوە هەتا چواری بەیانی درێژەی کێشا. هەموو کێوەکانو تەپۆڵکەکانی دەوروبەر سووتان.

بڕگەی پێنجەم
سیاسەتو مەزهەب

دوو مەلای سوننی: ئەحمەدی دەروێشیو خالیدی عەزیزی لە دەفتەری سیاسی بوون. هەردووکیان مەلا بوونو حیزبی دێموکراتیان بەهەموو ئاکامو دەرەنجامەکانیەوە قبووڵ کردبووو چەندین ساڵ بوو دژی سەرکوتکەرانی کورد خەباتیان کردبوو.

هەردووشیان لە نزیک شاریورمێ لە باکووری [ڕۆژئاوای] ئێرانو لەناوچەی خانەدانی قاسملووی لەدایک ببوون. لە سەردەمی مێرمنداڵیدا، بۆ خوێندنی زانستە ئایینییەکان ناردرابوونە شوێنە دوورەکان.

دەروێشی کە لە تەمەنی پەنجا ساڵیدا بوو دەیگوت: «کاتێک دەرسمان دەخوێند هیچ خوێندنگەیەکی گشتی نەبوو کە مەبەستی خزمەت بە فەرهەنگی مرۆڤایەتی بیو گەلی کوردو کوردستانیش بگرێتەوە. نەدەوڵەتو نە دەرەبەگەکان پێیان خۆش نەبوو کوردەکان خوێندەوار بن. هەرکات نامەیەکمان پێ دەگەیشت، دەبوو بە گوندەکاندا بگەڕێین بۆوەی کەسێک ببینینەوە بتوانێ بیخوێنێتەوە».[1]

دەروێشی لە درێژەی قسەکانیدا دەیگوت: «بابو باپیرانمان دەیان گێڕایەوە لە سەردەمی ڕەزاشادا پیاوێکی خێرخوازو مرۆڤدۆست هاتە ئازەربایجانو لە دەرەبەگێکی بە ناوی نووری بەگی ویست قوتابخانە ساز کاو ئەوانیش مامۆستایان بۆ بنێرن. نووری بەگ لەوەڵامدا گوتی: «ئەوە کارێکی باش نیە مافی خوێندەوار بوون بدەی بە کوردان،

١- وتووێژ دەگەڵ نووسەر لەدەفتەری سیاسیی حدکا لە کوردستانو لەسەر سنووری ئێرانو عێراق ، ساڵی ١٩٨٥. قسەکانی دیکەی دەروێشی لەم بەشەدا هەر لەو وتووێژە وەرگیراون.

چونکە ئیدی نەگوێڕایەڵی ئێوە دەبن‌و نەهی ئێمە.

کەسێکی نەخوێندەوار وەک مردوویەک وایەو هەر بۆیەش دەتوانی بیخەیە ژێر دەسەڵاتی خۆتەوە. بەڵام، ئەگەر خوێندەوار بکرێ، زیندوو دەبێتەوەو کاتێک بزانێ کارێک یا شتێک نابەجێیەو دروست نیە ئامادە نابێ قبووڵی بکا. بۆیە هەتا ئەو ڕۆژەی کوردەکان نەخوێندەوار بن، دەوڵەتیش‌و ئێمەش دەتوانین کەلکیان لێ وەرگرین».

قاسملووو دیلمانجێک قسەکانی مەلای ناوبراویان لە کوردییەوە وەردەگێڕایە سەر فەرانسەیی.

دەرویێشی لەدرێژەی قسەکانیدا دەیگوت: ئەگەر نوێنەری دەوڵەت بەڕاستی بڕوای بەو شتانە هەبا کە بۆ کوردەکانی پێشنیار دەکرد، هەر گوێی نەدەدا بە قسەکانی ئەو دەرەبەگە. ئەگەر لەوڕۆژانەدا دەوڵەت فەرمانێکی دیکەی لەو بارەیەوە دەرکردبایە، کابرای دەرەبەگ ناچار دەبوو ملی بۆ رابکێشێ.

بەڵام دەوڵەتیش پێی خۆش بوو کوردەکان هەروا بە نەخوێندەواری بێڵێتەوە«. ئاکامەکەی پەرەپێدانی هەژاری‌و دەستەنگی‌و دەپەراوێزخستنی کوردەکان بوو کە یەکێک لە دواکەوتووترین نەتەوەکانی ئێران بوون. ئێرانی ئەو ساڵانە هەموو دارایی خۆی خەرجی رازاندنەوەی تاران‌و دەوروبەری دەکردو لە ئاکامدا تاران ببوو بە شارێکی لە چەشنی شاری فیرعەونی. ئەو شارە بەربڵاوە کە ناوەکەی بە واتای «شوێنێکی گەرمە« لەکۆتاییەکانی سەدەی هەژدەدا بوو بە پێتەختی ئێران.

تاران شاری گڵەجانی بووو دەوران دەوری بە دیوار گیرابوو. یەکەمین ماشێن ساڵی ۱۹۱۰ هات بۆ تاران. ئەوماشێنە ئی ئەحمەدشا بووو نەدەبوو خێرا لێی بخوڕێ چونکە نۆکەرەکانی بە پێیان دەگەڵی دەڕۆیشتن. مەلا کوردە ناسیۆنالیستەکان کە هاوکات دەگەڵ نوێژو تاعەت جاروبار خەباتی چەکدارانەشیان دەکرد، ئەحمەدشایان پێ کابرایەکی داوێن پیس‌و ئەبلەخەرج بوو.

کاتێک لە ساڵی ۱۹۷۹دا شۆڕش سەرکەوت نیوەی تەواوی کارخانە سنعەتییەکان، بەشی هەرە زۆری ئیدارە گشتییەکان، لە چوار بەشان بەشێکی کرێکارە فەننییەکان، زۆربەی هەرە زۆری پزیشکەکان‌و ددانسازان‌و دادوەران، لەسەداحەفتای چاپەمەنییەکانی وڵات،و لە چوار بەشان بەشێکی فیلمسازان لەتاران دامەزرابوون. لەهەر هەشت کەس لەحەشیمەتی نزیک بە چل میلیۆنیی ئێران یەک کەس لە نێو شاری تاران یان لە ناوچە گوند نشینەکانی ئەو شارە دەژیا. تارانی پێتەخت ناوەندەکان‌و ئیمکاناتی لەش ساغی، خوێندن، رادیۆ تەلەڤیزیۆن‌و سەرچاوە ئابووری‌و سیاسییەکانی پاوان کردبوو.[1]

۱- رابێرت گراهام، ئێران، خەیاڵی خاوی دەسەڵات، لە ئیسپانیا لەلایەن بروگۆزراو لە بارسیلۆنا، ساڵی ۱۹۷۹ لەچاپ دراوە.

دواکەوتوویی، برسـیەتی، خواردەمەنیی خراپو نەخوێندەواری چەند پەڵەیەکی ڕەش بـوون کـە دەکرێ بڵێین تـەواوی خەڵکی ئێرانیـان داگرتبوو، ئاکامی بێئـەم لاو ئەولای چاونەزێریو تەماحکاریی بەڕێوەبەرانی دەوڵەتیناوەندخوازو دەسەڵاتپەرست بوون. ئەو تەماحکارییە بەڕادەیەک بوو کە بە درێژایی چەندین سەدە، بەشی هەرە زۆری وەرزێرەکان بۆ خۆرزگارکردن لە دەسـت کاربەدەسـتانی مالیات،ماڵەکانی خۆیان لە شوێنی یەکجار دوور لە شارەکانو لە جێی ئەستەمدا دروست دەکرد.

لە چلەپۆپەی دەسەڵاتی ڕەزاشای پەهلەویدا، هێشتا ٢١هەزار گوند لە ئێراندا هەبوون کـە ژمارەی دانیشـتوانی هەرکامیان پەنجا کـەس کەمتر بوو. لە هەر سـەد منداڵ، تەنیا سیونۆیان دەچوونە قوتابخانەو خوێندنگەکان. کەمتر لە سەدی چواری حەشیمەتی ئێران خوێندنی سەرەتاییان تەواو کردبوو. لە ٨٢٠هەزار ژمارە ڕۆژنامە کە چاپ دەکران، تەنیا ٢٠هەزار ژمارەیان بۆ دەرەوەی تاران بەڕێ دەکرا.

کوردسـتانی ئێران مەڵبەندێکی فەقیری کشتوکاڵی بوو. لە ساڵەکانی دەیەی هەشتادا، شـەڕ لەدژیدەوڵەتی تاران ئەوەندەی دیکە خەڵکی هەژاری ئەو مەڵبەندەی دەسـتەنگو داماو کردبوو.

لـە سـاڵی ١٩٨١ـەوە، وەرزێرەکانیان بـە زۆرە ملی ناچار کردبوو بگەڕێنەوە سـەر شـێوەی کشـتوکاڵی ڕابردوو کە دەبوو بەبێ هیچ چەشـنە ئامرازێکـی مۆدێرن، هەموو کارێکی چاندنو دروونەوە بۆخۆیان بەڕێوە بەرن، لە ئاکامدا ڕادەی بەرهەمی کشـتوکاڵ لە سـەدا پەنجا هاتبووە خوارێ. ئەمەش بوو بەهۆی ئەوە کە خەڵکەکە بۆ وەدەستهێنانی پێویسـتییەکانی ژیـان ڕوو بکەنە ئەو بازاڕە ڕەشـانەی لەلایـەن هێزەکانی خومەینییەوە دەستیان بەسەردا گیرابوو![1]

ساڵی ١٩٨٣، ئەندامانی ئێدمیدیکاڵ ئینترناسیۆناڵ دەیان گێڕایەوە: «کوردەکان زۆرتر برینجو تەماتەیان دەخواردو حەوتووی جارێک گۆشتیان هەبوو. ئەو ماوەیەی لە گوندەکان بووین، کەوتبووینە بەر هێرشـی تەپۆو مێشوولانو دەبایە لە ترسی مارانیش ئاگامان لە خۆمان بێ. ئەو ماڵانەی لێیان دەبووین هەموویان بە خشـتی گڵ دروسـت کرابوون. ئەو خشـتانەیان لەبەر تاوێ وشـک دەکردەوەو تەنیا حەوتووی جارێک دەمان توانی خۆمان بشۆین.[2]

دوای چەندمانگێک لەکوردستانی ئێران، سێ کەس لەیاریدەدەرانی داماوان کە سەر بە ئێدمیدیکال ئەنتێر ناسـیۆنال بوون، کاتێک ئەرتەشـی ئێران هێرشی کردە سەر ناوچەکە،

١- احمد رفعت، یاخییەکانی چیاکانی کوردستان، ٨ی ژوئەنی ١٩٨٣.

٢- نەشتەرگەری فەرانسەیی میشێل ـ ایوز گرۆوین، دیدییەر گولاری دەروونناس، و مارین ـ هێلین چارلێتی پەرستار، ڕۆژی ١٠ی ژوونیەی ١٩٨٣ ئەو زانیارییانەیان داوە.

ناچار بوون ئەوێ بەجێ بێڵن.

دوکتۆر فیۆ، کە خەڵکی شاری دیژۆن ـ ی فەرانسە بوو، دەیگوت: «ئەوە شتێکی تەواو روونە کە گیروگرفتی سەرەکی شایەتیدانی ئێمەیە. تەنانەت بوونیشمان لەوێ بۆدەوڵەتی تاران گیروگرفتێکی گەورەیە، چونکە ئێمە پزیشکین‌و خەڵکی چاک دەکەینەوە. لەم بارەیەوە، رەنگە ئێمە ئاخرین شایەت بین بۆ مافی مرۆڤ»[1].

ئێد میدیکاڵ ئەنتێرناسیۆناڵ کە لە مانگی مارسی ١٩٨١را هەتا نوامری ١٩٨٢، سی‌و پێنج پزیشک‌و پەرستارو پسپۆڕی بێهۆشیی ناردبوونە ناوچە کوردنشینەکان دەیان گێڕایەوە: «لەباری لەش ساغییەوە هەروەک وڵاتانی دواکەوتووە. لە بواری پاکوخاوێنی‌و مردنی منداڵان‌و نەبوونی دەرمان‌و پزیشکەوە گیروگرفتێکی زۆر لە گۆڕێدایە. ئەو هەلومەرجە ناڵەبارە بە هۆی شەڕێکی سەربازییە کە دەوڵەتی تاران بەسەر ئەو مەڵبەندەیدا سەپاندوە، دوای بریندار‌بوونی ژمارەیەکی زۆر لەسەربازان‌و دانیشتوانی مەڵبەندەکەو هەروەها بە هۆی ئاسەواری زەبری یەکجار قورسی دەروونی کە وەوخەڵکە کەوتوەو گەمارۆی توندوتیژی ئابووری کە بەسەر مەڵبەندەکەدا سەپێندراوە هاتۆتە ئاراوەو پێوەندیی کوردستان دەگەڵ تەواوەتی وڵاتی ئێران لە زۆر بارەوە پچڕاوە، بە تایبەتی دەستڕانەگەیشتنی ئەو خەڵکە بەنەخۆشخانەکانی دەرەوەی کوردستان، گیروگرفتێکی لەچارە نەهاتووی بۆ خەڵکی کوردستان پێک هێناوە[2].

دەروێشی دەیگوت: «لەسەردەمی دەسەڵاتی شادا، ریفۆرمێکی زەوی‌و زار بەڕێوە چوو کە بەهۆی لاواز بوونی دەسەڵاتی دەرەبەگەکان، بەڵام ئەوانی بە تەواوەتی لەنێو نەبرد. ساواک پێوەندییەکی تەواو نزیکی دەگەڵ دەرەبەگەکان دامەزراندبووو لەنێوان ئەوان‌و دەوڵەتدا یەکگرتوویی‌و هاوکاری لەگۆڕێدا بوو، دەرەبەگەکان خەڵکیان رووت دەکردو یارمەتیی دەوڵەتیان دەدا».

هەموو ئەوکارانە لە دوای ساڵی ١٩٦١ هاتنە پێش، ئەویش کاتێک بوو کە ساڵی ١٩٥٣ محەممەد رەزاشا بە کودیتاو بە یارمەتیی ئەمریکا دەسەڵاتی بەدەستەوە گرتەوە. شا بۆ سێهەمین جار ژنی هێناو چەند منداڵی بۆ لەدایک بوون؛ یەکجار لە خۆی بایی ببووو لێبڕاوانە خۆی خستە نێو ئەو ئاڵوگۆڕە سیاسییەوە کە بۆخۆی ناوی «شۆڕش لەلای تەختی شایەتییەوە» یان «شۆڕشی سپی»ی لەسەر دانابوو.

هەر شۆڕشێک گواستنەوەی دەسەڵاتە لە چینێکی کۆمەڵگا بۆ چینێکی دیکە. کەوابوو، شۆڕش بەجۆرێک توندوتیژیی تێدا هەیە. هیچ کام لە چینەکان وا بە هاسانی‌و بێ

١- لۆی بییەن پابلیك، ا‌ی ژوونیەی ١٩٨٣.

٢- بوولتەنی ئێدمیدیکاڵ ئینتێرناسیۆناڵ، ژمارە٣، لە بارەی تێکۆشانی لە ساڵی ١٩٨٢دا.

دژکردەوەو شـەڕ ناهێڵن ئەوەی هەیانە لێیان بستێنن. بەڵام، «شۆڕشی« شا دەرەبەگان، پلەو پایەی پاشایەتی، یان سەرمایەی بیانییەکانی نەخستە مەترسیەوە.

قاسملوو بۆ روونکردنەوە دەیگوت: «لە کوردستان‌و لە مەڵبەندەکانی دیکەی ئێران کە شـوێنی ژیانی کەمایەتییە نەتەوییەکان بوون، بۆ ئەوەی سەرۆک عەشیرەتەکان لەخۆیان نەڕەنجێنن، رێفۆرمی زەوی وزار زۆر بە لەسـەرەخۆیی بەڕێوە چوو. دەوڵەت باش دەی زانی‌ئەگەردەسـت بەسـەرزەوییەکاندا بگرێ، نەک هەر سـەرۆک عەشـیرەتەکان، دەگەڵ عەشیرەکەتەیان وەخۆ دەکەون، بەڵکە دەبێ بە هۆی راپەڕینێکی نەتەوەیی. بۆیە، رێفۆرمی زەوی‌وزار لە کوردستان زۆر درەنگتر بەڕێوە چوو».

قاسملوو لە درێژەی قسەکانیدا دەیگوت «دوای شۆڕشی ئیسلامی، دەرەبەگە کوردەکانی باشوورو چەند دەرەبەگێکیش لەناوەندی کوردستان بۆ ئەستاندنەوەی زەوی‌وزارەکانیان گەڕانـەوە. حدکا بـۆ ئەوەی نەهێڵێ دەرەبەگەکان دەسـت بەسـەر زەوییەکاندا بگرنەوە، پشتیوانیی لە وەرزێڕەکان دەکرد. چەند جاریش بەرەنگاریی چەکدارانەی زۆر توندوتیژمان بۆ هاتە پێشێ. لە دژی خاوەن ملکەکانی رابردوو خەباتمان دەکرد. لە ناوەندو لە باکوورەوە کوڕان‌و نەوەکانی ئەو سـەرۆک عەشیرەتانە بوونەجاش‌و دەسەڵاتێکی زۆریان وەدەست هێنا کەهێشتا هەرماویانە».

حـدکا پرۆژەیەکـی رێفۆرمی هێنایە گۆڕێ کە زۆر لە ڕێفۆرمەکەی شـا قووڵتر بوو: کوردسـتانمان بە سێ ناوچە دابەش کردو لە هەر شوێنێک ملکو مەزرای زۆر هەبوون، بەسەر وەرزێرەکانماندا دابەش کردن. کەسانێک لە باکوور هەبوون کە مەزراکانیان زیاتر لە چوار کیلۆمیتری چوارگۆشە (چوار هەزار ئاکر) بوون...

شۆڕشی ئیسلامی هیچ ئاڵوگۆڕێکی لە باروودۆخی کۆمەڵانی زەحمەتکێشی وەرزێراندا پێک نەهێنا، بەڵام حدکا ئاڵوگۆڕێکی بنەڕەتیی لە بواری سیاسیی کوردستاندا بە ئەنجام گەیاند.

قاسـملوو دەیگـوت: «ئەوە یەکەمین جـارە بزووتنەوە لە ژێر رێبەرایەتیی سـەرۆک عەشیرەتێکدا نیە. هەربۆیەش لە رابردوودا ئەو بزوتنەوانە شکستیان دەخوارد. لە نێوبردنی بزووتنەوەی لەو چەشـنە کارێکی‌هاسـانە، چونکە بەکوژرانی رێبەرەکـەی بزووتنەوەکە تەواو دەبوو».

بەڕاسـتی، لەمێژووی نەتەوەی کورددا ئەوە یەکەمجار بوو بزووتنەوەیەکی سیاسـی بـە فەرهەنـگو ئیدئۆلۆژییەکی کارامەوە سـەری هـەڵ دابوو. بە وتەی قاسـملوو«هەر بزووتنەوەیەک دەبێ زۆر پێشـکەوتووتر لە دەوڵەتی ناوەندی بێ، دەوڵەتی ناوەندییەکی کـە ئێسـتا لەسـەر کارە دەوڵەتێکی سـەدەکانی نێوەڕاسـتە. حیزبەکـەش وەک رێبەری بزووتنەوەکە دەبێ مودێرن‌و پێشـکەوتوو بێ، رێکخراوی سـەربازی‌و رادیۆو رۆژنامەو

فەرهەنگی تایبەتیی خۆی هەبێ. رەنگە رێژیمی ئێران لە بواری نیزامییەوە بەهێزتر بێ، بەڵام لە زەمینەی فەرهەنگیدا کۆنەپەرستە و هی سەدەکانی نێوەڕاستە. لە حاڵێکدا حدکا حیزبێکی دیموکراتیکو لاییکە. هەربۆیەش دەگەڵ هەمووگەلانی ئێران دۆستایەتیی دوولایەنەمان هەیە. هێندێک کەس داوامان لێ دەکەن ناوەکەمان بگۆڕینو بیکەینە حیزبی دیموکراتی ئێران. ئەمن بۆم روون نیە لەبەرچی پشتیوانیی خەڵکی کورد لەم حیزبە نابێتە سەرمەشقێک بۆ فارسەکانو بەلووچەکان».[1]

ساڵی ۱۹٦۵، پارلمان ناسناوی «آریامهر»ی دا بە شاو بەم جۆرە هێنایە ریزی فیرعەونان. شەش ساڵ دواتر، [محەممەد] رەزا پەهلەویڕێبەرانوگەورەپیاوانیسەرانسەری جیهانی بۆ پرسپۆلیس بانگهێشتن کرد بۆ ئەوەی بیستو پێنجەمین سەدەی پاشایەتی لە ئێران وەک جێژنێک بەڕێوە بەرێ. لەماوەی رێورەسمێکی لە رادەبەدەر بە شکۆو خۆڕانەرانەدا کە چەند رۆژێک درێژەی کێشا، هەموو میوانەکان ئەوپەڕی رێزیان لێ گیرا.[2] لە ڕوانگەی کۆمەڵانی خەڵکەوەو بۆ مەلاکانی وەک دەرویشیو عەزیزی، ئەو جێژنە بە شکۆیانەی شا شتێکی یەکجار خراپو نابەجێ بوونو هەستی شۆڕشگێڕیی ئەوانی هەژاندبوو.

دەرویشی هەموو هێزو توانای خۆی لە دژی رێژیمی شا وەگەڕ خستبووو رابردووی

۱- وتوێژ دەگەڵ نووسەر، سکرتاریای حدکا، لەسەر سنووری ئێران ـ عێراق، ۱۹۸۵، ئەو بابەتانەی دواییش لەو وتوێژە وەرگیراون.

۲ - خەڵکی جیهان نیگەران بوون. ئەوە سەردەمێکی ناوازە لە مێژووی ئێراندا بوو. لە ۱۳ی ئۆکتۆبری ۱۹٦۵دا، لە دەشتەکانی پاسارگاد کە یەکەمین پێتەختی ئێرانییەکانی لێ دامەزرا،» اعلیحضرت همایونی« محەممەد رەزا شای پەهلەوی، ئاریا مێهر، گوتی: «کورۆش! ئەی شای گەورەو شای هەموو شایان، شای هەخامەنشی، لەلایەن خۆمەوە وەك شاهەنشاهی ئێرانو لەلایەن خەڵکەکەمەوە، سڵاوورێزت پێشکەش دەکەم».

رێبەرانی وڵاتان، سەرۆك وەزیرەکان، شاکان، شازادەکانو کەسایەتییە بەرێزەکان لە هەموو قاڕڕەکانی جیهانەوە لەو رێوڕەسمە بێ‌وێنەیەدا بەشدار بوون کە مەبەست لە پێکهێنانی ئەوە بوو کوڕی ئەفسەرێکی نەخوێندەوار بەرنەوە سەر شایەك کەدوو هەزارو پێنجسەد ساڵ لەمەوبەر بەسەر ئیمپراتۆرییەکدا فەرمانڕەوایی کردبوو کە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستی لە چۆمی نیلەوە هەتا هیندوستان لە ژێر دەسەڵاتدا بوو.

پاسارگاد هەشتا کیلۆمیتر لە پرسپۆلیس دوورە، لەو رۆژەو لە ژێر خۆرەتاوێکی بەتیندا سەرانسەری جیهان رێزو سڵاوی خۆیان بەو نیوە خودا تازیە راگەیاند. ئەوانەی بەشدار بوون بریتی بوون لە کونستانتین شای یۆنان، هایلاسلاسی، ئیمپراتۆری ئەتیوپی، مارشال تیتۆی یۆگوسلاوی، ئانی، مەلەکەی ئینگلستان، شازادە فلیپ، ئیدینبۆرۆ، ئیکۆلای پادگۆرنی، سەرۆك کۆماری سۆڤیەتو رێبەرانی وڵاتانی عەرەبی، چین، ئورووپایی، ئەمریکاییو ئەفریقایی.

یەك لەدوای یەك دەچوونە پێشو رێزیان لێ دەگرت. شا دوکتۆرای ئیفتیخاریی لە بیستو یەك زانستگەو سی‌ویەك نامەی «تقدیس»ی لە وڵاتانی جیهان وەرگرتبوو. شا لەسەر ئەو بڕوایە بووکە تەنیا رێگەی بەڕێوەبردنی ئێران سەڵتەنەتەو بە رۆژنامەنووسی ئیتالیایی، ئۆریانا فالانچیی گوتبوو رێژیمەکەی خۆی « زۆرتر لە رێژیمەکەی ئێوە ژیان دەباتە سەر».

هەروەك لە چیرۆکە کۆنەکانی مەڵبەندی رۆژهەڵاتدا هاتوە، شا بە پێشکێش کردنی ئەو دەسکە گوڵانەی بە فڕۆکە لەپاریسو هولەندەوە هاتبوون بەمیوانەکانو بە رێژەی هەزاران سەرباز بە جلوبەرگی وەك سەربازەکانی کووڕووشی مەزنەوە هەمووميوانەکانی سەرسوڕماو کردبوو. وا دەرکەوتبوو کە ئەو رێوڕەسمە سی‌سەد میلیۆن دۆلاری هەڵ گرتوە. ئەوە پڕخەرجترین میوانداری لە مێژووی مرۆڤایەتیدا بوو

خەباتگێرانەی خۆی بەم جۆرە دەگێڕایەوە: «پێش ئەوەی بچمە نێو شۆڕشەوە، لەهێزێک دەگەڕاین بتوانێ خەباتی ئێمە لە دژی دەوڵەت ڕێک بخاو بیپارێزێ. خەباتی سیاسی لە دژی دەرەبەگایەتیو لە دژی دەوڵەت نزیک بە سی ساڵە درێژەی هەیە، بەڵام خەباتی چەکدارانە نزیکەی شێست ساڵە وەڕێ کەوتوە. کاتێک دەمدی ڕێژیم خەریکی سەرکوتکردنی خەڵکی ئێمەیەو دەرەبەگەکانیش مافی ئەو گەلە ستەم لێکراوەیان لە ژێر پێناوە، ناچار بووم خەڵکەکە وەخۆ خەمو ڕێکیان خەم. دەمەویست لە پێشدا سازمانیان بدەم، جا ئەوجار بۆ خەبات لە دژی دەوڵەتو دەرەبەگەکان وەخۆ کەوین. ئێمە هەردەبوو لە دژی ئەو دوولایەنە دژی مرۆڤایەتییە دەست بەکار بین».

هەستی شۆڕشگێڕی لە ناوبراودا ڕیشەی لە رابردوویەکی دووردرێژدا بوو. کاتێک کۆماری مهاباد ڕاگەیەندرا، ئەو مێرمنداڵ بووو بۆیە نەی توانی تێیدا بەشدار بێو بەڕوونییش دیار بوو زۆر بەداخە. لەدرێژەی قسەکانیدا دەیگوت: «کاتێک بوومە پازدەساڵەو هەستم بە سەرکوتکرانی خەڵکەکەم کرد، دەمان زانی دەبێ ڕاپەڕین. بۆیە هاتینە پاڵ حیزبو درێژەمان بە خەباتی خۆمان دا. لە حاڵێکدا چلوبەرگی مەلایەتیمان دەبەردا بوو، خەباتی سیاسیو ئاگادارکردنەوەی کۆمەڵانی خەڵکمان دەست پێ کرد».

مەلاکان بە نهێنی تێدەکۆشانو خەڵکیان وشیار دەکردەوە. کەسانی ئایینیو پێشکەوتنخواز بوونو بە یارمەتیی خەڵکەکە بەڕێ دەچوون.

دەرویشی دەیگوت: «لەکوردستان تەنیا وێرانکاری لەلایەکو دامەزراندنی ناوەندە سەربازییەکان لە لایەکی دیکەوە لە گۆڕێدا بوو. هیچ قوتابخانەیەکو ناوەندێکی لەش ساغی یا زانستگەیەک نەبوو لە خزمەتی خەڵکەکەدا بێ. لە سەردەمی شادا، گەلی کورد لە هەموو مافێک بێبەش بوو،و ئێستا دەگەڵ ئەو ڕێژیمە بارودۆخەکە لەوەش خراپتر بووە. بۆ پێشگیری لە پێوەندیی نێوان کۆمەڵانی خەڵکو پێشمەرگەکان، لەنێوان هەرچەند کیلۆمیترێک پێگەیەکی سەربازییان دامەزراندوە. بەڵام، تەنانەت ئەگەر پێگەی زیاتریش سازکەن هەرگیز ناتوانن بەمەبەستی خۆیان بگەن، چونکە پێشمەرگەکانو خەڵکەکە یەکنو خەڵکەکەش پێشمەرگەن. ڕێژیمی شا نەیتوانی کوردەکان لە خەبات دوور خاتەوەو ڕێژیمی خومەینییش ناتوانێ ئەو خەڵکە تێک بشکێنێ. هەتا ئەوکاتەی کوردەکان بە مافی خۆیان نەگەن، دەست لە خەبات هەڵ ناگرن».

عەزیزی، کەچەند ساڵێک لە دەرویشی بە تەمەنتر بوو، لە سەردەمی لاوەتییەوە هاتبووە نێو حدکاوە. لە بنەماڵەیەکی وەرزێری دەستەنگو هەژاردا لە دایک ببوو. کاتێک شا ڕیفۆرمی زەوی وزاری دەست پێ کرد، عەزیزییان وەک بەرپرسی «تعاونی»ی گوندەکە دیاری کردو ڕۆژانە دە سەعات کاری دەکرد. ناوبراو لەوکارەی خۆی بۆ بانگەشەو یارمەتیدانی وەرزێرەکان کەلکی وەردەگرت.

ساڵی ١٩٧٩، کاتێک شۆڕش سەرکەوت بۆخۆیو دووکوڕەکانی چەکیان هەڵگرتو هاتنە نێو خەباتی کوردەکانەوە. ساڵی ١٩٨٠، ئەوو مەلاکانی دیکە هاتنە پاڵحدکاو چونکە خوێندەوارو زانا بوون دەگەڵ بەشی دادوەریی حیزب هاوکارییان دەکرد. دوای ماوەیەک عەزیزی چووە بنکەی دەفتەری سیاسیو بوو بە بەرپرسی تەبلیغاتی سیاسیو ئایینی لە نەغەدەو لە شنۆیە.

«هاتووم بۆ دەفتەری سیاسی بحەسێمەوە»[1].

قاسملووش لێی پرسی ئایا ئەرکەکانی وەک ناسیۆنالیستێک هەروەک ئەرکە ئایینییەکانیەتی. ئەویش لە وەڵامدا گوتی: نیشتمانپەروەرییەکی بێ مەزهەب، ناتوانێ نیشتمانپەروەری بێ.

«ئەدی بۆچی هاتوویە پاڵ حدکا؟»

ئێمە ئیمانمان وایە ئەم حیزبە حیزبێکی لاییکە بەڵام دژی مەزهەب نیە. ئێمە بە شوێن حیزبێکدا دەگەڕێین کە بەرەو ئامانجەکەمان ڕێبەریمان بکا. بۆیە، بۆمن جێگای شانازییە کە سەر بەم حیزبەم. ئامانجی حدکا خۆشبەختیی نەتەوەی کوردە.

قاسملوو لێی پرسی: «داخوا نەریتە ئایینییەکان دەگەڵ نوێخوازی دێنەوە یا دژی یەکترن؟».

«ئەگەر دەمانەوێ پەیڕەوی لە ئایینی ڕاستەقینەی ئیسلام بکەین، دەبێ خۆمان دەگەڵ ئەم سەردەمە ڕێک بخەین، قورئان نە دژی پێشکەوتنەو نە دژیگەشەکردن. حدکاحیزبێکی نیشتمانپەروەرەو ژمارەیەکی یەکجار زۆری لە پەیڕەوەکانی ئایینە جۆراوجۆرەکان دەگەڵن. زۆربەی کوردەکان سوننی مەزهەبن، بەڵام پەیڕەوانی بیروبڕوای دیکەشی تێدان. دەبێ سیاسەت بەخەتی خۆیدا بڕواو مەزهەبیش بەخەتی خۆیدا».

حدکا پشتیوانی لە جیایی دەوڵەت لە مەزهەب دەکا. ئەمەش بە لەبەرچاوگرتنی پێکهاتەی فەرهەنگی لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست هەڵوێستێکی تەواو بەجێیە. هەروەها، دەبێ ئەم ڕاستییەشمان لەبەرچاو بێ کە زۆربەی ئەندامانی حدکا موسوڵمانن: لەچوار بەشان بەشێکی شیعەنو باقییەکەشی سوننین.

عەزیزیلە درێژەی قسەکانیدا گوتی: «بە پێی قورئان هەموومان هەروەک یەکین. ئەوکارەی دەوڵەت لە دژی بەهاییەکان دەیکا، کاری دێوو درنجانە[2]. خومەینی بە

١- وتووێژ دەگەڵ نووسەر لە دەفتەری سیاسیی حیزب لە کوردستان، لەسەر سنووری ئێرانو عێراق ١٩٨٥، ئەو قسانەی دواتری عەزیزی لەو وتووێژە وەرگیراون.

٢- بەهاییەکان سەر بەمەزهەبێکن کە لەنێوەڕاستەکانی سەدەی نۆزدەهەم «بهاءالله« دای مەزراند، کە پێغەمبەرێکی ئێرانی بووە دەیگوت مرۆڤایەتی لە سەرانسەری جیهاندا دەبێ یەکگرتوو بێو ببێ بە یەك. لایەنگری ئاشتی لە سەرانسەری جیهاندایە. ئەو مەزهەبە لە سەرانسەری جیهاندا پەیڕەوی هەیە. لەماوەی دووساڵی دوای سەرکەوتنی شۆڕشدا، سەدکەس لە بەهاییەکان بە دەستی ئیسلامییە توندڕەوەکان کوژران. زۆریان بە جاسووسی تاوانبار کردنو کوشتیانن.

ســـەرکوتکردنی ئەوانە کارێکی خراپ دەکا. گوناح دووجــۆرن: گوناحی چکۆلەو گوناحی گەورە. ئەوانی چکۆلە بە کرداری باش قەرەبوو دەکرێنەوە. گوناحی گەورە دووجۆرن: لە دژی خەڵکو لە دژی خودا. تەنانەت مرۆڤایەتییش ناتوانی چاوپۆشی لەو دووانە بکاو خودا بڕیار دەدا، بەڵام خودا هەرگیز لەو گوناحانە خۆش نابێ لە دژی خەڵک کرابن».

عەزیزی هەروا گوتی ئیسلام وەک ئایینێک دژی پێشکەوتن نیە.

قاســملوو بۆ ئــەوەی زیاتر وەقســەی بێنێ گوتی: «بــەڵام، هێندێک مــەلا هەن دژی نوێبوونــەوەو مۆدێرنیتــەن‌و بۆیە پشــتیوانی لــە ڕێژیمی خومەینی دەکــەن چونکە دژی گەشەکردن‌و پێشکەوتنە».

عەزیــزی لەوەڵامــدا گوتی: «مەلاکان بــە مەرجێک ڕێزیان لێ دەگیــرێ کە لە ڕێگای خۆیان لانەدەن. دەبێ هەمیشە دەگەڵ خەڵکەکەی خۆیان بن‌و هەرگیز لێیان لانەدەن».

ئەو بیروبڕوایە کە مەلا دەبێ دەگەڵ هەلومەرجی ژیانی خەڵکەکە یەک‌و یەکگرتووبێ - ئەوەش مەرجێکە شیعەکان‌و سوننییەکان تێیدا هاوبیرو هاوبەشن - شا بە تەواوی وەلای نــا. هەروەها ئەم ڕاســتییە بناخەییەی لەبەرچاو نەگرت کەمەزهەب [ی شــیعە] هەروەک مەســیحییەت لەسەدەکانی نێوەڕاستدا، شێوەی ژیانی خەڵکی ئێرانی بەتەواوی وەلا ناوە. شــتێکی دیکە کە بەڕاســتی پیاوی سەرســوڕماو دەکا ئەوەیە کە شا نەک هەر ئەویندارو ئۆگری تێکنۆلۆژیی نوێ بوو، بگرە پیاوێکی یەکجار مەزهەبییش بوو.

شا کە پیاوێکی خەمبار بوو، پێی لەسەر ئەوە دادەگرت کەخودا ئەرکی بەڕێوەبردنی دەوڵەتــی پێ ئەســپاردوەو هەر لە ســەردەمی منداڵییەوە زانایــی‌و باریک بینیی داوەتێ‌و کاتێکیش خۆی ناسیوە، خەونی بەمەزهەبەوە دیوە.

شــا دووجار لەمەترســیی کوژران ڕزگاری بووو پێشــی وابوو بە هۆی پەرجۆیەک ڕزگاری بــووەو بەپێداگرتنــەوە دەیگوت: «دەســەڵاتی من وڵاتی نەجــات داوەو ئەوەش لەبــەر ئەوە بووە کەخودا لایەنگری منە«. ســەرەڕای ئەوەش، وا دیار بوو زۆری قین لە مەلایانــە چونکە لەنێو کۆمەڵی ئێراندا دەســتیان بــاش دەڕوا. دوو حەوتوو دوای ئەوەی لەســاڵی ١٩٥٠دا شــا دەگەڵ «پری اســفندیاری«، ژنی دووهەمی، ژیانی هاوبەشیان پێک هێنــا، کابرایەکی موســوڵمانی دەمارگــرژ بە گوتنی «الله اکبر، اللــە اکبر»، لە مزگەوتێک، سەرۆک وەزیری شا: «علی رزم آرا»ی کوشت. ئەوە کارێکی زۆر جیددی بوو. لەوەش گرنگتر ئەوە بوو کە شا نەی توانی تاقە مەلایەک بدۆزێتەوە بۆ ئەوەی ڕێوڕەسمی بەخاک ئەسپاردنەکەی بەڕێوە بەرێ. ئێرانییەکان ڕقیان لە ڕەزمارا بووو براچکۆلەی شا، شازادە عەبدوڕڕەزا ناوی «مارێک لە نێو گیاو گوڵی» لەسەر دانابوو[1].

---

١ - محەممەد هەیکەل، ئێران، چیرۆکی نەگوتراو، کتێبەکانی توماس دوونێ، نیویۆرک، ١٩٨٢، ل. ٥٥.

عەبدوڕڕەحمان قاسملوو پیاوێکی مەزهەبی نەبووو ئەگەرچی لەنەتەوەیەکی موسوڵمان بوو، بەڵام هەرگیز مەزهەبی نەبوو. دایکی، کە ئاسـوّرییەکی مەسـیحی بوو، زۆرجار بە دزی دەی بردە کلاسەکانی[فێربوونی] ئینجیل.

لە سـەردەمی منداڵیدا، هەروەک هەموو منداڵەکانـی هاوتەمەنی، دەچووە خوێندنگەی قورئانو سـاڵ دەگەڵ سـاڵ، بیروبڕوای ئاقڵانەی لە بارەی دیاردەی مەزهەبەوە دەچووە سـەر. کتێبە پیرۆزەکانی ئیسلامی خوێندبوونەوەو نووسـراوەکانی ئەو ئایەتوڵلایانەشی خوێندبوونـەوە کـە لـە تـاران بەدەسـەڵات بوون. بـە لاتـاوەوە رەخنەی لـەو ئاهەنگە سەیروسـەمەرە مەزهەبییانە دەگرت کە لە رادیۆی تارانەوە بڵاو دەبوونەوە. شـیعەکان بەوپەڕی تاسـەو ئاواتەوە ئەو زاراوانەیان هەروا دووپـات دەکردەوە: «خودایە، خودایە، هەتا شۆرشی مەهدی خومەینی بپارێزە».

قاسـملوو دەیگوت: «ئەو وتانە دژایەتییان بەیەکەوە هەیـە. ئەگەر قەرارە هەتا هاتنی مەهـدی، ئیمامی دوازدەهەم، خومەینی هەر لـە ژیاندا بێ واتاکەی ئەوەیە هەتا ئەوکاتەی خومەینی هەبێ، ژیان بەوپەڕی خراپی دەگا، چونکە شیعەکان لەسەر ئەو بڕوایەن کە هەتا رووداوی پڕ لە کارەسـات نەیەتە گۆڕێو هەلومەرجی جیهان بەوپەڕی خراپیو ئاڵۆزی نەگا، ئیمام مەهدی نایە».[1]

قاسـملوو رووداوە مێژووییەکانی نێوان فارسـەکانو باقیـی ئێرانییەکانی بەم جۆرە روون کردەوە.»لەچوار بەشـان بەشێکی کوردەکان شیعەن، لە سەرەتاداو کاتێک لە ژێر دەسەڵاتی ساسانییەکاندا بوون، کوردەکان بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ لە بەرامبەر عەرەباندا بەربەرەکانییان دەکرد. کاتێک «صفوی«یەکان دەستیان بەسەر ئیمپراتۆریی ئێراندا گرت، پێیـان وابوو ئەوەندە بەهێزن بتوانن لە دژی ئیمپراتۆریی عوسـمانی وەشـەڕ کەون. بۆ پارێـزگاری لە شـیعەکان ئەوە تەنیا رێگە بووو لەئاکامدا بـوون بە پارێزەرانی مەزهەبی شـیعە لەبەرامبەر عوسـمانییەکاندا کە پارێزەری سـوننییەکان بوون. بەم جۆرە بناژۆیی مەزهەبیی شـیعە هاتەگۆڕێ. بناژۆیی خومەینییش ریشـەی دەچێتەوە سەر ئیمپراتۆریی «صفویە».

قاسـملوو بـۆ روونکردنەوە دەیگوت: «لەنێو شـیعەکاندا جیاوازی هەیە. شـیعەکانی «صفوی« بناژۆیی خومەینی مەحکووم دەکەن. شـیعەکان بەخۆیان دەڵێن جەعفەری کە پاش [امام]جەعفەری سـادق ئیمامی شەشـەمی شیعەکان ئەو ناسناوە هاتە گۆڕێ. بەڵام شیعەکانی جەعفەری بناژۆ نینو شیعەیەکی نوێخوازن. بۆ وێنە ئایەتوڵلا شەریعەتمەداری شیعەیەکی جەعفەری بوو.

---

١ - وتووێژ دەگەڵ جاناتان رانداڵ، پاریس ١٩٨٦.

قاسملوو زۆری پێ سەیرو جێگەی گاڵتەپێکردن بوو کە شیعەکان بە هەموو توانایانەوە خەریکن راستییەکانی مێژوو بکەنە هی خۆیان: «ئەوانەی هاوتەمەنی منن پێیان خۆشە پێش هەمووشتێک بزانن کەنگێ لە دایک بوون. تەنانەت باوکیشم کە ئەندامی بنەماڵەیەکی بەفەرهەنگ بوو نەی دەزانی کەنگێ لە دایک بووە. کاتێک شیعەکان لە بارەی مانگی «محرم» یان لەبارەی رۆژەکانی نۆو دەی ئەو مانگە («عاشورا») یان ئەو رۆژەی شەڕی کەربەلا رووی داوە، لە بارەی هەر شتێکی لەو رۆژانەدا روویان داوە زۆر بەوردی دەنووسن، لە پێوەندی دەگەڵ پێشهاتەیەک لەو رۆژانەداو لەکام خولەکدا روویان داوە دەیان گێڕنەوە. لە بارەی ئەو شتانەی گوتراون‌و ئەو قسانەی [حەزرەتی] حوسێن‌و هاوڕێکانی گوتوویانە بە درێژی قسە دەکەن. ئێمە پێمان وایە دەبێ کاسێتیان پێ بووبێ. بۆیە دەزانن یەک یەکی ئەوانە کەنگێ لە دایک بوون‌و کەنگێ مردوون.» قاسملوو زۆر باش لە گرنگیی ئەو نەخشە (دەور)ە ئاگادار بوو کە سەدەزار، بگرە زیاتر، ئاخوندی شیعە لە ژیانی خەڵکی ئێراندا دەی‌گێڕن. بە پێکەنینەوە دەیگوت چەند خزمی‌هەن کە لە تەمەنی سەد ساڵیدان. بێکاری‌و مەزهەب قازانج بە بەدەنی ئینسان دەگەیەنن»[1].

ساڵی ١٩٨٨، ئێد میدیکاڵ ئەنترناسیۆنال نەخۆشخانەیەکی دیکەی لە چیاکانی کوردستان دامەزراند. قاسملوو دەیەویست ئەونەخۆشخانەیە ناوی ئەو پزیشکەی لەسەر دابنرێ کە سەر بەو رێکخراوە بووەو بەهۆی نەخۆشییەکی‌سروشتی‌وکاتێک لەکوردستان کاری دەکرد گیانی‌لەدەست داوە. بەڵام، ناوی کوردیی «ئازادی«یان لەسەر دانا.

پزیشکی فەرانسەیی بێرنارد گرانژۆن لەسەر ئەو بڕوایەیە کە داخوازەکەی قاسملوو لەرێکخراوە پزیشکییەکە بۆئەوەی نەخۆشخانەیەک لە کوردستان ساز بکا، چ بە ئاگادارییەوە بووبێ و چ نەبووبێ، زیاتر لایەنی سیاسیی هەبووە تا دەرمانی. لە سەرەتادا، کوردەکان دەیان توانی بچنە نەخۆشخانەکانی عێراق. هەروەها، دەستیان بە نەخۆشخانەیەکی دیکە لە ئێران رادەگەیشت. دوکتور گرانژۆن لەو بارەیەوە دەیگوت: «بۆیە لە سەرەتادا پێمان وا نەبوو دروستکردنی نەخۆشخانەیەکی دیکە کارێکی گرنگە. ئەوەی پێمان لە هەمووشتێک گرنگتر بوو هەبوونی نەخۆشخانەیەک دەگەڵ کارزانە سەرەتاییەکان بوو کە بتوانن هەرچی زووتر بەو بریندارانە رابگەن کە جاری وا هەبوو هەتا دەگەیشتنە نەخۆشخانەیەک، پازدە رۆژی دەکێشا. بۆیە ماوەی دووساڵان ئەوە کارمان بوو. ساڵی ١٩٨٦ توانیمان نەخۆشخانەیەکی یەکجار پێویست ساز کەین چونکە پێوەندیی نێوان کوردەکان‌و عێراقییەکان بەرەو توندوتیژی دەرۆیشت. لە نەخۆشخانەکانی عێراق عەرەبەکانیان بێ‌هەرچەشنە گیروگرفتێک وەردەگرت بەڵام کوردەکان نا.

---

١ - کریستیان دویۆی. «کوردەکان لە بەرامبەر خومەینیدا» ل. ٦٨

«کوردەکان پارێزگاریو کاری بەرێوەبردنی نەخۆشـخانەکەیان وەئەسـتۆ گرتبووو پزیشـکەکانیش بە کاری دەرمانیو نەخۆشخانە رادەگەیشتن. هەتا ساڵی ١٩٩٠ وەزعەکە هەربەوجۆرە بوو؛ پێشمان وابوو لە داهاتوودا گیروگرفتمان بۆ دێتە پێش. بۆیە دەستمان کرد بە راهێنانی پزیشکان، نەشتەرگەران، پسپۆرانی بێهۆشیو پەرستارانو هتد».

ساڵ بە ساڵ، قاسملوو دەگەڵ گیروگرفتێکی زۆرتر بەرەورووو دەبوو. فلۆرانس وێبێر دەیگوت:

لـە پێوەندیگرتن دەگەڵ کۆمەڵانـی خەڵکدا بە تەواوی راهاتبووو ئـەو پێوەندییانەی زۆر پێویسـت بوو، بەڵام لەعێراق نەیبوو،و لـە نەبوونی ئەو پێوەندییانە زۆر بە پەرۆش بووو تەنیا لە رێگای پێوەندی دەگەڵ پێشمەرگەکانەوە ئەو بەتاڵاییەی پڕ دەکردەوە. ساڵی ١٩٨١، خەڵکێکـی زۆر لـە دەوری کـۆ دەبوونەوە. بەڵام کاتێک سـاڵی ١٩٨٨ بۆ جارێکی دیکە لە چیاکانی عێراق چوومە لای، هەلومەرجەکە سـەختو ناخۆش بوو. زۆر کەس لە دۆستەکانی هەر دیار نەبوون.

دەیگـوت دوای مەرگی خومەینی، رەنگە هەلومەرجەکە باشـتر بـێ. رەنگە لەوە باش ئـاگادار نەبووبێ کە بە هـۆی بە تەنیایی مانەوەو ماندوو بوونێکـی یەکجار زۆر، بەرەو داوێک هەنگاو دەنێ کە لەشـاری ڤییەن بۆیان ناوەتەوە. دوور کەوتنەوەی لە خەڵکەکەی خـۆیو مانەوەی لە دەفتەری سیاسـی لە نێو خاکی عێـراقو هەروەها جیهانی داخراوی پیاوان، بە تەواوی سەخڵەتیان کردبوو»[1].

١ - وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ١٩٩١.

بەشی چوارەم
رەحمانی کورد

بڕگەی یەکەم
کوڕانی سمکۆ

عەبدوڕڕەحمان قاسملوو ٢٢ی دیسامبری ١٩٣٠و لە شاری ورمێی کوردستانی ئێران، لە دایک بوو. مامی قاسملوو بە پێداگرتنەوە دەیگوت برازاکەی لە زستانێدا لە دایک بووە، بەڵام دایکیهەمیشە دەیگوت لە هاوینێدا هاتۆتە سەر دنیا.

لانیکەم قاسملوو بۆخۆی دەیزانیکەنگێ لەدایک بووە. بنەماڵەکەیان یەکەم کەسانێک بوون کە ساڵی لەدایک بوونی منداڵەکانیان دەنووسی. قاسملوو دەیگوت: «لەوانەیە باوکم لە دەوروبەری ساڵی ١٨٦٧ لەدایک بووبیو ویدەچێ کاتێک ئەمن چاوم پشکووتوە، ئەو لە تەمەنی شێستوسێ ساڵیدا بووبێو لە تەمەنی هەشتاوچوار ساڵیدا فەوتی کرد. باوکم دەیگوت بەپێی یاسا نۆ ژنی خواستوە، بەڵام دایکم دەیگوت شازدە ژنی هێناون. ئەگەر بە هەڵە نەچووبم، دایکم سێهەمین ژنی بوو. ئاسۆری بووو دوایە ببوو بە موسوڵمان»![1]

هیچ کەس ناوی دایکی قاسملووی لە سەردەمی کچێنیدا لەبیر نیە، بەڵام کاتێک مێردی کردو بوو بە موسوڵمان، ناوی فاتم ـ یان لەسەر دانا.

قاسملوو دەیگوت: «حەوت برا بووینو ئەمن لەباری تەمەنەوە لەهەموویان چکۆلەتر بووم».تەنانەت بە پێوەری کوردانیش، بنەماڵەیەکی گەورە بوون. ک.م. دەیگوت: «برا هەرەگەورەکەیم دەناسی کە پزیشکی رادیۆلۆژی بوو. هەروەها کچە برازاکانیو حەسەنی براشیم دەناسی. یەک ـ دووجار چوومە دۆڵی قاسملووی. دۆڵێکی گەورە بووو چەند چیایەکی بەدەورەوە بوونو هەواکەشی زۆر خۆش بوو. زەویوزارێکی زۆری تووتنو

١ - وتووێژ دەگەڵ جاناتان رانداڵ، پاریس ١٩٨٦. ئەو قسانەی کە دواتر دێن لەو وتووێژە وەرگیراون.

کشتوکاڵو باخی میوەی لێ بوون. لە سەردەمی شادا، زەوییەکان دابەش کرابوونو یەکێک لەو زەوییانە بەدەست بنەماڵەی قاسملووەوە بوو. باوکی قاسملوو دەرەبەگێکی زۆر گەورە بوو. بەڵام قاسملوو بۆخۆی هیچ ملکێکی نەبوو. تەنانەت ماڵی پزیشکە رادیۆلۆژییەکەش ماڵێکی چکۆلەی لادێییانە بوو.

«قاسملووەکان بەنێوبانگ بوونو خەڵک رێزیان لێدەگرتن. لەوکاتەوە کە لەسەدەی نۆزدەهەمدا، گەورەی خانەدانی قاسملوو راوێژکاری‌شای ئێران بوو، ئەو بنەماڵەیە هەم لە رادەی ناوچەییو هەم لە بواری سیاسەتی نەتەوەییەوە چالاکییان هەبوو. لەو سەردەمەدا، ئێران وڵاتێکی بە تەواوی جیاواز دەگەڵ ئێستا بووو هەرچەند کوردەکان ببوونە قوربانیی‌دیکتاتۆریی دەوڵەتی ناوەندی، بەو حاڵەش گیروگرفتێکیان بۆ دەوڵەت پێک هێنابوو.

ک.م. دەیگێڕایەوە: «ئاخرین جار کە رەحمانم دی، چەند ساڵ لەمەوبەر لەزەماوەندێکدا بوو. ئەووەک هەمیشە خۆشحاڵو بەکەیف بوو. بۆوەپێکەنینخستنی‌خەڵکەکە سەربردەی زۆرخۆشی دەگێڕانەوە».

باوکی قاسملوو، «محمد وثوق» خاوەن ملکێکی گەورەو لە عەشیرەتی‌شکاک بوو* ئەوعەشیرەتە یەکێک لە عەشیرەتە گەورەکانی ناوچەکە بوو. کوردستانی ئێران، زیاتر لە شێست عەشیرەتی لێن. شکاکەکان لە باکووری رۆژئاوای ورمێ دەژینو [مەمەدئاغای] وسووق خاوەنی تەواوەتی دۆڵی قاسملوو بوو. ئەو دۆڵە لە چەند کیلۆمیتریی ورمێ هەڵکەوتوە. شاری ورمێیش لە باکووری رۆژئاوای ئێرانو لە نزیک سنووری تورکیەیە.

سەرۆکی پێشتری عەشیرەی شکاک، سمایل ئاغا بوو کە بە سمکۆ دەناسراو لە سەردەمی لاویدا، یەکجار ئازا بووو زۆرجار هێرشی دەکردە سەر خەڵکانی نیشتەجێی دەشتەکانو دۆڵەکان.

کاتێک لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا، ئەرتەشی تێزاری رووسیە هاتە نێو خاکی ئێران، ئاسۆرییە مەسیحی‌یەکانیان دنە دەدا هێرش بکەنە سەر خەڵکە کوردەکە. سمکۆ، کە رەنگە بەهۆی فێڵو تەڵەکەی تورکەکان بووبێ، مەرشیمۆن رێبەری ئاسۆرییەکانی بە شێوەیەکی فێڵبازانە کوشت.[1]

* – ئەوە راست نیەو بنەماڵەی قاسملوو دەچنەوە سەر عەشیرەتی موکری ـ وەرگێڕ.

١ – لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەمدا، نوێنەرە ئایینی‌یەکانی بریتانیا لە هەوڵی یارمەتیدان بەو ئاسۆرییانە دا بوون کە کەوتبوونە ژێر پەلاماری سمکۆ. ئیمپراتۆریی عوسمانی دەستی تێدا بوو. کاتێك شەڕی یەکەمی جیهانی هەڵایسا، رووسەکان لەلای باکوورەوە هاتنو مەسیحییەکانیش لە باشووری تورکییەوە هاتنو لە ناوچەی ورمێو شنۆ نیشتەجێ بوون بۆ ئەوەی رووسەکان پارێزگارییان لێ بکەن. رووسەکان لە بەرامبەر کوردەکاندا، پشتیوانییان لە مەسیحییەکان دەکردو کاتێك رووسەکان لە دوای شۆڕشی بۆلشویکەکان، کوردستانیان بەجێ هێشت، سمکۆ هێرشی کردە سەر ئاسۆرییەکان.

دوای شەڕی یەکەمی جیهانی، سمکۆ بوو بە ڕێبەرێکی ناسیۆنالیستو مەبەستی پێکهێنانی دەوڵەتێکی سەربەخۆ بوو. ساڵی ١٩٣٠، ڕاست وەکوو براکەی خۆی، لەکاتێکدا لەبارەی پەیمانێکی ئاشتییەوە دەگەڵ نوێنەرانی دەوڵەتی تاران خەریکی وتوویژ بوو، بە دەستی ئەو نوێنەرانە کوژرا.

وسووق دۆستی سمکۆی بووو هەروەک ویش پشتیوانیی لە ناسیۆنالیزمی کورد دەکرد. دوای کوژرانی سمکۆ، دەوڵەتی ناوەندی بەرنامەیەکی سەرکوتی گەلی کوردی لە کوردستان بەڕێوە برد. ڕێگە بە کوردەکان نەدەدرا مێژووی خۆیان بنووسنو بەدەرس بیڵێنەوە. بەڵام، کوردەکان، قینو رقی ڕەزاشایان لە دژی هەر شتێکی بۆنیکوردایەتیی لیهاتبا، تۆرەمە دوای تۆرەمە بۆ یەکتر گێڕاوەتەوە.

قاسملوو ئەو ڕووداوانەی نەدیبوون چونکە پێش سەردەمی وی بوون. بەڵام، هەمیشە ئەو ڕووداوەی لە بیر بوو کە جارێکیان ژاندارمەیەک لە کابرایەکی «صۆفی» دەدا چونکە هەروا جلوبەرگی کوردیی دەبەردا بووەو نەیویستوە لیباسیئوروپایی‌دەبەر کا. قاسملوو دەیگێڕایەوە: «کابراو ژاندرمەکە لەسەر پردی شنۆیە بوون. ژاندارمەکە پانتۆڵی کابرای دەدڕێنێ. سۆفی کە بەو شێوەیە سووکایەتیی پێکرابوو بە کوشتنی ژاندارمەکەی، تۆڵەی خۆی کردبۆوە. سۆفییان خستە بەندیخانەوەو چاوەڕوانی ئیعدام بوو. بەڵام، باوکم ئەوەندە قسە ڕۆیشتوو بوو کە توانی کابرای سۆفی لە مەرگ نەجات بدا».

مەمەدئاغای وسووقو باوکی دایکی قاسملوو، لەسەردەمی لاوەتیی ئەودا لە بواری فێرکاریی نیشتمانپەروەرییەوە ڕەحمانیان زۆر باش ڕاهێنابوو. باوکە گەورەی هێندێک چیرۆکی یەکجار خۆشی لە بارەی شێوەی هەڵسوکەوتی پیاوان دەگەڵ ژنانەوە بۆ دەگێڕانەوە.

کاتێک ڕەزاشا لەسەر تەختی پاشایەتی وەلانرا قاسملوو یازدەساڵە بوو. «لەو تەمەنەدا، بەتەواوی هۆگری سیاسەت ببووم. بەڵام لەماڵێ دەگەڵ هیچ کەس باسی سیاسەتم نەدەکرد، هەرچەند باوکم بێ ئەوەی سەر بە هیچ حیزبێک بێ پیاوێکی سیاسی بوو. هەروەها، هیچ کات باسی قاچاخچێتیمان نەدەکرد کە لەو بەشە لە جیهان چالاکییەکی بازرگانییە. بۆ وێنە ئەو پارچەو فاسۆنیایانەی خەڵک جلوبەرگیان لێ دروست دەکرد، لە عێراقەوە دەهاتن. ئەو پارچانە ژنانی باریکەڵەو جوان دەیان کڕین، بەڵام بە دەبەر کردنی چەندین جۆر لەو پارچە قاچاغانەو بە لەقەدهاڵاندنیان ، زۆر قەڵەو دەهاتنە بەرچاو».

باوکی قاسملوو خوێندنەوەو نووسینی باش دەزانی ـ ئەوەش لەو سەردەمیدا شتێکی ناوازە بوو. لەسەر ئەوە سوور بوو کە دەبێ هەموو منداڵەکانی بخوێنن. بەڵام ئەو ڕوانگەیە کچەکانی نەدەگرتەوە.

ماڵەکەیان لە شاری ورمێ بوو. قاسملووی تازەلاو بۆ ئەوەی بگاتە قوتابخانە دەبوو نیو کاتژمێر بە پێیان بڕوا.» کاتێک پێنج ساڵە بووم باش وەبیرم دێ، لە زستانێ ئەوەندە بەفـر باریبوو کەکاتێک لە ماڵێ وەدەر کەوتم، تەنیا ڕێگەیەکی زۆر باریکم لە پێش خۆم دەدی. ئەوەندە بەفریان بەرەو قەراخی جادەکە هەڵداشتبوو کە وەک دیوارێکی یەکجار بەرزی لێ هاتبوو. هیچ شتێکم نەدەدیو ترسم ڕێ نیشت».

لە سـەردەمی ڕێژیمی شـادا، هەموو قوتابخانەکان دەوڵەتی بـوونو ئازاد نەبوون. دوای شـەش ساڵ خوێندنی سـەرەتایی، باوکی داوای لە کوڕە هەرە چکۆلەکەی دەکرد دەبێ ببێتە باشترین خوێندکار. عەبدوڕڕەحمان بە مانای «عەبدی خودایە»و بۆیە دەبوو بە پێی ئەو ناوە ژیانی خۆی بەسەر بەرێ. قاسملوو مرۆڤێکی بە فەرهەنگو ڕووناکبیر بوو. لە تەمەنی سێ ساڵیدا، دەگەڵ باوکی شەترنجی دەکرد. کاتێک گەیشتە تەمەنی مێرمنداڵی، دەیتوانی بەچەند زمانان قسـە بکا: فارسـی لە قوتابخانە، ئازەری لە خەیابان، عەرەبی لە قوتابخانەی قورئان، ئاسـوری لە کلیسـایە کەدایکی دەیبرد بۆوەی بە دزی فێری بابەتە ئایینییەکان بێ. لە ماڵی خۆیان بە سـۆرانی قسـەی دەکردن کە یەکێک لە زاراوەکانـی زمانـی کوردییە و کوردەکانی ئێران و بەشـی باکووری ئێراق قسـەی پێ دەکەن. دوای ماوەیەک فەرانسەیو چێکیو ئینگلیزییش فێر دەبێ.

ساڵی ١٩٤١، قاسملووی تازەلاو بە جوانی ئاگای لە هاتنی ئەرتەشی شوورەوی بوو کە باکووری کوردستانیان داگیر کرد. «یەکەمین شت کە لەم بارەیەوە چاوم پێی کەوت لە شـارۆچکەی باڵانیش بوو کە بە مەودای دە کیلۆمیتر لە بەشـی لای سەرووی دۆڵی قاسـملووو لەسـەر جادەی ورمێ هەڵکەوتوە. پێم وایە بیستو پێنجی مانگی ئاوگۆست بـوو. دەوڵەتە یەکگرتـووەکان خەریک بـوون دەهاتن؛ بریتانیاییەکان لە باشـوورەوەو شوورەوییەکان لە باکوورەوە دەهاتن. دەگەڵ هەڤاڵێکم چوومە باڵانیش. شوورەوییەکان پێشـتر تانکەکانیان لەوێ ڕاگرتبوو. لە شەڕی یەکەمی جیهانیدا، داگیرکرانی کوردستان خوێنڕێژییەکی زۆری بە دواوە بووو کاتێک خەڵکەکە ئەو سەردەمەیان وەبیر دەهاتەوە زۆر دەترسانو لە ڕووسەکان بەدبین بوون.

هـەر لەبـەر ئەوەش بوو کوردەکان خۆیـان ئامادە کردبوو هەڵێن بـۆ عێراق. بەڵام ئەمجارە سـەربازەکانی شـوورەوی پێدەکەنین، شـوکولاتو نامیلکەیان دەدانێ کە بە فارسیو ئازەریو کوردی نووسرابوون: «مەترسێن. دۆستی ئێوەین». ئەوە یەکەم جار بوو نووسراوەیەکم بە کوردی دەدی. نامیلکەکان لە فڕۆکەکانەوە فڕێ دەدرانە خوارێ.

بوونـی هێـزە بیانییـەکان لـەوێ شـتێکی سەیروسـەمەرە نەبـوو. ئێـران بەهۆی دەوڵەمەندبوونـی ئاووخاکەکەیوگرنگیـی سـتراتیژیکەوە هەمیشـە زەینـی هێـزە دەرەکییەکانی بۆلای خۆی ڕاکێشاوە. ساڵی ١٩٠٧، بریتانیای مەزنو ڕووسیە بە یەکەوە

پەیماننامەیەکیان واژۆ کرد. بە پێی ئەو پەیمان نامەیە، ئێران بە سێ مەڵبەند دابەش کرا. لە باکوور مەڵبەندێکی پان‌وبەرین لە ژێر کۆنترۆڵی رووسیەدا؛ مەڵبەندێکی چکۆلەتر لە باشوور کەوتە ژێر دەسەڵاتی بریتانیاو مەڵبەندێکی بێلایەن کە تارانیشی دەگرتەوە. ساڵێک دواتر، پلەوپایەی ئێران وەک نیشتمانی‌نەتەوەیەک چووە سەر، ئەوەش کاتێک بوو کە بریتانیاییەکان هەڵێنجانی نەوتیان لە ناوچەی ژێردەسەڵاتی خۆیان دەست پێکرد.

ساڵی ١٩٤١ کاتێک وڵاتە یەکگرتووەکان لە دژی ئەڵمانی نازی لەشەڕدابوو، وڵاتە یەکگرتووەکانی‌ئەمریکاو هاوپەیمانە رۆژئاواییەکانی لە رێگەی ئێرانەوە چەکوچۆڵیان دەبردە شووروەوی کە هاوپەیمانیان بوو. هەروەها ناوچە نەوتییەکانی باشووریشیان لە مەترسیی چاونەزێریی لەشکرییەکانی نازی بە باشی دەپاراست‌و بە وەلانانی رەزاشاو دانانی کوڕەکەی محەممەد رەزا پەهلەوی لەجێگەی ئەو، نفووزی ئەڵمان لە ئێرانیان بە تەواوی لەنێو برد.[1]

بیست‌و هەشت هەزار سەرباز کە بە ئینگلیزی قسەیان دەکرد ئەو وڵاتەیان داگیر کرد. زۆربەی ئەو سەربازانە کاریان بردنی چەکوچۆڵ بۆ رووسیە بوو، هەموو بیانییەکانیش راوێژکارانی خۆیان لەهەموو ئیدارە دەوڵەتییەکانی خۆیان دانابووو ئابووری‌و ئەرتەش‌و پۆلیس‌و دایرەی «حمل‌ونقل»یان خستبووە ژێر کۆنترۆڵی خۆیانەوە. ناوچەی کوردنشینی مهاباد کە کەوتبووە نێوان هێزەکانی بریتانیا لە باشوورو رووسەکان لە باکوور، بە ئازادی مابۆوە. ئێران، هەروەک زۆرجار لە مێژووی دوورودرێژیدا، ببوو بە ناوەندی کێشمەکێشی «تمدن»ەکان یان رێژیمە دژ بە یەکەکان. ئێران هەموو ئەوجۆرە شوێنانەی لە نێو سنوورەکانی خۆیدا هەیە: کۆمەڵە بیابانێکی وشکارۆ، ناوچەی پڕ لە چیاو هەمیشە بە بەفر، دەشتی پان‌و بەرین، کەنار دەریای یەکجار دوورو درێژ لە کەنداوی فارس‌و دەریای مازەندەران. بە درێژایی هەزاران ساڵ، لەسەر ئەورێگە بازرگانییە هەڵکەوتوە کە ئوورووپاو دەریای مێدیتەرانە بە وڵاتانی رۆژهەڵاتەوە گرێ دەدا. ئەسکەندەری مەزن کە داریووشی شکست دابوو هەر بەو وڵاتەدا وەدوای کەوتبوو. چەنگیزخانی مەغوولیش هەروای کرد. تەیمووری لەنگ‌و ئەرتەشی ئیسلام‌و هتد دەستیان بەسەر ئەم وڵاتەدا گرتوە. ئەوەی لە ئاخری هەموویان باسی کراوە -کە دیارە پێش ئەوان نەبووە ئایینی ئیسلامی هێنایە ئێران، بەڵام عەرەبەکان کە ئێرانیان شکست دابوو، نەیان توانی وڵاتەکە بکەنە وڵاتێکی عەرەبی یا ئیسلامییەکی تەواوو کەماڵ. لە ئاکامدا گەلانی هەردوولای سنوورەکانی ئێران تەنیا لە بواری مەزهەبییەوە بەڵام نە لە بواری فەرهەنگییەوە یەکگرتوو بوون.

---

١ - رەزاشا بۆ ئەوەی «مشروعیت»ی رێژیمەکەی بە جیهان بسەلمێنێ ناسناوی «پەهلەوی»ی لەسەر خۆی دانا. پێش هێرشی عەرەبەکان لە سەدەی شەشەمی زایینیدا بە زمانی فارسییان دەگوت پەهلەوی.

ئەو ڕێگە بازرگانییە ـ کە خاچپەرستە ئورووپاییەکان لە هەوڵی داگیرکردنیدا بوون ـ هەمان ڕێگایە کە مارکۆ پۆلۆ پێیدا ڕۆیشت بۆ وڵاتی چین. ڕێگەیەکی زۆرهاسان نەبوو، چونکە هەوڵ و تێکۆشانی ئەو لایەنانەی دەیانەویست دەستی بەسەردا بگرن، بە تەواوی خەتەرناکی کردبوو.

لە بەرەبەری دەیەی پەنجای سەدەی نۆزدەهەمدا کۆنتی گۆبینۆ [کونت سەرناوێکی ئەشرافییە] لە شاری «بوشهر»ەوە کەکەوتۆتە سەر کەنداوی فارس، بە سواری کەرێو بە پەنجاو دووڕۆژ گەیشتە تاران. دەوڵەتە بەهێزەکانی ئورووپا لەو سەردەمیدا (ئینگلستان، فەرانسەو رووسیە) لەهەوڵی ئەوەدا بوون بە جۆرێک لەو مەڵبەندە دامەزرێن. ساڵی ١٧٩٨، لە بارەی تووتنی ئێرانەوە یەکەم پەیمانی بازرگانی دەگەڵ ئەو وڵاتە واژۆ کرا. ساڵی ١٧٩٨، «جمال الدین افغانی» کە پیاوێکی زاناو گەڕیدە بوو، دیتی کە بریتانیای مەزنو رووسیە هەروەک داڵاش لەسەر «کەلاکی ئێران» خەریکی شەڕو پێکداداننا[1]

دەسەڵاتی ئیمپراتۆرییەکان بەسەر ئێراندا بە شێوەیەک بوو ئەگەر چووبایە تاران کە هەموو خانووەکانی بە خشتی گڵ دروست کرابوون، باڵوێزخانەی بە شکۆی بریتانیات ڕاست وەک کۆشکی ئیمپراتۆری لە لەندەن دەهاتە بەرچاو[2]

ساڵی ١٩٢٥، ڕەزاشا لە بەندەری شاپوور لە کەنار کەنداوی فارسەوە هەتا گورگان لە کەنار دەریای مازەندەران، ڕێگەیەکی ئاسنی بۆ هاتوچووی قەتار ساز کرد. درێژایی ئەو ڕێگە ئاسنە کە بەنێو ئەهوازو ئەندیمشک، ئەراک، قومو تاراندا دەڕۆیشت ٩٠٠ مایل بوو. ئەو ڕێگە ئاسنە کە بە بیابانو دەشتو ناوچە شاخاوییەکاندا تێدەپەڕی، لە سەردەمی شەڕی دووهەمی جیهانیدا دەوڵەتە هاوپەیمانەکان هەموو چەشنە یارمەتییەکیان پێدا دەنارده شووڕەوی.

ساڵی ١٩٤١، ئەرتەشی ئێران بەرەو باشوور پاشەکشەی کردو هەرچی چەکوچۆڵو تەقەمەنی بوو کەوتە دەستی کوردەکان. داگیرکەرانی رووس لە سەرەتادا بەنەرمیو لەسەرەخۆ دەگەڵ خەڵکەکە دەبزووتنەوەو دەگەڵ کوردە بە دەسەڵاتەکان پێوەندیی دۆستانەیان دامەزراندو هەوڵیان دا بۆلای خۆیانیان ڕابکێشن. رووسەکان لەوە دەترسان کوردەکان دەگەڵ نوێنەرانی «محور» بکەون کە لە تورکیە دەبوون. شووڕەوییەکان ڕێگەیان دا ئەو کوردانەی ڕەزاشا ناردبوونیە تاراوگە، بگەڕێنەوە کوردستان.

زۆربەی عەشیرەتەکان گەڕانەوە سەرشێوە ڕەفتاری ڕابردوویانو دەستیان کرد

---

١ - محەممەد هەیکەل، ئێران، چیرۆکی نەگوتراو، ل. ٢٨.

٢ - ساڵی ١٨٨٦، بێلژیکییەکان ڕێگەیەکی ئاسنیان بە درێژایی ١٠ مایل لە نێوان تارانو شاری ڕەی دروست کرد بۆ ئەوەی دڵی شای بەدەست بێنن. ساڵی ١٩١١، بانکی رووسیە خەرجی دروست کردنی ڕێگە ئاسنێکی دیکەی دابین کرد، ئەو ڕێگەیە ٨٨ مایل درێژایی بووو لەنێوان تەورێز، شاری ئاقتەو قەڕشان،و جولفا لە سەر سنووری ئەرمەنستان، دروست کرا. [هەر مایلێك نزیکەی ١٧٠٠میترە ـ وەرگێڕ].

بە تاڵانی دەشــتودۆڵەکانی دەوروبەریانو ماڵیاتیان لەو کەسانە دەستاند کە بەناوچەی ژێر دەسەڵاتیاندا هاتوچوویان دەکرد. بەڵام، شوورەوییەکان بەتایبەتی لەناوچەی ورمێ کۆتاییان بەو تاڵانو بڕۆیە هێنا.

لــە کۆتاییەکانــی ســاڵی ١٩٤١دا، کاربەدەستانیشــوورەوی سی کەس لــە ڕێبەرە بەناوبانگەکانی کوردیان بۆ شــاری باکۆ لە ئازەربایجان بانگهێشتن کرد. قازیمحەممەد نوێنەری مهاباد بوو. ڕێبەرە کوردەکان داوایان لەنوێنەرانی دەوڵەتی شوورەوی کرد ئەو چەکانەی پێش شەڕو دوای شەڕ وەچەنگیان کەوتبوون لێیان نەستێننەوە. بەڵام، وەڵامی شوورەوییەکان روون نەبوو.

قاسملوو چوونی ئەو نوێنەرانە بۆ شاری باکۆیەی باش لە بیرە چونکە باوکی یەکێک لە ئەندامانی لێژنەی نوێنەرانی کورد بوو: «بە تفەنگێکی راوێوە گەڕایەوە. کیفێکی پڕ لە شیرنیاتی بۆمنو شەکرێکی یەکجار زۆری دەگەڵ خۆی هێنابوو کە ئەودەمی زۆر کەم وەگیــر دەکەوت. بە باوکم گوت: بابەگیان ئەتو بۆیە چوویە شــوورەوی مافی کوردان وەدەست بێنی، بەڵام تەنیا بەتفەنگێکو هێندێک شیرنیاتەوە هاتوویەوە.

باوکم چاوی لێ کردمو گوتی: ئەویش ـ واتە مافی کوردەکان ـ جێبەجێ دەبێ».

لەناوچــەی مهابــاد کــە لەهیــچ لایەکــەوە داگیــر نەکرابــووو ئــازاد بــوو، لەمانگی ئاوگوستی١٩٤٢دا،تاقمێک لە لاوە بە فەرهەنگەکانی سەر بە چینی مام ناوەندی، یەکەمین ڕێکخراوی کوردییان، بە ناوی کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد دامەزراند. ئامانجی سەرەکییان بە تەواوی ناسیۆنالیســتی بوو. کوردەکان، چ شــیعەو چ ســوننیو هەروەها ئاســۆرییە مەسیحییەکانیش دەیان توانی ببنە ئەندامی ئەو ڕێکخراوەیە.

کۆمەڵــەی ژ.ک. لــە شــارەکانو گونــدەکان ئەوەندە بــە خێرایی هەڵــی دا کە ناچار بوو بەرنامەیەکی سیاســی بۆخۆی دابڕێژێ. ســاڵی ١٩٤٥ هەمــوو ئەندامەکانی چوونە نێــو ڕێکخراوی تازە دامەزراوی حیزبی دێموکراتی کوردســتان[١] بــە ڕێبەرایەتیی قازی محەممــەد کە بۆخۆی یەکێک لە ئەندامانی بنەماڵەیەکی زۆر بەڕێزی قازییە ئایینییەکان بوو.لــەو کاتــەوە حــدک وەک تەنیا ڕێکخراوێکی گــەورەی کورد لە کوردســتانی ئێران ماوەتەوە. بە هۆی ئەو راســتییەوە کە بەشــی زۆری ژیانی ئەو حیزبە بە شێوەی نهێنی درێژەی هەبووەو هەمیشە لە ژێرمەترسیی سەرکوتدا بووە، لە باری چەندو چۆنییەوە ســەروخواری هەبووە. حدک وەک حیزبێکی نیشــتمانپەروەری پێشــکەوتنخوازو لاییک دامەزراو هەڵوێستیشی پارێزگاری لە کوردستان بە شێوەی چەکدارانە بووە.

١- ئەو حیزبە لە پێشدا ناوی «حیزبیدێموکراتی کوردستان» بوو. لە کۆنفرانسی سێیەمدا (١٩٧١) ناوی ئێرانی لەنێو پەرانتێزدا بۆ زیاد کراو بوو بە «حیزبی دێموکراتی کوردستان (ئێران) « لەکۆنگرەی چوارەمدا پەرانتێزەکە لابراو بوو بە «حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران»- وەرگێڕ.

قاسملوو کە ئەودەم کوڕێکی پازدەساڵەو قوتابی بوو دەیگێڕایەوە: «زۆر زۆرم شت دەخوێنـدەوە، وەک ڕۆژنامە، کتێبو تەنانەت ئەو نووسـراوانەی لەکووچەو کۆڵانەکاندا دەم دیتنەوە.

مامۆسـتایەکی فارســیو ئەدەبیاتمان هەبوو کە زۆر ئێسک گران بوو: «زۆرجار بە ئێمەی دەگوت کەری ئەحمەق». جارێکیان مامۆستا گوتی دەبێ یەکی وتارێک بنووسنو تەنیا وتارێکی پەسندی کرد لە دژی شووڕەوی بوو. «زۆرجاران دەیگوت ئەو بۆلشەویکانە منداڵان دەگرنو لە کوناندا دەیان شارنەوەو کاتێک منداڵەکان برسی دەبنو دەپاڕێنەوەو دەڵێن بۆ خاتری خودای شـتێکمان دەنێ بیخۆین، هیچ شـتێکیان نادەنێ، بەڵام ئەگەر بە ناوی ئیستالین داوای خواردەمەنی بکەن، هەر زوو دەیان دەنێ».

قاسملوو بۆ وتارێکی نووسیبووی خەڵاتێکی وەرگرتو خەڵاتەکەی دا بە بەڕێوەبەری خوێندنگەکەی کە مامۆستای بیرکارییش بوو. خەڵاتەکە کتێبێک لە بارەی لێنینەوە بووو کابرایەکی خەڵکی ڕۆژئاوا نووسیبوویو ناوی کتێبەکەش «گەورەترین شۆڕش لەگشت سەردەمەکاندا» بوو.

قاسـملوو ئێستاش نەیزانی بۆچی ڕاست ئەو کتێبەیان داوەتێ. ڕاستییەکەی ئەوەیە ئەو کتێبە تەئسـیرێکی زۆری لەسـەر داناو لەهەموو بابەتێکی سەر بە شووڕەوی زۆر بە پرسـیار بوو. ئەوە یەکەمین شـت بوو کە هەسـتو بیری بۆلای شووڕەوی ڕاکێشا. زۆرکەس لە کاربەدەستانی سەرووی شووڕەوی کە لە باکووری ئێران نیشتەجێ ببوون هاتوچـووی ماڵی قاسـملوویان دەکرد. خارخارۆف یەکێک لەو کەسـانە بووو زۆرجار سەری دەدان.

خارخارۆف کە کومیسەری سیاسیی شووڕەوی لە ورمێ بوو، لە بارەی کوردەکانی باکـوور، بـە تایبەتی لە بارەی شـکاکانەوە، پسـپۆڕ بـوو. پێوەندیی قاسـملوو دەگەڵ ڕووسەکان هەستی بەپرسیارییەکەی دامرکاندبوو. خارخارۆف بە بنەچەکە کورد بووو زۆرجار سەری لەماڵێ باوکی قاسملوو دەدا. لەوێ نانی دەخواردو شەترنجیشی دەکرد. هەروەها لە بارەی یەکیەتیی شووڕەویدا نامیلکەو کتێبی بە زمانی ئازەری یا کوردی بۆ ڕەحمانی دەهێنان.

هەرچەند حدک (حیزبی دێموکراتی کوردستان) بنیاتێکی تا ڕادەیەک وەک حیزبێکی کومونیسـتیی هەبوو، بەڵام خەتێکی سیاسیی کۆمۆنیستیی نەبوو. ڕێکخراوی لاوانیشی دامەزراندو هەرچەند ئەو ڕێکخراوە دەبوو لە دیسپلینی پەسند کراوی کومیتەی ناوەندی پەیـڕەوی بـکا، بەڵام کەسـایەتییەکی سـەربەخۆی هەبوو. هـەر زۆر زوو ئۆگریی ئەو ڕێکخراوە بە خەباتی چەکدارانە وەپێش هی حیزبی «دایک» کەوتەوە.

حدک بۆ پێکهێنانی ڕێکخراوی لاوان لە شارە کوردنشینەکان دەستبەکار بوو.ساڵی

١٩٤٦، قاسملوو بوو بە ئەندامی ڕێکخراوی لاوان و بەرپرسایەتیی ڕێکخراوی لاوانی ورمێی وەئەستۆ گرت. هەتا ئەوکاتەی براکەی پێی زانی، چالاکییە سیاسییەکەی خۆی بە نهێنی ڕاگرتبوو. «بەهار بوو ئەمن و براکەم لە هۆدەیەک دەنووستین. کارتی ئەندامەتی و بەرپرسایەتیی لکی ڕێکخراوی لاوانی «حدک»ی دیتەوەو هەڕەشەی لێکردم و پێی گوتم ئەگەر بە قسەی نەکەم بە باوکم دەڵێ. کاتێک بە قسەم نەکرد، بە باوکمی گوت».

لەدوازدەی دیسامبری ١٩٤٥دا، ئازەرییەکانی ئێران بە پشتیوانیی «کۆچەرەکان»واتە ئازەرییەکانی شووڕەوی لە ئوستانی ئازەربایجانی ئێران دەسەڵاتی سەربازی و مەدەنییان بەدەستەوە گرت و

خودموختاریی ئازەربایجانیان ڕاگەیاند. جەعفەری پیشەوەری، ئەندامی حیزبی توودە کە حیزبی کۆمۆنیستی ئێران بوو، ئەرکی ڕێبەرایەتیی ئەوکۆمارە خودموختارەی بە ئەستۆوە گرت.

بەڵام، بزووتنەوەی نیشتمانیی کوردان ڕێگەی زۆر دیموکراتیک تری هەڵ بژارد. تەنانەت، ئەگەرچی قازی محەممەد سەپەرستیی شووڕەوییقبووڵکردبوو، بەڵام لەسەر مەبەستە ناسیۆنالیستییەکەی خۆی هەروا سوور بوو. کاتێک ئازەربایجان خودموختاریی خۆی ڕاگەیاند، قازی محەممەد پێنج کەس لە ئەندامانی «حدک» ی بۆ بەشداری لە ئەنجومەنی نەتەوایەتیی ئازەرییەکاندا ناردە تەورێز. بەڵام، ئازەرییەکان زۆر خراپ ئەو پێنج کەسەیان وەرگرت و تەنانەت بێ حورمەتییشیان پێ کردن. هیچ شتێک پێشاندەری ئەوە نەبوو کە وەک نوێنەرانی کوردستانێکی جیاواز وەریان گرتبن. ئەو ڕەفتارە بوو بە هۆی کێشەیەکی توندوتیژ لەنێوانیاندا.[1]

قاسملوو دەیگێڕایەوە کە ڕۆژەکانی مانگی دیسامبری ١٩٤٥ تەئسیرێکی زۆریان لێ کردبوو: «بەرەنگاریی نێوان ئەرتەشی ئێران و ئازەرییەکان و هێزەکانی شووڕەوی چەند ڕۆژێکی خایاند. هەوا زۆر سارد بووو ماڵەکەمان پڕ ببوو لە ئاوارە. خەڵک پێیان وابوو هیچ کەس ناوێرێ خۆ لەماڵی باوکم بدا. حدک داوای لێ کردم پەیامێکی ئەوان بۆ خارخارۆف بەرم. زۆرم خۆ پێ گرنگ بووو هەتا ئەو ڕۆژەی تەورێز داگیرکرایەوە ئەمن نەخشی ڕاسپاردەی حیزبم دەگێڕا».

ڕۆژی ٢٢ی ژانویەی ١٩٤٦، خەڵکێکی یەکجار زۆر لەمەیدانی چوارچرای مهاباد کۆ ببوونەوە. شەقامەکانی شار بە پەرچەمی کوردستان ڕازابوونەوە کە بە ڕەنگی سوورو سپی و سەوز بوو. سەرۆک عەشیرەتەکان و ئەندامانی حدک بە جلوبەرگی ئورووپایی و بە پێچ و کڵاوەوە لەوێ بوون. قازی محەممەد دوای چارەگە سەعاتێک چووە سەر سەکۆی ڕێوڕەسمەکەو دەستی بە قسان کرد. زۆر بە ڕوونی پێی لەسەر ناسنامەی

١- بە پێی زانیاریی عەبدوڵڵا حەسەنزادە، فەڕانسە ٢٠٠٨.

کـوردان داگرت، کە بریتـی بوو لە مافی دیاریکردنی چارەنووس‌و بە دەسـتەوە گرتنی نیشـتمانی خۆیان‌و دامەزرانی کۆماری کوردستانیشـی راگەیاندو بـە بۆنەی یارمەتیی ماددی‌و مەعنەویی شوورەوییەوە بە ڕاشکاوی سوپاسی کردن.

محەممەد [ئاغا]ی وسـووق رۆژی راگەیاندنی کۆماری [کوردسـتان لە] مهاباد هاتە ئەو شارە بەڵام قاسملووی دەگەڵ خۆی نەهێنابوو.

جەلیلی گادانی، کە دوایە بوو بە یەکێک لە ئەندامانی ڕێبەرایەتیی حدکا، ١٣ساڵە بوو. ناوبراو دەی‌گێڕایەوە: «بۆیەکەم جار، هێندێکمان ئازادی وەدەسـت هێنابوو؛ دەسـتمان بەسـەر سـەربازخانەی دەوڵەتدا گرت‌و چەکوچۆڵەکەمان بەسـەر خەڵکدا دابەش کرد. ئـەوکات قوتابـی بووم، بـەڵام چونکە منداڵێکی زیـت‌و وریا بووم‌و باوکیشـم پیاوێکی نیشتمانپەروەر بوو، زۆر بە وردی وەدوای ئەو ڕووداوانە دەکەوتم. ساڵێک دواتر، دەگەڵ چەند کەسی دیکە شانەیەکی نهێنیمان بۆ فێر بوونی زمانی کوردی پێک هێنا. لەسەردەمی ڕەزاشادا خوێندن بە زمانی کوردی قەدەغە بوو. مامۆستا کوردەکەمان بۆ بەشداری لە ڕێورەسمەکاندا بانگی کردین. زۆرباش لە بیرمە پێش هەڵتەکانی دامودەزگا دەوڵەتییەکان لەمهاباد، دەگەڵ دایکم دەچوومە حەمامی گشتی. پۆلیسێک بەناوی مەمەدالی [محەممەد عەلی]هات بۆلای دایکم‌و کراسەکەی لێ دادڕی. لە دایکمم پرسی: «ئەوە بۆ وای کرد؟» دایکیشـم گوتی: «چونکە کوردان هەقیان نیەو نابێ جلوبەرگی کوردی دەبەرکەن. ئەوە قەدەغەیە»[1].

بـە پێـی ڕێککەوتنێک دەگەڵ تاران [ئەو ڕێککەوتنە لە نێـوان هاوپەیمانەکاندا بوو نە دەگەڵ تاران -وەرگێڕ] ئەرتەشـی شـوورەوی دەبوو شـەش مانـگ دوای تەواوبوونی شەڕ، لە ئێران وەدەرکەوێ. لە ئاکامی پاشەکشەیەکی ئەوتۆدا. کوردەکان دەکەوتنە بەر مەترسیی هێرشی ئەرتەشی ئێران. بۆیە، دەوڵەتی کوردستان بریاری دا ئەرتەشی خۆی پێک بێنێ. بارزانی کە یەکێک لە چوار سەرۆک عەشیرەتەکان بوو، دەرەجەی ژێنەڕاڵییان دایە.

قاسـملوو بە یارمەتیی باوکی، توانی بچێتە لای قازی‌محەممەد. قاسـملووی لاو پێش ئەو چاوپێکەوتنەش، لاوێکی تەواو نیشـتمانپەروەر بووو بریاری دابوو لە شاری ورمێ هاوکاریی نوێنەرانی کۆمار بکا. بەڵام یەکێک لەنوێنەرەکان زۆر خراپ دەگەڵ قاسـملوو ڕەفتاری کردبوو. قاسـملووش لەنامەیەکدا بۆ قازی محەممەد شـکایەتی لەکابرای کرد. وەک قاسـملوو دەی‌گێڕایەوە نامەکەی شـوێنەوارێکی باشـی لەسـەر قـازی محەممەد دانابووو بە بەرپرسی قوتابخانەی گوتبوو ئەوکوڕە منی لەبارەی لاوە کوردەکان یەکجار

---

[1]- وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ١٩٩١.

دڵخۆش کردوە.

کۆماری مهاباد، لەکەش‌وهەوایەکی ئازادانەی ئەوتۆدا کوردستانی بەڕێوە دەبرد کە هەتا ئەوکاتی کەس نەی‌دیبوو: ئارچی رۆزوێلت کە لەو سەردەمەدا راوێژکاری سەربازیی باڵوێزخانەی ئەمریکا لەتاران بوو ئەو بارودۆخەی تەواو پێ وابوو. لەو ئازادییەی لە مهاباد لە ئارادا بوو بە تەواوی سەری سوڕ مابوو کە دەگەڵ ئەو بارودۆخە نالەبارو توندوتیژەی بەسەر ئازەربایجانی کۆمۆنیستیی شووڕەویدا زاڵ بوو تەواو جیاوازیی هەبوو.

ئازادیی بەیان‌و نەبوونی هیچ چەشنە گیروگرفتێکی سیاسی بۆ رۆژنامەکان، یەک لەوان لە رۆژنامەی کوردستاندا، زۆر بە روونی دیار بوو. ئەگەرچی رۆژنامەکان یەکجار زۆریان بە رێبەرانی شووڕەوی هەڵدەگوت، بەڵام بە قازانجی کۆمونیزم هیچ شتێکیان بڵاو نەدەکردەوە. ژنان بۆ یەکەمجار لە رێگەی رێکخراوی تازە دامەزراوی سەر بە حدکای خۆیانەوە، لەتێکۆشانە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکاندا بەشدار بوون. بەهۆی پێوەندیی بازرگانی دەگەڵ شووڕەوی‌و وەرگرتنیماڵیات بە شێوەیەکی یەکجار رێکوپێک‌و هەروەها بەهۆی یارمەتیی ماڵی لە لایەن سەرۆک عەشیرەتەکانەوە، ئابووری لەحاڵی گەشە کردندا بوو. بازرگانییش لە رێگەی هاتنی شتومەکی قاچاغەوە لە وەزعێکی زۆر باشدا بوو.

لەکۆتایی شەڕی دووهەمی جیهانی‌و لە زستانی ١٩٤٦داو کاتێک هێزەکانی شووڕەوی لە ئێران پاشەکشەیان کرد، محەممەد رەزا شای پەهلەوی بەیارمەتیی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو بریتانیای مەزن، لە سەرانسەری ئێران هەڵبژاردنی گشتیی بەڕێوەبرد. بۆ ئەوەی هەڵبژاردنەکە بەبێ گیروگرفت بەڕێوە بچی، شا رای‌گەیاند ناچارە هێزەکانی ئەرتەش ڕەوانەی ئازەربایجان‌و کوردستان بکا.

لەمانگی دێسامردا ئەرتەشی ئێران بێ‌هیچ بەربەرەکانییەک خزایە نێو ئازەربایجان‌و رێبەرە ناسیۆنالیستەکانی ئازەری پەنایان بۆ شووڕەوی برد.

لە ١٧ی دێسامریشدا، ئەرتەشی ئێران بەبێ هیچ چەشنە گیروگرفتێک مهابادی خستەوە ژێر دەسەڵاتی خۆی.

مەلا مستەفا بارزانی بە چەند هەزار خەباتکاری عەشیرەی بارزانەوە چەند مانگێک بوو لە مهاباد بوو. لە کاتی هێرشی ئێرانییەکاندا، بارزانی داوای لە قازی‌محەممەد کرد بۆخۆی‌و لایەنگرەکانی بەرەو سنووری عێراق پاشەکشە بکەن بەڵام سەرۆک کۆمارو هاوکارەکانی بڕیاریان دا لە کوردستان بمێننەوە.

قازی محەممەدو هاوکارەکانی دەستگیر کران‌و لە دادگایەکی نیزامیدا محاکمەو بەمەرگ مەحکووم کران. بارزانی بەشەڕ خۆی گەیاندەوە خاکی عێراق‌و لە رێگەی

تورکیەو باکووری عێراقەوەو بە باکووری ئێراندا خۆی گەیاندە شـووڕەوی. قاسـملوو خۆڕاگریی ئازایانەی بارزانی لەو ڕێگە دوورو درێژەیدا باش لەبیر بوو: «بارزانی تەنیا کەس لە ڕێبەرەکان بوو کە زۆر باش خۆڕاگریی لەخۆی نیشان دا. دەگەڵ شەڕکەرەکانی خەریکی پاشەکشـە بوون، گەیشـتنە نزیک گوندەکەمان. بۆیە ئەوەم زانی چونکە گوێم دەدا رادیـۆ. لەنـەکاو بەرنامەی رادیۆکە تێک چووو گوێم لە ئەفسـەرە ئێرانییەکان بوو کە بەیەکەوە لەنێو هۆدەی بڵاوکردنەوەی رادیۆکەدا خەریکی قسـان بوون. دەیان زانی بارزانی لەو نزیکانەیە. بۆیە پەیامێکم بۆ بارزانی نارد. لەناخی دەروونەوە ستایشم کرد. باوکیشم هەروا».

ڕۆژی ٣٠ی مارسـی ١٩٤٧، قـازی محەممەدو براکەی، سـەیفی قـازی، کە وەزیری جەنگ بووو براکەی، سەدری قازی، لە مەیدانی چوارچرا لە سێدارە دران.

گادانـی دەیگوت: «هەرگیز ئەوکاتانەم لەبیر ناچن. تێکچوونی کۆمار کوشـتمی. نەم دەزانی لەبەر چی ئەو ڕێبەرانە ئێعدام کراون. ڕاسـت لەو شـوێنەی کۆماری کوردستان ڕاگەیەندرابـوو تەرمەکانیانم دەدی کە بە سـێدارەوە بوون. ئـەوە ئێعدام کردنێک لەبەر چاوی کۆمەڵانی خەڵک بوو. کۆمەڵانی خەڵک لە دەوروبەری مەیدانەکە ڕاوەسـتابوون‌و داوایـان دەکرد تەرمەکانیان بدەنێ... لاوانی کورد هەر ئەوکاتە لە دڵی خۆیاندا بڕیاریان دا کە نەیەڵن ڕێگای پێشەوا کوێر بێتەوەو لە ساڵی ١٩٤٨ـەوە تێکۆشانی سیاسیی خۆیان لـە ژێر ڕێبەرایەتیی حـدک دا درێژە پێداو لێبڕاوانە ڕایان گەیانـد هەرگیز میراتی قازی محەممەدیان لەبیر ناچێ.

کۆماری مهاباد لەبەریەک هەڵتەکا بوو. خەڵکیان دەگرت‌و سـەرکوتیان دەکردن. لە هەموو شـارەکانی کوردستان کوشت‌و کوشتار دەسـتی پێکردبوو. قاسملوو دەیگوت: ئەرتەش هەموو شـەوێ پەنجا ـ شێسـت کەسـی دەکوشـتن. باوکم یەکجار سەخڵەت‌و تووڕە بوو». [ڕەنگە مەبەستی ئازەربایجان بووبێ چوونکە لە کوردستان شتی وا ڕووی نەدا ـ وەرگێڕ].

قاسملوو باسی سەرلەشکر زەنگەنەی دەکردو دەیگوت: «کابرایەکی کوردی خەڵکی کرماشـان‌و دۆسـتی بابم بوو. ناوبراو لە شـاری ورمێ لە دژی دیموکراتەکان شـەڕی کردبوو. شەوێک لە شەوان سەربازێک هاتەماڵمان. ئێمە سەربازمان خۆش نەدەویستن‌و هەروەک داگیرکەرچاومان لێ دەکردن. ئەوکات بابم شێست ساڵە بووو لێی پرسی: چت دەوێ؟

گوتی: «سەرلەشکر زەنگەنە منی ناردوە پێتان بڵێم هەر ئێستا دەبێ دەگەڵم بێی».
باوکم بەتوندی گوتی: «نایەم. ئەگەر زەنگەنە کاری پێمە، دەتوانی بێتە ماڵمان.
کابرای سەرباز گوتی: «سەر لەشکر تووڕە دەبێ».

باوکم سوێندی خواردو[1] گوتی: «بە... ئەگەر زەنگەنە دەیەوێ، دەتوانێ بێ‌و دۆلارەکانم لێ بستێنێ».

ئاخرییەکەی کابرای سەرباز بە بێدەنگی ڕۆیشت. هێندەی پێ نەچوو ئەفسەرێکی ئاشنای بابم هات‌و گوتی: «کابرای سەرباز دەیگوت تەوهینت بە سەرلەشکر کردوە».

بابم لە وەڵامدا گوتی: «پێم بڵی چی پێ‌گوتی.» سەربازەکە پێی وابوو سوێندەکەی بابم چەشنێک جنێودانە. بابم لە کۆتاییدا گوتی: «ئەمن پیرم‌و نامەوێ بچم».

«ئەفسەرەکە نامەیەکی پێشان دا کە بە کوردی نووسرابووو داوای لە بابم کرد بی خوێنێتەوە. نامەیەکی شێخ ئەحمەدی بارزان بوو کە بۆ سەرلەشکری ناردبووو ئەو شتانەی تێدا ڕاگەیاندبوو: چوار ئەفسەری کورد کە زەمانەتیان دابوونێ دەیان بەخشن، خۆیان بەدەستەوە دابوو بەڵام هەرچواریان کوشتبوون. بارزانی هەروەها نووسیبووی ئەوە گوناحی ئێمە نەبووە بەڵکە بۆخۆیان خەتابار بوون‌و سەر بە عەشیرەتی بارزانیش نەبوون. ئەو وەزعەم پێ خۆش نەبوو. یەکجار زۆر لایەنی عەشیرەتیی هەبوو. هەروەها لەنامەکەدا هاتبوو کە بارزانی کوڕی کابرایەکی سەر لەشکری ڕفاندبووو کابرای سەر لەشکر داوای لێ کردبوو کوڕەکەی بەردەن».

قاسملوو کۆماری ساوای مهابادی زۆر بە کورتی شی کردەوە: «شووڕەوییەکان بوونە هۆی تێکچوونی کۆماری مهاباد. بەڵام ئەوەش ڕاستە کۆماریش بۆ نەجاتی خۆی هەوڵێکی ئەوتۆی نەدا. دواتر بۆم دەرکەوت ئیستالین بیژوویەکی بێ ئەم لاوئەولا بووە».

ئەگەرچی کوردەکان یەکێک لەنەتەوەکانی «بين النهرين»بوون کە دووهەزار ساڵ لەمەوبەر بۆ دیتنەوەی شوێنی باشتر بۆ مەڕومالاتەکەیان بەرەوباکوور کۆچیان کرد، بەڵام هێشتا «کوردستان» وەک واحیدێکی جوغرافیایی نەناسراوەو لەسەر هیچ نەخشەیەک نیە. لە ئێران، کوردەکان یەکێک لەو حەوت نەتەوانەن کە [حەشیمەتی] ئەو وڵاتەیان پێک هێناوە. بەوحاڵەش دەوڵەتی ناوەندی کوردستانی وەک یەکێک لە دواکەوتووترین مەڵبەندەکانی ئێران هێشتۆتەوە. خاکەکەیان نزیک بە پێنج سەد هەزار کیلۆمیتری چوارگۆشەو بە پانتایی ئیسپانیایە. کوردستانی تورکیە سێ پارێزگای ئەرزڕۆم، وان و دیاربەکر دەگرێتەوەو کوردستانی ئێرانیش پارێزگاکانی کرماشان، کوردستان‌و ئازەربایجانی ڕۆژئاواو کوردستانی عێراقیش پارێزگاکانی هەولێر، سولەیمانییەو دهۆک؛ لە سوورییەی پارێزگای جەزیرەو لە شووڕەوییش بەشی زۆری سنووری قەفقازی

١- قاسملوو بەجاناتان ڕانداڵی گوت باوکی هەمیشە بەو شێوەیە قسەی دەکردو لە وشەی « گون» لە قساندا کەڵکی وەردەگرت. ئەو وشەیە لە هەموو زمانێکدا بەو مانایەیە.

باشوور دەگرێتەوە.
بەپێی دەسـتخەتێکی سوومێری، وا وێ دەچێ کوردەکان لە سەرەتادا خەڵکی شاری حەڵەب بووبن کە ئێستا یەکێک لە شارەکانی سووریەیەو هەروەک فارسەکان لە تۆرەمەی ئارییایین. گەزنیفۆن لە یەکێک لەنووسراوەکانیدا بەناوی ئاناباسیس کوردەکان وەک کاردووکی ناو دەبا. (ئاناباسیس لێکدانەوەیەکە لە بارەی سەفەرەکەی بۆ ئێران کە «بە وڵاتی داگیرکەرانی ناو بردوە) - [مەبەستی گزنیفۆن لە بەکار بردنی «وڵاتی داگیرکەران» ئەوە بوو کە بەدرێژایی مێژوو داگیرکەر دوای داگیرکەر هاتوون‌و دەستیان بە سەر ئەو وڵاتەدا گرتوە. وەرگێڕ] بەجەخت دانانەوەش نووسیویەتی کوردەکان لە تۆرەمەی گۆتی‌و لوولووبییەکانن. کەوابوو ئەوە شتێکی سەیروسەمەرە نیە کە لانیکەم بە هۆی فەرهەنگێکی تایبەتیی خۆیان کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی مادەکان‌و زەردەشتییەکان توانیویانە هەبوونی خۆیان بپارێزن. شێعرەکانیان کە لە بارەی عیشق‌و شەڕدان تەواو بەناوبانگن.
کاتێک لە شەڕی یەکەمی جیهانیدا ئیمپراتۆریی عوسمانی لەبەر یەک هەڵتەکا، کوردەکان دەرفەتێکی باشیان بۆ هەڵکەوتبوو چونکە لەژێر دەسەڵاتی تورکەکان‌و فارسەکاندا بوون، وڵاتە یەکگرتووەکان، رووسیە، ئیمپراتۆریی بریتانیا، فەرانسە، ئەمریکاو ئیتالیا تەنیا بە کوردەکانی ولایەتی مووسڵ خودموختارییان داو ئەومافە لە ساڵی ١٩٢٠و لە پەیمانی سێڤردا بڕیاری لەسەر درا.
رۆژهەڵاتی نێوەڕاست ئەوە نەبوو کە ئێستا هەیە. وڵاتەکانی وەک سووریە، لوبنان، عێراق‌و ئوردون هەر نەبوون. ئەوانە لە ئاکامی بەرژەوەندییە ئابووری‌و ژێئۆپولێتیکی (جوغرافیایی - سیاسی)یەکانی دەوڵەتی ئینگلستان‌و هێزە ئیستعمارگەرەکانی دیکەدا پێک هاتن.
ساڵی ١٩٢٣، پاش سەرکەوتنی مستەفا کەماڵ لەتورکیە، وادەکانی پەیمانی سێڤر پووچەڵ بوونەوەو دەوڵەتە ئورووپاییەکان لە لۆزان بڕیاریان دا بەڵێنەکەی خۆیان وەپشت گوێ بخەن‌و کوردەکان لەنێوان دەوڵەتەکانی ناوچەدا دابەش بکەن. دژکردەوەی کوردەکان زنجیرە راپەڕینێک بوو کە لە پێشدا لەتورکیەو دوایەش لەعێراق‌و ئێران سەریان هەڵ دا.
ساڵی ١٩٠٥ یەکەمین راپەڕینی کوردەکان هاتە گۆڕێ. لە ساڵەکانی دەیەی ٣٠دا راپەڕینێکی دیکە رووی دا. ساڵی ١٩٤٦، کوردەکان کۆماری مهابادیان دامەزراند. لەدەیەی ٧٠دا، بزووتنەوەی پارتیزانی هاتە گۆڕێ‌و ساڵی ١٩٧٩، بە رێبەرایەتیی قاسملوو، حیزبی دێموکرات بوو بە حیزبێکی خەڵکی‌و چەند هەزار پێشمەرگەی هەبوون کە لە چیاکانی کوردستاندا دەوڵەتی تارانیان بەتەواوی نیگەران کردبوو.

لەمـاوەی شـەڕی یەکەمـی جیهانیدا، هێنـدێ لە ڕێبەرانـی ناسیۆنالیسـتی تورک کوردەکانیان وەک خەراپکار چاو لێ دەکردو پێیان وابوو لەوانەیە لە شـەڕەکاندا لایەنی ڕووسـەکان بگرن. بۆیە کەوتنە هەوڵی ئەوەی بـە وەدەرنانی کوردەکان لە تورکیە ئەو مەترسییە سیاسییە لەنێو بەرن. لە ساڵەکانی١٩١٦و١٩١٧ دابەسەدان هەزار کوردیان لە شوێنی ژیانی باب و باپیرانیان وەدەر نان. ژمارەیەکی زۆر لەوانەی لەوماوەیەدا لەوڵات دەرکران، مردن.

مستەفا کەماڵ(ئەتاتورک) ساڵی١٩٢٣کۆماری تورکیەی ڕاگەیاند. کوردەکان باوەڕیان پێ کردو پێیان وابوو پیاوێکی پێشکەوتنخوازەو داکۆکی لە مافی مرۆڤ دەکا. لەحاڵێکدا ناوبراو بە توندی خەریکی مۆدێڕنیزەکردنی وڵاتەکەی بوو، شۆرشی یەک لەدوای یەکی کوردەکانی تێک شکاندو درێژەی بەگۆڕینی شوێنی ژیانی کوردەکان داو لە کوردستانی تورکیە حکوومەتی نیزامیی ڕاگەیاند. لەساڵی١٩٢٤یش بەم لاوە هەموو ڕێکخراوە سیاسی و ئاینییەکان و خوێندنگە و چاپەمەنییەکان بە زمانی کوردیی لە تورکیە قەدەغە کرد.

کوژرانـی بە کۆمەڵی کـوردەکان لەتورکیە ببوو بەکارێکی ئاسـاییو تەنیا بەتاوانی کوردبوون هەموو زیندانەکانی وڵات پڕ لە کورد بوون، هەتا سـاڵی ١٩٩١ هەرکەس بە کوردی قسەی کردبا بۆماوەی شەش مانگ زیندانی دەکرا. بەڵام، لە ئاکامی گوشار هێنانی یەکیەتیی ئورووپادا، ئەو توندوتیژییە تا رادەیەک کەم بۆوە؛ موسیقا، رادیۆو تەلەویزیۆن ـ هەرچەند بۆ ماوەیەکی کەمو لە کاتی نالەباردا ـ ڕێگەی بڵاوکردنەوەیان پێدرا. خوێندن بە زمانی کوردییش ڕێگەی پێ درا بەڵام تەنیا لە خوێندنگە غەیرەدەوڵەتییەکاندا.

کوردەکان بە شێوەی رەسمی هەر وجوودیان نیەو پێیان دەڵێن «تورکە کێوییەکان.» هەتا ماوەیەک لەمەوپێش ئەو پارێزگایانەی کوردەکانیان لێ دەژین لە ژێر «حکوومەتی نیزامـی« دابوون. سـاڵی ٢٠٠٣، رەجەب تەییب ئۆردۆغان، سـەرۆک وەزیری دەوڵەتی میانەڕەوی ئیسلامیی تورکیە، حکوومەتی نیزامیی وەلانا.

لە سـووریە یەک میلیۆن کورد هیچ مافێکی فەرهەنگییان نیە. هەتا سـاڵی ١٩٦٢و تا ئەوکاتەی حیزبی بەعسی سۆسیالیستی عەرەبی هاتە سەرکار، هێندێک ئازادییان هەبوو. لە سـنووری تورکییەوە «پشـتێنەیەکی عەرەبی»یان بە درێژایی سـەدو هەشتا مایلو بەپانایی دە مایل دروست کردو لە ئاکامدا ئەو مەڵبەندەیان لە کوردەکان ئەستاندو دایان بە عەرەبەکان.

کوردەکانیان بۆ ناوەندی سووریە راگواست. زمانی کوردی قەدەخە کراو خوێندنگە خۆییو چاپەمەنییە کوردییەکان قەدەخە کرانو لە قوتابخانەکان نەیاندەهێشـت منداڵان بە ناوە کوردییەکان ناونووسی بکەن.

کوردەکانی شـووڕەوی لە کۆمارەکانی ئازەربایجان، تورکەمەنسـتان، ئەرمەنستان،

گورجستـــانو لە کۆمارەکانی دیکەی ســەر بە یەکییەتیی سـۆڤییەتی رابردوودا دەژین. هەتــا ســاڵەکانی دەیەی پەنجا، ســەرکوتی کوردەکان لەو شــوێنانەش هــەروا درێژەی هەبووو کاتێک یەکیەتیی سۆڤییەت تێک چوو، هەرمەنییەکانو ئازەرییەکان کوردەکانیان لە هەمووی ئەو مافانەی وەدەســتیان هێنابوون بە تەواوی بێبەش کرد. لە شەڕی نێوان ئەرمەنســتانو ئازەربایجان لەســەر ناگۆرنۆ- قەرەباغ دا ناوچە کوردنشــینەکان وێران کرانو زیاتر لە ۱۵۰ هەزار کوردیان وەدەر نان.

لە عێراق ساڵی ۱۹۵۸، سەر لەشکر عەبدولکەریم قاسم[1] رێژیمی سەڵتەنەتیی بنەماڵەی هاشـمیی تێک رووخانــدو کۆمارێکی دامەزرانــدو وادەی دابین کردنی مافە سیاســیو فەرهەنگییەکانی بە گەلی کورد داو داوای لە مستەفا بارزانی کرد بگەڕێتەوە عێراق. ساڵی ۱۹٦۱، کوردەکانی عێراق لە ژێر ڕێبەرایەتیی بارزانیدا بۆ وەدەست هێنانی خودموختاری خەباتێکی چەکدارانەیان وەڕێ خست. دەوڵەتی شووڕەوی هەتا ساڵی ۱۹۷۱ پشتیوانیی لێ دەکردن، بەڵام پاشــان پشــتیوانی لە دەوڵەتی بەغدای دەست پێ کرد. بارزانی داوای لە شــای ئێرانو لە ئەمریکا کرد پشــتیوانیی لێ بکەن. بەڵام پاش پەیمانی ساڵی ۱۹۷۵ی ئەلجەزایر لە نێوان شاو سەدام حوسێندا، سنووری نێوان ئێرانو عێراق داخرا.[2]

ئاکامێکی پڕ لە دەردوڕەنج کە دوای کۆماری مهاباد بۆ نەتەوەی کورد هاتە پێش شتێک نیە هەرگیزاو هەرگیز ئەو نەتەوەیە لە بیری بچێتەوە. بە لەبەرچاوگرتنی ئەو راستییە تاڵە بوو کە ژێنەڕاڵ بارزانی نەتەوەی کوردی ناوناوە: «هەتیوانی بێسەرپەرستی جیهان».

ئــەوە ناســاندنێکی زۆر بە جێــی نەتەوەیەکە کە نە دەوڵەتێکی ســەربەخۆو نە مافی ئەوەیــان هەیــە وەک کورد لە وڵاتانــی جیهاندا بژین. کوردان لە وڵاتانــی دەرەوە وەک کۆچــەر ناناســرێنو هەربۆیــەش لابییەکــی وەک جوولەکەکانیــان نیە.[لابــی جۆرێک رێکخراوی سیاســییە کە خەڵکی ســەر بە نەتەوەیەک لە وڵاتانی دەرەوە پێکی دێنن بۆ ئەوەی لە کۆڕوکۆمەڵە سیاسییەکاندا مەسەلەی نەتەوەکەیان بێننە بەر باسو پشتیوانیی بــۆ پەیــدا بکەن. ئەوانە هێنــدێ جار لەنێو نوێنەرانــی پارلمانو تەنانەت ســەنای وڵاتی

۱- عەبدولکەریم قاسم ئەفسەرێکی‌ناسیۆنالیستی عێراقی بوو کە ساڵی ۱۹۵۸ دەسەڵاتی بەدەستەوە گرتو هەتا کودیتای بەعسییەکان لەسەر کار بووو ساڵی ۱۹٦۳ کوژرا.

۲- هێزی هەوایی عێراق، بە گازی شیمیایی هێرشی کردە سەر شاری هەڵەبجەو نزیك بە پێنج هەزار کەس لەو هێرشەدا کوژرانو لە دادگا نێونەتەوەییەکاندا عێراق مەحکووم کرا بەڵام وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا هیچ دژکردەوەیەکی لە خۆی نیشان نەدا. چونکە ئەمریکا عێراقی وەك هێزێکی بەرگری لە بەرامبەر ئێراندا، چاو لێ‌دەکرد. ساڵی ۱۹۹۱، بەهۆی سەرکەوتنی هێزی هاوپەیمانان بەسەر عێراقدا، کوردەکان لە باکوورو شیعەکان لە باشوور لە دژی سەددام حوسێن وەخۆ کەوتن، بەڵام هێزەکانی دەوڵەت بەتواناتر بوونو شۆڕشی شیعەکانیان تێك شکاندو کۆچی بە کۆمەڵی کوردەکانیان بەرەو سنوورەکانی تورکیەو عێراق وەڕێ خست. بە هەزاران کورد لەبرسانو لەسەرمان مردنو بە هەزاران کەسیش لە کەمپەکانی پەنابەران نیشتەجێ کران کە لە راستیدا وەك زیندان وابوون. خەڵکی جیهان لەو وەزعە نالەبارە ئاگادار بوونو کاتێك پاش هەفتەیەك، هاوپەیمانەکان کوردەکانیان بەجێ هێشتو لێیان گەڕان بۆخۆیان بەرگری لە خۆیان بکەن خەڵکانی جیهان بە تەواوی سەرسوڕماوبوون.

خانەخوێشدا پشتیوان پەیدا دەکەن، بۆوێنە لابیی ئیسرائیل لە ئەمریکا ـ وەرگێڕ] بەڵام بەوحاڵەش، بە ئامانج‌و نەتەوەی خۆیان وەفادارن. کورد کوردن‌و لە کوردستان دەژین. قاسملوو دەیگوت تەنیا دۆستێکی کوردان هەیانە چیاکانن.

لە پێوەندی دەگەڵ کوردەکانی ئێراندا دەبێ بڵێین لە وڵاتێکی راست وەک وڵاتی میسر دا دەژین کە دەوڵەتێکی واقیعیی هەیە. کاتێک تەنیا ئیمپراتۆریی رۆم لە ئوروووپا هەبووو هەموو عەشیرەتەکانی ژێر دەستی خۆی پەرشوبڵاو کرد، ئێران ئەو کاتیش هەر ئێران بوو. ئێران‌و میسر تەنیا دوو وڵاتێکن کە لە مەراکیشەوە هەتا هیندوستان سنوورەکانیان دوای سەردەمی ئیستیعمار دیاری نەکراوەو ریشەیان دەگەڕێتەوە بۆ مێژووی کەونارا.

[کۆمەڵـی] ئێران لە زۆرایەتیی شیعەکان‌و ژمارەیەک لە کەمایەتییە نەتەوەییەکان (عەرەب، تورکمەن، بەلووچ‌و کوردو ئازەربایجانی‌و ئایین‌و مەزهەبە جۆراوجۆرەکان (سوننی، زەردەشتی، مەسیحی، بەهایی، جوولەکە) پێک هاتوە.

لەمێژووی ئێراندا، فارسەکان‌و ئازەرییەکان ئەوەندە لە بەرامبەر گەلەکانی دیکەدا یەکگرتوو بوون‌و هاوکاریی یەکتریان کردوە کە لە بژاردن نایەو بێجگە لە یەک دووجار، دەنا هەمیشە شێوەی سەرکوتی گەلەکانی دیکەو بەرێوەبردنی سیاسەتی تێرۆرو ترسوخۆفیان بە یەکەوە بەرێوە بردوە.

مێژووی ئێران هەر لە بنەڕەتەوە لە هاوکارییە لە ئەژمارنەهاتووەکانی فارسەکان‌و ئازەرییەکان پێک هاتوەو بەهۆی ئەو هاوکاری‌و هاوکێشییە بووە کە دەوڵەتی ناوەندی ریشەی داکوتاوەو بێجگە لە هێندێک جاران هەمیشە بە شێوەی سەرکوت‌و خوێنڕێژی درێژەی بە دەسەڵاتی خۆی داوە. دەوڵەتی ئێران هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدا بووە کەمایەتییەکان لە وڵاتدا بە شێوەیەک رابگرێ کە یەکگرتوو نەبن. هەرکات دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندی لە کزییەی‌داوە هەمیشە ترسوخۆفێکی توندوتیژ سەری هەڵداوە کەنەکا کەمایەتییەکان لە ئێران دابڕێن.

ئەوگیروگرفتە فکرو بیری قاسملووی داگرتبووو باش دەی‌زانی کوردەکان هەمیشە لە فکری یەکگرتنەوەی بەشەکانی کوردستاندان‌و هەروەها باش دەی‌زانی یەکگرتنەوەی بەشەکانی کوردستان شتێکی هاسان نیە؛و ئەگەرچی زۆر لەمێژە ئەو دەوڵەتانەی بەشێک لە کوردستانیان لە ژێر دەست دایە هەوڵ‌دەدەن ئەو ئامانجەی کوردەکان پێک نەیە، بەوحاڵەش زمانی کوردی لەنێو نەچووەو هەروا زیندوویە. هەرچەند بە درێژایی چەندین سەدە داکۆکییان لەمانەوەی خۆیان کردوە، بەڵام، ئەوە لە سەدەی بیستەمدا بووە کە بۆ بەئاکام گەیاندنی بەرنامەیەکی هاوبەشی نەتەوەیی خۆیان وەخۆ کەوتوون.

بەبڕوای قاسملوو کوردستانێکی سەربەخۆ وڵاتێک دەبێ کە دەستی بە دەریا رانـاگا. سەرەڕای ئەوەش وڵاتێک دەبێ کە لە بواری کانگا نەتەوەییەکان‌و سەرچاوە

گەورەکانی‌ئـاوەوە یەکجـار دەوڵەمەند دەبێ. ئـاو گەورەترین گیروگرفتـی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاسـتەو شەڕوکێشەی دەوڵەتەکانی ئەو ناوچەیە زۆرتر لەسەر ئاو دەبێ. خەڵکانی ئـەو ناوچەیە ئەگەر نەوتیان نەبێ هەژارن‌و ئەگەر ئاویان نەبێ، ناتوانن درێژە بە ژیانی خۆیان بدەن‌و گەورەترین سەرچاوەکانی ئاو لە کوردستانن.[1]

قاسـملوو هەوەڵیـن ڕێبەری کـورد بوو تیئۆرییەکـی هێنایە گۆڕێ کە لـەودا چەند گیروگرفتێکـی بەرچـاوی لە پێوەندی دەگەڵ پێکهێنانی کوردسـتانێکی سـەربەخۆدا بە جوانی روون کردوونەوە. هەر بۆیەش پرۆژەیەکی واقیع بینانەی هێنایە گۆڕێ: وەلاتانی سـەربەخۆیی نەتەوەیی‌و هەڵبژاردنی ڕێگەیەک بۆ خودموختاریی هەرکام لە بەشەکانی کوردستان. دوکتور بێرنارد کووشنێر، کە ئێستا وەزیری کاروباری دەرەوەی فەرانسەیە دەیگوت: «ئەو تەنیا کوردێک بوو کە ڕوانگەیەکی نێونەتەوەیی هەبوو».

تەنیا شتێکی لە کۆماری کوردستان مابۆوە ئەفسانەیەکی نەتەوەیی‌و هێزێکی چکۆلەی سیاسـی، واتە حدکا بوو کە قاسـملوو ساڵی ۱۹۸۸ ناوی «پێشـەنگی» خەباتی خەڵکی کوردستانی لە سەر دانا.[2]

۱- بەشی هەرە زۆری ناوچە کوردنشینەکان ئاوێکی زۆریان هەیە. تەنیا چەند شوێنێك لە عێراق‌و سووریە کە لە نزیك بیابانە وشکەڕۆکان هەڵ کەوتوون، نەك هەربۆ کشتوکاڵ، بگرە بۆ پێویستییەکانی خۆیانیش ئاویان نیە. سەرچاوەی چۆمە گەورەکان لەکوردستان: چۆمی ئاراز، کە ۹۲۰ کیلۆمیتر درێژاییەکەیەتی‌و دەڕژێتەوە نێو دەریای خەزەرەوە؛ دەجلە. ٦۰۰کیلۆمیترەکە دەگەڵ فورات تێکەڵ دەبێتەوەو لەسەر یەك ۲۸۰۰ کیلۆمیتر درێژاییەکەیانە. بێجگە لەوانەش، بەشێکی زۆری کوردستان لەنێوان دەریاچەکانی ڤان‌و ورمی هەڵکەوتوە. ئەوەی یەکەمیان (ڤان) پانتاییەکەی ۳۷٦٥ کیلۆمیتری چوارگۆشەیەو ئەوەی دیکەش ٦هەزار کیلۆمیتری چوارگۆشەیە.

۲- ئیمام خومەینی سیمبولێکی زیندوو لەمەزهەبە کە کەوتۆتە بەردەستی دوژمنەکانی خەڵك‌و کردوویانە بە چەکێکی یەکجار خراپ‌و بە بەکار هێنانی سیاسەتی «دووبەرەکی بنێوەو ئاغایەتی بکە»، هەوڵیان داوە گەلانی ئێران لێك دابڕن. لەو شێوەکارەدا، مەزهەب دەبێتە ئامرازێك بۆ سەرکوتی کۆمەڵانی خەڵك‌و بۆ پێشگیری لە پێشکەوتن. کەوابوو، هەر ئەو مەزهەبە بوو کە هێزە پێشکەوتووەکانی ئێران بەدەستیانەوە گرت‌و بە خێرایی چوونە پێش‌و حکوومەتی شایان رووخاند. ئەوە یەکەم‌و ئاخرین جار بوو کە بۆ پێشکەوتن کەلکیان لە مەزهەب وەرگرت.

هاتنی خومەینی بۆسەر دەسەڵات یەکیەتیی لە نێوان مەزهەب‌و دەوڵەتدا پێك هێنا. ئەگەر لە کردەوە دواکەوتوانەکان‌و خوێنڕێژییەکانی ئەو ڕێژیمە بکۆڵینەوە کە لە ژێر ناوی ئیسلامدا ئەنجامی داون، بەو ئاکامە دەگەین کە ئەو ڕێژیمە جینایەتکارە تەنیا بە یارمەتیی مەزهەب لەسەر کار ماوەتەوە. خومەینی بە کەلك وەرگرتن لەو دیاردەیە، هەوڵی دەدا بە خەڵك نیشان بدا هێرش بردنە سەر ڕێژیمەکەی، هێرشێکی ڕاستەوخۆ لە دژی ئایینی ئیسلامە. بە دیاریکردنی ئەو مەبەستە هەوڵی دەدا کۆمەڵانی بێخەبەری شیعە بەرەو هاوکاری دەگەڵ ڕێژیمە سەرکوتکەرەکەی ڕاکێشێ. بە کەوتنە نێو داوی بەربەرەکانی لە بەرامبەر مەزهەبدا، ئێمە (کوردەکان)، بێ ئەوەی بزانین، کەوتبووینە نێو داوێك کە خومەینی نابوویەوە. حدکا دەبێ هەڵوێستێکی روونی لە بەرامبەر مەزهەبدا هەبێ. خەباتکارانی ڕێگای دێموکراسی لە ئێران‌و خودموختاری لە کوردستان دەبێ زۆر باش ئاگایان لە خۆیان بێ نەکەونە داوی ڕێژیمەوە.

ئەوە هەستێکی ناسیۆنالیستییە نەك مەزهەبی کە گیان‌و دڵی کوردەکانی داگرتوە. لە لایەکی دیکەوە، بەشی هەرە زۆری حەشیمەتی کوردەکان سوننین کە بە تەواوی دژی شیعەگەرییەکەی دەمارگرژانەی دەوڵەتی ئاوەندین. حدکا ڕێکخراوێکی سیاسیی لائیکە کە بۆ دابینکردنی مافە نەتەوایەتی‌و دێموکراتیکەکانی گەلی کورد تێ دەکۆشێ نەك بۆ بیرو بڕوای مەزهەبی. حدکا خەباتکاراتی خۆی لە کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان وەردەگرێ کە دەبێ پرەنسیپەکان‌و بەرنامەی حیزب قبووڵ کەن. ئەو حیزبە»

ئەو ســازمانەی لە ســاڵی ١٩٤٥دا پێک هات وەک ئەو ڕێکخراوەی ١٩٨٩ نەبوو کە ڕێژیمی ئێران لە ڤییەن ســکرتێرە گشــتییەکەی کوشــت. حدکا، لە سەردەمی سیاسەتی سەرکوتکەرانەی ڕێژیمو لەنێو قەیرانێکدا درێژەی بە ژیانی خۆی دابوو کە لە زێدەخوازیی هێندێک لە کەسانی دەوروبەری سەر بەخۆی پێک هاتبوو.

لە ساڵی ١٩٦٤دا، چەشنێک کۆدیتا لە ژێر ڕێبەریی عەبدوڵلا ئیسحاقیدا بەڕێوە چوو. ناوبراو یەکێک لە ئەندامانی پایەبەرزی حدکا بووو کۆنگرەیەکی دژ بە یاسای نێوخۆیی حیزبەکــە پێک هێناو بەرنامــەو بنەماکانی ئەو حیزبەی لەژێر پێنا. نە کۆبوونەوەکەو نە شــێوەی بەڕێوەچوونی کۆنگرەکە هیچ کام دروســتو لەجێی خۆیــدا نەبوون، زۆربەی نوێنەرەکان بە جۆرێک گوڵبژێر کرابوون کە تەنیا نوێنەرایەتیی بەڕێوەبەرانی کودیتاکەیان دەکــرد. ژمارەیەکــی زۆر لــەو ئەندامانەی دەبــوو لە کۆنگرەکەدا بەشــدار بن، ڕێگەیان پــێ نەدرابوو بێنە کۆنگــرەو زۆری دیکەش بە زۆرە ملــی وەدەر نرابوون. هێندێک لەو بڕیارانەی پەسند کران ڕاست وەک کاری دەزگای پۆلیسو ڕەوشتی تێرۆریستان دەچوو کە بەسەر حیزبەکەدا زاڵ بوو.

لە ســاڵەکانی ١٩٦٧و ١٩٦٨دا، حیزب تووشی بارودۆخێکی سەرکوتکەرانەی یەکجار توندوتیــژ ببــوو. ژمارەیەکی زۆر لــە کادرو ئەندامەکانی حدکا ناچار بــوون بگەڕێنەوە کوردســتانی ئێران. ڕێژیمی شــاش هێزە چەکدارەکانی لە دژی وان وەگەڕ خســت. ئەم وەزعــە ڕاپەڕینێکی چەکدارانەی لێ کەوتەوە کە هەژدەمانگ درێژەی کێشــاو لە ئاکامدا نوقمی خوێن کرا.

شۆڕشــەکە بۆیە شکســتی خــوارد چونکە حیزبــی دێموکراتی کوردســتان ـ ئێران سازمانێکی ڕێکوپێکی نەبووو بۆ بەڕێوەبردنی شۆڕشێکی چەکدارانە هیچ چەشنە نەزمو تەرتیبێک یا دیســپلینی حیزبێکی شۆڕشــگێڕ لە گۆڕێدا نەبــوو. بەرنامەیەکی ڕوونی بۆ چالاکییەکانی نەبوو کە بتوانێ شــێوەیەکی لەبار بۆ هەڵســوکەوتە سیاسییەکانی دیاری بــکاو لــە ئاکامدا بتوانێ پشــتیوانیی کۆمەڵانی خەڵک بۆلای خۆی ڕاکێشــێ. بەهۆی بێ ئەزموونیی سیاســییش هەڵەی تاکتیکیو ســتراتیژیکی ڕوویان دا. بزووتنەوەکە تەنیا لە ناوچەیەکی چکۆلەدا تێکۆشــانی هەبوو. بۆیە ڕێژیم زۆر هاسانتر توانی هێزەکانی خۆی بنێرێتە ســەر خەباتکارەکان. ڕاپەڕیوەکان نەیان دەتوانی مەڵبەندێک ئازاد کەنو بیخەنە

لەسەر مەبەستە قەومیو مەزهەبییەکان دانەمەزراوە بیروبڕوای مەزهەبی بە هیچ جۆرێك وەك مەرجێك بۆ ئەندامەتی لە حدکادا چاوی لێ ناکرێ. باسکردن لە سازمانێکی لاییك بەو مانایە نیە کە ئەو سازمانە دژی مەزهەبە. حدکا حیزبێکی پێشڕەوی خەڵکی کوردستانی ئێرانەو لە تێکۆشانیدا لە ڕوانگە زانستییەکانو لە تیۆری پێشکەوتن پەیڕەوی دەکاو بە بڕوای ئەم حیزبە، مەزهەب شتێکی خسووسییەو هەر بۆیەش لە پلاتفۆرمی حیزبەکەدا ئەسڵی جودایی مەزهەب لە دەوڵەت هاتۆتە گۆڕێ. حیزب ڕێز لە ئازادیی بیرو بڕواو مەزهەب دەگرێ. ئی.تۆویلیتە دوێ کوردستان، ئۆکتۆبری ١٩٨٨

ژێر دەسەڵاتی خۆیانەوە کە لەوێرا خەباتی خۆیان بەڕێوەبەرن. چاوەڕوانی یارمەتیی لەدەرەوەڕا بوون بەڵام هەرگیز یارمەتییەکی ئەوتۆیان بۆ نەهات. بێجگە لە هەمووی ئەوانەش، لە کوردستانی ئێران هەلومەرجێکی لەبار بۆ هیچ چەشنە ڕاپەڕینێک لە گۆڕێدا نەبوو. لە ئاکامدا، بزووتنەوەکە بە تەنیا مابۆوە.

ساڵی ١٩٦٩ ئیسحاقی لە ڕێبەرایەتیی حیزب وەلا کەوت‌و کادرەکانی حیزب کە لێک دابڕابوون وەسەر یەک کەوتنەوەو ڕێبەرایەتییەکی نوێیان پێک هێنا. هەرچەند ڕێبەرایەتیی نوێ گیروگرفتێکی بۆ هاتبووە پێش، لە مانگی ژوئەنی ١٩٧١دا کۆنفرانسی سێهەمی بەڕێوەبردو بەرنامەیەکی تازەشی پەسند کرد. ئەو بەرنامەیە داکۆکیی لە باشتر کردنی بارودۆخی ژیانی کرێکاران‌و دانی زەوی‌وزار بە وەرزێڕان دەکرد. حیزب دروشمێکی تازەی هێنایە گۆڕێ: «ڕێکخراو باشترین چەکی ئێمەیە». لە پاش ئەو کۆنفرانسە ناوی حدک بوو بە حدک (ئێران).

بەڵام، حیزب کادری کار لێهاتووی سیاسیی نەبوون‌و لە پێشهاتە سیاسییەکاندا ئەو کەمایەسییەی زۆر باش بۆ دەرکەوتبوو چونکە ڕێژیمی شا لەسەر دەسەڵات بوو، تەنیا ڕێگەی مومکین خەباتی چەکدارانە بوو. حدک (ئێران) فەلسەفەی شەڕی پارتیزانیی گرتە پێش کە لەو سەردەمەدا شتێکی نەناسراو بوو. بەڵام ئەوە زیاتر ڕاگەیاندراوێکی سیاسی بوو چونکە حیزب لەو سەردەمەدا تەواو بێ هێز بووو هەتا شۆڕشی ١٩٧٩ی ئێران، هەر بەو جۆرە مابۆوە.

هەتا ئەو ساڵە، حیزب هەرجۆرێک بێ، خۆی ڕاگرتبوو، بەڵام لە ساڵی ١٩٨٠و پاش کۆنگرەی چوار یەکەمین لەتبوونی حیزب لە مهاباد رووی دا. هۆکاری ئەم لەتبوونە ناکۆکی لەنێوان ناسیۆنالیستەکان‌و کۆمونیستەکاندا بوو. شەرەفکەندی دەیگوت «ژمارەیەک لە ئەندامانی حیزب لایەنگری حیزبی توودەی سەر بە شووڕەوی بوون‌و دەیانەویست دەگەڵ دەوڵەتی کۆماری ئیسلامی کە دژی ئیمپریالیستەکان بوو رێک کەون‌و ئامانجەکانی دیموکراتیکی دیکەی نەتەوەی کورد بۆوان گرنگ نەبوو. ئێمە لە دژی ئەو هەڵوێستە سیاسییە بووین. حەوت کەس لە ئەندامانی ڕێبەرایەتیی حیزب دەگەڵ هێندێک لە کادرەکان حیزبیان بەجێ هێشت»[1].

پێش لەتبوونەکە تاقمی ناوبراو لە ژێرەوەو بە دزی خەریکی دەستەبەندی بوون‌و دوای چەند رۆژێک ئەو تاقمە کە لایەنگری کومونیستەکان بوون‌و چەند کەسێکی چەکداریشیان دەگەڵ بوون چوونە مهاباد بۆ ئەوەی گوشار بخەنە سەر موخالیفەکانیان بەڵام تەنیا ئەو کەسانە ڕێگەیان پێ درا کە پێش جیابوونەوە کە ئەندامی ڕێبەرایەتیی

١- وتووێژ دەگەڵ بێرنارد گرانژۆن، کوردستان ١٩٩١. قسەکانی شەرەفکەندی لەو وتووێژە وەرگیراون.

حـدکا بـوون. بە کورتی، کاتێک کومونیسـت ئاژۆکان شکسـتیان خـوارد، بە یەکجاری حیزبیان بەجێهێشت.

ئەوانەی موخالیفی قاسملوو، سکرتێری گشتیی حیزب، بوون، دەیانگوت حدکا حیزبێکی لایەنگری سەرمایەدارییەو هەر بۆیەش لە یەکیەتیی سۆڤییەت دوور کەوتوتەوەو ئەندامە لاوو کەمئەزموونەکانیش بە هۆی هەڵوێستێکی ئەوتۆ رەخنەیان لە قاسملوو دەگرت.

بەڵام، شەرەفکەندی تەواو لێبڕاوانە لە بەرامبەر موخالیفەکانی نێو حیزب هەڵوێستی گرتبووو خوازیاری ئەوە بوو زۆر بەخێراییو لە رێگەی دەنگدانێکی دێموکراتانەوە بڕیاری کۆتایی بدرێ: هەر لایەک سەرنەکەوت دەبێ روانگەو ویستی زۆرایەتی قبووڵ کا. جەلیل گادانی، ئەندامی دەفتەری سیاسیی حدکا، پێی وابوو قاسملوو ناهێڵێ لە نێوخۆی حیزبدا لەسـەر بڕیارەکان باسو لێکۆڵینەوە بکرێ. هەروەها دەیگوت لە بارەی بڕیارەکانەوە بە رادەی پێویست قسە نەکراوەو روانگەو بیروبڕوای کەسانی دیکە لەبەرچاو نەگیراوە.

دوکتـور تیسـۆ دەیگوت: ناکۆکیـی نێوان رەحمـانو جەلیل زیاتر لەسـەر رواڵەتی بابەتەکان بوو نەک لە بارەی «محتوا»وە. بە بڕوای من هەردوو یەک ئامانجیان هەبوو. بە جەلیلم گوت بە لەبەرچاوگرتنی بارودۆخی شەڕەکە، پێشنیارەکەی جێبەجێ ناکرێ. رەنگە هەڵسوکەوتی قاسملووی زۆر دێموکراتانە نەبێ، بەڵام لە گەرماوگەرمی ئەو شەڕە دا... جەلیل دەیگوت قاسـملوو بۆیە خەریکە کۆنگرە پێک بێنێ چونکە دەیەوێ دەنگەکان وەدەسـت بێنێ. قاسملوو مافی ئەوەی نیە لیسـتی کاندیداکان لە پێشدا ئامادە بکا. تەنیا لە بارەی شـێوەی هەڵبژاردنەکەدا قسەیان دەکرد. جەلیل دەیەویست بڕیارەکان لەلایەن هەموو بەشدارەکانەوە پەسند بکرێن، بەڵام کارێکی ئەوتۆ هەر ئیمکانی نیە»[1].

لە ساڵەکانی دواییداو لەژێر دەسەڵاتی قاسملوودا حدکا بڕیاری دا بیروبڕوا بە بابەتی وەک دیکتاتۆری پرۆلیتاریا وەلا بنێو دامەزراندنی سۆسیال دێموکراسی وەک ئامانجی سـەرەکیی سیاسی هەڵبژێرێ. حیزب کە خەریک بوو کۆنگرەی شەشەم بەڕێوە بەرێ، تووشی گێرەو کێشەیەکی زۆر ببوو.

ژمارەیەکی زۆر لە کادرەکان هێشتا گیرۆدەی بیروبڕوای ستالینیستی بوون. قاسملوو هەڵوێسـتی خۆی بە ئاشکرایی راگەیاندو گوتی ئەگەر پێشنیارەکەی پەسند نەکرێ ئیتر بەرپرسایەتیی سکرتێری گشتیی حیزب وەئەستۆ ناگرێ. هەروەها گوتی ئەوەش دەبێتە هۆی ئەوە خەتی سیاسیی حیزب بکەوێتە دەستی ئەو کەسانەی لە هەڵوێستی توندوتیژ پشـتیوانی دەکەن. بـۆ جارێکی دیکەش حیزب لـەت بوو، بەڵام لایەنگرانـی میانەڕەوی سەرکەوتن.

١- وتووێژ دەگەل نووسەر، پاریس ١٩٩١. ئەوقسانەی دوایەش هی تیسۆن کە لەو وتووێژە وەگیراون.

ک.م، کە ئەو دەمی یەکێک لەکادرەکانی ڕێبەرایەتی بوو، ڕەخنەی لە قاسملووی گرت‌و گوتی ئەوەندەی دەرفەت نەدا بەو خەڵکەی بۆوەی لەبارەی دیتنەوەی ڕێگەیەکی باشتر بۆ حیزبەکە فکری لێ بکەنەوە. قاسملوو لە سەردەمی ستالینیدا لە چیکۆسلۆواکی بووو هەروەها لە وڵاتێکی دیموکراتیکی وەک فەرانسەش ژیا بوو. بۆیە پێی وابوو دیموکراسی باشترین سیستمی سیاسی‌و باشترین ڕێگەچارەیە بۆ کوردستان. بەڵام، چونکە هەموو کوردەکان بەبیروبڕوا تەواو جیاوازە سیاسییەکانیانەوە هاتبوونە پاڵ ئەو حیزبەوە پێ‌داگرتنی قاسملوو لەسەر بیروبڕواکەی بوو بە هۆی لێکدابڕانی حیزبەکە.

ک.م، کە لەو سەردەمەدا لە کوردستان کابرایەکی دەوڵەمەند بوو، دەیگوت: دەبوو لە پێشدا بە خەڵکیمان ڕاگەیاندبا کە نامانەوێ ڕێگەیەکی تایبەتی بەسەر خەڵکیدا بسەپێنین»[1]. ناوبراو چەندساڵ بوو لەتاراوگە دەژیاو بۆ دابینکردنی پێویستییەکانی ژیانی بنەماڵەکەی، لە شارێکی ئورووپایە شۆفێری تاکسی بوو.

«حیزبی دێموکرات نوێنەرایەتیی هەموو خەڵکی کوردستانی دەکرد. قاسملوو زۆر زیاتر لە ئەندامەکانی دیکە ڕێبەرێکی داهاتوونواڕو ئایندە بین بوو. بەڵام ئەگەر دەگەڵ کۆمەڵانی خەڵک قسەی کردبان، زۆر باشتر دەبووو توندڕەویی نەدەکردو لە خەڵک دوور نەدەکەوتەوە. حیزبەکە لە کاتێکدا لەت بووو تاڕادەیەک هێزو توانایی خۆی لەدەست دا کە هێشتا لە حاڵی هەڵدان‌و گەشەکردندا بوو. ئەو کادرانەی ئەزموونی چەندین ساڵەیان هەبوو لە حیزب جیا بوونەوەو قاسملوو ئیدئۆلۆژی‌و بیرو بڕوای خۆی بەسەر حیزبدا سەپاندو تەنانەت ئەگەر بە قیمەتی لاچوونی لەسەر ڕێبەرایەتیی حیزبیش تەواو بووبا، دیسانیش دەیەویست ڕوانگەو بیروبڕواکەی بەسەر حیزبدا بسەپێنێ.»

ک.م. موافیقی هەڵوێستی قاسملوو نەبوو. بەو حاڵەش لە حیزبدا مایەوە بەڵام هیچ بەرپرسایەتییەکی لە کومیتەی ناوەندیدا وەئەستۆ نەگرت‌و سەرەنجام، ساڵی ۱۹۸٦ حدکای بەجێ هێشت. «زەرەرو زیانێکی زۆرمان وێ کەوت، بەڵام نامەوێ لەو بارەیەوە هیچ بڵێم. هەستم بەوە دەکرد قاسملوو گەلێک ئەندامی لاوی لە دەوری خۆی کۆ کردبوونەوە کە زۆر زانا نەبوون‌و نەیان دەتوانی قسە لە قسەیدا بکەن. ئەمن هەمیشە موافیقی سەربەخۆیی کوردستان بووم‌و موافیقی هێنانەگۆڕی لیستەی نەبووم، چونکە بەم شێوەیە تەنیا تاقمی سەربە قاسملوو هەڵ دەبژێران‌و لە ئاکامدا بیرو بڕواکەی بەسەر حیزبدا دەسەپاند. ئەو شتەی قاسملوو بڕوای پێی بوو بۆ هەموو کەس گرنگ بوو، کاتێک قاسملوو ناوی منیشی نووسی، بە تەواوی دیار بوو هەڵدەبژێردرێم، بەڵام موافیقی ئەو

۱- ك.م. وتووێژ دەگەڵ نووسەر، ۱۹۹۱. ك.م. بە مەرجێك ئامادە بوو وتووێژمان دەگەڵ بکا کە نەی ناسێنین. چونکە لە دەوڵەتی تاران دەترسا، ئەو شتانەی کە دوایە نووسراون لەو وتووێژە هەڵ گیراون.

شێوە کارە نەبووم» [لە کۆنگرەیەکدا کە ک.م بەشدار بوو لیستی فیکس نەهاتەگۆڕێ – وەرگێڕ].

وردەوردە هەمــوو بەرپرسـایەتییە سـەرەکییەکانی کومیتەی‌ناوەندی بـە ئەندامانی لاوی ژێر بیسـت‌وپێنج ساڵ ئەسپێردران. ک.م. سـەرەڕای جیاوازیی بیروبڕوای دەگەڵ قاسملووی رێبەر، ئەو راستییەی نەدەشاردەوە کە رێزێکی تەواوی بۆ قاسملوو هەبوو، ک.م. دوای ماوەیـەک دەیگوت: «قاسـملوو پێی خۆش نەبوو کەسـانی بە رابردووو بە ئەزموون لە دەوری خۆی کۆ کاتەوە. چونکە بۆمن لە کەسـانی لاو زۆر هاسـانتر بوو بڵێم وا نابێ. ئەو لاوانە نەیان‌دەتوانی قسـە لە قسـەی قاسملوودا بکەن. ئەوەش راستە، قاسملوو شەڕەفکەندیی هێشتەوە کە زۆر بە بەهرەو کارلێهاتوو بوو».

لە ساڵی ۱۹۸۸دا سێهەمین‌و ئاخرین لەتبوون لە حیزبدا هاتە پێش. ئەمجارە، کێشەکە تەنیا لەسـەر دەسـەڵات بوو. قاسـملوو پێی وابـوو دەبێ تاقمێکی هاوبیـر رێبەرایەتیی حیزبەکـە بەدەسـتەوە بگـرن‌و هەر بۆیەش دەنگی دا بە لیسـتەیەکی فیکس. قاسـملوو دەیگوت ئەگەر لەنێو کومیتەی ناوەندیدا هاودەنگی نەبێ، ناتوانین حیزبەکە بەڕێوە بەرین. ئەوانەی لەو جەریانەدا شکستیان خوارد، تەسلیم نەبوون‌و جیا بوونەوە. ک.م. پێی وایە ئەوانە بۆیە جیا بوونەوە چونکە دەیانەویسـت بەرپرسـایەتیی‌و پلـەو پایەی خۆیان دە حیزبدا لەدەست نەدەن. «تەنیا کاتێک بڕیاریان دا بڕۆن کە ئەندامەتیی خۆیان لە دەفتەری سیاسیدا لەدەست دا. رەفتارو هەڵسوکەوتەکەیان شتێکی منداڵانە بوو. ئاخر کاتێک پیاو بۆ داکۆکی کردن لە مافی گەلێک وەخۆ کەوێ، ئیدی نابێ لە فکری پووڵ‌وپارەو مەقامدا بێ. قاسملوویان بە جاش بوون تاوانبار دەکرد. بۆیە ئەمن رێزیان لێ ناگرم».

شەڕەفکەندی لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە: «ئەو لێکدابڕانە شوێنەوارێکی خراپی لەسەر قاسملوو دانا». «لە باری سیاسییەوە هیچ ترسێکمان نەبوو، بەڵام، جیابوونەوەکانی زۆر پێ ناخۆش بوو ئەگەرچی بە ئاشکراش سووکایەتیيان پێ دەکرد».

قاسملوو، هەروەک یاریزانێکی پۆکێرو بە شێوەی سیاسەتوانانی بە ئەزموون هەستی دەروونیی خۆی دەرنەدەخست. لە بواری سیاسیدا هیچ کات ترسوخۆفی ڕێ نەدەنیشت‌و تەنانەت لە ناخۆشترین‌و نالەبارترین کاتیشدا، زۆر لە سەرەخۆ بووو تەنیا هێندێک جار کەمێکـی ترس ڕێ‌دەنیشـت، ئەویش لەکاتی بۆمبارانی دەبیرخانەی دەفتەری سیاسـیدا بوو. بەڵام هەرزوو دەهاتەوە سـەر حاڵ. شـەڕەفکەندی دەی‌گێڕایەوە: «هەرکات ناچار دەبووین بچینە پەناگاکان، ئەو هەمیشـە کەسانی دەوروبەری لە پێشدا بۆوێ دەناردن‌و بۆ خۆی هەمیشە ئاخرین کەس بوو دەهات».

ئاخرین جار کە قاسـملوو باوکی‌دی لە سـاڵی ۱۹۵۷دا بوو. بۆخـۆی دەی‌گێڕایەوە: «دەگەڵ هەڵسوکەوتەکانی من موافیق نەبووو پێی خۆش نەبوو بە نهێنی بژیم. هەروەها

رادیکالیزمە چەپئاژۆییەکانو لایەنگریم لە بیروبڕوای کۆمیسیۆنیستییشی پێناخۆش بوو. باوکم پیاوێکی مەزهەبی بوو، بەڵام پێی دەگوتم ئەگەر پیاوێک بیروبڕوایەکی قبووڵ بێو کارێک وەئەستۆ بگری، دەبێ هەتا ئاخری بۆی بڕوا». هەشت ساڵ دواتر فەوتی کرد. لە پێوەندی دەگەڵ مردندا، قاسملوو بڕوای بە قەزاوقەدەر بوو. جارێکیان لەلای یۆڵماز گونەی، کوردێکی خەڵکی تورکیەو دەرهێنەری فیلمو فاتووشی ژنی نهێنییەکی درکاندو گوتی هێندێک تۆپی «ضد هوایی»و چەند چەکێکیشی هەن ـ و ئەوانەش بۆ وەڕێخستنو بەڕێوەبردنی شەڕ بەسن. هەردووکیان بەوە پێکەنین کە چۆن بەو چەکو چۆڵە کەمانە شەڕی دەست پێ کردوە. یۆڵماز تەواو سەرسوڕماو بوو.

پاش مردنی یۆڵماز بەهۆی شێرپەنجە، فاتووش زۆرجار دەچووە لای قاسملوو. ناوبراو دەیگوت: «هەمیشە پێی دەگوتم دەبێ بە خۆشی ژیانم درێژە پێ بدەمو جارێکیش پێی گوتم رۆژێک لە چیاکان ژنێک هاتبووەلای. ئەو ژنە دوو مێردی مردبوون. چەند منداڵیشی هەبوونو جلوبەرگی رەشی دەبەردا بوو، دەش گریا. قاسملوو پێی گوت مەگریو مێردی بکەوە. ژیان هەر دەگوزەرێ. قاسملوو هەروەها بە خۆشمی دەگوت دڵخۆشیو شادی شتێک نیە لێی بگەڕێیو بی دۆزیەوە. دەبێ بۆ خۆت پێکی بێنیو ئەگەر بۆ خۆت پێکی نەیەنی هەرگیز نای دۆزیەوە».

شەڕەفکەندی هەروەها دەیگوت «لەناخۆشترین کاتدا، قاسملوو لەهەموومان بە تواناتر بوو، ئەگەر دۆستێکی نزیکمانو ئەندامی کومیتەی ناوەندی یا کەسێکی دیکە لە ئەندامانی رێبەرایەتی کوژرابا، ئەمن یان یەکێکی دیکە لە هاورێکانمان راگەیاندراوێکمان دەنووسیو قاسملوو هەر زۆرزووو سەر لە نوێ دەی نووسیەوەو پێی دەگوتین ئەگەر ئاشنایەک، دۆستێک لە شەڕدا بکوژرێ، کارێکی دەبێ بیکەی گریان نیە، بەڵکە دەبێ کارێک بکەی خەباتەکە بەردەوام بێ».[1]

۱- وتووێژ دەگەڵ نووسەر.

بڕگەی دووەم
سەرهەڵدانی ڕێبەرێک

لـە بەیانیـی ڕۆژێکـی یەکجـار خۆشـی بەهـاری ١٩٧١دا، کابرایەک بـە دیمەنێکی کوردانەو جلوبەرگی ئوروپایی لە کێوێک هاتە خوارو بەرەو «ماڵی ئاشتی» هات کە لە سکرتاریای مەلا مستەفا بارزانی لە کوردستانی عێراق هەڵکەوتبوو، ژنان بە جلوبەرگی ڕەنگاوڕەنگەوە لەماڵەکان دەهاتنە دەر. منداڵان خەریکی هەڵاتهەڵاتو کایەکردن بوون. خەڵکی گوندەکە خەریک بوون لە خەو هەڵدەستان.

لەماڵـی ئاشـتی، دوو ڕۆژنامەنووسـی فەرانسـەییکریس کۆچێـرا و خانمەکەی ، لەحاڵێکدا چاویان لە جوانیو ڕازاوەیی بە شکۆی دۆڵی چۆمان دەکرد، چاوەڕوانی نانی بەیانی بوون. لەلای پشتەوە، بەفر لووتکەی چیا بەرزەکانی بە تەواوی داپۆشیبوو. مەڕو ماڵاتیش لە داوێنی تەپۆڵکەکان دەلەوەڕان.

لە حاڵێکدا کریس کۆچێرا چاوی لەو پیاوە بەڕێزەوە بڕیبوو کە تازە هاتبووە ژوورەکە، لە هاوڕێیەکەی خۆی پرسی: پێت وایە ئەو کابرایە نانمان دەگەڵ بخوا؟»

کاتێک کابرا سـەری وەرسـووڕاندو پێی گوتن «بەڵێ، پێم وایە نانتان دەگەڵ بخوا» کریس کۆچێرا و هاوڕێیەکەی هەر زۆریان پێ سەیر بوو.

کۆچێرا بە تەواوی سەری سوڕمابوو چاوی لە کابرای دەکرد. شتێکی لەنێو چیاکانی کوردسـتان بەهیچ چەشنێک چاوەڕوانی نەبوون، دیتنی کابرایەکی کورد بوو کە ئاوا بە جوانی بە زمانی فەرانسەیی قسەیان دەگەڵ بکا. لێیان پرسی: «ئەتۆ کێی؟»

کابرایەکـی دراوسـێی ماڵی ئاشـتی پێـی گوتین هاتوە ژێنـەڕاڵ بارزانـی، ڕێبەری

کوردەکانــی عێــراق ببینی. لە حاڵێکدا خەریکی خواردنی نانی بەیانی بوونو کەمێک دوور لە یەکتر دانیشتبوون قسەیان دەکرد. لەسەر ئەو جادەیەی بەرەو ماڵی ئاشتی دەهات، کابرایەک بە هەوســار ئەسپێکی شین بۆری یەکجار جوانی بۆلای ماڵەکە رادەکێشا. یاڵی ئەسپەکە بە گوڵی زۆر جوان رازابۆوە. خاتوونی کۆچێرا کە رۆژێک پێشتر بە ژێنەڕاڵ بارزانیی گوتبوو سـوارکارێکی خراپە، هەر زووو بە خۆشـحاڵییەوە سواری ئەسپەکە بوو. کابرای غەریبە بە قۆشمەیی لە خاتوونی کۆچێرایی پرسی: «بەتەنیا دەڕۆی؟ مێردەکەت دەگەڵت نایە»؟

خاتوونی کۆچێرا تەنیا بۆ ئەسـپ سـوارییەک دەچووو پێشـمەرگەیەکی دەگەڵ بوو. کابــرا کوردەکە بە پێکەنینەوە چاوی لــە کریس کۆچێرای کردو پێی گوت: «لە پێوەندی دەگەڵ کوردان دەبێ ئاگاتان لە خۆتان بێ. ئێوە هەرگیز نازانن...»

کاتێــک دوای دوو ســەعاتان خاتوونی کۆچێــرا هاتەوە، زۆری پێ ســەیر بوو دیتی کریس کۆچێراو کابرای کورد هەروا خەریکی قســانن. ســەرەنجام، کوردەکە هەســتاو ژمارە تەلەفونی ماڵی خۆی لە بەغدایەی دانیو خودا حافیزیی لێ کردن.

کاتێک کابرا خەریکی رۆیشــتن بوو، کریس کۆچێرا بــە خانمەکەی گوت ئەو کوردە پیاوێکی زۆر جالب بوو. بەڵام نەیان زانی کێیە.

لە مانگی مارسی ئەو ساڵەدا، حیزبی بەعس کە لە ساڵی ١٩٦٨ـەوە لەسەر دەسەڵات بوو. وجوودی نەتەوەی کوردو مافە فەرهەنگیو زمانییەکانی بە ڕەسمی ناسیبوو. پێنج وەزیــری کــورد ئەندامــی کابینەی دەوڵەت بوون. پاش چەند ســاڵ شــەڕی چەکدارانە، پێوەندیی نێوان عێراقییەکانو کوردەکان زۆر باش بوو.

کۆچێراکان[١] لە ئاوریلی ١٩٧٠دا هاتبوونە عێراق بۆ ئەوەی وەک زۆر رۆژنامەنووسی دیکە بابەت لەبارەی عێراقەوە بنووسن. لە بارەی کوردەکاندا زانیارییەکیان نەبووو ئەوە کاربەدەســتانی عێراقی لە وەزارەتی زانیاری بوون کە پێشــنیاریان پێ کردبوونو بچنە چیاکانی باکوورو دەگەڵ ئەو «خەڵکە جالبە» ئاشنا بن. دیلمانجێک لە وەزارەتخانەکەوە دەگەڵیان کەوتبوو ئێســتا پێی دەگوتن ئەو کابرایەی دیبوویان کەســایەتییەکی کوردی ئێرانی بوو،و کاری بۆ دەوڵەتی عێراق دەکردو ناوی عەبدوڕڕەحمان قاسملوو بوو.

کاتێک گەڕانەوە بەغدا کۆچێراکان تەلەفۆنیان لە قاســملوو کرد کە لەو ســەردەمەدا راوێــژکاری وەزارەتــی بەرنامە بوو. چەند جــار چاویان پێی کەوتو هەمیشــە دەگەڵ سیاسەتوانانو کەسانی بە فەرهەنگ بووو دەگەڵ وان بەرنامەکانی لە بواری فەرهەنگی کورداندا بەجێ گەیاندبوو.

ئێوارەیەک قاســملوو بۆ نانی شــەوێ لە ماڵی خۆی بانگهێشــتنی کردن. زۆریان پێ سەیر بوو کە دیتیان کاربە دەستێکی دەوڵەت ژیانێکی وەها سادە بەسەر دەبا. ماشێنێکی

١- کریس کۆچێرا و خانمەکەی ژنو مێرد بوون ناوی بنەماڵەی پیاوەکە مۆبێك بوو - وەرگێڕ.

پێژۆی ٤٠٤ی لێ دەخوڕی کە لە کوێت کڕیبووی. لە ئاپارتمانێکی تازەو چکۆلەدا دەژیا. هۆدەیەکی میوانان بە مێزێکو سێ کورسییەوە، ئاشپەزخانەیەکو چرایەکی چێشت لێنان، حەمامێکو هۆدەیەکی نوستنی هەبوو. پیاوێکی کورد کارەکانی ماڵێی لە ئەستۆ بوو. ئێدیت دەیگێڕایەوە ئەو شەوە هەر بۆخۆیان لەوێ بوون.

دیتیان ئەوە قاسملوو لەحاڵێکدا بەروانکەیەکی لە کەمەری بەستووە، لە ئاشپەزخانە خەریکی سازکردنی سۆسە بۆ شێوێ. [کریس کۆچێرا و خانمەکەی] پێدەکەنین. توانایەکەی لە قسەکردن بە زمانی فەرانسەییان تەحسین دەکرد. قاسملووش پێی گوتن لە سەردەمی لاوەتیدا لە پاریس بووە. باوکی، ئەوو براکەی ناردبوون لەوێ بخوێنن. لە ساڵەکانی دەیەی چل دا، سەرکوتی کوردەکان توندوتیژتر ببوو، باوکم ئاگای لێم بوو دەیگوت دەبێ لە تاران خوێندنەکەم تەواو کەمو ساڵێک لەوێ بوومو ساڵی ١٩٤٧کە خوێندنی ناوەندیم تەواو کرد چوومە ئورووپا.[١]

قاسملووی لاو بۆ وەرگرتنی پاسپۆرت بەڵێنی دابوو خۆ دەکاری سیاسی هەڵ نەقوتێنێ. ئەو بنەماڵانەی منداڵەکانیان لە دەرەوەی وڵات دەیانخوێند، دەوڵەت ڕێگەی دابوون بۆ خەرجی منداڵەکانیان مانگانەیەک بنێرن. قاسملوو بە کۆچێراکان دەگوت بە قەتار چوو بووە ئەستەمبووڵو ماوەیەک بۆ فرۆشتنی فەرشو قالیچان لەوێ مابۆوە.

مووسا ئەنتەر، کە سیاسەتوانو نووسەرێکی هەشتا ساڵەی کوردی تورکیە بووو لە کەسایەتیی نەتەوەی کوردی بە وردی کۆڵیبۆوە، لە ژیاننامەی خۆیدا: بیرەوەرییەکانم، لە بارەی چاوپێکەوتنی دەگەڵ قاسملوو لە ئەستەمبووڵ نووسیویەتی: «پێم وایە ساڵی ١٩٤٥ بوو، ڕۆژێک لە ڕۆژان حوسێن دەگەڵ کوڕێکی یەکجار جوانی چاوگەش هاتن. زۆرزوو تێگەیشتوویی‌و زانیاریی ویت بۆ دەردەکەوت. هەروەک پۆلووە ئاورێک دەچووو توانایی‌و هەستێکی تەواو توندوتیژی بۆ کوردو کوردستان بە روونی تێدا دیار بوو. دەیەویست کۆمەڵناسی بخوێنێ. لە خوێندنگەیەکی ئەستەمبووڵ ناوم نووسی کەئەو بابەتەیان بەدەرس دەگوت... زۆری پێ خۆش بوو بچێتە ئورووپاو سەرەنجام بە یارمەتیی کامران بەدرخان،[٢] کە دەگەڵ بنەماڵەی خێزانم پێوەندییەکی باشی هەبوو، توانیمان بی‌نێرینە فەرانسە. شەڕی دووەمی جیهانی تازە تەواو ببوو... هەمیشە پێوەندیم دەگەڵی هەبوو... ڕۆژێکی بەدرخان پێی گوتم، «ڕۆڵەگیان، ئەمن هەمیشە لەوە بەداخم کوڕێکم نیە. بەڵام، ئێستا بەتۆو بە عەبدوڕڕەحمانی، دوو کوڕم هەن. خۆشحاڵم چونکە

١- وتووێژ دەگەڵ جاناتان ڕانداڵ، پاریس ١٩٨٦. هەموو قسەکانی دیکەی قاسملوو لەو وتووێژە وەرگیراون.

٢- کامران بەدرخان، کوردێکی بە فەرهەنگی سەر بە بنەماڵەیەکی یەکجار بەرێز بوو کە لە بزووتنەوەی نیشتمانپەروەرانەی کورداندا نەخشێکی تەواوی دەگێڕا. ساڵی ١٩٤٨ هاتە پاریسو لەوێ لە دامەزراوی نەتەوەیی زمانو فەرهەنگی گەلانی ڕۆژهەلاتدا دەرسی زمانی کوردیی دەگوتو کتێبێکی لە بارەی خوێندنەوەی زمانی کوردی لە چاپ دا.

دەزانم کاتێک بمرم بە دڵخۆشییەوە چاوەکانم وێک دەنێم».

قاسملوو بە لۆتکە لە ئەستەمبووڵەوە چووبووە مارسەی کە لەوێ براکەی چاوەڕوانی بوو. کاتێک گەیشتە وێ دەیتوانی نووسراوەی فەرانسەیی بخوێنێتەوە بەڵام نەی دەتوانی قسەی پێ بکا. لە گەڕەکی چاردەی پاریس نیشتەجێ بوون. بە باوەڕنامەی زۆر باشەوە لەتارانڕا هاتبوون. ڕۆژێک لە ڕۆژان چەند کەس لە ئاشناکانی باوکیان بۆ نانی نیوەڕۆیە بانگیان کردبوون بۆ ڕێستوورانێکی یەکجار جوان.

چونکە ماوەیەکی زۆرکەم لەمەوبەر چیاکانی کوردستانیان بەجێ هێشتبوو، دەگەڵ شێوەی هەڵسوکەوتی ئورووپاییەکان زۆر ئاشنا نەبوون. لەحاڵێکدا لەپشت مێزێک دانیشتبوون کە ژمارەیەکی زۆر لیوان، سێدانە قاپو سێ دەوریو چەند کەوچکو چەنگاڵی زێو لەبەر دەمیان دانرابوون، دووبرا کە چاویان لێک دەکردو نەیاندەزانی چ بکەن. سەریان سوڕ مابوو. هەرچەند باوکیان لە کوردستان پیاوێکی گەورە بوو، بەڵام بۆخۆیان بە شێوەی سوننەتیی کوردان لەسەر ئەرزی دادەنیشتنو بە دەستی نانیان دەخوارد. لێرەدا بوو قاسملوو بڕیاری دا زۆر بەوردی چاو لەو کەسانە بکا کە لە نزیکیان دانیشتبوون بۆوەی بزانێ ئەوان بەچ شێوەیەک دەبزووونەوەو بتوانێ لەو وەزعە بێتە دەر.

بە بزەیەکەوە بە مۆبێکی دەگوت: «ئاشنا بوونم دەگەڵ دابونەریتەکان لەوێ تەواو نەبوو. جارێکیان چاوم بە ژنێکی فەرانسەیی بە ناوی دێنیس کەوت کە مێردی بە پیاوێکی ئێسکگران کردبوو.

ژنە سێ ساڵانەکە نەک هەر ئەو کابرا بێگانەیەی شێتو شەیدای خۆی کردبوو، بگرە بە تەواوی فێری دابو نەریتی ئورووپایەشی کردبوو. فێر ببوو چۆن نانی بخوا، چۆن چێشتە فەرانسەییەکان بخواو شەڕابی فەرانسەییش بخواتەوەو لە هەموو کارێک باشتریش ئەوە بوو کە دەبی وڵاتەکەی خۆش بوێ. دێنیس هەروەها ژیانی پێشکەوتوانەو جوانی ئەو وڵاتەو شێوەی دروستی هەڵسوکەوتیشی فێر کرد. ڕۆژێک بە فڕۆکە بەرەو ئەمریکا ڕۆیشتو ئیدی کەس نەیدیتەوە. مۆبێکەکان وەک بیرەوەری دەیانگێڕایەوە کاتێک قاسملوو لە بارەی ویدا قسەی دەکرد دەکەوتەوە بیری نیشتمانی خۆی. لە کاتێکدا بە کەوچکێک سۆسی تەماتەکەی لێک دەدا پێی گوتن: «ئەو هەروەها فێری کردم ئەوەی چۆن ساز کەم».

بیرەوەرییەکانی قاسملوو لەبارەی ئەو ساڵانەی لە پاریس ژیابوو تێکەڵاوێک بوون لە سەرسوڕمانی لە هەموو ئەو شتانەی بۆ یەکەم جار دەیدیتن دەگەڵ ژیانی ئەو ڕۆژانەی کە بە تەنگدەستیو بێ پووڵی بەسەری بردبوون. ژیانێکی خوێندکارانەی دەگوزەراندو سەرەڕای ئەوەی لەتاران قەولی دابوو، هێشتا چالاکانە خەریکی کاری

سیاسی بوو. هەردوای هاتنی بۆ پاریس، هەوڵێکی کوشتنی شای لە زانستگەی تاران بێ ئاکام مابۆوە.

خوێندکارانی زانستگەکان لە پاریس خۆپیشاندانێکیان لە دژی شا وەڕێ خست. قاسملوو نەک هەر لەو خۆپیشاندانەدا بەشدار بوو، بەڵکوو قسەشی بۆ خۆپیشاندەران کرد. باڵوێزخانەی ئێران بانگیان کردە وێ‌و باڵوێز قسەی دەگەڵ کردو پێی گوت لە ژێر چاوەدێریدایە. کاتێک باڵوێزەکە پێی گوت قسەکانی یەکجار جوان بوون، قاسملووی لاو زۆری پێ سەیر بوو.

هەرچەند قاسملوو لە مەترسیی پۆلیسی ئێران زۆر دوور بوو، دەوڵەت بە مەبەستی ئەوە کە گوشاری ماڵی بخاتە سەر قاسملوو، بە باوکی ڕاگەیاند ئیدی نابێ هیچ پووڵو پارەیەکی بۆ بنێرێ. لەو ڕۆژە بەدواوە قاسملوو بەو یارمەتییانە دەژیا کە باوکی بۆ براکەی دەنارد.

هەتا ئەوڕۆژەی ژنێکی ئێرانیی ئاشنایان سەد فرانکی وەک یارمەتی دانێ وەزعی ماڵییان زۆر خراپ بوو. لەو سەردەمیدا، سەدفرانک پارەیەکی زۆر بوو. کرێی وەدواکەوتووی ئەو ماڵەی لێی دەژیان‌و هێندێک قەرزی دیکەشیان دایەوەو هێشتا بەشێکیان لە پارەکەی هەر بۆ مابۆوە. لە بارەی خەرجکردنی باقیی پارەکە ڕاوتەگبیریان دەکرد. یەکیان دەیگوت با سیغاری پێ بکڕین‌و ئەوی دیکەیان دەیگوت با شۆکۆلاتان بکڕین‌و سەرەنجام هێندێکیان کەرەو نان پێ کڕی.

بارودۆخەکە ڕۆژ دەگەڵ ڕۆژ خراپتر دەبوو. بۆیە قاسملوو لە فکری ڕێگەچارەیەک کەوت. بەهۆی پێوەندییەکی دەگەڵ ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی لە فەرانسە هەیبووو لە ڕێگەی یەکیەتیی خوێندکارانی نێونەتەوەییەوە، کە لە ژێر دەسەڵاتی کۆمۆنیستەکاندا بوو، بوورسێکی خوێندنی لە پراگ وەرگرت.

کاتێک ئەوەی بۆ جێبەجێ بوو لەرادەبەدەر کەیفی ساز بوو. بۆ خوێندکارێکی بزۆز کە بەتەواوی لایەنگری مارکسیزم بوو، چوون بۆ وڵاتێکی سۆسیالیستی باشترین دەرفەت بوو بۆی هاتبووە پێش. لە ئاکامدا لە پاریس ـ ئەو شارەی بە تەواوی ئاڵوگۆڕی بەسەر دا هێنابوو ـ خودا حافیزیی کرد، بێ ئەوەی بزانێ لەتەواوی ژیانیداو تەنانەت لە پێش مردنیشی، دەبێ جار لەدوای جار بگەڕێتەوە بۆ وێندەرێ.

قاسملوو لە خوێندنگەی زانستی ئابووری، کە دواتر ناوی ـ خوێندنگەی ئابووری پراگ ـ یان لەسەر دانا، بوو بە خوێندکار. ساڵی ١٩٤٩، ساڵێکی گرنگی مێژوویی بوو. لەو ساڵەدا سەرۆک کۆماری وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، هاری تروومەن، رای گەیاند شوورەوی بۆمبی ناوکیی هەیە. شۆڕشی کۆمۆنیستی هێشتا دیاردەیەکی نوێ بوو. ساڵێک پێشتر، چیکۆسلۆواکی کەوتبووە ژێردەستی لایەنگرانی دەوڵەتی شوورەوییەوەو شەڕی

ساردیش تازە دەستی پێ کردبووو ئورووپا کەوتبووە نێو گێرەو کێشەوە. گەمارۆیەکی رووسەکان خستبوویانە سەر بێرلین زیندوو مابۆوە. کاتێک قاسملوو گەیشتە پڕاگ، ئەو شـاره لەبارەی وەزعیەتی سلانسکی[1] کە بە شێوەی ئیستالینی دادگایی دەکرا، دەنگوت ئاوری تێبەربووە.

ئـەوە بـۆ ئورووپـای رۆژهەلات سـەردەمێکی زۆر ناخـۆش بوو؛ لەدوای شـەڕی دووهەمی جیهانی سـەرکوت کرابووو کەوتبووە ژێر دیکتاتۆریی دڕندانەی کومۆنیستە تازە سـەرهەڵداوەکانەوە. هێلین، کە قاسـملوو لە پڕاگ دەگەڵی ئاشنا ببووو دوایەش لە سـاڵی ١٩٥٢دا خواستی، دەیگوت زوڵموزۆرێکی یەکجار توندوتیژیان بەسەردا هاتبووو ژیانی رۆژانەیان لە ژێر رێژیمی ئیستالینیدا لێ تاڵ ببوو. تەنیا چەندین ساڵ دواتر کە ئەو کچە چێکییە هاتبووە ئێرانو لەوێ مێردی کردبوو، بۆی دەرکەوت شـیرو میوەی باش یانی چیو دەبێ چۆن بن.

بەسـەدان خوێندکار لە زانسـتگەکە بوونو جێگەی لێک کۆبوونەوەیان بورجی بابل بوو. هەرکەسە چ کوڕو چ کچ، بەزمانی زگماکیی خۆیان قسەیان دەکرد. قاسملووش بە هێندێک شانازییەوە دەیگوت: «ئەمن یەکێک لەو دوو ـ سێ کەسانە بووم کە زۆر بەباشی فێری زمانی چێکی ببوون».

قاسملوو لە سەرەتادا چیوا گیرۆدەی سیاسەتی نێونەتەوەیی نەبووو تەنیا خەریکی بابەتە ئابوورییەکان بوو. لە رێسـتوورانی زانسـتگە نانی دەخواردو دەگەڵ خوێندکارە ئاشـناکانی ڕای دەبـوارد. توانایەکـەی بۆ بوونە رێبەرێک خەریک بـوو بە روونی لێی وەدەر دەکەوتو کاتێک وەک بەرپرسی یەکیەتیی خوێندکاران هەڵبژێرا، داوای لەهەموو ئەندامانی یەکیەتییەکە کرد کە بەزمانی چێکی قسان بکەن. لە فیستیڤاڵی لاوان، لە کۆنگرەی نێونەتەوەیـی خوێندکارانـی پڕاگدا سـاڵی ١٩٥٠و دوایەش لە بێرلین لە سـاڵی ١٩٥١دا، بەشـداریی کرد. قاسملوو کە بە شێوەیەکی یەکجار توندوتیژو دەمارگرژانە داکۆکیی لە بیروبڕوای خۆی دەکرد، پشتیوانیی لە دادگایی کردنو کوشتنی سلانسکی دەکرد.

قاسملوو نەیدەشاردەوەو دەیگوت: «ئێمە هەموومان ئیستالینیستین. دەگەڵ باشترین خوێندکارە چێکییەکان دەژیام. دیوارەکانی هۆدەکانمان بە دروشـمی رووسـی: «هەڤاڵ

١- رادۆلف سلازمەن. کە بە سلانسکی بەناوبانگ بوو، لە ساڵی ١٩٢٨ەوە ئەندامی کومیتەی ناوەندیی حیزبی کۆمۆنیستی چێکۆسلۆواکی بوو. لە سەردەمی هێرشی نازییەکان بۆسەر وڵاتەکەی (١٩٣٨)دا لە شووڕەوی دەژیاو دوایە گەڕایەوە بۆ وڵاتەکەی خۆیو لە دامەزراندنی حیزبی کۆمۆنیستی نوێدا نەخشێکی تەواو گرنگی هەبووو هەر بۆیەش بوو بە سکرتێری گشتیی حیزبەکەیو لە ساڵی ١٩٤٧دا بوو بە نوێنەری ڕەسمیی حیزبەکەی لە کومینفورمدا. دوایەش لە ساڵی ١٩٥١دا بوو بە سەرۆک وەزیر. چەند مانگ دواترو لە کاتی بەڕێوەچوونی پاڵاوتنێکی سیاسیدا، لەسەر کاریان وەلابرد. دادگاییان کردو مەحکووم کراو کوشتیان. بەڵام لە ساڵی ١٩٦٣دا، کۆمونیستەکان پاش کوژرانی «اعاده حیثیت»یان بۆ کرد.

تێبکۆشە، سوپاس بۆ ئیستالین« داپۆشرابوون. دواتر بەو سەردەمە پێ دەکەنیین.بەڵام دیسان هاتینەوە سەر ئەم روانگەیەو بەدڵەوە بڕوامان بەو ئیدئۆلۆژییە هەبوو. لێرەدابوو بیستمان زۆر لە کەسایەتییەکان گیراون».

قاسملوو بەسەفەر چووە مەجارستان‌و سەفەرەکەی هاوکات بوو دەگەڵ دادگایی کرانی رایک ئەوەش رەوتێکی دیکەی ئیستالینی بوو: «لە کچێکی مەجارستانی کە ئاشنام بوو داوام کرد وەک دیلمانجێک دەگەڵم کەوێ. حوکمە رەسمییەکەی پێ‌گوتم: رایک[1]، هەروەک سلانسکی‌و زۆر کەسی دیکە، لە دژی شۆڕش خەیانەتی کردبوو. بە بیستنی هێندێک لەوکارە قۆڕانە خەریک بوو شێت دەبووم. بۆ وێنە، ئەوە چۆن دەبێ کابرایەکی وەک گۆتواڵد کە بۆماوەیەکی دوورودرێژ هەڤاڵی سلانسکی بوو، راپۆرتی لێ بداو چۆن لە رووی هەڵدەهات چاو لە چاوی سلانسکی بکا؟ دەگەڵ ئاشنا مەجارستانییەکەمان قسەمان دەکرد، بەڵام نەمان‌دەزانی چ روو دەدا».

قاسملوو ساڵی ١٩٥١ دەگەڵ هێلین ئاشنا بوو. ناوبراو سەردەمی منداڵیی زۆر بە ناخۆشی بەسەر بردبووو ئیستا منداڵکار بوو. کاتێک لە تەمەنی یەکساڵیدا بوو، باوکی دایکیی تەڵاق دابووو دوای پێنج ساڵان دایکی مردبوو. هێلین دەگەڵ نەنکی ژیابوو کە زۆریشی دەگەڵ چاک نەبوو. کاتێک ئەو کچە گەیشتبووە تەمەنی هەشت ساڵی، ناردبوویانە قوتابخانەیەکی شەوورۆژانە.

ساڵی ١٩٥٢، هێلین‌و قاسملوو لە باڵوێزخانەی ئێران لە پراگ، ژیانی هاوبەشیان پێک هێناو هێلین بوو بە موسوڵمان. ئەو کچە چێکییە مێردی بە ئێرانییەک کردبوو، بەڵام بە پێی قانوونی وڵاتەکەی، مێردی نەکردبوو[2] بە پێی یاسا بە موسوڵمان حیسێب دەکرا، لە حاڵێکدا هەر موسوڵمان نەبوو.

قاسملوو هەر زووو لە مانگی سپتامردا گەڕایەوە ئێران. دواتر دەیگوت: «بۆمن مانگێکی زۆر گرنگ بوو چونکە تێکۆشانی سیاسیم لە ئێران دەست پێ کرد».

١- لاسلورایکی مەجارستانی دەگەڵ تیپی نێونەتەوەیی لە شەڕی نێوخۆیی ئیسپانیادا بەشدار بوو. لە ساڵی ١٩٣٩وە هەتا ١٩٤١ وەك فێرکاری سەربازی لە فەرانسە بروو دوایە بە نهێنی گەڕایەوە بۆ وڵاتەکەی خۆی‌و لەلایەن گێشتاپۆوە گیراو ناردیانەوە بۆ ئەڵمانو لەوێ هەتا کۆتایی ساڵی ٤٥ خستیانە نێو کەمپی زیندانییەکانی شەڕ. لە ساڵانی ١٩٤٨و١٩٤٩دا وەزیری نێوخۆو وەزیری کاروباری دەرەوە بوو. بە پیلانگێران لە دژی دەوڵەت تاوانبار کراو ئێعدامیان کرد. ساڵی ١٩٥٥، لە مەجارستان پلەو پایەکەیان پێ دایەوە.

٢- بە پێی یاسایەکی هەرروۆژەی بە جوورێکی چێکوسلۆواکی، هەر هاونیشتمانێکی چێك دەگەڵ بێگانەیەکدا ژیانی هاوبەش پێك بێنێ، مافی هاونیشتمانیی خۆی لەدەست دەدا. دوای چەندین ساڵ کە هێلین تەڵاق درا، بوو بە دۆستی سەرۆك کۆماری چێك واسلاڤ هاڤێلو باقیی کەسایەتییە پایەبەرزەکانی وڵات. هەرچەند لە پراگ لەدایك ببوو، مێردی بە کابرایەکی کوردی ئێرانی کردبوو کە لە تاران یان لە بەغداو یان لە پاریس دەژیا. ساڵی ١٩٩٠ بە ناسنامەیەك سەفەری دەکرد کە دەیاندا بە پەنابەران یا کەسانی بێ وڵات.

یەکەمین کچی، مینا، ساڵی ۱۳۵۳ لەدایک بوو بەڵام، هەروەکوو چەندین جار کە ژنەکەی بە تەنیایی بەجێ دەهێشت، لە ڕۆژی لە دایکبوونی کچەکەشی دا لە ماڵێ نەبوو. خەریکی سەفەر بۆ شارەکانی ئێران بووو یەکێک لە هاوڵەکانی لە ڕێوڕەسمی نووسینی ڕۆژی لە دایکبوونی مینادا لە جیاتی قاسملوو لە پێتەختی چێکۆسلۆواکی بەشدار بوو.

هێلین مینای دەگەڵ خۆی برد بۆلای قاسملوو لە تاران‌و بۆ ماوەی پێنج مانگان بە شێوەی قانوونی لەوێ مایەوە. ئەوکارە لە ژیانیدا هەروەکوو شتێکی ناوازە بوو.

قاسملوو تەنیا بۆ ماوەی پازدە ڕۆژ لەلای مایەوە چونکە وەک تێکۆشەرێکی سیاسی لە ژێر دیکتاتۆری دا ژیانێکی نهێنیی دەگوزەراند.

دوای ماوەیەک قاسملوو گەڕایەوە و هێلینی دەگەڵ کچەکەی‌و کوڕێکی یازدە ساڵە بەجێ‌هێشت کە وەک وەرگێڕکە لە ماڵەکەیاندا کاری دەکرد. هێلین دەگەڵ ئەو کوڕە وردەکارییەکانی زمانی فارسی فێر دەبوو. داوای لە مامۆستایەکی قوتابخانەی سەر بە حیزبی توودە کرد دەرسی پێ بڵێ. بەوتوانا سەیرو سەمەرەیەی لە فێربوونی زماندا هەیبوو. لەماوەی سێ‌مانگاندا دەورەکانی فارسیی تەواو کرد، لە کاتێکدا خەڵکی ئاسایی دەیان توانی بە پێنج ساڵان تەواوی کەن.

بەرپرسی قوتابخانەکە یەکجار ترسەنۆک بووو ئامادە نەبوو چی‌دیکە هێلینێ بۆ خوێندن وەرگرێ. گوشاری سیاسی بەڕادەیەک توندوتیژ بوو هیچ کەس نەی‌دەوێرا بۆ جارێکی دیکە سەر لە ماڵەکەیان بدا. قاسملوو وەک نوێنەرێکی خراپکار چاوی لێ دەکراو لە ئاکامدا کەوتبووە بەر چاوەدێریی پۆلیسەوە.

قاسملوو بە تێکەڵاوێک لە بیروبڕوا جۆراوجۆرەکانی ئورووپاوەو ئاگاداری لە وەزعیەتی چێکۆسلۆواکی‌و گیروگرفتە نێونەتەوەییەکانی کۆمۆنیستی لە ئورووپاوە گەڕابۆوە بۆ ئێران‌و تەواوی ئەو بابەتانەی لە یەکەم وتاری خۆیدا هێنابوون‌و بەشی هەرەزۆریشی بە زمانێکی یەکجار توندوتیژ لەدژی سلانسکی نووسیبوون. کاتێک ببوو بە پیاوێکی تەواو ڕاهاتووو تێگەیشتوو، ددانی بەو ڕاستییەدا ناو گوتی: «دوای چەندین ساڵ بە ئارتۆر لاند[1] ـ م گوت لەو شتانەی نووسیومن شەرم دەمگرێ».

لەو سەردەمەدا، ئێران بۆ کۆمونیستە توندوتیژەکان شوێنێکی باش بوو. لە شکست خواردنی ئەڵمان لە ساڵی ۱۹٤٥ بەم لاوە، ئێران ببوو بە ناوەندێکی گرنگی شەڕی سارد. بریتانیاییەکان دەستیان بەسەر ئەو وڵاتەدا دەڕۆیشت، بەڵام رووسەکان لە باکوورو ڕاست لە نزیک سنوور بوون. وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لەوە دەترسا دەوڵەتی

۱- سیاسەتمەداری کۆمونیستی چێکۆسلۆواکی لە دادگایی کردنی سلانسکی‌دا داکۆکیی لێ‌دەکرد. ئەویش بە زیندانی ئەبەد مەحکووم کراو دوای ماوەیەك ئازادیان کرد. کتێبێکی لەژێر ناوی داکۆکی‌دا لە بارەی ئەو هەلومەرجە ناڵەبارەوە کە لە بەندیخانەی پراگ بەسەری هاتبوو نووسی‌و هەر ئەو پەرتووکەش بوو بە هۆی ناسراو بوونی.

مۆسکۆ پێگەو تۆڕە نیزامییەکانی پەرە پێ بداو باشتر ڕێکیان بخاو لە ئاکامدا پارێزگاری لە وڵاتە پانوبەرینەکەی یەکیەتیی سۆڤیەت بە تەواوی دابین بکا.

ئێران کە لە ژێر دەسەڵاتی کابرایەکی یەکجار کەمئەزموونندا بوو، ئەڵقەیەکی لاواز لەو دیوارە بوو کە لە دژی شووڕەوی دروست کرابوو. وەزیری کاروباری دەرەوەی ئەمریکا، ئێدوارد ئارە ستێتی نیووس[1] دەیگوت: «ئێرە گرنگترین شوێنی جیهانە کە بۆی هەیە ببێتە هۆی سەرهەڵدانی ناکۆکیی یەکجار توندوتیژ لە نێوان دەوڵەتە هاوپەیمانەکاندا».

پێرشـــیای دێرین، کە ڕەزاشـــای باوکی[محەممەد ڕەزا] شـــا ناوی ئێرانی لەسـەر دانا هەروەک مەنجەڵێکی ســـەر ئاوری ناســـیۆنالیزم لەحاڵی قوڵتەقوڵتدا بوو. ساڵێک پێشتر، شـــا «ثریا اســـفندیاری»ی خواســـتبوو کە ژنێکی جوان بووو هەر لەوێ ڕۆژێوە بوو بە بابەتێک بۆ ڕازاندنەوەی گۆڤارەکانی سەرانسەری جیهان. ئەوە دووهەمین ژنهێنانی شا بـــوو، بەڵام ئەویش منداڵی نەبوو. حەوتوویەک پاش زەماوەندەکەیان، ســـەرۆک وەزیر، ڕەزمارا، کوژرا. وادیارە حەمەڕەزاشا پیاوێکی بەدشانس بووە.

مانگێک دواترو لە ساڵی ۱۹۵۱دا قاسملوو گەڕایەوە ئێران‌و پاڕلمانی ئێران لە بەرامبەر گوشـــاری کۆمەڵانی ناسیۆنالیســـتی خەڵکدا ملی‌داو ڕێبەری لێوەشـــاوەو خۆشەویستی خەڵـــک، محەممەد موســـەدیق ـ ی کردە ســـەرۆک وەزیـــر. ناوبراو پیاوێکـــی میلیۆنێرو

۱- محەممەد هیکەل، ئێران، چیرۆکی نەگوتراو، پانتیئۆن بووکس، نیویۆرک ۱۹۸۲، ل. ٤۲.

ڕووداوەکانی ئێران هەتا ساڵی ۱۹۷۹ لەنێو کۆمەڵانی خەڵکی ڕۆژئاوادا ڕەنگدانەوەیەکی ئەوتۆیان نەبوو. ساڵی ۱۹۵۳ کاتێک میللی کرانی [نەوت لە ئێران] شوێنەوارێکی خراپی لەسەر قازانجی کۆمپانییە گەورەکان دانا، باڵوێزی ئەمریکا لە تاران لە نامەیەکدا بۆ دەوڵەتی واشینگتۆن نووسیبووی: «بەشێکی گەورە لە خەڵکی دنیا نازانن داخوا ئازەربایجان چۆمێکە، کێوێکە یا مەزهەبێکی نوێیە«. ل.٤۷.

کەوتنەخوارەوەی شا لەسەر دەسەڵات، ڕژێمێکی بە هێزی لەنێو برد کە بە سەر کەنداوی فارسدا زاڵ بوو. ئێران کە پانتاییەکەی بە ئەندازەی ئیسپانیا، بریتانیا، فەرانسە، سویس‌و ئیتالیایە بۆ دابینکردنی ئارامی‌و ئاسایشی ناوچەکە ڕاست وەک قەڵایەک وابوو هاوپەیمانی ئەمریکاش بوو. هەروەها سنوورێکی یەکجار دووروودرێژی دەگەڵ شووڕەوی هەیەو سیستمێکی ئێلێکترۆنیی بۆ جاسووسی هەیە. بە کەلک وەرگرتن لەو سیستیمە، پێنتاگۆن دەی‌توانی هەموو مووشەکەکانی شووڕەوی کۆنترۆڵ بکا.

ئێران مشتەرییەکی سەیروسەمەرە بوو. ئەوتی هەبووو هەموو شتێکی دیکەی بە ڕادەیەکی یەکجار زۆر دەکڕی. شا بڕیاری دابوو هەتا کۆتاییەکانی سەدەی بیستەم ئێران بکاتە پێنجەمین گەورە هێزی دنیا. ئەوەش دەگەڵ ڕوانگەکانی هێنری کیسنجێر، وەزیری کاروباری دەرەوەی ئەمریکا، دەهاتەوە. کێسینجر هەبوونی ژمارەیەک لە هێزەکانی مام ناوەندی وەک گارانتییەک بۆ هاوسەنگیی جیهانی هەڵدەسەنگاند. بۆیە ئەمریکا لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە شا بێ هەر چەشنە سنووردانانێک خەریکی کڕینی بە کۆمەڵی چەکوچۆڵانە. دوای لە دەسەڵات کەوتنی شا، ئەوانەی چەکوچۆڵیان بە شا دەفرۆشت دەریان خست کە قەراربووە ئێران بایی ۲۰هەزار میلیۆن دۆلار چەکوچۆڵیان لێ بکڕێ. (فێرناندۆ ماس، «شۆڕشی ئێران» مێژووی جیهان ۱٦، مادرید، ۱۹۷۹).

بۆ وڵاتانی ڕۆژئاوا ڕووداوەکان بە باشی نەدەچوونە پێش. ڕژێمە گرنگەکان لەبەر یەک هەڵدەتەکان. ئیمپراتۆریی پورتەغاڵ لە ساڵی ۱۹۷٤دا بە هۆی شۆڕشی کراناشیۆن تێکچووبوو. هەر لەوساڵەدا، ئیمپراتۆری ئێتیۆپیا، هایلاسلاسی، بەهۆی ڕژێمێکی شۆڕشگێڕ لەسەرکار وەلا نرابوو. ئەو ڕژێمە لە ساڵی ۱۹۷٤دا خەریک بوو ببێتە هاوپەیمانی شووڕەوی. ئەوشەڕە تێکهەڵچوونێک بوو لەنێوان ڕۆژئاواو جیهانی سێهەمدا، قەیرانێکی هاوکات لە کەنداوی فارس، ئەفغانستان‌و پاکستان هەلومەرجێکی خەتەرناکی پێک هێنابوو ئەویش لەمەڵبەندێک کە ناسناوی «مەڵبەندی قەیران»یان لەسەر دانابوو.

ئەشـرافزادەو قسـەزانێکی یەکجار بە توانا بووو هەربۆیـەش دەیتوانی دڵی کۆمەڵانی خەڵـک بێنێتەجۆش. بێجگە لەوەش هەم خۆڕانەر بووو هەم بە هاسـانی روانگەی خۆی بە خەڵکی دەسەلماند. زۆرجار دڵی لەخۆ دەبۆوەو دەگریاو، وەک ڕێبەرێکی ڕاستەقینەی خەڵک، زۆرباش کۆمەڵانی خەڵکی دەهەژاند. وەرگرتنی ئەو پۆسـتە گرنگە سیاسـییەی دوای قسـەکردنێکی وروژێنەر بۆ جێبەجێ بوو. لە قسـەکانیدا، گێڕایەوە کە شـەوێک پێشتر تارماییەکی سپیی لێ وەدەر کەوتوەو پێی گوتوە: «وەخۆکەوە ئەو زنجیرە بپسێنە کە لەدەستو لاقی خەڵکی ئێران هاڵاوە»[1]

موسـەددیق کوڕی ژنێکی ڕەسەنی سەر بە بنەماڵەی شـاکانی قاجار بوو.[2] ئەوژنە، زۆری قین لە شـاو باوکی بوو چونکە ـ بێجگە لە زۆرشـتی دیکە ـ بە فێڵبازی دەزانین. موسەددیق دوکتورای قانوونی هەبوو،و حەفتاساڵیشی تەمەن بوو.

سـاڵی ١٩٤٤، موسـەددیق لـەکاری ئەسـتاندنەوەی ئازەربایجانـی ئێـرانو کانـگا نەوتییەکانی باشووری دەریای مازندەراندا نەخشی هەبوو. دوای ئەوەش، سەرەکیترین مەبەسـتی ئەوە بوو کە لە باشـووری وڵاتیش ڕاسـت ئەو بەڵایە بەسـەر بریتانیا بێنێ. دەوڵەتی لەندەن لە کانگا نەوتییەکانی ئێران بە کەیفی خۆی بەهرەی وەردەگرت بێئەوەی هیـچ قازانجێک بەئێران بگەیەنێ. ئەوە لە حاڵێکدا بوو کە کۆمپانییە نەوتییەکانی ئەمریکا قازانجێکی زۆریان بە وێنزۆئێلاو عەرەبستانی سەعوودی دەگەیاند.

لە ئاکامدا، موسـەددیق نەوتی ئێرانی میللی کردو گێرەو کێشەیەکی گەورەی دەگەڵ بریتانیـای مەزن سـاز کـرد، بریتانیایەک کە هەتا شـەڕی دووهەمـی جیهانی هێزێکی گەورەی جیهان بوو، بەڵام، دوایە وردەوردە نیشانەکانی گەندەڵ بوونی لێ وەدەرکەوت. کێشـەکەیان بـردە دادگای نێونەتەوەییو بۆ ماوەیەکـی دوورودرێژ ئەنجومەنی نەتەوە یەکگرتووەکانیشیان جاڕز کردبوو.

موسەددیق شاشی ناچار کرد واز لە شایەتی بێنێو وڵات بەجێ بێڵێو بڕوا بۆ ئیتالیا. شا بۆوەی دەبوو پیاو زگی پێی بسووتێ. لە ڕۆژنامەکانی ئەو کاتیدا، وێنەکانیان دەگەڵ ژنەکـەی، سـوڕەییا، کە لەڕادەبەدەر جوان بـوو بڵاو دەکردەوە. لێوەکانو کوڵمەکانی یەکجار جوان بوونو هەرکات دەهاتە دەر عەینەکی ڕەشی دەچاو دەکرد.

قاسملوو بەرپرسی حدک بوو کە کومیتە ناوەندییەکی پێنج ئەندامیی هەبوو. زۆربەی ئەندامانی ڕێبەرایەتیی حیزبەکە یان ئێعدام کرابوون یان زیندانی بوون، یان هەڵاتبوون. هەرچەند حیزبەکە ناوی خۆی پاراستبوو بەڵام سەربە حیزبی توودە بوو.

١- محەممەد هەیکەل، ئێران: چیرۆکی نەگوتراو.

٢ - بنەماڵەی شایەتی کە لە ساڵی ١٧٩٤ەوە هەتا ١٩٢٥ حوکمڕانییان بەسەر ئێراندا کردوە.

مەرگی ژۆزێف ستالین لەمانگی مارسی ۱۹۵۳دا، قاسملووی راتڵەکاند کە لەو کاتیدا تێدەکۆشا حیزبەکەی زیندووکاتەوە. پێی وابوو ئەوە «هەواڵێکی ناخۆشە»و لە پێتەختی ئێران «زیاتر لە سەدهەزار کەسی دیبوو کە خەمو پەژارەی خۆیان دەردەبڕی». ستالین بۆ هێندێک کەس دێوو بۆ کەسانی دیکەش خودا بوو.

لەوەرزی بەهاردا قاسملوو لەناوچەی مهاباد بوو بە سەرۆکی حیزب، بەڵام بەکردەوە، چاوەدێریی بەسەر تەواوی چالاکییەکانی حیزبی لە سەرانسەری کوردستانی ئێراندا بەدەستەوە گرت، بەو حاڵەش بەهیچ شێوەیەک لە فکری وەڕێ خستنی شۆڕشێکدا نەبوو - شۆڕشیش ڕووی نەدا.

لەو سەردەمەدا، کێشەی نێوان دەوڵەتی موسەددیق‌و بریتانیا هەروا درێژەی هەبوو، بەڵام، بە کردەوە، موسەددیق زۆر بە جیددی کوردستانی خستبووە ژێر چاوەدێرییەوە. خەڵکی بریتانیا وینستۆن چێرچیڵی «محافظەکار»یان سەر لەنوێ هەڵبژاردبۆوە. ناوبراو گوتبووی نەهاتۆتە سەرکار بۆوەی چاوەدێری بەسەر کۆتایی هاتنی ئیمپراتۆریی بریتانیادا بکا.

ئیمپراتۆریی بریتانیا خەریک بوو لەبەر یەک هەڵ دەوەشا. هیندوستان کە گەوهەری تانجی سەری بریتانیا بوو، لە ساڵی ۱۹٤۸دا بوو بە وڵاتێکی سەربەخۆ. مەلیک عەبدوڵڵای شای ئۆردۆن کە بریتانیا لەسەر دەسەڵاتی دانابوو، لەو ڕۆژانەدا کوژرابوو. لەمیسر، نەحاس پاشا ئەو پەیمانەی هەڵوەشاند بۆوە کە ڕێگەی بە ئەرتەشی بریتانیا دەدا لە کاناڵی سوئێز دابمەزرێ. دوای ماوەیەکی دیکە، مەلیک فارووق لەلایەن هێزەکانی سەر بە عەبدوننناسرەوە لەسەر تەختی شایەتی وەلانرا. عەبدوننناسر کە قارەمانێکی بێهاوتای نیشتمانپەروەری لە جیهانی سێهەمدا بوو هاتە سەر گۆڕەپانی سیاسەت. ئەوە چ ئیمپراتۆرییەک بوو کە دەسەڵاتی خۆی بەسەر ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست دا لەدەست داو ڕێگەی بە دەوڵەتەکانی دیکەدا هەم ئەو ڕێگە بازرگانییە گرنگەو هەم کانگا دەوڵەمەندەکانی نەوتی لێ داگیرکەن؟

لە ئاکامدا، بریتانیا بوو بە هاوپەیمانی ئەمریکاو بە ڕێکخستنی کۆدیتایەک موسەددیقی لەسەر دەسەڵات وەلا برد. کۆدیتاکە لە ژێر ناسناوی عەمەلیاتی ئاژاکس[1] دا سازمان درابوو، لەلایەن پایەبەرزترین سیاسەتوانەکانی لەندەن‌و واشینگتۆنەوە تەئیید کرابوو. شا سوپاسی لێ کردن‌و گوتی: «خوداو خەڵکەکەم‌و ئەرتەش‌و ئێوە تەختی شایەتیتان پێ داومەوە»[2]. بێدەنگییەکەی شا لە بەرامبەر ئەمریکادا هەرگیز گۆڕانی بەسەردا نەهات.

۱- ئاژاکس ناوی یەکێك لە پاڵەوانەکانی یۆنان بوو کە لە شەڕی ترۆوادا ئازایەتیی لەخۆی نیشان داوە. (وەرگێڕ)
۲- محەممەد هەیکەل، ئێران چیرۆکێکی نەگوتراو، ل. ۲۳

کۆدیتاکە ئایندەیەکی درەوشاوەی بەدوای خۆیدا هێناو یەکگرتوویی دەگەڵ ئەمریکای ڕۆژ دەگەڵ ڕۆژ بەهێزتر دەکرد. ئێران گەڕایەوە بۆسەر پەیمانی بەغدا کە یەکگرتووییەکی ناوچەیی دژی کۆمونیستەکان بووو ئەمریکا ڕێکی خستبوو. ساڵێک پێشتر، شا میللیکرانی نەوتی بە ڕەسمی ناسیبوو. بەڵام، کاتێک گەڕایەوە بۆ ئێران، یەکەمین کار کە کردی ئەوە بوو کە قانوونەکەی بە قازانجی کۆنسێرسیۆمە گەورەکانی جیهانی هەڵوەشاندەوە.

شا هێشتا کوڕێکی نەبوو. سوڕەییا پاش ژنی یەکەمی شا، شازادەخانم فەوزییە مێردی بە شا کردبوو، فەوزییە خوشکی مەلیک فاروقی میسری بوو. ناوبراو [شا] دەگەڵ دووژنی جحێڵ ژیانی هاوبەشی پێک هێنا بوو بەڵام هێشتا نەیتوانیبوو جێگرێک بۆخۆی دروست کا.

ئەوە لە ئاکامی ئەوەدا نەبوو کە شا خۆی لە پێوەندی دەگەڵ ژنان پاراستبێ. لە شوێنێکی چکۆلە لە شاری تاران، شا سینەمایەکی چکۆلەی هەبوو کە دەگەڵ ژێنەڕاڵەکانی چاوی لە فیلمە پڕ لە شوورەییەکان دەکرد. دەڵێن ژنی سێهەمی، شاژن فەرەح، ژنێکی سەربەرزو تێگەیشتوو بووە. ساڵی ١٩٥٨، شا فەرەحی خواست بەڵام، بەهۆی داوێن پیسییەکەی، فەرەح چەندین جار بەجێی دەهێشتو دەچۆوە ماڵی خۆیان.[١]

تۆڵە ئەستاندنەوەی شا لە موسەددیق شتێکی بێوێنە بوو: ئەو پیاوە پیرەیان دەژوورێکی چکۆلە کردبوو کە دیوارەکانی بەرد بوونو هەتا نێوقەدی پڕبوو لە ئاو. ئەو ڕەفتارە بوو بەهۆی ئیفلیج بوونیو هەتا ڕۆژی مردنی دەئێشو ئازاردا بوو. ماڵەکەشیان تەفروتونا کرد. وەزیری دەرەوەی حکوومەتی موسەددیق «حوسێن فاتیمی»یشیان لەشەقام دایە بەر هێرش بەڵام نەکوژراو دواتر حکوومەتی شا ئیعدامی کرد. دەزگای پۆلیس لە شارەکانی قوم، شیراز، تەورێزو ئیسفەهان ڕوحمی بە هیچ کەس نەدەکرد چونکە ئەو شارانە بەهەموو توانایانەوە پشتیوانییان لە حکوومەتی گەلیی موسەددیق کردبوو.

دوای کودیتاکە، تەواوی بزووتنەوە دێموکراتیکەکان، یەک لەوان حیزبەکەی قاسملوو، خۆیان شاردەوەو بە نهێنی درێژەیان بە چالاکییەکانی خۆیان دا. لەو سەردەمیدا، قاسملوو یەکێک لە ئەندامانی بە هەڵسووڕی حیزبی توودەو بەرپرسی حدکیش بوو. قاسملووو هێلین‌و کچەکەیان بە نهێنی‌و دەکرێ بڵێین بەوپەڕی داماوی‌و دەستەنگی دەژیان. هێلین دەیگێڕایەوە: «لە ئێران فەقیرترینی فەقیران بووین».

دووساڵ دواتر، پێوەندیی کوردەکان دەگەڵ حیزبی توودە پسا بوو. کومونیستەکان هەر گوێیان نەدەدا داواکارییەکانی حیزبی دێموکرات. ئەندامانی حدک داوایان لە

١- محەممەد هەیکەل. ئێران چیرۆکێکی نەگوتراو. ل. ٢٣

قاسملووی کرد بچێته لای ڕێبەرەکانی حیزبی توودە کە پەنایان بۆ شوورەوی بردبووو «لـە خەیانەتێک ئاگاداریـان بکا کە حیزبی توودە بە ڕێککەوتن دەگەڵ دەوڵەت ئەنجامی دابوو».

قاسـملوو دەیگێڕایـەوە: «خەیاڵی هیچوپووچ. ئەوکاتی بیسـتو پێنج سـاڵە بووم. سـەفەرەکەم شەش مانگی کێشـا. ناچار بەرەو عێراق وەڕێ کەوتمو بەپێیان لە سنوور ئاوا بووم».

دیـارە، پێویسـتی بە پاسـپۆرتێک بووو زەحمـەت بوو بۆی جێبەجێ بـێ. بە وتەی تاڵەبانی، کوردەکان لە بەغدا دۆسـتێکیان هەبوو کە ڕشـتەی موهەندیسی/ ئەندازیاریی دەخوێنـدو پۆلیس نەیدەناسـیو خوێندکارەکە پاسـپۆرتەکەی خۆی دا بە قاسـملوو وێنەکەشـیان گۆڕی. قاسملوو توانی بە سـووریەدا بڕوا، کە لەوێ بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ مابۆوەو ناسناوی «جەمیل شەرەف» ی لە خۆی نابوو.[1]

قاسـملوو لە ئورووپا قسـەی دەگەڵ ڕێبەرایەتیی حیزبی توودە کرد بەڵام هیچی بۆ جێبەجێ نەکرا. بۆیە دەیگوت: ناچار بووین هەموو پێوەندییە ڕێکخراوەییەکانمان دەگەڵ وان بپسـێنین. لە ئاکامدا حدک، هەروەک سـاڵی ١٩٥٥، بە تەواوی سـەربەخۆیی خۆی وەدەست هێناوە».

لەپراگ قاسـملوو بە هەڵکەوت دەگەڵ ئۆلگا ئاشـنا بوو کە کچێکی سلۆڤاک بووو بنەماڵەکەی لە ڕۆژەکانی دادگایی کرانی سلانسکیدا بێسەرو شوێن ببوون. قاسملوو دەیگوت: «لەو کچەم پرسـی چ بووە. باوکی ئەندامێکی کومیتەی ناوەندیی سـلۆڤاک بوو کە گیرابووو ئەشکەنجە کرابوو. دۆستێکی دیکەشم چێکیو خوێندکارێکی بێهاوتا بـوو. هێندێک شـتی پێ گوتم کە ئەگەر لەویم نەبیسـتبایە، هەرگیز بـڕوام نەدەکرد. وردەوردە بۆم دەرکەوت چ شتێک خەریکە ڕوو بدا».

قاسملووگەڕایەوە بۆ کوردستان. لە پێشدا چوو بۆ سلێمانیو لەوێڕا بە پێیان لە سنوور ئاوا بوو. کاتێک گەیشتە کوردستانی ئێران، بەرادیۆ گوێی لە هەواڵی کۆنگرەی بیسـتەمی حیزبی کومونیستی شـوورەوی بوو. لەو کۆنگرەیەدا، نیکیتا خرۆشچۆف جینایەتەکانی ستالینی مەحکووم کرد. لە موسکۆی پێتەختی ئەو جیهانە کە قاسملوو لە کاتیخۆیدا،و لە بواری ئیدئۆلۆژیکیدا بە تەواوی لایەنگری بوو، خودایەک مردبووو سـەردەمێکی مێژوویـی خەریـک بـوو کۆتایـی دەهات. ئەوە بۆ قاسـملوو شـتێکی سەیروسەمەرە نەبوو چونکە بە لەسەرەخۆییو وردەوردە لە دەمارگرژیی کومونیستی دوور کەوتبۆوە.

بۆماوەیـەک لە مهابادو تـاران بە نهێنی دەژیاو هیچ داهاتێکـی نەبوو. ڕۆژێک لە

١- وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١. ئەو بابەتانەی دوایە لە وتووێژ دەگەڵ تاڵەبانی وەرگیران.

ڕۆژان تووشــی ژنێکــی ئێرانی بوو کە لــە پاریس هێندێک پارەی بەقــەرز دابوویەو ژنەکە قاسـملووی ناسییەوە. قاسملوو کەمێک ناڕەحەت بوو بەڵام شتێکی خراپی پێ نەگوت.

ئەو ماوەیەی لە ئێران بوو، ئەوە تەنیا کاری سیاسی نەبوو کە شتێکی پڕ مەترسی بوو، بگرە ـ بەوجۆرەی تاڵەبانی دەیگوت ـ «لە ڕۆژهەڵاتی نیوەڕاستدا هەرکەس ژنێکی چێکیشی هەبا، دەکەوتە بەر مەترسییەوە«.

بۆیە، قاســملوو پێشنیاری بە هێلین کرد بگەڕێتەوە بۆ چێکوسلۆواکی. ئەویش بۆ ئەوە بتوانێ ئەو کارە بکا، دەبوو وەک هاونیشتمانێکی چێکوسلۆواکی خۆی بناسێنێتەوە. قاسملووو ژنەکەی بۆ جێبەجێکردنی ئەوکارە تەماسیان دەگەڵ کارمەندێکی دڵسۆزی باڵوێزخانەی چێکۆسلۆواکی گرت بۆ ئەوەی بتوانن پاسپۆرتێک وەرگرن. ئەوکارمەندە لەهەموو دەردەســەرو گیروگرفتەکەیان ئاگادار بوو. تەنیا شتێکی کارمەندەکە داوای لــێ کرد ئــەوە بوو کە بە هەرجۆرێک بــێ هاتنی خۆی بۆ تاران پاســاو بدا. ئەوەش بە هیچ چەشــنێک نەدەکرا. هاتنی بۆ تاران لە پاســپۆرتەکەیدا نووسرابووو بەڕوونی دەریدەخست خێزانی قاسملوویەو پۆلیس بەدوایەوە بوو.

ســەرەنجام هاتنە ســەر ئــەو بڕوایە کە تەنیــا ژنبوونەکەی دەتوانێ بــە قازانجی تەواو بێ. هێلین دووگیانێکی هەشــت مانگە بوو ـ هەروەها ئەوەشــیان بە درۆ ســاز کردبــوو کە بە کاربەدەســتانی ئێرانی ڕابگەیەنن قاســملوو «تجــاوز»ی پێ کردوەو هەربۆیەش دەیەوێ قاسملووی تەڵاق بدا [1] ـ ئەوەش دەیتوانی هۆیەکی بڕواپێکراو بێ. هەربۆیــەش هاودەردییان دەگەڵ کرد. بەڵام، هێلین لە مانگی ژووئیەو مانگێک زووتر کچی دووهەمی ـ هیوا ـ ی بوو. ئەوەش لە پێوەندی دەگەڵ کاربەدەستانی ئێراندا بوو بەهۆی گیروگرفتێکی زیاتر. بۆیە ناچار بوو سەر لە نوێ خۆی بشارێتەوە.

هەشت مانگ دواترو لەمانگی مارسی ۱۹٥٦دا، قاسملووو هێلین دەگەڵ منداڵەکانیان بەرەو کوردســتانی عێراق وەڕێ کەوتن. دوایەش لە ســنووری نێوان ئێرانو عێراق تێپەڕینو گەیشــتنە کوردستانی عێراقو لە ڕێگەی بەغداوە دەیتوانی بگەڕێتەوە بۆ وڵاتەکەی خۆی.

بە پاسێک لەتاران وەدەر کەوتنو گەیشتنە سەقز کە شارێک بوو لە ژێر کۆنترۆڵی کوردەکاندا. بە ماشێنێکی جیپ لە چیاکان تێپەڕین. هێلین جلوبەرگی کوردیی دەبەر کردبــوو وەک ژنێکــی کەڕ خــۆی دەنواند، بۆئەوەی نەناســرێ. بە ئامــاژەو بە هەر جۆرێکــی بوو بەرپرســـەکانی حاڵی دەکــرد: دەچێتە نەجەف بــۆ وەی بتوانێ توانای

---

[1]- بە پێی ڕێورەسمو ئایینی ئورووپاییەکان ژنیش دەتوانێ مێردی تەڵاق بدا ـ نووسەر

قسەکردن وەدەست بێنێتەوە.[1]

بەپێیان‌و بەسواری ئێستران خۆیان گەیاندە بەغدا. هەوڵو تێکۆشانی هێلین بۆ وەرگرتنی پاسپۆرتێک حەوت مانگی کێشاو لەوماوەیەدا قاسملوو بێ پسانەوە جێ‌گۆڕکێی دەکردو پیاو نەی‌دەزانی لەکوێ دەبێ.

تاڵەبانی دەی‌گێڕایەوە: «هێلین بەشێوەیەکی نەناسراو هاتە عێراق. لە پێشدا لەماڵی برایم ئەحمەد نیشتەجێ بوو ـ ناوبراو سکرتێری گشتیی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق بوو ـ بۆخۆشم بەشێوەیەکی نەناسراو دەژیام‌و بۆیە شاردنەوەی هێلین کارێکی دژوار بوو. ئێمە لە باکووری بەغداو لە «اعظمیە» دەژیاین‌و هێلین هاتە ماڵمان‌و بۆ ماوەیەک دەگەڵمان ژیاو لەو کاتیەوە بووین بە ئاشنایەکی نزیک».[2]

دوای چەند مانگان، کاتێک کوردەکان پاسپۆرتێکیان بۆ هێلین دۆزییەوە، هەلومەرجی سیاسی لە عێراق بۆجارێکی دیکەش ئاڵوگۆڕی بەسەردا هاتبوو. ئەو کەسانەی ئاگایان لەوی‌و لە کچەکانی دەبوو لەوە دەترسان لە فرۆکەخانە رای‌گرن. رۆژێکیان هێلین بەسواری پاسێک بەرەو پێتەختی ئێران وەڕێ‌کەوت. چارشێوێکی بەخۆیدادابووو دەیەویست بەم شێوەیە سەروسیمای ئوروپایی‌و چاوەشینەکانی داپۆشێ. یەکێک لە کچەکانی لیباسی کوڕانی دەبەر کردبووو هەر ئەوکارە ببوو بە هۆی هێندێک گیروگرفت بە تایبەتی ئەوکاتانەی دایکی دەیەویست رای‌دێرێ.

بەهۆی بێ‌ئەزموونییەکی کە لە پۆشینی جلوبەرگی کوردیدا هەیبوو، چارشێوەکەی خزیبووە سەرشانی‌و ژنێکی کە لە تەنیشتی دانیشتبوو پێی‌گوت خۆی داپۆشێ. هێلین زانی خۆی دانەپۆشیوە. کابرایەک لە کورسییەکانی ئەوبەری چاوی لێ‌دەکردو هێلین پێی‌وابوو ئێستا وەبەر جنێوانی دەدا. لەسەر سنووری کاتێک نیگابانەکان هاتن ساک‌و جانتاکانیان بگەڕێن، کابراکە قسەی دەگەڵ کردن‌و دەستی بۆلای هێلین راداشت‌و گاردەکانیش شتومەکی هێلینیان نەپشکنی.

پاسەکە راوەستاو هەموو موسافیرەکان دابەزین نانی بخۆن‌و هەرچەند هەرسێکیان [هێلین‌و دووکچەکەی]زۆریان برسی بوو، هێلین نەی‌دەزانی چ بکا. کابراکە بە قاپێک چێشتەوە هاتەوەو دای بە کچەکان. بەڵام، هێلین نەی‌دەزانی دەبێ سوپاسی کابرای بکا یا چارەنووسێکی ناخۆشی لە پێشە.

لە ئێزگەی پاسان لەتاران، هەمان پیاو داوای لێ‌کردن دەگەڵی سواری ماشێن بن، بەڵام هێلین قبووڵی نەکرد. دوایە پێشنیاری کرد تاکسییەکیان بۆ بگرێ‌و لێی پرسین بۆکوێ دەچن. دیسانیش هێلین قبووڵی نەکرد. ئەوجار پیاوەکە پێی‌گوتن: «خوداتان

---

١ - یەکێك لە پیرۆزترین شارەکانی ئسلامی شیعەیە لە عێراق کە لە باشووری بەغدا هەڵکەوتووە ناوەندی زیارەتگای شیعانە.

٢- وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ١٩٩١.

دەگەڵ بێ»و ڕۆیشت.
هێلین کە لەو سەفەرەدا بە تەواوی ماندووو شەکەت ببوو، دەگەڵ کچەکانی سواری تاکسییەک بوون. ئادرێسی ماڵەتازەکەیانی نەدەزانی، بەڵام دەیزانی چۆن بچێتە وێ. کاتێک گەیشتنە ماڵەکەیان، قاسملووش تازە گەڕابۆوە بۆ تارانو پێیوابوو هێلین لە پڕاگەو نەیدەزانی هاتۆتەوە ماڵێ. هێلین نەخۆش کەوتبووو بۆ ماوەی سێحەوتوو بۆی کەوت.
ئاخرییەکەی، لە رۆژێکی ساڵی ١٩٥٧دا، هێلین کرولیچ قاسملوو کە دەگەڵ دووکچەکەی دەیەویست بە پاسپۆرتێکی عێراقی سەفەر بکا، لەتاران سواری فرۆکەیەک بوو بۆ دیمەشق، پێتەختی سووریە. ماوەی شەش حەوتو لەوێ مایەوەو سەرەنجام توانی بچێتەوە پڕاگ.
قاسملوو هەروا ژیانێکی پڕ لە مەترسیی دەبردە سەرو پۆلیسی سیاسی، ساواک، هەروا لێی دەگەڕاو پێوەندییشی دەگەڵ کۆمۆنیستەکان رۆژبەرۆژ خراپتر دەبوو. هیچ کەس یارمەتیی نەدەدا. حیزبی توودە لە هەوڵی ئەوەدا بوو بەڵکە بۆلای خۆی رابکێشێتەوە، بەڵام ئەو پێشنیارەکانی وانی قبووڵ نەدەکرد. پاش ماوەیەک، رەفیقە کوردەکانی بڕیاریان دا بەرێی بکەنەوە ئورووپا. «پاش پێنج ساڵ ژیانی بە نهێنی، گەڕامەوە بۆ پڕاگ کە لەوێ ژنێکو دوو منداڵم هەبوون».
کۆتاییەکانی هاوینی ١٩٥٨، لەکاتێکدا دەگەڵ ژنو منداڵەکەیو چەند کەس لە ئاشناکانی لە چیاکانی چێکوسلۆڤاکی خەریکی پشوودان بوون، قاسملوو پەیامێکی نائاسایی لە پڕاگەوە پێ گەیشت. پێیخۆش نەبوو بگەڕێتەوە بۆ پڕاگو رۆژەکانی پشوودانی بەنیوەچڵی بەجێبێڵێ، بەڵام، پەیامنێرەکە زۆر بە توندی پێی دادەگرتو ئەویش قبووڵی کرد. سواری ماشێنەکەی بووو کاتێک گەیشتە پڕاگ چووە ئەو هوتێلەی کە دەبوو چاوی بە کەسێک بکەوێ. کاتژمێر حەوتی ئێواری بوو. لەبەردەرگای هوتێلەکە کابرایەکی کورد چاوەڕوانی بوو. قاسملوو نەی ناسییەوە. ژێنەڕاڵ مستەفا بارزانی، رێبەری کوردەکانی عێراق بوو، کە قاسملوو لە سەردەمی لاوەتیدا پێی وەک خودایەک وابوو.
پیاوەکە لێی پرسی: «ئەتۆی عەبدوڕەحمان قاسملوو»؟
قاسملوو کەمێک سەرسووڕماوو بڕێکیش بەگومان بووو دەگەڵ بارزانی چوونە رێستوورانێکو شێویان خواردو هەتا کاتژمێر ٣ی بەیانی بەیەکەوە قسەیان کرد. بارزانی لە شووڕەوی گەڕابۆوەو دەیەویست بە پڕاگدا بچێتەوە عێراق. بەسەرهاتی بارزانی لە شووڕەوی ڕاست وەکوو بەسەرهاتی قاسملووی دەچوو. جارێکی دیکەش، هەلومەرجەکەی عێراق گۆڕانی بەسەرهاتبووو عەبدولکەریم قاسم کە تازە بەدەسەڵات گەیشتبوو داوای لە بارزانی کردبوو بگەڕێتەوە عێراق. قاسملوو هەموو ئەو تایبەتمەندییانەی لە بارزانیدا

بەڕوونــی دەدیتن کە ڕێبەرێکی کورد دەبێ هەیبن، بەڵام، بارزانی ئەوی بە شــێوەیەکی دیکە دەدی.

چونکە قاســملوو ئیدی ئەو قاســملووە لاوە بێ ئەزموونەی ئەو سەردەمی نەبوو کە بە بارزانیی ڕاگەیاندبوو کاربەدەستانی ئێران دەیانزانی بارزانی لە مهابادەو خەریکە لە شــارەکە وەدەر دەکەوێ. بارزانییش لە شــووڕەوییەوە گەڕابۆوە کە لەوێ بۆماوەی نۆ ساڵان وەک پەنابەرێک ژیابووو ڕقێکی یەکجار زۆریشی لە رووسەکان بوو.[1]

ئەوشەوە بارزانیی بەساڵداچوو، لە حاڵێکدا خەریکی خواردنو خواردنەوەیەکی زۆر بوو، باســی زۆر کەســانی کرد. قاســملوو چەندین ســاڵ دواترو بە پارێزەوە دەیگوت: «قســەی خۆمان بــێو لە بەینمان دەرنەچــێ، ئەو دووهێندەی منی خوارد دەیەویســت وەزنی بەرێتە سەر».

چەندیــن کاتژمێــر بەیەکەوە بــوون. بارزانی بۆی دەگێڕایەوە کە ســاڵی ١٩٤٦ بە چ شــێوەیەک لەمهابــادەوە دەرکەوتوەو لــە کۆتاییدا گوتی قازی محەممــەد خەیانەتی پێ کردوە: «کاتێک لە ساڵی ١٩٥٣داو پاش کۆدیتایەک لەعێراق، گەڕامەوە تەورێز، نەمدەزانی بۆکوێ بچم. بڕیارم دا بچمە ماڵی ئەندامانی خانەوادەی قازی محەممەد، بەڵام، دوایە کە پێیان گوتم ئەو ماڵانە پۆلیســیان لێیە، لە بڕیارەکە پەژیوان بوومەوەو چوومە یەکیەتیی سۆڤییەت».

قاسملوو کە ئەو قسانەی زۆر پێ سەیر بوون لێی پرسی: «ئەوەی دەڵێی خەیانەتی پێ کردی کێ بوو؟ ئەگەر قازی شــتێکیوای کردبا ئیعدامیان نەدەکردو بەم شــێوەیە لە بارەی قازی محەممەد دا قسە مەکە. لەبیرت نەچێ کە ئەو پیاوێکی یەکجار خۆشەویست بوو. ئەو قســانە دەبنە هۆی ئەوە کە خۆشەویســتیت لەنێو خەڵکدا کەم بێتەوەو زیان بە کوردان دەگەیەنێ».

قاســملوو داوای لە بارزانی کرد هەرگیز بەم شــێوەیە لە بارەی قازی محەممەدەوە قسە نەکا. بارزانییش لەقاسملووی ویست دەگەڵی بگەڕێتەوە کوردستان. تەنانەت داواشی لێکــرد پێکەوەو بە فڕۆکەیەک بگەڕێنەوە. قاســملوو قبووڵی نەکردو بارزانی بە جەخت دانانەوە لێی ویســت هەرچی زووتر بگەڕێنەوە بۆ کوردســتان بۆوەی «لە هەلومەرجە لەبارەکە بەباشی کەلک وەرگرێ».

هەلومەرجەکە لەعێراق، هەروەک ئەو ئاڵوگۆڕانەی لە ڕۆژهەلاتی نێوەڕاست باون، بە تەواوی گۆڕابوو. لە ڕۆژی ١٤ی ژووئیەی ١٩٥٨دا، سەرلەشکر عەبدولکەریم قاسم شای سەر بە خانەوادەی هاشمی کە بریتانیا بەسەر عێراقیدا سەپاندبوو لەسەر دەسەلات وەلا

١- بارزانی لە ئاپندمیەکی نزیکدا دەگەڵ دەوڵەتی جان.ئێف. کێنێدی پێوەندییەکی نزیکی دامەزراند.

بــردو کۆماری عێراقی ڕاگەیاند. ئازادییە دیموکراتییەکانی هێنایەوە گۆڕێو پشــتیوانیی لــە هاوکاریی نێــوان عەرەبەکانو کوردەکان کرد. هەرچەند ئەو ئەفســەرێکی ســەر بە ناسیۆنالیزمی پارێزگارانەی عەرەبەکان بوو. بەڵام بۆ پێشگیری لە بەدەسەڵات گەیشتنی عەرەبە نەژادپەرســتەکان کــە دژی داخوازەکانی کورد بوون، دەگەڵ کۆمۆنیســتەکانو کوردەکان بوو بە هاوپەیمان.

قاســم گەڕانەوەی بارزانیی بە شــتێکی ڕەواو بەرحەق ڕاگەیاندو پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراقیشی بەڕەسمی ناسی. یاسای بنەڕەتیی عێراق «یەکگرتوویی عەڕەبو کــورد لە دەســەڵات»یدا هێنایە گــۆڕێو «مافــی نەتەوایەتیی کوردەکانــی لەنێو خاکی عێراقدا» دەستەبەر کرد.

بارزانــی چەنــد ڕۆژ دوای ئــەو چاوپێکەوتنە دەگەڵ قاســملوو، لەمانگی ئۆکتۆبری ١٩٥٨دا گەیشتەوە بەغداو وەک قارەمانێک پێشوازیی لێکرا. لە بەغدا، ئەو ڕێبەرە کوردە بەڕاشــکاوی لە دژی پانعەرەبیســتەکانو بە لایەنگری لە قاسم قسەی بۆ خەڵکەکە کرد. لە ڕاســتیدا «مانگی هەنگوین» لەنێوان ئەوو عەبدولکەریم قاســمدا دەستی پێ کردبوو. گەلی کورد لە دەورەیەکی زۆر باشی گەشانەوەی سیاسیو فەرهەنگی کەلکیان وەرگرت. بڵاوکراوە کوردییەکان ڕەســمییەتیان پێدراو تەنانــەت ڕۆژنامەی «خەبات» بە ئازادی دەفرۆشرا.

حەوتوویەک دواتر، قاســملوو گەیشــتە عێراق. نێوانیان [بارزانیو قاسملوو] یەکجار خۆش بوو. بارزانی قەولیدا باڵوێزخانەی عێراق لە ئۆتریش ویزا بدا بە هێلینو کچەکانی بۆ ئەوەی بتوانن بێنە عێراق. هێلین چووە ڤییەنو ماوەی سێمانگان چاوەڕوانی وەرگرتنی ویزایەک بۆ عێراق بوو. قاسملووو ژنو منداڵەکەی ناچار بوون نۆمانگی دیکە لە بەغدا بۆ وەرگرتنی ئیجازەیەک بۆ سەفەر بۆ کوردستان چاوەڕوان بمێننەوە.

بارزانــی هەتــا ئەوکاتە هێندێک گیروگرفتی دەگەڵ کۆمۆنیســتەکان بۆ هاتە پێشــێ، بەڵام بە تەواوی متمانەی بە قاسملوو هەبوو. وا دەرکەوت کە ناکرێ متمانە بە بارزانی بکــەن ئــەوەش بابەتێک بوو قاســملوو هەر زۆر زوو پێی زانی. قاســملوو بە شــێوەی نهێنی گوتبووی: «لەوسەردەمەدا ئێمە لە شێوەکاری ئەو ئاگادار نەبووین. دامەزراندنی پێوەندییەکــی باش دەگەڵ (پدک)ی بارزانیو دەگەڵ حیزبی کۆمۆنیســتی عێراق کارێکی دژوار بوو».

سیاسەتی نێوخۆیی عێراق بێپسانەوە لەحاڵی ئاڵوگۆڕدا بووو کوردەکانیش هەمیشە موشــکیلەیەک بوون. کاتێک قاســم دەســەڵاتی خۆی بــە تەواوی چەســپاند، یەکیەتیو یەکگرتوویی خۆی دەگەڵ لایەنەکانی دیکە گۆڕی: دەگەڵ دەستەڕاستییە پانعەرەبیستەکان کەوتە ساتوسەوداو پێوەندیی خۆی دەگەڵ کۆمۆنیستەکان پساند. بارزانی، بێئەوەی بزانی

ئەوسەرلەشکرە عێراقییە لە دژی کوردەکان وەگەڕ دەکەوێ، هەروا درێژەی بە پشتیوانی لێکردنی دەدا. ئەوە راست ئەوشتە بوو کە رووی دا. زۆری پێنەچوو قاسم ئەومافانەی بە کوردانی دابوون خستە ژێر پرسیارەوەو وردەوردە ئازادییە سیاسییەکانیانی بەربەست کردو بڵاوکراوەکانیشیانی قەدەخە کردن.

لە ئاکامدا، قاسملوو هەتا ساڵی ۱۹٦۰، واتە کەمتر لە ساڵێک لە عێراق مایەوە. لەوماوەیەدا مێژووی نەتەوەی کوردی لە زانستگەی بەغدا تەدریس دەکرد. بەڵام رۆژێک لە نەکاو، ئەفسەرەکانی ئاسایشی عێراق، بێئەوەی هیچی بۆروون کەنەوە، پێیانگوت دەبێ لە عێراق بڕوا. دوای حەوتوویەک گەڕایەوە پراگ.

رەنگە هۆی ئەو دەرکردنە لەنەکاوە بگەڕێتەوە بۆلای بارزانی کە دەگەڵ عەبدوڵڵا ئیسحاقیو کادرو پێشمەرگەکانی دیکەی حدک چەشنێک هاوبیریو هاوکاریی لە دژی قاسملوو پێک هێنابوو. ئەوان [ئیسحاقیو هاوکارەکانی] سەر بە باڵی ناسیۆنالیست بوونو هەروەک بارزانی، پێیان وابوو قاسملوو ئامرازێکی دەستی حیزبی توودەیەو دەگەڵ حیزبی کومونیستی عێراق پێوەندییەکی تەواو نزیکی هەبوو. بەپێی زانیاریی یەکێک لە کۆنە ئەندامانی حیزبی کۆمۆنیستی عێراق، بارزانی داوای لە دەوڵەتی عێراق کردبوو قاسملووی لە عێراق دەرکا.

لە کوردستانی عێراق خودموختاری بە زەحمەت ماوەی سێ ساڵان لە ئارادا بوو. چونکە رێژیمی عەبدولکەریم قاسم باوەڕی وابوو کە بزووتنەوەی کورد جیهانی عەرەب دەخاتە مەترسییەوە. لە ئاکامدا، ئەرتەشی عێراق کەسانی سەر بە بارزانیی لە چیاکانی کوردستانی بۆمباران کرد. بەم جۆرە شەڕ لە نێوان کوردەکانو عێراقییەکاندا دەستی پێ کردو بۆ ماوەی چەند ساڵان درێژەی هەبوو.

قاسملوو کە گەڕایەوە پراگ خوێندنی دەورەی دوکتۆرای لە رشتەی ئابووریو زانستی سیاسیدا دەست پێ کردو ساڵی ۱۹٦۲ تەواوی کرد. هەتا ئەودەمی ئیدی قاسملوو گەیشتبووە چڵەپۆپەی زانستیو لە بواری سیاسییشدا بەتەواوی ساخ ببۆوە. بنەماڵەیەکو چەند دۆستێکو خانووبەرەیەکی لە گەڕەکە تازە دروست کراوەکانی پراگو لە داوێنی تەپۆڵکەیەکی نزیک جادەی فرۆکەخانە هەبوون. وەک مامۆستایەکی کۆلێژی ئابووری یارمەتییەکی مانگانەی زۆر باشی هەبوو. لەو زانستگەیە، لە پۆلە جۆراوجۆرەکاندا تیئۆریی گەشەکردنی ئابووریو بەرنامەڕێژیی درێژخایەنی بەدەرس دەگوت. کتێبی کوردستانو کوردیشی نووسی کە کتێبێکی بنەڕەتیو یەکجار گرنگە لە بارەی جیهانی کوردانەوە کە دەبێ «لەژێر رووناکایی فێرکارییەکانی مارکسیست ـ لێنینیستییەوە» چاوی لێ بکرێ.[1]

۱- قاسملوو، عەبدوڕڕەحمان، کوردستانو کورد، چاپخانەی ئاکادیمی زانستەکانی چێکۆسلوواکی، پراگ، ۱۹٦٥.

ئەو کتێبە بە نۆ زمان تەرجەمە کراوە. دەبێ ئەوەشمان لەبیر بێ کە قاسملوو کەسێکی بیانی بووو لە زانستگەی پراگ دەرسی دەگوت. ئەوە ئەوەندەی لە ئاکامی زانیاریو تێگەیشتوویی خۆیدا بوو، ئەوەندەش بەهۆی ڕاسپاردەی توودەییەکان بوو.

قاسملوو ژیانێکی خۆشی ڕادەبوارد. هێلین زۆری زەحمەت دەکێشاو ئەو لەوی کەمتر کاری دەکرد، بەڵام داهاتێکی باشی هەبوو. جلوبەرگی هەردوویان لەلای خەیاتی دەستی دروابوون؛ دەچوونە کۆنسێرتانو ئیسکی بازی. ئەودەورەیە باشترین سەردەمی ژیانیان بوو. قاسملوو هێزوتوانایی خۆی بەجوانی ڕاگرتبوو. زۆرجارو هەتا ڕادەیەک بەخۆڕانانەوە دەیگێڕایەوە کاتێک دەچوو بۆ پشوودان، دەیتوانی سەرانسەری شەوەکان هەڵپەڕیو سەرانسەری ڕۆژەکانیش بچێتە ئیسکیبازی، لە حاڵێکدا ئەوانی دیکە تێکڕا دەنوستن.

لە مانگی فێوریەی ١٩٦٣دا، لە بەغدا، کۆدیتایەک بەڕێوەچووو ئەفسەرە بەعسییەکان دەسەڵاتیان بە دەستەوەگرتو وادەی خودموختارییان دا بە کوردەکانو لە کوردستان ئاگربەس ڕاگەیەندرا. کۆمۆنیستەکانی عێراق پەنایان بۆ کوردستان هێنا. دوای ماوەیەک، ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕشی عێراق، هێرشێکی نوێی بۆسەر کوردەکان دەست پێکردو ناوی «فیئۆدالو جوداییخوازو جنایتکارو دژی شۆڕشیان» لەسەر دانان. ڕێژیمی تازە دەستی کرد بە «تعریب»ی شارە کوردەکانی باکوور کە کانگا نەوتییەکان لەوێ هەڵکەوتوون.

لە مانگی نوامردا، هەلومەرجە سیاسییەکە سەرلەنوێ گۆڕا: سەرهەنگ عەبدوسسەلام عارف تاقمی بەعسییەکانی لەسەر دەسەلات وەلاناو دەگەڵ بارزانی ئاگربەسی ڕاگەیاندو بەڵێنیدا مافی گەلی کورد بە ڕەسمی بناسێ. مێژوو هەروەک خولخولەیەک دەسووڕاو گۆڕان لەدوای گۆڕان پێک دەهات.

«پدک»ی بارزانی لەت بوو. ئیبراهیم ئەحمەد، سکرتێری گشتیی حدکو زاواکەی، جەلال تالەبانیو ئەندامانی ڕێبەرایەتیی حیزبەکە بڕیاریان دا خەبات لە دژی عێراق درێژە پێ بدەنو پەنایان بۆ ئێران برد. بارزانییش ئەوانی لە کومیتەی ناوەندی وەدەر ناو ناوی «لادەر»ی لەسەر دانان. لەوکاتە بەدواوە، هەموو بڕیارەکان لەلایەن بارزانیو کوڕەکانی، ئیدریسو مەسعوودەوە دەدران. بارزانی لەهەوڵی ئەوەدا بوو دەرەبەگایەتیو سۆسیالیزم بەیەکەوە ئاشت کاتەوەو لەلای ئەو هیچ کەس نەیدەتوانی ببێتە ڕێبەر.

قاسملوو ئەو ڕووداوەی یەکجار پێ ناخۆش بوو، چونکە سیاسەت لەو بەشە لە جیهان وەک شەپۆلێدراوانی لێ هاتبووو هیچ شتێک وەک خۆی نەدەماو هیچ چەشنە ڕێککەوتنێک ڕێزی لێ نەدەگیرا. کوردەکان لەسەر بناخەی عەشیرەتی هەڵسوکەوتی سیاسییان دەکردو دەبوو بێهیچ ئەملاو ئەولایەک پشتیوانی لە سەرۆک عەشیرەکەیان

بکـەن، نـەک لـە بەرنامەیەکی سیاسـی، هەموو ئەوشـتانە ببوونە هـۆی بیهێزکردنی بزووتنـەوەی کـورد. ئەوەش، هەمیشـە دەوڵەت لـەدوای دەوڵەت، بـە قازانجی خۆیان کەلکیان لێوەرگرتوە.

قاسـملوو، لە پـراگ زۆر بەوردی بەدوای ئەو باسـوخەبەرانەوە بـوو. بۆماوەیەک، بارزانی خەریکی پتەوترکردنی پێگەو دەسەڵاتی خۆی لە کوردستان بوو. لەمانگی مارسی ١٩٦٥دا، دەوڵەتی عێراق هێرشـێکی سەربازیی دەسـت پێکردو کوردە جیابۆوەکان، بە سـەرۆکایەتیی تاڵەبانـی، لە دژی بارزانـی لایەنگرییان لە دەوڵەت کـرد. بەڵام، دەوڵەت بەوڕادەیە بەهێز نەبوو بتوانێ کوردەکان شکست بدا. بۆیەش حەمە ڕەزاشای پەهلەوی نیوبژیوانیی کردو هەر لەو کاتەشـدا پشـتی بارزانیی گرتو بارزانییش ئەوەندەی دیکە دەسەڵاتی سەربازیی شای بەهێز کرد.

قاسـملوو وشـداری دا شـای ئێران دەیەوێ دەوڵەتی بەغدا بێهێز بکا. بەڵام، شـا دەیەویست لە بواری سەربازیو ئابووریدا بزووتنەوەی بارزانی بکێشێتە ژێر دەسەڵاتی خـۆیو لە ئاکامدا ئیمکانـی ڕاپەڕینی کوردەکانی ئێران لەبەین بەرێ. بارزانی دەیتوانی ئـەو بیـرو بڕوایـە لەنێو کۆمەڵانـی خەڵکدا بڵاوکاتـەوە کە حیزبەکەی قاسـملوو دەبێ تێکۆشـانە سـەربازییەکەی وەلانێ بۆئەوەی دەوڵەتی ئێران یارمەتییە ئابوورییەکەی لە بزووتنەوەی کوردی عێراق نەبڕێ. لەو کاتە بەدواوە هەرچەشنە چالاکییەک لە دژی شا وەک کردەوەیەکی دوژمنانە لە بەرامبەر «شۆڕشی کورد»دا هەڵدەسەنگێندرا.

کوردەکانی ئێران لە بەرامبەر ئەو هەڵوێستەدا بە توورەییەوە دژکردەوەیان لەخۆیان نیشـان داو لە سـاڵی ١٩٦٧دا، شۆڕشـیان دەسـت پێ کرد، بەڵام، ڕاپەڕینەکەیان تەنیا هەژدەمانگ درێژەی هەبوو لەحاڵێکدا لەنێوان شاو بارزانیدا گیریان کردبوو، بەتەواوی لەنێو چوون.

قاسملوو هێشتا لە پراگ بوو، بەڵام چەند جار بە نهێنی هاتە کوردستان. ئەوەش تەنیا بە خاتری لایەنگری لە کوردەکان نەبوو، بەڵکە هەسـتی بەوە کردبوو کە هەلومەرجەکە لـە چێکوسـلۆواکی زۆر بە خێرایی بـەرەو ئاڵوگۆڕ دەچێ: کۆمۆنیسـتەکان بە تەواوی کەوتبوونە نێو قەیرانێکی توندوتیژی ئیدئۆلۆژیو دیسیپلینەوە.

شۆڕشێکی بێ هەڵلاوبگر، بەڵام ڕادیکاڵ، لەو وڵاتەدا دەستی پێکردبوو کە لە نێوەڕاستی ئورووپا هەڵ کەوتوە: خەڵکی جیهان وردەوردە ناسـناوی «بەهاری پراگ»یان لەسەر ئـەو بزووتنەوەیە دانابوو. کۆمۆنیسـتە خۆجێیەکان، لەژێر فەرماندەریی ئەلێکسـاندر دووبچێکدا، خۆیان لە ڕێنوێنییەکانی موسـکۆ دوور خسـتەوەو زۆر بەخێرایی خەریکی بەڕێوەبردنـی ڕیفـۆرم بوون. شـووڕەوی ئەو ڕووداوو ڕیفۆرمانەی قبـووڵ نەبوو. بە پێچەوانە، قاسـملووو کەسـانێکی یەکجار زۆر لە زانا چەپئاژۆکان لەو پرۆسەیە یەکجار

خۆشــحاڵ بوون. بەڵام، لەمانگی ئاوگوستی ١٩٦٨دا موســکۆ هێزەکانی سەر بە پەیمانی وەرشۆی نارده پراگ.

کاتژمێــر ٣ی بەیانــی ڕۆژی ٢١ی ئاگوســت، تەلەفونەکــەی ماڵی قاســملوو زەنگی لێدا: یەکێک لە ئاشــناکانی قاســملوو بوو، گوتی: «هێزەکانی شــووڕەوی گەیشتوونەتە فڕۆکەخانەی».

قاسملوو لە وەڵامدا گوتی: «زۆر درەنگ وەختە. پێم وایە مەستی».

ئەویش گوتی: مەست نیم. پەنجەرەکەت بکەوە. دەیبینی».

کاتێک پەنجەرەی ماڵەکەیان کردەوە کە لە نزیک فڕۆکەخانە بوو، قاسملووو ژنەکەی دیتیان هەروا تانکن‌و رادەبرن‌و زانیان چ ڕوویداوە.

پاکتاوکردن‌و دادگایی موخالیفەکان بەبێ هیچ چەشــنە بەڵگەیەک، ئەم‌و ئەو خســتنە پەراوێــزو گیروگرفتێکــی لەئەژمارنەهاتوو لە پاش هێرشــەکە ســەری هەڵــدا. زۆربەی ئاشــناکانی قاســملوو لە حیزبی کۆمۆنیســتی چێــک دەرکران. کەســانێکی زۆری وەک مامۆســتایانی زانستگەکان لەســەر کار وەلابران‌و ناچار بوون شــەوانە ببنە ئێشکچیی کارخانەکان. قاسملوو وەبەر نەکەوت چونکە ئەندامی حیزبەکە نەبوو.

لە ژانویەی ساڵی ١٩٦٨دا، تاقمێک لە خەباتگێڕەکانی حدک [ئێران]، داوایان لە قاسملوو کرد بگەڕێتەوە عێراق‌و قاســملووش ڕاســت لــەو ڕۆژانەی بەعســییەکان کۆدیتایەکی دیکەیان وەڕێ خست‌و دەسەڵاتیان بەدەستەوە گرت گەیشتە بەغدا. ڕێبەرێکی دیکە قوت ببۆوە کە سەددام حوسێن بوو.

قاسملوو دوای ئەوەی ماوەی دەساڵ لە پڕاگ مابۆوە، ساڵی ١٩٧٠گەڕایەوە عێراق‌و دوای ماوەیەک بوو بە کارناسی ئابووری لە وەزارەتی بەرنامەدانان (التخطیط)ی عێراق، قاســملوو هەم کارزانی فەننی‌و هەم مرۆڤێکی بە فەرهەنگ بوو. لەبەغدا نیشتەجێ بووو لەو دەرفەتە بۆ ســەفەرکردن‌و دامەزراندنی تۆڕێکی سیاســی کەلکی وەرگرت. تاڵەبانی قاسملووی بە یاسر عەرەفات‌و باقیی ڕێبەرە فەلەستینییەکان لە بێرووت ناساند.

قاسملوو وەک شیکارگەرێک بۆ بازاڕی نەوت کاری دەکرد. سیاسەتوانێکی ئێرانی کە دوایە لە شۆڕشی ئیسلامیدا بوو بە یەکێک لە کەسایەتییە گرنگەکان، دەیگێڕایەوە کە لە ساڵی ١٩٧١و لە کۆنفرانسێک لە بەغدا لە ژێر ناوی «نەوت وەک چەکێک»دا قاسملووی دیوە.

قاســملوو بە جوانی بۆی دەرکەوتبوو کە ناتوانێ سیاسەتی پۆلیسیی ڕێژیمی عێراق قبــووڵ کا. لــە حیزبی توودەش دوور کەوتبۆوەو هەروەها حدکیشــی لــە ژێر نفووزی حیزبی توودە ڕزگارو بە تەواوی سەربەخۆی کردبوو. قاسملوو پشتیوانیی لە ئەلێکساندر دوبچێک‌و لە نارازییەکانی چێکوسلۆواکی دەکرد کە بەهاری پڕخەم‌و پەژارەی پڕاگیان

ڕێبەری کردبووو دوایەش لە ساڵی ١٩٦٨دا لە بەرامبەر هێرشی تانکەکانی شووڕەویدا تێک شکابوون.

بارزانی، یەکەمین ڕێبەری کوردەکانی عێراق، بە باشی پێشوازیی لە قاسملوو کرد. بارزانی ئەوی وەک پیاوێکی بە فەرهەنگو کارلێهاتوو دەناسی نەک وەک سیاسەتوانێک. بە بڕوای بارزانی شتێک بەناوی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە گۆڕەپانی سیاسەتدا نەمابوو. بەوحاڵەش پێوەندیی نێوان تاقمەکانی ڕێبەرایەتیی حدک [دەگەڵ پارتی] باشتر ببوو، هەرچەند ڕێگە بە کوردە ئێرانییەکان نەدەدرا هیچ چەشنە تێکۆشانێکی چەکدارانە لە دژی هێزەکانی ئێران ئەنجام بدەن.

سەرەڕای هەموو ئەو ڕووداوانەی لە دەیەی زۆر نالەبارو ناخۆشی ٦٠دا سەریان هەڵدابوو، قاسملوو وەک هەمیشە پشتیوانیی لە بارزانی دەکردو تەنانەت لە دژی تاڵەبانیو کەسانی نارازیی حیزبەکەی خۆشی هەر بەوشێوەیە ڕەفتاری دەکرد، چونکە قاسملوو پێیوابوو بارزانی گرینگترین نوێنەری کوردانە.

قاسملوو لە بارەی ئاخرین جارێکی بارزانیی دیبوو دەیگوت: «ڕۆژی ٢٢ی دیسامر ١٩٧٣و ڕۆژی لەدایک بوونم بوو لە دەفتەری دیلمان، ناوچەی حاجی ئۆمەران، چەند کاتژمێرو هەتا درەنگانێکی شەو بەیەکەوە قسەمان کرد». زۆر بە جیددی قسەم دەگەڵ دەکردو پێم گوت: «ڕۆژێک لەڕۆژان دەمریو پاش ئەو هەموو ساڵانەو ئەو گشتە ئەزموونانەت هیچ شتێکت لێ بەجێ نامێنێ. دەبێ کارەکان بەڕوونی ئەنجام بدەی چونکە هیچ کەس نازانێ ستراتیژیی تۆ چییە. ئەگەر بێتو دەوڵەتەکانی ئێرانو عێراق لەسەر تێک شکاندنی بزووتنەوەی کورد ڕێک کەون، ئەتۆ چ دەکەی»؟

بارزانی بەجەخت دانانەوە دەیگوت شتێکی ئەوتۆ ئیمکانی نیە. ئەوجار قاسملوو لێی حاڵیبوو کە متمانەی ئەو ڕێبەرە کوردە بە هێزەکانی خۆی زیاتر بەهۆی پێوەندییە نهێنییەکانی دەگەڵ ئەمریکاییەکان، ئیسرائیلییەکان بوو. هەروەها، قاسملوو ئەوجار حاڵی بوو بارزانیی زیرەکو وشیار نازانێ دەگەڵ کێ ڕاوتەگبیران دەکاو پێیوابوو دەگەڵ دەوڵەتی ئەمریکایە پێوەندیی هەیە. بەڵام، ڕاستییەکەی ئەوە بوو تەنیا دەگەڵ کارمەندانی پلەی خوارووی سی.ئای، ئێی (سیا)و مووساد پێوەندیی هەبوو. ڕێککەوتن دەگەڵ دەستو پێوەندە نهێنییەکان شتێکەو ڕێککەوتن دەگەڵ دەوڵەتەکان شتێکی بەتەواوی جیاوازە.

لەماوەی باسە دوورو درێژەکەیان دا، ئەو ڕێبەرە بە ئەزموونە سەرەنجام ئیمکانی وەدیهاتنی ڕوانگەکانی قاسملووی قبووڵ کرد: واتە ئێرانو عێراق دەتوانن لە دژی ئەو یەک بگرنو کاتێک قاسملوو لێی پرسی لەبارودۆخێکی ئەوتۆدا دەتوانێ چ بکا. بارزانی لە وەڵامدا گوتی: «ئەگەر ئەوان بگەنە ڕێککەوتنێکی ئەوتۆ، ئێمەش وا دەکەین. ئەمنو ئەتۆو کوردەکانی ئێرانو عێراق بەیەکەوە بەرەنگاریان بینەوە».

قاســملووش گوتی: «بەڵام، پێویســتە هەر ئێستا بەرێککەوتنێک بگەین. چونکە دواتر زۆر درەنگ دەبێ».

وتووێــژ لەنێــوان کوردەکانــی عێــراق‌و دەوڵەتی عێراق لــە بــارەی خودموختاریی کوردستانەوە هەروا درێژەی دەکێشا. هەرکات دەوڵەتی عێراق پێشنیارێکی قبووڵ دەکرد، بارزانی ڕەتی دەکردەوەو بە پێچەوانەش. سەرەڕای ناکۆکییەکانیان، لەسەر هەموو شتێک ڕێک کەوتبوون ـ بێجگە لە موشکیلەی نەوتی کەرکووک.

لەژێــر خاکی کوردســتان نەوت هەیە، بــەڵام نەک هیچ کات بــە قازانجی کوردەکان نەبــووە بگرە بۆیان بۆتە بەڵایــەک. نە بریتانیاو نە کۆمپانییە نەوتییــەکان‌و نە دەوڵەتی بەغدا هیچ کات نەیان ویســتوە کوردەکان دەســەڵاتیان بەسەر کانگاکانی وزە(ئێنێرژی) دا هەبێ. ئەوەی ڕاســت بێ، نەوت هەمیشە لە دژی پێکهاتنی خودموختاریی کوردستان نەخشی گێڕاوە.

کەرکــووک ناوەنــدی ســنعەتی نەوتــی عێراقــەو هەربۆیەش هەمیشــە بۆتــە هۆی شەڕوناکۆکی. زۆربەی وتووێژەکانی نێوان کوردەکان‌و دەوڵەتی عێراق بەهۆی کێشەی کەرکووکــەوە بێ ئاکام ماونەوە. دەوڵەتە یەک لەدوای یەکەکان داواکاریی کوردەکانیان لە بارەی شاری کەرکووک‌و کانگا نەوتییەکانیەوە قبووڵ نەدەکردو هەمیشە باسەکەیان کێشاوەتە سەرەتای سەدەی بیستەم کە هێشتا کانگا نەوتییەکان کەلکیان لێ وەرنەگیرابوو کەرکــووک شــارێکی تورکمانەکان بــووو خەڵکێکی یەکجار زۆری کــوردو عەرەبی لێ نیشتەجێ بوون.[1]

ڕۆژی ١١ی مارســی ١٩٧٠، دەوڵەتی عێراق‌و کوردەکان لەسەر قەراردادێکی ئاشتی پێــک هاتن کە خودموختاریی کوردەکانی دابین دەکــرد.[2] زمانی کوردییش وەک زمانی

١- جاناتان ڕاندال، بەو ئابڕووچوونەوە چ لێخۆشبوونێك. خاڕاڕ، ستراوس، گیوورخ، نیویۆرك ١٩٩٧، ل ١٤١

٢- قەراردادی نێوان سەددام حوسێن‌و بارزانی پازدە شتی تێدا بوو: زمانی کوردی دەبێتە زمانێکی ڕەسمی لەو ناوچانەی کوردەکان زۆرایەتیی دانیشتوانی بن. زمانی کوردی لەمەڵبەندە کوردنشینەکان‌و لە قوتابخانەکان وەك زمانی یەکەم‌و عەرەبی وەك زمانی دووهەم دەخوێندرێن‌و کوردییش لە باقیی وڵاتدا وەك زمانی دووهەم دەخوێندرێ. لە ڕێگای دەرس گوتن بە زمانی کوردی فەرهەنگ‌و زانیاریی کوردەکان گەشە دەکا. لەسەر ئەوەش بەروونی جەخت دانرابوو کە لەهەر شوێنێك پێویستی بەیەك یان چەند بەرپرس هەبێ، هیچ چەشنە جیاوازییەك لەنێوان کوردو غەیرە کورد لەگۆڕێدا نابێ. جا ئەو بەرپرسایەتییانە پێویستیان بە کارمەندی ئاسایی، وەزیر، یا فەرماندە ئەرتەشییەکان بێ، فەرق ناکا. هەروەها لە ناوچە کوردنشینەکان، «ئەگەر ئیمکانی هەبێ»، ئوستاندارەکان، فەرماندەری دەزگاکانی پۆلیس‌و ئاسایش لە کوردەکان دەبن. هەروەها، مافی ئەوەش درابوو ڕێکخراوە کوردییەکان پێك بێنن. خەباتکارەکانی پێشوو، بێ‌هیچ چەشنە بڕوبیانوویەك دەچنەوە سەرکارەکانی پێشوویان. بۆ گەشەپێدانی هەلومەرجی ئابووری لەمەڵبەندەکەو گەڕانەوەی ئەو کەسانە بۆ شوێنی کاروژیانیان کە بەهۆی شەڕ وەلانرابوون یان لە شوێنی ژیانیان دەرکرابوون‌و بۆ ڕیفۆرمی کشتوکاڵ بەرنامەی پێویست دارێژرابوو. لە ماددەی دیەمدا پێکهێنانی ئاڵوگۆڕ لە قانوونی بنەڕەتیدا دیاری کرابوو کە لە ئاکامدا مافی نەتەوەی کوردو زمانی کوردی بە ڕەسمی ناسرابوون. کوردەکان دەبوو دەزگاکانی ڕادیۆو چەکە قورسەکان بخەنەوە بەردەستی دەوڵەت. جێگری سەرۆکی کۆماری عێراق دەبوو کوردبێ‌و کوردەکان لە پاڕلمانی عێراق دەبوو نوێنەریان هەبێ. لە دابەشکرانی بەشی ئیداری‌و سەرچاوە نەوتییەکاندا چەندئاڵوگۆڕێك بە قازانجی کوردەکان پێك هاتبوو. خودموختاری بۆ کوردستان‌و دانانی وەزیرانی کورد لە دەوڵەتدا لە قەراردادەکەدا هاتبوو. ئەو قەرارداده دەبوو لەماوەی چوار ساڵدا جێبەجێ بکرێ.

ڕەسمی قبووڵکراو قانوونی بنەڕەتییان بەم شێوەیە گۆڕی کە «خەڵکی عێراق لەدوو نەتەوەی عەرەبو کورد پێک هاتوە».[1] بەڵام، لەسەر دیاری کردنی سنوورەکانی کوردستان بریارێک نەدرابووو ئەوەیان بۆ سەرژمێرییەک ڕاگرتبوو کە مافی کوردستان لەبارەی کەرکووکدا دیاری بکا. بەڵام، نەک هەر ئەو سەرژمێرییە نەکرا، بگرە بەرنامەی «بەعەرەبکردنی» کوردستانیش دەستی پێ کردو هاوکات کوردەکانو تورکمانەکانیان لە کەرکووکو باقیی ناوچە نەوتییەکان وەدەر نا.

سەددام حوسێن لە پێشدا لە سەدا پەنجای داهاتی نەوتی بە بارزانی پێشنیار کرد بەڵام دوایە کردی بە سەدا بیستو پێنج. بارزانییش لە وەڵامدا گوتی: «نا. هەر بەرمیلێک (بۆشکەیەک) لە بەرامبەر بەرمیلێکدا». بارزانی لەسەر ئەم بڕوایە بوو ئەگەر وانەکا، عێراقییەکان دزیی لێ دەکەن.

قاسملوو زۆر بەوردی بەدوای ئەو وتووێژانسەوە بوو. ئاخرین جار کە ئیدریس بارزانی لە ڕۆژی ٨ی مارسی ١٩٧٤دا بۆ وتووێژ دەگەڵ کاربەدەستانی عێراق چووە بەغدا، تەنیا کەسێکی غەیرە عێراقیی بەشدار لەو کۆبوونەوەیەدا قاسملوو بوو کەدواتر دەیگێڕایەوە: «دەمەویست بڕۆم، بەڵام عێراقییەکان داوایان لێ کردم دانیشم، چونکە پێویستییان بە شایەتێک هەبوو. ئەو شەوە چوومە لای سەددام حوسێنو ڕۆژی دوایە کۆبوونەوەیەکی بیست کەسی پێک هات. بەشی زۆریان کورد بوونو ئیدریس سەرۆکی نوێنەری کوردەکان بوو. لە هوتێل پالاسی بەغدا بووین. سەددام لەوێ نەبوو. کوردەکانو عێراقییەکان خەریکی وتووێژ بوون. سەددام پێشنیاری کردبوو چونکە کەرکووک گیروگرفتی سەرەکییە، ئەوشارە دەبێ بکرێتە دووبەش».

لە هۆدەیەکی گەورە کۆ ببوونەوە. ئیدریسو قاسملوو لە پشت مێزێکو ڕووبەڕووی یەکتر دانیشتبوون. لە نەکاو، ئیدریس هەستاو لە قاسملوو هاتە پێشێو لێی پرسی: «ئەتۆ دەڵێی چی؟ قبووڵ کەین یان نا»؟

قاسملوو لەوەڵامدا گوتی: «نازانم هەڵوێست چیە. بەڵام ئەمن متمانەم بە دۆستەکانت (ئەمریکاییەکان) نیە. زۆر باشترە قبووڵی کەی».

ئیدریسیش زۆر بەکورتی وەڵامی دایەوەو گوتی: «ئێمە زۆر لەوە بەهێزترین کە ئەتۆ دەیزانی. ئێمە ناچاریان دەکەین هەموو داواکانمان قبووڵ کەن».

١- هەروەک دواتر دەرکەوت، ئەو قەراردادە تەنیا بۆ کات بەفیرۆدان نووسرابوو. بێجگە لەوەش، لە دیاریکردنی سنوورەکانی کوردستاندا، بە پێچەوانەی چاوەڕوانیی کوردەکان کەرکووک وەک بەشێک لە کوردستان دیاری نەکرابوو کە ئەمەش ببووە هۆی سەرسوڕمانی کوردەکان. ئەو ڕێفراندۆمەی لە قانوونی بنەڕەتیدا پێشبینی کرابوو، هەروا وەپاش دەخرا بۆ ئەوەی لە هەر شازدە پارێزگای عێراق سەرژمێرییەکی دیکە بکرێ. پێنج وەزیرە کوردەکەش هیچ دەسەڵاتێکیان نەبوو. دەرس خوێندن بە زمانی کوردییش بە شێوەیەکی بەرتەسک جێبەجێ کراو هەوڵدان بۆ بە عەرەبکردنی ناوچە کوردنشینەکان هەروا درێژەی هەبوو. ساڵێک دواتر دووجار هەوڵی کوشتنی بارزانی درا کە لە لایەن پۆلیسی عێراقەوە ڕێک‌خرابوو.

خۆبەزلزانی شتێکی بێ ئاکامە. قاسملوو باش دەیزانی ئەوە بارزانی نیە بڕیار دەدا، ئەوە «هاوپەیمانەکانی» ئەون لەواشنگتۆنەوە بڕیار دەدەن. ڕۆژی ١١ی مارس بە هیچ ڕێککەوتنێک نەگەیشتن‌و دەوڵەت بە تەنیایی خودموختارییەکی زۆر بەرتەسکی ڕاگەیاندو کوردەکانی خستە نێو هەلومەرجێکەوە کە لەماوەی مانگێکدا یان قبووڵیکەن یان قبووڵی نەکەن.

قاسملوو دەیگوت: «کوردەکان هەتا ئێستا لە باری سیاسییەوە هیچ دەسکەوتێکیان نەبووە چونکە زیاتر لە هەستی توندوتیژیی دەروونی کەلکیان وەرگرتوە نەک لەهۆی سیاسی. بۆیە داوا کاری هەموو شتێک یا هیچن، پیاو ناتوانی لە سیاسەتدا یان سپی بێ یان ڕەش. ئەوەی ئەمڕۆ ئیمکانی هەیە. ڕەنگە سبەینێ ئیمکانی نەبێ. بە بڕوای من بارزانی دەبوو پێشنیاری دەوڵەتی لە بارەی کەرکووکەوە قبووڵ کردباو بەم جۆرە دەیتوانی پێگەی خودموختاریی کوردەکان پتەوتر بکاو لە ئایندەشدا دەیتوانی بۆ داواکارییەکانی دیکەی تێبکۆشێ. ئەگەر کوردستان خودموختار بایەو بارزانییش هێزە چەکدارەکانی خۆی ڕاگرتبا، کاتێک لە ئێران شۆڕشی ساڵی ١٩٧٩ ڕووی دا، کوردەکانی ئێران دەیانتوانی وەزعێکی تەواو باشتریان هەبێ.

«ئەوە شتێکی سروشتییە بۆ ئەو کەسانەی لە بەغداو لەتاران دەسەڵاتیان بەدەستەوەیە کە بیانهەوێ یەکپارچەیی وڵاتەکەیان بپارێزن. ئێمەی کورد ئەوەی دەزانین. لە سیاسەتەدا ئەوە ویست‌و داخوازەکان نین کە بە حیسێب دێن. بەڵکە ئەوە هاوسەنگیی هێزەکانە. ئەگەر کوردەکان بیانتوانیبا خودموختاریی خۆیان بەهێز بکەن، دەوڵەتی بەغدا ناچار دەبوو واقعییەتەکان بەتەواوی قبووڵ بکا. بەڵام، عێراقییەکان متمانەیان بە بارزانی نەدەکرد چونکە پێوەندیی دەگەڵ ئێرانییەکان‌و ئەمریکاییەکان هەبوو.

«سەرکەوتنی وتووێژەکانی مارسی ١٩٧٠، دووپات بوونەوەی مێژووی کوردەکان بوو. بە پێی ڕێککەوتنەکە خودموختارییەکە دەبوو لە ماوەی چوارساڵاندا جێبەجێ بکرێ.

قاسملوو بە کورتی دەیگوت: «هاوکێشیی هێزەکان بە قازانجی کوردەکانی عێراق بوو. دەبوو ئەوەی تێبگەن. دەگەڵ دەوڵەتی بەغدا وتووێژیان دەکرد بەڵام پێوەندیی خۆیان دەگەڵ تارانێ هەروا ڕاگرتبوو. لە ئاکامدا، دەوڵەتی بەغدا هەروا لێیان بە گومان بوو».

هەروەها بارزانی لە بواری سیاسیدا دەگەڵ ئیسرائیل ڕێک کەوتبوو - ئەوەش کارێک بوو زۆر لێی بەگومان بوون‌و ئەوەش دوای شکستی بارزانی بە باشی وەدەرکەوت. بە پێیوتەکانی قاسملوو، دەوڵەتی شووڕەوی بە بارزانیی ڕاگەیاند بوو موخالیفی پێوەندییەکانی دەگەڵ ئێران نیە چونکە بە لەبەرچاوگرتنی هەلومەرجی جوغرافیایی

سیاسی، ئەو پێوەندییانە شتێکی تەواو پێویست بوون. بەڵام زۆر بە روونی دژی پێوەندیی بارزانی دەگەڵ ئیسرائیل بوون. قاسملوو لە بارەی کاروبارە سیاسییەکانی لە پێوەندی دەگەڵ کورداندا بەجەخت دانانەوە دەیگوت: «بارزانی چۆتە ئیسرائیلو تەنانەت لەنێوان ساڵەکانی ١٩٧٤و ١٩٧٥دا، ژمارەیەک لە کارزانە ئیسرائیلییەکان لە سکرتاریای حیزبەکەی بوون چونکە شا دەیەویست ئیسرائیلیش بخاتە نێو ئەو گێرەو کێشەیەوە».

پێوەندیی نێوان کوردەکانو ئیسرائیل لە ساڵەکانی ١٩٦٤داو لە ڕێگەی کامران عالی بەدرخانەوە دەستی پێکرد. ساڵی ١٩٦٥، لیۆڤا ئێلیاڤ، کە وەزیری کارو پیشەسازیو پێشکەوتن بوو، هاتە لای بارزانی. دووساڵ دواتر، بارزانی بەسەفەر چوو بۆ ئیسرائیلو دەگەڵ ژێنەڕاڵ مۆشە دایان وتوویژی کرد. ساڵی ١٩٧٢، کوردەکان لە ڕێگەی شای ئێرانەوە ١٦ میلیۆن دۆلاریان لەلای ڕێکخراوی «سیا»وە پێ گەیشت. ئیسرائیل وەک کاناڵێک لەنێوان ئەو سێلایەنەدا [ئەمریکاو ئێرانو بارزانی] نەخشی دەگێڕا.

قاسملوو وەک ڕوونکردنەوەیەک دەیگوت: «لە ئاکامی هەمووی ئەو کارانەدا، پێش بینی کردنی شکست خواردنی بارزانی کارێکی دژوار نەبوو. ئاخر پیاو چۆن دەتوانێ بڕوا بە ڕێژیمێک بکا کە کوردە ئێرانییەکان سەرکوت دەکا؟ بارزانی لە نێوان ساڵەکانی ١٩٦٠و ١٩٧٥دا، چلوسێکەسی لەخەباتکارەکانی حدکا گرتنو کوشتنی یان تەحویلی دەوڵەتی ئێرانی دانەوە. ئەوە بۆ میراتگرەکانی شوورەیی بوو.

لە مانگی ئاوریلی ١٩٧٢دا، دەوڵەتی عێراق پەیمانێکی دۆستایەتیو ئەمنیەتیی بۆماوەی بیستو پێنج ساڵ دەگەڵ دەوڵەتی شووڕەوی واژۆ کرد کە هەتا ئەوکاتی دەوڵەتی شووڕەوی دەگەڵ کوردەکان هاوپەیمان بوو. عێراق بۆ سەرلەنوێ چەکدار کردنەوەی خۆی، زۆر باشی کەلک لەو پەیمانە وەرگرت. لە ساڵی ١٩٧٤دا، بارزانی سەر لەنوێ لە دژی عێراق کەوتە شەڕ.

ساڵی ١٩٧٥، ئێرانو عێراق پەیمانی ئەلجەزایریان واژۆ کرد کە بوو بەهۆی چارەسەر کردنی گێرەوکێشەی نێوان ئەو دوو وڵاتەو کوردەکانیش لە یارمەتیی دەرەوە بێبەش مانەوە. ئەو پەیمانە، بەنێوبژیوانیی دەوڵەتی ئەلجەزایر ئەنجام دراو بڕیارەکانی بریتیبوون لە: ١ـ ئێرانو عێراق بۆ کەلک وەرگرتن لە «شط العرب» هاوبەش دەبن کە بەو یەکاوەدا، دووچۆمی گەورەی دیجلەو فورات دەرژێنە نێو کەنداوی فارسەوە.

٢ـ ئێران دەست لەیارمەتیدانی کوردەکان هەڵ دەگرێ.

هەر دوای ئەو ڕێککەوتنە، ئەرتەشی عێراق هێرشی هێنایە سەر کوردستانو کوردستان بوو بە مەڵبەندی زوڵموزۆرو کوشتو کوشتاری خەڵکەکەی. هەروەک لە رابردوودا، زۆرجاران رووی دابوو، خەباتگێڕەکوردەکان تەنیا مانەوەو لە هیچ لایەکەوە یارمەتییان پێنەدەدراو تەنیا دەیان توانی لەسەر دۆستە لەمێژینەکەیان، چیاکان، حیسێب

بکەن.

عەبدوڕڕەحمان قاسملوو گەڕایەوە بۆ پراگو سەرەڕای ئەوە کە پێوەندییەکی باشی دەگەڵ سەددام حوسێن هەبوو، هەرگیز نەهاتەوە بەغدا. تاڵەبانی دەیگوت: لەوەدا هیچ گومانێک نیە کە «قاسملوو بەهیچ چەشنێک ئامادە نەبوو لە دژی کوردەکان ببێتە ئامرازێکی بەردەستی دەوڵەتی عێراقی. لە ساڵەکانی دەیەی هەشتادا، پێم وانیە هیچ کاتێک قاسملوو دەگەڵ ئێمە راوتەگبیری نەکردبێ. ئەو، تەنانەت ئەگەر کوردەکان هەڵەشیان کردبا، بەهیچ چەشنێک هێرشی نەکردۆتە سەر بزووتنەوەکانی گەلی کورد. من بۆخۆم زۆر باش لەوە ئاگادارم. ئەو هەمیشە لە پێوەندییەکانیدا هاوکێشیی رادەگرتو هەرگیز زیانێکی بە پرسی کوردو کوردستان نەدەگەیاند».[1]

بۆماوەیەکی کەم لە پراگ مایەوە. لەگەڵ هێرشی تانکەکانی شووروەوی بۆسەر چێکوسلۆواکی، قاسملووو هێلین بیروبڕوای کۆمۆنیستیی خۆیان بە یەکجاری وەلانا. پۆلیسو هەموو کەس لەو راستییە ئاگادار بوون.

لە ژانویەی ١٩٧٦دا، بە قاسملوویان راگەیاند جەوازی مانەوە لەو وڵاتە، کە دوای دوومانگی دیکە تەواو دەبوو، نوێ ناکرێتەوە. جەوازی مانەوەی هێلینو کچەکانیان لەمانگی سپتامر تەواو دەبووو ئەویش ناچار دەبوو لەو وڵاتە بڕوا. کچەکانیان گەورە ببوونو بۆ خوێندن چووبوونە سوئێد. هێلین چووە پاریس بۆلای مێردەکەیو، چەرچەند ئاڵوگۆڕە سیاسییەکان ناچاریان دەکرد هێندێک جار بچێتە عێراقو بەتایبەتی بەمەبەستی چوونەوە بۆ کوردستانی ئێران، بەوحاڵەش لە پاریس نیشتەجێ بوو.

لە پاریس عەبدوڕڕەحمان قاسملوو دەچووە لای ئاشناکانی یان ئەوان دەهاتنە لای ئەو. جۆیس بلاو[2] کە لە زانستگەی پاریس مامۆستای زمانی کوردی بوو، دەیگێڕایەوە: «کاتێک هاتە ئێرە، پێی گوتم لەهەلومەرجێکی دژواردایەو داوای لێکردم یارمەتیی بدەم. لە زانستگەی زمانە رۆژهەڵاتییەکان شوێنێک بۆ یاریدەدەری مامۆستا هەبوو، بەڵام، پێم خۆش بوو قاسملوو ببێتە دەستیاری من. لە شکدا بووم، بەڵام ئەو داوای لێ دەکردم بەوجۆرە فکر نەکەمەوە چونکە پێی وابوو ئەمن چاکەیەکی دەگەڵ دەکەم. بەراستی ئەوکارە بۆئەو کارێکی نزم بوو، بەڵام، بۆ ماوەی ساڵێک هاوکاریی کردم.

ئەو مامۆستا ژنە ناوبراوە هەروەها دەیگوت: «هەڵسوکەوتی دەگەڵ خوێندکارەکان زۆر باش بوو. یەکێک لە خوێندکارەکان ئەرتەشی بووو پێکەوە بوون بە دۆستێکی زۆر باش بۆ یەکتر. مامۆستایەکی کارامەو بەفەرهەنگ بوو. وانەگوتن بۆ ئەو شتێکی تازە

---

١ - وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ١٩٩١.

٢- وتووێژ دەگەڵ نووسەر پاریس ١٩٩١. ئەو بابەتانەی دوایی ئەزان لەو وتووێژە وەرگیراون.

نەبوو. یەکجار زانا بوو! بەراستی سەرسورهێن بوو. لەباری مێژووی ئابوورییەوە قسەی بۆ خوێندکارەکان دەکرد... تاقمێک دۆستی فەرانسەیی هەبوون‌و زۆربەشیان کاریان بەکاری سیاسەت نەبوو. هەروەک پیاوێکی خەڵکی پاریس دەژیا: ژاکێتێکی دەبەر دەکردو کراواتێکی لێ‌دەدا. بە پاس‌و بە قەتاری ژێرزەمینی هاتوچووی دەکردو لەهۆدەیەکی چکۆلە دەژیا کە بەکرێی گرتبوو».

زۆربەی رۆژەکانی کۆتایی حەوتووی، لە موبیسی بریتانیایەی رادەبوارد کە لە کەنار دەریا هەڵ کەوتوە. یەکێک لە رۆژنامەنووسە فەرانسەییەکان دەیگوت: «هەمیشە دەگەڵمان بوو».

هەمیشە کەسایەتیی کوردبوونی خۆی بەگاڵتەوە باس دەکرد. ئیدیت مۆبێک دەیگوت رۆژێکی چوونە مۆنت مارت‌و گوتی هیچ کەس هیچ شتێک لەبارەی کورداندا نازانێ. «چاومان بە پاسێک کەوت کە پڕبوو لە گەڕیدەی ژاپۆنی‌و رەحمان لێیان چووە پێش‌و بە ئینگلیزی لێی پرسین داخوا دەزانن کورد کێن. ئەگەر هاتباو کەسێک گوتبای بەڵێ، قاسملوو بەدەنگی بەرز دەیگوت ،ئافەرم، رێگەم بدەن خۆم بناسێنم. ئەمن کوردم».

ژوولیەت مەنس، هاوسەری نووسەرو پسپۆری ستراتیژیی نێونەتەوەیی ژێرار شالیان، لە هیوا بەخۆبوون‌و توانای قاسملوو لە کارەکەیدا بە تەواوی سەری سورمابوو. ناوبراو دەیگوت: «ئەو وەک سیاسەتوانێک لە دایک ببوو هەرگیز قسەی نابەجێی نەدەکرد ـ ئەوە شێوەیەکی تایبەتییە لەنێو سیاسەتوانەکاندا».

«من‌و شالیان لە ئەلجەزایر گەڕاینەوەو هۆگری بزووتنەوەی رزگاریخوازانەی نەتەوەکان بووین... رەحمان هەمیشە بەرووخۆشی‌و بەوردی وەڵامی پرسیارەکانی ژنانی دەدایەوە، دەمزانی نایەوێ دەگەڵ من قسە بکا، بەڵام دەگەڵ شالیان قسەی دەکردن. ئەو دەگەڵ ژنان، هەمیشە بە هێنانە گۆڕی بابەتی خۆش‌و لەبار، تێ‌دەکۆشا کات‌و ساتێکی دڵڕفێن بخوڵقێنێ. رێزی لێ‌دەگرتن‌و سەربردەی یەکجار خۆش‌و دڵڕفێنی بۆ دەگێڕانەوە. پیاوێکی یەکجار بەڕێز بووو پیاوانی بەڕێزیش دەگەڵ ژنان باسی سیاسەت ناکەن. ئەوە شتێک بوو پیاوی وەڕەز دەکردو لە هەمان کاتیشدا زۆر جیددی بوو. ژنانیش شتی جیددییان پێ‌خۆش نیە. بەڵام بۆمن تەواو خۆش بوو».

«بەهەرحاڵ، ئەمن لە دیمەنی ئەودا پیاوێکم دەدی کە لە کۆمۆنیزم دوور کەوتۆتەوە. کاتێک قسەی دەکرد زۆر کەمتر وەکوو نووسینەکانی کەسێکی دوگماتیک دەچوو. هەروەک سیاسەتوانێک لەدایک ببوو. زۆرباش بە زمانە جۆراوجۆرەکان قسەی دەکردو بۆ رێککەوتن دەگەڵ ئەوانەی قسەی دەگەڵ دەکردن یەکجار بەتوانا بوو. بەوحاڵەش، رەحمان کەسایەتیی خۆی بەتەواوی پاراستبوو. دیارە ئەوە بەو مانایە نیە کە هەرگیز شتێکی بە پێچەوانەی بیروبڕوای خۆی درکاندبێ. لەنێو رێبەرەکانی بزووتنەوە رزگاریخوازە

نەتەوەییەکاندا زۆرکەمن ئەو کەسانەی دەزانن بە چ شێوەیەک دەگەڵ خەڵکی جۆراوجۆر قسەو وتووێژ بکەن. قاسملوو پرسیکی یەکجار گرنگ بەشێوەیەکی تەواو روون باس دەکاو لە ئاکامدا لە پێشهاتەیەکی ناخۆش‌و سەخت خۆی دەپارێزێ. هێندێک جار بە شێوەی مرۆڤی پارێزەرو یەکجار تێگەیشتوانەو جاری‌واش بوو هەڵخەڵەتێنانە قسەی دەکرد».

«لە جیهانی خۆیدا، ئەوە شتێکی یەکجار سەیر بوو کە هاونیشتمانێکی لاییک بوو. لەو راستییە یەکجار خۆشحاڵ بووم کە ئەویش پێی وابوو کۆمەڵگاکەیان بۆ هەموو پرسیارێک وەڵامێکی هەیەو ئەوە لە جیهانی ئیسلامدا شتێکی ناوازەیە. زۆرجار لەبارەی جوولەکاندا نوکتەی دەگوتن‌و ئەمن پێم ناخۆش بوو چونکە هەرگیز خۆم وەک جوولەکەیەک نەدەنواند. لەسەر گێڕانەوەی بابەتی سەیروسەمەرە لە بارەی جوولەکاندا پێداگر بوو. بەشێک لەو بابەتانە لە باوکی فێر ببوو».

«بەم شێوەیە بۆم دەرکەوتبوو زانیارییەکانی لەبارەی جیهانی رۆژئاواوە بێ‌سنوور نین‌و لەهێندێک شت تەواو ئاگادار نیە. چونکە، بەتایبەتی لەفەرانسە، شوناسی مەزهەبی ئەو گرینگییەی نیە کە لە جیهانی ئیسلامدا هەیەتی».

ژولیەت مەنس ئەوی وەک «پیاوێکی ئێرانی» دەناساند کە شتی جوانیان خۆش دەوێ‌و خواردەمەنیی بەتامیان پێ‌خۆشەو رێز لە رەفیقی باش دەگرن. هێندێک رەوشتی وەک ئەشرافزادانی هەبوو بەڵام کەسانی وەک ئامیلکار کابراڵ، رێبەری موزامبیکی، کە دەکرا دەگەڵ وی هەڵیان سەنگێنی، رەوشتی لەو شێوەیەی نەبوو. لە ئێران، وردبینی‌و تێ‌گەیشتوویی لە رادەیەکی بەرزدایەو کاروکردەوەی بەرزیشیان پێ خۆشە.[1] قاسملوو دەگەڵ سیاسەتوانان، کەسانی بە فەرهەنگ‌و پێشکەوتووو، رۆژنامەنووسان ئاشنایەتییەکی زۆر باشی هەبووو، دەگەڵ تاقمە دێموکراتیکە چەپەکان،و هەروەها دەگەڵ ئەو کوردانەی لە تاراوگە دەژیان زۆر تێکەڵاو بوو. رۆژنامەی چوارلاپەڕەیی کوردستانی کە بە دوو زمانی کوردی‌و فارسی بوو، سەر لەنوێ چاپ دەکردەوە.

رەخنەیەکی زۆری لە بارزانی دەگرت بەڵام، رۆژ دەگەڵ رۆژ پێوەندیی خۆی دەگەڵ تاڵەبانی پتەوتر دەکرد. کەندال نەزان، بەرپرسی ئەنستیتووی کورد لە پاریس، لەو سەردەمەدا مولاقاتی کردبوو: «یەکجار لەدلان خۆش بووو کەسایەتییەک بوو کە هەستان‌و دانیشتن دەگەڵی تێگەیشتوویی پیاوی دەبردە سەرێ، بەتایبەتی بەهۆی زانیارییەکی یەکجار زۆری لە بارەی وڵاتەکانی ئورووپای رۆژهەڵات. کەسایەتییەکی پارێزگارو دوورنواڕ بوو. هەرگیز روانگەو بیروبڕوای بە ساکاری نەدەخستە ڕووو لە

١ - وتووێژ دەگەڵ نووسەر.

ڕێگەی وتەی پێشینیان و پەندو «امثال»ەوە هەستی دەروونیی خۆی دەردەبڕی.

قاسملوو بیروبڕوای ڕەخنەگرانەی خۆی لە بارەی وڵاتەکۆمۆنیستەکانەوە دەرنەدەبڕی چونکەنەیدەویست دەگەڵ کەسانێک تووشی کێشە بێ کە لە بواری فکروبیرەوە بەتەواوی لایەنگری نەریتە مارکسیستییەکان بوون. نەزان ددانی بەم ڕاستییەدا دەناو دەیگوت: «ئێمە هەمووومان شێت و شەیدای مارکسیزم ببووین» هەرچەند ژمارەیەکی یەکجار کەم لە خەڵکەکە دەگەڵ کوردان سەروکاریان هەبوو، بەوحاڵەش قاسملوو زۆرباش توانیبووی زەینی کەسانی بەدەسەڵات بۆلای پرسی کورد ڕاکێشێ و لەم بارەیەوە، دەگەڵ چەند کەسێک لەو کەسایەتییانە کتێبێکی باشی نووسی.[1]

ترۆتێسکیستەکان، مائۆئیستەکان و باقیی تاقمە چەپئاژۆکان بۆ فستیواڵ و ڕێوڕەسمە فەرهەنگییەکان بانگهێشتنیان دەکرد.

نەزان دەیگێڕایەوە: « کاتێک لە فەرانسە بوو بە پارێزەوە هەڵسوکەوتی دەکردو زۆرتر سەرگەرمی کاری زانستگەو تێکۆشانی سیاسی بوو. فیلمی سینەمایی و ئەدەبیاتی یەکجار پێخۆش بوو. خۆی و بنەماڵەکەیم دەدیتن. ئاشقی خاکەڕایی بوو. کاتی گەڕانەوەی بۆ ئێران، دەیەویست ماشێنەکەیم بداتێ. هێندێک لە دۆستەکانمان بە ماشێنەکەیان دەگوت: ئاپۆلۆی ڕەحمان. شۆفیرێکی باش نەبوو. بۆیە هێلین لێی دەخوڕی».[2]

قاسملوو لەسەر داوای کەنداڵ نەزان بڕیاری دا بچێتە کوردستانی تورکیە کە لە تەمەنی هەژدەساڵیدا لەوێ ژیابوو. هاتنەوەی بۆ کوردستان، بۆوی ئەزموونێکی گرنگ بوو. یەکێک لەو کەسانەی میوانداریيان لێ کرد مەهدی زانا بوو کە لە ڕێگەی هەڵبژاردنەوە ببوو بە شارەداری دیاربەکر لە کوردستانی تورکیە،و لە دوارۆژەکانی ساڵی ١٩٧٩دا، کاتێک قاسملوو لە گەرماوگەرمی خەبات لە بەرامبەر دەوڵەتی تاراندا بوو، شارەداری ناوبراوو نەزان لەمهاباد سەریان لێدا. نەزان بە پێداگرتنەوە دەیگوت: «قاسملوو لە ئێران، هیچ کات چەکی پێ نەبوو. بەڵام، هەرکات دەچوومە کوردستان، تفەنگێک و ڕادیۆیەکی دەدامێ بۆوەی لەنێو خەڵکدا وەک کەسێکی ناوازە نەکەومە بەرچاوان. تەنیا ڕادیۆکەم وەردەگرت. قاسملوو بۆخۆشی چەکدار نەبوو».

١- ئەو کتێبەی ژیرار شالیان ئامادەی کردبوو ناوی کوردو کوردستانی لەسەر دانرابوو. نووسەرەکانی ژ. شالیان، ع.ر. قاسملوو، کەنداڵ نەزان، م. نازدار.ئا. ڕۆژوێڵت جۆنییەر،و ئای.سی. ڤانلی. فرانسوا ماسپێرۆ لە ساڵی ١٩٨١ لەچاپی دا.

٢- وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١ ئەوبابەتانەی دوایی بەنیسەدری لەووتووێژە وەرگیراون.

بەشی پێنجەم
لێکۆڵینەوە

بڕگەی یەکەم
دوای جینایەتەکە

ڤییەن، پێنج شەممە، ١٣ی ژووئیەی ١٩٨٩

لەکاتێکدا، عەبدوڕڕەحمان قاسملوو، عەبدوڵلاقادری ئازەرو فازیل ڕەسووڵ بەوپەڕی دڕندەییەوە کوژران سووزان ڕوکین شاب دەگەڵ هەڤاڵەکانی بووو چووبوونە تەماشاکردنی شانۆی «داماوو بێچارەکان». دوانیوەڕۆی ئەو ڕۆژە، ڕەسووڵ، بێئەوەی بڵێ دەچێتە کوێ، لەماڵێ وەدەرکەوتبوو.

لە کۆتایی بەرنامەی شانۆکەدا، سووزان گەڕایەوە بۆ ماڵەکەی خۆی لە گەڕەکی واساگاز. کاتژمێر ١٠/٣٠ی شەوێ بوو. بە لەسەرەخۆیی بە پلیکانەکاندا بۆ قاتی سێهەم وەسەرکەوت. کاتێک گەیشتە بەردەرگای ئاپارتمانەکەی چاوی بە تاقمێک پۆلیسی توندوتیژ کەوت کە هەموویان تیرباریان پێبووو دەوریان دا.

پۆلیسەکان بە ڕێنوێنیی براکەی ڕەسووڵی هاتبوونو هەموو شوێنێکیان دەپشکنی. کاتێک دەرگای ئاپارتمانەکەی کردەوە، پۆلیسەکان دەگەڵی هاتنە ژوورێ. زۆر بەوردی هۆدەکانیان پشکنیو پرسیارێکی زۆریشیان لێکرد. ئەو نەیدەزانی چ شتێک ڕوویداوەو چ بووە، تەنانەت کاتێکیش یەکێک لە پۆلیسەکان پێیگوت سێ‌عەرەب کوژراون.

کاتژمێر١١ی شەوێ زەنگی تەلەفون بەرز بۆوە. سووزان وەڵامی دایەوە بەڵام پۆلیسەکان بە ئاماژە پێیان گوت نابێ بڵێ پۆلیس هاتوونە ماڵەکەی. ژنی ڕۆژنامەنووسێک بۆیە تەلەفونی کردبوو کە پێی بڵێ مێردەکەی کوژراوە. دوای بیستنی خەبەرەکە، یەکەمین شتی بەزەینی سووزاندا هات ئەوە بوو کە جینایەتکارەکان عێراقی بوون.

٣٠ دەقیقە دواتر، دیسان تەلەفون زەنگی لیدایەوە. ئەوە سەرۆک کۆماری پێشووی ئێران، بەنی سەدر بوو کە لە پاریسەوە تەلەفونی دەکرد. کاتێک سووزان بە تەلەفونەکە قسەی دەکرد، پۆلیسەکان زۆر بەوردی چاویان لێدەکرد بۆ ئەوەی لانیکەم شتێکیان وەگیرکەوێ. لە بارەی ئەو قسانەی سەر تەلەفوندا، بەنیسەدر دەیگوت: «پێیان گوتم رەسووڵ شتێکی بەسەرهاتوە. تەلەفونم لەماڵەکەی کردو ژنەکەی وەڵامی دایەوە، بەڵام نەیزانیبوو چ رووی‌داوە»[1].

بەنیسەدر خەبەری پێ گەیشتبوو کە دەوڵەتی تاران خەریکی بەڕێوەبردنی پیلانێکە بۆ کوشتنی چەند کەسایەتیی سیاسی: «ئەگەرچی نەم دەزانی ئەو پیلانە دژی چ کەسانێکە، زۆرز [illegible] اگادار کردو داوام لێکرد ئەو شتە بە ئۆپوزیسیۆنی ئێ[illegible]

کاتژمێر ١/٣٠ی بەیانی، پۆلیسان سووزانیان بردە ئێزگەی پۆلیس‌و لەوێ پێیان راگەیاند کە مێردەکەی کوژراوە.

لەو رووداوە دڵتەزێنەدا کە سێ کورد گیانیان لەدەست دا، رەسووڵ لەهەموویان زیاتر جێگەی قسەو باسە، بەبڕوای بن بیللا، سەرۆک کۆماری پێشووی ئەلجەزایر: رەسوول «کابرایەکی یەکجار پاکو بێ فروفێڵو یەکجار دوورنواڕ بوو». بەنیسەدر وەک دۆستێکو «کابرایەکی یەکجار بە فەرهەنگ چاوی لێ دەکرد»، کە راوێژکاری نزیکی بەنیسەدر بوو، رەسووڵی «وەک پیاوێکی قورس‌و قایم‌و دڵپاک دەناسی‌و ببوو بە قوربانیی دڵپاکییەکەی خۆی».

سووزان مەیتی رەسووڵی برد لە کوردستانی عێراق بینێژێ. بەبڕوای سووزان، رەسووڵ بە تەواوی هاتبووە سەر ئەم بڕوایە کە عەبدوڕڕەحمان قاسملوو کەسایەتییەک بوو دەیتوانی بەسەر دابونەریتی عەشیرەیی کورداندا زاڵ بێو لەنێوی بەرێ. ناوبراو شەوێک لە شەوان‌و دوای دووساڵان لە رێستوورانێکی چینی لە نزیک ماڵی خۆیان ئەو راستییەی دەربڕی‌و گوتی: «هەربۆیەش رەسووڵ بەڵێنی دا وەک نێوبژیوانێک [لەنێوان قاسملووو دەوڵەتی ئێران]دا نەخشی خۆی بگێڕێ».

فەتاح، نوێنەری حدکا لە ڤییەن، موافیقی ئەوبیروبڕوایە بووو دەیگوت: «رەسوول دەیەویست لەنێوان کوردستانێکی خودموختارو دەوڵەتی تاراندا نەخشی نێوبژیوانێک بگێڕێ»[2] رۆژنامەنووسی فەرانسەیی، مارک کراویتز لەم بارەیەوە دەڵێ: «نەخشی رەسووڵی روون نەبووو ئەمن پێم وایە زۆر لەوەی سووزان دەڵێ هێندێک گیروگرفتی

١ - سووزان... رەسووڵ وتووێژ دەگەڵ گابرییەل فێرناندز، ڤییەن. فێورییەی ١٩٩١.
٢- وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ١٩٩١.

لەسەر ڕێیە هەبوون‌و تەواو ئازاد نەبوو».
زۆربەی ئەندامانی کۆمەڵە چکۆلەکەی کوردان لە ڤییەن‌و ئاشناو دۆستەکانیان لە سەرانسەری جیهان، لە بارەی جینایەتەکەو نەخشەیکی ڕەسووڵ گێڕابووی باس‌و وتووێژیان دەکرد. لەسەر یەک ئەوانە ڕەسووڵیان خۆش نەدەویست. هەرچەند، هیچ کامیان پێیان وانەبوو ڕەسووڵ قاسملووو عەبدوڵلای بەرەو هەڵدێرگەی مەرگ بردوە. بەڵام، بە شێوەیەکی تایبەتی، ناوەکەی تێکەڵاوی بوومەلێڵی جینایەت بووە. ژنی یەکێک لە کوردەکان بە سووکایەتی‌و بە چەشنێک گاڵتە پێکردنەوە دەیگوت: «ئەو تەنیا پارەی دەویست».
تاڵەبانی لەسەر ئەو بڕوایەیە کە ئەو پیاوە کەم تەمەنە لەخۆڕا خۆی خستە نێو کارێکی فێڵبازانەوەو لەهەوڵی ئەوەدا بوو نیشان بدا دەتوانێ لەنێوان کوردەکان‌و ئەو دەوڵەتانەی سەرکوتیان دەکەن نێوبژیوانی بکا. ئاواتەخواز بوو لە ڕێگەی چارەسەرکردنی پرسی کوردەکانەوە نەخشێکی گرنگ‌و سەرەکی بگێڕێ.
تاڵەبانی بە جەخت دانانەوە دەیگوت: «هەربۆیەش قاسملووی هان دا بچێتە ڤییەن. کابرایەکی هەلپەرست بوو. بەنی‌سەدرو بن‌بیللا باش نای‌ناسن. لەسەردەمی منداڵییەکەیەوە دەم ناسی. لە خوێندنگەی ناوەندییەوە، دەگەڵ براگەورەکەی، هاوکلاس بووین. ئەو نوێنەری ڕێکخراوی خوێندکاران‌و حیزبەکەمان بوو. کاتێک حیزبی کۆمەڵەی عێراقمان پێک هێنا، دەگەڵ کەوت. دوای ماوەیەک چوو بۆلای حیزبی کومونیستی عێراق‌و دەگەڵ باڵی شۆڕشگێڕەکان کەوت. پاشان بوو بە مائۆئیست‌و سەرنجام ئیسلامییەکی بناژۆ. ئاخرییەکەشی، بەهۆی ئیسلامی بوونێکی تەواو بناژۆ پێوەندییەکی باشی دەگەڵ بەنی سەدرو بن بیللای دامەزراندبوو»[1].
هەموو ئەو کەسانەی فازیل ڕەسووڵیان دەناسی لە ئاڵوگۆڕی یەک لەدوای یەکی بیروبڕوای سیاسی‌و ئیدئۆلۆژیکیی ئەو بە باشی ئاگادارن؛ لە عێراق خەباتکارێکی کورد بووو هێندەی پێ‌نەچوو بوو بە مائۆئیست‌و دوایە ڕۆیشتە تاراوگە. لایەنگرێکی توندوتیژی مائۆ تسەتۆنگ بووو سالی ۱۹۷۸ چوو بۆ چین‌و گەڕایەوەو لە ساڵەکانی ۱۹۸۳و ۱۹۸٤دا، دووجار بەسەفەر چۆوە وێ‌و پاشان، بیرو بڕوای خۆی گۆڕی‌و بوو بە موسوڵمان.
تاڵەبانی، ڕێبەری کوردەکانی عێراق، بێ‌گومان قینی لێی بووەو بەتەئکیدەوە دەیگوت: «ڕەسووڵ کەوتبووە ژێر پۆزو لەخۆبایی بوونەوەو هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدا بوو زەینی خەڵکی بۆلای خۆی ڕاکێشی‌و هەمیشە دەگەڵ کچان تێکەڵاو بوو. لە وڵاتی ئێمە

۱ - کارۆڵ، وتوێژ دەگەڵ گابرییەل فێرناندز، ڤییەن ۱۹۹۰ - ۱۹۹۱.

دەزانــن کاری وا چ ئاکامێکی هەیە. تەنانــەت ماچکردنی کچێک وەک جینایەتێک چاوی لێ دەکرا».

ئازادیش هەر بەم شــێوەیە باســی رەســوولی دەکرد: «کابرایەکــی چاوحیز بووو یارێکی هەبوو بەناوی رێناتا». بەپێی ئایینی ئیسلام، رێناتا ژنی دووهەمی بوو. خەڵکی ئوتریش‌و چەند ســاڵ رەفیقی ســووزان بوو. هەردووکیان لایەنگری مافی ژنان بوون‌و لــە بزووتنەوەی خوێندکارە چەپئاژۆکاندا بەشــدار بوون. هەرچەنــد هەردووکیان ژنی رەســووڵ بــوون‌و هاتبوونە ســەر مەزهەبی ئــەو. واش وێ دەچێ ســووزان هەرگیز پێوەندیی رێناتاو مێردەکەی پێخۆش نەبووبێ. بەوحاڵەش لێی جیا نەدەبۆوە.

لە یەکێک لە کۆبوونەوەکاندا ژنێک دەیگوت: «دیارە، ئەوجوورەی خەڵک پێیان وابوو، رەسووڵ پیاوێکی گێلەکە نەبوو. بەڕادەیەک قسەزان بوو کە دوو ژنی ئوتریشیی رازی کردبوون مێردی پێ بکەن‌و ببنە موسوڵمان».

رێناتا مامۆستای زمانی ئەڵمانی بووو دەڵێن لە نووسینی کتێبێک لە بارەی بارودۆخی کوردانەوە یارمەتیی رەســووڵی دابوو. ئەو کتێبە کە تێزێک بوو لە بارەی نەخشێک کە شووڕەوی لە پێوەندی دەگەڵ پرسی کورداندا دەی‌گێڕا.

بابەتــی ســەرەکیی کتێبەکە وتووێژێک بوو کە لە نێوان رەســووڵ کە مامۆســتای زانستی سیاسی بووو کابرایەکی ئێرانیدا کە لە زانستگەیەکی گشتی کاری دەکرد ئەنجام درابوو. کارلۆتی ژنی ئازاد لەو وتووێژەدا بەشدار بووو لەوە کە رەسووڵ زۆر خراپ بە زمانی ئەڵمانی قسەی دەکرد سەری سوڕمابوو: «قسەکردنەکەی‌و شێوەی دەربڕینی وشەکانی یەکجار خراپ بووو شێوەی باس کردنەکەشی هیچ بنەمایەکی نەبوو».[1,2]

کاتێک جینایەتەکە رووی‌دا، ئەلحیوار (دیالۆگ)، کە گۆڤارێکی عەرەبییەو بیروبڕوای

---

١ - کتێبی «هێزو دیالۆگی فەرهەنگی« لەلایەن ژوی‌نیوسەوە بە هاوکاری سووزان لەچاپ دراوەو پێشەکییەکەشی ئەحمەد بن بیللا نووسیویەتی. ئەو کتێبە لەبارەی سیاسەتی گەورە هێزەکان، خەبات بۆ ئازادیی کوردستان‌و سیاسەتی شووڕەوی لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست دایە.

٢ -فازل رەسووڵ ساڵی ١٩٤٨، لە عێراق لە شاری سلێمانی‌و لە بنەماڵەیەکی کورد لەدایک بووو هەر لەوشارەش دەبیرستانی تەواو کرد، ساڵی ١٩٦٣، لەتەمەنی ١٥ساڵیدا، بەهۆی تێکۆشانی سیاسی، گیراو ئەشکەنجە کرا. لەساڵەکانی ١٩٦٨و ١٩٦٩دا، سکرتێری گشتیی یەکیەتیی خوێندکارانی کوردستانی عێراق بوو. هاوکات دەگەڵ خوێندنی رشتەی زانستی سیاسی لە زانستگەی بەغدا، دەستی‌کرد بە فێربوونی کاری رۆژنامەنوسی. لە سەرەتای ساڵەکانی دەیەی حەفتادا، بە هاوکاریی ژمارەیەک لە خەباتگێڕانی کورد ـ یەک لەوان شەهابی شێخ نووری ـ یەکیەتیی کرێکارانی کوردستانی عێراقی پێک هێنا، کاتێک ساڵی ١٩٧٨ خوێندنی تەواو کرد لە بواری سیاسیدا تێکۆشانی دەست پێ‌کرد ـ دیارە بە نهێنی، ساڵی ١٩٧٨، بەهۆی کێشەو ناکۆکیی نێوان حیزبە سیاسییەکانی خۆجێیی، لە کوردستانی عێراق رۆیشتو چوو بۆ بێروت، کە لەو سەردەمەدا ناوەندێکی یەکجار گرنگی سیاسی لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بوو. لەوێ بۆ ماوەیەک لەناوەندی لێکۆڵینەوە زانستییەکانی فەلەستینی‌یەکان بوو.ساڵی ١٩٨٠ رۆیشتە ڤییەنو لەوێ دەورەی دوکتورای زانستی سیاسیی تەواوکرد، هەرلەوکاتەدا، پێوەندیی خۆی دەگەڵ رێکخراوە کوردەکان دامەزراند بەڵام ئەندامی هیچکامیان نەبوو. هەروەها پێوەندیی خۆی دەگەڵ کەسانی بەفەرهەنگی عەرەبو ئێرانی دامەزراند.

ئایینی ئیسلامی تێدا بڵاو دەکرایەوە، ڕەسووڵی وەک شەهیدێک لەقەڵەم دا، بەڵام، لەبارەی بەشداریی ئێران لەو جینایەتەدا شتێکی تێدا نەبوو. ئەوە بوو بەهۆی تووڕەبوونی کوردەکانو هەرگیز لەبیریان ناچێتەوە کە لەو وتارەدا لە ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی داوای بەخشینی خۆیان کردبوو. هەر ئەو گۆڤارە لە هەڵوێستی خومەینی لە پێوەندی دەگەڵ یاسای بنەڕەتیی ئیسلامیدا داکۆکیی کردبووو لەوەش زیاتر، وەرگێڕانو لەچاپدانی ئەو وتارانە بوو کە کاربەدەستانی تاران دەیان نووسین.[1]

هەرچەند بەروونی دیار بوو ڕەسووڵ پیاوێکی سیاسی نیە، بەوحاڵەش، بەشی زۆری ژیانی خۆی بۆ تێکۆشانی سیاسی تەرخان کردبوو. تاڵەبانی ماڵەکەی خۆی بۆ دووهەمین دەوری وتووێژی قاسملوو دەگەڵ ئێرانییەکان تەرخان کردبوو.

تاڵەبانی دان بەو ڕاستیەدا دەنێ کە لە ڕەسووڵ وەک نێوبژیوانێکی سیاسی کەلکی وەرگرتبوو: «ڕەسووڵ نوێنەری من لەلای ئێرانییەکان بووو لە ساڵی ١٩٨٢دا، لەنێوان منو بەنیسەدردا نێوبژیوانیی دەکرد».

هەروەها، ئەوپیاوە گەنجە لایەنێکی باشتری هەبوو لەهۆگریی جنسی. لەتەماس گرتن دەگەڵ ئەمو‌ئەو بە ئەزموون بووو لە کارکردن دەگەڵ خەڵک ئەوەندە بەتوانا بوو کەس نەبوو بە ڕوونی هەستی پێ نەکا.

ئێرانییەکان بە چ هۆیەک ئەویان بۆ قسەکردن دەگەڵ قاسملوو هەڵبژارد؟ داخوا ئەوە بەهۆی بەئەزموون بوونەکەی بوو؟ بێگومان، نا. شێوەیەکی دیکە لە بەئەزموون بوونو زانایی بۆئەم کارە پێویست بوو. دەلیلی ئێرانییەکان بۆ هەڵبژاردنی ڕەسووڵ بۆئەو کارە گرنگە دڵپاکیو لەخۆباییبوونەکەی بوو.

ئەوە شتێکی تەواو ڕوونە کە ڕەسووڵ خەڵکی باش نەدەناسی. لەمانگی ژانویەدا، وتووێژکەرە ئێرانییەکانی بردبووە ماڵی خۆی. ژنەکەی زۆری پێ ئێسک گران بوون. بەڵام ڕەسووڵ دەیگوت ئەوانە کەسانێکی بە فەرهەنگو تێگەیشتوون.

تاڵەبانی لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە ئێرانییەکان دەیانەوێ قاسملوو بکوژنو ڕەسووڵیان پێ باشترین کەس بوو بۆ بەڕێوەبردنی پیلانەکەیان. تاڵەبانی دواتر دەیگوت: «لەسەر ئەو بڕوایەم بۆیە ئەویان هەڵبژاردبوو چونکە لایەنە لاوازەکانی ئەویان زۆر باش بۆ دەرکەوتبوو».

---

١ - ئەبولحەسەنی بەنیسەدر، گۆڤارێکی بە زمانی عەرەبیو بەناوی ئەلحیوار ـ ساز کرد بۆ ناشنابوون دەگەڵ جیهانی ئیسلام. ئەو گۆڤارە لەنێو موسوڵمانە بە فەرهەنگەکاندا گرنگییەکی تەواوی وەدەست هێنابوو چونکە لەباری چۆنایەتییەوە زۆر بەرز بوو. ڕەسووڵ بوو بە سەرنووسەری. ناوبراو لە زانستگەی ڤییەن لێکۆڵەر بووو هەروەها دەگەڵ ئەنستیتووی کورد لە پاریس هاوکاریی دەکرد. دوو کتێبی بە زمانی ئەڵمانی لەچاپ دابوو (ساڵەکانی ١٩٨٧و ١٩٨٩).

بڕگەی دووەم
پەشۆکان

هەواڵـــی جینایەتەکـــە خەڵکی سەرانســـەری دنیای پەشـــۆکاندبوو. فاتووش گونەی،
بێوەژنـــی «دەرهێنـــەری ســـینەما» یۆڵمـــاز گونـــەی«و ئاشـــنایەکی نزیکی قاســـملوو،
بەیانـــی ڕۆژی دواتـــر، ١٤ی ژووئیە دەیگوت: ڕۆژی جێژنی نەتەوەیی فەرانســـە بووو
فەرانســـەییەکان جێژنی دووهەمین سەدەی شۆڕش‌و ڕۆژی ڕاگەیاندنی مافی مرۆڤیان
بەڕێوە دەبرد.

«بۆجێژنەکە بۆ کۆشـــکی ئێلیســـیۆم بانگیـــان کردبووم. کەنداڵ نـــەزان بە تەلەفون
ئـــاگاداری کردم. ئەو ڕۆژە لەهیچ ڕێ‌ورەســـمێک بەشـــداریم نەکـــرد چونکە بڕوام بەو
کارانـــە نەبـــوو. گوێم لە گۆرانی گوتـــن‌و هەڵپەڕینی خەڵکی لەنێـــو خیابانەکاندا دەبووو
بەدەنی ویم [قاسملوو] دەدی کە بە گوللان ئاژن ئاژن کرابوو. ڕۆژێکی یەکجار ناخۆش
بوو».[1]

ک.م. بەیانیی زوو لە کاتێکدا ڕادیۆی ئیسرائیلی گرتبوو ئەو هەواڵەی بیست. دوکتور
کووشنێریش لە ڕێگەی ڕادیۆو تەلەڤیزیۆنی فەرانسەوە لەو هەواڵە ئاگادار بوو. جاناتان
ڕانداڵ لە ڕادیۆی بی بی ســـی بیستی. لەناوەندی ڕۆژنامەی ئیسپانیایی ئیل پایز ڕافایل
فراگواس، ئەو هەواڵەی دامێ.

بن بیلـــلا وەک بیرەوەرییەک دەی‌گێڕایەوە: «ئەوشـــەوە دەگەڵ خێزانم‌و منداڵەکان
چووبووینە کۆنســـێرتێکی کە لە کۆشـــکێکی کۆن بەڕێوە دەچوو. نزیک ســـەعاتی یەکی

---

١ - وتووێژ دەگەڵ گابرییەل ڤێرناندزو دەگەڵ نووسەر، حەمسام بورحەجەر، تەلجەزیرە، ١٩٩١ .

نیوەشـەو گەڕاینـەوە ماڵێ. سـووزان تەلەفونی لـە خێزانم کردو گوتـی ئەنوەر [فازل رەسـووڵ] کوژراوە. بێسـێودوو لێکردن چووینە لای چونکە دەبوو کەسـێکی لەکن بـێ. دەمان زانی ئەنوەر چووبوو کوردەکانو ئێرانییەکان ببینێ. ڕۆژی «اضحی» واتە ڕۆژی کوشـتنەوەی مەڕان بـۆ جێژنی قوربان بوو. هـەرزووش زانیمان [جینایەتەکە] کاری ئێرانییەکان بووە. هەردەتگوت ئاسمان بەسەرماندا ڕووخاوە.[1]

ئەنوەر ناسناوێک بوو بنبیللا لەسەر فازل رەسووڵی دانابوو چونکە یەکجار زۆری خۆش دەویست. هەربۆیەش دەیگوت: «ئامادەم هەموو کارێک بۆ ئەنوەر بکەم».

سادق شەرەفکەندی دەیگێڕایەوە: «لەکوردستان، کاتێک بیستمان قاسملوو کوژراوە، بەتـەواوی تێک چووینو تەنانەت نەمدەتوانی لەجێی خۆم ببزووم. لەوکاتیدا مامۆسـتا [حەسەنزادە] گوتی: «داخوا لەبیرت چۆتەوە ئەو چی دەگوت؟

کاتێـک دۆسـتێکمان دەمرێ، نابێ بـۆی بگرین. دەبێ کار بکەیـن بۆوەی ڕێگەکەی درێژە پێ بدەین.[2]

بێرنارد گرانژۆن، پزیشـکی میدیسەن دومۆند، دوومانگ پاش جینایەتەکە گەڕایەوە کوردسـتان ـ ناوبراو دەیگوت: «کەشـوهەوایەکی زۆر ناخۆش باڵی بەسەر خەڵکەکەدا کێشـابوو. چەند کەسێک خۆیان کوشـت. وەزعێکی پڕ لە ناهومێدی سەری هەڵدابوو. خەڵکەکە گوێیان دابووە نەوارێکی پڕ لە ستایشی قاسملوو کە هەروا ڕستەی «قاسملوو، ئەتۆ هەمیشـە دەگەڵمانی» پەیتـا پەیتا دووپات دەبۆوە. هەموویان بـۆ ئەوکارانەی لە بەخاک ئەسـپاردنی دا کردبوومن سوپاسیان دەکردم. بەڵام، ئەوەی ڕاست بێ کارێکی زۆرم نەکردبوو. بەڵام چونکە بەڕاستی خۆشم دەویست، ئەو شانازییەیان پێدام. تەنانەت [دوکتور]سەعیدو خەڵکەکە بەتەواوی سەرلێشێواو ببوون. ئێستاش کە دوکتور سەعید لەبارەی قاسملوودا قسان دەکا، چاوەکانی پڕدەبن لە فرمێسک.

«ئەندامانـی ڕێبەرایەتـی بڕیاریان دا باشـترین شـێوەی وەفاداری بە قاسـملووی درێژەدانـی ڕێگەی خەباتیەتی. لەهەر شـوێنێک وێنەکەیـت دەدی. ئەوەش کارێک بوو لەکاتـی زیندوو بوونـیدا هەرگیز نەدەکرا. هەموو هونەرمەنـدەکان ڕێزیان لێدەگرت. مردنەکەی هەر ڕاست وەک لەدایکبوونێکی پڕ لەخەمو پەژارە دەچوو».

«کوژرانەکەی وەک سیمبوولێکی پیرۆزکەوتبووە دەستی کوردانەوەو ببوو بە «شارل دوگۆلی کورد» ئەمن پێم وایە زۆری پێخۆش دەبوو دەگەڵ دووچەکە خۆشەویستەکەی: وتووێژو دیالۆگ کوژرابا. زۆر لەوە دەترسـا ڕۆژێک لە ڕۆژان دەسـەڵات بەسەری دا زاڵ بێ. هێندێک کەس بەرنامەکەیان وەک «مدینە فاضلە» هەڵدەسـەنگاند. ئەو لەسەر

---

۱ - وتووێژ دەگەڵ گابریەل فێناندزو دەگەڵ نووسەر، حەممام بووحەجەر، ئەلجەزیرە ۱۹۹۱ .

۲- بێرنارد گراونژۆن. وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ۱۹۹۱.

ئەوە پێی دادەگرت کە بۆ گەیشتن بە دیموکراسی پێویست ناکا بەڕێگەی دیکتاتۆری
پرۆلتاریادا بڕۆیە پێش. پاش مەرگی ڕەحمان، کاتێک لەکوردستان دەگەڵ پیاوێکی لاو
قسەم دەکردو لێم پرسی دوکتۆر قاسملووی وەک چی دەهاتە بەرچاو، زۆر بە ساکاری
وەڵامی دایەوەو گوتی: «وەک دیموکراسی».

«قاسملوو پێی خۆش بوو بەبیروبڕوا یان، بەخەڵکی و ڕەنگە لە ئاخرین کۆبوونەوەشید
بە ژیانی خۆشی گەمەوگاڵتەی کردبێ. [دوکتور]سەعید زاراوەیەکی دەگێڕایەوە ک
دوکتور قاسملوو لەکاتی قسەکردن لەبارەی شەهیداندا[1] بەکاری دەبرد: «ئەگەر کەسێک
شۆڕشگێڕ بێ، مردنیشی کارێکی شۆڕشگێڕانە دەبێ».

فلۆڕانس وێبێر لە بیرەوەرییەکانی یەکێک لەو ڕۆژانەی دەگەڵ قاسملوو ببوو دەیگوت
قاسملوو لەنێو چیاکاندا پێی گوتوە: «پێم خۆشە لەکوردستان بمرم». هەروەها ناوبرا
ئەوەشی لە قسەکانی زیاد کردو گوتی: «ڕەحمان دەترسا لە ئورووپا بمرێ»[2].

شەوی ١٣ی ژووئیەی ١٩٨٩، هێلین لە ئاپارتمانێکی چکۆلە لە پاریسێ نووستبو
کە تەلەفون زەنگی لێدا. وەخەبەر هاتو پێی وابوو ڕۆژ بۆتەوەو چاوەڕوانی ئەوە بو
ڕۆژهەڵێ و گەرمی بێتەوە:

وەڵامی تەلەفونەکەی دایەوەو گوتی «هێلۆ»

نەیدەزانی ئەوکەسەی تەلەفونی بۆ دەکرد دەڵێ چی.

ماوەیەک چاوەڕوان مایەوە. پاشان، باسی ئەو ماوە کورتەی دەگێڕایەوەو دەیگوت
«ئەوجار زانیم چ بووە. کارەساتێکی بێوێنە بۆمنی بێچارە ڕووی دابوو».

گوتی: «نەسرین خانم. ببوورە. ناتوانم...» بەڕادەیەک پەشۆکابوو دەتگوت کابرایەکە
بە مەرگ مەحکووم کراوە. هەرنەی دەتوانی قسان بکا.

ئەوکەسەی تەلەفۆنی دەکرد گوتی: «کاک دوکتور مردوە».

هەردووکیان بۆ ماوەیەک بێدەنگ مابوونەوە.

هەروا دووپاتی دەکردەوەو دەیگوت: «ئەی هاوار... ئەی هاوار».

گووشیی تەلەفونەکەی داناو دەستی کرد بە هاتوچوو بە ژوورەکەیدا بۆ ئەوە
بێتەوە سەرەخۆ. بەڵام نەیدەتوانی. لەبەرخۆیەوە دەیگوت: «هەمووشتێک تەواو بو
پێوەندیی دۆستانەمان بەیەکجاری پساوە».

دوای ماوەیەک پێی وابوو گاڵتەیان پێکردوە. لەخۆی دەپرسی: «ئەرێ هەتا ئێس
زۆر کەسی نەناسراو تەلەفونیان بۆ نەکردووم؟ بەڵێ، بەڵێ. دەبێ شتێکی وابێ. دەب
تەلەفون لە حیزبی بکەم».

---

١ - وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ١٩٩١.

٢ - وتووێژ دەگەڵ گابرییەل فیرناندێزو نووسەر، پاریسن ١٩٩٠.

بەڵام، ئەوجارە لەنیوەشەویدا تەلەفونیان بۆ کردبووو پێی وابوو رەنگە ئەوجار راست بێو گاڵتەو شتی لەو بابەتە نیە. دەیزانی فەتاحی بەوەفا لە ڤییەن را تەلەفونی بۆ کردوە. دەنگی ناسیبوو. بەڵام، راستییەکەی ئەوە بوو نەی دەتوانی بەرووداوێکی راستەقینەی ئەوتۆ بڕوا بکا:

عەبدوڕڕەحمان چوو دەگەڵ گورگان دابنیشێ. رۆژێک پێشتر پێی گوتم دەچێتە ڤییەنو لەسەر ئەو بڕوایە بوو رەفسەنجانیو دەوڵەتی ئێران ناوێرن هیچی لێ بکەنو لەوە بە تەواوی ئەرخەیان بوو کە دەوڵەت پێویستی بە رێککەوتنێک دەگەڵ خۆیو دەگەڵ کوردەکان هەیە. بۆ ئەوەی بیروبڕوای توندوتیژی خەڵکی دنیا لە دژیخۆیان خاوکەنەوە پێویستیان بە رێککەوتنێک دەگەڵ ئێمە هەیە. هەروەها بۆ مانەوە لەسەر دەسەڵات پێویستیان بەو رێککەوتنە هەیە.[1]

پێوەندیی دۆستانەمان بەیەکجاری پسابوو. ئەو پێوەندییەی ئەوی شەوی هێلین فکری لێ دەکردەوە، شەوێک لەشەوانو لەساڵی ۱۹۵۱ پێک هاتبوو ئەویش ئەو شەوە بوو کە هێلین دەگەڵ تاقمی گۆرانیبێژانی زانستگە لە پراگ بۆ رێزگرتن لە پرۆفیسۆرێک گۆرانییان دەگوتن... هەر ئەوشەوەش دەگەڵ رەحمانی ئاشنا ببوو. لەتەمەنی نزیک بەهەژدەساڵیدا بووو رەحمانیش بیستو یەک ساڵە بوو. ئەوشەوە، تاقمی گۆرانی بێژەکان بە ئیستالینو شۆڕشی ۱۹۱۷ی پرۆلیتاریاشیان هەڵدەگوت ـ ئەوەش رێورەسمێک بوو کە بە شێوەی بیرو بڕوای ئایینی دڵو مێشکی داگرتبوون.

لەبەر ئەوە کە ئەو [هێلین] تەنیا کەسێک بوو ئینگلیزیی دەزانی، بەڕێوەبەری کۆڕەکە ناردبوویە لای چوار بیانیی پیاو کە لەدەوری مێزێک دانیشتبوون بۆوەی پێیان رابگا. هێلین زۆرزوو زانی کە دوویان هاونیشتمانی چێکن (یەکیان بە زاراوەی سلۆڤاکی قسەی دەکردو ئەوانی دیکەش یەکیان خەڵکی سووریەو ئەوی دیکەیان عێراقی بوو.

بەڵام، لەنەکاو بۆی دەرکەوت هەرچواریان زمانەکەیان دەزانیو هیچ پێویستییەکیان بەو نەبوو. لەنەکاو دەستیان کرد بە گاڵتە پێکردن بەویو ئەویش زۆر تووڕە بوو. بۆیە بەجێی هێشتن بەڵام بەڕێوەبەری بەرنامە داوای لێ کرد بچێتەوە لایان. گەڕایەوەو شەوێکی خۆشی دەگەڵ ڕابواردن. چوار پیاوەکە هەروا وەپێکەنینیان دەخست. لەبارەی گیروگرفتەکانیان لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستو خەباتی سیاسیی خۆیانەوە قسەیان بۆ دەکرد.

کاتێک وەختی رۆیشتن هات، هەرچواریان پێشنیاریان پێکرد بیگەیەننەوە ماڵێ. هێلین کچێکی زۆر جوان بوو: باریکەڵەو بە بەژنو باڵایەکی شەش فووتییەوەو مووی

---

۱ ـ ئەحمەد بن بیللا. وتووێژ دەگەڵ گابرییەل فێرناندزو دەگەڵ نووسەر. حەمام بووحەجەر، ۱۹۹۱ قسەکانی دیکەی بن بیللا لەو وتووێژە وەرگیراون.

ڕەش‌و چاوی شینێکی کەم ڕەنگ بوو.
کابرای سلۆڤاک پرسی: «بۆچی هەرچوارمان بچین؟ نەفەرێک بەسە«. دوایە، دەگەڵ خۆی گەیاندیەوە ماڵەکەیان‌و لەبەر دەرگاکەیان خودا حافیزیی لێکرد. دوومانگ دواتر، هێلین بە هەڵکەوت تووشی بۆوەو بۆی دەرکەوت کابرا سلۆڤاک نیەو کوردێکی ئێرانییە. ناوی عەبدوڕڕەحمان قاسملوو بوو.
ماوەیەکی کورت دوای جینایەتەکە، ژنێکی ئەمریکایی لە ئەمریکاوە نامەیەکی بۆ هێلین نووسی‌و داوای لێکرد لەوتارێکدا بۆ گۆڤارێک سەربردەی خۆی دەگەڵ قاسملوو بنووسێ. هێلین قبووڵی نەکرد. ژنەکە لەسەر داخوازەکەی سووروو هێلین بەناچار تەسلیم بووو پێوەندیی نزیک چل ساڵەی دەگەڵ قاسملوو لە وتارێکی هەزار وشەییدا نووسی‌و وتارەکەی بەو ڕستەیە کۆتایی پێ هێنابوو: «لە ڕۆژی یازدەی ژووئیەی ۱۹۸۹دا بۆ ئاخرین جار خودا حافیزیم لێ کرد».
هێلین نازانێ چەند جار خودا حافیزییان لە یەکتر کردبوو. تەنیا ئەوەی لەبیرە لەوکاتەوە بۆ یەکەم جار قاسملووی دیبوو ژیانی ڕاست وەک گژەبایەکی لێ هاتبوو چونکە سی‌وسێ جار ناچار ببوو جێگەی ژیانی بگۆڕێ‌و بۆ ماڵێکی دیکە بگوێزێتەوە. لە تاران لەنێوان ساڵەکانی ۱۹٥٤و ۱۹٥٦دا ناچار ببوو یازدە جار ماڵەکەی بگۆڕێ.
لەکاتێکدا لە کافەیەکی ڤییەن فینجانێکی چایی دەخواردەوە، دەی‌گێڕایەوە: «ژیانێکی پڕ لە ترسوخۆف نەبوو. نا. هەرگیز شێوەی ژیانی ئەو ڕۆژانەم لەبیر ناچێتەوە. بەڵام تەنیا گەڕان بە خیاباناندا نەبوو».
زۆرشتیان وەک یەک بوو؛ لە کاروباری چکۆلەی ماڵێوە هەتا باس‌و وتووێژ لە بارەی ستراتیژیی سیاسیدا. بەڵام، ئەو زۆرجار مێردێکی غایب بوو. هەربەینا بەیینێکیش بۆ مەئموورییەتی زۆر دوور دەچوو. بە پاسپۆرتی تەزویرەوە لەسنوورەکان تێپەڕ دەبووو بە شێوەی نهێنی دەژیاو ئازادی‌و ژیانی خۆی دەخستە مەترسییەوە. هەرگیز داواکاری هیچ شتێک نەبوو؛ لەنێو ئەو گژەبایەی ژیاندا، پێی خۆش باو پێی‌ناخۆش با دەبوو هەڵ بکا. پێی وایە ئەوە کە بە تەواوی خۆی خستبووە ژێر باری خۆشەویستیی قاسملووەوە بەهەڵە چووە ـ بەڵام هەرزوو بۆی دەرکەوتبوو ناتوانێ هیچ ئاڵوگۆڕێک لەو بوارەدا پێک بێنێ.

برگەی سێهەم
بن بیللا تۆمەتبار دەکا

رۆژێک دوای جینایەتەکە، پۆلیس بازجووییان لە سووزان کرد. سەرۆکی دایرەی پۆلیس، ئۆسوالد کیسلێر، کە بە پارێزگارییەکی تەواوەوە هەڵسوکەوتی دەکرد - چونکە کچی کابرایەکی بەناوبانگی ئەندامی حیزبی سۆسیالیست بوو - پێی‌گوت پیاوکوژەکان عێراقی نەبوون‌و ئێرانی کە جینایەتەکەیان بەڕێوە بردوە.

سووزان دەی‌زانی ئێرانییەکان پێیان خۆش نەبوو نەتاڵەبانی نە بن بیللا لە وتووێژەکاندا بەشدار بن. سووزان ئەو شتەی بە بن‌بیللا راگەیاند، ئەو کابرا پیرو وردبینە، کە بەهۆی بەشداری لە زۆرشەڕاندا بە تەواوی وشیارو دوورنواڕ بوو، گوتی ئەگەر پێشتر ئاگاداریان کردبا، زۆر باش دەی‌زانی ئەو بەرنامانەی داڕێژرابوون تەنیا بەمەبەستی کوشتنی چەند کەسێک بووە.

بن بیللا دەی‌گێڕایەوە: «پۆلیسان لە ماڵی سووزانێ دیتیانم‌و ئەمنیش ئەو شتانەی دەم زانین پێم گوتن. پێیان گوتم دەیانەوێ لە دایرەکەی خۆشیان قسەم دەگەڵ بکەن. ئەمن پۆلیسان زۆر باش دەناسم. سووزان بەهۆی دڵپاکییەکەیەوە پێی وابوو پۆلیسەکان پیاوی باشن. بەڵام، ئەمن دەم‌زانی شتێک لەگۆڕێدایە. سەرۆکی پۆلیسەکان وەک ماری بێ ئیجازە بووو لە هەوڵی ئەوەدا بوو سووزانێ فریو بدا».

دەیانەویست فریوی دەن: بەپێی شریتێکی تۆمار کراو، پێیان گوت قاسملوو داوای لەو - بن بیللا - کردبوو لە کۆبوونەوەکەدا بەشدار بێ، بەڵام، ئێرانییەکان نەیان هێشتبوو. پۆلیسەکان لێیان پرسی داخوا لەشوێنی جینایەتەکە بووە یان نا. ئەو گوتی: نا. ئەوجار لێیان پرسی داخوا دەزانێ بە فارسی قسە بکا.

«ئەگەر لەوێدا بەشدار بام، تەنانەت ئەگەر بێدەنگیش دانیشتبام، ئەوکات دەمتوانی ببمە شایەدێکی گرنگ. دوایەش پێم گوتن: «شریتەکەم پیشان دەن. چاویان لە یەکتر کردو گوتیان شتێکی وا دەگۆڕێدا نیە. یەکجار تووڕە بووم و پێم گوتن «ئێوە شەریکی جورمی ئێرانییەکانن. ئێوە ڕاستییەکانتان شاردۆتەوەو ئەوانتان نەگرت چونکە چەکوچۆڵیان لە ئێوە کڕیبوو. ڕۆژێکیان دەبمە سەرۆک کۆماری ئەلجەزیرەو سوێندتان بۆ دەخۆم ئێوەو دەوڵەتەکەتان، لێم دەبیسن. ئەو وەزعە بۆ هەتا هەتایە ناشاردرێتەوە. ئەنوەر برای من بووو دەبێ سزایەکەی بکێشن».

بەهۆی ئەو دژ کردەوەیە، بڕیاریان دا پرسیار لێکردنەکە تەواو کەن بەڵام بن بیللا بە هەق تووڕە ببوو.

بن بیللا گوتی: «دەی. درێژەی بدە. ئەتۆ پۆلیسی، کەڵەگای[1] بەڵێ کەڵەگای! لە ژیانمدا زۆرم لەو پاسەوانانە دیون. بەڵام، ئەتۆ پاسەوانێکی پلە خوارووی».

دوای ماوەیەک بن بیللا تووشی سووزان بووو پێی گوت: «مارێکی بێ ئیجازەیەو لەو کارەدا دۆستی ئێمە نیەو پاسەوانێکی بەدبەختەو خەڵکی کۆماری مۆزانە کە پێی دەڵێن ئوتریش. چەکوچۆڵو هەموو شتێک دەفرۆشن ـ تەنانەت شەڕەفیشیان دەفرۆشن».

بن بیللا پێوەندیی خۆی دەگەڵ ئێران پساندو وتارێکی لە دژی دەوڵەتی ئێران نووسیو بەتوندی مەحکوومی کرد. «شۆڕشێکی کردەوەی لەو چەشنە بکا ئیدی نابێ پێی بڵێی شۆڕش. شتێکی بێزهێنەرە. هەر ئەوڕۆژە شتێکم لە دژی ئێرانییەکان نووسی، لەو کاتیدا، هیچ کەس نەیدەزانی جینایەتکارەکان کێنو بە دوای جێپێی کەسانی دیکە دا دەگەڕان. هیچ گومانم لەوە نەبوو ئەوە ئەوان بوون. زۆر بە وردی بەرنامەیان بۆ داڕشتبوو. جینایەتێکی بێ ئەم لاو ئەولا بوو».

لەوڕۆژەوە لە ئێرانو شۆڕشەکەی بێزار بووم. وتارێکم لە ڕۆژنامەی «البدر»دا نووسیو لە ڕۆژنامەیەکی مانگانەشدا نووسیم. هەر لە سەرەتاوە دەم زانی شۆڕشەکە بەلاڕێدا دەڕوا، بەڵام وەزعەکەی ئەنوەری...»

بن بیللا پێی وایە ئێرانییەکان هیوادار بوون بەو وتووێژە ڕێککەوتنێکی گەورە بۆ دەوڵەتەکەی خۆیان وەدەست بێنن. بەڵام، بە کردەوە شتێکی وایان بۆ نەگونجا. ناوبراو دەیگوت: «قاسملوو دەبوو بکوژرێ. پێم وایە هەموو شتێکیان ئامادە کردبوو بۆ ئەوەی نەکا قاسملوو داخوازەکانیان قبووڵ نەکا، بێپسانەوە دەگەڵ تاران پێوەندییان هەبووو فەرمانی کوشتنەکەشی هەر لەوێڕا درا.

«لەسەر ئەو بڕوایەم کە باڵوێزخانەی ئێران لە ڤییەن دەستی تێدابوو. ڕەنگە لەهەموو

1 - وشە flic وشەیەکی فەرانسەییەو بۆ گاڵتە کردن بە پۆلیسان دەڵێن بەڵام «معادل»ـەکەی لە فارسیو کوردیدا نیە. بۆیە لە جیاتی ئەو وشەیە «کەڵەگا»م بەکار بردوە - وەرگێڕ.

وردەکارییەکان ئاگادار نەبووبن، بەڵام شەریکی جینایەتەکە بوون. داواکانی قاسملوو توندڕەوانەو زێدەخوازانە نەبوون‌و پێی وابوو دوای مردنی خومەینی، هەلومەرجەکە بۆ وتوویژ لەبارە. سەحراروودی زۆر لە رەفسەنجانی نزیک بووو زۆر باش لە پیلانەکە ئاگادار بوو. جینایەتەکە بێ ئاگاداریی ئەو نەدەکرا. رەفسەنجانی ئیجازەی دابوون ئەو جینایەتە بکەن.

پێیان وابوو [بە شەهیدکردنی قاسملوو] سەری بزووتنەوەی کوردو ئوپوزیسیۆن دەبڕن. قاسملووو جەلال تاڵەبانی دوو کەسایەتیی جیاواز بوون. قاسملوو ئەو شتانەی وەک وێنەیەک لە خۆیدا دەدیتن: پیاوێکی باش‌و شەرافەتمەندو پایەبەرز بوو.

بیروبڕوای دوو سەرۆک کۆماری پێشووی ئەلجەزایرو ئێران راست وەک یەک بوو:

بەنی سەدر دەیگوت: «زۆرم پێ سەیر بوو کە قاسملوو دەگەڵ ئەو جەماعەتە بێ فەرهەنگە وتوویژی‌دەکرد. هیچ پریستیژێکیان نەبوو، بەڵام، سووزان پێی گوتم قاسملوو بەتەواوی شەکەت ببووو بۆیە داوای وتوویژی دەکرد».

«لێم پرسی بۆ رەسووڵ لە بارەی ئێرانییەکانەوە لەمنی پرسیار نەکرد. بەڵام رەسووڵ لە هەر دوو لاوە لە ژێر گوشارێکی یەکجار زۆردا بووو ئەگەر شتێکی درکاندبا، بەخەیانەت تاوانبار دەکرا [کە بۆچی نهێنی‌یەکان وتوویژەکەی نەپاراستوە]. گومانم لەوەدا نیە کە رەفسەنجانی ئەو فەرمانەی دابوو. ئەوە وەزارەتی کاروباری دەرەوە بوو هەموو ئەو جینایەتەی بەرنامەڕێژی کردبوو. ئەو وەزارەتەش لەژێر دەستی رەفسەنجانیدا بوو. عەلی ئەکبەر هاشمی رەفسەنجانی لە ساڵی ١٩٨٠وە هەتا ١٩٨٩، سەرۆکی پارلمانی ئێران بووو لە ساڵی ١٩٨٩وە هەتا ساڵی ١٩٩٧ سەرۆک کۆمار بوو. ئێستاش بەرپرسی کۆڕی دەستنیشانکردنی قازانجی نیزام «مجمع تشخیص مصلحت نظام»ە. ئەو ئۆرگانە لەنێوان ئەنجومەنی شارەزایان «مجلس خبرگان»و پارلماندا نێوبژیوانی دەکا.

«لە ئێرانەوە پێیان راگەیاندین پێش ئەوەی جینایەتەکە ئەنجام بدرێ، لە بارەی ئەو کارەدا قسە دەکرا. یەکێک پرسیاری کردبوو «بۆچی رەسووڵ»؟ بەرپرسی «اطلاعات»یان رەزایی، سەرۆکی سوپای پاسداران لە وەڵامدا گوتبووی «منافق»ەو دەگەڵ ئوپۆزیسیۆن لە دژی رەفسەنجانی کاری کردوەو بێجگە لە چەند کەسی دیکە ئەمن‌و مونتەزیریشی دەگرتەوە».

بن بیللا هەرگیز نەگەڕایەوە بۆ ئۆتریش. هەرکات چووبووە ئەو وڵاتە، ئەوە ئەنوەر بوو لە فڕۆکەخانە چاوەڕوانی دەبوو. بەبێ ئەنوەر هەڵی نەدەکرد. دەیگوت ئێستا ئەوە سووزانە دێتە ئەلجەزایرو سەرمان لێ‌دەدا.

هێلین ڕۆژی یەکشەممە، ١٦ی ژووئیە لە پاریسەوە بەوەزعێکی تەواو پەشۆکاو گەیشتە ڤییەن. سەرەڕای درەوشانەوەی خۆر کە لە بەیانییەوە سەرانسەری شارەکەی داگرتبوو، چاوپێکەوتنی بەو کوردانەی لە فرۆکەخانەکە چاوەڕوانی بوون، ئاوری دەجەرگو هەناوی ئینسانی بەردەدا. هیچ کەس نەی دەزانی بۆچی قاسملوو دەبێ هەتا ئەو ڕادەیە بەهەڵە چووبێو بە پێی خۆی چووبێتە نێو داوێکی بۆیان دانابۆوە.

لە پاریس، ڕێوڕەسمی بەخاک سپاردنی بۆ سێ شەممۆ ئامادە کرابوو. بەلام، ڕۆژی دووشەممە، گیروگرفتێکی ئیداری بۆ بردنی تەرمەکان بۆ پاریسی بەتەواوی تێک دابوو. سێ شەممۆیە، تەنانەت سەعاتی چواری دوای نیوەڕۆیەش، کارەکە جێبەجێ نەبوو.

هێلین کە لە ڤییەن بۆ گواستنەوەی مەیتەکان تووشی ئەو هەمووە گیروگرفتە ببوو، لە نەکاو خەیاڵێکی یەکجار ناخۆش بە مێشکیدا هات: «ڕەنگە ئەوان نەبن». بۆیە، بڕیاری دا بچێتە ساردخانەکەو مەیتەکان ببینێ. هێلین دەیگوت: «عەبدوڵلا نەدەناسرایەوە. بەلام، بە خاڵەکەی سەر کوڵمەی ناسیمەوە».

قاسملوو تەواو گۆڕا بوو بەلام هەر دەناسرایەوە. تەرمەکەی بەڕوونیی لەسەر تابووتێکی چەرخدار بووو بالنجێکی لەبن سەری بوو. پزیشکەکان، هەر بەوجۆرەی تاقیکارییان لەسەر عەبدوڵلای کردبوو، قاسملوویان رووت کردبۆوە بۆوەی بەوردی چاو لە هەموو شوێنێکی بەدەنی بکەن. لە بەرچێلی ڕا هەتا خوارەوەی نینۆکی [کەبەر گوللان درا بوو] بە بەنێکی ئەستوور درووبوویانەوە. [ئەو دورینەوەیە شوێنی نەشتەرگەری بۆ پشکنینی جەستە (کالبد شکافی)بوو نەک شوێنی گوللەکان ـ وەرگێڕ]

تەرمەکەیان شوشتبووو مووی ڕەشی سەری تەواو ئالۆز ببوو. لۆکەیان دەلووتیو دەگوێی چەپەی ئاخنیبوو. نەرمەی گوێچکەکانی لەنێو ئەو بەشەی پێستیدا کە خوێنی تێگەڕابوو زۆر سپی دیار بوو. یەکێک لەو شوێنە ڕەش هەڵگەڕاوانە لەلای گوێچکەی چەپیو لە نزیک شوێنی ئەو گوللەیە بوو کە بۆی هەیە بووبێتە هۆی مردنی. یەکی دیکەیان وەلای ڕاستی ملی کەوتبوو کە لەوێ سێ گوللەی وێ کەوتبوونو لە بەدەنی چووبوونەدەر.

چوار برینەکە ـ کە سێیان لەنێو بەدەنیدا مابوونەوەو یەکیان چووبووە دەر ـ بەتەقەڵ دوورابوونەوە. گوللەیەکیان وەلاجانگی، یەکی دیکەیان وەنێوچاوانی، یەکی دیکە وەئێسکی ژێر چەنەگەیو چوارەمیشیان وەلای ڕاستی ملی کەوتبوو. ئەوتەقەلانەی لەنێوچاوانیان دابوو برۆکانی بەرز کردبوونەوەو لە ئاکامدا دیمەنێکی سەیری لە دەموچاوی دروست کردبوو. زاری نیوە ئاواڵە بووو وا وێدەچوو لە بەرامبەر ئێشو ئۆفێکی زۆردا دژکردەوەی لەخۆی پیشان دابێ. بەلام ناکرێ وابووبێ چونکە گوللەکان

هەر یەکجێ کوشتبوویان. دوو گوللە لەمێشکیدا مابوونەوە.

ڕێکخراوی پزیشـکیی فەرانسـەش دووکەس لە کاربەدەسـتانی خۆی ناردە ڤییەن بۆوەی لە پرۆسـەی ڕەسمیی پرسـەکەدا هاوکاری بکەن. باڵوێزخانەی فەرانسەش بۆ بردنـەدەری مەیتەکان لـە ڤییەن هاوکاریی کردن. ڕۆژی چوارشـەممە، ١٩ی ژووئیە - کەسـیش نازانێ چۆن - تەرمەکانی قاسـملووو عەبدوڵڵا قادری ئازەر مۆمیایی کرانو بەڕێیان کردن بۆ پاریس.

لـە پێتەختی فەرانسـە، فاتووش هاڵەکەی ئەنسـتیتووی کوردی ئامـادە کردبوو بۆ ئـەوەی ڕێوڕەسـمی ئەو شـەوە پیرۆزە لەوێ بەڕێـوە بچێو دەیگوت: «سـێمێزی لێبوون بۆوەی تابووتەکانیان لەسـەر دانێین. داوای مەلافەیەکم کرد بەڵام نەیان بوو. تەنیا مەلافەیەکمان هەبوو کە بۆ ناشتنی یۆڵماز بەکارمان بردبوو بەڵام بەکار نەدەهات. ناچار بووم بێکەمە دوولەتو سەرانسەری شەوێ خەریکی دروونەوەیان بووم. بەیانیی ڕۆژی دواتر، ڕاسـت وەک ڕێوڕەسمی بەخاک ئەسپاردنی یۆڵمازی بوو. یەک خەبات، بۆیەک نەتەوەو لەیەک گۆڕستان...»

دوکتـور بۆنۆ دەیگێڕایەوە: «نەمـان دەزانی دەتوانین لەکوێ بیـان نێژین. دەبوو تێبکۆشـین لە پاریس بەخاکیان بسـپێرینو ئاخرییەکەی شـوێنێکمان لە پێرلاشێز بۆ دیتنەوە».

بڕگەی چوارەم
راپۆرتی دوو پۆلیسان

ئـەو رۆژەی تابووتەکانیـان لـە ڤییـەنڕا بـردە پاریـس، هێلین‌و کوردەکان هێشـتا شـتێکی زۆریان لەبارەی جینایەتەکەوە نەدەزانـی، بەڵام لەوەدا هیچ گومانێکیان نەبوو جینایەتـکارەکان ئێرانـی بوون. دەیان زانی قاسـملووو قادری ئازەر لـە وتوویژەکەدا بەشدار بوون. بەڵام هەتا جینایەتەکە رووی نەدا کەم کەس دەی‌زانی وتوویژێکی ئەوتۆ لەگۆڕێـدا بووە ـ تەنانەت حیزبیش ئاگادار نەبـوو. جینایەتەکە کارێکی یەکجار قێزەون بـوو. لـە ئاکامدا، هەتا هەتایە، خەڵـکان لێیان بەگومان دەبن. بۆ ژنەکەی قاسـملووی‌و بـۆ رێبەرەکانی حدکا، لێکۆڵینەوەیەکی یەکجار دووردرێژو پڕزەحمەت‌و دەردەسـەر دەستی پێ‌کرد. هاوکات دەگەڵ ئەو لێکۆڵینەوەیە، دایرەکانی پۆلیسیش بەوردی بەدوای جینایەتەکەوە بوون.

راپۆرتی دەزگای پۆلیس ئەو راسـتییانەی پێوەندییان بـە جینایەتەکەوە هەبووە بەم شێوەیە رێک خستوون:

* ئـەو جێگەیەی کوژراوەکانی لێ دانیشـتوون‌و سـەحرارووردی شـایەدی بۆ داوە، دەگەڵ برینەکانی کوژراوەکان‌و مەسیری گوللەکان ناخوێنێتەوە.

* بەپێـی ئەو جێیانەی گوللەکانیان وێ‌کەوتوون‌و بە پێی برینەکانی کوژراوەکان، وا دەرکەوتوە چەکدارەکان دووکەس بووبن.

* لە دوو چەکان کەلک وەرگیراوەو هەردووکیان دەمانچە بوون: یەکیان [دەمانچەی] بارێتاو ئەوی دیکەیان دەمانچەی لاما بووە. بە هەرکام لەو دوو چەکانە هەشـت گوللە

هاویــژراون. لە گوللەی بێدەنگ کەلک وەرگیراوە. ئەوەش لە ڕێگەی تاقیکاری لەســەر دەمانچە لاماکە، شوێنەواری بیولوژیکی دۆزراوەتەوە.

* قاسملوو کاتێک گوللەکانی وێکەوتبوون لە نێوان مێزێک و کاناپەیەکدا بووەو پشتی لە پەنجەرە بووە. لە پێشدا دوو گوللەی دەمانچەی بارێتای وەلاجانگی کەوتبوو. کەوابوو کابرای پیاوکوژ لە نێوان مێزەکەو کاناپەکەدا بووە.

* بەو دوو گوللانە، قاســملوو وەئەرزی کەوتبووو لە حاڵێکدا پشتی بە کاناپەکەیەوە نابــوو بەنیوە پاڵدانەوەیەک درێژ ببوو. لێرەدا، ئــەوەی دەمانچە لاماکەی پێ بووە، لێی دێتە پێش و گوللەیەکی لە نێوچاوانی دەدا. ناتوانین بەوردی بڵێین بۆچی شێوەی کەوتنی قاسملوو دەگەڵ دووکەسەکەی دیکە جیاوازیی هەبووە.

* عەبدوڵڵا لەنێوان قاســملووو ڕەســووڵیداو قاســملوو لەلای دەستی چەپی بووەو ڕەســووڵ لەلای دەستی ڕاستی و لەپێش کاناپەکە بوو. لە پشتەوەڕاو لەلای چەپەوە بە دەمانچەی لاما لێیان دابوو. کابرای تەقەکەر دەبێ لەپێش سەندەڵییەکی و لەلای چەپەوە لە پشت عەبدوڵڵای بووبێ.

* کاتێک عەبدوڵڵا ســەری وەرسووڕاندوە هەستاوەتە ســەرپێ و وەئەرزی کەوتوە. هەرلەوکاتــەدا، کابرای چەکــدار وێدەچی بە دەمانچە بارێتاکەی لەو بەرێرا لێی دابێ. دوای ڕەســووڵی وەئــەرزی کەوتبوو چونکە لەژێر مێزەکــە بەربۆوە. کاتێک کە هاتوە بەربێتەوە گوللەیەک وەملی و یەکێش بەدەمانچەی لاما وەنێوچاوانی کەوتبوو.

* ڕەســووڵ لەتەنیشت عەبدوڵڵای لەســەر ئەرزی کەوتبوو. دوو یان سێ جاران بە دەمانچەی لاماو لەلای چەپەیڕا گوللەی وێکەوتبوون و کەوتبووە سەر ئەرزی. ڕەنگە دوای ئەوەی کەوتوە، گوللەیەکیان لەملی و یەکێشــیان لەسەری دابێ کە زۆر وێدەچێ بە دەمانچەی بارێتا بووبێ.

* سەحراروودی تەنیا گوللەیەکی وێکەوتبوو. گوللەکە باسکی چەپەی کون کردبووو بە پشتەوەیدا هەڵکشابووو وەملی کەوتبوو لە زاری دەرپەڕیبوو. نەش زانراوە لەوێڕا بۆکــوێ چووە کــە لەکەلەکەی چەپەی ســەحراروودی ڕووبەڕووی کابــرای تەقەکەر بووەو ڕەنگە باســکی چەپەی بۆلای وی ڕاگرتبێ. هەتا ئێســتا ئەوە ڕوون نەبۆتەوە کە لە سەرەتای دەست پێکردنی جینایەتەکە لەکوێ بووە.

* قسەی ســەحراروودی کە گوتوویە گوللەکان لەلای دەرگاکەوە هاوێژراون دەگەڵ تاقیکاریی شــیمیایی لەسەر شــوێنەواری گوللەکان لەسەر لیباسی قوربانییەکان جوور نایەتەوەو گوللەکان هەر لە نزیکەوە هاوێژراون.

پاشــان، لەو عەکســانەدا کە پۆلیس داویە بە دادوەرەکان، تەرمی قاســملووی لەسەر ئەرزییەو پاڵی وەکاناپەکە داوە. وێنەکان شــتێک پێشــان دەدەن کەدەگەڵ ئەوەی ئازاد

دەڵێ‌و دیونی بە تەواوی جیاوازیی هەیە.

راپۆرتێکی دواتر، زانیارییەکانی بە شێوەیەکی روون‌و زۆر کورت لە بارەی راستییەکاندا دەرخستوە:

١ـ دووکەس بەدوو دەمانچەی بێدەنگ کراو تەقەیان کردوە.

٢ـ تەقەکەرەکان لە دوو شوێنی جیاواز بوون.

٣ـ لە مەودای زۆر کەمەوە تەقەیان کردوە.

٤ـ هیچ کام لە تەقەکەرەکان لە نزیک دەرگاکە نەبوون.

٥- ئاکامی راپۆرتەکە دەگەڵ قسەکانی سەحراروودی جیاوازە.

بەکورتی:

دوکتور عەبدورڕەحمان قاسملوو بەسێ گوللان‌و بێ‌گومان بە دەستی دوو چەکداران کوژراوە.

گوللەکان تەواو کوشەندە بوون.

دوو گوللەیان دەنێو کەللەی سەریدا دیبوونەوە کە بەروونی دەریان دەخست بە چ چەشنە چەکێک هاویژراون: ئەوەی لەلاجانگی درابوو بە دەمانچەی بارێتا هاویژرابووو ئەوەی دیکەیان کە لە نێوچاوانی درابوو بە دەمانچەی لاما.

کاتی هاویژرانی ئەو گوللانەش دیاری کرابوو. دوکتور قاسملوو بە دوو گوللان کوژرا بوو کە یەکێکیان وەلای چەپەی سەری (بە دەمانچەی بارێتا) کەوتبووو ئاخرین گوللەش بە دەمانچەی لاما هاویژرابووو وەنێوچاوانی کەوتبوو.

بڕگەی پێنجەم
زستانی ڤییەن

کوژرانی دوکتور قاسملوو کۆتایی هاتنی ڕاوەدوونانێکی دوورو درێژ بوو کە زۆر لەمێژ بوو بۆ کوشتنی وی وەڕێ خرا بوو. پاش ئەوەی ستراتیژیی ڕێژیم بۆ کوشتنی لە چیاکاندا بەهیچ کوێ نەگەیشت، چەند ساڵێکی خایاند هەتا توانیان داوێکی دیکەی بۆ دابنێنەوە. ئەو داوەیان کە دەبوو قاسملوو لە ڤییەن و لە ڕێگەی یەکەمین بەرنامەی وتووێژەوە تێی بکەوێ، لە زستانی ٨٩ - ١٩٨٨دانرابۆوەو لە هاوینی ١٩٨٩دا بە کوژرانی وی کۆتایی هات. لەو بەرنامە مەرگهێنەدا کە بۆ کوشتنی قاسملوو ئامادە کرابوو، فازڵ ڕەسووڵ تەنیا ئامرازێک بووو ئەویش دوایە وەدەر کەوت.

هاوینی ساڵی ١٩٨٦، بە نزیک دەفتەری سیاسیی قاسملوو لە کوردستانی عێراقدا ڕابردم. مەکتەبی سیاسیی یەکیەتیی نیشتمانی لەوێندەری نزیک بوو. تاڵەبانی هاونیشتمانێکی عێراقی بوو لەتارانەوە یارمەتییان دەدا؛ قاسملووش کە ئێرانی بوو، لەلایەن بەغداوە پشتیوانیی لێ دەکرا. ئەوە یاسایەکی دوولایەنەی دژ بە یەکن کە بۆ ساڵیانێکی دوورو درێژ ئیمکانی ژیانی بۆ کوردەکان پێک هێناوەو تاڵەبانییش بەم شێوەیەو بە کورتی لێکی دەداتەوە. «ئێمەی کورد مافی خۆمانە لە گێرەو کێشەی نێوان ئەو دەوڵەتانە بە قازانجی خۆمان کەلک وەربگرین کە ئێمەیان دابەش کردوەو بەسەرماندا زاڵن. دیارە هەتا ئەو ڕادەیەی سەربەخۆیی [سیاسی]ی خۆمان بپارێزین و لەدژی کوردەکانی بەشەکانی دیکەی کوردستان شەڕ نەکەین.

تاڵەبانی خەریک بوو دەچوو بۆ تاران و لە قاسملووی پرسی داخوا هیچ پەیامێکی

هەیە بی نێری.[1]

قاسملوو لە وەڵامدا گوتی: «ئەگەر ئەوان ئامادەی وتووێژ بن، ئێمە ئامادەین».

چەند رۆژ دواتر لە تاران، هاشمی رەفسەنجانی لەبارەی قاسملوودا پرسیاری لە تاڵەبانی کردو گوتی: «چۆنە؟

دەی‌بینی؟ راستە بریندار بووە»؟

لەتاران پێیان وابوو قاسملوو لە بۆمبارانەکەی دەفتەری سیاسیدا بریندار بووە.

تاڵەبانی وەڵامی دایەوەو گوتی« «دیارە دەی‌بینم. ئێمە دراوسێین. هەر پێش هاتنم، دیتوومەو زۆر باشە. هەمیشە پێ‌دەکەنێ».

رەفسەنجانی پرسی: «هەڵوێستی چۆنە»؟

«لەبارەی چیدا»؟

«لە پێوەندی دەگەڵ ئێمەدا».

تاڵەبانی لە وەڵامدا گوتی: «بۆ دۆزینەوەی رێگەچارەیەکی سیاسی‌و ئاشتیخوازانە ئامادەیە».

رەفسەنجانی بە مرخە مرخێک گوتی: «زۆر جالبە»و هیچی دیکەی نەگوت.

لە رۆژەکانی ئاخری ساڵی ١٩٨٦دا، ئاغای موحەممەدی، نوێنەری هەمەدان[2]و یارمەتیدەری رەفسەنجانی بە تاڵەبانیی گوت دەیانەوێ دەگەڵ عەبدوڕڕەحمان قاسملوو وتووێژ بکەن. بەو مەرجەی پێشمەرگەکانی حدکا لەشەڕ دژی عێراق هاوکارییان بکەن.

شتی وا ئیمکانی نەبوو. تاڵەبانی وەڵامەکەی قاسملووی بۆ ئێرانییەکان نارد: «کاتێک چوومەوە دەفتەری سیاسیی حدکا، دوکتور قاسملوو پێی گوتم ئێمە ناتوانین لە دژی عێراق شەڕ بکەین. بەڵام، ئەگەر ئێرانییەکان راست دەکەن، ئێمە ئامادەین وتووێژیان دەگەڵ بکەین. دەیانتوانی کۆڕێکی نوێنەرایەتی بنێرنە دەفتەری سیاسیمان‌و چاومان بەیەک بکەوێ».

لە ئاوریلی ١٩٨٧دا، ئێرانییەکان دەیانگوت ئامادەین وتووێژ بکەین. لەو رۆژانەدا، شەڕێکی گەورە رووی‌داو هێزەکانی تاڵەبانی ناوچەیەکی گەورەی [کوردستانی] عێراقیان گرت. تاڵەبانی دەیگوت: «ئێرانییەکان لەوێ بوون‌و هاتبوونە سەر ئەو بڕوایە کە قاسملوو ئامرازێکی دەستی عێراقییەکان نیە. لە کۆتاییەکانی ساڵی ١٩٨٧دا کاتێک لە کوردستانەوە گەڕامەوە تاران بۆوەی برۆمە سەفەری دەرێ، جارێکی دیکەش پێیان گوتم، زۆریان پێ خۆشە لە دەرەوەی ئێران [قاسملووی] ببینن».

---

١ - جەلال تاڵەبانی، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، مەکتەبی سیاسیی یەکیەتیی نیشتمانی لە کوردستان، لەسەر سنووری ئێران ـ عێراق ١٩٨٥.

٢ - جەلال تاڵەبانی، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١، باقیی قسەکانی تاڵەبانی لەسەر یەك لەو وتووێژە وەرگیراون

قاسملوو ئیمکانی وتووێژکردن دەگەڵ حیزبی ڕەد نەکردەوەو دەفتەری سیاسی لە بارەی ئەو کارەدا کۆبوونەوەو تەئییدیان کرد ـ بەو مەرجە ئەمنییەتی وتووێژکەران بە تەواوی بپارێزرێ‌و ڕێبەرانی حیزب لە هەموو وردەکارییەکانی وتووێژەکە ئاگادار بکرێن.

قاسملوو پاریسی بۆ شوێنی وتووێژەکە پێشنیار کرد، بە بڕوای شەڕەفکەندی، ئەگەر وابایە، کاربەدەستانی دەوڵەتی فەرانسە ئاگادار دەکران، چونکە ئەوان دۆستی حیزب بوون‌و کۆبوونەوەکەیان بە نهێنی ڕادەگرت. بەڵام ئێرانییەکان لەوەڵامدا گوتیان پێوەندییان دەگەڵ فەڕانسەی خراپەو لە جیاتی وێ بێرلین ـ یان پێشنیار کرد.

قاسملوو ئامادە نەبوو بچێتە ئەڵمان. تاڵەبانی دەی‌گێڕایەوە: «لەوێ هیچ دۆستێکمان نەبووو نەمان دەتوانی لە سەلامەتییەکەی [قاسملوو] ئەرخەیان بین».

ئێرانییەکان سویسیان پێشنیار کردو قاسملوو ڕەدی کردەوەو دەگەڵ تاڵەبانی ڕاوتەگبیری کرد. ئەویش بە قاسملووی گوت یەکیەتیی نیشتمانی لە ڤییەن ڕێکخراوەیەکی باشی هەیەو ئێرانییەکانیش هەروا. «ئێمە، یەکیەتی، چەکوچۆڵیشمان لەوێ هەبوو. حدکاش هەروا».

وتووێژەکان دەستیان پێ کردبوو. ئەوە یەکەمین جار بوو کۆماری ئیسلامی چەند نوێنەرێکی دەناردنە دەرەوە بۆوەی لە دەرەوەی وڵات چاویان بە ڕێبەرێکی کورد بکەوێ ـ ڕێبەرێک کە وەک کەسێکی یاغی چاویان لێ‌دەکردو لەنێو چیاکاندا دەژیا. هەلومەرجەکە ئەوەندە نا ئاسایی بوو کە قاسملوو یەکێک لە قسەکانی باوکی بە پارێزەوە دووپات دەکردەوە: «ئەگەر ئێرانییەکت دی، بی‌کوژە یان هەڵێ ـ چونکە ئەگەر وا نەکەی، فریوت دەداو دەتکوژێ».

تاڵەبانی بە جەخت دانانەوە دەیگوت یەکەم دەوری وتووێژەکان «لەژێر چاوەدێری‌و نێوبژیوانیی ئێمەدا بوو. هەموو شتێکمان ئامادە کردبوو، ماڵ، ماشین‌و هتد. چوومە ڤییەن‌و بە وەزیری نێوخۆییم گوت پێویستمان بە ژمارەیەک نیگابان هەیە. ماشێنێکی دامێ‌و پۆلیسە ئوتریشییە چەکدارەکانیشی کردە نیگابانی من. سێ ئاپارتمانمان دیتنەوە. هەرگیز کۆبوونەوەکانمان لەیەک شوێن دووپات نەدەکردەوە.

«یەکەمین کۆبوونەوە بەیانی بەڕێوە چوو. دووکەس لە چەکدارەکانمان لەبەر دەرگا دانابوو. چەکێکم پێ‌بوو. قاسملووش لە کیفێکی چکۆلەدا دەمانچەیەکی پێ‌بوو. بە ئێرانییەکانمان نەگوتبوو کۆبوونەوەکە لەکوێ دەبێ. هەموو شتێکمان بۆ میوانداری لەوان ئامادە کردبوو،و بەیانییەکەی ئەوێ ڕۆژێ ماشێنێکمان نارد بیان هێنێ. نەیان دەزانی دەبێ بچنەکوێ. کۆبوونەوە دوای کۆبوونەوە، شوێنەکەمان دەگۆڕی‌و بەم جۆرە هەرگیز نەیان دەزانی کۆبوونەوەی دوایی لەکوێ دەبێ. قاسملووو عەبدوڵلاو ئەمن پێش هەموو

کەس دەچووین. هەموو نیگابانەکانمان چەکدار بوون».
کۆبوونەوەکە لەنێوان ٣٠و ٣١ی ژانویەی ١٩٨٩ ئەنجام درا. وتووێژکەرە ئێرانییەکان
هەمیشە دووکەس بوونو بۆ ئاخرین کۆبوونەوە، سێ ئێرانی هاتبوون. دەیانگوت پیاوی
سێهەم نیگابانیانە. بەپێی قسەکانی تاڵەبانی، کەشوهەوای کۆبوونەوەکان توندوتیژ
بوو. «جاروبار، دوکتور قاسملوو بەتوندیو جاری واش بوو زۆر بە توندی قسەی
دەکردن».
ئاخرییەکەی بڕیاریان دا دووبابەتان لە بەرنامەی کارەکەیاندا بگونجێنن: یەکەم با
رەسمی ناسینی حدکا وەک حیزبێکی بتوانێ بۆ خودموختاری تێبکۆشێو تەنانەت
خەباتی چەکدارانەشی بۆ بکا[1]؛ رۆژنامەو بڵاوکراوەی تایبەت بە خۆی هەبێو هتد.
دووهەمین بابەت وتووێژ لە بارەی خودموختاری بۆ کوردستان بوو. کۆبوونەوەکان بەو
بابەتە تەواو بوون. سەرکەوتوو نەبوو، بەڵام سەرەتای رێککەوتنێک بوو.
بەڵام، کاتێک تاڵەبانی گەڕایەوە تاران، هەلومەرجی سیاسیی نێوخۆیی گۆڕابوو.
ئێرانییەکان بە ئاشکرایی ددانیان بەو راستییەدا دەنا کە لەنێو خۆی رێژیمدا دوو روانگەی
تەواو جیاواز هەنو دژی یەکترن. خومەینی نەخۆش بووو رۆژ دەگەڵ رۆژ وەزعی خراپتر
دەبووو گێرەو کێشە لەسەر جێ نشینی توندوتیژ دەبوو. ئەوانەی لایەنگری توندوتیژی
بوون گوشارێکی توندیان کەوتبووە سەرو بە راشکاوی دەیانگوت توندڕەوەکان دژی
وتووێژنو تاڵەبانییش دەیزانی ئەوە راستە.
رۆژێکیان دەوڵەتی ئێران بە تاڵەبانیی راگەیاند کەسانی سەربەوی زۆری لەسەر
دەڕۆنو بۆیە دەیانەوێ وتووێژەکان وەدوایە خەن. تاڵەبانی نامەیەکی بۆ قاسملوو
نووسیو روانگەکانی قاسملووی قبووڵ بوو. تاڵەبانی هاتبووە سەر ئەو بڕوایە کە
ئێرانییەکان ئامادە نین هیچ ئیمتیازێک بدەن.
تاڵەبانی بەو ئاکامە گەیشتوە کە: «ئەوەی راست بێ، خوازیاری رێککەوتنێک یا
رێگەچارەیەک نین، بەڵام هەرگیز پێم وانەبوو دەیانەوێ بیکوژن».
بەپێی رێککەوتنێک، قاسملوو گەڕایەوە کوردستانو بۆ نێوچیاکان. کاسێتێکی زەبتی
سەوتی لە بارەی وتووێژەکان دەگەڵ خۆی بۆ حیزبەکەی هێنابۆوە. بە ئەندامانی دەفتەری
سیاسیی گوت دەگەڵ ئێرانییەکان رێک کەوتوون، کۆبوونەوەی ئایندە لەکوردستان بێ.
دەیگوت: «چوونمان بۆ ئورووپا بایەخێکی نیە». دەتوانین وتووێژەکان لەسەر سنوور
درێژە پێ بدەین». بەڵام، دەفتەری سیاسیی موخالیفی ئەو روانگەیە بوو، چونکە بۆ
پاراستنی ئەمنییەتو بۆ بە نهێنی هێشتنەوەی هیچ گەرەنتییەک لە گۆڕێدا نەبوو. هەروەها

---

١ - رەنگە ئەمە هەڵەی نووسەر بێ. ئەگینا رێی تێ ناچێ شتی وا خراپتە بەرباس — وەرگێر.

دوای ئەوە کە گوێیان لە شریتەکە گرت کە بۆ ماوەی چەند سەعاتان لە بارەی شتەکەدا قســەیان کردن، دەفتەری سیاســی بەو ئاکامە گەیشت درێژەدان بە وتووێژەکان کارێکی بێ فایدەیە.

شەڕەفکەندی دەیگوت: «بەر لە هەموو شتێک، ئەو نوێنەرە سیاسییانەی ناردبوویانن بەرادەی دوکتور قاسملووی زاناو تێگەیشتوو نەبوون. نوێنەرێکیان دەوڵەت ناردبووی‌و ئەوی دیکەیان هی سـوپای پاســداران بوو. هیچ کامیان سیاسەتوان نەبوون. سکرتێری گشتیی حدکا ئیدی ئامادە نەبوو دەگەڵ کەسانی پلەی خوارووی ئەوتۆ وتووێژ بکا».

لە درێژەی قسەکانیدا گوتی: «بێجگە لەوەش، روون کردنەوەی ئەوە کە خودموختاری چییە، کارێکی خۆڕایی‌و بێ فایدە بوو. ئێمە پێشــتر بابەت‌و راگەیاندراوێکی زۆرمان لەو بارەیــەوە بڵاو کردبۆوەو دەوڵەتی ئێــران زۆر باش دەی‌زانی خودموختاری چ واتایەکی هەیە. گرنگترین شــت ئەوە بوو داخوا ئەوان قبووڵی دەکەن یان نا ـ بۆوانیش ئەوە بوو داخوا دەکرێ بە رەسمی رابگەیەنن دەگەڵ پرەنسیپ‌و بابەتە سەرەکییەکانی خودموختاری موافیقن. ئێمە ئامادە بووین خەباتی چەکدارانە وەلانێین‌و لەبارەی نێوەرۆکی خودموختاریدا وتووێژ بکەین. پرۆســەکە دەی‌توانی ساڵێک یا دووساڵان درێژەی هەبێ، بەڵام، شەڕەکە تەواو دەبووو بابەتە سەرەکییە لەگۆڕانەهاتووەکانی خودموختاری دابین دەبوون. پێمان وابوو لە رێگەی وتووێژەوە دەتوانین بە رێککەوتنێکی باش بگەین»[1].

بۆیە، بە پێی رێککەوتنەکەی مانگی مارس، دەفتەری سیاسی نوێنەرێکی ناردە ڤییەن بـۆوەی دەگەڵ نوێنەرانی دەوڵەتی کۆماری ئیســلامی تەماس بگــرێ‌و ئەو پیامەیان پێ بگەیەنێ.

بەڵام، ئەوە شــەڕەفکەندی بوو نەک قاســملوو ئەو ســەفەرەی کرد، ئێرانییەکان دیار نەبوون‌و نەهاتنەکەی خۆیان بەوە پاساو دەدا کە کاروبارێکی زۆریان هەبووەو نەخۆشیی خومەینی هەموو شتێکی لێ تێک داون.

بەڵام قاسملوو هێشتا بەدڵەوە خوازیاری رێککەوتنێک دەگەڵ تاران بووو پێی خۆش بــوو پێــش ئەوەی تاران‌و بەغدا لێک نزیک ببنەوە بەمەبەســتی خۆی بــگا. لەو بارەیەوە بەتاڵەبانیی گوت: «دوایە، هیچ شــتێکمان وەگیر ناکەوێ‌و ناتوانین هیچ وەدەست بێنین‌و لایەنی بەرامبەریش مل بۆ هیچ شتێک راناکێشێ».

تاڵەبانی دەیگوت: «لەرێگەی نێوبژیوانی لەنێوان ئێمەو دەوڵەتی عێراقدا، قاسملوو پێی دەگوتم دەبێ وتووێژ بکەی. لێکدانەوە سیاســییەکەی دروســت بوو چونکە ئەگەر هاتباو ئێران‌و عێراق بەرێککەوتنێک گەیشــتبان، کــوردەکان هیچیان وەگیر نەدەکەوت. پێم وایە

---

١ - سادق شەرەفکەندی کە بێرنارد گرانژۆن وتووێژی دەگەڵ کردبوو، سکرتاریای حیزب لە کوردستان، سنووری ئێران‌و عێراق، ١٩٩١.

هەر لەبەر ئاکامێکی ئەوتۆ بوو قاسملوو پەلەی دەکرد».
قاسملوو لەو بیروفکرانەدا تەنیا بووو خەڵکەکەی بڕوایان بەو وتووێژە نەبوو. بۆ
لەمانگی ژوئیەی ١٩٨٩دا، بێ ئەوەی هیچ کەس ئاگادار بکا، ڕۆیشتە ڤییەن. تەنیا
ژنەکەی‌و چەند ئاشنایەکی فەرانسەیی‌و ڕەسووڵ‌و عەبدوڵلای گوتبوو ـ و بەرێکەوت،
بیللاش لەو کارە نهێنییە ئاگادار ببوو.
دوای دووسالان، لە هۆدەیەکی هوتێلێکی پاریس، تاڵەبانی باسی هەموو ئەو شتانە
دەکرد کە بوونە هۆی کوژرانی هەڤاڵەکەی‌و دەیگوت: «لەبەر ئەوە بوو هەموو شتێکیا
ئامادە کردبووو ئەگەر ئێمە دەگەڵیان مابایین، نەیان دەتوانی پیلانەکەیان بەرێوەبەر
نەیان دەتوانی لەیەک ڕۆژدا دوو ڕێبەری کورد بکووژن».
«ئەمن نازانم قاسملوو بۆچی فریوی ڕەسووڵی خوارد، چونکە ئیدی قاسملوو
نەدیتەوە. چەند نامەیەکی بۆ ناردم، لە نامەکاندا گلەیی کردبوو بۆچی کەسانی سەر
یەکیەتی هێندێک شتیان درکاندوە. ئەمنیش چونکە ڕاستی دەکرد، لێم قبووڵ کرد. زۆ
تووڕە بوو. ئەمنیش پێم گوت ئەتۆش باش دەزانی کوردان نهێنی پارێز نین».
تاڵەبانی دەیگوت: «زۆرم پێ سەیرە وازوو بڕیاری داو قبووڵی کرد بێ‌هیچ نیگابانێ
بچێتە کۆبوونەوەکە. بەڵام، ئەرکی قاسملوو، پێش هەموو شتێک پارێزگاری لەخۆی بو
هەڵەی فەننییشی کرد. بۆچی دووجاران لەیەک شوێن وتووێژی کرد؟ چۆن قبووڵی ک
بێ نیگابانەکانی بچێتە ئەو شوێنە؟ هیچ کەس تێی ناگا بۆ».
بەڵام، قاسملوو لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە کوردەکان لە وتووێژەکانی دیسامب
ژانویەدا هەنگاوێکی چکۆلە چوونەتە پێش: «لە بابەتە بناخەییەکان لەبارەی پێداچوونە
بە چلۆنایەتیی خودموختاری بۆ کوردستاندا ڕێککەوتنێک پێک هاتبوو»[1].
لە کۆبوونەوەکانی سەرەتاییدا لە حاڵێکدا کوردەکان هێشتا پابەندی ئ
دروشمە بوون کە حیزبەکەیان پێشتر پەسنی کردبوو: «دیموکراسی
ئێران، خودموختاری بۆ کوردستان»، هیوادار بوون وتووێژەکە بەئاکامێ
بگا. دروشمێکی ئەوتۆ لە جیهانی سێهەمدا باو نەبوو، بەڵام، بۆ ئەو کەسانە
حیزبەکەیان باش دەناسی شتێکی نائاشنا نەبوو. لەو سەردەمەدا کە دەوڵە

---

١ - بۆیەکەم جار لەمێژووی وتووێژەکانی حدکا دەگەڵ تاراندا، نوێنەرەکانی ئێران لە باری نوسوولییەوە، داواکاری بۆ خودموختا
کوردستانی ئێرانیان ڕەد نەکردبۆوەو زمانی کوردییشیان هاوشان دەگەڵ زمانی فارسی لەکوردستان بە ڕەسمی ناسیبوو. م
خوێندن بە زمانی کوردی لەخوێندنگەکانیان بەرەسمی ناسینی حدکاو مافی چاپ‌و بڵاوکردنەوە ڕۆژنامەو گۆڤارەکان بە زم
کوردی لەلایەن نوێنەرەکانی ئێرانەوە قبووڵ کرابوون. مارك کراوێتز، لە ڕۆژنامەی لیبراسیۆندا (حەوتی ئاگوستی ١٩٨٩) ب
ڕۆژنامەی ئیندیپیندنت ـ ی لەندەن (٢٥ی ژوئیەی ١٩٨٩)، وتووێژەکانی پێشتر تەوافوقیان لەسەر کرابوو: حدکا بە ڕە
بناسری‌و بەرنامەی ئاوەدان کردنەوە لە کوردستان دەست پێ بکا.

شـێوه کۆمونیسـتی لەنێو حیزبو ڕێکخراوه شۆڕشگێڕەکاندا شتێکی باو بوو، حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران کە بۆ دامەزراندنی دێموکراسی تێدەکۆشا حیزبێکی بەتەواوی ناوازە بوو.

هــەروەک زۆربەی کەمایەتییەکانی جیهــان، کوردەکانی ئێران خوازیاری بە ڕەسمی ناسرانی شوناسی نەتەوەیی خۆیان، ڕێزگرتن لەزمانەکەیانو خوێندن بە زمانی کوردیو فارسـی لە خوێندنگەکانیان بوون. هەروەها، دەیانەویسـت بەڕێوەبردنـی قانوون بەدەسـتی پێشـمەرگەکانیانەوە بێت کە هێزی پۆلیسـی خۆیان بوون.

حدکا نوێنەرایەتیی زۆربەی حەشـیمەتی گەلی کورد لە کوردسـتانی ئێران دەکا. حـدکا حیزبی گەلێکی هــەژارە کە لەهەلومەرجێکـدا دەژین کەتایفەکانو عەشـیرەکان هەمیشـەخەریکی شـەڕو پێکـدادانو پیلانگێڕان لـەدژی یەکترو سـەردەمێک هاوپەیمــانو دوای ماوەیـەک دوژمنی یەکتر بـوون. حدکا، وەک حیزبێـک، خوازیاری دێموکراسـی لە وڵاتێکە کە هەمیشــە لەژێـر دیکتاتۆریدا بووەو بۆ دواکەوتووترین ناوچەی سەرانســەری ئێـران داوای خودموختاری دەکا.

ئەو حیزبە کە نیوسەدەیە دامەزراوە، ڕەنگە تەنیا ڕێکخراوی بزووتنەوەیەکی شۆڕشـگێڕانە بـێ کە تەنانەت لە سـەردەمی شــەڕی چەکدارانەشــدا لە دژی ئەرتەش، هەموو چەشنە کارێکی تیرۆریستیی مەحکووم کردوە کە لە ساڵەکانی دەیەکان ٧٠و ٨٠دا زۆر باو بوو.

قاسـملوو زۆرجار ئــەوەی دووپاتە دەکردەوەو دەیگـوت: «چەندلایەنێکی لاوازمان هەیە. بەهۆی پرەنسیپەکانمان، فڕۆکان ناڕفێنینو هیچ کەس بەبارمتە ناگرینو لە شــارەکانیش بۆمبان دانانێینەوە. سـەرەڕای ئەو ڕاستییە کە ئەگەر ڕێکخراوێک ئەو جوورە کارانە نەکا کەس نای ناسێ، ئێمە تەنانەت لە ئێرانیش خـۆ لەوجـۆرە کردەوانــە دەپارێزین. ڕاســتەوخۆ نە لەدژی ئەمریـکا خەبات دەکەین بۆوەی وڵاتە سۆسیالیستەکان بارمەتیمان بدەنو نە لە دژی یەکیەتیی سۆڤییەت شەڕ دەکەین بۆوەی یارمەتیی ئەمریکا بۆخۆمان دابین کەین.

پێــش هەموو شــتێک ئێمــە کوردیــنو کوردبوونەکەمان بۆتە هــۆی چارە ڕەشـیمانو هیـچ دەوڵەتێـک نیـە پێی خۆش بـێ یارمەتیمـان بـدا. لەلایەکی دیکەشەوە بەهۆی هەڵکەوتی جوغرافیایی سیاسی، کەوتووینە نێو داوێکی زۆر خراپەوە».

بەبڕوای بێرنارد کووشــنێر، وەزیری یارمەتییە مرۆڤایەتییەکانی فەرانســە

قاسملوو «لەنێو پارتیزانەکاندا تەنیا کەسایەتییەکی دیموکرات بوو کە دەمناسی. رەحمان تەنیا پارتیزانێک بوو کە هیچ کاتێک نەکەسی ئەشکەنجەداو نە کەسیشی کوشت.[١]

سەرۆک کۆماری پێشووی ئەلجەزایر، بن بیللا، دووساڵ دواتر دەیگێڕایەوە لە کەشوهەوای گەرمو بێدەنگی حەممام بووحەجەر کە شوێنێکی ئاوی گەرمی نزیک ئۆرانە، دووهەمین دەوری وتووێژەکان لەوێ بەڕێوە چوو بوون.[٢] ناوبراو دەیگوت: «ئەنوەر (رەسووڵ) پێی گوتم رەنگە ئەو شەوە کۆبوونەوەیەکی ئێرانییەکان دەگەڵ کوردەکان پێک بێو پێشی گوتم قاسملوو پێی خۆشە چاوی پێت بکەوێ. یەکترمان دیتو لەبارەی دانیشتن دەگەڵ ئێرانییەکان قسەمان کرد. وادیار بوو هەلومەرجەکە باشە. داواکارییەکانی شتێکی لەڕادەبەدەر نەبوون. لەبەر خۆمەوە دەمگوت ئەوجار وتووێژەکان سەرکەوتوو دەبن. قاسملوو تەنیا خوازیاری خودموختاری بوو. شتێکی زۆر نەبوو».[٣]

رەسووڵو بن بیللا زۆر لەمێژ بوو بۆ دەرکردنی گۆڤاری عەرەبیی «الحوار» کاریان

١ - بێرنارد کورشنێر، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس، ١٩٩١.

٢- ئەحمەد بن بێللا، وتووێژ دەگەڵ نووسەرو گابرییەل فێرناندز حەممام بووحەجەر، ئەلجەزایر ١٩٩١.

٣- تەنانەت ئەگەرچی داوای «شتێکی زۆر کەم» دەکرد بەڵام، هەر کوشتیان. بن بیللا دەی گوت: «پرسیارم لەخۆم دەکرد. ئەرێ ئەوە بەهۆی رێککەوتنی دەگەڵ مونتەزیری بووە؟ ئەمنیش هەر دەگەڵی بووم باڵوێزی ئێران لە ڤییەن پێوەندیی دەگەڵ رەسووڵی هەبوو پێی گوتم ئەو موافیقی مونتەزیری بووە. بەڕواڵەت پیاوێکی دڵناواڵە بوو. نازانم بەڕاستی وابوو یان نا. ئایا پێوەندیی دەگەڵ رێبەرایەتی لەتاران هەبوو یان نا. ئێویژیوانێک پێویست بوو. وتووێژەکان نەدەکرا لە شوێنێك بەڕێوە بچن کە شوێنەوارێك لەخۆیان بەجی بێڵن. رەسووڵ رێگە چارەیەکی زۆر باش بوو. دەیتوانی شوێنێکیان بۆ بدۆزێتەوەو هیچ کەسیش پێی نەزانیو بۆوەی نەکا دوایە شتەکان باس بکا دەبوو بی‌کوژن. مەسەلەی مونتەزیریو گۆڤارەکە ئێرانییەکانی سەخڵەت کردبوو. مونتەزیری گیروگرفتێکی زۆری دەگەڵ ئەوانو دەگەل رەفسەنجانیو هتد هەبوو. بیروبڕوای ئەو دەگەڵ ئیسلامی شیعە جیاوازیی هەبوو. هەر بەم هۆیەوە، ئەگەر چەند کەسێکی سەربەخۆش ئەندامی «شوورا» بن، دیسانیش ئەوە موجاهیدەکانی رەجەوین کەنەخشی سەرەکی دەگێڕن».

لە قاسملوویان پرسی، ئایا ئیمکانی ئەوە هەیە دەگەڵ موجاهیدین هاوکاری بکەن. ئەویش لە وەڵامدا گوتی: «بەهۆی سیاسەتەکەیان ئامانجی شووراکەیان تێك داوەو بە کردەوە دەرگایان لەسەر هەموو سازمانێکی دێموکراتیك داخستوەو ئیمکانی هاتنیانی بۆ نێو شوورا لەبەین بردووە. لە ئاکامدا خەڵکی ئێران لەخۆیان دەپرسن ئەگەر هاتو موجاهیدەکان لە ئێران هاتنە سەرکار، چ ئاڵوگۆڕێك لە وڵاتدا پێك دێنن. ئەو رێکخراوە تەنیا یەك مەبەستی هەیە: لە جیاتی خومەینی رەجەوی دابنێنو لە جیاتی پاسدارەکانیش موجاهیدەکان دەسەڵات بەدەستەوە بگرن.

قاسملوو دەی پرسی: «رێکخراوێکی لەنێوخۆیدا دژی ئازادییە دێموکراتیکەکان بێ، چۆن دەتوانێ دێموکراسی بۆ خەڵکی وڵاتەکەی بەدیاری بێنێ»؟ هەروەها دەیگوت: «موجاهیدەکان ناتوانن بۆ رژێمی ئێستای ئێران ئالترناتیوێك بن. موجاهیدین کە وەك سەڵتەنەت تەڵەبان دەچن، هەرگیز ناتوانن داواکارییە بەرحەقەکانی گەلانی ئێران دابین کەن».

مانگی دیسامبرو شەش مانگ پێش کوژرانی، قاسملوو لە ڤییەن گوتبووی: «هاوکاری دەگەڵ موجاهیدین بەهۆی چەند بابەتان ئیمکانی نیە، پێش هەموو شتێك، لە رێکخراوەکەیاندا هیچ شوێنەوارێك لە دێموکراسی نابینرێ. لە پلەی دووهەمدا دوژمنی هەرچەشنە جیاوازییەك لە بیروڕادانو لە ئاکامدا هیچ چەشنە ئۆپۆزیسیۆنێك قبووڵ ناکەن.

بەڵام، حدکا پێکهێنانی بەرەیەکی ئۆپۆزیسیۆنی پێشنیار کرد کە بتوانێ هەموو هێزە چەپەکان بگرێتەوەو لە چوارچێوەی سازمانێکی سەربەخۆی سیاسیدا رێکیان خاو هەر رێکخراوەیەکیش بتوانێ ئامانجەکانی خۆی بەتەواوی بێنێتە گۆڕێو «سەرەڕای هەموو ئەو گیروگرفتانەی لە گۆڕێدان، بەرەیەکی دێموکراتیكو دژی ئیمپریالیستی بە بەرنامەیەکی بنەڕەتیی دێموگراتیکەوە دەتوانێ ئەو رژێمە لەسەر کار لابەرێو سیستمێکی دێموکراتیك وەك پێویستییەکی مێژوویی دامەزرێنێ». نا. ئۆرێلیتە، کوردستان، سێتامر - ئوکتوبری ١٩٨٩.

دەکـرد. بـن بیللا دەیگوت: ئەو گۆڤارە بە پشـتیوانیی من جێبەجێ ببـوو، بەڵام زۆربەی کارەکانی کەوتبوونە سەر شانی ئەنوەر (رەسووڵ). نامەیەکی زۆرم دەنووسین‌و دەمدان بە ئەنوەر بیان گەیەنێ. ئەویش سـەفەری دەکرد بۆ میسرو لوبنان... هەموو کەسایەتییە عەرەبە موسوڵمانە بەفەرهەنگەکان وتاریان بۆ گۆڤارەکە دەنووسی. من‌و ئەنوەر دۆست و هاوبیری یەکتر بووین». بن بیللاو قاسـملوو چەند سـاڵێک پێشتر، لە پاریس یەکتریان دیبـوو. رۆژەکانـی ژیانی خۆیان لە تاراوگە دەگوزەراند. بن بیـللا لایەنگری زۆر بوون، بـەڵام، رێکخراوێکی بەهێزی لە وڵاتەکەی خۆی نەبوو. قاسـملوو بە پێچەوانەوە، لە چیا بەرزەکانی کوردستاندا، بە هەزاران پارتیزانی رێبەری دەکرد کە دەوڵەتی ئێرانیان جاڕز کردبوو. قاسـملوو هەروەها بۆ وەدەست هێنانی پشتیوانی لەدەرەوەی وڵات تێ‌دەکۆشا، ئۆپوزیسیۆنێکی یەککرتوو لە دژی خومەینی پێک بێنێ. دەگەڵ ئەبولحەسەنی بەنی سەدر، سـەرۆک کۆماری پێشووی ئێران‌و، مەسـعوود رەجەوی‌و موجاهیدەکان‌و سیاسەتوانە ئێرانییەکانی دیکە، «شووڕای ملی مقاومت»[1] یان پێک هێنابوو.

---

١ -ساڵی ١٩٨١، لە پاریس، سەرۆك کۆماری پێشوو، ئەبولحەسەنی بەنی‌سەدرو زاواکەی، مەسعوود رەجەوی، رێبەری موجاهیدین («مجاهدین خلق»)، کە بەیەکەوە لە تاران هەڵاتبوون دەگەڵ سیاسەتوانەکانی دیکەی ئۆپۆزیسیۆن «شورای ملی مقاومت»یان دامەزراند. عەبدوڕڕەحمان قاسملوو یەکێك لەوانەو رێبەری حدکا بوو. لە ژوویەی ١٩٨٣دا، مستەفا هیجری، ئەندامی دەفتەری سیاسی حدکا رای گەیاند کە ئامانجی حیزبەکەی «دامەزراندنی پێوەندی لەنێوان خەباتی کوردەکان‌و خەڵکی بەشەکانی دیکەی ئێرانە. حدکا پێویستیی بە یارمەتیی هیچ کام لەهێزەکانی دیکەی ئێران لە کوردستان نیە چاوەڕوانیی ئێمە لە موجاهیدەکان ئەوەیە کە خەباتی خۆیان لە بەشەکانی دیکەی ئێران درێژە پێ‌بدەن بۆوەی گوشاری هێزەکانی رژێم لەسەر ئێمە کەم کاتەوە».

بەڵام، زۆری پێ نەچوو هەر زوو «شورای ملی مقاومت» بوو بە ئامرازێکی بەردەستی مەسعوود رەجەوی، رێبەریی موجاهیدەکان‌و ئاوەندی فەرهەنگێکی تەواو تاکپەرستانەو دۆگماتیك وردەوردە چووە ژێردەستی سەددام حوسێنەوە. لە ١٣ی مارسی ١٩٨٤دا لە پاریس رایان گەیاند بەنی سەدر بڕیاری داوە «شورای ملی مقاومت» بەجێ بێڵێ. خەزوورو زاوا پێوەندە سیاسییەکەیان پساند. لە ژانویەی ١٩٨٣دا، رەجەوی لە پاریس چووە لای تارق عەزیز، وەزیری کاروباری دەرەوەی عێراق. ناوبراو رای گەیاند: «بۆمن زۆر جێگەی خۆشحاڵی دەبێ ببینم دۆستی خۆشەویستم رەجەوی ببێتە سەرۆك کۆماری ئێران» «شورای ملی مقاومت» پێشتر رای گەیاندبوو کە مەبەستی دانانی بەنی‌سەدر وەك سەرۆك کۆماری کاتیی ئێرانە. لە رۆژنامەی ئا. دوێ کوردستان، قاسملوو بۆ روونکردنەوەیەك گوتی ئەزموونەکەی ساڵی ١٩٧٩ بەروونی نیشانی داوە کە تەنیا گۆڕینی رژێمێك کافی نیە. «خەڵکی ئێران دەیانەویست رژێمی [شا] بڕووخێ. بەڵام ئالترناتیوێکی یەکگرتووی سیاسی لە گۆڕێدا نەبوو. کام یەك لە سازمانە سیاسییەکان دەیانتوانی بەرەیەکی یەکگرتووی ئۆپوزیسیۆن پێك بێنێ. ئۆپوزیسیۆن بێ‌هێز بوو. لەلایەك سەڵتەنەت تەڵەبەکان بوون‌و لەلایەکی دیکەوە «شورای ملی مقاومت» کە سازمانێکی ژێر دەسەڵاتی رەجەوییەو بەتەواوی پاڵی وەسەددام حوسێن‌و ئەو پووڵ‌و پارانە دابوو کە سیای ئەمریکا دەیدایە. هەروەها، ژمارە گرووپێکی سیاسی هەبوون بە ئیدئولۆژی جیاوازەوە کە کوردەکان حیسێبیان لەسەر دەکردن‌و پێیان وابوو بە یارمەتیی ئەوان دەتوانن رژێم بڕووخێنن‌و لە جێگەی ئەو کۆمارێك دانێن کە بایەخی ناوی ئەو رێکخراوانەی هەبێ‌و دێموکراتیك‌و سەر بەخۆ بێ». بەبڕوای حدکا، سەڵتەنەت تەڵەبەکان کە تەنیا لایەنی هاوبەشیان دوژمنایەتی دەگەڵ رژێم بوو، دەبێ لەوانی دیکە جیا بکرێنەوە. حدکا رای گەیاند: «خەڵکی ئێران خوازیاری دامەزرانی کۆمارێکی دێموکراتیکن. ئەو خەڵکە ئێرانێکی سەربەخۆیان دەوێ کەوابەستە بەهیچ لایەنێك نەبێ‌و لەودا مافی گەلە سەرکوتکراوەکان ئازادییە دێموکراتییەکان‌و مافە ئابووری‌و کۆمەڵایەتییەکانیان دابین بکرێ». هەموو ئەو شتانەش دەگەڵ بیروبڕوای سەڵتەنەت تەڵەبەکان دژایەتیی هەبوو چونکە رژێمی سەڵتەنەتی لەسەر بناخەی دیکتاتۆری‌و وابەستەیی بە هێزە بیانییەکان دادەمەزرا». هەربۆیەش خەڵکی ئێران لەرۆژی یەکەمی فێوریەی ١٩٧٩دا، ئەو رژێمەیان تێك رووخاند. ئەو هەڵوێستەی موجاهیدان گرتیان‌و ئەو هەوڵ‌و تێکۆشانەی دەستیان پێ‌کردبوو بۆوەی دەسەڵاتی خۆیان بسەپێنن ئەو هێزە دێموکرات‌و سەربەخۆیانەی ناچار کرد شووڕا بەجێ بێڵن. بە واتایەکی دیکە، ئەو رێکخراوانە کۆسپێك بوون لەسەر رێی ئەو ئامانجەی شووڕا دای‌نابوو. لە ئاکامدا، ئەگەر چەند کەسێکی سەربەخۆ بەرواڵەت لە شووڕادا مابوونەوە، ئەوە موجاهیدەکانی رەجەوین هەموو شتێکیان دەکۆنترۆڵ دایە».

بن بیللا دواتر دەیگوت: «ئەوردەمی پێم گوت دەگەڵ رەجەوی رێک کەوێ». بەڵام دوایە ئەوکارەم هەر پێخۆش نەبووو پاشــان بە قاســملووم گوت نابێ لە رەجەوی ئەرخەیان بــێو نابــێ بەخاتری رێککەوتــن دەگەڵ موجاهیدیــن مافی کــوردەکان وەلا بنێ چونکە گیروگرفتەکەی خۆی گرنگــو پڕ لە گرێوگۆڵ بوو. کوردەکان لە پێنج وڵاتان هەن. ئەوە شتێکی پڕ لە مەترسییە! هێندێک جار کەمایەتییە نەتەوەییەکانی دەستەو ئەژنۆ دەمێننەوەو بە هەڵە دەچنو لە ئاکامدا گەیشتن بە ئامانجەکانیان وەدرەنگی دەخەن. رێبەرەکان دەبێ لەهەمــوو بارێکەوە لە پلەیەکــی بەرزدابنو نابێ بەهەڵە بچن. رێبەرە کوردەکانی وڵاتانی عەرەبی زۆرجار بە هەڵە چوون. بەڵام قاســملوو نا». بنبیللا دەیتوانی بۆ وتووێژەکان نێوبژیوانێکی باش بێو قاســملووش بە دڵخۆشــییەوە قبووڵی دەکرد. بەڵام، ئێرانییەکان رەسووڵیان پێ باشتر بووو کاتێک رەسووڵ بەخاکەڕاییەکی جێگەی تەحسینەوە گوتی وا باشترە کەسایەتییەکی گرنگ ـ بۆوێنە سەرۆک کۆماری پێشووی ئەلجەزایر، ئەحمەد بن بیللا ـ بە سەر وتووێژەکاندا چاوەدێری بکا. ئێرانییەکان قبووڵیان نەکرد.

رەسووڵ بەهۆی لەڕادەبەدەر ساویلکەبوونی، لەبەرامبەر ئاشنا ئێرانییەکانیدا ملیداو تووشــی ئەو هەڵە گەورەیە بوو، بەڵام، لەوەش گرنگتر ئەوە بوو لەلای هیچ کەس باسی نەکردبوو. هەر ئەوەش بە قیمەتی گیانی تەواو بوو. بێ گومان، رەسووڵ لەمێشکیدا ئەوە جێگیر ببوو کە کەســانی ســەر بەتاڵەبانی لەلایەن ئێرانییەکانەوە بە درکاندنی نهێنییەکان تاوانبــار کرابــوون. کەوابوو زار قایمی گرنگترین خەســڵەتو تایبەتمەندییــە. لە ئاکامدا، رەسووڵ تەواوی کارو کردەوەکانی وتووێژکەرەکانی بە تەواوی بە نهێنی هێشتبۆوە.

بەنی ســەدر دەیگوت رەســووڵ ماوەیەک پێش رووداوەکە پێی گوتووم بۆ دیتنی من دێتە پاریس. «بەڵام، پێش ئەوەی بێ، پێی راگەیاندم کۆبوونەوەیەکی هەیە ـ ئەگەرچی لە بارەی کۆبوونەوەکەی ڤییەنەوە هیچی پێ نەگوتم».

ئــەو رۆژەی مانگــی ژوویئیــەی ١٩٨٩، نزیکــەی دووکاتژمێر پێش دەســت پێکردنی کۆبوونــەوەی نێــوان ئێرانییــەکانو قاســملوو، بــن بیللا رەســووڵی دیبوو کــە یەکجار پەرێشانە.

بەڵام قاســملوو بەو جۆرەی بن بیللا دیبووی «شــادو لەسەرەخۆو یەکجار بەهیواو هومێــد بــوو. دەم زانی دەچوون ئێرانییــەکان ببینن. کاتێک لەلای من رۆیشــتن، چوونە کۆبوونەوەکە».

بن بیللای پیرو یەکجار ئازا بەرەو حەفتاوســێ ســاڵی دەچوو، نەیدەزانی ئەو رۆژە لــە کاتــی نیوەڕۆیەدا کە دەگەڵ قاســملوو خەریکی قســان بوونو چایــان دەخواردەوە، ئێرانییــەکان ئامادەیــی خۆیان بۆ وتوویــژ دەگەڵ وی ئامادە کردوە. بــن بیللا نەک هەر قاسملووی زۆر باش دەناسیو دۆستی رەسووڵیش بوو، بگرە یەکێک لە پیاوکوژەکانیشی

باش دەناسی. دووساڵ دواتر، بن بیلـلا کە لەبارەی پیلانە جینایەتکارانەکەدا فکری دەکردەوە، هێشتا کوژرانی دۆستە لاوەکەی وەک برینێک لەسەر دڵی مابۆوە: «داوایان لە رەسووڵی کردبوو شوێنێک بدۆزێتەوە هیچ کەس پێی‌نەزانێ. زۆرباش پیلانەکەیان دارشتبوو. رەسووڵ داوای لە ژنێک بەناوی ریناتا کرد بوو ـ پێوەندیی دەگەڵ ئەو ژنە هەبوو کە لە شاری قاهیرە دەژیا. داوای لێ کرد ماڵەکەی بۆماوەیەک بداتێ‌و بەم شێوەیە هیچ شوێنەوارێکیان لەخۆیان بەجێ نەهێشتبوو. پێم وایە بڕیاریان دابوو ئەویش دەگەڵ وان بکوژن».

عەبدوڕڕەحمان قاسملوو کاتێک لەبارەی بێ‌هێزی‌و داماویی رێژیمی کۆماری ئیسلامی‌و ئامادەبوونیان بۆ وتووێژەوە، روانگەی خۆی دەردەبڕی بە هەڵە نەچووبوو. لە کۆتاییەکانی ساڵی ١٩٨٨دا شەڕو کێشەیەکی توندوتیژ لەنێوان قۆڵەکانی رێژیمدا سەری هەڵدابوو.

لە دیسامبری ١٩٨٧دا، خومەینی بەڵێنی‌و پەیمانی سیاسیی خۆی لە بەرنامەیەکی تەلەڤیزیۆنیدا بە رێبەرەکانی ئێران راگەیاند. هەموو کەس دەی‌زانی زۆر نەخۆشە. ژیانی سیاسی‌و نەتەوەیی وڵات پێوەندیی بە وجوودی کەنەفتی ئەوەوە هەبوو. سەردەمی دوای خومەینی دەستی پێ کردبووو یەک لەنیشانەکانی توندوتیژتربوونی سەرکوتی موخالیفان بوو. هەموو لایەنە سیاسییەکان خۆیان ئامادە کردبوو پاش مردنی خومەینی دەسەڵات بەدەستەوە بگرن.

چەند حەوتوویەک پێشتر، ئایەتوڵڵا تەباتەبایی قومی کە یەکێک لەو پێنج ئاخوندانە بووو عینوانی «آیت الله العظمی»یان وەرگرتبوو، رێژیمی وەک حکوومەتێکی غەیرە ئیسلامی ناساندبووو درێژەدانی شەڕ لە دژی عێراقی مەحکووم کردبووو رێژیمی بە کوشتنی‌خەڵکانی بێ‌گوناح‌و رەفتارێکی غەیرە ئینسانی دەگەڵ زیندانییان‌و زەوتکردنی ماڵ‌و دارایی خەڵکی‌و هتد، بە کارو کردەوەی جینایەتکارانە ناساندبوو.

لە ئاکامدا، ئەو ئایەتوڵڵا پایەبەرزە لە ماڵی خۆی دەست بەسەر کرا.

سێ‌مانگ پێشتر، لە دێسامری ١٩٨٧دا، دەوڵەت مەهدیی هاشمیی ئێعدام کردبوو[1] بە «وەرێخستنی شەڕ لە دژی ئیسلام‌و فەساد» کە لە قانوونی ئیسلامدا دزێوترین جینایەتە،

---

١ - ئاخوندێکی توندڕەوی ئێرانی‌و یەکێك لە فەرماندە پایە بەرزەکانی فەرمانگەی پاسدارە شۆڕشگێڕەکان بۆ پشتیوانی لە بزووتنەوە ئازادیخوازەکانی جیهانی ئیسلام بوو. مەهدیی هاشمی برای زاواکەی مونتەزیری، هادیی هاشمی، بوو. بە چالاکی لەدژی شۆڕش تاوانبار کرابووو لە سپتامبری ١٩٨٧دا ئێعدامیان کرد. «بەڵام، هۆی سەرەکی بۆ گیرانی ئەوە بوو هاشمی‌و لایەنگرەکانی لە دژی هاتنی بە نهێنی مەك فارلین بۆ تاران ویستبوویان لە دژی وتووێژەکان خرابکاری بکەن... [دوای لەچاپ درانی هەواڵەکە] رەفسەنجانی ناچار بوو داستانی نهێنیی چەکوچۆڵ لە بەرامبەر ئازاد کردنی بە بارمتە گیراوەکاندا ئاشکرا بکا». باقر موعین، ژیانی ئایەتوڵڵا، تۆماس دوون بووکس، نیویۆرك، ل. ٢٦٤

تاوانبار کرابوو. لە شۆڕشــی ساڵی ١٩٧٩دا لە زیندان هاتە دەرو بەرپرسی بزووتنەوەی جیهانیی ئیسلام بووو لە ژێر کۆنترۆڵی سوپای پاسداراندا، ئەرکی یارمەتیدان بە بزووتنەوە ئیسلامییەکان لە سەرانسەری جیهانی پێ ئەسپێردرا بوو.

ناوبراو لەسەر بەڕێوەبردنی عەمەلیاتی چەکدارانەی توندوتیژ سوور بوو. دیپلۆماتیکی ســووریەو چوار سیاســەتوانی ئەفغانی بە بارمتە گرتبوون. ئەو دیپلۆماتانە بەســواری قەتار دەچوونە شــوورەوی. هەروەها راوێژکاری نیزامیی بە ئەفغانییەکان ناساندبوو بۆ یارمەتی‌دان بە بزووتنەوە پارتیزانییەکەی ئەفغانییەکان لە دژی شوورەوی. ئەو شێوەکارانە هەوڵ وکۆششە سیاسییەکانی خامنەیی‌و رەفسەنجانی یان لە گرێژەنە بردبوو.

ئاڵوگۆڕەخێــراکان‌و پێــک هەڵپرژانــی رێبــەرە ســەرەکییەکانی ئێران ببــوو بە هۆی ئەوە سیاســەتوانەکانی وڵاتانی رۆژئــاوا پێیان وابێ تاقمێکی لیبراڵ‌و تاقمێکی توندوتیژو کۆنەپەرست لە ئێراندا هەن. بەڵام ئەوەی راست بێ، شتێکی ئەو دوو لایەنەی لێک جودا دەکــردەوە جیاوازیی بیروبڕوایان بوو لە بارەی باشــتر کردنــی پێوەندییەکانیان دەگەڵ رۆژئاواو، تاڕادەیەک هاســانترکردنی ژیانی سیاســی‌و ئازاد کردنی هەوڵ و تێکۆشــانی ئابووری بوو.

رەفســەنجانی، عەلــی ئەکبەر ویلایەتی وەزیری کاروبــاری دەرەوەو ئایەتوڵڵا عەلی مونتەزیری، تەنانەت لەحاڵێکدا ئەوی ئاخریان [مونتەزیری] هەڵوێســتێکی توندوتیژی لە بواری سیاســەتی دەرەوەدا هەبوو، بەو حاڵەش لایەنگری پێکهێنانی ئاڵوگۆڕ لەو بوارەدا بوو. لەلایەکی دیکەوە، خومەینی دژی هەرچەشــنە رێگەخۆشــکردنێک بۆ باشــترکردنی پێوەندی دەگەڵ رۆژئاوا بوو.

ساڵی ١٩٨٨، بەهۆی وەڕی کەوتنی شەپۆلێکی توندوتیژی ئێعدام کردنی موخالیفەکان، هەلومەرجەکە زۆر خراپتریش ببوو. زۆربەی قوربانییەکان خەباتکارە چەپئاژۆکان بوون کە لە زیندانەکاندا بوون‌و هەروەها چەند کەس لە ئاخوندەکانیش. زۆربەی ئەوانە لایەنگری مونتەزیری بوون‌و توندوتیژی‌و سەرکوتی نێوخۆییان بەتوندی مەحکووم کردبوو.

کــەس نەی‌دەزانی ژمارەی ئێعــدام کراوەکان چەندە، بەڵام، بەپێی ئــەو زانیارییانەی موجاهیدیــن‌و حیزبی توودە بڵاویان کردبوونەوە، نەتەوە یەکگرتووەکان ژمارەی ئێعدام کراوەکانــی چەند ســەد هەتا پێنج هەزار کــەس راگەیاند بوو. رێکخــراوی نێونەتەوەیی لێخۆشــبوون «سازمان عفو بين الملل» راپۆرتێکی بەدەســت گەیشتبووو تێیدا ژمارەی ئێعدام کراوەکان سێ‌ســەد کەس راگەیاندرابوو، بەڵام بە پێی ئاگاداریی ئەو رێکخراوەیە بەهــەزاران کــەس ئێعــدام کرابوون. بە پێی یەکێک لــە راپۆرتــەکان، ٨٥٠زیندانی ئێعدام کرابوون‌و تەرمەکانیان بەنهێنی لە گۆڕســتانی بەهیشــتی زەهراو هەموویان بە کۆمەڵ‌و لەیەک قووڵکەی گەورەدا نێژرابوون. دوای ئەو کوشتارە بە کۆمەڵە، راپۆرتێکی دیکە بڵاو

بۆوە. بە پێی ئەو راپۆرتە بەهۆی تەقینەوەیەک و ئاورگرتنی بەشێک لەزیندانی ئێوین لە تاران، ١٦٠٠ کەسیان بە مردوویی دۆزیبۆوە. لەمانگی نوامردا، سیوشەش ئاخوندیش ئێعدام کران.[1]

لە ١٤ی ئۆکتۆبەری ١٩٨٨دا هەلومەرجەکە بەرادەیەک توندوتیژ ببوو کە مونتەزیری نووسیبووی: «خەڵک هاتوونە لامو شکایەتیان کردوە کە ئەندامانی بنەماڵەکانیان بەهۆی سیاسی بۆماوەیەکی کەم مەحکووم کرابوون، بەڵام، بێهیچ بەڵگەیەکو بێ ئەوەی هیچ تاوانێکی نوێیان لەسەر بووبێ، ئێعدام کراون. ئەوە شێوەیەک نیە کە دادگاکانی ئیسلامی دەبێ بەرێوەی بەرن... ئەگەر کاربەدەستانی دەوڵەت هەروا خەڵک بەهیچ بگرن، ئەو خەڵکە بەشێوەیەکی چەکدارانە لە دژی ئێمە رادەپەرن».

لە یەکی مانگی نوامبردا، مونتەزیری نامەیەکی بۆ سەرۆک وەزیر نارد: کەمبوونی خواردەمەنی، جیاوازیدانان لەنێوان ئەمو ئەودا، بێ عەداڵەتیی کۆمەڵایەتی، مانگانەی کەم، سەرکوتکردنی بەشێک لەکۆمەڵ، نرخەکەمەر شکێنەکانو هتد ئاکامی سروشتیی شێوەی بەرێوەبردنی کاروباری دەوڵەتن. ئێمە ناتوانین لە رێگەی ئەشکەنجەو ئازارو زیندانی کردنی خەڵکو ئێعدام کردنی موخالیفەکانەوە، گیروگرفتەکان چارەسەر بکەین. زۆر بەروونی دیارە، ئەو هەڵسووڕداسووڕە سیاسییە سەرکوتکەرانەیە، کۆمەڵانی خەڵکی لە کاربەدەستانی رێژیم دوور خستۆتەوە.

ئەوەی زیندانی کردنی بێبەڵگەو ئازارو ئەشکەنجەی خەڵک بۆ مەی بەدیاری هێناوە، دوورکەوتنەوەو تەنیا مانەوەمان لە کۆمەڵگای جیهانی بووە. ئیسلام لەسەر ئەسڵی بەخشینو لێخۆشبوون دامەزراوە. ئێمە هێشتا دەبێ دەهەوڵی ئەوەدا بین لەمیراتو بەجێماوەکانی پێغەمبەر کەلک وەربگرین».

لەنێوەراستی مانگی نوامبردا، خومەینی لە ئاماژەیەکی نیوە داپۆشراو بە مونتەزیریدا هێرشی کردە سەر ئەو کەسانەی «لە رێگەی شوعارو پروپاگەندەی فریوکارانەوە چاوەروانیی خەڵک لە رێژیم رۆژ بەرۆژ زیاتر دەکەن».

دەوڵەت لێخۆشبوونێکی گشتیی راگەیاند. سەرەرای ئەوەش هێشتا زیاتر لە هەزارکەس لە چەپییەکان لەزینداندا مابوونەوە. رۆژی ١٢ی فێورییەی ١٩٨٩، مونتەزیری نووسیبووی: «خەڵکی جیهان پێیان وایە لە ئێران تەنیا کارو ئەرکی ئێمە خەڵک کوشتنە».[2]

بەڵام، خومەینی هەر ئامادە نەبوو لە کەری شەیتان بێتە خوارێو دووروژ دواتر، بۆ ئەوەی پلەو پایەی خۆی بخاتە بەرچاوان فتوای دابوو سەلمان روشدیو ئەوانەی

١ - رۆژنامەی ئیندیپێندنت، لەندن، ٩ی دیسامبری ١٩٨٨.
٢ - رابین رایت، ئاخرین شۆرشی گەورە، هەڵلاوبگرو ئاڵوگۆر لە ئێران، ئالفرێد نۆف، نیویۆرک ٢٠٠٠، ل. ٢٠

کتێبەکەیان بۆ چاپ کردبوو، بکوژرێن. ناوبراو هاونیشتمانێکی بریتانیایی - هیندی بووو کتێبی ئایەتە شەیتانییەکانی نووسیبوو. لە فتواکەیدا داوای لە هەموو موسوڵمانان کردبوو «لەهەر شوێنێک بیان بینن، بیان کوژن»[1].

رەفسەنجانییش بەنۆرەی خۆی رای گەیاند هیچ لەوە ناترسێ لەسەر «کفرێک لەرادەی جیهانیدا» دەگەڵ وڵاتانی رۆژئاوا تووشی کێشە بێ.

لە ٢٢ی مانگی فێوریەدا خومەینی وتارێکی دا کە بە پێی گۆڤاری میدل ئیست ئینترناشیناڵ لە لەندەن، روونترین وتارێک بوو لەبارەی «گیرەوکێشەی نێوان دووتاقمان کە لە ئێران بۆ بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات لەبەرامبەر یەک راست ببوونەوە».

خومەینی لەو پێوەندییەدا گوتبووی: «هەتا ئەو رۆژەی مابم ناهێڵم دەوڵەت بکەوێتە دەستی لیبراڵەکان. ...هەرگیز لەو ئەسڵە لانادەم کەدەبێ نە دەگەڵ رۆژهەڵات بەو نە دەگەڵ رۆژئاوا».

کاتێک دەوڵەتی ئێران لە ئووتی ١٩٨٨دا بریاری‌دا شەڕ لەدژی عێراق رابگرێ، ناکۆکیی نێوان توندڕەوەکان‌و میانەڕەوەکان بەئاشکرایی دەردەکەوت. لەنێو توندڕەوەکاندا، وەزیری نێوخۆیی عەلی ئەکبەری موحتەشەمی، «حجت الاسلام» رەیشەهری «دادستان»ی گشتی محەممەد مووسەوی خووەینی‌و ئەحمەدی خومەینی، کوڕی ئیمام، هەبوون. لەنێو میانەڕەوەکانیشدا رەفسەنجانی، مونتەزیری‌و وەزیری کاروباری دەرەوە، عەلی ئەکبەری ویلایەتی، هەبوون. لەمانگی ئاوریلدا، جارێکی دیکەش هێرش کرایە سەر مونتەزیری، چونکە لەمانگی مارسدا، دیاریکرانەکەی وەک جێنشینی خومەینی رەد کردەوەو هەر پاش ئەو راگەیەندراوە، لایەنگرەکانی لە نەجەف ئاباد، شوێنی لەدایک بوونی، کە لە رۆژئاوای ئێران هەڵکەوتوە، هێرشیان کردە سەر لایەنگرەکانی خومەینی. لەو شەڕو پێکدادانەدا حەوت کەس کوژران. رەفسەنجانی، وەک هەمیشەو کاتێک پێگەو دەسەڵاتەکەی کەوتە مەترسیەوە، بۆجارێکی دیکەش خۆی وەک لایەنگری توندڕەوەکان ناساندەوەو گوتی «تۆڕێکی جاسووسی«یان دۆزیوەتەوە کە لە ماوەی دەساڵی رابردوودا ئەمریکا پێکی هێناوە. رۆژنامەی میدل ئیست ئینترناشیناڵ نووسیبووی ستراتیژیی رەفسەنجانی هەمیشە ئەوە بوو. «هەرکات نزیک بووە دەسەڵاتی خۆی لەدەست بداو دوژمنەکانی دەسەڵات بەدەستەوە بگرن، خۆی وەک قارەمان‌و دابینکەری ویست‌و داخوازەکانی ئەوان راگەیاندوەو لە ئاکامدا بەسەریاندا زاڵ بۆتەوە.

بارودۆخی ئابووریی ئێران خراپ بوو. بەپێی وتەکانی قاسملوو، شەڕەکە ٣٠٠ میلیۆن تا ٥٠٠ میلیۆن دۆلاری ئەمریکایی خەرج هەڵگرتبوو. تەنیا چاک کردنەوەی تێرمیناڵی

١- باقر مرعین، خومەینی. ل. ٢٨٣.

نەوتی خارک پێویستی بە ٥٠٠ ملیۆن دۆلاری ئەمریکاییو هەژدەمانگ کار هەبوو.

بەلام، خراپترین پێشــهات بۆ ڕێژیـم لە قاودانەکەی گۆڤاری حەوتوانە «الشـراع»ی لوبنانــی بــوو. لەوتارێکی ئــەو ڕۆژنامەیەدا هاتنی مــەک فارلێین، ڕاوێژکاری سیاســی دەوڵەتی ئەمریکا لەمانگی مای ١٩٨٦دا بۆ تاران ئاشکرا بوو. ناوبراو بۆ بە نهێنی فرۆشتنی چەکوچۆڵی ئەمریکایی بە ئێران بە شـێوەی نهێنی ئەو ســەفەرەی کردبوو. لایەنگرەکانی مەهدیی هاشــمی بــەوە تاوانبار کران ئەو کارە شــاراوەیان درکاندوە. ئــەو ڕووداوە لە سەرانسەری جیهان وەک «ئێران گێیت» واتە «ئابڕو چوونی ئێران» ناوی دەرکرد.

دوای گیرانی هاشمی، مونتەزیری چووە تارانو دەگەڵ خومەینی دانیشتو بە قازانجی هاشــمی نێوبژیوانییکرد. دوای ئەو دانیشــتنەی دەگەڵ خومەینــیو ڕەخنەگرتنەکەی لە هەڵوێســتی توندوتیژی ڕێژیم لە بەرامبەر ئوپوزیسـیۆندا، وردەوردە نفووزو دەســەڵاتی لە کەمیەیدا. ســەرەڕای ئەوەی ڕەفســەنجانی دەســتی لەوکارە ئابڕووبەرانەیەی «ئێران گێیت»دا هەبوو، بەو حاڵەش بە کەلک وەرگرتن لەتوانا فێڵبازانەکەی، دەسەڵاتی خۆی زیاتر بردەسەرێ. لەمانگی مایدا، جارێکی دیکە بۆ سەرۆکایەتیی پارلمانی ئێران هەڵبژێردرایەوە. پاشان، لەمانگی ژوئەندا، ئیمام بۆخۆی ڕەفسەنجانیی وەک جێگری فەرماندەری گشتیی هێزە چەکدارەکان دیاری کرد. ئەوەش نەخشــێک بوو هەتا ئەوکاتی ســەرۆک کۆمار، خامنەیی، دەیگێــڕا. بەم جۆرە، ڕەفســەنجانی پێگەی دەســەڵاتی خۆی ئەوەنــدەی دیکە بەهێز کرد: بەرپرســی کاروباری شەڕ، فەرماندەری ئەرتەش، ســوپای پاسدارانو هێزەکانی پۆلیسو بەسیجییەکان بوو[1] هەوڵ و کۆششەکانی مونتەزیری بۆ پێشگرتن بە ڕەفسەنجانی بۆوەی چیدیکە لەنەردیوانی دەســەڵات وەسەر نەکەوێ، بێئاکام مانەوە. کەندال نەزان، بەرپرسی ئەنستیتووی کورد لە پاریس دەیگوت: «ڕێژیمی ئێران تێکەڵاوێکە لە پێکهێنەران. داروودەستەی توندڕەوەکان هەمیشــە دەیانەویست کەسایەتییە پایەبەرزەکانی لایەنی ئوپۆزیسیۆن لەنێو بــەرن، ئەوکەســایەتییانەی لەنێوخــۆی وڵاتو بەتایبەتی لــە دەرەوەی وڵات لایەنگرانێکی یەکجــار زۆریان هەبوون، موحتەشــەمی کە وەزیری نێوخۆیی بوو، ســوێندی خواردبوو هەموو ئەو کەســایەتییە فاسیدانە لەنێو بەرێ کە خەڵکی موسوڵمانیان کوشتبوو لە دژی کۆماری ئیسلامی خەباتیان کردبوو».

لەوهەلومەرجە پڕلەگێرەوکێشەیەدا، قاسملوو هاتبووە سەر ئەو بڕوایە کە ڕەفسەنجانی بۆ وتووێژ بە تەواوی ئامادەیە. لە ئوکتوبری ١٩٨٨داو لە شــاری مادریدو دوومانگ پێش

١- بەسیج هێزێکی شێوەنیزامی بوو کە بە فەرمانی خومەینی پێك هاتبوو ئەندامەکانی کوڕانی لاوو پیاوانی پیر بوون کە نەیاندەتوانی لە هێزە نیزامییە ڕەسمییەکاندا کار بکەن. لە شەڕی ئێرانو عێراقدا ناسناوی «شەپۆلی هێرشکەرانی ئینسان»یان لەسەر دانابوون کە هێرشیان دەکردە سەر تۆپخانەو تانکەکانی ئەرتەشی عێراق. ژمارەیەکی یەکجار زۆر لەو بەسیجییە لاوانە،لە ڕۆیشتن بەسەر مەیدانی بەمین چێندراودا، کوژران. ئەوانە گیانی خۆیان دەکردە قوربانی هەتا ڕێگا بۆ پێشڕەویی ئەرتەش خۆش بکەن.

وتووێژەکانی دەگەڵ نوێنەرەکانی ئێران گوتبووی: «ئێران بەتەواوی لەپێ کەوتوە«. زیاتر لە یەک میلیۆن کەس کوژرابوون یان مردبوون؛ سەدان خوێندنگەو نەخۆشخانە بەتەواوی تێک رووخابوون؛ بەمیلیۆن کەس لە ماڵەکانیان دەرکرابوون‌و زەوی‌وزارەکانیان لێ ئەستێندرابوو، لاوەکان سەرپێچی‌یان لە چوونە بەرەکانی شەڕ دەکرد.قاسملوو دەیگوت «بەتەنیا مانەوەی کۆماری ئیسلامی لە رادەی نێونەتەوەییدا بەهۆی کارە تیرۆریستییەکانی‌و بایەخ دانەنان بۆ مافی مرۆڤ‌و نەپاراستنی رێزی رێ‌وشوێنە دیپلۆماسییەکان بووە. گیروگرفت لەزەمینەی گیروگرفتی سەر رێگەی کڕین یان وەرگرتنی چەکوچۆڵەدا دەبێ لەو فاکتەرە نێوخۆییانە زیاد بکرێ کە بەهۆی گێرەوکێشەی نێوان رێبەرەکانی سەرووی رێژیم‌و ترسوخۆفی تاقمی رێبەرایەتییەوە سەریان هەڵدابوو. پاڵەپەستۆی هێزەگەورەکانی کەنداو [ی فارس]و بەتایبەتی هی ئەمریکا، دەسەڵاتی لەرزۆکی ئایەتوڵڵاکانی ئەوەندەی دیکە بێ‌هێز کردوە. دەوڵەتی ئێران، لەژێر رێبەرایەتیی خومەینیدا لەوە حاڵی بووە کە درێژەدان بەشەڕەکە دەسەڵاتی رێژیمی ئیسلامیی خستۆتە مەترسییەوە. ئەوە بۆ خاتری پاراستنی دەسەڵاتیان بوو کە سەرۆکە ئایینییەکان ناچار بوون مل بۆ ئاگربەس ڕاکێشن.»[1]

شەڕی نێوان ئێران‌و عێراق تەواو ببوو، بەڵام، قاسملوو نەی‌دەتوانی ئەو راستییە لەبەر چاو نەگرێ کە مێژوو دووپات دەبێتەوەو دەوڵەتەکانی تاران‌و بەغدا بۆ تێک شکاندنی بزووتنەوەی کورد بە رێککەوتنێک دەگەن. قاسملوو دەیگوت: «ئەوە خراپترین رێگەیە هەڵیان بژاردوە. لەم هەلومەرجەدا کوردان تەنیا یەک رێگاچارەیان هەیە: بەکگرتوو بن‌و بەهەر شێوەیەکی بۆیان دەگونجێ دیفاع لەخۆیان بکەن. رێگام بدەن بەروونی بیروبڕوای خۆم دەرببڕم: ئەمجارە تەسلیم بوونێک دەگۆڕێدا نیە. ڕاپەڕینی کوردەکان لە شارەکان‌و ناوچەکانی دەوروبەری شارەکان هەروا درێژەی دەبێ‌و لەهەموو شێوەیەکی خۆڕاگرتن کەلک وەردەگرین. ئێستا لەکوردستان بزووتنەوەیەکی بەباشی سازماندراو لە گۆڕێدایە رێبەرایەتییەکی شۆڕشگێڕیش ئەو بزووتنەوەیە بەڕێوە دەبا.

«هەتا ئەو رۆژەی مەسەلەی کورد چارەسەر نەکرێ، هیچ چەشنە ئاشتییەک ناتوانی بێتە گۆڕێ. سنوورێکی بە درێژایی زیاتر لە ٥٠٠ کیلۆمیتر عێراق‌و ئێران لێک جیا دەکاتەوە بەکوردستاندا تێ‌دەپەڕێ‌و ئەو ناوچەیەش لەژێر کۆنترۆڵی بزووتنەوەی نەتەوایەتیی کورد دایە. کوردەکان دەبێ تێ‌بکۆشن گیروگرفتە نەتەوایەتییەکەیان بکێشنە رادەی نێونەتەوەییەوە. ئەوە بەراستی جێگەی داخە تەنیا ئەوکاتە مەسەلەی کورد زەینی کۆمەڵگای جیهانیی بۆلای خۆی ڕاکێشا کە کوردەکانی عێراق کەوتنە ژێر بۆمبارانی شیمیایی.[2]

١- قاسملوو لە ئەنستیتوی دوێ سولیداریدادکۆن، ئەمریکای لاتین‌و ئەفریقا، لەمادرید، ٦ی ئۆکتۆبری ١٩٨٨، دووبارە لەچاپ دراوەتەوە لە ئۆدیلیتە دوێ کوردستان، سپتامبر ـ ئۆکتۆبری ١٩٨٨.

٢- ئی بید.

بڕگەی شەشەم
پیاوکوژەکان

وەرن با پێکەوە چاو لە شوێنی جینایەتەکە بکەین: سێ کوردو دوو ئێرانی لەمیوانخانەی ماڵێـک دانیشــتوون. کاناپەیەک، چەند دانە مۆبلــی یەک نەفەریو چەند ســەندەڵیی هۆدەی نانخواردن لەدەوری مێزێکی نەوی دانراون. بەشی پێشەوە ئەو دەرگایەیە کە پێیدا هاتوونە ژووری میوانخانەکە. دەرگایەک، پەنجەرەیەک، قاتی پێنجەم.

کــوردەکانو ئێرانییــەکان بۆ مــاوەی دوو کاتژمێر قســان دەکەن... دوایــە، جینایەتەکە ژمارەیەکــی زۆر لــە پرســیارەکان بــێوەڵام دیڵێتــەوە. بۆ وێنــە: کام یەک لــە ئێرانییەکان وتووێژەکــەی ڕاگــرتو چەکەکــەی خۆی دەرهێنــا؟ ســەحراڕوودی دەمانچــە بارێتاکەی دەرهێنــا، یان مســتەفەوی لاماکەی؟ چەکەکان لەکوێ بوون؟ داخوا پێشــتر هەر لەو ماڵەدا شاردرابوونەوە؟ لە حەمامەکە، لە ئاشپەزخانەکەو چاوەڕوانی ئەوە بوون کەسێک بێ هەڵیان گرێ؟ بڵێی لەژێر سەندەڵییەکانی میوانخانەکەدا نەبووبن؟ یان ئەوێ ڕۆژێ، ئایا ئێرانییەکان لەپێشــدا بە چەکەکانیانەوە هاتبوونو ئەو چەکانەیان هێنابووە ماڵی ژمارە پێنج لە گەڕەکی لینکن باهنگاز؟ داخوا ئەوە کارێکی دژوار نەبوو بەدوو دەمانچەو تیربارێکەوە وەژوور ماڵ کەوتبن بێ ئەوەی زەینی هیچ کەسیان بۆلای خۆیان ڕاکێشابێ؟ داخوا ڕاستەوخۆ دەستیان بەو ئاپارتمانە ڕاگەیشتوەو بۆخۆیان وەژوور کەوتوون یان ڕەسووڵ دەرگای ماڵی یارەکەی خۆی بۆ کردوونەوە؟

نیگابانەکەیــان، بوزورگیان، لەکوێ بــوو؟ ئایا لە ئاپارتمانەکە وەدەر کەوتبووو چووبوو چەکــەکان بێنــێ؟ ئێرانییەکی بچێتە پێتەختی وڵاتێکی ئورووپایی بــۆ ماوەیەکی ئاوا دوورو درێژ پێوەندییشی دەگەڵ باڵوێزخانەی خۆیان هەبێ ناتوانێ هەروا هاسان لە ژێر چاوەدێریی دەزگای خزمەتــە نهێنییەکانــی ئــەو وڵاتە دەرباز بــێ. ناوبراو مانگێک پێش دەســتپێکردنی

وتوویـژەکان هاتبووە ڤییەن‌و بە ئاشـکرا دەگەڵ فازیل رەسـووڵ‌و فەوزیی برای مولاقاتی کردبوو.

نیگابانێکی زۆر بەسەلیقە بوو. براگەورەکەی رەسووڵ لە بارەی ویدا دەی‌گوت: «پیاوێکی تێگەیشتووو بەئەدەب بوو. زۆرباش بەڵەدی شارەکە بوو. خەتی پاسەکان‌و تراموا‌و رێستوورانە رۆژهەڵاتییەکانی زۆر باش دەزانی[1] بەیەکەوە دەچوونە دەرو لەبارەی سیاسەتدا بەگشتی‌و، بەتایبەتی لەبارەی ژیان لە ئێران‌و ئەو ئاڵوگۆرانەدا کە لەوانە بوو لە سـەردەمی سـەرۆک کۆماریی رەفسەنجانیدا بێنە پێش قسەیان دەکرد. بوزورگیان ئەو راستییەی نەدەشاردەوە کە وەک نوێنەرێکـی دەوڵەتـی ئێران هاتۆتە ئوتریش‌و لەوە کە خەرجی ژیان لەو وڵاتە یەکجار لەسـەرێ بوو کەمێک نارەحەت بووە. لە هۆتێلێکی ئەو نزیکانە بەناوی پۆسـت نیشـتەجێ ببـووو هەتا ئەو کاتەی فـەوزی بردبووی بۆ هۆتێل دیناووالتزێر، رۆژانە دەبوو حەوسـەد شیلینگ بدا بە هۆتێل پۆست. بەڵام ئەو هۆتێلەیان لە دووسەد شیلینگیش کەمتر بوو. کاتێک سەحراروودی‌و مستەفەوی گەیشتنە ڤییەن، دەگەڵ وان چووە هوتێل سیتی‌گل - براو.

ئەوە شـتێکی سـەیر نیە کابرایەکی وەک ئەو کە خواردەمەنیی زۆرباشی پێ‌خۆش بوو بچێتە مەکدۆناڵد. چونکە، هەروەک بە پۆلیسیشی گوتبوو تەنیا دەی‌توانی بەسواری پاس لە ئێزگەی ڤۆردێر... بگاتە ئەو شـوێنە دوورە. دوای دابەزین لە پاسـەکەش دەبوو رێگەیەکی دوورو درێژی پڕ لە دوکان‌و فروشـگە ببڕێ کە لە گالێریان [قەیسـەرییان] هەڵکەوتوون. رێستوورانێکی ئەمریکاییش لە ئاخری قەیسەرییەکە هەیە.

بەڵام هیچ کام لە قسـەکانی بوزورگیان توسـقاڵێکیان پێوەندی بە یەکترەوە نەبوو. هیچ کام لەو قسانەی بە پۆلیسەکانی دەگوتن نەیان دەتوانی ئەو ماوەیە پاساو بدەن کە دەیگوت خەریکی‌نانخواردن بووە. نەی دەتوانی ئەوە روون کاتەوە چۆن کابرایەکی نیگابان دەتوانێ ماوەیەکی ئاوا دوورودرێژ لە شوێنی خۆی نەبێ. نەشی دەتوانی لەتاران بە هیچ شێوەیەک دوورکەوتنەوەکەی خۆی لەو کەسە پاساو بدا کە دەبوو ئاگای لێی بێ، بەڵام بەجێی هێشتوەو کاتێک لەوێ نەبووە برینداریان کردوە. ئەوەشـی هەرگیز نەدرکاند کاتێک سـەحراروودیی بەبرینداری بەجێ هێشتبوو، چووبوو تەلەفون لەکێ بکا.[2]

١- مارک کراوێتز، لیبراسیۆن پاریس ١٨ی ژوئیەی١٩٨٩.

٢- «ئەو درۆو دەلەسانەی لەبارەی کاتو ساتەکانی خۆی سازیان دەکا، دەگەڵ نەزمو دیسیپلینێکی نیگابانێك دەبێ هەیبێ نایەتەوە. بوونی دەگەڵ سەحراروودیی بریندار لە پێش ئەو ساختومانە کە پۆلیسی گەیشتنێ، بەروونی ئەوە دەردەخا کە ئەو لەو ساختومانە دوورنەکەوتۆتەوە. ئەگەر ئەو تەلەفونەی بۆ خزمێکی رەسووڵی کردوە بەجوانی لەبەرچاو بگرین بۆمان دەردەکەوێ کە قسەکانی هیچی بەسەر هیچەوە نییە. تەنیا تەلەفونێکی لەو نزیکانە هەبووە لەنێو هەمان ساختوماندا بووە کە راست لەو کاتیدا شەڵاڵی خوێن بوونو هەر لەوێش سێ‌کوردەکە کوژرابوون. بۆیە پیاو بەو ئاکامە دەگا کە ئەمیر بوزورگیان ئەو شتانەی دەی‌زانین نەی درکاندوون» مارك کراوێتز، لیبراسیۆن نوپ. سیت.

«لە کاتژمێر ١٩/٣٠دا، بوزورگیان تەلەفونی لە زڕبراکەی رەسووڵی کردو پێی گوت کارێکی خراپ قەوماوەو رەسووڵ کوژراوە.» ئەنستیتووی کورد لە پاریس. بوڵتەنی زانیارییەکان ژووئیە - ئاوگوست. پاریس ١٩٧٩.

لەلایەکی دیکەوە، پۆلیسی ڤییەن ئاگادارییەکی باشی لەبارەی سەحراروودییەوە هەبوو. فەرماندەی پاسدارانی شۆڕش بووو رەفسەنجانیو عەلی خامنەیی (کە لە بەرەبەرەی تەواوبوونی دەورەی سەرۆک کۆمارییەکەیدا بوو) بەتەواوی لێیئەرخەیان بوون. لەکاری جاسووسیو کۆکردنەوەی زانیاری لەبارەی ئەمو ئەودا یەکجار کارلێهاتوو بوو.

هەرچەند بە پاسپۆرتێکی سیاسییەوەو بە ئیمزای عەلی ئەکبەری ویلایەتی، وەزیری کاروباری دەرەوە، هاتبووە ڤییەن، بەو حاڵەش خۆی بە کاربەدەستانی دەوڵەت لەوشارە نەناساندبوو. بەڵام، ئوتریشییەکان ئەویان وەک کڕیاری چەکوچۆڵ دەناسی. ساڵی ١٩٨٤، دەگەڵ ئەلیاس رەحیمی، وەک نوێنەرێکی رەسمیی وڵاتەکەی، چووبووە ئاتێن [پێتەختی یۆنان] بۆ بەشداری لە کاری کڕینو فرۆشتنی چەکوچۆڵدا.

سەحراروودی کە لەبارەی کوردانەدا زانیارییەکی تەواوی هەبوو دەگەڵ دایرەی ئەمنیەتی سوپای پاسداران کاری دەکردو بەرپرسی کاروتێکۆشان لە ناوچەکانی سنووری رۆژئاوای ئێران بووو دەگەڵ بزووتنەوە جیاوازەکانی کوردەکانی ئۆپۆزیسیۆنی عێراق پێوەندیی هەبوو. گرنگترین رێکخراو یەکیەتیی نیشتمانیی کوردستانی جەلال تاڵەبانی بوو کە زۆرجار لە تاران دەیدی.

تاڵەبانی دەیگوت: «ئەندامێکی گرنگی سوپای پاسداران بوو. پیاوێکی باڵابەرزو لەسەرەخۆو ساردو سڕو بێدەنگ بوو. هەمیشە لایەنگری چارەسەری مەسەلەی کورد بەشێوەی ئاشتیخوازانە بوو. بەوجۆرەی خەڵک باسیان دەکرد هەرگیز هاوکاریی ساواکی نەکردبوو. لاوێکی بەهەستو لایەنگری خومەینی بووو پێش شۆڕشی ئیسلامی هاوکاریی ئیمامی دەکرد. هەمیشە وەک پیاوێکی باش خۆی دەنواند. نوێنەری رەفسەنجانی بوو».[1]

پاش یەکەمین وتووێژ، قاسملوو سەحراروودیی پێ پیاوێکی «خوێن شیرین» بوو، بەڵام پێی وابوو موستەفەوی کابرایەکی بێ ئەدەبە. کەچی، عەبدوڵڵا هیچ جیاوازییەکی لەنێوان ئەو دووانەدا نەدەدیو رقو قینی خۆی لەدژی هەردووکیان دەردەبڕی.

بن بیللا دەگەڵ روانگەی تاڵەبانی نەبووو لە١٦ی مانگی مای ١٩٩١دا، لە ئەلجەزایر لەوتووێژێک دەگەڵ خۆمو یەکێک لە هاوکارەکانمدا بەروونی هەستی خۆی دەربڕیو گوتی: «ئەو پاسدار بووە. رۆژێکیان بەناوی رێبەرێکی ئێرانی هاتەلامو داوای لێکردم رێگا چارەیەکی بۆ مەسەلەی کورد بۆ بدۆزمەوە. ئەوە ساڵێک پێش جینایەتەکە بوو. بۆماوەی یەک یان دوو کاتژمێر لەماڵی رەسووڵ بووین. بە عەرەبی قسەی دەکردنو ئەنوەریش نەخشی دیلمانجی دەگێڕا.

«خومەینی هێشتا مابوو. بە سەحراروودیم گوت گیروگرفتی کوردەکان برینێکی

١- - جەلال تاڵەبانی، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١.

لەمێژینە لە شۆڕشی ئیسلامیدایە. گیروگرفتەکە لەچەند وڵاتێکدا هەیە. «ئەگەر ئێوە بتوانن ڕێگە چارەیەکی بۆ بدۆزنەوە، ئەوکات ئێوە بەروونی دەری دەخەن کە شۆڕشی ئیسلامی دەتوانێ ڕێگەچارەیەکی دیموکراتیکیش ببینێتەوە». زۆر بابەتی دژواری وەک ئەوەم لەبارەی شۆڕشی ئیسلامییەوە پێگوت. «خوێنێکی یەکجار زۆر دەڕژێ. ئەوە بەو مانایە نیە کە نابێ هیچ خوێنێک بڕژێ، بەڵام دەبێ هەوڵ بدەین رادەی ئەو خوێنڕژانە کەم کەینەوە«. لە کاتێکدا قسەکانم دەکرد، ئەو خەریک بوو یادداشتی دەکردن»[1].

بن بیللادەیگوت سەحراروودی قەدوباڵایەکی مامناوەندیی هەبووو بەهێز بوو. لە تەمەنی سیوپێنجو ئەوپەڕەکەی چل ساڵیدا بوو.

لێمان پرسی: پیاوێکی تێگەیشتوو بوو؟

بن بیللا لە وەڵامدا گوتی: بەڵێ.

کادرێکی سیاسی بوو؟

«پیاوکوژەو خووی بە کوشتنی خەڵک گرتوە. یەکجار لەسەرەخۆو کەم قسەیەو گەرم وگوڕ نیە. بەڵام دەگەڵ من هەم لەسەرەخۆ بووو هەم بەڕاشکاوی قسەی خۆی دەکرد. کابرایەکی پاسدارەو خووی بە تفەنگ هاویشتن گرتوە».

سەرۆک کۆماری پێشووی ئەلجەزایر دەیگێڕایەوە: «ئێوە نابێ یەکێک لەتایبەتمەندییەکانی ئێرانییان لەبیر بکەن. ئەویش «تقیه»یەو بە درێژایی مێژوو هەمیشە بە دوو شێوە قسەیان کردوەو دەیکەن بۆوەی خۆیان بپارێزن. بۆ ئەو شێوە ڕەفتارە [«تقیه»] ڕێگەی پێداون»[2].

پۆلیس لەبارەی مستەفەویدا زۆرکەمی زانیاری هەبوو. یەکێک لە ئەفسەرەکانی دەزگای ئەمنیەتیی ئێران بووو محەممەدی ڕەیشەهری تەواو متمانەی پێی هەبوو. ڕەیشەهری وەزیری «اطلاعات»و یەکێک لە هەڵۆکانی ڕێژیم بوو. مستەوفی هەروەها بەرپرسی کارە نهێنییەکان لە ڕۆژئاوای ئێران، واتە کوردستان، بوو. ژنێکی کوردی سەر بە بنەماڵەی بارزانیی خواستبوو.

ئەو یەکەمین کەس بوو کە لەدوای جینایەتەکە لە ڤییەن هەڵات. هێندێک لە شایەدەکان دەڵێن لە شەقامو لە نزیک سەحراروودیی بریندار دیبوویان. پاشان شۆفیرێکی تاکسی کە بردبوویە فرۆکەخانە، ناسیبوویەوە.

کاتێک بە تاکسییەکە وەرێدەکەوێ داوا لە شۆفیرەکە دەکا بی باتە باڵوێزخانەی ئێران

۱- ئەحمەد بن بیللا، وتووێژ دەگەڵ گابرییەل فێرناندزو دەگەڵ نووسەر. حەممام بووحەجەر، ئەلجەزایر ۱۹۹۱.

۲- بەپێی ئەو ئایەتەی قورئان: «تەنانەت ئەو شتەی لەنێو دڵیشیاندا دەیشارنەوە، خودا لێی ئاگادارە«. شیعەکان تیئۆریی «تقیه«یان داڕشتوە کە بەواتای خۆپاراستن لەمەترسییە. بەپێی ئەو تیئۆرییە، ئەرکی هەموو شیعەیەکی بەئیمانە ـ بەتایبەتی کاتێک لەژێر دەسەڵاتی بێدیناندا بێ (واتە سوننییەکان) ـ دەبێ هەستی دەروونیی خۆی دەرنەبڕێ. بەکورتی، لەبواری مەعنەوییەوە ڕێگەیان پێدراوە کاتێک بە قازانجی کۆمەڵگای شیعەیە، درۆ بکەن». امارک کراوتز، ئیرانۆ نۆکس، کاسێتی ئەو سەردەمە، پاریس ۱۹۸۲

لە ژین ژورێسگاز.

تاڵەبانـی بەئاگاداریی تەواوەوە دەیگوت: «دوای حەوتوویەک مسـتەفەوی بە ئازادی بە شـەقامەکانی تاراندا دەگەڕا. هەروەک سەحراروودی بە پاسپۆرتێکی سیاسـی هاتبووە ئوتریش».

بەپێی یەکێک لە زانیارییەکان مستەفەوی بە موتور سیکلێتێکی سووزووکی هەڵاتبوو. رەنگە زۆر بە پەلە لێی خوڕیبێ، چونکە دواتر پۆلیس ئاوێنەیەکی سووزووکیی دۆزیبۆوە. سەحراروودی لە رۆژی ١٠ی ژانویەدا ئەو موتور سیکلێتەی کڕیبوو. بەهۆی ئەو کاغەزانەی لە زبڵدانەکەدا دۆزیبوویانەوە، پۆلیس توانی کابرای فرۆشیار ببینێتەوەو بەو پێنج وێنانەی بە کاغەزەکانەوە بوون، سەحراروودییان ناسیبۆوە. پۆلیسەکان کابراکەیان بردە نەخۆشخانەو فەرماندەکەی پاسدارانیان [سەحراروودی] پێ نیشان دا. کابرای فرۆشیار بێ هیچ چەشنە شکو گومانێک ناسییەوە. ئەوە لە رۆژی دووشەممە ١٩ی ژووئیەی ١٩٨٩دابوو.

دوانیوەڕۆیەکی یەکجار سارد لەمانگی فێوریەی ١٩٨٩ هێلین لە هۆدەکەی خۆی هاتە دەر کە لە ئاپارتمانێکی شاری ڤییەن بوو. سەرماکە ببوو بە هۆی ئەوە هەر لە جێگەکەی خۆیدا راکشێ. شەقامەکانی ڤییەن پڕلە بەفر بوون و کزەبا ساردەکەش هەموو ئەوانەی بە شەقامەکاندا دەڕۆیشتن تەواو سڕ کردبوو. هێلین بۆرۆژی دواتر کۆنفرانسێکی رۆژنامەیی پێک هێنابوو. وەزعی بەدەنیی باش نەبوو. بۆیەش ئەوانەی دەبوو وتووێژیان دەگەڵ بکا، لەوە نیگەران بوون کە نەکا لەبەر نەساغییەکەی نەتوانێ لەکاتی بەرنامەکەدا بگاتە شوێنی دیاریکراو.

سـەرەڕای ئەودش ناچار بوو ئەوڕۆژە کارەکە بەڕێوە بەرێ. ژمارەیەک لە دادوەران و کەسایەتیی فەڕانسە و ئەڵمان و وڵاتانی دیکە هاتبوونە ڤییەن بۆئەوەی لەو بەرنامەیەدا بەشدار بن. دوای سەرنەکەوتنی هەمووهەوڵ و تەقەلا قانوونییەکان دەیەویست پێیان بڵێ بڕیـاری داوە دەوڵەتی ئوتریش بکێشـێتە دادگا. هیچ رێگەیەکـی قانوونی لەگۆڕێدا نەبوو بۆ ئەوەی بتوانێ وەزیرێک، دەوڵەت یان سـەرۆک کۆمار بکێشـێتە دادگا. بەپێی قانوونی سەیروسەمەرەی ئوتریش، دەبوو لەدژی تەواوەتی ئەو وڵاتە سکاڵا بکا.

لە هاڵێکی چکۆلەی کافەی لاندمان لە ڤییەن، هێلین لە پشت مێزێک دانیشتبوو، بەکاغەزو نووسراوەکانیدا دەچۆوە. لەنێو ئەو کاغەزانەدا بەڵگەی قانوونی، ژمارەیەک وتار بە زمانی ئەڵمانی، شتی تەرجەمەکراو بە فارسی و ئینگلیزی و هێندێک راپۆرتی بە فەرانسەییش هەبوون. یەکێک لەو بەڵگانە هی چواری سپتامبری ١٩٨٩و لەلایەن دایرەی ناوەندیی پۆلیسی جینایی سەر بە وەزارەتی نێوخۆی ئیتالیا بوو. بە زمانی فەرانسە بە وەزارتی نێوخۆیی ڤییەن (لە وەڵامـی داخوازیژمارە ٢٣ی ئاوگوسـتی ١٩٨٩دا ١= ٢٩٧/١ ١،٢٦٣ ٢٩٧/١) راگەیەندرابوو. ئەو راپۆرتە لەبارەی دوو چەکاندا بوو کە لە جینایەتەکەدا کەلکیان لێ وەرگیرابوو:

ـ دەمانچەیەکی باریتای مۆدێرنی ۷۰ کالیبری ٦/٧٥ میلی میتر. ژمارەکەی لە کارخانە لێی هەڵکەندرابووو ساڵی ۱۹۸۰ لە دامەزراوی گاردۆنڤاڵ ترۆمپیا برێشیا دروست کرابووو بۆ فرۆشتنی لە دەرەوەی وڵات ناردرابوو. لەبەرزگی دەمانچەکە شێوەی دابەزاندنی لەژێر دوگمەیەک نووسـرابوو. ئەو چەکانە بۆ فرۆشـتن بەرێ کرابوونە بازاڕی ئیتالیاو وشەی «مۆنتاگیو»یان لەسەر نووسرابوو.

دەمانچەیەکـی باریتـای مۆدێرنی ۱۲/٥ بە کالیبری ۹میلیمیتـری بە ژمارە ۰۰۰۳۱ F کە ناوی کارخانەکەی لەسـەر هەڵ کەندرابوو، بەڵام ئادرێسـی کارخانەکەی دیار نەبوو. لیسـتێکی چەکوچۆڵ (حەوت لاپەڕە) کە ژمارەی دروسـت کردنەکەیان بەپیتی F دەستی پێدەکردو لەکۆتاییدا بە ژمارەی ۳۱ تەواو دەبوو.

چەکێکـی دیکە کە لە جینایەتەکـەدا کەلکی لێ وەرگیرابـوو، دەمانچەیەکی لامابوو کە هەتا سـاڵی ۱۹۸۲ پۆلیسـەکانی ئیسـپانیا کەلکیان لێ وەردەگرت. لە شـاری گوریناو لە باسـکو لەلایەن کۆمپانیایەک بەناوی گابی لۆندۆوە دروست کرابووو یەکێک لە باشترین دەمانچەکانی ئەو سەردەمە بوو.

ئیسپانیا یەکێک لە وڵاتە پێشکەوتووەکانی جیهان لە بواری دروست کردنی دەمانچەدایەو زۆربەی ئەو دەمانچانەش ـ بێجگە لە بازاڕەکانی دیکەی جیهان ـ وڵاتەکانی ئەمریکای لاتین دەیانکڕن. ئیسپانیا دەمانچەی لاما، ستارو ئاسترائونسێتا دروست دەکا. ئەو دەمانچانە هەر یەکەی ۱٥ فیشەک دەخۆن.

دەمانچەکانی لاما فیشـەکی پارابیلـۆم دەخۆنو گوللەکانیان وەهەر شـوێنێک بکەون کەوانـە دەکەن. هەربۆیـەش یەکێک لەو گوللانـە کەوانەی کردبوو،و وە سـەحراروودی کەوتبوو. بێجگە لەوەش دەکرێ دەزگای بێدەنگ کەرەوەشـیان بخرێتە سـەر. هەربۆیەش ئەوانە باشترین چەکن بۆ تیرۆریستەکانو پیاوکوژە پیشەییەکانی سەرانسەری دنیا.

بەپێی زانیاریی رەسمیی پۆلیسی ئیسپانیا، لەو چەندساڵەی دواییدا ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی باسک خەریکی فرۆشتنی ئەو چەکانە بە دەوڵەتی ئێران بوون.

بڕگەی حەوتەم
وتووێژ

بێجگە لەو ئێرانییانەی ئێستاش کەس نازانێ لەکوێن، کاسێتەکان تەنیا شایەدێکن بۆ ئەو قسانەی ڕۆژی پێنج شەممە١٣ی مانگی ژووئیەی ١٩٨٩ ئێرانییەکان‌و کوردەکان بەیەکەوە کردوویانن. زۆر وێ‌دەچێ ئەو کاسێتانەی لە کیفەکەی عەبدورڕەحمان قاسملوودا دۆزرابوونەوە دەستکاری کرابن‌و ڕاست ئەو کاسێتانە نەبن کە قسەکانی ئەوڕۆژەیان لەسەر تۆمارکرابوو. ڕەنگە کەسێک وەک بەشێک لە بەرنامەی جینایەتەکە ئەو کاسێتانەی ساز کردبن بۆوەی لێکۆڵینەوە بێ‌ئەملاو ئەولاکە بشێوێنن.

بەڵام هەڵسەنگاندن‌و لێکدانەوەکان بەجێی خۆیان‌و لەبەر ئەوەی ئەوانەی شایەدی ئەو جینایەتە بوون هەموویان خۆیان شاردۆتەوە، کاسێتەکان بۆ ڕوون کردنەوەی ڕووداوەکەی لینک باهانگازیە، باشترین شایەدن.

سەحرارووەدی بە گوتنی ئەوە کە کۆمەڵگای ئێرانی پێی خۆش نیە خۆی گرفتاری ئەو گرفتانە بکا کە خودموختاریی کوردەکان بۆی دەخوڵقێنێ، دەیگوت ئێران لەشەڕ دەگەڵ عێراق نیگەرانەو ئاگربەسی ئەم دواییانە لەلایەن کاربەدەستانی کۆماری ئیسلامییەوە پێویستیی بە ئازایەتییەکی یەکجار زۆر هەبوو. هەروەها دەی‌گێڕایەوەو دەیگوت خومەینی بۆخۆشی لەسەر ئەو بڕوایە بوو کە ڕاگرتنی شەڕ لەدژی عێراق ڕاست وەک «خواردنەوەی جامی ژەهر»ە. سەحرارووەدییش بە جەخت دانانەوە دەی‌گوت: «ئێمە نامانەوێ خودموختاری وەک دڕوویەک لە گەروومان هەڵ چەقێ».

ناوبراو لە یەکێک لە قسەکانیدا لەبارەی ئابوورییەوە بە دووپات کردنەوەی دروشمی شیعەکان هەر لەسەرەتای شۆڕشەوە هەتا ئەوکاتی گوتی: ئیسلام دژی سەرمایەداریو

سۆسیالیزمە چونکە ئیسلام شێوەی تایبەتیی خۆی بۆ بەڕێوەبردنی دەوڵەت هەیە. هەروەها گوتیشی: «دەکرێ خودموختاری وەک شێوەیەکی ئابووری چاو لێ بکرێ».

قاسملوو قسەکانی بڕیو گوتی: «ئێمە دەگەڵ ئەو روانگەیە نیین».

ئەویش لە وەڵامدا گوتی: «باشە، هێندێک کەس بەوە دەڵێن خودموختاری، هێندێک کەسی دیکەش پێی دەڵێن ویلایەتو هتد. بەڵام، راستییەکەی ئەوەیە دوژمنانی وەک ناتۆ دەتوانن خودموختاری وەک بابەتێکی سیاسی هەڵسەنگێنن. ئەوە بەرەوجودایی خوازی دەچێ! و ئەوە بابەتێکە دەبێ باسی لەسەر بکرێو ئێمە ناتوانین لێرە بڕیاری لەسەر بدەین. ئەوە پێوەندیی بە حدکاوە نیە. وەڵامەکەی ئەوەیە: تەنیا مەبەستی ئێمە لەو کۆبوونەوەیە روونکردنەوەی پێوەندیی نێوان حدکاو کۆماری ئیسلامییەو هیچی دی».

کاتێک دەمانچەکانیان دەرهێنا، قاسملوو دەرفەتی هیچ دژکردەوەیەکی نەبوو. پیاوێکی بەئیرادەو کارلێهاتوو بوو. لەسەردەمی لاوەتیدا هەر زوو دەستی دەدایە دارێکو لەبەرامبەر برا گەورەکەیدا هەڵوێستی دەگرت. جارێکیان هێلین دەیگوت زۆرچاکی نیشانە دەنگاوتو دەیتوانی بە بەردی پشیلەیەک یا سەگێک بنگێوێو بیکوژێ.

هەتا رۆژێک بەچاوی خۆی نەیدی، هێلین پێی وابوو شتی گەورە دەکاتەوەو زۆری تێدەگرێ. لەو رۆژەدا دەگەڵ چەند کەسێک لە ئاشناکانیان لە دەشتەکانی دەوروبەری ورمێ دەگەڕان. لەنەکاو مارێک بەسەر رێگاکەیاندا تێدەپەڕی. لە حاڵێکدا مارەکە راست ببۆوەو ئامادەی هێرش کردن بوو، قاسملوو کە لەلایەکی رێگەکە راوەستابوو، لە وەزعەکە ئاگادار بوو. درێژایی مارەکە بەڕادەی باڵای پیاوێک دەبوو. رەحمان بە ئەسپایی لێی چووە پێشو بەردێکی تێگرت. هێلین لەبەر خۆیەوە گوتبووی: «تازە تەواو بوو»و پێی وابوو ناتوانێ بە بەردەکە بیهەنگێوێ. مارەکە لە ناوچەکە بەمارێکی یەکجار خەتەرناک دەناسراو ژەهرێکی تەواو کوشندەی هەبووو پێی وابوو هەر ئێستا هەردوویان دەکوژێ. بەڵام، قاسملوو بە بەردەکەی ئەنگاوتیو ئەو مارە زەلامەی بەتاقە بەردێک کوشت.

بەڵێ، پیاوێکی ئەهلی عەمەل بوو. بەڵام نە «کاوبۆی»بوو نە پیاوێکی تفەنگچی. بێرنارد کووشنێر، وەزیرو پزیشکی فەرانسەیی، دەیگێڕایەوە قاسملووی بە پێچو کڵاوێکەوەو دەمانچەیەک لە بەر پشتێندێدا دیوە: «هەر راست وەک پێشمەرگەیەکی ئۆپێرایی دەچوو»[1]. کووشنێر زۆرجار دەیگوت: ئەرێ پێشمەرگەیەکی وەک ئەوو لەتەمەنی پەنجاوهەشت ساڵیدا ئەگەر لەنەکاو چەک کرابا دەیتوانی چ بکا؟ یان پێشمەرگەیەکی دێرینیوەک عەبدوڵلاکە ئێستا لە ئورووپا سەرگەرمی کاری سیاسییەو بۆماوەی دوو رۆژان دوچاری دەردوئێشی میعدە ببوو؟ داخوا قاسملوو دەرفەتی ئەوەی هەبوو چاوێک بەهەلومەرجەکەدا بخشێنێو بە

١- وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١.

مانۆڕێک خۆی دەرباز کا؟

ساڵی١٩٥٧، ساواک گرتبووی‌و وەک سیخوڕێک تاوانباری کردبوو. قاسملوو بۆماوەی دووحەوتوو لە بەرامبەر لێکۆڵینەوەو پرسیارەکانی کاربەدەستێکی ساواکدا خۆی ڕاگرتبوو ئاخرییەکەی توانیبووی بە داستان‌و سەربردەیەک کە بۆخۆی سازی کردبوو کابرای بەرپرس هەڵخەڵەتێنێ. ساواکییەکە قسەکانی قاسملووی قبووڵ کردو داوای لێ‌کرد هاوکارییان بکا. دیسانیش بە قبووڵ‌کردنی داخوازەکەیان فریوی دان. بەمجۆرە ئازاد کراو بێ سێ ودوولێکردن بەرەو کوردستان هەڵات.

جەلال تاڵەبانی دەیگوت: «پیاوێکی یەکجار بەهۆش‌و زرینگ بوو». ئەو ژێنەڕاڵەی [لە ساواک] بازجوویی لێ کردبوو تەیمووری بەختیار[1] بووو دەیگوت کوردەو سەر بە عەشیرەتی بەختیارییە. هەروا دووپاتی دەکردەوەو دەیگوت: «ئەتۆ بەهۆش‌و زرینگی‌و دەبێ پێکەوە هاوکاری بکەین. ئەمن دۆست‌و لایەنگری کوردانم». بەختیار خەریک بوو کۆدیتایەک لەدژی شا ڕێک بخاو پێویستیی بە پشتیوان هەبوو.

قاسملوو بە کەلک وەرگرتن لەوکارە، پێی گوت: «خۆشحاڵم دەبینم ژێنەڕاڵێکی کورد تا ئەو رادەیە بە فەرهەنگە. هەموو کوردە زاناو بەفەرهەنگەکان دەبێ هاوکاریت بکەن؛ دوای ئەو قسانە بەختیار ئازادی کردو قاسملوو هەڵات‌و ئەگەر وای نەکردبا، لانی‌کەم بۆ ماوەی دەساڵان زیندانییان دەکرد»[2].

بەڵام ئێستا لێرە، لەو ئاپارتمانەی شاری ڤییەن‌و لە ساڵی ١٩٨٩دا، بەچ شێوەیەک‌و چۆن دەی‌توانی ئەوانەی وتووێژیان دەگەڵ دەکرد فریو بدا؟ ئەگەر لە پێشدا لێی پرسیبان دەیانەوێ چ بزانن، دەی‌توانی چ بە قاتڵەکانی بڵێ؟

لە دووهەمین کاسێتی زەبتەکەدا، ئەو شتانەی گوتوونی زۆر روونن: «ئەوەی گرنگە ئەوەیە ئێمە ناتوانین ڕوانگەکانی ئێوە قبووڵ کەین.

ئێوە دەڵێن بابەتی سەرەکی ئەوە نیە دەبێ مەسەلەی خودموختاریی کوردستان چارەسەر بکرێ، بەڵام دەڵێن ئەوەی گرنگە پێوەندی حدکا دەگەڵ کۆماری ئیسلامییە.

ئەوە ڕوانگەو بڕوای ئێوەیە نەک هی ئێمە. شتێکی ئەمڕۆ ئێمەی هێناوەتە ئێرە ئەوەیە کە دەگەڵ ئێوە، وەک نوێنەرانی دەوڵەتی ناوەندی، لەسەر ئەسڵی خودموختاری بە ڕێککەوتن بگەین».

دووساڵ دواتر لە ڤییەن ئەو قسانەی لەسەر کاسێتەکان زەبت کرابوون لە فارسییەوە وەریان گێڕابوونە سەر زمانی ئەڵمانی‌و ئینگلیزی. هێلین لەبارەی ئەو بەشەدا دەیگوت:

١- تەیمووری بەختیار، لە ساڵەکانی ١٩٥٧ هەتا ١٩٦١ سەرۆکی ساواک بووو هەتا ساڵی ١٩٦١ دەگەڵ ئیسرائیل‌و سیا پێوەندیی دامەزراند. ساڵی ١٩٧٠ لە عێراق بەدەستی ئەندامانی ساواک کوژرا.

٢- جەلال تاڵەبانی، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١.

«ئەوە حوکمی مەرگی بوو».[1]

قاسملوو لە هەوڵی ئەوەدا بوو بە نوێنەرانی دەوڵەتی تاران بسەلمێنێ کە کوردستانێکی خودموختار لە ئێرانێکی دێموکراتیکدا باشترین و ئاشتیخوازانەترین ڕێگەیە بۆ چارەسەری ئەم کێشەیە. هەروەها، دەیگوت حیزبەکەی لەوە زیاتر هیچی دیکەی ناوێ. بەڵام، سەحراروودی و مستەفەوی ئامادەی هیچ چەشنە ڕێککەوتنێک نەبوون.

سەحراروودی وەبیری دێنایەوەو دەیگوت: «پێوەندیی ئێمە دڕندانەیە؛ پێوەندییەکەمان شەڕو پێکدادانە. ئەوەی حدکا دەیڵێ ئەوەیە هەر بەم شێوەیە درێژە بەکاری خۆی بداو لەبارەی خودموختارییشدا وتوویژ بکا. ئەوە بەراستی بۆ قبووڵ کردن نابێ. دەبێ بزانی لە ئایینی ئیسلامدا، خودموختاریمان نیە».

قاسملوو، قادری ئازەرو ڕەسووڵ بەوردی گوێیان دابووە ئەو قسانەو بەجوانی بۆیان دەرکەوتبوو ئەوانە زۆریان ماوە لە واقعییەتەکان ئاگادار بن.

سەحراروودی گوتی: وەرن با گاڵتە بە یەکتر نەکەین. ئێمە لەحاڵی شەڕداین. حدکا غەیرە قانوونییە. ئێوە ناتوانن بەپێی قانوون هەڵسوکەوت بکەن و بێنە پارلمان بۆ ڕوونکردنەوەی بابەتێک. ئەتۆ دەڵێی خودموختاری قبوول کەین و بەپێی قانوون بەیەکەوە کار دەکەین. «گیروگرفتەکە ڕاست لێرەدایە. خودموختاری شتێکی قبووڵ نەکراوە. کەوابوو ئەوە ناتوانێ ڕێگە چارەیەک بێ».

بەم جۆرە ناوبراو هەڵوێستی دەوڵەتی تارانی بە کورتی و بەروونی دەربڕیبوو. ئەو حیزبە کوردییە، بێ‌ئەوەی پێ لەسەر وتوویژکردن لە بارەی خودموختاری بۆ کوردستانەوە دابگرێ، دەبوو هەڵوێستی دەوڵەتی ناوەندی قبووڵ کا.

«ڕەنگە ڕۆژێک لە ڕۆژان دوو یان سێ ساڵی دیکە، ئەو بابەتە بخەینە بەر لێکۆڵینەوە».

لە ڕوانگەی تارانەوە مەسەلەی هەرە گرنگ ئەوە بوو کە حیزب لە بەرامبەر دەسەڵاتی ناوەندیی کۆماری ئیسلامیدا دەبێ هەڵوێستێکی تەسلیم تەڵەبانە بگرێ.

حدکا چ چاوەڕوانییەکی دیکەی لە ئاخوندە کۆنەپەرستەکان هەبوو؟ پێش هەموو شتێک، حدکا حیزبێکی کوردی بووو بە مارکسیستی لەدایک ببووو سەرەنجام هەڵوێستێکی سۆسیال دێموکراتانەی گرتبوو. ئەوە حیزبێک بوو سەرۆکەکانی دەگەڵ ڕێبەرانی وڵاتانی ئەنترناسیۆنال سۆسیالیست نێوانیان یەکجار خۆش بوو. حیزبێک بوو زۆربەی ڕێبەرەکانی سوننی بوون، بەڵام حیزبەکە ڕێکخراوێکی مەزهەبی نەبووو، پێش هەموو شتێک حیزبێکی لائیک بوو.

١- هێلین کرۆلیچ، وتووێژ دەگەڵ گابرییەل فێرناندز. ڤییەن، ١٩٩١.

قاسـملوو هەرچەند ڕێزی لە مەزهەب دەگرت بەڵام، بۆخۆی پیاوێکی مەزهەبی نەبوو. هیچ کەس تەسبیحی بە دەستەوە نەدیبوو کە سیمبوولێکی ئیسلامییە.

حـدکا ڕێکخراوێکی نهێنی بووو زۆربەی کۆمەڵانی خەڵـک دەگەڵ ئەندامەکانی هاوبیر بـوون. بەڵام، ئەو خەڵکە لە ژێر سـەرکوتو توندوتیژیی زیاتر لە سـەدهەزار سـەربازی ئەرتەشو ئەندامانی سوپای پاسداراندا بوون.

بۆ ماوەی چەندین ساڵ، سەرۆکی ئەو خەباتە بەربڵاوە سیاسییە لە دەفتەری سیاسیو لەنێـو چیاکانـدا لـەو بەری سـنووڕو دوور لەمەترسـی نیشـتەجێ ببوو. ئەو سـەرۆکە عەبدوڕەحمان قاسملووی زاناو بە فەرهەنگ بووو لەتەمەنی نزیک بە ٦٠ ساڵیدا بووو ئێستا لە هۆدەیەک لەشـاری ڤییەن، تێ دەکۆشا لە ڕێگەی وتووێژ دەگەڵ نوێنەرە ئێرانییەکانەوە سەرەتای ڕێککەوتنێک بۆ خودموختاری وەدەست بێنێ.

قاسـملوو دەیتوانی بەهێزی هاندەری خۆی بۆ سـەلماندنی داخوازەکانی هیوادار بێ، بەڵام، کاتێک هەلومەرجەکان پێویسـتیان با، پیاوێکی تەواو سەرسـەخت بووو لەنێو خۆی حیزبەکەیدا بەو خەسڵەتانە بەناوبانگ بوو.

لەم دواییانەدا، پەنجا کەس لە کادرەکان لە ڕیزەکانی حیزب جیا ببوونەوەو قاسملوویان بەسەرەڕۆو دیکتاتۆر تاوانبار دەکرد. بەڵام، پێش هەموو شتێک، لە کاری بەربەرەکانی لە دژی ڕێژیمدا، هەروەک سـەردەمی شا، تەواو سەرسەخت بوو. تەسلیم نەدەبوو. موستەفەویو سەحراروودی کەماوەی چەندین ساڵ خستبوویانە ژێر گوشارو دەردەسەرەوە، زۆر باش لەو تایبەتمەندییەی قاسملوو گەیشتبوون.

گوڕوتینی سیاسەت دڵودەروونی داگرتبوو. قاسملوو بۆخۆی نووسیویەتی: «خەباتی سیاسی یەکەمین پلەی ژیانمی داگرتوە». بەڵام، هەستێکی تەواو ناسکیشی هەبووو هەمیشە پێـی خـۆش بوو بابەتی ئەدەبی بنووسـێ، ڕەنگە یەکێک لەو بابەتانـەش ژیاننامەی خۆی بووبێ. ئاشقی نیشتمانی خۆی بووو حەزی لە وڵاتەکەی دەکردو لە زۆربەی نامەکانیدا ئەو باسەی دێنایە گۆڕێ: «دەمەوێ لەکوردستان بمو ژیانم لەوێ تێپەڕکەم».[1]

بەوحاڵەش، هەسـتی بە ماندوویەتی نەدەکردو تۆڵەی ئۆگری بە مەسـەلەی کوردی بە ڕۆژانو سـاڵانێکی دوورو درێژ بەتەنیایی ژیان لێ وەردەگیرایەوە. زسـتانی ساڵی ١٩٨٥ نووسـیبووی: «دەرەجەی سەرما ١٥ پلە ژێر سـفرە. بۆوەی بگەمەوە دەفتەری سیاسی، ماوەی دووسەعات بەپێیان بەنێو بەفرێدا ڕێگەم بڕیوە.ماڵەکەم وەزعێکی خراپی هەیە، بەڵام بـاش بوو دووشـەکە کاری دەکرد. دوای چەند مانگ دوورمانـەوەم، زۆرم پێ خۆش بوو هاتبوومەوە لای هاوخەباتەکانم».[2]

١- نامە بۆ نووسەر، ١٩٨٥.

٢- نامە بۆ نووسەر، ١٩٨٥.

لەنێو چیاکانـدا، ئەگـەر دەرفەتـی هەبـا، گوێـی دەدایـە موسـیقاو موتـاڵای دەکرد، نازونیعمەتەکەشـی هەر ئەو دووانە بوون‌و جاروباریـش دەی‌گوت حاڵی باش نیە بۆوەی دەرفەتێک بۆ حەسـانەوەی بدۆزێتەوە. ڕۆژێکیان دەیگوت: «ئەگەر بەدەست خۆم بێ، پێم خۆشـە بازنشـەستە «خانەنشـین» بم. ئەوە درکاندنێکی تەواو ئاشکراو دانەپۆشراو بووو ڕەنگە بەڕادەیەک سەخڵەت بووبێ کە ناچار بووبێ لەسەر کاغەزیش بی‌نووسێ.

ئەتـۆ بڵێی ئەوانەی لێی نزیـک بوون ئەوەیان زانیبێ؟ داخوا لـە ئاواتە بەرزەکانی ئەو پیـاوە ئـاگادار بوون؟ ئەو کە خوێندنی لە ئورووپا تەواو کردبووو سـاڵانێکی دووردرێژ لەبنەماڵەکەی، لە حەزلێکردوویی، لەهونەر، لە ژیانێکی نوێ‌و لەگەپ‌و گاڵتە دەگەڵ دۆستانی‌و هتـد دوور کەوتبۆوەو بەشـی هـەرەزۆری ژیانـی بەتەنیایی‌و بەبێ‌دەنگی‌و لەمەترسـیی بێ‌پسانەوەدا ڕابوارد بوو، داخوا کەس ئەوانەی دەزانین؟

ڕەنگە ڕێژیم لەو بارەیەوە هەڵسەنگاندنێکی کردبێ‌و بەو ئاکامە گەیشتبێ کە پێی خۆشە پاسـپۆرتێکی بدرێتێ‌و بێ‌ترسـوخۆف بگەڕێتەوە ئێران. ئەوانەی دەیان ناسی پێیان وابوو ئێرانییەکان پێشـنیاری «ئارام کردنـەوەی جەنگاوەرێک»ی پێ دەکـەن ـ کۆتایی‌هێنان بە دوژمنایەتـی لە بەرامبەر دەسـت هەڵگرتن لە داخوازەکانیدا. ڕەنگە هەر بۆ ئەو مەبەسـتە بووبێ کە تاران لە هەوڵی پێک هێنانی وتووێژ کەوتبوو: بی‌کڕن یان بی‌کوژن.

«لەبارەی خودموختارییەوە ـ ئەوە دەنگی سەحراروودییە لەسەر کاسێتەکە ـ «وەڵامێکی پۆزێتیڤمـان لە تارانەوە پێ نەگەیشـتوە. بـەڵام، دەڵێن حدکا دەتوانێ بە شـێوەی قانوونی تێکۆشانی هەبێ‌و ئەوەش دەتوانێ ببێتە بابەتی وتووێژێکی سیاسی‌و دەبێ ببرێتە پارلمان‌و دیارە ماوەیەکی زۆر دەکێشێ. بەڵام، لێرە ناکرێ لەسەر هیچ شتێک بڕیار بدرێ».

ئەوجار موسـتەفەوی هاتە نێو قسـەکان: «ئێمە بە نیازپاکییەوە هاتووینە ئێرە بۆوەی دەگەڵت دانیشـین. ئێسـتاکە پێوەندییەکانمان زۆر بەڕوونی دەچنە پێش‌و کاتی ئەوەش دێ دەگەڵ کەسایەتییەکانی دەوڵەت وتووێژ بکەی، ئەتۆش دەبێ بەنیاز پاکییەوە قسەمان دەگەڵ بکەی».

ماوەیەکی کورت ڕاوەسـتاو هەموو بێ‌دەنگ مانەوە. لەپڕ بە دوعاگوتنێک هەڵی دایەو گوتی: «بسم الله الرحمان الرحیم... سیاسەت بەشێکە لە مومکین، نەک لە نامومکین...».

ڕەحمان بە پێکەنینەوە قسەکەی پێ بڕی. بەشێک لە مومکین: ئەوە قسەیەکی نەستەقەو زۆرجـار کەلکی لـێ وەردەگرن. لێـرەدا دەنگەکان لەسـەر زەبتەکە بوونـە تێکەڵ‌پێکەڵ‌و بڵغەبڵغ.

مستەفەوی رووی دە قاسملوو کردو بەم جۆرە درێژەی بە قسەکانی دا: «ئەگەر بێت‌و خودموختاری بدەن بە کوردەکان، لە سـنووری نۆسەد کیلۆمیتریی ئێران‌و عێراق بەباشی پارێزگاری دەکرێ. دەتگوت کۆماری ئیسلامی بەوکارە دەتوانێ متمانەی کوردەکان بۆلای

خۆی راکێشێ. ئەمن لەم بارەیەوە هیچ گومانێکم نیە، بەڵام، پێچەوانەکەشی دروستە».

موستەفەوی لەبارەی بابەتە سەرەکییەکەی ئەو گیروگرفتەوە قسەی دەکرد: مەترسیی هێندێک دژ کردەوە لە جیهانی کوردەکاندایە، کوردەکان نەتەوەیەکی تەریک ماوەو ناگرنگ لە ئێراندا نین. بەشی سەرەکیی گیروگرفتێکن کە لەو پێنج وڵاتەی لێی دەژین، پێکیان هێناوە. دەتوانن ببنە هۆی سەقامگیر نەبوون‌و بێ‌نەزمیی ژیئۆپۆلیتیکی لەو وڵاتانە.

لەو پێنج پێتەختانە، خەڵک لەسەر ئەو بڕوایەن کە ئەگەر بێ‌و بەشێک لەکوردستان خودموختاری وەدەست بێنێ، هەر راست وەک نەخۆشییەک هەموو شوێنێک دادەگرێ‌و سنوورەکان بە تەواوی لەبەر یەک هەڵ دەتەکێنێ.

موستەفەوی پرسی: «ئەدی ئەگەر هات‌و عێراقیش وای‌کرد؟ ئێمە لەم بارەیەوە تەنیا ماوینەوە. دوژمنەکانی شۆڕش لەوبەری - عێراق‌و تورکیە - ش ئەوەی دەزانن. هەموو «سکە»یەک لایەنێکی دیکەی هەیە، هەم لایەنی پۆزێتیڤ‌و هەم نیگەتیڤ».

هەم خودموختاری هەیەو هەم سەربەخۆیی‌و جوداییخوازی. بۆ دەوڵەتە ناوچەییەکان - تاران، بەغدا، شام، ئەنکەرە، مۆسکۆ - هەمیشە دێوەزمەیەک هەیە کە ماوە بە ماوە وەدەر دەکەوێ. ئەگەر بتوانن خۆیانی لێ گێل دەکەن‌و کاتێک ئەو دێوەزمەیە سەر هەڵدەدا، لەشکری دەنێرنە سەرێ. هەرگیز وتووێژێک لەگۆڕێدا نەبووە. ئەوە لە تورکیەو لە سەردەمی دەسەڵاتداریی کەماڵ ئەتاتورکدا رووی‌دا: لە ئاکامدا، لەنێوان ساڵەکانی ١٩٢٥و ١٩٣٥دا ٧٠٠هەزار کوردیان کوشت.[1] لە عێراقیش هاتە پێش‌و لەوێ رێژیمی بەعسییەکان لە دەیەی ١٩٨٠دا چوار هەزار گوندو شارۆچکەی خاپوور کردو پاشان خەڵکەکەی هەروەک مێگەلەمەڕان لە چیاکان هێنایە خوارو لە دەشتەکانی رووباری فورات نیشتەجێی کردن. لەهەوڵی ئەوەدا بوو کوردەکان بەتەواوی لەنێو بەرێ‌و بەزۆرە ملی لە چیاکان دووریان خاتەوەو بەیەکجاری پێناسە نەتەوایەتییەکەیان لەژێر پێ بنێ. ساڵی ١٩٨٨، سەددام حوسێن بێ سێ‌ودوولێکردن، هێزی هەوایی خۆی ناردە سەر شارۆچکەی هەڵەبجەو بەچەکی شیمیایی بۆمبارانی کردو بەگازی خنکێنەر پێنج هەزار کوردی کوشت.

محەممەد رەزاشای پەهلەوی ساڵی ١٩٤٦ کۆماری مهابادی لە کوردستانی ئێران نوقمی ئاورو خوێن کردو هەتا تەرت‌وتونابوونی دەسەڵاتەکەی لە ساڵی ١٩٧٩دا، هەروا درێژەی بە سەرکوت کردنی کوردەکان دا. کوردەکان پێیان وابوو هەڵدێرانی شای لەسەر تەختی دەسەڵاتەکەی شتێکە خودا بەخەڵات بۆی ناردوون. بەڵام رێژیمی ئیسلامی رەفتارێکی باشتر لەشای دەگەڵ کوردەکان نەبوو. سەرۆک کۆمار، بەنی‌سەدر ساڵی ١٩٨٠و چەند مانگ پێش ئەوەی بە جلوبەرگی ژنانەوە لە ئێران دەرباز بێ، بە ئەرتەشی راگەیاند: «هەتا ئەو رۆژەی کوردەکان بەتەواوی تێک دەشکێنن، نابێ پۆتینەکانیان لەپێ داکەنن».

١- لە تورکیە، لە ساڵی ١٩٨٤ەوە هەتا گیرانی عەبدوڵڵا ئۆجەلان لە ساڵی ١٩٩٩ کە رێبەری خەباتکارانی حیزبی کرێکارانی کوردستان(پ.کا.کا)یە، بە هەزاران گوندی کوردستان وێران کران و ئەرتەشی تورکیە زیاتر لە سێ میلیۆن کوردی لە ناوچەکانی خۆیان بۆ شوێنی دیکە دەرکردن. وا بەراورد کراوە کە لە ماوەی ئەو پازدە ساڵەی شەڕ و پێکدادان لە نێوان پ.کا.کا و هێزەکانی دەوڵەت دا، زیاتر لە سی و پێنج هەزار کەس کوژران.

ئەوە جێگەی هیچ شکو گومانێک نیە کە نە سەحراروودیو نە موستەفەوی تۆسقاڵێک بڕوایان بە وادەو بەڵێنەکانی قاسملوو لە بارەی جودانەبوونەوەی کوردستان لە ئێران نەبوو. ڕێژیمی ئیسلامییش، هەروەک ڕێژیمی شا، بەتەواوی لەسەر ئەو باوەڕەیە ئەوەی کوردەکان دەیانەوێ سەربەخۆییەکی بێئەم لاو ئەولایە.

ئەوەی ڕاسـت بێ، ترسـوخۆفی ڕێبەرانی ئێران لە بارەی داخوازەکانی کوردانەوە، لە سـەرەتای شۆڕشـدا، چەند هێندەی دیکە زیادی کرد. دەزگای پۆلیسـی نهێنی بەدەوڵەتی ڕاگەیاندبوو عێراق خەریکی داڕشتنی بەرنامەی شەڕێک لەدژی ئێرانە. بەنیسەدر بە جەخت دانانەوە دەیگوت عێراق حدکا لە دژی ئێران وەشـەڕ دەخاو هەموو پێویسـتییە ئابووریو سەربازییەکانیشی بۆ دابین دەکا.[1]

ئێریک ڕۆلۆ، هەواڵنێری لۆموند، چووە لای سـەرۆک کۆماری ئێران، بەنی سـەدرو لە پێوەندیـی دەگەڵ داخوازی کوردەکان لە بارەی خودموختاری بۆ مەڵبەندەکەیاندا، قسـەی دەگەڵ کرد. بەنی سەدر کە سەرەڕای دژایەتیی ڕۆژ لەرۆژ زیاتری ئاخوندەکان توانیبووی هەتـا ڕادەیەک دەسـەلاتی خۆی بپارێزێو بیروبڕوای ڕۆژنامە نووسەکانی ئورووپاییو دۆستی خۆی هێنابووە بەرباسەکە، هەڵوێستی لە پێوەندی دەگەڵ مەسەلەی کوردەکاندا بەم شێوەیە پاساو دەدا: «بە ئێریکم گوت ئەتۆ دەکەمە نوێنەری دەوڵەتی ئێرانو بەکوردەکان بڵـێ ئەگەر بێتو خۆیان لە دەوڵەتی عێراق دوور خەنەوە، دەتوانین بەرێککەوتنێک بگەین. ئێریک ڕۆیشـتە کوردسـتانو دەگەڵ قاسملووو حدکا قسەی کردو پاشان ڕۆیشتە بەغداو لەئاکامدا نووسی ئەو ڕێکخراوانە لەژێر کۆنترۆڵی عێراقدان. پاشان تەلەفونی لێ کردمو پێی گوتم بەو جۆرەی دەیانگوت سەربەخۆن، وا نیەو سەربەخۆ نین».

قاسـملوو لە بەرامبەر ئەو وتارەی ڕۆژنامەنووسـە فەرانسـەییەکەی دۆسـتی نزیکی بەنیسـەدردا بەوپـەڕی توندوتیژییـەوە دژکـردەوەی لەخۆی نیشـان داو لەنامەیەکدا بۆ ڕۆژنامەکـە ئەو زانیارییانـەی ڕۆژنامەنووسـەکەی بەرپەرچ دایەوەو بەجەخـت دانانەوە نووسیبووی ئەو کابرایە ڕاستییەکانی چەواشە کردوون.

بەپێی زانیارییەک کە دەوڵەتی ئێران وەدەسـتی هێنابوو، ئەمریکاییەکان خەریک بوون سـەددام حوسێنیان لەدژی کۆماری ئیسـلامی هان دەدا. بەنی سەدر دەیگوت بە تاڵەبانیی گوتـوە بۆچی کوردەکان بوونە ئامرازی دەسـتی هێزە گـەورەکانو تاڵەبانی پێی گوتووم «ڕاست دەکەی».

بەنـی سـەدر لە کۆتایی قسـەکانیدا دەیگـوت: «ڕێککەوتنـە گوماناوییەکـەی کوردە ناسیۆنالیسـتەکان دەگـەڵ دەوڵەتـی بەغـدا لەدژی ئێـران، بێجگە لـە خوازیاربوونیان بۆ

١- ئەبولحەسەنی بەنیسەدر، وتووێژ دەگەڵ نووسەر، پاریس ١٩٩١. ئەو قسانەی دوایەی بەنی سەدر لەو وتووێژە وەرگیراون.

سەربەخۆیی، ناتوانێ هیچ واتایەکی دیکەی هەبێ».

دوایـەش بە جەخـت دانانـەوە دەیگـوت: «بەڵگەیەکـی واژۆکراوی کۆمەڵـەو حدکاو فیدائییەکانمان بەدەستەوەیە. لەو بەڵگەیەدا لەسەر دابەش کردنی ئەو دەسکەوتانەی لەدوای شکسـت خواردنی ئێران‌و دابـەش بوونی ئەو وڵاتە وەچنگیان دەکـەوێ رێک کەوتبوون. بیسـت‌و دووکەس لە ئەفسـەران [یکورد] بۆ دابەش کردنی ئەو چەکوچۆڵانەی وەگیریان دەکەوێ، پیلانێکیان دارشـتبوو. ئەو ئەفسـەرانە نەگیران. نیوەی چەکوچۆڵەکان بۆ حدکاو باقییەکەی ـ دوو بەشی بە کۆمەڵەو بەشێکیش بۆ فیداییەکان. ئەوە بەڕوونی نیشان دەدا بە پێچەوانەی ئەو قسانەی دەیانگوت بێ‌تاوان نەبوون. لەژێر گوشاری دەوڵەتی عێراقدا بوون‌و تەنیا خوازیاری خودموختاری نەبوون».

هێلیـن بەجەخت دانانەوە دەیگـوت: «ئەوانە هەمووی درۆن، ئەوە بۆ پاسـاودانی ئەو کارو کردەوانە کراون کە بەنی سـەدر لەدژی کوردەکان کردوونی. پێوەندیی نێوان حدکاو عێراق پێوەندییەکی ئاسایی بوو. لە ساڵەکانی ١٩٧٩و ١٩٨٠دا، رەحمان بریاری دا بۆ چوونە ئورووپا لە رێگەی بەغداوە داوا لە حکوومەتی عێراق بکاو ئەوانیش رێگەیان پێدا».[1] ئەو رێگـە پێدرانە هێندێک مەرجی دەگەڵ بوون، بەڵام هەرگیز بە خێزانی نەگوت ئەو مەرجانە چ بوون.

هێلیـن لە ئاکامدا دەڵێ: «ئەگەر بتەوێ لە کوردسـتان تێکۆشـانت هەبـێ‌و بژی، دەبێ رێگەیـەک بۆ چوونـە دەرو هاتنەوە بۆخۆت بدۆزییەوە». بـەڵام، حدکا هەرگیز هاوکاریی دەوڵەتـی عێراقـی نەکرد. تەنانەت لەوەش زیاتر رەحمان بەنهێنی رەخنەشـی لە سـەددام حوسێن دەگرت.

لەبارەی قین‌ورقێکی سیاسـەتەکانی سـەددام حوسـێن لە دڵ و دەروونی قاسملوویدا دەگووراند زۆر نیشانەو بەڵگە بەدەستەوە هەن. سیاسەتوانی فەرانسەیی ئالێن شنال دەڵێ: «قاسـملوو بەشێوەی خسووسی لەبارەی ترسوخۆفێکی دەوڵەتی عێراق وەرێی خستبوو، زۆرشتی بۆ باس دەکردم. بەڵام، ناچار بوو نهێنی پارێز بێ. پێوەندیی دەگەڵ کلۆدشیسۆن (وەزیری کاروباری دەرەوەی فەرانسە)و هاوکارەکانی هەبوو. ئەوانیش پێوەندییان دەگەڵ عێراق هەبوو».[2]

قسەو لێکدانەوەکانی تاڵەبانی بایەخێکی تایبەتییان هەیە. قاسملوو لە ساڵی ١٩٨٣دا، بۆ

١- هێلین کرۆلیچ، وتووێژ دەگەڵ گابرییەل فێرناندزو نووسەر، پاریس، ١٩٩٠.

لە سەردەمی والێری ژیسکار دیستەنەوە، فەرانسە لەناوچەکەدا بە قازانجی عێراق هەڵسوکەوتی دەکرد. سەرمایەدانانەکەیان لە عێراق گرنگ بوو. فەرانسە رێئاکتۆرێکی ئەتۆمیی لە ئوسیراک ساز کردبوو ئیسرائیل لە ساڵی ١٩٨١دا تەفروتونای کرد. لەشەڕی کەنداو دا کە ساڵی ١٩٩١ دەستی پێ کرد، بەشێك لە وەزارەتی دیفاعی دەوڵەتی فرانسوا میتران لێبڕاوانە داکۆکیی لە دەوڵەتی عێراق دەکرد.

وەرێخستنی وتووێژ لەنێوان تاڵەبانیو سەددام حوسێندا نێوبژیوانیی کردبوو. تاڵەبانی لەم بارەیەوە دەیگوت: «کاتێک بۆ یەکەمین جار پێکەوە چووینە بەغداو گەیشتینە دایرەی سەددام حوسێن، قاسملووی لە ئامێزگرتو بەگەرمی ماچی کرد. قاسملوو پێی گوتم، «جەلال، ئێستا کە تۆم هێناوە سەرۆک کۆمار ببینی، نۆبەی تۆیە من بەریە لای سەرۆک کۆماری ئێران». هێندێک شتی لەلای سەددام هێنایە گۆڕێ کە هیچ کەس نەیدەوێرا هەر باسیان بکا. پیاوێکی یەکجار بەهۆش بووو باش دەیزانی بەچ شێوەیەک هەستی دەروونیی خۆی دەرببڕێو لە پێوەندیی دەگەڵ مەسەلەی کوردەکانی عێراقدا، هەرگیز تەسلیم نەدەبوو».

دەنگی موستەفەوی لەسەر نەواری زەبتەکە بەم شێوەیە درێژەی هەبوو: «دەساڵ لەمەوبەرو کاتێک شۆڕشی ئیسلامی سەرکەوت، دەبوو دەگەڵ شتێک بەرەو روو بێ کە بە تەواوی لێی ئاگادار نەبوو: گیروگرفتی کوردەکان. دوێنێ دوکتور فازیل رەسووڵ دەی گوت سەرکەوتنی کۆماری [کوردستان لە] مهاباد ئاکامی سەرکوتێک لەلایەن دەوڵەتی ناوەندیو سیاسەتەکانی شاوە بوو. ئەمن ئەوەم قبووڵە. بەڵام، هەرگیز، لەهیچ کەسم نەبیستوە ئەوە تەنیا خودموختاری بووە لەو سەردەمەدا داوایان دەکرد». موستەفەوی ئەوەی قبووڵ بوو کە بۆ ماوەی دەساڵ شەڕ لەناوچەکەو ئەو گیرو گرفتەی دەگەڵ ئەمریکا بۆیان هاتۆتە پێش «نەیان هێشتوە بە گیروگرفتەکە [مەسەلەی کورد] رابگەنو ئێستا ئەوان [رێژیمی ئێران] خەریکن جێبەجێی بکەن» تاران دەیەویست لە مەسەلەی کورد بکۆڵێتەوەو کاتێک بە ئاکامێک بگا، ئەوە دەکەوێتە بەر روانگەی نیزامییەوە.

موستەفەوی رای گەیاند: «جا ئەمجار گیروگرفتی کوردەکان یەک دەگرێتەوەو کاتێک دەوڵەت بەهێزی نیزامی هەڵ کوتێتە سەریان، کوردەکان لە داواکارییەکانیان کەم دەکەنەوەو بیرورای نوێی خۆیان دەردەبڕن».

قاسملوو گوتی: «رێگەم بدەن وەڵامتان بدەمەوە. زۆر وێدەچێ لە سەرەتادا، رێبەرانی کۆماری ئیسلامی بابەتە نەتەوایەتییەکانیان نەخستبێتە بەر لێکۆڵینەوە. تەنانەت نەیان دەزانی گیروگرفتێکی ئەوتۆ لەگۆڕێدایە. ماوەی ئەو شەش مانگە ئەو مەسەلەیەم دەگەڵ زۆر کەسان باس کردو سەرەنجام بەو ئاکامە گەیشتم شتەکە وایە. بەڵام، ئەمڕۆ تەنانەت ئەتۆش دەڵێی گیروگرفتێکی ئەوتۆ لەگۆڕێدایەو ئەوە بۆمن شتێکی پۆزیتیڤە. لەهەر کوێ گیروگرفتی نەتەوایەتی هەبێ، مافی نەتەوایەتییش دێتە گۆڕێ«.

پاشان قاسملوو دەستی کرد بە ڕوونکردنەوەی سێ رێگەی باشو گونجاو بۆ چارەسەرکردنی «گیروگرفتە نەتەوایەتییەکان» «یەکەم سەربەخۆییە کە ئەوپەڕەکەیانە. خەبات بۆ جودابیخوازی بۆ دامەزراندنی وڵاتێکی سەربەخۆ... دووهەم، فیدرالیزمە. ...و سێهەم خودموختاری. ئەگەر سەربەخۆیی ئەوپەڕی فۆرمەکەیە، خودموختاری لانی کەمەکەیەتی. لە خودموختاری کەمتر هیچ شتێکی دیکە لەگۆڕێدا نیە».

قاسملوو لە درێژەی قسەکانیدا گوتی: «بۆ ئێمە گرنگە بزانین داخوا کۆماری ئیسلامی دەیەوێ گیروگرفتی نەتەوایەتی چارەسەر بکا یان نا. ئەگەر دەیانەوێ، بڵێن خوازیاری فیدراسیۆنێک بۆ ئێران بن؟ یان دەیانەوێ بە هەموو کەمایەتییە نەتەوەییەکان بڵێن، جودا بنەوەو سەربەخۆییتان دامەزرێنن؟ یا مەبەست تەنیا خودموختارییە؟ ئێمە لانی هەرە کەمەکەمان پێشنیار کردوە. ئیمکانی «ئەوپەڕەکەی (سەربەخۆیی) رەد دەکەینەوەو بە ئاشکراش ڕای دەگەیەنین».

قسەکانی درێژە داو گوتی: «ئەگەر بگونجێ، بەمەرجێک هەموو کەمایەتییەکان خوازیاری بن، ئێمەش پشتیوانی لە فیدرالیزم دەکەین‌و یەکیەتیی فیدرالی‌و دەولەتێکی ناوەندی‌و هەموو ئەو شتانەی پێوەندییان بەخودموختارییەوە هەیە قبووڵ دەکەین. ئەوە ئەرکی دەولەتی فیدرالی ناوەندییە کاروبارە سەرەکییەکان وەئەستۆ بگرێ: دیفاع، پارەو پرۆژە درێژخایەنەکان». بەکورتی دەیگوت شێوەی دەولەتی ئیسلامی «کەم تا کورتێک فیدرالی بوو».

قاسملوو کە دەگەڵ موستەفەوی قسەی‌دەکردن گوتی: «هەروەک دەبینن دەمەوێ ئەو شتانە راستەوخۆ دەگەڵ ئێوە باس بکەم. ئەگەر ئێوە خودموختاری قبووڵ نەکەن، کە لانی کەمەکەیەتی. ئەوە بەو مانایەیە کە ئێوە ناتانەوێ لە بارەی مەسەلەی نەتەوایەتییەوە وتوویژ بکەن. چارەسەرکردنی مافە نەتەوایەتییەکان، سێ شێوەی هەن‌و هیچ شێوەیەکی دیکە لە جیهاندا وجوودی نیەو ئێمەش ناتوانین شێوەیەکی نوێ بخولقێنین».

قاسملوو بەدەنگی بەرز قسەی نەدەکردن‌و زۆر کەم وای دەکرد. بەڵام، دەبێ ئێرانییەکان بەروونی بۆیان دەرکەوتبێ ئەو نەی دەویست تەسلیم بێ.

سەر لەنوێ دووپاتی کردەوەو گوتی: «ئێمە بۆ قسەکردن لە بارەی پێوەندییەکانمان دەگەڵ کۆماری ئیسلامی نەهاتووینەتە ئێرە. ئەگەر پێوەندییەکانمان ئاڵۆز بوون، لەبەر ئەوە بووە هێندێک هۆکاری روون لە گۆڕێدان. بەڵام، بابەتی سەرەکی هەر مافە نەتەوایەتییەکانن و بەبڕوای ئێمە ئەو مافانە لە چوارچێوەی خودموختاریدا دابین دەکرێن.

قاسملوو گوتی: «شەڕ دەگەڵ عێراق واقعییەتێک بوو بۆ ماوەی چەندین ساڵ درێژەی کێشا. بەڵام گیروگرفتی ناسیۆنالیزمی کورد دەبێ بێتە گۆڕێ‌و باسی لەسەر بکرێ. بیکەن. ئێمەچاوەڕوانین‌و ئەگەر لەماوەی چاوەڕوانییەکەماندا درێژە بەخەباتمان بدەین یان ڕای گرین، پێوەندیی بەوەوە هەیە داخوا دەتوانین بۆ راگرتنی شەڕەکە هۆکارێک بدۆزینەوە... ئەوەش بۆخۆی موشکیلەیەکی دیکەیە. بەهەرحاڵ، ئێوە ناتوانن چاوەڕوانی ئەوە بن حدکا لایەنی ئێوە بگرێ. تەنانەت ئەگەر ئێمەش نەمێنین، هیچ شتێک ناتوانێ پێشی ئەوە بگرێ کە چ کەسانێکی دیکە جێگەی ئێمە دەگرنەوە».

موستەفەوی لەوەڵامدا گوتی: «بەڵام، گوتت ئیمکانی ئەوە هەیە بۆ ڕاگرتنی شەڕەکە رێگەیەک بدۆزینەوە...» «دواتر باسی ئەوە دەکەین».

دیسان لێرەدا بەهۆی هێندیک بلّغە بلّغ، دەنگی قسەکان لەسەر کاسێتەکە نەبیسترا.

«لەبارەی خودموختاریدا قسە دەکەی. ئەتۆ باش دەزانی ئەمن کارناسێکی ئابووریم. ئەگەر لێم بپرسی... روانگەی خۆمت پێ دەڵێم. بەهەر حاڵ، ئێران وڵاتی منە، چ کۆماریکی ئیسلامی لەسەر دەسەڵات بێ‌و چ...».

«ئەمن لەبارەی وڵاتانی سۆسیالیستی، وڵاتانی رۆژئاواو رۆژهەڵاتی نێوەڕاست ئەزموونێکی زۆرم وەدەست هێناوە... ئەوە پسپۆریی منە. گیروگرفتەکانمان جیاوازن. لە وڵاتەکەمان، لەنێوان خەڵکەکەدا شەڕ سەری هەڵداوە لەهەردوولا زۆر کەس دەکوژرێن... ئێستا نابێ رێگەچارەکە وەپاش خەین‌و کاتی ئەوە هاتوە بڕیار بدەین‌و گیروگرفتەکە چارەسەر کەین».

[قاسملوو] وەبیری هێنانەوە کەگوتوویانە چارەسەرکردنی ئەو گیروگرفتە بۆ کۆماری ئیسلامی شتێکی زۆر گرنگەو عێراق‌و تورکیەش دەتوانن لەو شێوەیە بە قازانجی خۆیان کەلک وەرگرن.

«وەپێشیان کەونەوە. لەبواری مێژوویی، زمان‌و فەرهەنگەوە، لایەنی ئێرانی زۆر باشترە. کوردەکان لە تۆرەمەی ئارییایین‌و هەموو کوردێک ئێرانی خۆش دەوێ. لەوە کەلک وەرگرن. شا بە هەموو سیاسەتە نابەجێیەکانیەوە ـ هەم ئێوەو هەم ئێمەش بە تەواوی قینمان لێی بوو ـ دەیەویست لەو راستییە بە قازانجی خۆی کەلک وەرگرێ. ئەدی ئێوە بۆچی لەو شتە کەلک وەرناگرن؟ ئێوە، کۆماری ئیسلامی، دەتوانن خێراتر لە عێراق‌و تورکیە بچنە پێش. من هیچ چەشنە گیروگرفتێک لەم بارەیەوە نابینم...

ئێمە وەک ئێرانی‌و کورد، پێمان خۆشە کۆماری ئیسلامی لەو بوارەدا یەکەم دەوڵەت بێ. بڕواتان بێ، هەرگیز لێی پەژیوان نابنەوە. پێش هەموو شتێک، ئەوە دەبێتە رووداوێکی مێژوویی‌و ئەگەر وا بکەن، لەسەداسەد بە قازانجی کۆماری ئیسلامی تەواو دەبێ. دووهەم، ئەوە دروست نیە بڵێن مەسەلەی نەتەوایەتی شتێکە تازە سەری هەڵ داوە، چونکە لەماوەی دەساڵی رابردوودا خەریکی شەڕو پێکدادان لە دژی یەکتر بووین«.

لەبارەی تێشکانی کوردەکان لە بەرامبەر تورکەکاندا قسەی دەکردن. تورکەکانیان بۆ مەڵبەندی ناوەندیی ئەنکەرە راگواست بۆ ئەوەی کوردەکان لەنێو کۆمەڵگای تورکدا بتوێنەوە.

«بۆ ئەوەی دەست لە کوردبوون هەڵگرن! بەڵام، ئێستا نزیکەی ٦٠گوند لەدەوروبەری ئەنکەرە هەن کە هەموو دانیشتووەکانیان کوردن! هەر تاقمەی لەشوێنێکەوە هاتوون‌و گوندەکانیان پێک هێناوە. لەوەش گرنگتر، کاتێک مستەفا کەماڵ بەرنامەی تواندنەوەی کوردەکانی دەست پی کرد، حەشیمەتی کوردەکان لە تورکیە نیزیکەی سێ میلیۆن کەس بوو، بەڵام ئێستا دوازدە تا پازدە میلیۆن کوردی لێیە. ژمارەیەک لە نوێنەرانی پارلمان

کوردن، چونکە کوردەکانی ئەنکەرەو ئەستەمبووڵ لەهەڵبژاردندا دەنگیان پێداون».
قاسملوو لە درێژەی قسەکانیدا گوتی: « ئەوەی دەمەوێ بیڵێم ئەوەیە گیروگرفتەکە ناتوانێ بەرێگە چارەیەکی نیوەکارە جێبەجێ بێ. ئێستا، دەوڵەتی تورکیە لە پێوەندی دەگەڵ گیروگرفتی کوردەکاندا یەکجار نیگەرانە. ئەوە دوای شێست و سێ ساڵانە! لە ١٩٢٥ەوە! بۆچی دەبێ ئێمە ئەو ئەزموونە نالەبارە دووپات کەینەوە؟ وەرن با ئەزموونێکی باشترمان هەبێ و رێگە چارەسەرێک بدۆزینەوە بۆوەی لە ئێران زیان بە کەس نەگەیەنێ. دووپاتی دەکەمەوە: نە سەربەخۆییەکەی، نە ئازادییەکەی، نە یەکپارچەیی خاکەکەی و نە مەڵبەندەکەی...»
زەبتەکە لێرە تەواو دەبێ. بەشی پشتەوەی کاسێتەکە بەتاڵە.
لە ئاخرین کاسێتدا، گوێمان لە دەنگی قاسملوو دەبێ کە تێدەکۆشێ پێیان بسەلمێنێ جوداییخوازی لە بیرو مێشکی هیچ کەسدا نیە. «گوێ مەدەنە قسەی نابەجێ و نابەرپرسانە. ئێوە نوێنەرانی کۆماری ئیسلامین. کۆماری مهاباد کەمتر لە یازدە مانگ بەردەوام بوو. ئەو شتانەی قازی محەممەد گوتوونی بیان خوێننەوە، بەرنامەی حدکا بخوێننەوە؛ رۆژنامەکەی، کوردستان، بخوێننەوە. قازی محەممەد لەسەر ئێرانی بوونمان پێی دادەگرت... ئێمە، لە ئێران، لە داب و نەریتەکەماندا هەرگیز مەبەستی جیابوونەوە لە گۆڕێدا نەبووە. تەنانەت کۆمەڵەو فیداییەکانیش، کاتێک یەکجار بەهێزیش بوون، هەرگیز خوازیاری جودابوونەوە نەبوون». جوداییخوازی هەرگیز لە وڵاتەکەماندا ریشەی نەبووە تەنیا هێندێک کەسی تازە بەسەرداکەوتوو دەڵێن: «بۆماوەی دەساڵ لە پێناوی خودموختاریدا خەباتمان کردوە، بەڵام چمان وەگیر کەوتوە؟ باشترین کار ئەوەیە بۆ سەربەخۆیی خەبات بکەین»! بەڵێ، ئێمە جاروبار گوێمان لەو شێوە قسانە دەبێ. لەلایەن کەسانێکەوە نامەو نووسراوەمان پێ دەگەن کە زیاتر لە دەهەزار کیلۆمیتر لەمەیدانی خەبات دوور کەوتوونەوە. بەڵام، ئێمە هەمیشە داوای خودموختاریمان کردوە... هەرکەس ئەو پرسیارەی لێ کردبم - چ سەرۆک وەزیری سوئێد بووبێ یا ویلی برانت یا پییەر مۆروا، یا رۆژنامەی لۆمۆند - هەمیشە بەم شێوەیە قسەم کردوە».
رەنگە قاسملوو ویستبێتی بەوان نیشان بدا دەگەڵ گەورە پیاوانی ئورووپا پێوەندیی هەبووە، لە حاڵێکدا رێژیمی کۆماری ئیسلامی لەنێو کۆمەڵی نێونەتەوەییدا بەتەواوی تەریک ماوەتەوە.
«بنەماکانی خودموختاری قبووڵ کەن و رێگەی منیش بدەن لەسەر تەلەڤیزیۆن یان رادیۆ بابەتەکانی روون کەمەوە بۆ ئەوەی دەمەویست بیکەم، ئێوە کات و دەرفەتی پێویستتان نەدامێ. کەوابوو ئێستا دەرفەتێکم بدەنێ بۆوەی مەسەلەکە بەتەواوی روون کەمەوەو ئێوەش دەتوانن بەتەواوی دڵنیا بن کە لەو رێگەیەوە، گیروگرفتەکە زۆر بەخێرایی چارەسەر دەکرێ».

بڕگەی هەشتەم
تەپەتەپو جیڕەجیڕ لەسەر ئەرزی

قاسملوو گوتی: «بەکورتی، ئێمە دوو داخوازمان هەن پێتان بڵێین: دیموکراسیو خودموختاری. ئێوە هاتوونەتە ئێرە قسەمان دەگەڵ بکەن. لە پێوەندییەکی ساکاری دۆستانەدا رەنگە جیاواز بێ، بەڵام، لە سیاسەتدا مەسەلەکە بەم جۆرەیە: کاتێک دەتانەوێ شتێک لە ئێمە وەرگرن، ئێوەش دەبێ لە بەرامبەردا شتێکمان بدەنێ. ئێمە لەهەلومەرجێکدا نیین کە «حداکثر ممکن» لەئێوە بستێنین. ئێمە دەبێ تێبکۆشین ئەوەی بە قازانجی وڵاتەکەمانە بیکەین. راست لەبەر ئەوەیە کە پێدادەگرین ئێوە بنیاتە سەرەکییەکانی خودموختاری قبووڵ بکەن. دەبێ هەتا ئێستا بەڕوونی بۆتان دەرکەوتبێ ئەمن هەرگیز بە بێ حورمەتیو نابەرپرسانە قسەیەک ناکەم. زۆر باش دەزانم لەبارەی چ بابەتێکدا قسان دەکەم. ئەمن، عەبدورڕەحمان قاسملوو، دەزانم کە ناتوانم کەمتر لە خودموختاری، کەمتر لە بنەما سەرەکییەکانی خودموختاری، شتێک قبووڵ بکەم».

دەنگێکی نەناسراو لەسەر نەوارەکە دەپرسێ: «ئایا ئەوە بۆ شانازی بە کوردبوونەکەتانە؟»

قاسملوو لە وەڵامدا دەڵێ: «نا، ئەمن مامۆستایەکی زانستگەمو ئەوە هیچ پێوەندییەکی بە شانازیی کوردبوونەکەمەوە نیە. ئەوەی لە ئێوەمان دەوێ ئەو لانی کەمەیە. بڕواتان بێ. ئێمە خوازیاری لانیکەمی شتێکین کە بتوانین قبووڵی کەین. هەروەها چاوەڕوانی ئەوەین بزانین کۆماری ئیسلامی ئەوپەڕەکەی چمان دەداتێ. دوای ئەوە هەموو چەشنە گیروگرفتێک چارەسەر دەکرێ، کاتو دەرفەتی پێویستمان هەیە. بەڵام ناتوانم بگەڕێمەوەو بڵێم «جارێ، ئەوان خەریکی لێکدانەوەی مەسەلەی خودموختارین» نابێ شتەکە وەک وڵاتانی سۆسیالیستیی لێ بێ. لەو وڵاتانە بۆهیچ شتێک نەیان دەگوت نا.

بەڵام دەیانگوت بابەتەکە هەڵدەسەنگێنین‌و بیری لێ دەکەینەوە. ئەوە چەندین ساڵی دەکێشا. کەوابوو لوتف بکەن‌و ئێستا هیچ شتێک مەخەنە ژێر تاقیکارییەوە».

دەنگی پێکەنین بەرز دەبێتەوەو پاشان موستەفەوی وەڵام دەداتەوەو دەڵێ:

«هەر بەو هۆیانەی باست کردن، ڕێگەم بدە ئەو پرسیارەت لێ بکەم. ئایا پێت وایە هەر ڕاست بەو هۆیانەی باست کردن، داخوا ئێوەش لەهەلومەرجێکدا نین بتوانن وشەی «خودموختاری« وەلا نێن؟ کاریشت بەوە نەبێ داخوا ئەو کوردانەی بۆ ئەو مەبەستە خەبات دەکەن دەڵێن چی. دەتگوت پێشمەرگەیەک گوتوویەتی ئەگەر خودموختاری جێبەجێ بکرێ، ژن‌دێنێ. ئایا پێت وانیە شتێکی ئەوتۆ ڕەنگە بۆ کۆماری ئیسلامییش لەگۆڕێدا بێ؟».

«بەڵێ، پێم وایە. لێرە هیچ چەشنە جیاوازییەک لەبیروبڕواکاندا نابینم. نوێنەرانی ئیسلامی کەنگێ دێنە سەر ئەو بڕوایە کە خودموختاری هیچ زیانێک نە بە یەکپارچەیی وڵات‌و نە بە سەربەخۆیی‌و یەکگرتوویی ناگەیەنێ؟ ئاخر ئەوانە لەچی دەترسێن»؟

«دووپاتی دەکەمەوەو دەڵێم دەمەوێ ڕێبەرانی کۆماری ئیسلامی تێبگەن ئەگەر ئێمە خوازیاری شتێکی دیکەی جیا لە خودموختاری باین، دەمان هێنایە گۆڕێ. لە جیهانی ئەم سەردەمەدا داوای سەربەخۆییکردن گوناح نیە. زۆر نەتەوەی چووکتر لە ئێمە هەن ـ دووسەد هەزار، سێ‌سەد هەزار یا دوو میلیۆن کەسن‌و داوای سەربەخۆیی دەکەن. ئێمە شتێکی ئەوتۆمان داوا نەکردوە. دوای لێکدانەوەیەکی یەکجار زۆرو دوای ئەوەی ئێمە لەباروودۆخێکی ڕاست وەک ئێوەداین‌و بە لەبەرچاو گرتنی وەزعیەتی ئێران، ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست‌و تەواوی جیهان، ئەو دروشمەمان هەڵگرتوەو ئەگەر هێندێک لە دۆستەکانمان ئەو دروشمەیان پێخۆش نەبێ‌و شتێکی دیکەیان بوێ، ئەوە موشکیلەی خۆیانە. ئێمە نوێنەری کوردەکانی ئێرانین... لانی‌کەم لەهەلومەرجی ئێستادا، سەربەخۆبوون شتێکی دوورە دەستە».

لێرەدا قاسملوو هاتە سەر بیرو بڕوای کەسانی مەزهەبی‌و گوتی: «لە قورئاندا هیچ شتێکم لە دژی خودموختاری نەدیوەو چونکە عەرەبی دەزانم، کتێبە ئایینی‌یەکانیش دەخوێنمەوەو ئەو شتانەی ڕێبەرە مەزهەبی‌و غەیرە مەزهەبییەکان لەشاری قوم دەیڵێن بیستوومن. ئەگەر ئێوە لە سوورەیەکی قورئاندا ببینن خودموختاری، لەهیچ چەشنە هەلومەرجێکدا، قبووڵ ناکرێ، ئەمن قسەم نیە ـ بەڵام، لە هیچ شوێنێک ئێوە ناتوانن شتێک لە دژی ئەو داخوازە بدۆزنەوە.

بەڵام ئێمە نەهاتووینەتە ئێرە بۆوەی بە جەخت دانانەوە بمانەوێ هەموو داخوازەکانمان بێ سێ‌ودوو لێکردن قبووڵ بکرێن. ئێمە کەسانی خۆشخەیاڵ‌و غەیرە مەنتقی نیین. تەنیا شتێکی دەمانەوێ ئەوەیە ڕێگەخۆشکەر بین. لەماوەی دەساڵی ڕابردوودا لە دژی ئێوە

خەباتمان کردوە. ئیمام خومەینی ئازا بوو. بۆچی نابێ میراتگرەکانیشی وەها ئازا بن؟ ئەوە پێویستی بە ئازایەتییەو لەمە زیاتری ناوێ. بەڕادەی ئیمام پێویست نیە، چونکە ئەوە شتێک نیە بۆ کەسانی دیکە زیانبار بێ. ئەوە گیروگرفتێکی نێوخۆیی وڵاتێکە خەڵکەکەی تێدەکۆشن ئەو گیروگرفتە نێوخۆییانە چارەسەر بکەن.

ئەوە شتێکی تەواو روونە: ئەگەر ئێوە خودموختاریی کوردستان قبووڵ کەن، کەسانی دیکەش دێن‌و داوای شتێکی لەو چەشنە دەکەن. ئێوە هێندێک قانوون پەسند دەکەن کە بێگومان هێزی دوور کەوتنەوە لەناوەند (واتە ئەوانەی دەیانەوێ جودا ببنەوە) چارەسەر دەکا. لەبیرتان نەچێ، لەوبەری ئێران بەلووچەکان‌و ئازەرییەکان لە یەکیەتیی شووڕەوییش هەن؛ لە عێراق عەرەب هەن‌و تورکمانیش لە یەکیەتیی شووڕەوی هەن. ...هەموو ئەو نەتەوانەی لە ئێران دەژین، لەوبەڕی سنوورەکانیش هەن. ئەوانەی لەتورکیەش‌و لە عێراقیش دەژین کوردن‌و ئەگەر ئێستا بەو موشکیلەیە ڕانەگەین‌و ڕێگە چارەیەکی بۆ نەدۆزینەوە، ڕۆژێک دێ ئەو مەترسییە لە دژی وڵاتەکەمان سەر هەڵبدا».

پاش ئەو باسە دووروودرێژە، قاسملوو گوتی: شتێکی وا نەماوە بیڵێم، مەگەر کەسێک پرسیاری هەبێ...؛

دوای تێکەڵاوێک لەدەنگە دەنگەکان لەسەر زەبتەکە، ڕەسووڵ لەبارەی لەبەرچاوگرتنی کات‌و دەرفەتەکەوە شتێکی ناڕوونی گوت.

قاسملوو لە وەڵامدا گوتی: «سبەینێ پاش نوێژێ، دەتوانین لە بارەی هەموو ئەو شتانەی دەیانڵێن، قسەو باس بکەین».

یەکێک داوای دەرفەتێکی زیاتری کردو یەکی دیکە گوتی ئەوە گرنگ نیەو پێویست ناکاو ڕەسووڵ پێشنیاری کرد قسەو باسەکان شەوێ هەتا درەنگانێک درێژە پێ بدەن.

قاسملووش بە شۆخی گوتی: «وا دیارە بۆ نانی شەوێ میواندارێمان لێ دەکەی«.

ڕەسووڵ لە وەڵامدا گوتی: «ئەمن بەتەنێم. ئەگەر پێتان خۆش بێ، کاتێک باسەکەمان تەواو بوو، دەتوانین بچینە شوێنێک...».

«باشە؛ ئەوە ڕوونە. نان‌و پەنیری دەگەڵ خۆمان دێنین‌و لەوێ دەیخۆین».

دەنگێک بە فارسی بەرز بۆوە: «ئەگەر ئێوە تەنیا نان‌و پەنیرتان دەوێ...»

لێرەدا، هەموویان تێکڕا دەستیان بە قسان کرد. دەنگی قاسملوو بەرز بۆوەو ڕووداوێکی چکۆلەی گێڕایەوەو گوتی: «وەکو کۆمەڵەی مەبن... کۆمەڵەکان چوونەنێو چادرێک‌و پیرێژنێک نان‌و پەنیری بۆ هێنان...»

دیسان زەبتەکە لەکار کەوت. دەنگەکان بەتەواوی تێکەڵاو ببوون. ماوەیەکی کورت، تەنیا دەنگی فازیل ڕەسووڵ دەبیستراو دووجار کابرایەک بەفارسی قسەکانی بڕی.

بێجگە لە دەنگی موسـتەفەوی، هیچ دەنگێکی دیکە نابیسـترێ، داخوا خەڵکی دیکە لەوێ هەن یان نا.

رەسـووڵ بەشـێوەیەک قسـان دەکا هەروەک تۆ بڵێی بۆ تاقمێک لە دۆسـتو ئاشـنایان قسـە دەکا کە لێک دابڕابنو قاسـملووو قادری ئازەر وەک برای یەکتر دەناسێنێ. سەرەتای باسێکی یەکجار دوورودرێژی پێش جینایەتەکەن. هەر کەسێک گوێ بداتە ئەو کاسـێتانەو بزانێ کوشـتنەکەیان شتێکی بێئەملاولایە، راست وەک تەماشـاچییەکی بێدەسـەڵات دەچێ کە چاوەڕوانی دەسـت پێکردنی تراژیدییەکی تاڵو دڵتەزێنە.

«تێدەگـەمو ئەگـەر رێگەم بدەن، دەبـێ بڵێم ئێوە لە براکانمـان لەحدکادا داوا دەکەن لە پێشـدا هەڵوێسـتی خۆیان لەبەرامبەر کۆماری ئیسلامیدا روون کەنەوە ئەوەی ئێستا ئێمە دەمانەوێ لەوانەیە ساڵانێکی دوورو درێژ بکێشی هەتا جێبەجێ دەکرێ. ئەویش خودموختارییە. لە خودی عێراق...

رەسـووڵ ناتوانێ باسـی وڵاتەکەی عێـراق، نەکا. لـەو رۆژەوە عێراق ببوو بە کۆمـار بۆ چارەسـەرکردنی ئەو هەمـوو گیروگرفتانەی لەگۆڕێدان، هیچ چەشـنە چارەسـەرێک نەدۆزراوەتەوە. «هێندێک لەو گیروگرفتانـە خراپتریش بوون، یەک لەوان مەسەلەی کوردستان». لێرەدا دەست دەکا بە گێڕانەوەی خەباتی کوردەکان بە فەرماندەریی موستەفا بارزانی.

دیسـان هیچ دەنگێک لەسـەر کاسێتەکە نابیسـترێو هەرکەس گوێ بداتە ئەو بەشە لە کاسێتەکە بێگومان بۆی دەردەکەوێ کە قاسملوو لەوێ رای گرتوە بۆوەی گوێ نەداتە سەربردەو رابردوویەک کە بۆخۆی لە هەمووکەس باشتر لێی ئاگادار بوو.

رەسـووڵ لـە درێژەی قسـەکانیدا گوتـی: «گوتتـان براکانتان بە شـێوەیەکی دێموکراتانە دەگەڵ مەسەلەکە هەڵسوکەوت دەکەن... ئێستا دوو مەسەلە لەگۆڕێدان: ئێوە یان هەتا وەدەسـت هێنانی خودموختاری شـەڕەکە درێژە پێدەدەن، یان تێ دەکۆشـن درێـژە بە وتووێژەکان بدەن بێ ئەوەی هیـچ لایەکتان بتانەوێ ئامانجە کانتان بگۆڕن. ئەگەر بۆ ماوەی دوو ـ سێ ساڵی دیکە شەڕ لە کوردستان درێژەی هەبێ، ئەوکاتە رێککەوتنێکی ئاشـتییانە ـ بەبڕوای ئێوە ـ بڵێی رێگەی باشـتر بێ یا خراپتر...

دیسان کاسێتەکە بێدەنگ بوو.

«... ئـەوکات رێککەوتنەکە پێوەندیی بە هاوکێشـیی هێزەکانـی دوولایەنەکەوە دەبێ. تکایە لەو دەرفەتەی ئەمڕۆ بۆتان هاتۆتە پێش کەلک وەرگرن. هەتا رێگەیەک

بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانتان دەدۆزنەوە، درێژە بە وتووێژەکانتان بدەن. ئەگەر نەتوانن چارەسەریان بکەن، چۆن دەتوانن بەیەکەوە بژین»؟

قاسملوو گوتی: «ئێمە ئەو پێشنیارە قبووڵ دەکەین».

ئەوە ئاخرین قسەکانی قاسملوو بوون.

لێرەدا تێکڕا قسەیان دەکردن.

دەنگی رەسووڵ: «ئەمن تەنیا لەبارەی وتووێژەکەی ئێستادا قسان ناکەم... دەمەوێ بزانم دوایە دەمانەوێ چ بکەین...»

ئەگەر کاسێتەکان شایەتێکی وردبین لەبارەی ئەو رووداوە دڵتەزێنەدا بن، دەبێ زۆر بەوردی گوێ بۆ بێدەنگییەکی پێنج چرکەیی راگرین. لەو ماوەکورتەدا ئەوەی گوێت لێ دەبێ تەپەتەپی پێیان لەسەر ئەرزەکەیە. هیچ دەنگیش نایە.

لە کاتێکدا زەبتەکە ئەو بێدەنگییە زەبت دەکا، داخوا کوردەکان هەر زیندوون؟

دوای پێنج چرکە، تەقە دەست پێدەکا. پسپۆرانی بالستیکی (ئەوانەی شارەزای تەقەن) جێگای نۆزدە گوللان لە بەدەنی سێکەساندا دەدۆزنەوە، بەڵام لەسەر زەبتەکە تەنیا گوێت لە دەنگی دوو ـ سێ گوللان دەبێ. ئەو گوللانەش هەموویان گوللەی بێدەنگ بوون. ئەوە دەبێ بەهۆی دەزگای بێدەنگ کردنەوە بووبێ کە لەسەر چەکەکانیان دانابوون.

ئەو پسپۆرانەی گوێیان دابووە کاسێتەکان دەڵێن ئەو دەنگانەی گوێتان لێی دەبێ رەنگە دەنگی گوللەکان نەبن. کەوابوو دەبێ دەنگی چ بن؟

ئەگەر کاسێتەکان هەروا دەنگەکانیان لەسەر زەبت کرابا، دەردەکەوت، لەماوەی جینایەتەکەدا چ رووی‌داوە؟ پۆلیسەکان چۆنیان کاسێتەکە لە کیفی قاسملوودا دیتەوە؟ کێ دەوێی نابوو؟

واقعییەتێکی دیکەش لەگۆڕێدایەو پیاو تێی ناگا چۆنە: لەماوەی تەقەکەدا، دەنگەکان بۆ ماوەیەکی دووورودرێژ هەروا لەپشتەوەڕا دەبیسترێن‌و کەس نازانێ کێن‌و وا وێدەچێ کەسانێک بەفارسی قسان بکەن‌و بەهۆی پێکەنین قسەکانیان قەتع دەبن. پاشان کەسێکی دیکە دێ‌و بەئەڵمانی قسەیان دەگەڵ دەکا.

هێلین سەدجار گوێی داوەتە کاسێتەکەو تەرجەمەی ئەڵمانییەکەشی خوێندۆتەوەو هێندێک پسپۆری دیتنەوەو یارمەتییان دا بۆ ئەوەی بە ئاکامێکی روون بگا. مانگی نوامبری ۱۹۹۰، بۆی دەرکەوت هێندێک لە شتەکان دەگەڵ کاسێتەکان وەک یەک نایەنەوە.

ئیمکانی ئەوە هەیە هێندێک فیلکاری ئەنجام درابن‌و ئەو کاسێتانەی وەچنگ کەوتبوون کاسێتە ئەسڵییەکان نەبووبن. ئەو کاسێتەی رۆژی پێنج شەممە، ۱۳ی

ژووئیەی ١٩٨٩ تۆمار کراوە دەبێ دەگەڵ هێندێک کاسێتی دیکەی پێشتر ئامادەکراو گۆڕابێ.

ئەوە ئاخرین کار بووە کە پیاوکوژەکان کردوویانە. لە حاڵێکدا یەکێک لە پیاوکوژەکان دەبێ چەکەکانی راگواستبێ، یەکێکیانیش بە کاسێتە لە پێشدا ئامادەکراوەکاندا دەچێتەوەو دەکیفی قاسملوویان دەنێو پۆلیسەکانیش دەڵێن هەر لە کیفی قاسملوومان‌دا دیتوونەوە.

مەبەستەکەیان دەبێ ئەوە بووبێ کە لە ماوەی لێکۆڵینەوەکانی پۆلیسدا وا دەرخەن هەموو شتێک بە شێوەیەکی ئاسایی ئەنجام دراوە. واتە ئەوبەشانە لە توێژینەوەکان لە بارەی رێککەوتن‌و شتی لەو بابەتە لەسەر کاسێتەکە نەماون وەک دەنگی گوللەکان، هەڕەشەو گوڕەشەکان، بەرتیلدانەکان‌و «حق السکوت»ەکان...

هەروەها، داخوا ئەوە بۆ ئێرانییەکان باشتر نەدەبوو ئەگەر کارێکیان کردبایە کاسێتەکان وەدەست پۆلیس نەکەوتبان؟ ئەگەر هیچ کەس نەی‌زانیبا وتوویژێک لە گۆڕێدایە یان لە کەسایەتیی ئێرانییەکان ئاگادار نەبووبان بە چ هۆیەک دوای جینایەتەکە هەبوونی کاربەدەستانی دەوڵەتی کۆماری ئیسلامییان ئاشکرا دەکردو لەکاتی هاتنیان بۆ ڤییەن بۆچی خۆیان بە دەزگای پۆلیس نەناساندبوو؟ ئەوانە بە پاسپۆرتی سیاسی‌و بە ئیمزای وەزیری کاروباری دەرەوەی ئێران، عەلی ئەکبەر ویلایەتی، هاتبوون.

رەنگە پێیان وا بووبێ دەستکاریکردنی کاسێتەکان شک‌وگومان پێک دێنێ‌و بە قازانجی ئەو جینایەتە دزێوە تەواو دەبێ. ئەگەر پێداچوونەوەیەکی یەکجار وردی پسپۆرە تەواوکارلێهاتووەکانی ئوتریش لە گۆڕێدا نەبایە، رەنگ بوو بە قازانجیان با. بەڵام ئەو لێکۆڵینەوەیە بەوردی دەری خست کاسێتەکان دەستکاری کراون.

ئەو پێداچوونەوەیە، ماوەیەک دواتر لەسەر داخوازی هێلین کرۆلیچ لەبارەی جینایەتەکەدا ئەنجام دراوە. ئەو بێوەژنە بە هەڵسووڕو ماندوویی نەناسە بە راشکاوی دەڵێ: «دوو شوێن لە سێهەمین کاسێتدا دیارە دەستکاری کراون‌و لە شوێنی سێهەم بێ‌هیچ شک و گومانێک بەشێک لە کاسێتەکەیان بریوەو دوایە بە چەسپ دووبەشەکەیان پێکەوە لکاندوونەوە».

راپۆرتی لێکۆڵەرە ئوتریشییەکان باسی ئەو سێ راستیانەی نەکردوە. بۆیە هێلین پێی وایە، «بەڕوونی دیارە لێکدانەوەیەکی تەواو ورد ئەنجام دراوە».

مەبەستەکانی ئەو بێوەژنە بێ‌دەلیل نین. ئەگەر کاسێتەکان دەستکاری کرابن ـ و واش دیارە کراون ـ ئەوە پیلانی جینایەتەکە زۆر باشتر وەدەر دەخا. بۆ وێنە: بەو جۆرەی ئێرانییەکان دەڵێن ئەگەر پیاوکوژەکان لە وتوویژەکەدا نەبوون‌و

لەدەرەوەڕا هاتوون، داخوا هەموو ئەو سەعاتانەی وتووێژەکە درێژەی هەبووە، ڕۆژێک پێشتر زەبت کرابوون لەبەر دەستیاندا بووە بۆوەی بووە بتوانن بەوجۆرە فێڵبازانە دەستکارییان بکەن؟

دەنگی وتووێژکەرە سەرەکییەکان لە وتووێژەکاندا زۆر بەڕوونی دیارە. ئەو وتووێژە دوورو درێژەی لەسەر کاسێتەکە ماوە، دەتوانێ تەنیا قسەکانی ڕۆژێک پێشتر، واتە هی ڕۆژی چوارشەممۆ، ١٢ی ژووئیە بن. ئەگەر لەو وتووێژانەیان کەلک وەرگرتباکە لە مانگەکانی دیسامبرو ژانویەدا تۆمار کرابوون، زۆر بەڕوونی دەردەکەوت دەستکارییەکی ئەحمەقانەیان کردوون.

ئیمکانی سێهەمیش لەگۆڕێدایە: دەستکارییەکە پاش ئاشکرابوونی جینایەتەکەو کاتێک ئەنجام درابێ کە کاسێتەکان لەبەر دەستی پۆلیس‌و دادوەرە ئوتریشییەکاندا بوون.

با هێندێک شک‌و گومانی دیکەش بخەینە بەرچاو. دوای جینایەتەکە کاربەدەستانی دەوڵەتی تاران لەبارەی جینایەتەکەدا بە خەڵکی جیهانیان ڕاگەیاند مەبەستی وتووێژەکان ڕێگەدان بە قاسملوو بووە بۆ ئەوەی دوور لە هەر چەشنە مەترسییەک بگەڕێتەوە ئێران.

لەبارەی ئەو بابەتەدا هیچ شتێک لە کاسێتەکان نابیسترێ. ئەگەر کەسێکیش لەو بارەیەوە قسەی کردبێ، قسەکانی لەسەر کاسێتەکە پاک کراونەوە. بەوحاڵەش، ڕەنگە بڕیاری کوشتنی قاسملوو، کوشتنی دوو کەسەکەی دیکەشی دەگەڵ بووبێ ـ کاتێک قاسملوو ئامادە نەبووە ئەو پێشنیارە قبووڵ کا، ئەو بەشەیان لەسەر کاسێتەکە پاک کردۆتەوە. کاتێک قاسملوو گوتوویەتی «نا»، کوژرانی خۆی وەپێشتر خستوە.

ئایا ئەو بەشە لەسەرداخوازی ئوتریش‌و لەلایەن یەکێک لە نوێنەرە ئێرانییەکانەوە پاک کراوەتەوە ئەویش بەو مەبەستە بووە ئەو بەڵگەیە لە دژی ئێران بشارنەوە؟ ئایا ئەوە وەڵامێکی خۆبەدەستەوەدەرانەی ئوتریش لە بەرامبەر گوشارێکی توندوتیژی ئێرانـدا بووە، وڵاتێک کە ئوتریشییەکان پێوەندییەکی یەکجار پڕخێرو بەرەکەتیان دەگەڵی هەبووە؟ ئەتۆ بڵێی شتەکە وا بووبێ؟

لە باری تیئۆرییەوە، وەڵامەکەی «بەڵێ»یە. بەڵام، بڕوایەکی ڕاست‌و دروست دەربڕین کارێکی دژوارە. هیچ بەڵگەیەک بەدەستەوە نیە پێشان بدا شتەکان بەو شێوەیە روویان دابێ. بێجگە لەوەش: ئەوە ڕێگەخۆش دەکا بۆ شک‌و گومانێکی یەکجار خراپ. ئەویش ئەوەیە کە پیاوکوژە ئێرانییەکان توانیبێتیان هاوکاریی دەزگای پۆلیس‌و دادوەرەکان لە وڵاتێکی دێموکراتی ئورووپای ڕۆژئاوادا وەدەست بێنن.

دوو شت بەتەواوی ڕاستن: یەکەم ئەوەیە قاسملووی بەفەرهەنگ‌و یەکجار

وردبین، هەرگیز لە زەبتی ســەوت کەلکی وەرنەدەگرت. بۆیە بۆ دابڕانی دەنگەکان لەسەر کاسێت کە کارزانەکان لەسەر کاسێتەکان دیبوویاننەوە هیچ روونکردنەوەیەکی مەنتیقی ناتوانێ هەبێ. دووهەم یەکەمین بەشــی وتووێژەکان بەزمانی ئەڵمانی کە وەرگێڕێک تەرجەمەی کردوە هیچ چەشنە توندوتیژییەکی تێدا نیە.

وەرگێڕی رەســمیی کاربەدەســتانی ئوتریــش، بێئەوەی کــەس بزانێ بۆچی، رای‌گەیاند دەیەوێ بەشێک لە وەرگێڕاوەکە بەزمانی ئەڵمانیو لە بارەی وتووێژەکاندا لابەرێ. ژنە وەرگێڕەکە لەسەر ئەوبڕوایە بوو کە نێوەرۆکی کاسێتەکە لەو بەشەدا کۆمەک بە پۆلیسەکان ناکا بۆ ئەوەی باشتر لە جینایەتەکە بگەن. ئەوەش بێجگە لە کارێکی قۆڕو بێمانا هیچی دیکە نەبوو.

هێلین دەپرسێ: «ئەوە کێیە کە دەبێ بڕیار بدا چ بەشێک دەبێو چ بەشێک نابێ تەرجەمە بکرێ؟ لە حاڵێکدا ئەوە لێکۆڵینەوەیەکی پۆلیس لە جینایەتێک بووە کە سێ کەسی تێدا کوژراون».

بڕگەی نۆیەم
ماری کوبڕای دووەم

شەوی جینایەتەکە، پۆلیسێک بەناوی ئۆسوالد کیسلێر، هەرچەند ئەو رووداوە پێوەندیی بە حەوزەی مەئموورییەتیەوە نەبوو، گەیشتە ساختومانی لینکێباهنگازی ژمارە٥. بەوردی چاوی بەشوێنی جینایەتەکەداو بە وەزعییەتی کوژراوەکاندا گێڕاو بەشێک لە کارەکەی بە پۆلیسەکانی ژێردەستی خۆی ئەسپاردو چەندکەسی دیکەی ناردە گەڕەکی کۆمەڵە چکۆلەکەی کوردەکان لە ڤییەن. سەرانسەری ئەو شەوە خەریکی لێکۆڵینەوە لە جینایەتەکە بوو.

کیسلێر پیاوێکی پۆلیسی یەکجار بەهۆش بووو زۆر زوو بە ئاکامێکی روون لە بارەی ئەو جینایەتەوە گەیشتبوو. لەو جینایەتەدا تەرمی سێ پیاوانی دۆزیبۆوە کە بە ژمارەیەکی زۆرگوللە کوژرابوون.

کاتژمێر هەشتی بەیانیی رۆژی دواتر، واتە رۆژی هەینی، ١٤ی ژووئیە، وەزیری نێوخۆیی، فرانس لویشناک ـ ی ئاگادار کرد چونکە لە بەرامبەر ئەودا وەلامدەر بوو. بەناوبراوی گوت جینایەتێکی سیاسی لە دەرەوەی ولاتدا دەستووری بەرێوەبردنی دراوەو لە ڤییەن بەرێوە چووەو بە لویشناکی گوت سێ ئێرانیی کوردیان کوشتوون.

هەر لەپاش نیوەڕۆی هەینیدا، کیسلێر ئەو کارەی بەنهێنی بە سووزان رەسووڵ ڕاگەیاند. دوو رۆژ دواتر، یەکشەممۆ، ١٦ی ژووئیە، بێهیچ چەشنە دوودڵییەک بە فەتاح و

موستەفاو ئازادیشی ڕاگەیاند ـ ئەوانە چەند کەسێک لە ڕێبەرەکانی کۆمەڵی کوردەکان لە ڤییەن بوون. ڕاستە ئەویش شتەکەی بە وەزیرەکەی ڕاگەیاند: «ئەوەی لێرە ڕووی داوە شتێکی بەتەواوی ڕوونە. سێ نەفەر کورد بەدەستی سێ کەسی ئێرانی کە لەوێ بوون کوژراون».

ناوبراو بە کوردەکانی گوت ئەوە پیاوکوژییەکی سیاسییەو ناتوانێ هیچ کارێک بکا. بەو حاڵەش، سەرەڕای ئەوەی هەموو شتێک بەتەواوی ڕوون بووو هەموو ئەو دەسەڵاتەی بە پۆلیس دراوە، زانیارییەکانی زۆرکەمتر لەوەی هەبوون بە لەسەرەخۆیی دەردەبڕیو دوای چەند حەوتوو بە پارێزەرەکانی نوێنەری کەسوکاری قوربانییەکانی دەگوت زمانی ئینگلیزییەکەی زۆر لاوازەو ئاکامێکی پێی گەیشتبوو دروست نەبووەو بەهۆی خراپ تێگەیشتنەکەی بووە.

هەر لەو حاڵەدا، کوردەکانو ئاشناکانیان دەگەڵ گیروگرفت بەرەوڕوو بوون: وەڵامی بە درۆی ئەفسەرە پۆلیسەکانو کاربەدەستانی وەزارەتی کاروباری دەرەوە.

بێگومان، وەڵامە ڕەسمییەکان لەبارەی جینایەتەکەوە لایەنی سیاسییان هەبووو لەلایەن بەرزترین ئۆرگانو هێزی سیاسییەوە درابوون. چونکە کاربەدەستە ئوتریشییەکان هەر لە ڕۆژی یەکەمەوە هەر پرسیارێک لەبارەی جینایەتەکەیان بە شێوەیەک وەڵام دەدایەوە کە بەڕوونی دیار بوو دەیانەوێ بە پارێزێکی تەواوەوە لەو پێوەندییەدا قسە بکەنو هەموو جارێ دەیانگوت: «ئێمە وڵاتێکی دیموکراتینو دەزگایەکی دادوەریی سەربەخۆمان هەیە». دیارە کاتێک بەرژەوەندیی وڵاتەکە بکەوێتە مەترسییەوە، هەروەک ئەو ڕووداوەش بەڕوونی دەری خستوە، تەنیا بەشێکی کەم لە وەڵامەکان ڕاست بوونو هیچیدی.

ساڵو نیوێک دوای جینایەتەکەو لە نوامبری ١٩٩٠دا، ئوسوالد کیسلێر لە دەزگای پۆلیسدا گەیشتە لووتکەی دەسەڵات. ناوبراو پێشتریش ئەفسەرێکی تەواو بەدەسەڵات بووو دەوڵەت کردبوویە بەرپرسی پۆلیسی نەتەوەیی ئوتریش.

قسەکانی کیسلێر بە ئینگلیزی تاڕادەیەک ڕوون بوون، هەرچەند ڕەنگە بەهۆی ئەوەی زۆر خێرا قسەی دەکرد، شێوەی دەربڕینی وشەو زاراوەکانی باش نەبووبێ. کیسلێر زۆر بە جیددی بە هێلین کرۆلیچو وتووێژکەرەکە، گابرییەل فێرناندز، گوت ئوتریش لە پێوەندی دەگەڵ ڕێکخراوە ئەمنییەتییەکانیدا وەزعێکی ئاڵۆزی هەیە»[1].

لەڕاستیدا، ڤییەن پێتەختێکە پڕە لە ڕێکخراوە نێونەتەوەییەکان. بێجگە لە هێندێک شتی دیکە، زۆر گیروگرفتی وەک چەکداماڵینی ئەتۆمیو نرخی نەوتو دیاری کردنی بەشی هەر وڵاتێک لەنەوتیش لەم شارە چارەسەر دەکرێن.

١- ئوسواڵد کیسلێر، وتووێژ دەگەڵ گابرییەل فێرناندز، ڤییەن ١٩٩٠.

هەروەهـا، بەهۆی بێلایەن بوونێک کە دوای شـەڕی دووهەمی جیهانی بەسـەریدا براوەو هەروەها بەهۆی هەڵکەوتی جوغرافیایی لەنێوان دووبەشە جیاوازەکەی ئورووپادا، ئوتریش لەماوەی چل سـاڵ شـەڕی سارددا بۆ جاسووس و شۆفاران وەک بەهەشتێک وا بووە.

هەرچەند کیسلێر باسـی نەکردن ژمارەیەکی یەکجار زۆر لەوچەشنە ڕووداوانە لە پێتەختی ئیمپراتۆریی ئوتریش ـ مەجارستان، شتێکی تەواو باو بوون‌و بەشی زۆریشیان سزایان بۆ دیاری نەکرابوو.

ئەو بەشەیان لە قسەکانی فەرماندەری پێشووی پۆلیس کە ئێستا خانەنشینە وەلا برد. دەیەویسـت کتێبێک بنووسـێ‌و لەودا هەموو ئەو جینایەتە گەورە سیاسییانەی رابردوو لەقاو بدا کە لە ئوتریش ڕوویان داوەو هەرگیز بڕیارێکیان لەسەر نەدراوە.

ئەو پیاوە هەروەها پێی وا بوو «مەعنەوییەتی سیاسی لە ئوتریش بە شێوەیەکی پڕ لە مەترسـی دابەزیوە». داواشـی لێ‌کردین ناوی نەبەین. ئەم جیهانە لەخەڵکانی ئاسایی پێک هاتوە نەک لە قارەمانان. سـەرۆکی پێشووی پۆلیس نیگەران بووو پێی خۆش بوو پاشماوەی ژیانی لە هەلومەرجێکی ئاشتییانەو دوور لەشەڕو پێکداداندا بەرێتە سەر.

کیسلێر تێ‌دەکۆشـا بەهێلین‌و فێرناندز بسـەلمێنێ کە ئوتریش دەزگایەکی کارامەی پۆلیسی نیە. بۆ دامەزراندنی دامودەزگایەکی بەتوانا یەکجار زۆر هەوڵی دابوو. ئەو کارەش ببوو بە هۆی ئەوەی لە هەموو لایەکەوە بکەوێتە بەر هێرش‌و ڕەخنە لێگیرانەوە.

شـێوەی بیرکردنەوەو بڕواکانی بەم جۆرە بوو: ئێمـە چۆن دەتوانین بزانین مافیای ئیتالیـا، تورکیەو یۆگۆسـلاوی کە لەم وڵاتە چالاکییان هەیـە خەریکی چین؟ ئێمە چۆن دەتوانین بزانین کەسانی سەر بە فەلەستینییەکان‌و مووسادی ئیسرائیل، جاسووسەکانی ئەڵمانی ڕۆژئاوا تیرۆریسـتەکانی ئێتای ئیسپانیاو ئەرتەشی شۆڕشگێڕی ئیرلەند چییان دەبێ سەردایە؟

نیگەرانییەکەی مەنتیقی بوو. سـەیر ئەوە بوو لە بژاردنەکەیدا، هیچ باسی تێکۆشانی ڕێکخراوە ڕاسـتئاژۆو توندڕەوەکان‌و یەک لەوان نیۆنازییەکانی ئەڵمانیشی نەکرد کە لە ئوتریش هەن‌و زۆریش هەڵسووڕن.

هەتـا ئەو کاتە، کەسـایەتییەکی ناسـراو کە بـە ئازایەتییەکی تەواوەوە تێ‌دەکۆشـا کوژرانـی ئەو سـێ کوردە لێکۆڵینەوەی لەسـەر بکرێ، نوێنەرێکی پارلمـان‌و ئەندامی حیزبی سـەوزەکان بەناوی پیتێر پیلتز بوو: تێکۆشـانەکەی ئەگەرچـی زۆریش ئازایانە بوو هەتا ئەوکاتی هیچ ئاکامێکی نەبوو. پیلتز لەبارەی ئەوەدا کە بۆچی ئەو پیاو کوژییە ڕوون ناکرێتـەوە بڕوایەکـی تایبەتیی هەبووو دەیگـوت دابونەرێتێکی کۆنی ئوتریش بە پۆلیسەکانی سەلماندوە کە لە پێوەندی دەگەڵ ڕێکخراوە توندڕەوە ڕاست ئاژۆکاندا زۆر

خۆیان سەخڵەت نەکەن.
پیلتزی نوێنەر[1] [ی پارلمان] لەوتووێژێکدا دەیگوت: «پۆلیسەکان بە گشتی کوێرن. لەبارەی راستئاژۆ توندڕەوەکان، لەبارەی تاقمە سەرەکییەکانی نازییان، لە پێوەندی دەگەڵ تاقمە دەستەراستییە نێونەتەوەییەکاندا، یەک لەوان گورگە شینەکانی تورکیەو هتد هەرگیز ئاگادارییەکی پێویست لەگۆڕێدا نەبووە. پێم وایە هێندێک جار لەنێو رێکخراوی ستاتسپولیریدا چەند کەسێک هەبوون دەگەڵ تاقمە یەکجار توندڕەوەکان لە دەرەوەی ئوتریش پێوەندیی زۆر نیزیکیان هەبووە.
لەساڵەکانی دەیەی پەنجاو دەیەی شێستدا، پۆلیسی ئوتریش بەتەواوی دژی کۆمونیستەکان بوو. دیارە ئەوە شتێکی سەیرو سەمەرە نیە، چونکە پۆلیسەکانی هەموو وڵاتانی ئورووپاش هەروا بوون. ئەوجار دەزگای پۆلیس هێزوتوانای خۆی خستە سەر بزووتنەوەی سەوزەکان، بزووتنەوەی مافی بەرامبەریی ژنان دەگەڵ پیاوان، بزووتنەوەی ئاشتیخوازانو یەکیەتیی کرێکارانی چەپئاژۆ.
پیلتز بەزمانی ئینگلیزییەکی یەکجار باشەوە، پێی دادەگرتو دەیگوت: «هەموو ئەو گرووپانە، بە تایبەتی سەوزەکان. زۆر بە توندی کەوتوونەتە ژێر کۆنترۆڵی پۆلیسی نهێنییەوە. لەهەر شوێنێک کۆبوونەوەیەکمان هەبێ، بێگومان، هەمیشە چەند کەسێک لە ئەندامانی پۆلیسی نهێنییشی لێن».
وا دیار بوو کیسلێر دەیەوێ بڵێ ئێوە چۆن دەتوانن هەزاران کۆچەری غەیرە قانوونی کۆنترۆل بکەن کە بۆ هەمیشە لە ئوتریش نیشتەجێ بوون؟ ساڵی ١٩٨٩، ٢١٨٨٢کەس - واتە دوو هێندەی ساڵی پێشترو زۆربەشیان لە ئورووپای رۆژهەڵاتەوە - داوای پەنابەریی سیاسییان لە ئوتریش کردبوو. لە سێ مانگی سەرەتای ١٩٩٠دا، پێنج هەزارکەس - دەکرێ بڵێین زۆربەیان خەڵکی رۆمانی بوون - داوایەکی ئەوتۆیان هەبوو، لە مانگی فێوریەدا رۆژ نەبوو بەسەدان کەس نەیەن. هەمووشیان لەترسی شۆڕشێک هەڵدەهاتن کە کۆتایی بە رێژیمەکەی هێناو نیکۆلا چائوشیسکۆشی کوشت.
بێگومان، بۆ کۆنترۆڵ کردنی ئەو گانگستێرو پیاوکوژانە ئیمکاناتو زانیارییەکی تەواو پێویستە.
هەربۆیەش، لەمانگی مارسی ١٩٩٠دا، دەوڵەتی ئوتریش بڕیاری دا بە دانانی هێندێک لەمپەر لە بەرامبەر هاتنی پەنابەرانی رۆمانیدا پێشی سێڵاوی ئەو چەشنە پەنابەرانە بگرێ. رۆمانیو ئوتریش کە پێشتر ئیمپراتۆرییەکیان پێک هێنابوو، ئوتریش ببوو بە چەشنە دالانێک کە ژمارەیەکی یەکجار زۆری خەڵک لە رۆژهەڵات و بە تایبەتی لە ئەڵمانی رۆژهەڵاتەوە،

١- پیتێر پیلز وتووێژ دەگەڵ گابرییەل فێرناندز، ڤییەن ١٩٩١.

بەویدا هەڵدەهاتن.

ئـەو کەسـانەی تازە دەهاتن لەلایـەن گۆمرکەوە داوایـان لێ دەکرا کـە دەبێ پارەی پێویسـتیان بـۆ ماوەیەکی دیاری کـراو پێبێ بۆ ئەوەی بتوانن پێـی بچنە وڵاتێکی دیکە. پارلمانیش هەڵوێستێکی توندوتیژی پەسند کرد بۆ گەڕاندنەوەی کۆچەرە ناقانوونییەکان بۆ وڵاتی خۆیانو لە ئاکامدا دەسەڵاتێکی زیاتر درا بە پۆلیسی سەرسنوور بۆ ئەوەی نەهێڵن پەنابەرانی لەو چەشـنە بێنە نێو ئوتریشـەوە. لەمانگی ژانویەی ۱۹۹۰ـەوە، کاربەدەستانی دەوڵەت داوایان دەکرد ویزایەکی تەنیا سێمانگە بە تورکەکان بدرێ.

* لەنێـو کۆمەڵانـی خەڵکی ڤییەن ـ بەتایبەتی ژنە بەسـاڵداچووەکاندا بـە کڵاوە یەکجار جوانەکانیانـەوە کە ترامـواکان پڕدەکەنەوەو لە کافەکان رۆژنامـە دەخوێننەوە ـ لەبارەی چوونە سەری ڕادەی جینایەت کە لە رابردوودا هەر نەبووە، گوێت لەزۆر رەخنەو گلەییو گازندان دەبێ.

پیڵتز دەگەڵ کیسلێر موافق نەبوو، دەیگوت: «پۆلیسی ئوتریش ئەو کەسانەی دەگەڵ دەوڵەت هاوبیر نین زۆر باش دەناسێو بیانییەکانیشی زۆر بە توندی لەژێر چاوەدێریدان. ئەگەر بتەوێ لەسـنووری ئوتریش تێبپەڕی، پەروەندەکەت دەخرێتە سـەر کامپیوتێری دایرەی پۆلیسو ئەو کامپیوتێرانەش بە کامپیوتێرەکانی ئەڵمانو کۆمەڵگای ئورووپاوە گرێ دراون. کەوابوو تۆڕێکی کۆنترۆڵ کردن لەسەر بیانییەکان هەیە».

ئوتریش بە حەشیمەتێکی حەوت میلیۆن کەسیو بە پانتایی زیاتر لە ۸۳۰۰۰کیلۆمیتری چوارگۆشـەوە وڵاتێکە سێڵاوێکی بێ پسـانەوەی تووریستانی لە سـەرانسـەری جیهانەوە بەسـەردا دەڕژێ. زۆرکەمـن ئەو شـارانەی بـەڕادەی ڤییەن سـاختومانی قەدیمیی زۆر جوانو هونەری جۆراوجۆریان لێ بێ. یان شوێنێکی سەرنج ڕاکێشی وەک سالزبۆرگ بۆ لایەنگرانی مۆسیقا هەبێ. لەسەرانسەری جیهاندا خەڵک ڤییەن وەک شاری شادیو خۆشی چاو لێدەکەن، شـارێک کە بەهۆی مۆسـیقای بنەماڵەی ستراوسو فیلمە سینەماییەکانی هالیوودو ڕووداوە پڕمەترسـییەکانی شـازادەخانم سیسـیو تراژیدیی مایرلێنگ هەرگیز نامرێو بۆ هەتا هەتایە هەر دەژی.

لە ئاکامدا، ڤییەنی گەورەو پێتەختی ئیمپراتۆریی رابردوو شارێکی یەکجار گەورە بووو زیاتر لە هونەرمەندانی سـینەمایی، پزیشـکی تێدا پەروەردە کراون. ئەو شـارە، سیگمۆند فرۆیدی، دەروونناسـی بەناوبانگی هێنایە سـەر جیهانی پزیشـکی. ئـەو کارە یەکەمینو وردبینانەترین شـۆڕش لە جیهاندا بوو. زانستی نوێی ماچو بولدزمان، پۆزێتیڤ ئاژۆییو مۆسیقای دوازدە ئاهەنگیی زێملینسیکیو شۆنبێرگیو هونەرە جوانەکانی ئادۆلف لوو، تێکڕا لێرە خولقان و ئابووریی مودێرنی کارل مێنگێرو شومپیتێرو هایی لێرە لەدایک بوون. ئەو شارە پێشاندەری هونەری مێعماریو شارنشینیی مۆدێرنی ئۆتۆ واگنێرو هی ئەو کەسانەیە

هونەری رینگستراسیان هێنایە گۆڕێ.

لە ڤییەن هەڵوێستی خەڵک لە دژی سەهیۆنیزم یەکجار توندوتیژ بوو، بەڵام سەهیۆنیزمی تێیۆدور هەرزل هاتە گۆڕێوساڵی ١٨٩٨ بۆ پێکهێنانی دەوڵەتێکی نەتەوەیی بۆ جوولەکەکان رێکخراوێک دامەزرا. دوای شـەڕی دووهەمی جیهانی، ستادێکی گشتی بۆ بەناوبانگترین راوچیی نازییەکان، سیمۆن ویزنیتاڵ لەو شارە دامەزرا. ئەگەر کوژرانی میراتگری تاجی شایەتیی ئوتریش ـ مەجارستان لەشاری سارایێڤۆ بوو بەهۆی سەرهەڵدانی شەڕی یەکەمی جیهانی نازیسمیش لەسەر خاکی ئوتریش پێگەیەکی یەکجار قورس‌و قایمی هەبوو ـ دیارە نـە لەکاتی پێکهاتنیـدا. لەمانگی مارسـی ١٩٣٨دا، ئادۆلف هیتلێر، بێ ئەوەی شـوێنێکی حەسـانەوەی لەوێ هەبێ، هاتە نێو شارەکەو بێ هیچ چەشـنە بەرەنگارییەک، وڵاتەکەی خسـتە سـەر کۆماری تازە دامەزراوی ئەڵمان. ڤییەن رۆژ بەڕۆژ بەرەو ژیانێکی ناخۆش دەرۆیشـت. بـە هاتنی دەزگا جاسووسـییەکانی نازییەکان تیئاترە گـەورەکان، کافەکان‌و کتێبخانەکان یەک لەدوای یەک داخران.

دوای شـەڕی جیهانی بە یارمەتیی نۆوێلێک بەناوی «پیاوی سـێهەم» کە نووسەری بریتانیایی، گراهام گرین، نووسیویەتی، ڤییەن لەرادەی جیهانیدا ناوبانگی پەیدا کردو تەواوی خەڵکانی ئەو سەردەمە لە شاری ڤییەن، فیلمی ئەو کتێبەیان بە بەشداریی ئۆرسۆن وێڵز، ئالیدا والی‌و ژۆزێف لەسەر پەردەی سینەماکان تەماشا دەکرد.

ڤییەنـی مۆدێرن، زۆر لەمەو پێش ئەو بەدبەختی‌و نەهامەتییانەی روویان تێکردبووو ئاسـەواری هەموو بۆمبارانەکانی لەنێو برد. خەڵکێکی یەکجا رزۆر بەبەردەرگای هوتێلی بریسـتۆڵدا رادەبـرن کە لە کاراتنێر رینگ‌و لە ناوەندی شـارەکە هەڵکەوتـوە، بێئەوەی بزانن لەشکرییەکانی بریتانیا لەساڵی ١٩٤٥دا ستادی گشتیی هێزەکانی خۆیان لەو هۆتێلە دامەزراندبوو.

ڤییەن شـارێکی پاکوخاوێـن، بەنەزم‌و تەرتیب‌و تەواو بـە هەیبەت‌و بەهۆی خەڵکێکی ئـارام‌و لەسـەرەخۆوە، بەتەواوی نوقمی بێدەنگی بووە. زسـتانان پڕ لـە بەفرە، بەهاران یەکجار پڕشنۆقەو پێتەختی ئیمپراتۆریی کۆن بووەو هەموو ئاسەوارە ناحەزو نالەبارەکانی سەردەمی نازیسم‌و شووڕەویی بەتەواوی لێ شۆراونەوە.

تەنیا دژایەتییەکی ئاشکرای دژی سەهیۆنیزم ـ کە هەتا رادەیەک بوو بە هۆی سەرکەوتنی کورت ڤالد هایم سەرۆکی رابردووی حیزبی ئێس ئێس، لە هەڵبژاردنی، سەرۆک کۆماریی سـاڵی ١٩٨٤دا ـ ئێستاش هەروەک پەڵەیەکی شەرم لەسەر سیمای جوانی سیاسەتی ئەو دەوڵەتە ماوە. بێجگە لەوەش، بەشێک لە حەشیمەتی ئەو وڵاتە خەڵکە بیانییەکان، بەتایبەتی ئەوانەی خەڵکی جیهانی سێهەمن، راست وەک هاونیشتمانی پلەدوو چاو لێ دەکەن.

کوردەکان لەوە باش ئاگادارن چونکە ئەو بێحورمەتی‌و بەکەم گیرانەیان بە گۆشت‌و

پێستی خۆیان هەست پێ کردوە. لە مانگی فێوریەی ۱۹۹۱دا، دادوەرو راوێژکاری حیزبی سەوزەکان، گیرانی کابرایەکی کوردی بە تاوانی کوشتنی کەسێک زۆر بەتوندی مەحکووم کرد. کابرای کورد تەنیا لەبەر ئەوە تاوانێکی ئەوتۆی خرابووە ئەستۆ، چونکە کورد بوو. پرادر دەیگوت: «کوردەکانی ئوتریش وەک هاونیشتمانی دەرەجەدوو چاویان لێدەکرێ. ناوبراو ئەو کارە شاراوەیەشی لە قاودا کە دەزگای پۆلیسی ڤییەن زانیویەتی «گورگە بۆرەکان» نەخشەی کوشتنی هەشت کوردی تەبعیدی لە ئۆتریشیان دارشتوە، بەڵام قوربانییەکانیسان ئاگادار نەکردبوو. ئەوەش راست دژی ئەو واقعییەتە بوو کە بەشێک لەوانەی دەبوو بکوژرێن هاونیشتمانی ئۆتریش بوون.

ئەوە خەون و خەیاڵی رۆژانەی شارێکە کە بەهۆی سێڵاوی بێپسانەوەی موسافیران بە تەواوی لەبیر کراوە. ئەتۆ بڵێی چەند کەس لەو موسافیرانە بزانن لەشکرێک لە پەنابەران لە فەلەستین و لە چیاکانی کوردستانەوە هاتوونە ئەو شارە؟

لەنەخۆشخانە مۆدێرنەکانی شار بەو پەنابەرانە رادەگەن. بەڵام، ماڵەکانیان خاوێن نین و دیوارەکانیشیان گێچیان لێ هەڵ دەوەرێ و کەچی دیسانیش تێدەکۆشن بۆ هەمیشە لەو شارە گەورەی ئوورووپای ناوەندی ریشە داکوتن. بەو حاڵەش دەزانن بۆ گەرانەوە بۆ وڵاتەکانیان هیچ زەمانەتێک لەگۆڕێدا نیەو بۆ مانەوەشیان لێرە ئایندەیەکی خۆش پێش بینی ناکرێ.

ئەو ساڵەی قاسملوو و هاورێیانی کوژران، سەدوهەشتاوهەشت میلیۆن کەس - زۆربەیان توورێست - لە سنووری ئوتریش تێپەربوون و هاتنە ئەو وڵاتە. بە پێی ئامارێکی نووسراو، لانی کەم هەژدە میلیۆن کەس لەوانە شەوێک لەو ساڵە لە ئوتریش مانەوە.

لەنێو ئەو بە میلیۆن توورێستەدا، سێ پیاوکوژی ئێرانی و سێ قوربانیی کورد هەبوون. لانیکەم، وا دیارە ئەوە ئەو شتە بووە کە کیسلێر ویستوویەتی ئەو ئێوارەیە بە وەزیری نێوخۆی رابگەیەنێ.

خەڵکی ئوتریش بە بیستنی هەواڵی ناخۆش راناچڵەکێن، تەنانەت هەر گوێشی نادەنێ. مانفرێد وێیدینگێر پارێزەری پەروەندەی قاسملوو - کابرایەکی لاوو کەڵەگەت و کەمێکیش سەررووتاوە، بەردێنێکی کەمێک هەڵپاچراوەوە، دەیگوت: ئەوە بەو مانایە نیە کە لە ئوتریش رەگەز پەرستی هەیە. وێیدینگێر دەزانێ رەفتاری خەڵکی ئوتریش بەم جۆرەیە: دەیانەوێ خۆ لە گیروگرفتان بپارێزن. کابرایەکی ئوتریشییش هەروای دەگوت و هیچ کەس لە ئوتریشییەکان نەکوژراوە. کەوابوو لێمان گەرێن دوورەپەرێز بین و خۆمان نەخەینە نێو گیروگرفتانەوە»[1].

ژمارەیەکی یەکجار زۆر لە خەڵکی جۆراوجۆری هەموو بەشەکانی جیهان پێش

۱- مانفرێد وییدینگێر، وتووێژ دەگەڵ گابرییەل نێرناندز. ڤییەن ۱۹۹۱.

ئەوەی گەڕیدەیی مۆدێرن بێتە گۆڕێ، بەناچار بەم وڵاتە چکۆلەدا تێپەڕیون. لە سەدەی نۆزدەهەمدا، وەک قەڵایەک لە بەرامبەر خەڵکانی رۆژهەلات نەخشی گێڕاوە. ئوتریش بەهۆی هەڵکەوتی جوغرافیایی‌و سیاسییەوە بۆ خەڵکی بەشەکانی ئیمپراتۆریی هاپسبۆرگ‌و دوایەش بۆ ئیمپراتۆریی ئوتریش ـ مەجارستان بۆتە ناوەندی کۆچەران.

سروشتییە کە کیسلێر هەمووو ئەو شتانەی باش دەزانی. هەرچەند خۆی وەک کەسایەتییەکی بە فەرهەنگ نەدەنواند، هیچ گومانێک لەوەدا نیە کە پیاوێکی بەرزەفڕ بوو،و بەپێی بۆچوونی رەخنەگرانی سەر بەحیزبی سەوزەکان، تەنانەت هەلپەرستیش بوو. دەگەڵ تاقمی تریڤی پێوەندیی هەبوو. ئەو تاقمە بە فەرهەنگە لە کاربەدەستانی سەرووی وەزارەتەکانی نێوخۆو دادوەری پێک هاتبوون و بە تایبەتی لەو مەترسییە کە تێرۆریستان بۆ ئورووپای خۆشبەخت‌و دەوڵەمەند پێکیان هێنابوو، زۆر نیگەران بوون، ئەو تێرۆریستانەی لە جیهانی سێهەمەوە دەهاتن: ئەفریقای باکور. رۆژهەڵاتی نێوەڕاست، کەنداوی فارس؛ ئەو موسافیرانەی لە خزمەت کارتێلەکانی ماددە بێهۆشکەرەکاندا بوون (بۆوێنە کۆلۆمبیاییەکان‌و تایلەندییەکان).

کیسلێر بە پێچەوانەی زۆربەی هاوشانەکانی، تاقمە جۆراوجۆرەکانی پێتەختی زۆر باش دەناسین؛ هەروەها ئەندامانی پەست‌و ناپیاوی دەسەڵاتدارە سیاسییەکان، لە پۆلیسە شاراوەکانی دەزگاکانی پۆلیس‌و لە تاقمە تاوانبارەکان‌و لە بەدبەختی‌و چارەڕەشیی کۆچەرەکان‌و لە جیهانی شاراوەی جینایەتکاران‌و پێش خزمەتەکانی شارەکەی کە لە کافەکاندا زۆر بە ئەدەب خۆیان دەنوێنن بە تەواوی ئاگادار بوو.

کیسلێر ئەوەی باش لەبیر مابوو ـ و هەتا ئەو کاتە هیچ کەس نەی دەتوانی لەبیری بچێتەوە ـ کە دەزگا نهێنییەکانی ئوتریش‌و ئێران یەک ـ دوو جار هاوکاریی یەکتریان کردبوو.

سەرۆکی دەزگای پۆلیس بەشێک لەکاتی خۆی لە پەناگایەکی ژێر زەمینی لە هۆتێل مۆدێرنا خۆی دەشاردەوە. ئەوە ساختومانێکی سەردەمی سەدەی شازدەهەم بووو لە ساڵی ۱۸۸۱دا لەلایەن لودوێگ پیچی‌و گیا کۆمۆکوارێنگییەوە نوژەن کرابۆوە، بەڵام لە ساڵی ۱۹٤٤دا بەهۆی بۆمبارانی هاوپەیمانەکان زۆری خراپ ببوو.

لە[ساختومانی] هێرانگاسی ژمارە ۷، کە لە نێوەڕاستی ڤییەنی کۆن هەڵکەوتووە‌و چەند شەقاوێک لە ... وەزارەتی نێوخۆیی دوورە. رێگەی چوونە ژوور لە ئینیمینیستریۆم بە دەروازیەکی گەورەدایە کە لە رۆژگاری خۆیدا کالیسکەی پێدا وەژوور کەوتوون‌و دەگاتە رێگەیەکی سەنگچن‌کراو. لە ئاخری ئەو رێگەیە، رێگەیەکی دیکە دەست پێ دەکاو بەنێو داڵانە بێدەنگەکاندا تێدەپەڕی‌و دەرگای چکۆلە چکۆلەی تێدان‌و تەنیا کارمەندێکی پیرو زۆر بە ئەدەب دەیان کاتەوە. دیتنی کارمەندێکی ئەوتۆ لەسەرەخۆ پیاوی وەشک‌و گومان دەخا

کە داخوا پیاوێکی چەکدارە یان دەفتەردارێکە. ئەوجار دەگەیە ئاسانسۆرێک کە دەرگاکەی بە رەمز دەکرێتەوە. لەسەر یەک، دوازدە دەرگا بەم جۆرەن هەتا دەگەیە هۆدەی دایرەکە. مێزێکی گەورە بۆ کۆنفرانسـان لەنێوەڕاستێ دانراوە. لەسەر یەک ئەو ساختومانە ڕاست وەک قەڵایەک دەچێ.

پیـاو چـۆن دەتوانێ تێ بـگا کار بەدەسـتانی ئوتریش لەبەرچی ئەو سـاختومانەیان هەڵبـژاردوە بۆ ئـەوەی دایرەی کاروباری پۆلیسـی لێ دامەزرێنن؟ کافـەی ناوەندی لە گۆشەیەکە. لەو کافەیە لیۆن ترۆتسکی، پەنابەرێکی سەردەمی ئیستالین، دەگەڵ هەڤاڵەکانی بەزمانی رووسی قسەیان دەکرد.

لەوەش سـەیرتر ئەوەیە لیۆن ترۆتیسـکی لە مێکزیکۆ بە دەستی رۆمان مێرکادارو بە قولینگێک کوژرا. ئەو پیاوەیان بە تایبەتی ناردبوو بیکوژێ. ئەوە هەروەک ئەو واقعییەتە دەبێ کە نیوسـەدە دواتر کاتێک بچیە ڤییەن بۆ ئەوەی شـێوەی کوژرانی ئەو سێ کوردە ساخ کەیەوە، ڕاست تووشی ئەو تایبەتمەندییانە دەبی: پیاو کوژەکان لەتارانەوە ناردرابوون قاسملوو، ڕێبەری نیشتمانپەروەری کورد بکوژن.

شـتێکی سەیروسـەمەرەی وەک یەکن. ترۆتیسکی لەلایەن ئیستالینەوەو لە کاتێکدا لە رووسـیە نەبووە، سێ ساڵ پێشتر حوکمی ئیعدامی درابوو. عەبدوڕڕەحمان قاسملووش دەساڵ پێشترو کاتێک ئەویش لە دەرەوەی وڵات بووە، لەلایەن ئیمام خومەینییەوە حوکمی کوشتنی درابوو.

ئەوەش بۆخۆی شتێکی سەرنجڕاکێشە: ساختومانی لەند هاوس دەبینی. ئەو ساختومانە کۆشـکی ئەنجومەنی ئوتریشـی بووەو بۆ شۆڕشـی ١٩٤٨یش ناوەندی پیلانگێڕان بووە. لە مانگی ئوکتۆبری ١٩١٨دا سـتادی گشـتیی ئەو ئەنجومەنە بووە کە کۆماری ئوتریشی ڕاگەیاندوە.

لە سـاختومانی ژمارە ٨و هەر لەو شـەقامەدا،خوێندنگەی سوارەکانی شازادە لیختێن ستێین هەیە. لە ساڵی ١٨٧٢دا، لودویک باسێندرۆف کە کارخانەی پیانۆ سازیی هەبوو، ئەو ساختومانەی کردە سـاڵۆنێک بۆ ئۆرکێسترەکان. لیۆدو ئانتۆن‌و رۆبینسۆن‌وهونەرمەندە باشـەکانی دیکـە لەوێ بەرنامەکانی خۆیـان بەرێوە دەبرد. لە سـاختومانی ژمارە ٩و لە کۆشـکی لەمێژینەی موڵلار ـ کلاری‌و چەند هەنگاوێک دوورتر لە ئارشـیفە بەنرخەکانی کە مێژووو سـەربردەی سـەدان‌و هەزاران کەسایەتیی، سیاسەتوان‌و پیاوکوژان‌و خەڵکی ئاسـایی ئوتریش‌و بیانیی تێدا کۆبۆتەوە... ئەو مووزەخانەیە زەویناسی‌و گیاوگۆڵ ناسیی پارێزگای ڤییەن‌و هەروەها پەیکەرەو نەققاشـیی جۆراوجۆری لێن‌و یەک لەوان دیورێرە. هونەرو مەرگ لە شەقامە جوانەکانی ڤییەندا دەستی یەکتریان گرتوەو پیاسە دەکەن.

ئەوە بەو مانایە نیە کە ئوسـواڵد کیسـلێری زەبەڵلاح‌و نیگەران خۆی لەو کۆشـکەدا

دەشــارێتەوە. بە پێچەوانە، کیسلێر وەک پیاوێکی ئازایەو ساڵەکانی دەیەی هەشتای باش لەبیرە کاتێک دەگەڵ تاقمێکی تیرۆریست بەرەوڕوو بوو کە لە فرۆکەخانەی ڤییەن خۆیان شاردبۆوە.

کێسلێر لە ۱۹۷۵دا هاتە نێو هێزی پۆلیسەوەو تێکۆشانێکی یەکجار باشی هەبووو زۆر زوو بوو بە ئەفســەر. ســاڵی ۱۹۸۲، لە دایرەی پۆلیســی ڤییەن کاری دەکرد. ساڵی ۱۹۸۷، ئی. تی. بی = ڕێکخراوی دژە تیرۆری پێک هێناو ئەوە تاقمێکی دژە تیرۆر بووو بە تاقمی ژمارە ۲ یا ماری کوبرای ژمارە ۲ دەناسرا.

کاتێک لە دیســامبری ۱۹۹۰دا داوایان لێکرد لە ئینیمینیســتریۆم سەرۆکایەتیی هێزی پۆلیس بەدەستەوە بگرێ، پلەو پایەکەی بەرزتر بۆوە. ئەوکات تەمەنی سیو شەش ساڵ بوو.

بەڵام، کیسلێر ئەوەی لە توانایدا بووە کردوویەتیو لەوەش زیاتر ناتوانێ بکا. پیاوێکی یەکجــار زۆرزانە. پلەو پایەی بەتەواوی چۆتە ســەرێو دەبێ لە بــاری مەنتقییەوە ڕازی بێو ئەگەر شتێکی لەوە زیاتری ئاشکرا کردبا، بۆ کۆمەڵی تێکۆشەرو دوور لە هەرچەشنە کارێکی توندوتیژ لە شاری ڤییەن، یان بۆ بێوەژنە چێکییەکە هیچ فایدەیەکی نەدەبوو. ئەو بێوەژنێکی زانایەو لەسەر لێکۆڵینەوە لە جینایەتەکە هەروا پێدادەگرێ.

کیســلێر لەخۆی دەپرســی: ئەو ژنە چیدیکەی دەوێ؟ تەرجەمەی ئەڵمانیی کاســێتی وتووێژەکان لە نێوان سێکوردو سێ ئێرانییاندا، بە فارسی، کە بە دەنگی تەقەو دەنگی پێیان دەبڕێ، چەندین مانگ دەرفەتی پێویست بوو بۆ ئەوەی ئا. ئێم. وەرگێڕی ڕەسمیی دایرەی پۆلیــس تەرجەمەی کاتەوە، چونکە تەرجەمەکە کەمو کوڕیی هەبوو. بۆیەش بێوەژنەکەی قاســملوو هەروا پێی دادەگرتو دەیەویســت ئەو کەموکوڕییە ڕاست کەنەوە. چوار مانگی دیکەی کێشا هەتا ئەو پڕۆتۆکۆلە کرا بە فارسیو ئەڵمانیو ۱۲۰,۰۰۰شیلینگی زیادی خەرج هەڵگرت (۱۲,۰۰۰ دۆلاری ئەمریکایی).

کیسلێر زۆر وردبین بوو: خەریکی لێکۆڵینەوە لە مەسەلەی کوژرانی سێ نەفەر کورد لە بەردەستی پۆلیسی خۆجێییدا بوو. ئەو بەرپرسیار نەبوو.

بــەڵام، بەپێی نەریتی قانوونیی ئوتریش، ئۆرگانی گشــتیی ئاســایش، یــا بەو جۆرەی فەرانســەییەکان دەڵێن ستاتسپولیتزی ـ پۆلیسە پیرە سەرسپییەکە، بە ڕدێنە جوانەکەیەوە ـ لێکۆڵینەوە لە جینایەتی گەورەی وەک دزی لە بانک، هێنانی مادده بێهۆشــکەرەکانو بە بارمتەگرتنی خەڵک، ئەرکی سەرشانیەتی.

ڕۆژێکــی هەورو بــاران لە کافەی لەندتمــان دەیگوت: «ئەوە جینایەتێکی سیاســییەو ئۆرگانی گشتیی ئاسایش دەبێ پێی ڕابگا.

ئەوە ئیدی جێگەی هیچ شک و گومانێک نیە، تەنانەت ئەگەرچی کیسلێر ناتوانێ بیڵێ.

کیسلێر بەرپرسی ئەو کارەیە چونکە ئەوە کارێکی شوورەیی بووو هەر بۆیەش بوو بە هۆی ئەوە بەرپرسەکەی پێش خۆی، ئانتۆن شوولتز، لەسەر کار وەلابنێن. ئەو کارە شوورەییە بۆ ماوەیەک درێژەی هەبووو ژمارەیەکی زۆر لە پۆلیسەکانی ئوتریشی گرتەوەو ناوی جەریانی «نۆری کۆم»یان لەسەر دانا.

ئەو کارە شوورەییە هەروەها بوو بە هۆی ئاشکرابوونی کارێک کە دەبوو «نۆری کۆم» پێی ڕاگەیشتبایە. ئەویش ئەوە بوو: گەندەڵییەکی بەربڵاوی کاربەدەستانی ئوتریش کە بە شێوەیەکی غەیرە قانوونی چەکوچۆڵێکی یەکجار زۆری دروستکراوی ئوتریشیان لە ماوەی شەڕی نێوان ئێران‌و عێراقدا بەو دوو وڵاتە فرۆشتوەو ئەویش دەستی تێیدا ببوو.

سیاسەتوانەکان نەک هەر بێلایەنیی ئوتریشیان لەژێر پێ نابوو، بگرە ڕاستییەکانیشیان شاردبۆوەو درۆیان دەکردو ئەگەرچی هەرگیز ئەو تاوانە قبووڵ ناکەن، بەڵام ئەوە فرۆشتن‌و ئاڵوگۆڕی چەکوچۆڵ دەگەڵ کۆماری ئیسلامی بوو کە ئەو ڕووداوە شوورەییەی ئاشکرا کرد: کاربەدەستانی ئەو حیزبە دێموکراتیکەی ئورووپای ڕۆژئاوا بوون جینایەتێکیان شاردبۆوە کە دەوڵەتێک ئەنجامی دابووو بە وەلانانی ئەو جینایەتەو چاوپۆشی لێکردنی بۆخۆشیان ببوونە شەریکی ئەو کارە تیرۆریستییە.

لە ٢٦ی ژانویەی ١٩٨٨دا، بەرپرسی پێشووی کۆمپانیی نوریکۆم، هێرپیتێر ئوتورویگر، لە وتووێژێکی ڕۆژنامەییدا ددانی بەو ڕاستییەدا ناو گوتی لەنێوان ساڵەکانی ١٩٨٤و ١٩٨٦دا، کۆمپانییەکەی بایی ٤ میلیۆن شیلینگی (نزیکەی ٤٠٠هەزار دۆلاری ئەمریکایی) چەکوچۆڵ بە ئێران فرۆشتوە. هەروەها قبووڵیشی کرد کارێکی ئەوتۆی کردوەو قەول‌و بەڵێنەکانی دەوڵەتی ئوتریشی وەک دەوڵەتێکی بێلایەن لەژێر پێ ناوە. یەکێک لەو شتانەی دەوڵەتێکی ئەوتۆ نەدەبوو بیانکا، فرۆشتنی چەکوچۆڵ بەو وڵاتانەیە کە لە حاڵی شەڕدا بن.

کۆمپانیی نۆریکۆم، کە سەر بە تاقمە کۆمپانییەکانی دەوڵەت: ڤۆسێت ـ ئالپانیە، هەڵسوکەوتەکانی گوماناوی بوون. ساڵێک پێشتر، ڕۆژنامەکان نووسیبوویان لە ساڵی ١٩٨٦ـەوە ئەو کۆمپانییە چەکوچۆڵی نیزامیی بە دەوڵەتی لیبی فرۆشتوە. ئەو کارانەش کاتێک ئەنجام درابوون کە وڵاتانی ڕۆژئاوا دەوڵەتی لیبی‌یان وەک یەکێک لە گەورەترین ناوەندەکانی تیرۆریزمی نێونەتەوەیی ناساندبوو.

ئوتریشییەکان سەرەڕای بێلایەن بوونیان لە نێوەڕاستی ئورووپاداو سەرەڕای ڕێژیمە دێموکراتیکەکەیان، لەماوەی دەیەکانی ڕابردوودا بەهۆی گەلێک کاری ئابڕووبەرانەوە ناوبانگیان دەرکردبوو، لە ئاکامی یەکێک لەو کارانە ـ ئابڕووچوونی لوتگێندۆرف ـ دا ساڵی ١٩٧٠، پارلمان بۆ فرۆشتنی چەکوچۆڵ یاسایەکی ڕێکوپێکی پەسند کرد. ساڵی ١٩٧٩، کۆمپانیی ڤۆست بڕیاری دا لە یەکێک لە لقە گرنگەکانی، تۆپی خودکاری فڕۆکە دروست بکا. ڕاوێژکاری سۆسیالیست، بڕۆنۆ کرایسکی، کە سەنعەتەکانی دەوڵەتیشی لەبەر دەستدا

بوون ڕەزامەندیی لەسەر دروست کردنی ئەو جۆرە تۆپانە نیشان دا. لە کاتی پەیمانی دەوڵەتی ئوتریش لەساڵی ١٩٥٥دا، دروست کردنی ئەو تۆپانەی مەودایان لە سی کیلۆمیتر زیاتر بێ قەدەخە کراو سەرەنجام بڕیاریان دا تۆپی هوویتزێری دروستکراوی نۆریکۆم لە دەرەوەی ئوتریش بفرۆشرێ.

لە ساڵەکانی ١٩٨٠و ١٩٨١دا، عێراق ٢٠٠ تۆپی لێ کڕین‌و لە ڕێگەی ئۆردۆنەوە بۆی بەڕێ کران. لە ساڵی ١٩٨٤دا، ئێرانیش ٢٠٠ تۆپی لێ کڕین، بەڵام بە شێوەی ڕەسمی‌و بەناوی لیبی پێیان فرۆشت. حاجی دایی لە بارەی ئەو کۆنتراتەدا دەگەڵ ئوتریشییەکان قسەی کرد. ناوبراو لە مانگی ژوئیەی ١٩٨٥دا، لەلای باڵوێزی ئوتریش لە ئاتێن شکایەتی لێ کردن‌و گوتی حەقی دەلاڵییەکەیان نەداوەتێ. ئێران کۆمپانییەکی بێ‌بایەخی بەناوی «فسامی» دامەزراندبوو، بۆ ئەوەی پارەی چەکەکان نەدا. ئەرتەش وەزارەتی کاروباری دەرەوەی لەوە ئاگادار کرد بەڵام ناوبراو دوای ماوەیەکی کورت‌و بە شێوەیەکی نەزانراو کوژرا.

وەزیری کاروباری دەرەوە [ی ئوتریش] لیئۆپۆلد گراتز، دەستووری بە کاربەدەستە پایەبەرزەکانی دەوڵەتی دا ئەو شایەتییانەی بۆ شوێنی بەرێکردنی چەکوچۆل دەدرێن کۆنترۆل نەکەن. لە ئاوگۆستی ١٩٨٥دا، گۆڤاری باستا لە بارەی مردنی «ئامری»دا لێکۆڵینەوەی کردو لە ئاکامدا رای گەیاند ناوبراو بەشێوەیەکی گوماناوی دەرمانداو کراوە.

دەنگۆکە بڵاو بۆوەو لە کۆبوونەوەیەکی بەپەلەدا، وەزیری دارایی، فرێد سینواتزو وەزیری نێوخۆیی کارل بلێچا لەسەر ئەوە رێک کەوتن کە وەزیری سنعەتە میللی‌کراوەکان، فێردیناند لاسینای سۆسیالیست، دەبێ لە «مەسەلەکە« بکۆڵێتەوە. سەرەڕای ئەوەش، هیچ کارێکیان بۆ نەکردو دیار بوو کارەکە تەواو بووە.

لەمانگی نوامبری ١٩٨٥دا، کۆمپانیی بازرگانیی نێوخۆیی، کە لقێک لە کۆمپانیی ڤۆست بوو، بەهۆی چالاکیی لە بازاڕی نەوتدا نابووت بوو. بازاڕی نەوت لەلایەن ئەو بەشە لە خەڵکی ئوتریشەوە کە ماڵیات دەدەن پارەیەکی یەکجار زۆری وەک سوبسید داوا دەکرد. سەرۆکی بازرگانیی نێو خۆ لە سەرکارەکەی وەلا برا. ئەویش وەک دژکردەوەیەک گوتی هەموو وردەکارییەکانی فرۆشتنی تۆپ بە دەرەوەی وڵات لەقاو دەدا. بەڵام کاتێک نۆریکۆم پارەیەکی یەکجار زۆری دایە، بێدەنگەی لێ‌کرد[1].

لە ژانویەی ١٩٨٦دا، کاربەدەستانی دەوڵەتی ئەمریکا داوایان کرد فرۆشتنی تۆپ بە لیبی بێ سێ‌ودوولێکردن رابگیرێ. ئەوەش بەو هۆیە بوو کە پێوەندییان دەگەڵ رێبەری لیبی، موعەممەر قەززافی زۆر ئاڵۆز بوو. لەمانگی فێوریەدا، سنۆواتز، بیلچاو گراتز بە ڕەسمی بە کومیتەیەکی کاروباری دەرەوەی پارلمانیان ڕاگەیاند هیچ چەشنە چەکێک بە

١- ئابڕووچوونە سیاسییەکانی سیلێبرێ لە ١٩٤٥ەوە، تاقمی لەندەن بریتانیا، ئیسێکی ١٩٩١.

ئێران نەفرۆشـراوە. لەمانگی مارسـی ۱۹۸٦دا، کۆمپانییەکی ژاپۆنی بە پۆلیسی ئوتریشی ڕاگەیاندبوو کۆمپانیی فەسامی کۆمپانییەکی شاراوەی ئێرانییە. لەمانگی ژوئەندا، سەرۆکی دادگا سـینواتز،و وەزیـری کاروباری دەرەوە، گراتز، دوای ئـەوەی کورت ڤالدهایم وەک سەرۆک کۆمار هەڵبژێرا، دەستیان لە کار کێشایەوە. بە سەرۆکی تازەی دادگایان ڕاگەیاند مونشـییەکەی خۆی کالای بۆ ئێران بەڕێ کردوە. لە ساڵانی ۱۹۸۷و ۱۹۸۸دا، کارڵ بلێچا، وەزیری نێوخۆیی لە ئاکامی ڕێککەوتنی سۆسیالیستەکان‌و پارێزگارەکاندا بۆ ئەو پۆستە هەڵبژێراو ئەو بەڵگە گرنگانەی پێوەندییان بە سادراتی نهێنییەوە هەبوو، بە تایبەتی ئاخرین تێلێکس کە هێربێرت ئامری، باڵوێزی ئوتریش لە یۆنان بۆی ناردبوو، هەمووی لە نێو بردن. باڵوێزەکـەش دوای ماوەیەک مرد. لە سـپتامبری ۱۹۸۹دا، پارلمانی ئوتریش کومیتەیەکی لێکۆڵینەوەی پێک هێناو کارە ئابڕووبەرانەکەش بە خەڵکی ڕاگەیەندرا. کومیتەکە دەبوو ئەو کەسـانەی دەستیان لە فرۆشـتنی چەکوچۆڵدا هەبووەو ئەوانەش کە ڕێگەیان پێ دابوون ئەوکارە درێژە پێ بدەن، بدۆزێتەوە. ئەوە ئەرکی سەرشانی کومیتەکە بوو نەک هەر ئەوە کە چەند کەس لە سیاسەتوانەکان لەو کارە دزێوە ئاگادار بوون. بگرە دەبێ ئەوەش روون کاتەوە کە نوێنەرانی کۆمپانییەکە هەتا چ رادەیەک سیاسەتوانەکانیان فریو داوە.

لـە چـواری ئاوریلـی ۱۹۹۰دا، دادگایی کردنی هـەژدە نوێنەری نۆریکوم بـە تاوانی لەژێر پێنانی بێلایەنیی ئوتریش لە شـاری لاندز دەسـتی پێکـرد. لێکۆڵینەوەی قانوونی بۆ بەمەحکووم ناسـینی بلێچاو گراتزو سەرۆکی پێشووی دەوڵەتی فیدڕاڵ ئالفرێد (فرێ) سینوویتز لە رۆژی ۷ی ژووئیەی ۱۹۸۹ دا دەستی پێکرد. ئەو دادگایەی بۆ ئەو مەبەستە دیاری کرابوو، لێکۆڵینەوە پارلمانییەکەی لە بارەی ئەو نەخشەدا دەست پێکرد کە وەزیری سۆسیالیسـتی دارایی، فێردیناند لاسینا، لەمانگی سپتامبردا گیرابووی. لە پێوەندی دەگەڵ وەزیری دیفاعی پێشـتر، فریهێلم فیشێنشالگریش[1] و هەروەها لە بارەی وەزیری ناوخۆیی پێشـترو وەزیری کاروباری دەرەوە، ئێروین لانێ ـ ی سۆسیالیستدا لێکۆڵینەوەیەکی لەو چەشنە بەرێوە چوو.[2]

کارە ئابڕووبەرانەکـەو لێکۆڵینەوەیەکـی دواتـر بەروونی دەریان خسـت نۆریکۆم بە ئەرژانتین، برێزیل، بۆلغارستان، ئۆردۆن، لەهێستان‌و تایلەند فرۆشراوە بۆوەی لە ڕێگەی ئەو دەوڵەتانەوە چەکـوچۆڵی پێویست بۆ ئێران‌و عێراق جێبەجێ بکرێ. ئەگەر گراتز هاتباو ئەو گەواهینامانەی بۆ شوێنە دیاریکراوەکان دەناردران بەوردی کۆنترۆڵ کردبان، دەوڵەت دەی توانی خۆی لەو کارە ئابڕووبەرانەیە بپارێزێ.

۱- حیزبی سۆسیال دێموکراتی ئوتریش‌و حیزبی گەلی ئوتریش.
۲ - ئارشیوی سەردەمی کێسینگ، لەندەن.

برگەی دەیەم
چیرۆکێکی تەواو نەبوو

لــە بەیانیــی رۆژێکی هەورو بارانیــی مانگی فێوریەی ١٩٩١دا، لــە کافەی لاندتمان، هێلیـن کرۆلیـچ لە پێش تاقمێـک رۆژنامەنووس راوەسـتابوو. ناوبراو گوتــی لە دژی دەوڵەتــی ئوتریــش‌و لە پێوەندی دەگــەڵ ئەو جینایەتەی لە دژی قاسـملوو ئەنجام درا بــوو، رێگەیەکــی قانوونیی گرتۆتە پێش.[١] زۆر کەس لە پارێزەران‌و رێبەرە کوردەکان‌و سیاسـەتوانە ئوتریشــییەکان‌و ژمارەیەک لە کەسـایەتییە ناودارەکانی وڵاتانی دیکە لە دەوری کۆ ببوونەوە. شــەرەفکەندی، جێ‌نشــینی قاسملوو لە حدکادا بە نامەیەک داوای لێبووردنــی کردبــوو کە نــەی توانیوە لەو کۆبوونەوەیەدا بەشــدار بێ‌و لــەم بارەیەوە نووســیبووی: «بەداخەوە، کاربەدەستانی ئوتریش لە باڵوێزخانەی ئەو وڵاتە لە پاریس رێگەیان پێ نەدام بێمە ڤییەن».

ناوبراو دوای ئاماژە کردن بە کوژرانی قاسـملوو، نووسـیبووی: «ئەو کەسـانەی بەڕواڵەت چووبوون لە بارەی چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد لە ئێراندا وتووێژ بکەن لە راستیدا چەند تیرۆریستێک بوون کە رێژیمی ئێران ناردبوونی... بۆ ئێمەو بۆ هەموو گەلی کورد ئەو پرسـیارە لە گۆڕێدایە کە بۆچی دەزگای دادوەریی ئوتریش هێشـتا لە بەرامبەر ئەو جینایەتەدا گوێی خۆی ئاخنیوە»؟

لەمانگی ئۆکتۆبری ١٩٨٩دا، کۆنفرانسـێکی نێونەتەوەیی لە بارەی پرسی کورددا لە پاریس پێک هات‌و داوای لە کاربەدەسـتانی دەوڵەتی ئوتریش کرد ئەو جینایەتە روون

١- لە١٩٩٢دا، دیوانی سەرووی دادوەری سکاڵا قانوونییەکەی هێلین کرۆلیچی رەد کردەوە.

کاتـەوە. مانگێک دواترو لــە ۲۸ی نوامری ۱۹۸۹دا، کاربەدەســتانی دادوەریی ئوتریش دەستووری گرتنی سێ نوێنەرەکەی ئێرانیان دا. پۆلیسی ڤییەن خستنە ژێر چاوەدێریی باڵوێزخانەی ئێرانی دوو هێندە زیاتر کرد. بوزورگیان هێشتا خۆی لەوێ شاردبۆوە.

بەوحاڵــەش، جینایەتەکە هەروا بەبێ ســزا مابۆوەو لێکۆڵینەوەکــەش هەروا گیری کردبووو بەهیچ کوێ نەگەیشــتبوو. شایەدەکان خۆیان شاردبۆوە. کوردەکانیش هەرو خەباتی خۆیان لە چیاکان یان ژیان لە تاراوگەیان درێژە پێ دەدا.

هێلیـن کرۆلیـچ ـ یش لە حاڵێکدا لە ئاپارتمانێکی چکۆلــە لە پاریس دەژیا، بە هەموو توانای خۆیەوە تێ دەکۆشــا لێکۆڵینەوەکە بەرەو پێش بەرێ. ســووزان رۆکن شاوب یش لە ڤییەن خەریکی فێرکاری لە کاری پزیشــکیدا بــوو. ناوبراو دەگەڵ تەرمی فازیل رەســووڵ چــووە عێراق‌و لــە حاڵێکدا دایکی مێــردە کوژراوەکەی لە بــاوەش گرتبوو رەسووڵیان بە خاک ئەسپارد.

لەنێــو کۆمەڵی کوردەکانی ڤییــەن، پاریس‌و باقیی پێتەختەکانــی وڵاتانی ئورووپای رۆژئــاوادا، یــادی عەبدوڕڕحمان قاســملووو عەبدوڵلا قادری ئازەر هــەروەک برینێک لەســـەر دڵی هەموویان چەکەرەی بەســتبوو. هەرکات باســی ئــەو رۆژە پڕ لە دەردو خەمانەی رۆژەکانی مانگی ژووئیەی ۱۹۸۹ دەهاتە گۆڕێ سێڵاوی فرمێسکان لەچاوی ئەو خەڵکە هەڵدەڕژا.

پاش هەڵبژێرانی سەیروسەمەرەی مەحموود ئەحمەدی نەژاد وەک سەرۆک کۆماری ئێــران لە هاوینــی ۲۰۰۵دا، پیتێر پیڵتز، ئەندامی پارڵمانی ئوتریش، پەروەندەی کوژرانی قاسملووی سەر لەنوێ کردەوەو داوای کرد پارڵمان لێی بکۆڵێتەوە. بەڵام، داخوازەکەی رەد کرایەوە.

بــە پێی قســەکانی پیتێر پیڵتز دەگــەڵ رۆژنامەی دێر ســتاندارد[1]، ئەحمەدی نەژادو[2] ســەرۆک کۆماری پێشــووی ئێران ئەکبەر هاشــمیی رەفســەنجانی، لە قسان دەستیان لــە کوشــتنی ئەو رێبەرە کوردەدا هەبــووە. بەهۆی هێندێــک بەرژەوەندیی وڵاتەکە بێ ئەوەی هیچ بڕیارێکی قانوونیی لەسەر بدرێ‌و چونکە شک‌و گومانەکان لەو بارەیەوە بە تەواوی نەسەلمێندرابوون، پەروەندەکە پشت گوێ خرا.

لە شەقامی سیرکیولاری، لەسی‌و چوارەمین بەشی گۆڕستانی پێرلاشێز لە پاریس

۱- ویلیام جی. کۆل. ئەسۆ شێیەتد پرێس، پاریس ۲۰۰۵.

۲ - ساڵی ۱۹۸۰، ئەحمەدی نەژاد بوو بە فەرماندەری ماکۆ لە ئازەربایجانی رۆژئاوا. یەکێك لە ئەرکەکانی تێك شکاندنی شۆڕشی کوردان‌و وەدەرنانی پێشمەرگەکان لە ناوچە بوو. لە ساڵی ۱۹۸٦ەوە ئەفسەری پاسدارانی شۆڕش لە قەرارگای ڕەمەزان لە شاری کرماشان کوردستانی ئێران بوو. دوایە بوو بە ئەندامی لەشکری گاردی تایبەتیی پاسدارانی شۆڕش. ئەو لەشکرە، ئۆرگانێکی کۆماندۆیی بووو بۆ عەمەلیات لە دەرەوەی وڵات پێك هاتبوو.

گڵکۆیەکی ساکار هەیەو ئەم شتانەی لەسەر نووسراون:

دوکتور عەبدوڕڕەحمانی قاسملوو
ڕێبەری کورد
لەدایک بووی ٢٢ی دیسامبری ١٩٣٠
شاری ورمێ (کوردستانی ئێران)
لە ١٣ی ژووئیەی ١٩٨٩دا کوژراوە
لە ڤییەن (ئوتریش)

لــە تەنیشــت وی گڵکۆیەکی بەردی لەو فۆرمــەو لەو ڕەنگە هەیــە. ئەویش گڵکۆی عەبدوڵڵا قادری ئازەرە. ئەویش هەر لەوڕۆژەدا لە ڤییەن کوژرا. لە بارەی قاســملوودا لەسەر کێلی گڵکۆی نووسراوە «بۆکورد ژیاو بۆ کورد مرد».

بە مردنی قاسملوو، بزووتنەوەی نەتەوایەتیی کوردستانی ئێران بۆ جارێکی دیکەش بێســـەر مایەوە. ئەویش بەهۆی سیاســەتی کۆماری ئیســـلامی بوو کە لەسەر بناخەی کوشتنو نابووت کردنی موخالیفەکانی دامەزراوە.

کوشــتنی ڕێبەرانی سیاســیی ئۆپوزیسیۆنی شۆڕشی ئیســـلامیی ئێران هەر دوای سەرکەوتنی شۆڕشەکە دەستی پێکرد[1]. لە ٧ی ئۆکتۆبری ١٩٧٩دا، شازادە شەهریاری شەفیق یەکەمین کەسێک بوو کوژرا: ناوبراو خوشکەزای شا بووو لە پاریس کوژرا.

پێتەختی فەرانسە بۆ پیاو کوژە بەکرێگیراوەکان شوێنێکی لەبار بوو. لە ١٨ی ژووئیەی ١٩٨٠دا، شــاپووری بەختیار لە هێرشێککە کردیانە ســەری بەسەلامەت دەرچوو. لەو هێرشــەدا پۆلیسێکو دراوسێیەک کوژران. فەرماندەی کۆماندۆکان، ئەنیس نەققاش، کە کابرایەکی بە فەرهەنگی خەڵکی لوبنان بوو، دەستگیر کراو بە حەپسی ئەبەد مەحکووم کرا.

ساڵی ١٩٩٠، سەرۆک کۆماری فەرانسە، فرانسوا میتێران، بۆ ئەوەی پێوەندیی نێوان فەرانسەو ئێران ئاسایی بکاتەوە کابرای بەخشیو ئازادیان کرد. ساڵێک دواتر شاپووری بەختیاریان، لە ماڵەکەی خۆی لە دەوروبەری پاریس بە چەقۆ کوشت.

لــە ٢٧ی فێوریــەی ١٩٨٤دا، ژێنــەڕاڵ غولام عەلی ئووەیســی، فەرمانداری نیزامیی پێشــووی تاران، و براکەی غولام حوســێن ئووەیسی لە پاریس کوژران. پیاو کوژەکان ناوێکــی تایبەتییــان هەبــوو: تاقمێکی لایەنگــری خومەینی بوونو ناســناوی «جیهانی ئیســـلامی«و «ڕێکخراوی شۆڕشــگێڕی ئێران بۆ ئازادیو ڕیفۆرم»یان لەسەر خۆیان

١- بەپێی زانیاریی گرووپێکی کە لە بێرووت دامەزرابووو دەگەڵ ئێرانیش پێوەندییەکی زۆر باشی هەبوو، بەپێی زانیاریی ڕۆژنامەی ئیندی پێندنت لە ساڵەکانی نیوەی ١٩٨٠دا لەلایەن سوپای پاسدارانی شۆڕشەوە دەستووریان پێدرابوو پێش بە هەر چەشنە بەرهەڵستکارییەک لە دژی ڕژێم لە هەر کوێیەک بێ بگرن». دیلیپ هێرۆ، لابیرینتی ئێران، کتێبە نەتەوەییەکان، نیویۆرک، ٢٠٠٥، ل.٢٦٥

دانابوو.

له مانگەکانی ئاوگۆستو دیسامبری ۱۹۸۵دا، چەند ئەفسەری پێشووی ئێرانو لایەنگری بەختیار، یەک لەوان بێهرووزی شاهوێردی، له ئەستەمبوڵ کوژران. رۆژی ۲ی مانگی ئۆکتۆبری ۱۹۸۷ محەممەد عەلی تەوەککولی ـ نەبەوی‌و کوڕە چکۆلەکەی نووره‌ددین تەرمەکانیان لە ماڵەکەیان له لەندەن دۆزرانەوە. هەریەکەی چەندین گوللەیان لەسەری دابوون «گاردە شۆڕشگێڕەکانی کۆماری ئیسلامی» واتە پاسداران، ئەو جینایەتەیان ئەنجام دابوو.

له ۱۹ی مانگی مای، ۱۹۸۷دا، حەمید رەزا چیتگەر، کە لە موئەسیسەی پاستۆڕی شاری ستراسبۆرگ کاری دەکردو چەپێاژۆیەکی یەکجار توندوتیژ بوو لەنەکاو ون بوو؛ بەڵام رۆژی ۱۲ی ژووئیە تەرمەکەیان لە ڤییەن دۆزیەوە.

بێجگە له قاسملوو، لەوانەی لە ساڵی ۱۹۸۹دا کوژران، کەسانی بەناوبانگی وەک غولامی کەشاوەرزو سەدیق کەمانگەر، لە رێبەرانی کۆمەڵە بوون. ئەوی یەکەمیان لە قیبرس‌و ئەوی دیکەشیان لە عێراق کوژران. هەروەها مردنی کچی قازی محەممەد لە سوئێد. ئەو کچە لەکاتێکدا خەریکی کردنەوەی بەستەیەکی پۆستی بوو کە بۆ مێردەکەییان ناردبوو، بۆمبی نێو بەستەکە تەقیەوەو بوو بە هۆی مردنی.

لە ٢٤ی ئاوریلی ۱۹۹۰دا، بەکرێگیراوانی کۆماری ئیسلامی لە سویس کازم رەجەوییان کوشت. ناوبراو برای مەسعوودی رەجەوی رێبەری موجاهیدینی خەڵق بوو. ئەو وڵاتانەی بەرنامەی تەلەڤیزیۆنی بە زمانی ئەڵمانی‌یان تێدا بڵاو دەبێتەوە راپۆرتێکی دوورو درێژیان لە بارەی سەرۆک کۆمار، هاشمیی رەفسەنجانی بڵاو کردەوە، لەو راپۆرتەدا رەفسەنجانی وەک داڕێژەری ئەو پیلانانە باس کرابوو.

سیرووسی ئیلاهی یەکێک لە رێبەرانی رێکخراوێکی سەر بە تاقمی شاپەرستەکان بەناوی «پەرچەمی ئێرانی ئازاد»بوو کە رۆژی ۲۳ی ئۆکتۆبری ۱۹۹۰لە پاریس لەسەریان داو کوشتیان.

لە۱۸ی ئاوریلی ۱۹۹۱دا، عەبدوڕڕەحمان برووومەند خاوەن کارخانەو رێبەری رێکخراوی بزووتنەوەی بەرگریی نیشتمانی، لە پاریس بە چەقۆ کوژرا. رێکخراوەکە شاپووری بەختیار دای‌مەزراندبوو.

توندوتیژییەکی ئیمام خومەینی وەڕێی خستبوو دوو کەسی دیکەشی گرتەوە کە پێوەندییان بە سەلمان روشدییەوە هەبوو: ئێتۆر کاپرییۆلۆن وەرگێڕی کتێبی ئایاتی شەیتانی، کابرایەک هێرشی کردە سەرو کوشتی. قاتڵەکە دەیگوت نوێنەری باڵوێزخانەی ئێرانە؛و میتۆشی ئیگاراشی، وەرگێڕێکی ژاپۆنی بوو کە لە تۆکیۆ بە چەقۆ کوشتیان.

له ۱۷ی سێپتامری ۱۹۹۲دا، سادق شەرەفکەندی ـ سکرتێری گشتیی حدکا، دوای

کوژرانی قاسملوو ـ لە بێرلین دەگەڵ فەتاح عەبدولی، نوێنەری حدکا لە ئوروپا؛ هۆمایون ئەردەلان، نوێنەری حدکا لە ئەڵمان؛و نووری دێهکوردی چالاکی سیاسیی ئێرانی کوژران.[۱]

کوژرانی ئەو چوار کوردە بوو بەهۆی بەڕێوەچوونی دادگایەک کە نیزیک بە چوار ساڵی کێشاو ساڵی۱۹۹۷بە مەحکووم کرانی چوارکەس لە پیاوکوژەکان کۆتایی هات. یەکێک لە مەحکووم کراوەکان ئێرانی و سێیەکەی دیکەیان لوبنانی و ئەندامی حیزبوڵلا بوون.[۲]

کوژرانی چوار کوردەکە دادگایەکی بەدوای خۆیدا هێنا کە نیزیک بە چوار ساڵی کێشا و ساڵی۱۹۹۷بە مەحکووم کرانی چوارکەس لەپیاوکوژەکان کۆتایی هات کە یەکیان ئێرانی و سێیان لوبنانی و ئەندامی حیزبوڵلا بوون. دادگا حوکمی گرتنی حوججەتولئیسلام علی فەللاحیان وەزیری «اطلاعات»ی ئێرانیشی دەرکرد. ناوبراو بە دەرکردنی فەرمانی بەڕێوەبردنی ئەو جینایەتە تۆمەتبار کرابوو. حوکمی دادگاکە هەروەها عەلی خامنەیی ڕێبەری هەرە پایەبەرزی ڕێژیم و سەرۆک کۆماری پێشووی ئێران هاشمیی ڕەفسەنجانییشی دەگرتەوە.[۳]

حوکمی دادگا لەبارەی ڕێبەرایەتیی ئێرانەوە بوو بەهۆی ئەوە کەهەموو باڵیۆزانی یەکیەتیی ئوروپا بێ سێ و دوولێکردن و بۆ ماوەی چەند حەوتوو تاران بەجێ بێڵن. ئەڵمانیش بە قەدەغەکردنی بازرگانی دەگەڵ ئێران ڕەگەڵیان کەوت. بەباوەڕی زانای ئێرانی ـ ئەمریکایی، ڕای تەکیە: بە لەبەرچاوگرتنی بایەخی پێوەندییە سیاسی و ماڵی و بازرگانییەکان دەگەڵ وڵاتانی ئوروپایی، ئێران دەستی لە کوشتنی ئەو ئێرانییانەی لە تاراوگە دەژین هەڵگرت و بڕگە ڕەشەکانی لە پەروەندە تێرۆریستییەکەی وەلا برد.

۱- هەروەك زۆربەی شۆڕشەکان، ئێرانییەکان خەڵکێکی زۆریان هەم لەنێو خۆی وڵاتو هەم لە دەرەوە کوشت. لە ساڵی ۱۹۸۰وە، کوشتنی سیاسی بۆتە کارێکی ئاسایی. بێجگە لە شاپووری بەختیار، ژمارەیەکی زۆر لە کەسایەتییەکان بە دەستی ئەو پیاوکوژانە کوژراون کە دەوڵەتی ئێران دەی ناردن. بەنی سەدر سەرۆککۆماری پێشووی ئێران، دەیگوت: «ژمارەیەك سەرهەنگ، برای مەسعوودی ڕەجەوی و ئەندامێکی کۆمەڵەیان کوشتوە. دوای سەفەرەکەم بۆ ئەمریکا [ساڵی ۱۹۹۱] ئێرانییەکان دەیانەویست بمکوژن. لە پێوەندی دەگەڵ قاسملوودا، لە ئێران دەیانگوت ئەگەر سەری بزووتنەوەی کوردان ببڕن، بزووتنەوەکە کۆتایی دێ. چونکە ڕێکخراوێکی عەشیرەییە. لە بناخەوە، قەتڵەکان لە ژوورەوە دەستووریان لەسەر دەدرێ بۆ وەی هەموو موخالیفەکان لەنێو بەرن (وتووێژ دەگەڵ نووسەر پاریس۱۹۹۱. لەبارەی قەتڵە سیاسییەکانی دیکە لە ئێران بڕوانە «لورد ئێریك ئێڤێبۆری، ئێران، وڵاتی پیاوکوژان، ئەندامی تاقمی لایەنگری، مافی مرۆڤ، لەندەن ۱۹۹۶و «فەرمانی مەرگ لە ئێرانو نهێنی کاری« نووسراوی کومیتەی ئازادیی ئێران لە بریتانیا، لەندەن...»

۲- بۆ جینایەتە سیاسییەکانی نێوخۆی ئێران بچنە لای لۆرد ئێڤێبۆری «وەزعیەتی پیاوکوژی لە ئێران». ناوبراو ئەندامی کۆمەڵەی مافی مرۆڤ لە پارلمانە. لەندەن۱۹۹٦. هەروەها چاو لە بەڵگەی «ئێرانی مەرگبار»بکەن کە ژمارەی جینایەتەکان و جینایەتە شاراوەکانی تێدا هاتوە. «کومیتەی ئازادیی ئێران» ، لەندەن۲۰۰۰.

۳- ڕونیا حەکاکیان»کۆتایی هێنان بە ئێرانییە بێ کەلکەکان» نیۆیۆرک تایمز،۱۰ی ئاوریلی۲۰۰۷.

عەبدوڕڕحمان قاسملوو لەمێژووی پیاو کوشتنەکان زۆر باش ئاگادار بووو هەر بۆیەش هیچ کەس سەری لەوە دەرناچێ کە لەبەر چی ئاوا دڵپاکانە بەرەو مەرگی خۆی هەنگاوی نا!

هەڵسوکەوتەکەی پیاوی وەبیر ژوولییەس سێزار دەخاتەوە. هەرچەند خێزانی پێی گوتبوو نەچی بۆ مەجلیسی سەنا چونکە خەونی دیوە دەیکوژن، بەلام هەر چووو کوشتیان. بێجگە لەوەش گوێی نەدایە ڕێنوێنییەکانی پیاوێکی ئایینی کە پێی گوتبوو لە پازدەی مانگی مارسدا مەترسییەکی گەورەی لەپێشە.

قاسملوو پێش بینیی تەواوبوونی سەردەمی ژیانی خۆی کردبوو. چەندین ساڵ بوو دەیەویست سەربردەی ژیانی خۆی بنووسێتەوە. بەلام کاروباری زۆرو گیروگرفتی نێوخۆیی حیزبەکەی هەرگیز ڕێگەیان پێنەدا ئەو کارە بکا. تەنیا هەوڵوکۆششی کەسێکی دیکە سەربردەی ژیانی لە کتێبێکدا نووسیوە: وتووێژێکی بیوگرافییە کە جاناتان ڕانداڵ، ڕۆژنامەنووسی ئەمریکایی، دوای چەندین ساڵ قسە کردن دەگەڵی، نووسیویەتی.

قاسملوو، ساڵێک پێش مردنی، بە نووسەرەکەی گوتبوو، ئەگەر بم ویستایە سەربردەی ژیانی خۆم بنووسم، بەم شێوەیە دەستم پێ دەکرد: «زۆرجاران، ڕێبەرانی کورد بە هۆی فێڵبازیی کاربەدەستانی ئێرانی کوژراون. هەوەڵێ جەعفەر ئاغاو دوایەش سمکۆیان کوشت. هەردوویان گرنگترین ڕێبەرانی سەردەمی نوێی مێژووی کورد بوون.

لە حاڵێکدا خوێنی سمکۆی لە کووچەیەک دەڕژا، لە ماڵێکی نزیک بەو شوێنە کوڕێک لە دایک بوو. ئەو کوڕە ئەمن بووم».

بە سەرسوڕماوییەوە لێم پرسی: «بەڕاستی، ڕووداوەکە وابووە»؟

لە وەلامدا گوتی: «نا. سمکۆ لە مانگی ژوئەنی ۱۹۳۰دا کوژرا، ئەو ساڵە ئەمن لەدایک بووم بەلام نەک ڕاست لەو ڕۆژەدا. داخوا تێدەگەی ئەو ڕووداوە چەندە گرنگە؟ ڕێبەرێکی کورد دەمرێ‌و لە هەمان کاتدا یەکی دیکە لەدایک دەبێ».

بڕگەی یازدەیەم
سمکۆ

کاتێک کەسێک بیوگرافی دەنووسێ، دەبێ بڵێ کاتێک سمکۆ کوژرا ئەمن لەدایک بووم

ـ عەبدوڕڕەحمان قاسملوو ـ

لە دوانیوەرۆی یەکێک لە ڕۆژەکانی مانگی ژوئەندا، کاتێک سمکۆ لە شاری شنۆیە نزیک دەبۆوە دەپیاوی چەکداری دەگەڵ بوون. لەوێ نوێنەرانی ڕەزاشا چاوەڕوانی وتووێژ دەگەڵ سمکۆ بوون. سمکۆ هەمیشە لەبەر خۆیەوە ئەو وتە نەستەقەی کوردانی دووپات دەکردەوە: «تەنیا عەجەمێکی دەتوانی لێی ئەرخەیان بی عەجەمێکی مردووە».

تیشکی خۆر بەسەر دارودەوەنی چیایەکدا کشابوو کە سوارەکان بە باریکە ڕێیەکی نزیک ئەو چیایەدا تێپەڕ دەبوون، ئەسپەکان گوێیان قوتو ملیان درێژ کردبوو هەنگاوەکانی خۆیان هەڵدینایەوە.

لەنەکاو، ئەسپەکەی سمکۆی هەڵەنگوتو هێندێک گاشەبەرد بە سەرەو ژێرەکەدا ڕۆیشتنە خوار. گاشە بەردەکان بێدەنگیی پیاوەکانو وزەوزی مێشوولانو حیلەحیلی ئەسپەکانیان تێک دا. سمکۆ لغاوەکەی توندتر گرتو گوێی دایە شڵپە شڵپی بەردەکان کە دەچۆمەکە دەکەوتن. ئەو سوارەی لە پێش سمکۆوە دەڕۆیشت گەڕایەوە لای سمکۆو بە بزەیەکەوە شتێکی پێ گوت.

سمکۆ قەدو باڵایەکی نێونجیی هەبووو باریکەڵەش بوو. سمێڵێکی پیاوانەو کوردانەی هەبوو کە ددانەکانیو بزەکانیی دادەپۆشین. بەڵام، لە شێوەی قسەکردنیدا دەت توانی

ئەو قسانەی باوکیت وەبیر بێتەوە کە زۆرجاران لە بارەی ئازایەتیی عەشیرەتی شکاکدا دەی‌گێڕانەوە. بۆخۆشی هەر شکاک بوو.

سمایل ئاغای(سمکۆ)و براکەی، جەعفەر ئاغا، لە حاڵێکدا لەسەر بەڕەیەک دادەنیشتن‌و پاڵیـان بـە نوێنەکانەوە دەدا، زۆرجـاران بەوردی‌و بە شـانازییەوە گوێیان دابووە ئەو رووداوانـەی بـاب‌و باپیرانیان بۆیان گێڕا بوونەوە کە چلۆن بە شمشـیران بەرەنگاری تورک‌و فارسان بوونەتەوە. هەروەها بیستبووشیان باب‌و باپیرانیان لە چیاکانی چەهریق هاتوونەتە خوارو گوندەکانی دەشت‌و دۆڵەکانیان تاڵان کردوون.

جەعفەر ئاغا راسـت بە شـێوەی باب‌و باپیرانی‌و بە هەموو توانایەوە تێ‌کۆشـابوو ببێتە قارەمانی هەژارو لیقەوماوان.

لـە ناوچـەی جەعفەر ئاغـای، دەوڵەتی ئێران هیچ دەسـەڵاتێکی نەبـوو. بەڵام، ئەو سـەرکردە ئازاو خۆشەویسـت‌و بە هەیبەتە بە لەبیر بردنەوەی قسـەیەکی پێشـینیان، تووشـی هەڵەیەکی گەورە بووو، بێ هەرچەشـنە رق‌و کینەیەک، بۆ دیتنی ئوستانداری ئازەربایجان ئامادە بوو. کابرای ئوسـتانداریش سـوێندی بە قورئانی پیرۆز خواردبوو سـلامەتییەکەی دەپارێزێ. لە کاتێکدا، جەعفەرئاغا لە پلیکانەکانی ئوسـتانداری وەسەر دەکەوت بە گوللەیەک کوشتیان.

دوانیوەڕۆکەی سالی ۱۹۳۰، سمکۆ، رێبەری شکاکان، بەرەو شنۆ دەڕۆیشت بۆوەی دەگەڵ نوێنەرانی رەزاشـا وتووێژ بکا. شـا کە پێنج ساڵ پێشتر دەسەڵاتی بەدەستەوە گرتبوو، لە سمکۆیدا شوێنەواری هەستێکی ناسیۆنالیزمی کوردی دەدی‌و ئەوەش دەگەڵ سیاسەتی ناوەندئاژۆیی‌و تواندنەوەی کەمایەتییەکانی ئێران دژایەتیی هەبوو.

سمکۆو پیاوەکانی بەسـواری ئەسپەکانیانەوە چاویان لەو جادەیە دەکرد کە بەرەو شـنۆ دەڕۆیشـت. دانیشـتوانی ئەو شـارە کوردو دۆستی سـمکۆ بوون. گوڕو تینێک بەسەر گیان‌و لەشی پیاوەکاندا هاتبوو دەتگوت پاش سستی‌و بێحاڵییەکی دوورودرێژ خەلاسـییان هاتوە. هەر کەسـە تفەنگی خۆی لە شـانی داگرت‌و ئامادەی تەقەی کرد، بۆوەی دڵنیابن چەکەکانیان هەروا پێیە.

سمکۆ لەسەر زینی ئەسپەکەی حەجمینی نەبوو. بە یارمەتیی ئاوەزەنگییەکانی، خۆی هەڵێنابوو لەشارەکەی دەڕوانی کە لەپڕ لێی وەدەر کەوت. بەسەر راوەشاندن ئیشارەی بە یەک لە پیاوەکانی کرد بەچوارناڵی‌و پێش سوارەکانی دیکە بەرەو شنۆ بڕوا.

سمکۆو پیاوەکانی بە لەسەرەخۆیی لە رێیەکە دەهاتنە خوارو لەنێو تۆزوخۆڵی سمی ئەسپەکاندا هەناسەیان دەدا. سەر لەنوێ قسە نەستەقەکەی هاتەوە بیرو پێی خۆش بوو بۆ هەمیشە لەبیری بێ. لەنەکاو، دیتی زاری بەهۆی ترسوخۆفێکی کەم وشک بووە. بوتڵی ئاوەکەی هەڵگرت‌و قومێکی دەزاری کردو فڕێی دایە سـەر ئەرزی‌و بە قومی دووهەم،

نەک هەر تونیایەتییەکەی شکا، بگرە هەموو هەستی شکو گومانێکیشی رەوییەوە. دەیزانی ژیانی خۆی خستۆتە مەترسییەوە، بەڵام بەخۆی دەگوت: لە هەلومەرجێکی باش دایەو ریسک کردن دەتوانێ یاریدەدەری بێ.

لای تاوپەڕێ گەیشتنە نزیک شاری شنۆیە. لەسەر کێوەکانی کێلەشین دەنگی تەقینەوەیەک هات. شارەکە گڕی ئاوری لێ هەڵدەستاو هەر وەک بڵێی ئاوریان تێبەرداوە. سمکۆ پێی وابوو ئەو ئاورە هەموو فکرو خەیاڵێکی لێ دوور خستۆتەوەو کەوتبووە ژێر باری هەستێکی توندوتیژەوە. کاتی دیاریکراو نزیک ببۆوە. پاش ئەو هەموو ساڵانەی شەڕی کردبوو، ئەو رۆژە بۆیان هەبوو دەرگای ئاشتییەکیان لێ بکرێتەوە.

ئەسپەکەی بۆ رۆیشتن بۆ شوێنە دیاریکراوەکە تەواو شەکەت ببوو. سمکۆ لغاوەکەی بە توندی کێشاو هەمووی راگرتن. ئەو پیاوەی هەواڵی ناردبووی بە چوارناڵی گەڕایەوە. نوێنەرەکانی شای لە ماڵی فەرماندار چاوەڕوانی بوون. خەبەرەکە خۆش بوو. ژمارەیەکی کەمتری سەربازەکان نیگابانیی ماڵەکەیان دەدا.

سمکۆ لە سەرەتای شەوێدا گەیشتە شنۆیە. کزەبایەک بەدەنە ماندووو شەکەتەکانیانی دەحەساندەوەو بۆنی ئارەقەی ئەسپەکانو سوارەکان تێکەڵاو ببوو. شارەکە ئارام بووو تەنیا دەنگی ناڵی ئەسپەکانو جیڕەی چەرمی زینەکانو خرینگەی تفەنگەکان دەهات کە بە سینگی سوارەکانەوە هەڵاوەسرابوون. خەڵکی شارەکە خزابوونە نێو ماڵەکانیانو وەک هەمیشە ژیانو زەڕنەقووتە تێکەڵاو ببوون.

کاتێک گەیشتنە مەیدانی نێوەڕاستی شارەکە، سمکۆ چاوی بە ماڵێکی زۆر رووناک کەوت کە لە ژوورەکانیدا ژنان خەریکی هاتوچوو بوون. بەڵام هەر زوو زەینی بۆلای چرایەک لە ئاخری مەیدانەکە راکێشرا کە پێشاندەری ماڵی فەرمانداری بوون.

کاتێک بەرەو شوێنی دیاریکراو دەچوون، دەرگاوبانو کوچەکانیان بەجوانی دەپشکنیو چاوەڕوانی دوژمن بوون. سمکۆ بە ئاسوودەییو بڕوابەخۆبوونێکی تەواوەوە بەرەو شوێنەکە دەڕۆیشت.

دە سەربازێک دەوری ماڵەکەیان دابووو فەرماندار لەبەر دەرگاکە چاوەڕوان بوو، دووپیاوی بێچەک لە تەنیشتی راوەستابوون. سمکۆ دابەزیو لغاوی ئەسپەکەی دا بە یەکێک لە پیاوەکانیو لە دەرگاکە نزیک بۆوە کە پیاوەکانی خۆی تفەنگ بەدەست دەورەیان دابوو. فەرماندار هەتا رادەیەک بەرێز لێگرتنەوە دەستی دە دەستی ناو نوێنەرەکانی شاشی پێ ناساند. حەوت کورد لە دەرەوەی ماڵەکە راوەستانو دوو بێچەکیش دەگەڵی چوونە ژووری هۆدەی میوانداری.

هەر شەش کەس لەسەر فەڕشان دانیشتنو پاش ئەوەی چایان خواردەوە، باسی

هەلومەرجی ژیانی کوردەکانیان هێنایە بەرباس. سمکۆ زۆر بەوردی گوێی دابووە نوێنەری سەرەکیو پاشان داخوازەکانی خۆی هێنایە گۆڕێ. سمکۆ زانی دەنگی نوێنەرە سەرەکییەکە دەلەرزێو زۆر جاریش لێوەکانی تەڕ دەکا. چرا گازییەکان لەسەر دیوارەکان هەڵاوەسرابوونو شوقێکی سپییان دەخستە سەر دەموچاوان.

یەکێک لە نوێنەرەکان هەستا سەرپێ، لاقی خوراندو هەروا بەپێوە راوەستا. هیچ کەس قسەی نەدەکردن تەنیا دەنگی کەوچکەکان دەهات کە وە فینجانەکان دەکەوتنو جارو بار بە کۆخەیەکی یەکێک لە نوێنەرەکان ئەو دەنگانەش ون دەبوون. سمکۆ دەفکران ڕاچوو بوو، هەروەک تۆ بڵێی دەیەوێ خۆی لە چنگ ئەو هەستە گوماناوییەی دەروونی رزگار کا. چاوی لە نوێنەری یەکەم بڕیبوو دیتی تفەنگێک راست لەخۆی گیراوە. کاتێک بێدەنگ بووو بێدەنگییەکی قورس بەسەر تەواوی هۆدەکەدا کەوتبوو سمکۆ لە حاڵێکدا قسە نەستەقەکەی کوردانی وەبیر هاتبۆوە، بۆی دەرکەوت بۆ جارێکی دیکەش کوردان دۆڕاندوویانە.

دەرفەتی ئەوەی نەبوو هەستێتە سەرپێ. گوللەیەک نێوچاوانی کون کردبوو.

هەر لەوکاتەدا یەکێک لە پیاوەکانیشی لەتەنیشت سمکۆی وەئەرزی کەوت. ئەو نوێنەرەی بەپێوە راوەستابوو گوللەیەکی لەپشت ملی دابوو. بەڵام ئەوی دیکەیان، دەستیارە بەوەفاکەیو رەفیقی بێدەنگی ساڵەکانی ئاخری، هەروەک دڕندەیەکی بریندار خۆی هاویشتە سەر نوێنەرەکە. ئەویش هەموو گوللەکانی لە بەدەنی وی‌دا. لە دەرەوەش تەرمی پیاوەکانی سمکۆی یەک لەدوای یەک کەوتنە سەر زەوی.

لە حاڵێکدا دەنگی پۆتینو چەکمان کووچەکانی دەلەرزاند خوێنی سمکۆو پیاوەکانی دەڕژایە سەر ئەرزیو لەو ماڵەی پێشتر سمکۆ چاوی لێ کردبوو، ژنێک گوێی دابووە دەنگی کوڕە چکۆلەکەی کە تازە لەدایک ببوو. کوڕە کوردێک بوو. باوکی بەڕێز گرتنێکی تەواوەوە گوتی: «ناوی عەبدوڕڕحمانی لەسەر دادەنێین کە بەواتای عەبدی خوای بەخشندەیە». باوکەکە بە هۆی کوژرانی سمکۆ هەروا دەگریا ـ سمکۆیەک کە شانازیی کوردان لە وجوودیدا دەدرەوشایەوە.

ژیاننامەی
عەبدوڕڕەحمان قاسملوو

١٩٨٩ - ١٩٣٠

١٩٣٠ رۆژی ٢٢ی دیسامبر، له شاری ورمێ، کوردستانی ئێران لەدایک بووه.
١٩٤٥ حدک ـ ی ئێران له ١٦ی ئاگوست دامەزراوه.
١٩٤٦ حدک کاری دامەزراندنی یەکیەتیی لاوانی له چەند شاری کوردستان دەست پێ کرد. قاسملوو بەرپرسی لقی ئەو ڕێکخراوه له ورمێ بوو. کۆماری کوردستان له مانگی دیسامبری١٩٤٦داڕووخا.
١٩٤٧ خوێندنی دەبیرستانی له تاران تەواو کردو بەرێگەی تورکیەدا چووه ئورووپاو له پاریس دەرسی فەرانسەی خوێند.
١٩٤٨ بوورسی خوێندنی له پڕاگ وەرگرتو چووه زانستگەی زانستی سیاسیو ئابووریو وەک بەرپرسی یەکیەتیی خوێندکارانی خوێندنگەکەی هەڵبژێردرا.
١٩٥٠و ١٩٥١ له کۆنگرەی نێونەتەوەیی خوێندکاراندا له پڕاگو دوایەش له بێرلین بەشدار بوو. دەگەڵ هاوژینی ئایندەی هێلین کرۆلیچ ژیانی هاوبەشی پێک هێنا؛ گەڕایەوه ئێرانو له سەردەمی دیکتاتۆریی حەمەرەزاشای پەهلەویدا به نهێنیو وەک تێکۆشەرێکی حدک دەژیا.
بوو به ئەندامی ڕێبەریی حدک، پێنج ئەندامی کومیتەی ناوەندی هەبوون. [ساڵی١٩٥٣]مینای کچی له پڕاگ لەدایک بوو،
١٩٥٥ کچی دووهەمی، هیوا، له تاران لەدایک بوو.[هەر ئەوساڵه] حدک له حیزبی توودە جیا بۆوه.
١٩٥٩و ١٩٦٠ دەگەڵ هێلین چووه عێراق، بەڵام کچەکانیان لەپڕاگ مانەوه له زانستگەی بەغدا دەرسی مێژووی کوردیی دەگوتەوه.
١٩٦٠و ١٩٦١ گەڕایەوه بۆ پڕاگو لەخوێندنگەی ئابووری تەدریسی دەکردو خوێندنی دەورەی دوکتورای زانستی سیاسیو ئابووریی دەست پێکرد، تەواوی

کردو لە زانستگەی پڕاگ وەک مامۆستای ئابووریی سیاسی کاری دەکردو کتێبی «کوردستانو کورد»ی نووسی.

١٩٦٣ لە عێراق کۆدیتا دەکرێو ئەفسەرەکانی سەر بە حیزبی بەعس دەسەڵات بەدەستەوە دەگرن.

١٩٦٨شووروەوی هێرش دەکاتە سەر چیکوسلۆواکی. قاسملوو پێوەندیی خۆی دەگەڵ رابردووی کۆمونیستییەکەی دەپسێنێ. سەددام لەکۆدیتایەکدا بەشداری دەکاو دەبێتە جێگری ئەحمەد حەسەن ئەلبەکر سەرۆک کۆمارو جێگری سەرۆکی ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش. [سالی ١٩٧٠] قاسملوو دەگەڕێتەوە بەغداو وەک راوێژکاری وەزیری بەرنامەدانان دەست بە کاردەکا.

١٩٧١لە سێهەمین کۆنفرانسی« حدک»دا وەک سکرتێری گشتی هەڵدەبژێردرێ. نوێکردنەوەی حیزبەکەی دەست پێ دەکاو بیروبڕوای سەرەکیی سیاسیی خۆی: دیموکراسی بۆ ئێرانو خودموختاری بۆ کوردستان لە بەرنامەی حیزبدا دەگونجێنێ.

١٩٧٣ حدک سێهەمین کۆنگرەی خۆی بەڕێوە دەبا. قاسملوو وەک سکرتێری گشتیی حیزبەکە تەئیید دەکرێتەوە.

١٩٧٥ ئێرانو عێراق پەیمانی ئەلجەزایر واژۆ دەکەنو کوردەکان لە پشتیوانیی دەرەکی بێبەش دەکەن. ئەرتەشی عێراق هێرش دەباتە سەر کوردستان، قاسملوو دەگەڕێتەوە پڕاگ.

١٩٧٦ ـ ١٩٧٨ دەوڵەتی پڕاگ ئیقامەی قاسملوو نوێ ناکاتەوەو لە ئاکامدا ناچار دەبێ لەو وڵاتە بڕوا. دەچێتە پاریسو لەخوێندنگەی زمانە بیانییەکانی زانستگەی پاریس وەک یارمەتیدەری مامۆستا کار دەکا. دەگەڵ سیاسەتوانەکان، کەسانی بەفەرهەنگو رۆژنامەنووسان پێوەندیی دۆستانە دادەمەزرێنێو کاری سەر لەنوێ بڵاو کردنەوەی رۆژنامەی چوار لاپەڕەیی کوردستان کە لەمێژ بوو بڵاو نەبۆوە، بە دوو زمانی فارسیو کوردی دەست پێ دەکاتەوە. دەگەڵ تاقمێک لە کەسانی بە نفووز ئەو شتانە دەنووسێو بڵاویان دەکاتەوە: لۆکورد ئێ لۆ کوردستان، لاکوێشچەن ناسیۆنال کورد ئۆ پڕوئێی ئۆریەنت (کورد کوردستان، گیروگرفتی نەتەوایەتیی کورد لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست).

لە دەوروبەری پاریس، دەچێتە سەردانی خومەینی، بەڵام، وەری ناگرن.

١٩٧٨ دەگەڕێتەوە ئێرانو لە پێشدا دەچێتە تاران و دوایەش دەچێتە مهاباد (کوردستان)و حدک (ئێران) سازمان دەداتەوە: کومیتەی نهێنی پێک دێنێ، بناخەی بیروبڕوای سیاسیو رێکخراوەیی دادەمەزرێنێو تێکۆشەرە لاوەکان بۆلای حیزب

رادەکێشێ.

ژانویەی١٩٧٩، شا شاپووری بەختیار دەکاتە سەرۆک وەزیرو بۆخۆی لە وڵات دەچێتە دەر.

لە مانگی مارسدا، قاسملوو لە مهاباد خەباتی ئاشکرای حدک (ئێران)و داخوازەکانی کوردان رادەگەیەنێ. ئەو یەکەمین هەنگاوە سیاسییە گرنگە ناوو ناوبانگی لەنێو کۆمەڵانی خەڵک تەواو دەباتە سەرێ.

لێژنەیەکی دەوڵەت بە سەرۆکایەتیی بەرێز ئایەتوڵڵا تاڵەقانیو ئەندامەتیی بەنی سەدرو ئایەتوڵڵا بەهیشتی دەگەڵ کوردەکان کۆ دەبنەوە. تاڵەقانی بەڵێن بە کوردەکان دەدا هەتا رادەیەک خودموختارییان بۆ جێبەجێ بکاو داوایان لێ دەکا لە رێفراندۆمی کۆماری ئیسلامیدا بەشدار بن. بەڵام، زۆربەی کوردەکان لە رێفراندۆمەکەدا بەشدار نابن. لە ئاکامدا، خومەینی کۆماری ئیسلامیی ئێران رادەگەیەنێ.

ئاگوست ـ ئوکتۆبر

قاسملوو وەک ئەندامی ئەنجومەنی پسپۆرانی قانوونی بنەڕەتی بە لەسەدا هەشتای دەنگەکان هەڵ دەبژێردرێ.

لە کاتی راپەرینی کوردەکاندا، خومەینی خۆی وەک فەرماندەری گشتیی‌هێزە چەکدارەکان شەڕ دژی «کوردە خیانەتکارەکان» رادەگەیەنێو بێ هەرچەشنە جیاوازییەک کوردەکان سەرکوت دەکا.

لە یەکەمین کۆبوونەوەی ئەنجومەنی پسپۆرانی قانوونی بنەڕەتیدا قاسملووی مەحکووم دەکاو حدکاش قەدەخە کراو رادەگەیەنێ. حدکاش کە زۆربەی خەڵکەکە پشتیوانییان لێ دەکرد، بۆ ئەوەی رێژیم لە کوردستان کوشتو کوشتار وەڕێ نەخا. پەنا بۆ چیاکانی کوردستان دەبا.

خەباتی چەکدارانەی پێشمەرگەکانی حدکا لە دژی رێژیم دەست پێ دەکا.

کوردەکان کۆنترۆڵی کوردستان بەدەستەوە دەگرن.

ئەرتەشی ئێرانیش دەست دەکا بەداگیرکردنی کوردستان.

١٩٨٠ ـ ١٩٨٢ رێژیمی ئێران بێ هیچ چەشنە دەست پاراستنێکو بە شێوەیەکی دڕندانە هێرش دەکاتە سەر کوردستان. حدکا زیاتر بەرەو چیاکان پاشەکشە دەکاو وردەوردە لە سنووری ئێران ـ عێراق نزیک دەبێتەوە. لە سەرانسەری کوردستان قوتابخانەو نەخۆشخانە دادەمەزرێنێو زیندانی خۆیان لە چیاکان دروست دەکەن. قاسملوو سێڵاوی یارمەتییە مرۆڤایەتییەکانی رێکخراوە پزیشکییەکانی فەرانسە بۆلای کوردستان رادەکێشێ.

١٩٨٤ حدکا سکرتاریای گشتیی خۆی لە کوردستانی عێراقو لە تەنیشت سنووری

ئێران دادەمەزرێنی.
١٩٨٨ تاران وتووێژ دەگەڵ حدکا پێشنیار دەکا. قاسملووو نوێنەرانی ئێران لە مانگەکانی دێسامرو ژانویەدا لە ڤییەن کۆ دەبنەوە؛ ئەو کۆبوونەوەیە جەلال تاڵەبانی پێکی هێنا بوو.
١٩٨٩ ئایەتوڵلا خومەینی دەمرێ. قاسملووو ئەندامانی حدکا لە کۆنگرەی ئەنتێر ناسیۆناڵی سۆسیالیست لە سوئێد بەشدار دەبن. دەوڵەتی تاران لە رێگەی کوردێکی عێراقییەوە بەناوی فازیل رەسووڵ پێوەندیی دەگەڵ دەگرێ‌و پێشنیار دەکا وتووێژەکان لە ڤییەن دەست پێ بکەنەوە.
ژووئیەی ١٩٨٩ قاسملووو قادری ئازەرو رەسووڵ لە کاتی وتووێژەکان دەگەڵ نوێنەرانی دەوڵەتی ئێراندا، دەکوژرێن. نوێنەرانی دەفتەری سیاسیی حدکا رادەگەیەنن سادق شەرەفکەندی وەک سکرتێری گشتیی حیزب دیاری کراوە. قاسملووو قادری ئازەر لە گۆڕستانی پێرلاشێزی پاریس بە خاک ئەسپێردران.
بێوەژنەکەی قاسملوو هێلین کرۆلیچ، لە دژی دەوڵەتی ئوتریش دەست دەکا بە تێکۆشانی قانوونی بەتاوانی ئەوەی کە رێگەی بەپیاو کوژەکان داوە بێ هیچ چەشنە لێ‌پرسینەوەو سزادانێک لە وڵاتی ئوتریش وەدەر کەون.
١٩٩٢سادق شەرەفکەندی، سکرتێری گشتیی حدکا، دەگەڵ فەتاح عەبدولی، نوێنەری حدکا لە ئورووپا؛ هومایوون ئەردەلان، نوێنەری حیزب لە ئەڵمان‌و نووری دێهکوردی تێکۆشەری ئێرانی، لە شاری بێرلین دەکوژرێن.
دادگای سەرووی ئوتریش سکاڵاکەی هێلین کرۆلیچ رەد دەکاتەوە.
١٩٩٦ لەماوەی بەرێوەچوونی بیستەمین کۆنگرەی ئەنتێرناسیۆنال سۆسیالیستدا، پلەی «چاوەدێری» یان دا بە حدکا. ساڵی ٢٠٠٥، پلەکەیان بردە سەرو کردیانە «راوێژکار».
١٩٩٧دادگایەکی ئەڵمان چوار کەسی بە تاوانی کوشتنی شەرەفکەندی و سێ کوردی دیکە مەحکووم کرد کە ئەندامی حیزبوڵلا بوون. دادگا هەروەهافەرمانێکی نێو نەتەوەیی بۆگرتنی حوججەتولئیسلام فەللاحیان کە وەزیری «اطلاعات»ی ئێران بوو دەرکرد. ناوبراو فەرمانی بەرێوەبردنی جینایەتەکەی دابوو. پایەبەرزترین رێبەر عەلی خامنەیی و سەرکۆماری پێشوو هاشمیی رەفسەنجانییش فەرمانی گرتنیان درابوو.
٢٠٠٥ پیتێر پیڵتز، ئەندامی پارلمانی ئوتریش‌و رێبەری حیزبی سەوزەکان، سەرۆک کۆماری ئێران، مەحموود ئەحمەدی نژاد،و سەرۆک کۆماری پێشوو، ئەکبەر هاشمی رەفسەنجانی، بەدەست هەبوونیان لە کوشتنی کوردەکاندا بە

تاوانبار دەناسێنێ. مەسەلەکە هەرگیز بڕیاری لەسەر نەدراوەو تاوانبارەکانیش بە ڕەسمی نەناسراون.

۲۰۰٦ حدکا دوولەت دەبێ.

۲۰۰۸ لە ئێران، کاربەدەستانی دەوڵەت درێژە بە جیاوازیدانان لە دژی کوردەکان دەدەنو کوردەکان هەروا سەرکوت دەکەن. تێکۆشەرانی مافی مرۆڤ، ڕۆژنامەنووسان، یەکییەتییە پیشەییەکانو خوێندکاران هەروا لەژێر گوشاری بێ پسانەوەی دادوەریدان.

بەوجۆرەی لە بۆڵتەنی ئەنستیتووی کورد لە پاریسدا باسی کراوە، لە مانگی ژووئیەدا لێخۆشبوونی نێونەتەوەیی ڕایگەیاندوە کە سەرکوتو ئازاردانی کوردەکان لە ژێر ناوی «ئاسایشی نێوخۆیی» دا هەروا درێژەی هەبووە. خستنە زیندانی کەسانی بێتاوان، دادگایی کردنی زاڵمانەو دەرکردنی فەرمانی ئێعدام، وەک کاری ئاسایی یان لێ هاتوە.

لەمانگی ئاوگوستدا یەکیەتیی ئورووپا ڕاپۆرتێکی کوردەکانی چاپ کردو بەتایبەتی نیگەرانیی خۆی لە بارەی پێنج کەس کوردی مەحکووم بەمەرگدا دەربڕی. ئەو کوردانە هێشتا ئێعدام نەکراون.

ڕووداوە مێژووییەکان

H i s t o r y

سەدەی حەوتەم، مێژووی مەسیحییەت

عەرەبان کوردستان داگیر دەکەن‌و زۆربەی کوردەکان دەبن بە موسوڵمانی سوننی.

سەدەی چواردەیەم

مەغوولەکان‌و تورکەکان کوردستان داگیر دەکەن. زنجیرەی شاکانی سەفەوی لە ئێران کوردستان دەخەنە سەر ئیمپراتۆرییەکەی خۆیان.

سەدەی شازدەیەم

شای ئێران‌و سوڵتانی عوسمانی رێککەوتننامەیەک واژۆ دەکەن. بە پێی ئەو رێککەوتننامەیە کوردستان بە شێوەی قانوونی لەنێوان ئەو دوو ئیمپراتۆرییەدا بەش دەکرێ.

سەدەی بیستەم، ١٩٢٠

لە کۆتایی شەڕی یەکەمی جیهانیدا، ئیمپراتۆریی عوسمانی لەبەر یەک هەڵدەوەشێ. پەیمانی سێڤر پێشنیاری دابەشکردنی ئیمپراتۆریی عوسمانی دەدا. بەپێی ئەو پەیمانە خودموختاری دەدرێ بە کوردەکانی رۆژهەڵاتی ئاناتۆلی‌و پارێزگای مووسڵ.

١٩٢١فەرماندەری نیزامی، رەزاخان (دوایە ناوی رەزاشای پەهلەویی لە سەر خۆی دادەنێ) دەسەڵات بەدەستەوە دەگرێ‌و مودێرنیزەکردنی ئێران دەست پێ دەکا.

١٩٢٣ بە واژۆکردنی پەیمانی لۆزان کوردستان لە نێوان تورکیەن، ئێران، عێراق‌و سووریەدا دابەش دەکرێ.

١٩٢٦ تاج لەسەر نانی رەزاشا. سەردەمی دەسەڵاتی خانەدانی پەهلەوی دەست پێ دەکا. محەممەد رەزا، گەورەترین کوڕی شا، وەک جێنشینی باوکی دیاری دەکرێ.

١٩٣٠ سمکو، رێبەری نیشتمانپەروەری کورد، بەدەستی نوێنەرانی دەوڵەتی

ئێران دەکوژرێ. رەزاشا شەپۆلێکی سەرکوت لە کوردستان وەڕێ دەخا، بە سەدان کەس لە عەشیرەتەکان دەرکران‌و دەوڵەت ملکەکانی لێ داگیر کردن.

١٩٤١ لە ماوەی شەڕی دووهەمی جیهانیدا، شا پشتیوانی لە ئەڵمان دەکا. دەوڵەتە هاوپەیمانەکان ئێران داگیر دەکەن‌و شای لە ئێران دەردەکەن‌و کوڕەکەی، محەممەد رەزا پەهلەوی لەجێی دادەنێن.

١٩٤٥ حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ژێر رێبەرایەتیی قازی محەممەد دا پێک هات.

١٩٤٦ کوردەکانی ئێران بە پشتیوانیی شوورەوی کۆماری سەربەخۆی مهابادیان دامەزراند. قازی محەممەد بوو بە سەرۆکی ئەو کۆمارە ساوایە. چەند مانگ دواتر، ئەرتەشی شای ئێران مهابادی گرتەوەو قازی محەممەدو هاوکارەکانی بە مەرگ مەحکووم کران. مستەفا بارزانییش پارتی دێموکراتی کوردستانی عێراق (پدک)ی دامەزراند.

١٩٤٧ قازی محەممەدو براکەی سەدری قازی‌و ئامۆزاکەی سەیفی قازی لە چوارچرای مهاباد لە سێدارە دران.

١٩٥٠ موسەددیقی ناسیۆنالیست بوو بە سەرۆک وەزیری ئێران.

١٩٥٣ شا لە ئێران دەرچوو، هێندەی پێ نەچوو موسەددیق لە ئاکامی کۆدیتایەکدا کە لە لایەن سیاو رێکخراوی جاسووسیی بریتانیاوە پێک هاتبوو لەسەر دەسەڵات هێنرایە خوارو شا گەڕایەوە ئێران.

١٩٦١ کوردەکانی عێراق، لە ژێر رێبەرایەتیی مستەفا بارزانیدا لە دژی دەوڵەتی عەبدولکەریم قاسم ڕاپەڕین. دەوڵەتی عێراق ڕاپەڕینەکەی تێک شکاندو شەڕو پێکدادانێک لەنێوان ئەو دوولایەنەدا سەری هەڵدا کە بۆ ماوەی دەیان ساڵ لە نێوان دەوڵەتی عێراق‌و کوردەکاندا درێژەی کێشا.

١٩٦٣ شا دەستی کرد بە نوێسازی‌و لایەنگری لە جیهانی رۆژئاوا کە بە «شۆرشی سپی» ناودێر کرا. پۆلیسی نهێنی، ساواک کاری سەرکوت کردنی ئۆپۆزیسیۆنی ریفۆرمی شای توندوتیژ کرد.

١٩٧٠ کوردەکانی عێراق پەیمانێکی ئاشتییان دەگەڵ دەوڵەتی عێراق واژۆ کرد. بە پێی ئەو پەیمانە هەتا ڕادەیەک مافی خودموختاری درا بە کوردەکان.

١٩٧٤ دەوڵەتی عێراق رێگەی بە «پدک»ی بارزانی نەدا پارێزگای کەرکووک بخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە، پارێزگایەک کە ناوەندی بەرهەمهێنانی نەوتە. پدک هێرشی کردە سەر هێزەکانی عێراق‌و دەوڵەت ڕاپەڕینی کوردەکانی تێک شکاند.

١٩٧٥ دەوڵەتەکانی تاران‌و بەغدا پەیمانی ئەلجەزایریان واژۆ کردو بەم جۆرە،

ئێـران ئــەو یارمەتییانەی کۆتایی پێ هێنا کە دەیدان بە «پدک»ی عێراق‌و ئەوە بوو بە هۆی تێکشکانی شۆڕشی کوردەکان.

١٩٧٨ ئاخونـدەکان دژایەتیـی سیاسـەتەکانی شـایان دەکـردو سیاسـەتە سـەرەڕۆییەکانی بوو بە هۆی مانگرتن‌و ئاژاوەو پشێوی‌و خۆپیشاندانی بەر بڵاوی خەڵک،و دەوڵەت حکوومەتی نیزامیی راگەیاند.

١٩٧٩ هەلومەرجە سیاسییەکە رۆژ دەگەڵ رۆژ بەرەو شێواوییەکی زیاتر دەچوو. شـاو بنەماڵەکەی ناچار بوون لە ئێران هەڵێن. خومەینی کە بەهۆی دژایەتی دەگەڵ شـا، ماوەی چاردە سـاڵ لە تاراوگە ژیابوو، سـەرەنجام گەڕایەوە ئێران‌و کۆماری ئیسـلامیی ئێرانـی راگەیاندو خۆی وەک فەرماندەری گشـتیی هێـزە چەکدارەکان ناسـاندو «شـەڕی پیرۆزی» لە دژی کوردەکان راگەیاند. دەوڵەتی ناوەندیی ئێران سـەر لەنوێ کوردسـتانی داگیر کـردەوە. حدکا بەرەو چیاکان پاشەکشـەی کردو شـەڕی پارتیزانیی دەسـت پێ کرد. مسـتەفا بارزانی لەیەکێک لەنەخۆشـخانەکانی ئەمریکا ئەمری خودای بەجێ هێنا.

١٩٨٠ ئەبولحەسـەنی بەنـی سـەدر وەک یەکەمیـن سـەرۆک کۆمـاری ئێران هەڵبژێردرا. عێراق هێرشی کردە سەر ئێران. شەڕ دەستی پێ کردو ماوەی هەشت ساڵ درێژەی کێشا.

١٩٨١ بەنی سەدر لە سەرۆک کۆماری وەلانراو هەڵات بۆ فەڕانسە.

١٩٨٨ لەنێـوان ئێـران‌و عێراقدا ئاگر بـەس راگەیەندرا. دەوڵەتـی عێراق بەهۆی ئــەوەی کوردەکان پشـتیوانییان لە ئێران کردبوو تۆڵەی لێ ئەسـتاندنەوە. لەمانگی مارسـدا، سەددام حوسـێن فەرمان بە ئەرتەشـەکەی دەدا بە گازیخەردەل هێرش بکاتە سەر شارۆچکەی هەڵەبجە. سەدهەزار کورد هەڵاتن بۆ تورکیە.

١٩٨٩ ئایەتوڵلا خومەینی دەمرێ‌و ئەکبەر هاشمیی رەفسەنجانی دەبێتە سەرۆک کۆماری ئیسلامی‌و حوججەتول ئیسـلام سـەید عەلی خامنەیی دەبێتە جێ نشینی ئایینیی خومەینی. عەبدوڕەحمان قاسملوو، عەبدوڵلا قادری ئازەرو فازڵ رەسووڵ لە ڤییەن‌و بە دەستی نوێنەرانی دەوڵەتی رەفسەنجانی دەکوژرێن.

١٩٩١دوای شـەڕی کەنداو، کوردەکانی عێـراق، کە ئەمریکا دڵگەرمی کردبوون، لە دژی سـەددام راپەڕینەوە. عێراق راپەڕینەکەی تێک شـکاندو بە هەزاران کەسی کوشـت. هێزی هەوایی هاوپەیمانەکان [لە پێشـدا] پشتیوانییان لە کوردەکان نەکرد، بـەڵام، ئەنجومەنی ئاسایشـی نەتـەوە یەکگرتووەکان بڕیـاری ٦٨٨ی دەرکرد. لەو بڕیارەدا داوا کراوە سـەرکوتی کوردەکان رابگیرێ‌و ناوچەیەکی ئارام پێک بهێنرێ کە بۆ هێزی هەوایی عێراق هەڵفڕین بەو ناوچەیەدا قەدەغە بکرێ. بەپێی ئەو بڕیارە،

هێـزە هەواییەکانـی ئەمریـکاو بریتانیا لە بەرامبەر ئەرتەشـی عێراقـدا پارێزگاری لـە کوردسـتان دەکـەن. ئەو مەڵبەندە کە سـێ میلیۆن کوردی لێ دەژیـان، بوو بە مەڵبەندێکی خودموختار.

١٩٩٢ هەڵبژاردنێکی ئازاد لە کوردسـتانی عێراق. پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق لای باکووری مەڵبەندەکەو یەکیەتیی نیشـتمانی بەشی باشووری مەڵبەندەکە کۆنترۆڵ دەکەن. سادق شەرەفکەندی، سکرتێری گشتیی حدکاوسێ ئەندامی دیکەی ئەو حیزبە لە شـاری بێرلین بە دەسـتی نوێنەرانی دەوڵەتی رەفسـەنجانی کوژران. ئەو سێ کەسە بۆ بەشداری لە کۆنگرەی ئەنتێر ناسیۆناڵ سۆسیالیست چووبوونە ئەڵمان.

١٩٩٤ دوو حیزبـی سـەرەکیی کوردسـتانی عێـراق: پارتـی بـە رێبەرایەتیـی بارزانیو یەکیەتی بە رێبەرایەتیی جەلال تاڵەبانی لەسەر کۆنترۆڵ کردنی مەڵبەندی خودموختاری کوردستان دەکەونە شەڕ.

١٩٩٥ ولاتـە یەککگرتووەکانـی ئەمریکا بەهـۆی ئەوە کە ئێـران یارمەتیی تاقمە تیرۆریستەکانی دەداو لەبەر هەوڵو تێکۆشانی بۆ دەست راگەیشتن بە چەکی ناوکیو دوژمنایەتی کردن لە دژی پرۆسـەی ئاشـتی لە رۆژهەلاتی نێوەڕاسـتدا،گەمارۆی ئابووریی خستە سەر ئەو ولاتە. بەلام ئێران ئەو تاوانبارکردنەی رەد دەکردەوە.

١٩٩٧ «حجت الاسلام» محەممەدی خاتەمی بە وەدەست هێنانی لەسەداحەفتای دەنگەکان لە هەڵبژاردنی سـەرۆک کۆماریدا پارێزگارترین کەسـایەتیی بەشدار لەو هەڵبژاردنەیدا شکست دا.

١٩٩٨ یەکیەتیی نیشتمانیی کوردستان بە سەرۆکایەتیی تاڵەبانیو پارتی دیموکراتی کوردسـتان بە سـەرۆکایەتیی بارزانی، بە نێوبژیوانیی ئەمریـکا رێککەوتننامەیەکی ئاشـتی واژۆ دەکـەن کە دەبێتە هۆی تەواوبوونی شـەڕو کێشـە لەنێوان ئەو دوو حیزبەدا.

١٩٩٩ دوای ئەوەی رۆژنامەی رێفۆرمخوازی سەلام لە لایەن رێژیمەوە دادەخرێ، خوێندکارانـی زانسـتگەی تاران بۆ لایەنگری لـە دیموکراسـی ناڕەزایەتیی خۆیان دەردەبـڕن. بەرەنـگار بوونەوەی خوێنـدکاران لە دژی هێزەکانی ئاسـایش دەبێتە تێکهەڵچـوونو شـەڕو پێکدادانی، ئەو دوو لایەنە بۆ ماوەی شـەش رۆژانو هەزار خوێندکاردەگیرێن.

سەدەی بیستو یەکەم

٢٠٠٠ لیبراڵەکانو لایەنگرانی خاتەمی لە هەڵبژاردنی نوێنەرانی پارلمان لە ئێران،

له ٢٩٠ کورسی ١٧٠کورسی وەدەست دێنن‌و بەم شێوەیە پاڕلمان دەخەنە ژێر کۆنترۆڵی خۆیانەوە، کە لە ساڵی ١٩٧٩وە پاڕلمان لەژێر دەسەڵاتی خۆپارێزەکاندا بووو خۆپارێزە توندوتیژەکان تەنیا ٤٤ کورسی وەدەست دێنن. قانوونێکی نوێ لە چاپ‌و بڵاوکرانەوەی ڕۆژنامەو چاپەمەنییە لیبرالەکان پێشگیری دەکا.

٢٠٠١ سەرۆک خاتەمی بە لەسەدا ٧٧ی دەنگەکان سەر لەنوێ بۆ سەرکۆماری هەڵ دەبژێردرێتەوە.

٢٠٠٣ کوردەکانی عێراق بۆ ڕووخاندنی ڕێژیمی سەددام حوسێن، دەگەڵ هێزەکانی ئەمریکاو بریتانیا کەوتن، لەلایەن ئەمریکاوە بۆ ئەنجومەنی تازە پێکهاتووی دەوڵەت دیاری کران.

٢٠٠٤ لە هەڵبژاردنێکی گوماناویدا لە ئێران، بناژۆکان پاڕلمان دەخەنە ژێر کۆنترۆڵی خۆیانەوە.

٢٠٠٥ جەلال تاڵەبانی بوو بە سەرۆک کۆماری‌عێراق. مەحموود ئەحمەدی نەژاد کۆنە پەرست ترین شارەداری تاران، لە هەڵبژاردنی سەرۆک کۆماریدا ئاخوند ئەکبەر هاشمی رەفسەنجانیی شکست دا، هەم ئەحمەدی نەژادو هەم رەفسەنجانی لەلایەن پیتێر پیڵتزەوە تاوانبار دەکرێن کە دەستیان لە کوشتنی قاسملوودا هەبووە.

٢٠٠٦ سەددام حوسێن بەتاوانی ریزە جینایەتێک لە دژی مرۆڤایەتی، یەک لەوان لەدژی گەلی کورد، دادگایی کراو بەمەرگ مەحکووم کراو لە سێدارە درا.

٢٠٠٨ لە عێراق، ڕێفراندۆمێک بۆ دیاریکردنی وەزعیەتی کەرکووک بۆ کۆتاییەکانی ساڵی ٢٠٠٧ دیاری کرا، بەڵام پاشان وەدوا خرا. مادەی ١٤٠ی قانوونی بنەڕەتیی عێراق داوای سەرژمێریی کردوەو جا ئەوجار ڕێفراندۆم بە دانیشتوانی کەرکوک ڕێگە دەدا بڕیار بدەن داخوا دەیانەوێ بچنە پاڵ مەڵبەندی کوردستان یان دەیانەوێ پارێزگایەکی سەربەخۆ بن. قانوون دانەرەکان لە بارەی وردەکارییەکانی تەرتیباتێک بۆ کەرکووک لەنێو کوردەکان، تورکمانەکان‌و عەرەبەکان هێشتا ڕێک نەکەوتوون. کوردەکان دەیانەوێ کەرکووک ببێتە بەشێک لە مەڵبەندی کوردستان بەڵام، عەرەبەکان‌و تورکمانەکان دەیانەوێ لەژێر کۆنترۆڵی دەوڵەتی عێراقدا دەبێ.

ئەو سەرچاوانەی زانیارییەکانیان لەبارەی ژیاننامەو باقیی بابەتەکان نووسیوە بریتین لە بۆڵتەنی ئەنستیتووی کورد لە پاریس‌و ڕێکەوتەکانیش لە لۆموند دیپلۆماتیک‌و لە بی‌بی سی وەرگیراون. ئەو سەرچاوانەی دیکەش لە بارەی ژیاننامەدا لە وتووێژان، کتێبان‌و ڕۆژنامان‌و حەوتوونامان وەرگیراون.

پێرستی ئەکتەران

A c t o r s

ئەو کەسانەی لە عەبدوڕڕەحمان قاسملوو لە حدکا نزیک بوون

فتــاح عەبدولــی، نوێنەری حــدکا لە ئورووپا لــە ســاڵی ١٩٨٩وە. ڕۆژی ١٧ی سپتامری ١٩٩٢، لە شاری بێرلین بە دەستی بەکرێگیراوانی دەوڵەتی ئێران کوژرا.

ســادق شــەرەفکەندی، جێگری دوکتۆر قاسملوو، ســکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردســتانی ئێران (حدکا) ڕۆژی ١٧ی ســپتامبری ١٩٩٢، دەگەڵ فەتاح عەبدولی [و هومایوون ئەردەلان] لە شاری بێرلین بە دەستی بەکرێگیراوانی دەوڵەتی ئێران کوژرا.

جەلیــل گادانــی، ئەندامی دەفتەری سیاســیی حــدکا هەتا کۆتاییەکانــی دەیەی هەشتا.

ئیرەج قادری، ســەرهەنگی ئەرتەشــی ئێران لە ســەردەمی ڕێژیمی پەهلەویداو دواتر لە ساڵی ١٩٧٩دا، پادگانی مهابادی تەسلیمی کوردەکان کردو بوو بە ئەندامی حدکا.

عەبدوڵــڵا قادری ـ ئازەر، نوێنەری حدکا لە ئورووپا، لە ١٣ی ژووئیەی ١٩٨٩دا بەدەستی نوێنەرانی دەوڵەتی ئێران کوژرا.

فاتووش گونەی، بێوەژنی کوردێکی ســینەماکاری فیلمو خەڵکی تورکیە، یۆڵماز گونەی.

عەبدوڵــڵا حەســەن زادە، ئەندامــی دەفتــەری سیاســیو دوای کوژرانــی شەرەفکەندی،لە١٩٩٥ هەتا ساڵی ٢٠٠٤ سکرتێری حیزب بوو.

هێلین کرۆلیچ، بێوەژنی قاســملوو کە دوای کوژرانی مێردەکەی، بۆ ناســاندنی قاتڵەکانی یەکجار زۆری هەوڵ دا.

کەنداڵ نەزان، لە ساڵی ١٩٩٦ـەوە، بەرپرسی ئەنستیتووی کورد لە پاریس.

شیوەسەڵی، فەرماندەی هێزێکی پێشمەرگەکانی حدکا.

کەسایەتییەکانی ناوبراو لەم کتێبەدا

ئەحمەد بن بیللا ـ ساڵی ١٩٦٢ بوو بە سەرۆک کۆماری ئەلجەزایرو ساڵی ١٩٦٥ بەهۆی کۆدیتایەکی نیزامی وەلا نرا. پاشان بوو بە ڕێبەری بزووتنەوەی شۆڕشگێڕانەی نەتەوەیی ئەلجەزایرو دەگەڵ قاسملوو ئاشنا بوو.

سەددام حوسێن، ڕێبەری حیزبی بەعس‌و دیکتاتۆری عێراق. لەهێرشی هێزەکانی هاوپەیمانان لە ساڵی ٢٠٠٣دا شکستی خوارد. فەرمانی سەرکوتی لەدژی کوردەکان داو بە چەند هۆی دیکەش ساڵی ٢٠٠٦ بە تاوانی جینایەت لە دژی مرۆڤایەتی لەدادگایەکی تایبەتیدا کەدەوڵەتی کاتیی عێراق پێکی هێنابوو،حوکمی ئیعدامی دراو ڕۆژی ٣٠ی دیسامبری ٢٠٠٦ لە سێدارە درا.

ئەندامان‌و ئاشنایانی نزیکی کۆمەڵی کوردەکان لەئوتریش

ئەنوەر، ئەوە ناسناوێک بوو کە بن بیللا لەسەر فازیل ڕەسووڵی دانابوو.

ئازاد، ناسناوی یەکێک لە ئەندامانی کۆمەڵی کوردەکان لە ڤییەن‌و ئەندامی حدکایە.

کارلۆت(Charlotte) ناسناوی یەکێک لە ئەندامانی کۆمەڵی کوردەکان؛ ژنی ئازاد.

ڕێناتا فایستاور(Renatta Faistauer) ژنێکی ئوتریشی‌و یاری فازیل ڕەسووڵ، کوردەکان لە ئەپارتمانەکەی ئەو ژنەدا کوژران.

فەتاح، ناسناوی یەکێک لە ئەندامانی کۆمەڵی کوردەکان لە ڤییەن‌و نوێنەری حدکا لەئوتریش.

هیلدێگارد، ناسناوی ئەندامێکی کۆمەڵی کوردەکان لەڤییەن‌و ئەندامی حدکا.

مستەفا، ناسناوی ئەندامێکی کۆمەڵی کوردەکان لەڤییەن‌و ئەندامی حدکا.

فازیل ڕەسووڵ، کوردێکی ڕووناکبیری عێراقی، لە ١٣ی ژووئیەی ١٩٨٩دا دەگەڵ قاسملووی لە ڤییەن کوژرا.

سووزان ڕۆکێن شاوب ـ ڕەسووڵ (Rockenchaub-Rasul,Susanne) پزیشکی ئوتریشی‌و بێوەژنی فازیل ڕەسووڵ.

ئەو ئێرانییانەی دەستیان دەجینایەتەکەدا هەبووە

ئەحمەدی نژاد، مەحموود
لە ساڵی ٢٠٠٥ هەتا ئێستا سەرۆک کۆماری ئێرانە. پیتێر پیڵتز، پارلمانتارو ئەندامی حیزبی سەوزەکان رایگەیاند کە لەوانەیە ناوبراو دەستی لە بەرنامەرێژی بۆ کوشتنی دوکتور قاسملوودا هەبوو بێ. هەرگیز لەبارەی مەسەلەکەوە بریار نەدراو شکو گومانەکەش هەرگیز روون نەبۆوە.

بوزورگیان ، ئەمیر مەنسوور
نیگابانی سەحراروودیو ئەندامی پۆلیسی نهێنیی ئێران. دوای جینایەتەکە گیراو دوایە ئازاد کراو ئیدی کەس نازانێ لە کوێیە.

مەغابی محەممەد
ئێرانییەکە تۆمەتی بەشداریکردن لە جینایەتەکەی لەسەر بوو. چەند رۆژ دوای جینایەتەکە لە حاڵێکدا پۆلیسی ئوتریش نیگابانییان لێ دەدا، رۆیشتەوە ئێران.

حاجی موستەفەوی، ناسناوی ئەجاوی، یان لاجێوەردی
نوێنەری رەسمیی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە وتووێژەکان دەگەڵ قاسملوو لە ڤییەن. دوای جینایەتەکە خۆی شاردەوەو هیچ شوێنەوارێکی لەخۆی بەجێ نەهێشتبوو. بۆ وەزیری زانیارییەکانی ئێران، محەممەد رەیشەهری کاری دەکرد. رەیشەهری، یەکێک لە ئەندامە هەرە توندوتیژەکانی رێژیمە.

هاشمی رەفسەنجانی ئەکبەر
لەساڵی ١٩٨٠ هەتا ١٩٨٩، سەرۆکی پارلمانی ئێران و لە ساڵی ١٩٨٩ هەتا ساڵی ١٩٩٧ سەرۆک کۆماری ئێران. ئێستا بەرپرسی «مجمع تشخیص مصلحت نظام»ە کە ئۆرگانێکی هەڵنەبژێراوەو لە نێوان پارلمانو «مجلس خبرگان» نێوبژیوانی دەکا. ئەو ئۆرگانەی دوایی رێنوێنی دەدا بە رێبەری پایەبەرزی رێژیمو لە بەرامبەر پارلماندا مافی ڤێتۆی هەیە.

رەیشەهری
لە ساڵی ١٩٨١ هەتا ساڵی ١٩٩٧، فەرماندەی گشتیی سوپای پاسداران بووە.
رەزایی، موحسین، فەرماندەری پاسدارانی شۆرش لە ساڵی ١٩٨١ وە هەتاساڵی ١٩٩٧

محەممەد جەعفەری سەحراروودی، ناسراو بە رەحیمی

نوێنەری سیاسیی کۆماری ئیسلامی بۆ وتووێژ دەگەڵ قاسملوو لە ساڵی ١٩٨٩دا لە شاری ڤییەن. بەڕێوەبەری دایرەی جاسووسیی ئێران‌و فەرماندەی قەرارگای رەمەزان لە کوردستانی ئێران. بۆ کڕینی چەکوچۆڵ بۆ ئێران نێوبژیوانیی کردوەو لە جینایەتەکەدا بریندار بوو.

ئێرانییەکانی کۆماری ئیسلامی

بەنی سەدر ئەبولحەسەن. لە ساڵی ١٩٨٠دا سەرۆک کۆماری ئێران بوو. ساڵی ١٩٨١ بەهۆی موخالیف بوونی لەگەڵ ئیعدامی ئێرانییە ناڕازییەکان‌و دیکتاتۆڕیی خومەینی لەسەر کار وەلا برا، هەڵاتە فەرانسەو لەو کاتەوە هەتا ئێستا لەوێ دەژی.

مەهدی بازرگان. دوای شۆڕشی ساڵی ١٩٧٩ لەلایەن خومەینییەوە کرابە سەرۆک وەزیری دەوڵەت. دژی دەسەڵاتی ئاخوندەکان بووو کاتێک بۆی دەرکەوت ناتوانێ ئەو ئاڵوگۆڕە دێموکراتییانە جێبەجێ بکا کە لەمێژ بوو ئارەزووی بوون، وازی لەکار هێناو کشایەوە.

محەممەد بەهیشتی، ڕێبەرێکی گرنگی سیاسی‌و ئایینی (ئایەتوڵلا) لە شۆڕشی ئێراندا بوو.سەرۆکی حیزبی کۆماری ئیسلامی‌و سەرۆکی دادگای عالی بوو. لە ژوئەنی ١٩٨١دا، لە هێرشێکی تیرۆریستیدا دەگەڵ زیاتر لە حەفتا ئەندامی حیزبەکەی کوژرا. ئەو ڕووداوە بەهۆی تەقینەوەی بۆمبێک بوو کە لەکاتی کۆنفرانسێکدا تەقیەوەو دەیانگوت موجاهیدەکان دایان ناوەتەوە.

داریووش فرووهەر. وەزیرێکی دەوڵەتی کۆماری ئیسلامی بوو، ساڵی ١٩٧٩ ناردیان دەگەڵ کوردەکان وتووێژ بکا. هەوڵدانەکەی بۆ گەیشتن بە ڕێگەچارەیەکی ئاشتیخوازانە دەگەڵ کوردەکان بوو بە هۆی ئەوە کوردەکان بەتەواوی ڕێزی لێ بگرن. بۆخۆی‌و ژنەکەی لە تەمەنی حەفتا ساڵی‌و پەنجاوچوار ساڵیدا، ساڵی ١٩٩٨ بەشێوەیەکی تەواو دڕندانە کوژران. هەموو کەس پێی وابوو ئەو جینایەتە بۆ ئەوە ڕووی داوە کە هەردووکیان بەتوندی ڕەخنەیان لە ڕێژیم دەگرت بەڵام هەرگیز حوکمی لەسەر نەدرا. خەڵک لەسەر ئەو بڕوایەن کە وەزارەتی جاسووسیی ئێران دەستووری ئەو جینایەتەی داوە.

مەهدی هاشمی، سەرۆکی بزووتنەوەی جیهانی ئیسلام بە تێکۆشانی دژی شۆڕش تاوانبار کراو لە سپتامبری ١٩٨٧دا ئیعدام کرا. ئەوو پشتیوانەکانی لەبارەی هاتنی ڕاوێژکاری پێشووی دایرەی جاسووسیی [ئەمریکا]، ڕابێرت مەک

فارلیین، خەڵکیان ئاگادار کردو دەشڵێن گۆیا ویستوویەتی وتووێژەکانیان لە بارەی چەکوچۆڵ لە بەرامبەر بەبارمتە گیراوەکاندا کە عینوانی ئێرانگەیت یان لەسەر داناوە بە تەقاندنەوەی بۆمب تێک بدا.

سادق خەلخالی، لە ساڵی ۱۹۷۹وە هەتا ساڵی ۱۹۸۹، سەرۆکی دادگاکانی شۆڕش بووو بەناوی «رق‌وقینی خودا» دەناسراو پاش مردنی خومەینی لەسەر کارەکەی وەلا برا.

سەید عەلی خامنەیی، لە ساڵی ۱۹۸۱ـەوە هەتا ۱۹۸۹ سەرۆک کۆماری ئێران بووو لە ساڵی ۱۹۸۹دا بوو بە جێنشینی ئایینیی خومەینی‌و لەودەمەوە هەتا ئێستا پایەبەرزترین رێبەری ئێرانە.

خومەینی رووحوڵڵا مووسەوی. وەک پایەبەرزترین رێبەری ئایینیی شیعەکانی ئێران، رێبەرایەتیی ئۆپوزیسیۆنی شای دەکردو لە ساڵی ۱۹۷۹دا کاتێک کۆماری ئیسلامی دامەزرا کۆمارەکەی لەژێر چاوەدێریدا بووو ژوئەنی ۱۹۸۹مرد.

موحتەشەمی عەلی ئەکبەر، لە ساڵەکانی نێوەڕاستی دەیەی ۱۹۸۰دا، وەک باڵوێزی ئێران لە سووریە کاری دەکرد، دەڵێن لە پێکهێنانی رێکخراوی رادیکاڵی لوبنان، حیزبوڵڵادا، نەخشی سەرەکیی گێڕاوە. دواتر بوو بە وەزیری نێوخۆ.

مونتەزیری حوسێنعەلی، «آية الله العظمی» و قوتابیی خومەینی لە شاری قوم‌و یەکێک لە بیرمەندانی کۆماری ئیسلامی بووو بۆ جێنشینی خومەینی لێیان بوو بە کێشە. لە ساڵی ۱۹۹۷ـەوە بەهۆی رەخنەگرتن لە رێبەری پایە بەرز، خومەینی، بە «حبس خانگی» مەحکووم کراو ئەو حوکمە لە ساڵی ۲۰۰۳دا تەواو بوو.

شەریعەتمەداری، کاظم، ئایەتوڵڵا، خەڵکی تەورێز، لە شۆڕشی ئێراندا نەخشی هەبوو. دژی دەسەڵاتی بێسنووری رێبەری پایەبەرز بوو، ئەوەش پێشنیاری خومەینی بوو کە دەبوو لە قانوونی بنەڕەتیی نوێدا بگونجێندرێ. ساڵی ۱۹۸۲، بە کودیتا لە دژی کۆماری ئیسلامی تاوانبار کراو لە ماڵەکەی خۆیدا حەپسیان کردو هەتا مردنی لە ساڵی ۱۹۸۵دا هەر بەو شێوەیە مابۆوە.

تاڵەقانی، مەحموود. ئایەتوڵڵا، لە شۆڕشی ئیسلامیدا سەرۆکی ئەنجومەنی شۆڕش بووو رێبەری رووحانیی تاران‌و رقەبەری خومەینی بوو. ساڵی ۱۹۷۹ [بە شێوەیەکی گوماناوی] مرد.

ویلایەتی، عەلی ئەکبەر. لە ساڵی ۱۹۸۱ـەوە هەتا ساڵی ۱۹۸۷ وەزیری کاروباری دەرەوەی ئێران بوو.

ئێرانییەکان وعێراقییەکان

ئیبراهیم ئاییار، ئەندامی حیزبی کۆمونیستی عێراق.

شاپوور بەختیار. بۆماوەی چەند حەوتوویەک لە ساڵی ١٩٧٩دا، ئاخرین سەرۆک وەزیری شـا بوو. بەداوای پەنابەرییەوە چووە پاریس‌و لەوێ لە سـاڵی ١٩٩١دا، بە دەستی بەکرێگیراوانی دەوڵەتی ئێران بە شێوەیەکی دڕندانە کوژرا.

فەرح دیبا. سێهەمین ژنی محەممەد ڕەزاشای پەهلەوی بوو.

موسەددیق محەممەد. ناسیۆنالیستێکی سەر بە خانەدانێکی ئەشرافی، سەرۆک وەزیر بوو کە لە سەرەتای ساڵەکانی دەیەی پەنجادا نەوتی ئێرانی میللی کردو ساڵی ١٩٥٣ بەهۆی کودیتایەک لەسەر کار لابرا. کۆدیتاکە لەلایەن سازمانی سیاو دایرەی جاسووسیی بریتانیاوە ڕێک خرابوو.

پەهلەوی، محەممەد ڕەزا. شـای ئێران. لە ئاکامی شۆڕشـی ئیسلامیدا لەسەر تەختی شایەتی فڕێ درایە خوارێ.

پەهلـەوی ڕەزاشـا. بنیاتنـەری زنجیـرەی پەهلـەوی‌و باوکی ئاخرین شـای ئێـران. سـاڵی ١٩٤١ بەهۆی پێوەندییەکـی دەگەڵ ئەڵمانی نازی هەیبـوو، [دەوڵەتە هاوپەیمانەکان] لەسەر تەختی شایەتی لایان برد.

مەسعوود ڕەجەوی. ڕێبەری ڕێکخراوی موجاهیدینی خەڵکی ئێرانە کە سازمانێکی توندڕەوی ئیسلامی‌و دژی کۆماری ئیسلامییە.

ڕەزم ئارا، حاج عەلی. سەرۆک وەزیر، لە ساڵەکانی دەیەی پەنجادا کوژرا.

کوردەکانی ئێران و عێراق

بارزانی، مسعود، کوری مستەفا بارزانی و جێنشینی سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان ـ عێراق

بارزانی مسـتەفا، ڕێبـەری پارتی دیموکراتی کوردسـتان (عێـراق)و یەکێک لە گرنگترین ڕێبەرانی کورد لە سـەدەی بیسـتەمدا. سـاڵی ١٩٧٩ لە تاراوگەو لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ئەمری خودای بەجێ هێنا.

[شـێخ] عێزەددین حوسـەینی. ڕووحانییەکی سوننیی کوردسـتانی ئێران‌و ڕێبەری بەناوبانگی چەپەکان.

عەبدوڵڵا ئیسحاقی. ئەندامی ڕێبەریی حدکاو دژی قاسملوو بوو.

قاضی محەممەد. بنیاتنەری حیزبی دێموکراتی کوردستان‌و سەرۆک کۆماری مهاباد لە ساڵی ١٩٤٦دا. دەوڵەتی ناوەندیی ئێران لە دەسەڵاتی خست‌و ساڵی ١٩٤٧ لە سێدارە درا.

ک. م (M.Q) ئەو ناسناوەی بەهۆی بابەتە ئەمنییەتییەکان لەسەر خۆی داناوە. یەکێک لە ڕێبەرانی سیاسیی کوردەکانی ئێران‌و نیشتەجێی ئورووپایە.

سمکۆ. ڕێبەرێکی کوردی ئێرانی بووو ساڵی ١٩٣٠ بە دەستی نوێنەرانی ڕەزاشا کوژرا.

جەلال تاڵەبانی. ڕێبەرێکی کوردی عێراقییەو لە ساڵی ٢٠٠٥ـەوە بووە بە سەرۆک کۆماری عێراق‌و لەساڵی ١٩٧٥ـەوە سکرتێری گشتیی یەکیەتیی نیشتمانیی کوردستانی عێراقە.

کەسایەتی‌و دامەزراوە فەرانسەییەکان

بۆنۆ، میشێل(Bonnot,Michel) پزیشکی ڕێکخراوی مرۆڤایەتیی فەرانسەیی ئێد میدیکال ئینتر ناسیۆنال، لەکوردستان کاری دەکرد.

شالیان ژێرار(Chalinad, Gerard) پسپۆری فەرانسەیی لە پێوەندییە ستراتیژی‌و نێونەتەوەییەکاندا، هێندێک تیئۆریی هێناوەنە گۆڕێ کە بەیەکەوە ناتەبان‌و جیاوازییان هەیە (تیرۆریزم‌و پارتیزان). تیئۆرییەکەی دیکەی لە بارەی شەڕی چەکدارانە، دەربەدەریی خەڵک‌و ستراتیژی.

شنال، ئالێن(Chenal,Alain) سیاسەتوانی فەڕانسەیی. ئەندامی حیزبی سۆسیالیست، پسپۆڕی گیروگرفتەکانی جیهانی سێهەم.

گرانژۆن بێرنارد(Granjon,Bernard) پزیشکی فەرانسەیی، بنیاتنەری ڕێکخراوی مرۆڤایەتیی مێدسەن دومۆند. لە کوردستان کاری دەکرد.

ژوسپەن، لیۆنێل(Jospin,Lionel) لە ساڵی ١٩٨١ـەوە سکرتێری گشتیی حیزبی سوسیالیستی فەرانسە بووەو لە ساڵی ١٩٩٧ـەوە هەتا ٢٠٠٢ سەرۆک وەزیری فەرانسە بووە.

کووشنێر، بێرنارد(Kouchner, Bernard) لە ساڵی ٢٠٠٧ـەوە هەتا ئێستا وەزیری کاروباری دەرەوەی فەرانسەیە. پێشتر مونشی‌و وەزیری یارمەتییە مرۆڤایەتییەکان‌و هەروەها وەزیری لەش ساغی بووە. نوێنەری تایبەتیی یو. ئێن لە

کۆزۆڤۆو بنیاتنەری میدسەن سان فرانتیەو میدسەن دوموند.

تیسـۆ بێرنـارد(Tissot, Bernard) پزیشـکی فەرانسـەیی بـۆ ئێـد میدیکال ئەنترناسیۆنال؛ لە کوردستان کاری کردوە.

وێبێر، فلۆرانس(Weber, Florence) پزیشـکی فەرانسـەیی بـۆ ئێد میدیکال ئەنتێر ناسیۆنال. لە کوردستان کاری کردوە.

رۆژنامەنووس‌و نووسەرە بیانییەکان

محەممەد هەیکەل - رۆژنامەنووسێکی بە نفووزی فەرانسەیی [میسری]، ئاشنای نزیکی جەماڵ عەبدولناسر. سـالانێکی دوورودرێژ رۆژنامەی «الاهرام»ی لەمیسر بەڕێوە دەبرد. چەندین کتێبی لە سەر رۆژهەلاتی نێوەڕاست نووسیوە.

کراوێتـز، مـارک(Cravets, Marc) رۆژنامەنووسـی رۆژنامەی فەرانسـەیی لیبراسیۆن. نووسەری ژمارەیەک کتێب لەسەر رۆژهەلاتی نێوەڕاست.

کریـس کۆچێرا، رۆژنامەوانی فەرانسـەویی و پسـپۆڕی وەزعـی رۆژهەلاتی ناوەڕاست و کوردەکان، نووسەری چەند پەرتووکانە لە بارەی کوردەکاندا.

راندال، جاناتان(Randal,Jonathan) رۆژنامەنووسی ئەمریکایی. هەواڵنووسی واشینگتۆن پۆست لە پاریس‌و رۆژهەلاتی نێوەڕاست. نووسەری چەندین کتێب.

کەسایەتی‌و دامەزراوە ئوتریشییەکان

دانیک، میخائیل(Danek, Michael) داوەری ئوتریشی‌و بەرپرسی لێکۆڵینەوە لە جینایەت دوای ئەوەی داوەر «سیدا» لە جینایەتەکە دەکۆڵێتەوە.

فۆرێگر، ئیگۆمۆنت(Foregger,Egmont) وەزیری دادوەریی ئوتریش.

کێسلێر، ئۆسوالد(Kesler, Oswald) سەرۆکی پۆلیسی نیشتمانیی ئوتریش کە لە کاری دژی تیرۆریزم و دژی جاسووسی دا زانیاریەکی تەواوی هەیە، سەرۆکی ئارشـیڤی خزمەتەکانی پۆلیسـییە و بەرپرسـی کۆدی دەوڵەت و کـۆدی زانیارییە پۆلیسییەکانە.

لوشناک فرانز(Loschnak, Franz) وەزیری نێوخۆیی ئۆتریش.

مـۆک، ئەلۆیـس(Mock, Alois) جێگـری سـەرۆکی دادگاو بەرپرسـی‌کارە

بیانییەکان [وەزیری دەرەوە].

پێلتــز، پیتێر(Pilz, Peter) ئەندامــی پاڕلمانی ئوتریش‌و ئەندامــی ڕێبەرایەتیی حیزبی سەوزەکانی ئوتریش.

سێد پیتێر(Seda, Peter) دادوەری ئوتریشی‌و بەرپرسی سەرەتای لێکۆڵینەوەی جینایەتان.

فرانیتسکی فڕانتز(Vranitzky, Franz) ڕاوێژکاری دەوڵەتی ئوتریش.

وێدینگــرن مونفرێد(Weidinger, Manfred) داوەری ئوتریشــی بەرپرســی ڕاگەیشتن بە پرسی قاسملوو بە نوێنەرایەتیی بێوەژنەکەی قاسملوو.

سەرچاوەکان و کەسایەتییەکان

وتوویژ دەگەڵ نووسەر
عەبدوڕڕەحمان قاسملوو نووسەر وتوویژی دەگەڵ کردوە (کوردستان ١٩٨٥؛ پاریس ١٩٨٦؛ مادرید ١٩٨٧و ١٩٨٨).
جەلال تاڵەبانی (کوردستان، ١٩٨٥و پاریس، ١٩٩١).
جاناتان ڕاندال (پاریس، ١٩٩١).
ڕای تەکیە، ئێرانی داپۆشراو « ناتەباوێژی»و دەسەڵات لە کۆماری ئیسلامیدا، کتێبەکانی تایمز. نیۆیۆرک٢٠٠٦.
مارک کراوێتز (پاریس، ١٩٩١).
ئەبولحەسەنی بەنی سەدر (پاریس، ١٩٩١).
بێرنارد کۆشنێر (پاریس، ١٩٩١).
ئالین شنال (پاریس، ١٩٩١).
کەندال نەزان (پاریس، ١٩٩١).
فرێدریک تیسۆ (پاریس، ١٩٩١).
میشێل بۆنۆ (پاریس، ١٩٩١).
فلۆرانس وێبێر (پاریس، ١٩٩١).
فەتاح عەبدولی (پاریس، ١٩٩١).
جەلیل گادانی (پاریس، ١٩٩١).
ئیبراهیم عەلییار (پاریس، ١٩٩١).
کریس کۆچێرا و خانمەکەی (پاریس، ١٩٩١).
ئەحمەد دەروێشی‌و خالید عەزیزی (کوردستان، ١٩٨٥).
فاتووش گونەی (پاریس، ١٩٩١).
ژێرار شالیان (پاریس، ١٩٩١).
ژوولیەت مەنس (پاریس، ١٩٩١).
جۆیس بلاو (پاریس، ١٩٩١).
ڕەحیم قادری (پاریس، ١٩٩١).
مراد ئازاد عەبدوڵلاو ئەندامانی دیکەی حدکا (١٩٩٠و ١٩٩١).
هێلین کرۆلیچ قاسملوو، نووسەرو گابرییەل فێرناندز وتوویژیان دەگەڵ کردوە (پاریس، ١٩٩٠).

ئەحمـەد بـن بیللا، نووسـەرو گابرییـەل فێرنانـدز وتووێژیان دەگـەڵ کردوە. (ئەلجەزایر؛ ۱۹۹۱).

چەند کەسێک لە ئێرانییەکانو کوردەکانی ئاشـنای قاسـملوو داوایان لێ کردم بەهـۆی هێندێـک مەسـەلەی ئەمنیەتییـەوە ناویان نەبـەم. لە هێندێک شـوێن ئەم ناسناوانەم لە جیاتی ناوی ئەسڵیی خۆیان نووسیوە: فەتاح، موستەفا، ئازاد، کارلۆت، ماریا، تێرێسـیا، هیلدگارد، ک. م.و ئاغای ئێم. کەسـانی دیکەش هەبوون کە بە هیچ شێوەیەک ناویان نەنووسراوە.

وتووێژ لەلایەن گابرییەل فێرناندز ـەوە

هێلین کرۆلیچ ـ قاسملوو (ڤییەن، ۱۹۹۱)؛ پیتێر پیڵتز (ڤییەن، ۱۹۹۱).

سـووزان رۆکینشـاوب ـ رەسـووڵ (ڤییـەن، ۱۹۹۱)؛ ناسـر پاکۆمیـان (ڤییەن، ۱۹۹۱).

ئۆسواڵد کیسلێر (ڤییەن، ۱۹۹۱)؛ مانفرێد ویێدینگێر (ڤییەن ۱۹۹۱).

وتووێژ کەرەکانی دیکە

عەبدورڕەحمان قاسـملوو لە لایـەن جاناتان رانداڵەوە وتوویـژی دەگەڵ کراوە (پاریس، ۱۹۸٦).

سـادق شـەرەفکەندی لەلایـەن بێرنـارد گرانژۆنـەوە وتووێژی دەگـەڵ کراوە (کوردستان، ۱۹۹۱).

کتێبەکان

بەنی سەدر ئەبولحەسەن،des ayatollahs Le complot چاپی لوێ دوی کاوێرت، پاریس ۱۹۸۹.

بێهرەنـگ، Iran un eslabon debil del equilibrio mundial.SigloXXI Editores میکزیک، ۱۹۸۰ .

بـلاک، ئیـان،و مووریـس، بۆنـی. شـەڕە نهێنیـیەکان ئیسـرائیل، گـرۆڤ ویێنفیلد، نیویۆرک۱۹۹۱.

بریێـەر، کلایـرو بلانشـیت، پییـەر(Briere,Claire, andBlanchet, Piere). De larevolution au nom de dieu. Le Seuil, Paris, ۱۹۷۹ .

یاسای بنەڕەتیی کۆماری ئیسلامیی ئێران.Resalta, Madrid, ND

کۆتریڵ،لیۆنارد

Cottrel, Leonard,V: Egypt, Mesopotamia and the Indus, ١٩٦٦.
چابری، لورێنت و ئانی Politique, et minorities au Porche-Orient. Editions Maisonneuve and Larose, Paris ١٩٨٤
شـالیان، ژێـرار (Chaliand, Gerard).Le Kurdes et le Kurdistan. La question nationale kurde au Proche Orieny. Editorial MasperoParis, ١٩٦٣
ئیگڵتۆن، ویلیام جوونییەر(Eagleton, William, jr.) کۆماری کوردستان ١٩٤٦، بڵاوکراوەکانی زانستگەی ئاکسفۆرد، لەندەن ١٩٦٣.
فالاچـی ئۆریانا(Fallaci, Oriana.) وتوویژ دەگەڵ میـژوو، کۆمپانی هاگتۆن میفلین، نیویۆرک ١٩٧٧.
جەعفەری، سەلما، تەشەییوع، یا ئیسلامی رەسەن، تاران. ئێن.دی.
قاسـملوو، عەبدورڕەحمان، کوردسـتانو کورد، چاپخانەی فەرهەنگستانی زانستەکانی چێکۆ سلۆواکی، پراگ ١٩٦٥.
گراهـام رابێـرت(Graham, Robeert.Iran, la illusion del poder. Editorial Bruguera ١٩٧٩
حەمیدوڵلا، محەممەد، سەرەتای ئیسلام، چاپخانەی ئەنسارییان، قوم، ١٩٧٧.
هەیکەل محەممەد، ئێران، چیرۆکی نەگوتراو، کتێبە نەتەوەییەکان نیویۆرک، ١٩٨٢.
هێرۆ، دیلیپ(Hero, Dilip) پێچەو خوارەکەی ئێرانیان، کتێبە نەتەوەییەکان، نیویۆرک، ٢٠٠٥.
هـوگارت(Hogart,D.G.) El. Antiguo, Oriente. Fondo de Cultura Economica. میکزیکۆ ١٩٨١.
حوسێن ئێسو جەعفەری. ئێم. ریشەو سەرەتای گەشە کردنی ئیسلامی شیعە. تاقمێک لە موسوڵمانان قوم، ١٩٧٩.
Institut d' Etudes des Edition du Monde Arabe شـەڕی ئێـرانو عێـراق، پاریس ND..
کونزێلمان، ژێرار(Konzelman, Gerard).La espada de Ala' el avance de los chitas. Planeta Madrid ١٩٩٠)
کراویتـز مـارک(Kravetz, Marc) Irani Nox. Editorial Benard Grasset, Paris ١٩٨٢
ماهـۆ، رێنـی.Maheu, Rene'L'Iran, prennite' d'un empire. Editions J.A. Paris١٩٧٦)
مێیـی سـەلاس، سـووزان(Meiselas, Susan.) کوردسـتان: لـە تاریکاییمێژوودا،

Random House نیویۆرک، ١٩٩٧
شۆڕش‌و گەشەکردنی عێراق. وەزارەتی فەرهەنگ‌و زانیاریی ڕێنوێنییەکانی ئیسلام، تاران، ئێن. دی.
ئیسلامی شۆڕشگێڕو شۆڕشی ئیسلامی. وەزارەتی ڕێنوێنییەکانی ئیسلام، تاران، ئێن. دی.
موعاوینی، ئازادە. جیهادی ماتیکی لێوان. کتێبەکانی کاروباری کۆمەڵانی خەڵکن نیۆیۆرک، ٢٠٠٥
موعین، باقر. خومەینی: ژیانی ئایەتوڵڵا کتێبەکانی تۆماس دون، نیۆیۆرک ١٩٩٩
مەولەوی، ئەفشین، ڕووحی ئێران. دابلیو. دابلیو، نۆرتون‌و کۆمپانی، نیۆیۆرک ٢٠٠٢
موتتەحیدە، ڕۆی، عەبای پێغەمبەری:مەزهەب‌و سیاسەت لە ئێران. ڕۆژنامەی زانستگەی کالیفۆرنیا، بەکێلییی‌و لۆس ئانجلێس، ٢٠٠٨
ناجی، کەسرا ئەحمەدی‌نەژاد: مێژووی شاراوەی ڕێبەری ڕادیکاڵی ئێران، لە بڵاوکراوەکانی زانستگەی کالیفۆرنیا، بەرکلێی‌و لۆس ئانجلێس، ٢٠٠٨
ناسر، ولی. زیندوو بوونەوەی شیعە. دابلیو. دابلیو، نۆرتون‌و کۆمپانی، نیۆیۆرک ٢٠٠٨
ستانداردە سیاسییەکان‌و هۆی ڕێز لێ‌گرتنیان لە ساڵی ١٩٤٥ەوە. تاقمی لانگمەنی بریتانیا، ئەیالەتی ئیسێکس، ١٩٩٩٠
ڕاندال، جاناتان(Randal, Jonatan) دوای ئەو ئابڕووچوونە، چ لێخۆشبوونێک؟ بەرەوڕووبوونەکەم دەگەڵ کوردستان، هەڵات. ستراوس‌و گیروکس، نیویۆرک ١٩٩٧
عەبباس ئەمیری، کەنداوی فارس‌و ئۆقیانووسی هیند لە سیاسەتی نێو نەتەوەییدا، دامەزراوی سیاسەتی نێونەتەوەیی‌و لێکۆڵینەوەی ئابووری، تاران، ئێن.دی.
ویلینگتۆنن مارتین دابلیو(Wilmington, Martin W.) ناوەندی کانگاکانی ڕۆژهەڵاتی نێوە ڕاست. زانستگەی دەوڵەتی، گۆڤاری نیۆیۆرک، ئەڵبانی، ١٩٧١
ڕایت ڕابین(Wright, Rabin) بەناوی خودا; دەیەی خومەینی. سیمۆن‌و شاتر (Simon and Schuster) نیۆیۆرک ١٩٨٩
ڕایت ڕابین (Wright Robin)ئاخرین شۆڕشی گەورە. ئاژاوەو ئاڵوگۆڕ لە ئێران. ئالفرێد. ئێی. کنۆپف(Alfred A. Knopf) نیۆیۆرک ٢٠٠٠

ڕاپۆرتەکان و بەڵگەکان:

ڕاپۆرتی یەکیەتیی زیندانییە سیاسییەکانی ئێران.
ڕاپۆرتی ڕەسمیی ئوتریش لەبارەی جینایەتەکەدا.
بوولتەنی(Bulletin et d' information) ئەنستیتووی کورد لەپاریس ١٩٨٤ - ١٩٨٩
واقعییەتی کوردستان، پاریس.
بەرنامەی سیاسیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران.
بوولتەنی یارمەتیی دەرمانیی نێونەتەوەیی.

ڕۆژنامەو گۆڤارو سەرچاوەکان

ئارشیڤی سەردەمی نوێی کیسینک، لەندەن؛ لیبراسیۆن، لوێ فیگارۆ، لوێ ئێکسپرێس، پارس؛ لوێ بییەن پابلیک، ڕێژۆن؛ ڕۆژنامەی تایمز، ڕۆژنامەی ئیندیپێندنت، ڕۆژنامەی ئێکۆنۆمیست، لەندەن؛ ئیل پاییس. مادرید؛ تایم، نیووزویک، ئەمریکا، نیۆیۆرک تایمز ،ئەمریکا؛ پرافیت، ڤییەن؛ لارازۆن دیجیتاڵ؛ ئاژانسی فرانس پرێس، ئەسۆ شییەتید پرێس، ڕۆیتێر، فێرناندۆ ماس، لاریڤولوسیون ئێرانی. ئین هیستۆریا یونیوێر ساڵ دێل سیگلۆ، ئێکس ئێکس ئین هیستۆریا ١٦؛ دایرةالمعارف»بریتانیا.

وێنەکان

P i c t u r e s

دوکتور قاسملوو کارۆڵ

The Passion and Death of

Ghassemlou, the Kurd

Author:

Carol Prunhuber

Translated by:

Fattah Kavian

Editor:

Abdulla Hassan-zaddeh

kudistan 2006